

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
IAȘI

Archiva Moldaviae

I (2009)

International Advisory Board

Viorel Achim (București), Mihnea Berindei (Paris), Ovidiu Buruiană (Iași), Ioan Caproșu (Iași), Igor Cașu (Chișinău), Adrian Cioflâncă (Iași), Valentin Constantinov (Chișinău), Andrei Cușco (Chișinău), Dennis Deletant (London), Marius Diaconescu (București), Alexander Drace-Francis (Liverpool), Emil Dragnev (Chișinău), Armand Goșu (București), Ion Gumenăi (Chișinău), Florea Ioncioaia (Iași), Constantin Iordachi (Budapest), Charles King (Washington, DC), Ștefan Lemny (Paris), Bogdan Maleon (Iași), Paul Michelson (Huntington, Indiana), Andi Mihalache (Iași), Marian Olaru (Rădăuți), Virgil Pâslariuc (Chișinău), Alexandru Florin Platon (Iași), Leonidas Rados (Iași), Oliver Jens Schmitt (Vienna), Flavius Solomon (Iași), Victor Spinei (Iași), Igor Șarov (Chișinău), Silviu Andrieș-Tabac (Chișinău), Valentin Tomuleț (Chișinău), Ottmar Trașcă (Cluj-Napoca), Florin Țurcanu (București), Constantin Ungureanu (Chișinău), N.A. Ursu (Iași), Vitalie Văratie (București), Ion Varta (Chișinău), Petru Vicol (Chișinău)

Editor-in-Chief

Dorin Dobrinu

Editorial Board: Arcadie M. Bodale (*Associate Editor*), Suzana Bodale, Cătălin Botoșineanu, Șerban V. Marin, Cătălina Mihalache, Mihai Mîrza, Andrei Muraru, Daniel Pavăl, Cristian Zaharia

Translations, Linguistic Examination: Ludmila Bacumenco (Russian), Laura Dumitru (French), Costin Feneșan (German), Gabriela Preotesi (English)

Typing: Cristina Bohan

Cover: Romeo Cîrjan, George Stroe

**ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
IAȘI**

Archiva Moldaviae

I (2009)

Acest volum a fost publicat cu sprijinul financiar al

Fundației Konrad Adenauer



Consiliului Județean Iași
Casei de Asigurări de Sănătate Iași

© Archiva Moldaviæ

ISSN: 2067-3930

CUPRINS

Abrevieri	23
Dorin DOBRINCUI, <i>Archiva Moldaviae la început de drum</i>	29

Studii de istorie

Religie, cutumă, educație

Elena CHIABURU, <i>Difuzarea în Moldova a Mineelor de la Buda (1804-1805)</i>	35
Ion GUMENĂI, <i>Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică</i>	46
Cătălin BOTOȘINEANU, <i>Politica din spatele „capetelor sparte”, la Universitatea din Iași. Alegerile pentru funcția de rector din 1923</i>	54

Relații externe

Șerban V. MARIN, <i>Însemnări din jurnalul venețianului Marino Sanudo referitoare la ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare. Ambasaderele Moldovei la Veneția</i>	79
Liviu BRĂTESCU, <i>Politica externă a României (1884-1888). Actori și mijloace de acțiune</i>	92

Istorie locală

Daniel PAVĂL, <i>Aspecte privind sănătatea și igiena publică în județul Neamț de la 1825 până la primul război mondial</i>	109
Radu FILIPESCU, <i>Informații documentare cu privire la seceta din județul Iași în anul 1946</i>	118

Bogdan Constantin DOGARU, <i>Contribuții la organizarea administrativă a județului Putna. Sfaturile populare raionale</i>	130
---	-----

Documente

Valentin CONSTANTINOV, <i>Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru Episcopia de Rădăuți (6 iulie 1413)</i>	145
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI și Ludmila BACUMENCO, <i>Documente referitoare la istoria Țării Moldovei (1634-1858) provenite dintr-o colecție particulară din Iași</i>	150
Anton COȘA, <i>Un document inedit din 1793 privind catolicii din județul Bacău</i>	178
Ottmar TRAȘCĂ, <i>Franz Babinger și pogromul din Iași (1941)</i>	219
Dorin DOBRINCU, <i>Ruine, lipsuri și anarhie. Moldova și Bucovina de sud în toamna anului 1944</i>	227
Teodor CANDU și Octavian MOȘIN, <i>Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)</i>	244

Științe auxiliare ale istoriei

N.A. URSU, <i>Alecu Russo, personaj într-o piesă de teatru a lui Scarlat Ruzenschi, coleg al său la judecătoria din Piatra Neamț</i>	283
Sorin IFTIMI, <i>Sigilii din arhivele ieșene (Asachi, Hurmuzachi, Aslan)</i>	289

Istoria arhivelor. Prezentări de fonduri

Arcadie M. BODALE, <i>Repertoriul actelor privitoare la instituțiile ecleziastice din Țara Românească și Moldova până în 1742. Colecția Documente de la Arhivele Naționale-Iași</i>	313
Virginia ISAC, <i>Note privind evacuarea arhivelor din Iași în timpul celor două războaie mondiale</i>	341
Suzana BODALE, <i>Fondul Frontul Renașterii Naționale din ținutul Prut. Perspectivele cercetării</i>	350

Restitutio

- † Constantin A. STOIDE, *Legăturile dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania la începutul secolului al XVI-lea* 367

Dezbateri

- Ion T. SION, *Marginalii la lucrări legate de istoria Tecuciului* 401

Recenzii

- Silviu Văcaru, *Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea (Mihai Mîrza)* 417
- Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в (Ion Eremia)* 420
- Alin Mureșan, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate (Cristian Zaharia)* 436
- Pierre Du Bois, *Ceaușescu la putere. Ancheta asupra unei ascensiuni politice (Vlad Mercori)* 444
- Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov (Ligia Dobrinicu)* 447

Note bibliografice

- Valer Hossu, *Maramureșul și Moldova. Interferențe de statalitate (Dorin Dologa)* 453
- Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, vol. II (1686-1760) (Mihai Mîrza)* 454
- Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași (Arcadie M. Bodale)* 455
- Gabriel Asandului, A.C. Cuza. *Politică și cultură (Cătălin Botoșineanu)* 457
- Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967) (Cătălin Botoșineanu)* 458

Viața științifică

Activitățile Arhivelor Naționale Iași consacrate comemorării a 140 de ani de la moartea lui Gheorghe Asachi (<i>Suzana Bodale</i>)	461
Congresul Asociației arhiviștilor maghiari (<i>Cătălin Botoșineanu</i>)	462
„Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)” (<i>Arcadie M. Bodale</i>)	464
Expoziția „1939. Zile de pace, zile de război”, la Alexandria (<i>Mădălina-Diana Rușanu-Radu</i>)	467
„După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe” (<i>Cristian Zaharia</i>)	469
Lista autorilor	473

CONTENTS

Abbreviations	23
Dorin DOBRINCUI, <i>Archiva Moldaviae at the Beginning</i>	29

History Studies

Religion, Tradition, Education

Elena CHIABURU, <i>The Distribution of the Buda Minee in Moldavia (1804-1805)</i>	35
Ion GUMENĂI, <i>The Molocans from Bessarabia. Origins and Ethnic Composition</i>	46
Cătălin BOTOȘINEANU, <i>The Policy behind the “Broken Heads” at the University of Iași. Elections for the Rector Position in 1923</i>	54

Foreign Relations

Șerban V. MARIN, <i>Notes from the Diary of the Venetian Marino Sanudo regarding the Last Years of Stephen the Great Reign. The Moldavian Embassies to Venice</i>	79
Liviu BRĂTESCU, <i>Romanian Foreign Policy (1884-1888). Actors and Means of Action</i>	92

Local History

Daniel PAVĂL, <i>Aspects concerning the Public Health and Hygiene in Neamț County since 1825 until the First World War</i>	109
Radu FILIPESCU, <i>Information in Documents about the Drought from Iași County in 1946</i>	118

Bogdan Constantin DOGARU, <i>Contributions to the Administrative Organization of Putna County. The District People's Councils</i>	130
---	-----

Documents

Valentin CONSTANTINOV, <i>The Original Document from the 6th of July, 1413, issued by Alexandru cel Bun for Rădăuți Bishopric</i>	145
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI and Ludmila BACUMENCO, <i>Documents regarding the History of Moldavian Principality (1634-1858) from a Private Collection from Iași</i>	150
Anton COȘA, <i>An Unpublished Document from 1793 regarding the Catholics from Bacău County</i>	178
Ottmar TRĂȘCĂ, <i>Franz Babinger and the Pogrom from Iași (1941)</i>	219
Dorin DOBRINCU, <i>Ruins, Deficiencies and Anarchy. Moldavia and South Bukowine in the Autumn of 1944</i>	227
Teodor CANDU and Octavian MOȘIN, <i>The Clergy from Moldavian Socialist Soviet Republic. The Official Register of 1945-1948 (I)</i>	244

Auxiliary Sciences of History

N.A. URSU, <i>Alecu Russo, Character in a Play of Scarlat Ruzenschi, his Colleague from the Law Court of Piatra Neamț</i>	283
Sorin IFTIMI, <i>Seals of the Archives of Iași (Asachi, Hurmuzachi, Aslan)</i>	289

The History of Archives. Funds Presentations

Arcadie M. BODALE, <i>The Index of the Acts regarding the Wallachian and Moldavian Ecclesiastic Institutions until 1742. The Documents Collection of the National Archives of Iași</i>	313
Virginia ISAC, <i>Notes regarding the Removal of the Archives of Iași during the Two World Wars</i>	341
Suzana BODALE, <i>The Files of the Frontul Renașterii Naționale of Prut Region. The Prospects of Research</i>	350

Restitutio

- † Constantin A. STOIDE, *The Relations between Moldavia, Wallachia and Transylvania at the Beginning of the 16th Century* 367

Debates

- Ion T. SION, *The Outsiders at the Debates regarding the History of Tecuci* 401

Reviews

- Silviu Văcaru, *Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea* 417
- Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в (Ion Eremia)* 420
- Alin Mureșan, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate (Cristian Zaharia)* 436
- Pierre Du Bois, *Ceaușescu la putere. Ancheta asupra unei ascensiuni politice (Vlad Mercori)* 444
- Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov (Ligia Dobrinicu)* 447

Bibliographic Notes

- Valer Hossu, *Maramureșul și Moldova. Interferențe de statalitate (Dorin Dologa)* 453
- Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, vol. II (1686-1760) (Mihai Mîrza)* 454
- Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași (Arcadie M. Bodale)* 455
- Gabriel Asandului, A.C. Cuza, *Politică și cultură (Cătălin Botoșineanu)* 457
- Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967) (Cătălin Botoșineanu)* 458

Scientific Life

The Activities of the National Archives of Iași dedicated to the Commemoration of 140 years from the Death of Gheorghe Asachi (<i>Suzana Bodale</i>)	461
The Congress of the Hungarian Archivists Association (<i>Cătălin Botoșineanu</i>)	462
„Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)” (<i>Arcadie M. Bodale</i>)	464
The Exhibition „1939. Zile de pace, zile de război”, in Alexandria (<i>Mădălina-Diana Rușanu-Radu</i>)	467
„După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe” (<i>Cristian Zaharia</i>)	469
List of Authors	473

TABLE DE MATIÈRES

Abréviations	23
Dorin DOBRINCU, <i>Archiva Moldaviae au début du chemin</i>	29

Études d'histoire

Religion, coutumes, éducation

Elena CHIABURU, <i>La circulation des « Minee » de Buda en Moldavie (1804-1805)</i>	35
Ion GUMENÂI, <i>Les « Molocans » de Bessarabie. Origines et composition ethnique</i>	46
Cătălin BOTOȘINEANU, <i>La politique derrière les « têtes cassés » à l'Université de Iași. Les élections pour la fonction de recteur en 1923</i>	54

Relations étrangères

Șerban V. MARIN, <i>Renseignements du journal Vénitien de Marino Sanudo sur les dernières années du règne d'Étienne le Grand. Les ambassades de la Moldavie à Venise</i>	79
Liviu BRĂTESCU, <i>La politique étrangère de la Roumanie (1884-1888). Acteurs et moyens d'action</i>	92

Histoire locale

Daniel PAVĂL, <i>Aspects concernant la santé et l'hygiène publique au département de Neamț depuis 1825 jusqu'à la première guerre mondiale</i>	109
Radu FILIPESCU, <i>Informations dans les archives sur la sécheresse dans la région de Iași en 1946</i>	118

Bogdan Constantin DOGARU, <i>Contributions sur l'organisation administrative du département de Putna. Les Conseils populaires régionales</i>	130
--	-----

Documents

Valentin CONSTANTINOV, <i>Le document original émis par Alexandre le Bon pour l'Évêché de Rădăuți (le 6 Juillet 1413)</i>	145
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI et Ludmila BACUMENCO, <i>Documents concernant l'histoire de la Moldavie (1634-1858) dans une collection privée de Iași</i>	150
Anton COȘA, <i>Un document inédit de 1793 sur les catholiques du département de Bacău</i>	178
Ottmar TRAȘCĂ, <i>Franz Babinger et le pogrome de Iasi (1941)</i>	219
Dorin DOBRINCĂ, <i>Ruines, manques et anarchie. La Moldavie et la Bucovine de Sud en automne 1944</i>	227
Teodor CANDU et Octavian MOȘIN, <i>Le clergé de la République Soviétique Socialiste de Moldavie. Le registre officiel 1945-1948 (I)</i>	244

Sciences auxiliaires de l'histoire

N.A. URSU, <i>Alecu Russo, personnage dans une pièce de Scarlat Ruzenschi, son collègue à la Court de Justice de Piatra Neamț</i>	283
Sorin IFTIMI, <i>Sceaux aux Archives de Iași (Asachi, Hurmuzachi, Aslan)</i>	289

Histoire des archives. Présentations des fonds d'archives

Arcadie M. BODALE, <i>Le répertoire des actes concernant les institutions ecclésiastiques avant 1742. La collection de documents des Archives Nationales, branche départementale Iași</i>	313
---	-----

Virginia ISAC, <i>Notes concernant l'évacuation des Archives de Iași pendant les deux guerres mondiales</i>	341
Suzana BODALE, <i>Le fonds archivistique du Front de la Renaissance Nationale de la Région Prut. Perspectives de la recherche</i>	350

Restitutio

† Constantin A. STOIDE, <i>Les relations entre la Moldavie, la Valachie et la Transylvanie au début du XVI^{ème} siècle</i>	367
---	-----

Débats

Ion T. SION, <i>Considérations sur des ouvrages portant sur l'histoire de la ville de Tecuci</i>	401
--	-----

Recensions

Silviu Văcaru, <i>Diecii Țării Moldovei în prima jumătate de secolului al XVII-lea (Mihai Mârza)</i>	417
<i>Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в (Ion Eremia)</i>	420
Alin Mureșan, <i>Pitești. Cronica unei sinucideri asistate (Cristian Zaharia)</i>	436
Pierre Du Bois, <i>Ceaușescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice (Vlad Mercori)</i>	444
Marius Oprea, <i>Stejărel Olaru, Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov (Ligia Dobrinu)</i>	447

Notes bibliographiques

Valer Hossu, <i>Maramureșul și Moldova. Interfețe de statalitate (Dorin Dologa)</i>	453
<i>Colecția Achiziții Noi. Indice chronologic, nr. 25, vol. II (1686-1760) (Mihai Mîrza)</i>	454
Ioan Caproșu, <i>Documente privitoare la istoria orașului Iași, Arcadie M. Bodale)</i>	455

Gabriel Asandului, <i>A.C. Cuza. Politică și cultură (Cătălin Botoșineanu)</i>	457
<i>Dicționarul penitenciarelor din România Comunistă (1945-1967)</i> (Cătălin Botoșineanu)	458

Vie scientifique

Les activités des Archives Nationales de Iasi dédiées à la commémoration des 140 ans de la mort de Gheorghe Asachi (<i>Suzana Bodale</i>)	461
Le Congrès de l'Association des Archivistes Hongrois (<i>Cătălin Botoșineanu</i>)	462
„Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)” (<i>Arcadie M. Bodale</i>)	464
L'exposition „1939. Zile de pace, zile de război”, à Alexandria (<i>Mădălina-Diana Rușanu-Radu</i>)	467
„După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe ” (<i>Cristian Zaharia</i>)	469
Liste des auteurs	473

INHALT

Abkürzungen	23
Dorin DOBRINCU, <i>Archiva Moldaviae, ein Beginn</i>	29

Historische Studien

Religion, Gewohnheitsrecht, Erziehung

Elena CHIABURU, <i>Die Verbreitung der in Ofen verlegten Ritualbücher (Minee) in der Moldau (1804-1805)</i>	35
Ion GUMENĂI, <i>Die Molokaner aus Bessarabien. Ihre Urkunft und völkische Zusammensetzung</i>	46
Cătălin BOTOȘINEANU, <i>Politik im Schatten der „zerschlagenen Köpfe“ bei der Universität Jassy. Die Rektorwahlen vom Jahre 1923</i>	54

Auswärtige Beziehungen

Șerban V. MARIN, <i>Tagebuchaufzeichnungen des Venetianers Marino Sanudo über die letzten Regierungsjahre Stephans des Grossen. Moldauer Gesandtschaften in Venedig</i>	79
Liviu BRĂTESCU, <i>Die auswärtige Politik Rumäniens (1884-1888). Darsteller und Handlungsmitteln</i>	92

Lokalgeschichte

Daniel PAVĂL, <i>Aus der Geschichte des öffentlichen Sanitäts- und Gesundheitswesens im Bezirk Neamț von 1825 bis zum ersten Weltkrieg</i>	109
Radu FILIPESCU, <i>Archivunterlagen über die Dürrezeit im Bezirk Jassy im Jahre 1946</i>	118

Bogdan Constantin DOGARU, <i>Beiträge zur Geschichte der Verwaltung im Bezirk Putna. Die Rayonsvolksräte</i>	130
--	-----

Dokumente

Valentin CONSTANTINOV, <i>Eine Originalurkunde des Moldauer Fürsten Alexander der Gute für das Bistum Rădăuți (6. Juli 1413)</i>	145
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI și Ludmila BACUMENCO, <i>Dokumente aus einer Jassyer Privatsammlung zur Moldauer Geschichte (1634-1858)</i>	150
Anton COȘA, <i>Ein unbekanntes Dokument vom Jahre 1793 über die römisch-katholischen Gläubigen aus dem Bezirk Bacău</i>	178
Ottmar TRĂȘCĂ, <i>Franz Babinger und das Jassyer Pogrom (1941)</i>	219
Dorin DOBRINCU, <i>Ruinen, Mangel und Anarchie. Moldau und Südbukowina im Herbst des Jahres 1944</i>	227
Teodor CANDU și Octavian MOȘIN, <i>Der Klerus in der Moldauischen Sozialistischen Sowjetrepublik. Das amtliche Registerbuch von 1945-1948 (I)</i>	244

Hilfswissenschaften der Geschichte

N.A. URSU, <i>Alecu Russo als Person der Handlung in einem Theaterstück seines Amtskollegen Scarlat Ruzenschi vom Amtsgericht in Piatra Neamț</i>	283
Sorin IFTIMI, <i>Siegeln aus Jassyer Archiven (Asachi, Hurmuzachi, Aslan)</i>	289

Archivgeschichte. Bestandsvorführungen

Arcadie M. BODALE, <i>Verzeichnis der sich auf die kirchlichen Institutionen aus der Walachei und Moldau beziehenden Urkunden bis zum Jahre 1742. Die Sammlung der Urkunden beim Jassyer Nationalarchiv</i>	313
Virginia ISAC, <i>Aufzeichnungen über die Auslagerung der Jassyer Archive während der zwei Weltkriege</i>	341
Suzana BODALE, <i>Der Bestand „Frontul Renașterii Naționale” aus dem Gebiet (ținut) Prut. Forschungsaussichten</i>	350

Restitutio

- † Constantin A. STOIDE, *Die Verbindungen zwischen der Moldau, Walachei und Siebenbürgen zu Beginn des 16. Jahrhunderts* 367

Debatten

- Ion T. SION, *Randbemerkungen zu verschiedenen Beiträgen zur Geschichte von Tecuci* 401

Rezensionen

- Silviu Văcaru, *Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea (Mihai Mîrza)* 417
- Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в (Ion Eremia)* 420
- Alin Mureșan, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate (Cristian Zaharia)* 436
- Pierre Du Bois, *Ceaușescu la putere. Ancheta asupra unei ascensiuni politice (Vlad Mercori)* 444
- Marius Oprea, *Stejărel Olaru, Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov (Ligia Dobrinicu)* 447

Bibliographische Aufzeichnungen

- Valer Hossu, *Maramureșul și Moldova. Interferențe de statalitate (Dorin Dologa)* 453
- Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, vol. II (1686-1760) (Mihai Mîrza)* 454
- Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași (Arcadie M. Bodale)* 455
- Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică și cultură (Cătălin Botoșineanu)* 457
- Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967) (Cătălin Botoșineanu)* 458

Wissenschaftliches Leben

Das Jassyer Nationalarchiv beging 140 Jahre seit dem Tode von Gheorghe Asachi (<i>Suzana Bodale</i>)	461
Kongress des Vereins der ungarischen Archivare (<i>Cătălin Botoșineanu</i>)	462
„Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)” (<i>Arcadie M. Bodale</i>)	464
Die Ausstellung „1939. Zile de pace, zile de război”, in Alexandria (<i>Mădălina-Diana Rușanu-Radu</i>)	467
„După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe” (<i>Cristian Zaharia</i>)	469
Autorenverzeichnis	473

СОДЕРЖАНИЕ

Сокращения	23
------------	----

Дорин ДОБРИНКУ, Архива Молдавие в начале пути	29
---	----

Исторические исследования

Религия, обычай, воспитание

Елена КЯБУРУ, <i>Распространение в Молдавии минея опубликованной в Буде (1804-1805)</i>	35
---	----

Ион ГУМЕНЬИЙ, <i>Молоканы из Бессарабии. Происхождение и этническая структура</i>	46
---	----

Кэтэлин БОТОШИНЯНУ, <i>Политика за спиной «разбитых голов» в Ясском Университете. Выборы ректора в 1923 г.</i>	54
--	----

Международные отношения

Шербан В. МАРИН, <i>Записки из журнала венецианца Марино Санудо относительно последних годов господства Штефана Великого. Посланцы Молдавии в Венеции</i>	79
---	----

Ливиу БРЭТЕСКУ, <i>Внешняя политика Румынии (1884-1888). Актёры и способы действия</i>	92
--	----

Местная история

Даниел ПАВЭЛ, <i>Аспекты относительно здоровья и общественной гигиены в Нямецком жудеце с 1825 года до первой мировой войны</i>	109
---	-----

Радун ФИЛИПЕСКУ, <i>Архивные информации относительно засухи в Ясском жудеце в 1946 г.</i>	118
---	-----

Богдан Константин Догару, <i>Об административной организации Путнянского жудеца. Районные народные советы</i>	130
---	-----

Документы

Валентин КОНСТАНТИНОВ, <i>Оригинальный документ из канцелярии Александра Доброго для Рэдэуцкого епископства (6 июля 1413 г.)</i>	145
Михай-Кристиан АМЭРИУЦЕЙ и Лудмила БАКУМЕНКО, <i>Документы относящиеся к истории Молдавского княжества (1634-1858) из частной ясской коллекции</i>	150
Антон КОША, <i>Неопубликованный документ 1793 года относительно католиков из жудеца Бакэу</i>	178
Оттмар ТРАШКЭ, <i>Франц Бабингер и погром в Яссы (1941)</i>	219
Дорин ДОБРИНКУ, <i>Руины, недостатки и анархия. Молдавия и Южная Буковина осенью 1944 года</i>	227
Теодор КАНДУ и Октавиан МОШИН, <i>Духовенство из Молдавской Советской Социалистической Республики. Официальный регистр из 1945-1948 года (I)</i>	244

Вспомогательные дисциплины истории

Н.А. УРСУ, <i>Алеку РУССО, персонаж театральной пьесы Скарлата Рузенски, его коллега из мирового суда в Пятра Няиц</i>	283
Сорин ИФТИМИ, <i>Печати из Ясского архива (Асаки, Хурмузаки, Аслан)</i>	289

История архивов. Представление фондов

Аркадие М. БОДАЛЕ, <i>Перечень актов относящихся к религиозным учреждениям из Валахии и Молдавии до 1742 г. Коллекция Документы Национального Архива из Яссы</i>	313
Вирджиния ИСАК, <i>Заметки относящихся к эвакуации архива из Яссы в период мировых войн</i>	341
Сузана БОДАЛЕ, <i>Фонд Партии Национального Возрождения из Прутского цинута. Перспективы исследования</i>	350

Реституцио

- † Константин А. СТОИДЕ, *Связи между Молдавии, Валахии и Трансильвании в начале XVI века* 367

Дискусии

- Ион Т. СИОН, *Аннотации относительно опубликованных работ по истории города Текуч* 401

Рецензии

- Силвиу Вэкару, *Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea* (Михай Мырза) 417
- Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в.* (Ион Еремия) 420
- Алин Мурешан, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate* (Кристиан Захария) 436
- Пьер Дю Боа, *Ceaușescu la putere. Ancheta asupra unei ascensiuni politice* (Влад Меркори) 444
- Мариус Опря, Стежэрел Олару, *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov* (Лиджия Добринку) 447

Книжное обрзрение

- Валер Хоссу, *Maramureșul și Moldova. Interferențe de statalitate* (Дорин Долога) 453
- Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, vol. II (1686-1760)* (Михай Мырза) 454
- Иоан Капрошу, *Documente privitoare la istoria orașului Iași* (Аркадие М. Бодаде) 455
- Габриел Асандулуй, А.С. Cuza. *Politică și cultură* (Кэтэлин Ботошиняну) 457
- Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)* (Кэтэлин Ботошиняну) 458

Научная жизнь

Деятельность Национального Архива из города Яссы посвященные памяти 140 лет от смерти Георге Асаки (Сузана Бодаде)	461
Съезд Ассоциации венгерских архивистов (Кэтэлин Ботошиняну)	462
„ <i>Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)</i> ” (Аркадие М. Бодаде)	464
Выставка „ <i>1939. Zile de pace, zile de război</i> ”, в Александрии (Мэдэлина-Диана Рушану-Раду)	467
„ <i>Dură 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe</i> ” (Кристиан Захария)	469
Список авторов	473

ABREVIERI

„Arhiva” = Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași
„Boabe de Grâu” = Boabe de Grâu. Revistă de cultură, București
„Candela” = Candela. Revistă teologică și bisericească, Cernăuți
„Carpica” = Carpica. Muzeul de Istorie Bacău
AAR = Analele Academiei Române, București
AAR.MN = Analele Academiei Române. Memorii și Notițe, București
AAR.MSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
AAR.MSL = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare, București
AARSR = Analele Academiei Republicii Socialiste România, București
AB = Arhivele Basarabiei, Chișinău
ActB = Acta Bacoviensis, Bacău
AERC-Iași = Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași
APF = Arhiva Congregației *De Propaganda Fide*
AFTO = Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea București
AGR = Anuarul Graficei Român
AHR = The American Historical Review
AIIAC = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj, Cluj
AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol», Iași
AIIC = Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Cluj
AIIGB = Anuarul Institutului de Istorie “George Barițiu”. *Series historica*, Cluj
AIINC = Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, Cluj
AIIX = Anuarul Institutului de Istorie “A.D. Xenopol”, Iași (fost AIIAI)
AIR = Arhiva Istorică a României (ed. B.P. Hasdeu), București
AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
ALIL = Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
AM = Arheologia Moldovei, București
AMAE = Arhivele Ministerului Afacerilor Externe - București,
AMM = Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
AMN = Acta Musei Napocensis, Cluj
AMP = Acta Musei Porolissensis, Zalău
AMR = Arhivele Militare Române (București, Pitești)
AN-Bacău = Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale
AN-Bihor = Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale
AN-Botoșani = Serviciul Județean Botoșani al Arhivelor Naționale
AN-Cluj = Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale
AN-Galați = Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale
AN-Iași = Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale
ANIC-București = Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale-București
AnM = Analele Moldovei
ANM-București = Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale
AN-Mehedinți = Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale
AN-Neamț = Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale
ANR = Arhivele Naționale ale României

ANRM = Arhivele Naționale ale Republicii Moldova
 AN-Timiș = Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale
 AN-Vaslui = Serviciul Județean Vaslui al Arhivelor Naționale
 AOSPRM = Arhivele Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
 APF = Arhiva *De Propaganda Fide*
 APR = Analele Parlamentare ale României
 AR = Arhiva Românească, București
 AR.MSI = Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, București
 ARBSH = Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique
 ArchM = Arhiva Moldaviae, Iași
 Arh. St.-Cernăuți = Arhiva de Stat din regiunea Cernăuți
 ArhGen = Arhiva Genealogică, Iași
 ARMSI = Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, București
 ARMSL = Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare, București
 ARMSS = Academia Română. Memoriile Secțiunii Științifice, București
 AS = Analele Sighet, București
 ASRI = Arhivele Serviciului Român de Informații, București
 AȘRS = Arhiva pentru știința și reforma socială, București
 AȘUI = Analele Științifice ale Universității “Al. I. Cuza”, Iași
 AT = Arhivele Totalitarismului, București
 ATMI = Arhivele Tribunalului Militar Iași
 AUB = Analele Universității București, București
 BAR- București = Biblioteca Academiei Române, București
 BBRF = Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
 BCI, BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României, București
 BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București și Vălenii de Munte
 BCU = Biblioteca Central Universitară
 BI = Buletin istoric, Iași
 BIFR = Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide», Iași
 BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
 BNB = Biblioteca Națională, București
 BOR = Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române, București
 BRV = *Bibliografia Românească Veche*
 BS = Balkan Studies, Thessaloniki
 BSH, BSHAR = ARBSH
 BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române, București
 CC = Codrul Cosminului. Buletinul «Institutului de Istorie și Limbă», Universitatea din Cernăuți
 CC, Serie Nouă = Codrul Cosminului, Serie Nouă, Universitatea «Ștefan cel Mare» - Suceava
 CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (Direcția Arhivelor Centrale)*
 CDM. S.1 = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, Supliment I (1403-1700)*

CDȚR = Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului (Arhivele Naționale)

cf. = *confer*

CI = Cercetări Istorice. Revistă de istorie românească, Iași

CL = Cercetări Literare, București

CMRS = Cahiers du Monde Russe et Soviétique

CR = Cuget Românesc

CvL = Convorbiri Literare, Iași

DAD = Dezbaterile Adunării Deputaților

DEX = DEX. Dictionarul Explicativ al limbii Române

DGAS = Direcția Generală a Arhivelor Statului

DI = Dosarele Istoriei, București

DIR = Documente privind istoria României

doc. = document

DR = Dacoromania, Freiburg I. Br.

DRH = Documenta Romaniae Historica

EN = Economia Națională. Revista economică, statistică și financiară, București

f. = fila, filele

FF = Făt-Frumos, Bârlad

FHDR = Fontes Historiae Dacoromanae

GB = Glasul Bisericii, București

IN = “Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal Iași

inv. = inventar

JGO = Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Regensburg

LA = Literatura și Arta

LC = Lumina Creștinului, Iași

LL = Limba și Literatura, București

LR = Limba Română, București

MA = Mitropolia Ardealului

MB = Mitropolia Banatului

MC = «Miron Costin». Revistă de Mărturii Istorice, Bârlad

MCA = Materiale și Cercetări Arheologice, București

MEF = Moldova în Epoca Feudalismului

MemAnt = Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

menț. = mențiune

MI = Magazin Istoric

MI = Magazin Istoric, București

MM = Mitropolia Moldovei

MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași

MO = Mitropolia Olteniei

MOF = Monitorul Oficial, București

Ms. rom. = manuscris românesc

Ms. sl. = manuscris slavon

MSSIA = Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române, București

NEdH = Nouvelles Études d'Histoire, București
 nr. = număr
 NRR = Noua Revistă Română, București
 O = Ortodoxia, București
 op. = opis
 p. = pagina, paginile
 pach. = pachet
 PRSEES = Pontes. Review of South East European Studies, Chișinău
 r = recto
 RA = Revista Arhivelor, București (începând cu nr. 3-4/2007: Revista Arhivelor. Archives Review)
 RdI = Revista de Istorie, București
 REB = Revue des Études Byzantines, Paris
 REI = Revue des Études Islamiques, Paris
 RER = Revue des Études Roumaines, Paris
 RES = Revue des Études Slaves, Paris
 RESEE = Revue des Études Sud-Est Europées, București
 RFR = Revista Fundațiilor Regale, București
 RH = Revue Historique, Paris
 RHSEE = Revue Historique du Sud-Est Européen, București
 RI = Revista Istorică, București
 RIAB = Revista Istorică Arheologică Bisericească, Chișinău
 RIAF = Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, București
 RIM = Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
 RIR = Revista Istorică Română, București
 RITL = Revista de Istorie și Teorie Literară, București
 RM = Revista Muzeelor, București
 RMM = Revista Muzeelor și Monumentelor, București
 RRH = Revue Roumaine d'Histoire, București
 RSIABC = Revista Societății Istorice-Arheologice Bisericești din Chișinău, Chișinău
 Rsl = Romanoslavica, București
 SAHIR = Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
 SAI = Studii și Articole de Istorie, București
 SAMBN = Studia et Acta Musei "Nicolae Bălcescu", Bălcești pe Topolog
 SAO = Studia et Acta Orientalia, București
 SCB = Studii și Cercetări de Bibliologie, București
 SCI = Studii și Cercetări Istorice. Buletin al Institutului de Istorie Națională «A.D. Xenopol», Iași (ultimele din CI, seria veche)
 SCIA = Studii și Cercetări de Istoria Artei, București
 SCILF = Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor, București
 SCIM = Studii și Cercetări de Istorie Medie, București
 SCIV = Studii și Cercetări de Istorie Veche, București
 SCIVA = Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
 SCN = Studii și Cercetări de Numismatică, București
 SCȘ = Studii și Cercetări Științifice

SCȘI = Studii și Cercetări Științifice. Academia RPR. Filiala Iași. Serie Nouă, Seria Istorie, Iași
SEER = The Slavonic and East European Review, Londra
SMIM = Studii și Materiale de Istorie Medie, București
SMMIM = Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
SODF = Südostdeutsche Forschungen, München
SOF = Südost-Forschungen, München
SRdI = Studii. Revista de Istorie, București
ST = Studii Teologice, București
SUBB = Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj
TC = “Teodor Codrescu” (revistă editată de Gh. Ghibănescu), Iași
TD = Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, București
tr. = transport
TV = Teologie și Viață, Iași
v = verso
VR = Viața Românească, Iași

***Archiva Moldaviae* la început de drum**

Dorin Dobrinu

De ce o nouă revistă? De ce *Archiva Moldaviae*? Răspunde aceasta unei nevoi epistemice? Probabil însă că întrebarea cea mai frecventă pe care cititorii și-o vor pune va fi legată de apelativul Moldova din titlul revistei. De ce Moldova și la care Moldovă ne referim: la Moldova așa cum s-a conturat în Evul Mediu sau la Moldova „mică”, cea de după 1775 și 1812? Avem în vedere și Bucovina în ansamblul său, în pofida împărțirilor din 1775 și 1940, mai întâi în beneficiul Austriei, apoi în cel al URSS? Avem în vedere și Basarabia, care a cunoscut un proces asemănător în 1812 și 1940, întâi în favoarea Rusiei, apoi în cea a URSS?

Ca orice regiune istorică, Moldova este istorie și geografie deopotrivă. Geografia simbolică a Moldovei reprezintă indubitabil un subiect incitant, dar există un interes pentru mai mult decât atât. Ne interesează acest teritoriu cu marginile sale pe Carpații Orientali, pe malurile Ceremușului, Nistrului, Dunării și Milcovului și pe țărmurile Mării Negre. Ne interesează pentru că a avut o istorie specifică, o identitate specifică – iar locuitorii săi au avut o conștiință a acestei identități! – de-a lungul celei mai mari părți a existenței sale. Este vorba de istoria complicată a unui spațiu care s-a aflat la întretăierea civilizațiilor și a unor puteri locale sau continentale, cel mai adesea în dependență de acestea, în diferite contexte istorice, care a cunoscut o scurtă perioadă de extindere, iar ulterior grele pierderi teritoriale, dispute cu vecinii, războaie, invazii, ocupații, amestecuri de populații, tulburări interne, traume colective, o anume dezvoltare economică – deși constantă în comparație cu Europa occidentală a fost subdezvoltarea –, o oarecare înflorire culturală, cu influențe diverse. Istoria regiunii se cere cunoscută, zgura politizărilor și a disputelor neacademice merită a fi înlăturată.

Fără punerea istoriei acestui spațiu în context european și mai ales central-est european, înțelegerea sa va fi limitată, distorsionată chiar. De aceea, deși centrul preocupărilor noastre îl constituie istoria Moldovei și a surselor sale istorice – opțiune pe care o considerăm legitimă –, revista va fi deschisă și contribuțiilor privind istoria altor regiuni din proximitate, cu care Moldova a avut legături strânse de-a lungul veacurilor și care au făcut sau fac parte din diferite configurații statale: Transilvania, Muntenia, Ungaria, hanatele tătar-mongole din nordul Mării Negre, Polonia, Lituania, Imperiul Habsburgilor, Bizanțul și Înalta Poartă, Rusia Țaristă și URSS, România, Republica Moldova și Ucraina, cu influențele lor efemere sau de durată.

Istoria Moldovei este investigată de câteva sute de ani, de la cronicile medievale – anonime sau cu autori cunoscuți – până la lucrările recente. S-a acumulat astfel o cantitate impresionantă de studii și de materiale documentare, axate îndeosebi pe istoria medievală și pe prima parte a celei moderne, mai puțin însă pe cea de-a doua parte a perioadei moderne și pe cea contemporană. Perspectivele au fost, sunt și fără îndoială vor fi diverse, adesea divergente, polemice chiar, cum este și firesc.

Pe acest teritoriu a trăit și trăiește o majoritate etnică românească, dar și grupuri etnice minoritare însemnate, uneori așezate compact în anumite zone. Îndeosebi marginile nordice, estice și sud-estice ale Moldovei au fost și sunt în fapt spații ale interferențelor etno-culturale. Având în vedere toate acestea și considerând axiomatică necesitatea tratării profesionale a trecutului, respingem perspectivele reduționiste în scrierea istoriei. Cercetarea istorică merită ceva mai bun decât anexarea la discursul etnocentric (inclusiv la specia sa național-comunistă) sau la cel internaționalist de extracție bolșevică, care au făcut ravagii în jumătatea estică a Europei. Așadar, avem în vedere o istorie care să cuprindă experiențele (diferite) ale oamenilor care au trăit în acest spațiu, ale instituțiilor pe care le-au construit, pe care le-au administrat, ale localităților (zeci de orașe și mii de sate) pe care le-au ridicat și le-au populat, ale legăturilor politice, militare, religioase, sociale, economice, culturale ș.a.m.d. Pentru că este important să știm ce, cum și de ce s-a întâmplat, de la chestiuni factuale precise până la cele de perspectivă mai largă.

Această regiune de margine este bogată în fenomene și evenimente istorice, mai bine sau mai puțin cunoscute. Există un număr important de cercetători – români, moldoveni, ruși, ucraineni, occidentali – care studiază diferite aspecte ale acestei istorii, deși distribuția lor pe epoci sau pe teme de interes este vizibil inegală. Motivațiile acestor cercetători sunt și ele diverse, de la cele identitare și politice până la cele strict științifice, chiar dacă probabil acestea nu pot fi precis delimitate în cazul celor mai mulți istorici, politologi, antropologi sau sociologi.

Dificultățile în calea cercetării istoriei acestui spațiu sunt determinate de diferiți factori. Sursele – îndeosebi cele arhivistice – care privesc regiunea se regăsesc în arhivele și bibliotecile din România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Polonia, Ungaria, Turcia, Grecia, Italia, Vatican, Franța, Germania, Suedia, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii etc. Ele au fost scrise în limbi diverse: slavă veche, latină, română, maghiară, polonă, rusă, ucraineană, germană, turco-osmană, greacă, idiș etc. Paleografiile sunt și ele diverse: chirilică, latină, greacă, gotică, arabă etc. Cu alte cuvinte, investigarea istoriei regiunii solicită cunoștințe vaste, din variate câmpuri științifice, deprinderi lingvistice, paleografice și arhivistice pe măsură. Toate acestea fac cu atât mai

necesară specializarea cercetătorilor, dar și comunicarea rezultatelor investigațiilor din biblioteci, arhive sau de pe teren.

Un trecut în bună parte comun face cu atât mai necesară o tratare comună, deschisă, cere un dialog între cercetătorii cu specializări și cu opinii diferite. Revista va încuraja reconstituirea istoriei acestui spațiu în contextul istoriei Europei central-estice, știut fiind că doar prin comparație, prin raportare la alte spații cunoașterea istorică are de câștigat. Într-o lume în care cunoașterea – inclusiv cea istorică – joacă un rol tot mai important, dincolo de granițe ori de împărțiri politice, este important să existe asemenea platforme de manifestare.

De ce apare la Iași *Archiva Moldaviae*? De-a lungul timpul au mai existat încercări ieșene de a publica reviste care să aibă ca obiect de activitate atât studiile istorice, cât și reflectarea activității instituțiilor producătoare și mai ales administratoare de arhive. Din nefericire, toate aceste inițiative s-au dovedit efemere, iar calitatea materialelor publicate a fost uneori discutabilă. Iașul a avut și are un loc important în istoriografia română. De asemenea, ocupă un loc simbolic recunoscut în România în general, în Moldova în particular. Ne place să credem că există aici atât potențial pentru realizarea unor studii istorice de calitate, cât și pentru a atrage alături de proiect cercetători din diverse părți ale Moldovei sau chiar mult dincolo de granițele ei.

Archiva Moldaviae nu este o revistă locală. Publicația nu se vrea nici o revistă a moldovenilor, chiar dacă este îndeosebi – dar nu exclusiv! – rezultatul eforturilor lor. Ea apare la Iași, dar se adresează unei zone largi, în ideea că în România, în Republica Moldova și în centre academice mai apropiate sau mai depărtate există resurse intelectuale importante, care pot fi implicate în cunoașterea istorică și arhivistică a regiunii, în beneficiul unei comunități științifice mai largi. Prin urmare, *Archiva Moldaviae* își propune să contribuie la impulsivarea studierii istoriei Moldovei într-un context central-est-european, precum și a surselor sale documentare. Cercetătorii din această zonă transfrontalieră sau interesați de ea pot astfel avea un loc suplimentar de „întâlnire”, pot să își facă mai bine cunoscute rezultatele cercetărilor, pot intra într-un dialog.

Revista va fi deschisă *grosso modo* studiilor istorice și prezentării surselor. Din punct de vedere temporal, sunt binevenite studiile de istorie medievală, modernă, contemporană, altfel spus de la începutul celui de-al doilea mileniu, îndeosebi de la întemeierea statului moldovenesc, în secolul al XIV-lea, până la căderea comunismului, neexcluzând nici incursiunile în postcomunism. Din punct de vedere tematic, avem în vedere istoria politică, militară, socială, economică, culturală, religioasă, a minorităților etnice și religioase, alături de istoria relațiilor internaționale, în special cu privire la Europa central-estică, zona Mării Negre, relațiile românilor, îndeosebi ale moldovenilor, cu slavii, mai ales cu ucrainenii, polonezii, rușii, dar și cu slavii sudici, cu grecii, maghiarii,

turanicii etc. Studiile „tehnice” de paleografie, diplomatică, genealogie, heraldică, sigilografie, de lingvistică și geografie istorică, importante pentru cunoașterea secvențială a trecutului, vor fi primite cu interes.

Archiva Moldaviae va promova, deci, istoria profesională, neînregimentată. În paginile revistei își vor găsi locul atât reconstituirea detaliată a unor evenimente, momente sau biografii, cât și o punere în perspectivă a fenomenelor istorice la scară largă, investirea cu sens a celor dintâi. Ne exprimăm respectul față de oamenii care locuiesc în aceste zone, indiferent de țară, de etnie, de rasă sau de religie. Însă este dreptul nostru ca istorici, arhiviști etc. să chestionăm un trecut complicat și, indiferent că vom deranja convingerile unor indivizi sau grupuri, mai mici sau mai mari, să facem cunoscute rezultatele investigațiilor profesionale. Într-o Europă în care granițele se mențin, dar nu mai separă oamenii ca altădată, care circulă liber de la Marea Neagră la Atlantic și de la Marea Baltică la Marea Mediterană, ideile pot circula și ele liber, cu mare ușurință. Și este recomandabil, chiar imperativ, ca și istoricii să fructifice o asemenea oportunitate.

Din punctul nostru de vedere nu există subiecte tabu. Orice subiect este legitim, astfel încât opiniile diverse, tradiționale sau neconvenționale, coerente metodologic și fundamentate pe surse, își vor găsi locul cuvenit în paginile revistei. Aceste idei trebuie subliniate cu atât mai mult cu cât arhivele au fost multă vreme, din motive politice, puțin accesibile în partea de est a continentului european. A existat o izolare a arhiviștilor – poate chiar mai mult decât a istoricilor – din acest spațiu de arhiviști din Occident. Cunoștințele profesionale au cunoscut în bună măsură o stagnare. De asemenea, concepțiile „izolaționiste” au continuat să se manifeste în relațiile interinstituționale sau în raport cu publicul, îndeosebi cu cercetătorii.

Archiva Moldaviae va rezerva un loc important studiilor de arhivistică, de metodologie, descrierilor de fonduri și colecții arhivistice deținute de instituții publice sau de persoane private. Publicarea documentelor inedite, de interes pentru istoria Moldovei, a României moderne și a spațiului central-est european în genere, dar în legătură cu cele dintâi – inclusiv în forma mai elaboratelor studii documentare – va avea o pondere însemnată în revistă, având în vedere că o bună cunoaștere a surselor este o condiție esențială, alături de sistemul interpretativ, pentru fundamentarea oricărei cercetări serioase, legitime științifice.

Exercitarea reflexelor critice ale istoricilor și arhiviștilor, dialogul între cercetătorii cu viziuni diferite asupra trecutului și asupra modului în care poate fi gestionat patrimoniul arhivistic vor fi încurajate în paginile revistei, în secțiunile de dezbateri, recenzii și note bibliografice.

După cum am precizat deja, proiectul nostru este unul preponderent istoric și arhivistic. La baza sa stau câteva idei, câteva concepții moderne, care cuprind în mod explicit valorile liberale, asumarea deontologiei profesionale,

respingerea instrumentalizării istoriei, cooperarea între istoricii și arhiviștii din regiune sau din alte spații, însă interesați de zonă. Cu alte cuvinte, valorile noastre sunt cele ale istoriografiei profesionale, critice. Revista va încuraja comunicarea între discipline, recursul atât la metodologiile consacrate, cât și la cele novatoare, complementare în cunoașterea trecutului.

Perspectivile asupra istoriei sunt diverse, depinzând de calitatea surselor, dar și – sau mai ales – de valorile celor care se pronunță asupra trecutului. Abordarea trecutului pare facilă, însă în realitate este vorba de o întreprindere intelectuală complexă. Oamenii au deseori probleme de interpretare a prezentului, cu atât mai mult a trecutului. Paginile *Archiva Moldaviae* sunt deschise tuturor celor care vor să își prezinte rezultatele cercetărilor, bazate pe investigarea surselor, a celor de arhivă îndeosebi. Accentul va fi pus pe calitatea textelor, motiv pentru care revista utilizează sistemul *peer review* pentru selecția finală a materialelor publicabile. O adecvată ancorare în teoriile existente în istoriografia actuală și o bună cunoaștere a surselor istorice reprezintă ingrediente necesare pentru înțelegerea trecutului și comunicarea sa într-o manieră inteligibilă.

*

* *

Ideea acestei reviste a apărut acum câțiva ani, din rațiuni de interes academic. Din motive ținând de angajarea instituțională diversă și solicitantă, de coagularea echipei redacționale, a consiliului științific, a strângerii textelor de la autori, a obținerii resurselor financiare etc., revista apare acum.

Archiva Moldaviae este editată – exclusiv voluntar – de un grup format din istorici și arhiviști. Prin textele propuse spre publicare, prin sistemul de selecție a materialelor, prin consiliul științific internațional au fost implicați mulți specialiști din România, Republica Moldova, Austria, Franța, Ungaria, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Cu toții merită mulțumiri pentru eforturile depuse și/sau pentru susținere!

Ritmul apariției revistei va fi anual. Ne dorim, se înțelege, ca această publicație să aibă viață lungă, să fie un vehicul al interacțiunii dintre specialiști, în vederea aprofundării cunoașterii istorice a spațiului moldav, precum și a surselor acestuia.

Difuzarea în Moldova a *mineelor* de la Buda (1804-1805)

Elena Chiaburu

Se știe că la 24 ianuarie 1804 Curtea Imperială de la Viena îi acorda lui Ioan Piuaru Molnar un *privilegium exclusivum* pentru a imprima în Tipografia Universității din Pesta un *Minei mare*, în 12 volume, câte unul pentru fiecare lună a anului. Tirajul urma să fie de 1.000 de exemplare *per* volum, doctorul Molnar urmând să aibă și exclusivitatea vânzării cărților timp de zece ani de la apariție.

Din înștiințarea episcopului Iosif Sevastos al Argeșului reiese că vestea tipăririi operei i-a parvenit după ce ieșiseră deja de sub tipar lunile *Martie*, *Mai* și *August*, cu multe greșeli. Inexactitățile au fost revizuite de episcopul Iosif, colile cu erori mari s-au tras din nou și tipografia a scos întreaga lucrare în 1805, exemplarele defecte fiind retrase de la vânzare. Iosif a cerut ca volumele ce urma să fie distribuite în Țara Românească să formeze un tiraj aparte. De aceea, cele două tiraje ale *Mineelor* de la Buda se deosebesc prin conținutul paginii de titlu: tirajul pentru Transilvania îi invocă pe Ștefan Stratimirovici, arhiepiscop și mitropolit de Carlovitz, care a avizat publicarea, și pe împăratul Francisc I, iar cel destinat Munteniei consemnează contribuția episcopului de Argeș la editarea cărții și îi invocă pe mitropolitul Dositei Filliti și pe Constantin Ipsilanti, domnul Țării Românești¹.

Lectura grăbită a unor texte și studiul insuficient al izvoarelor a dus la formularea unor aprecieri și ipoteze privitoare la tirajul și distribuția *Mineelor* tipărite la Buda care nu pot fi susținute. Astfel, s-a afirmat că episcopul Argeșului a solicitat un tiraj de 1.000 de exemplare pentru a fi distribuite în Țara Românească. În plus, s-a dat ca sigură existența unei comenzi de 150 de seturi de *Minee* pentru Moldova², aserțiunea invitând la speculații privitoare la existența unui al treilea tiraj, destinat Moldovei³.

Pornind de la cercetarea negoțului de carte dintre Țările Române și a legăturilor dintre cei implicați în editarea *Mineelor* la Buda, vom relua chestiunea tirajelor, vom

¹ A. Veress, *Tipografia românească din Buda*, în „Boabe de Grâu”, 1932, p. 596; Pavel Berariu, *Ioan Piuaru Molnar: Studiu economic*, Cluj, 1939, p. 112; Al. Neamțu, *Date noi privitoare la Ioan Piuaru-Molnar*, în SRdI, anul XIII (1960), nr. 1, p. 90; Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tom. II (1716-1808), București, 1910, p. 449-450, 456. În continuare: *BRV*; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, Editura Alma, 2000, p. 354; Dorin Teodorescu, *Lămurirea problemei Mineelor de Buda din 1804-1805*, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, Craiova, Editura Alma, 2008, p. 313-315.

² Dan Râpă-Buicliu îl consideră chiar „un pretiraj (de 1000 ex.) în 1804 iunie 12, pentru bisericile din Ț. Românească, solicitat expres de ierarhul argeșean” (Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 354-356).

³ Dorin Teodorescu, *op. cit.*, p. 313-315.

înfățișa modalitățile de distribuție a *Mineelor* în Moldova, prețurile cu care s-au vândut și posesorii acestor frumoase cărți. Temeiul documentar îl constituie lucrările privitoare la istoria tiparului, a comerțului și a bisericii românești de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, studiile consacrate lui Ioan Piuriu Molnar și însemnările de pe cărți.

Editarea *Mineelor* la Buda în anii 1804-1805 a fost rezultatul unei colaborări ample și întinsă pe durata a mai bine de două decenii dintre Ioan Piuriu Molnar, în calitate de editor, și negustorul sibian Hagi Constantin Pop, cu episcopul Iosif al Argeșului din Țara Românească. Din documentele epocii se pot deduce condițiile în care a avut loc „tovărășia” acestora: episcopul Iosif a revizuit din punct de vedere canonic manuscrisele, lui revenindu-i și misiunea de a mijloci difuzarea tipăriturilor pentru Țara Românească și, eventual, Moldova; doctorul Molnar a pus, se pare, cea mai mare parte din capital, restul aducându-l Hagi Constantin Pop. În plus, negustorul sibian și-a asumat sarcina de a angaja la tipografii editarea cărților, de a se îngriji de aprovizionarea cu materialele necesare (hârtie, litere, cerneală etc.), de a găsi meșterii cei mai potriviți, de a-i plăti și de a se ocupa de expedierea cărților la destinație. Marile legături de negoț ale vechii case asigurau transportul și desfacerea cărților cu oamenii și mijloacele proprii⁴.

Hagi Constantin Pop corespundea cu episcopul Iosif al Argeșului încă de prin 1793 pentru a-l convinge să reediteze *Mineele* de la Râmnic, fie la Sibiu, fie în altă tipografie din afara Țării Românești. Sibianul îi cerea episcopului să intervină pe lângă mitropolitul Țării Românești pentru a-i da autorizația ca *Mineele* să poată fi vândute dincolo de munți. Încă de atunci episcopul Iosif punea condiția ca ediția ce s-ar scoate să aibă un caracter dublu: o serie de cărți să se distribuie în Transilvania și în alte părți, iar un număr precis de exemplare să fie difuzate în Țara Românească, dar având pe foaia de titlu indicația că sunt tipărite la Mitropolia Țării Românești și să fie „încredințate cu pecetea Mitropoliei la început”⁵. Chestiunea s-a reluat în iulie 1795, când episcopul Iosif se angaja să dea o ediție critică a *Mineelor* de la Râmnic ce ar putea fi scoasă în tipografia lui Ioan Barth, dar făcea observația „să nu se puie numele tipografiei Sibiului, nu de altă, dar numai pentru bănuiala românilor, care spun că sunt cărți nemțești”⁶. În noiembrie 1801, Iosif îl anunța pe Constantin Pop că tipărirea *Mineelor* la Sibiu ar fi anevoioasă, dar s-ar putea discuta editarea unor *Antologhioane* (*Minee* prescurtate). Până la urmă, Iosif a renunțat la tipărirea *Antologhioanelor* (scoase la Iași de Veniamin Costachi în 1806), iar Constantin Pop a întocmit un deviz pentru *Mineele lunovnice*. Potrivit acestuia, dacă s-ar fi tipărit 1.000 de trupuri în 1.120 de coale, ar fi costat 1 creițar de coală, în total 18 florini sau 40 de lei; se adăuga hârtia de Orlat, din care 2 ½ risuri costau 9,20 florini sau 14 lei, astfel încât prețul de cost al unui corp de *Minee* ar fi fost de 28 florini sau 57 de lei⁷. În cele din

⁴ Constantin A. Stoida, *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1750 și 1830*, ediție îngrijită de I. Caproșu, Iași, Editura Demiurg, 2007, p. 75.

⁵ *Ibidem*, p. 37.

⁶ N. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea. I: Scriitori bisericești*, în AAR.MSL, Seria II, tom. XXVIII, 1906, p. 206- 207.

⁷ Constantin A. Stoida, *op. cit.*, p. 72.

urmă, episcopul Iosif a tipărit *Mineele* în 1804-1805, la Buda, în condițiile stabilite cu Hagi Constantin Pop, anume două rânduri de exemplare: unul pentru Transilvania și altul pentru Țara Românească.

Privitor la difuzarea *Mineelor*, s-a păstrat contractul încheiat la Sibiu în 27 iulie 1807 de Ioan Piuriu Molnar cu Procopie Vasile Canusi, negustor din Țara Românească: „adecă eu, cel mai jos iscălit, dau scrisoarea mea la mâna dum(isale) chir Procopie Vasilie Canusi, precum să știe că astăzi i-am vândut dumisale o sută cincizeci de *Minee* de 12 luni, adecă cincizeci dezlegate și o sută legate. Ceale cincizeci nelegate le-am tocmnit un trup florinți nemțești, optzeci [...], care fac patru mii de [...] flor(inți) nemțești. Iară ceale o sută de trupuri legate le-am tocmnit cu dum(nealui) câte flo(rinți) 94 [...] nemțești”⁸. Deținând monopolul asupra distribuției *Mineelor*, observăm că editorul ceda, la rândul său, exclusivitatea difuzării cărților în Muntenia lui Canusi, cu excepția a 50 de trupuri pe care i le datora episcopului Iosif de Argeș, dat fiind că acesta din urmă făcuse corectura și prefăta la tirajul destinat Munteniei: „iară eu, Ioan Molnar, doctor de ochi și profesor, mă leg înaintea dumisale chir Procopie Vasilie Canusi ca, afară din *Mineaele* ce sunt dator preasfințitului părintelui Iosif, chirio chir episcopului de Argeș, 50 de trupuri, să nu fiu slobod a vinde nici un *Mineiu* în partea Țării Rumânești de astăzi înainte. Iară de va putea dum(nealui) arăta că am vândut, să fiu datoriu a plăti dum(isale) [...] cincizeci de flor(inți). Iară cine va strica dintre noi [...], ori chir Procopie Vasilie Canusi, ori domnul Molnar doftorul, să fie unul altuia trei mii de florinți nemți dator și platnic să-i dea celuia ce voiește să stea contractul. Însă eu îi dau voie să le vândă dum(nealui) în numele meu în Țara Rumânească, ca să fie nesupărat la vânzare”⁹.

Într-o biografie închinată lui Ioan Piuriu Molnar, acest document a fost interpretat în felul următor: „*Mineele* s-au desfăcut mai ales în Țara Românească și Moldova (cum e cazul Episcopiei de Roman, care cumpără o cantitate impresionantă fie prin comenzi, fie prin negustori ambulanți). Unul dintre aceștia este Procopie Vasile Canusi, căruia Molnar îi semnează la 27 iulie 1807 un contract pentru vânzarea a 150 *Minee* românești, cu suma de 13.400 florini, din care o parte este încasată pe loc, iar o parte rămâne a fi plătită ulterior cu o dobândă de 6 %. Privilegiul din 1804 fiind în exclusivitate, la tirajul de 1.000 de exemplare cât s-a dat *Mineelor*, Molnar trebuie să fi câștigat destul de bine”¹⁰. Pasajul a fost preluat *tale quale*, s-a dat ca sigură existența unei comenzi de 150 de seturi pentru Moldova, pentru a se ajunge la formularea ipotezei privitoare la existența unui al treilea tiraj, destinat Moldovei¹¹. Dincolo de faptul că nu face nicio referire documentară la Moldova, contractul sugerează mai degrabă că *Mineele* s-au distribuit în tranșe și că Țării Românești i-a revenit un număr relativ mic de exemplare (200 în această mențiune). Potrivit regulilor negoțului, desigur că Vasilie Canusi și-a folosit relațiile pe care le avea cu alți negustori, cărora le-a dat mai departe

⁸ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, vol. XII: *Scrisori și inscripții ardeleni*, București, Atelierele „Socec”, 1906, p. 162.

⁹ Constantin A. Stoide, *op. cit.*, p. 163.

¹⁰ Mircea Popa, *Ioan Piuriu Molnar*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 79-80.

¹¹ Vezi *supra*, notele 2-4.

Mineele pentru a le vinde pe bucăți. Întrebarea care se poate pune este dacă aceste cărți s-au oprit în Țara Românească sau parte dintre ele au mers și în Moldova?

Referirea la Episcopia de Roman este rezultatul unei confuzii generate de istoria puternicelor legături culturale avute de episcopii de Roman, Veniamin Costachi și Gherasim Clipa, la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, cu omologul Iosif al Argeșului. Încă de la 3 noiembrie 1796, episcopul Iosif îi scria lui Hagi Constantin Pop să susțină pecuniar tipărirea *Tâlcului evangheliilor*, o lucrare needitată până atunci în limba română, ce fusese tradusă de tipograful Gherontie și Grigorie din Țara Moldovei. Aceștia voiau să o tipărească, „dară mâna nu le dă, că n-au de cheltuială”. Episcopul Iosif mai spunea și că, dacă s-ar tipări 1.000 de exemplare, 500 dintre ele s-ar fi oferit să le ia „un episcop al Romanului din Moldova”¹², adică Veniamin Costachi. Propunerea a rămas doar o intenție, *Tâlcul evangheliilor* imprimându-se în anul 1805 la Iași. În 1811, Iosif episcopul de Argeș, în colaborare cu Ioan Molnar și în tovărășie bănească cu casa de negoț Hagi Constantin Pop, a tipărit la Buda un *Octoih* tradus la mănăstirea Neamț. Cartea a ieșit la sfârșitul anului, dar nici în luna mai 1812 doctorul Molnar nu își recuperase suma de 1.000 de taleri cu care contribuise la cheltuielile tiparului sau, poate, partea din câștig ce îi revenea. Episcopul Iosif nu-i putea trimite nici el suma ce i se cuvenea, din cauză că „*Octoicele* încă stau în lăzi” la Căineni, nefiindu-le permisă intrarea în Țara Românească, iar de la Roman avea de primit din aceeași afacere 2.800 taleri și plata acestor bani se amâna, probabil tot din cauza întârzierii expedierii cărților. Tot în 1811, Iosif mai face o mențiune a bunelor relații avute cu Episcopia Romanului. Răspunzându-i lui Stan Popovici, reprezentantul casei Pop, despre posibilitățile de tipărire a unei *Liturghii arhieresti*, episcopul Argeșului spunea că știe el „la Moldova, una scrisă cu mâna în chipul tiparului”, care se află la episcopul de Roman (Gherasim), de la care ar cere-o „ca să binevoiască a o da, și înapoi să primească câteva tipărituri în locul aceluia izvod, din cele ce se vor tipări”¹³.

Revenind la difuzarea *Mineelor* scoase la Buda, se constată că ele au ajuns în Moldova destul de repede, în toamna anului 1807. La 1 noiembrie 1807, postelnicul Ioniță Negură scria pe *Mineiul* acestei luni că „s-au început a să ceti”, ceea ce înseamnă că micul boier își cumpăraseră deja cărțile. Tot el scria la 30 aprilie 1809 pe *Mineiul lunii aprilie* (Buda, 1804) că „iasti al meu, cumpărat”. În 20 ale lunii noiembrie 1807, Sofronie arhimandritul Mitropoliei din Iași cumpăra un corp de *Mineie* „spre al meu folos și îndeletnicire”. La 1 decembrie 1807, Filaret arhimandritul mănăstirii Slatina cumpăraseră și el cărțile pentru lăcașul în care viețuia, iar la 1 ianuarie 1808, marele logofăt Nicolae Balș dona *Mineele* ctitoriei sale, „bisărica noastră de la satul nostru Hulboca”, lângă Iași. La 8 ianuarie 1808, „nemaiputând tatăl meu să scrie, m-au pus pe mine, fiul d(u)m(i)sali, Antohi Sion”, să noteze că a cumpărat *Mineiele* cu care a înzestrat biserica „ce iaste făcut(ă) din nou cu cheltuiala d(u)m(i)sale și agiutorul Domnului pe moșia părintască, la

¹² Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, Editura Centrului Mitropolitan, 1968, p. 113.

¹³ Constantin A. Stoide, *op. cit.*, p. 73-75.

ținutul Tutovei, pe apa Racovei, satul Coșăști”¹⁴. În prima parte a anului 1808 au fost cumpărate și *Mineele* bisericii Precista Mică din Roman, prin contribuția preoților și a enoriașilor. Astfel, la 20 februarie 1808, o familie (Enciul, Mariia, Ioan, Hriste) achiziționează un *Minei pe luna Octombrie* și, probabil, unul pe *Luna Ianuarie*; la 22 februarie, Maria lui Ion Postolache cumpără *Mineiul pe luna Noiembrie*; la 15 martie, preoții Ioan și Iftimie obțin un *Minei pe luna Martie* (Buda, 1805), în timp ce Anița, „dimpreună cu fiul meu Dumitrache și Safta, fii(că)”, îl plătesc pe cel al *Lunii Iunie*. Fără să menționeze data, un anume Lupu împreună cu Dumitrache Mârza intră în posesia *Mineiului lunii Decembrie*, iar Ion Grecea și Gheorghe Gligori îl cumpără pe cel al *Lunii Aprilie*¹⁵.

Frecvent cumpărător de cărți aduse în Țara Moldovei prin sistemul prenumerației a fost arhimandritul Arsenie Filipopolitu (Spânu), egumenul mănăstirii Cetățuia. Se poate chiar ca Arsenie, la fel ca și Sofronie de la Mitropolie, să fi făcut parte din rândul colportorilor de cărți, în sensul că se înscriau pe listele de prenumerați cu mai multe exemplare pe care apoi le vindeau mai departe. În acest sens, amintim că la 28 noiembrie 1807 Arsenie egumenul Cetățuiei vindea deja un trup de *Minee*, dar la 20 decembrie 1807 s-a notat pe un *Minei pe decembrie* că alt trup „s-au cumpărat de cătră cuvioșia sa părintele nostru arhimandrit și egumen sf(intei) mănăstirii Cetățuiei, chir Arsinii, întro 140 lei”¹⁶.

Mineele scoase la Buda apar și în actele negustorilor care activau în epocă. Astfel, la 5 decembrie 1808, Gheorghe Hârs, care făcea negoț în Moldova, ducea între mărfurile sale și cele „12 *Minee*”, iar între cărțile rămase de la Toma Leca, mare negustor brașovean și cărturar, cunosător al mai multor limbi, „în lada mortului” de la Iași, în 1811, se aflau și „1 rând de *Minee*, socotite 140 de florini”¹⁷.

Se știe însă că tipăriurile din Transilvania (în special cele de la Blaj), alături de cele de la Buda și Viena, erau privite cu neîncredere în Moldova. În acest sens, se cunoaște o foaie volantă imprimată la Iași în anul 1805: *Înștiințare despre cărți tipărite în Ardeal*, emisă, în aparență, de Meletie episcopul Romanului. Potrivit acesteia, „în anul trecut s-au adus aicea din Ardeal [...], fiind tipărite acolo” anumite cărți care conțin „socotelile cele rele ale apusenilor, ce sunt împotriva maicii noastre, Bisericii Răsăritului [...], dogmele cele răzvrătite ale Bisericii Apusului, al căria capul, carele iaste papa, cu atâta obrăznicie și fără de nici o rușine” se întărește. Eventualii doritori erau avertizați despre „cărțile cele dogmaticești și bisericești ce sunt tipărite acolo și fără a fi încredințate cu pecetea noastră, nici sânğuri să le primiți, nici pre fiii dumn(ii)lor voastre a le ceti să nu lăsați”, recomandându-li-se, în schimb, să se „îndestuleze, precum părinții noștri [...], cu cărțile cele bisericești ce să tipăresc în Țara Românească și aicea, în Moldova”. Se atrăgea atenția

¹⁴ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus*, vol. III (1796-1828), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 229-231, 236 și 256.

¹⁵ Doru Mihăescu, *Episcopia Romanului*, București, Editura Academiei, 2007, p. 187-195.

¹⁶ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 230-231; Constantin A. Stoide, *op. cit.*, p. 206, 228 și 233.

¹⁷ *Ibidem*, p. 177 și 188; Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Moldovei cu Brașovul. De la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 173.

și asupra vicleșugurilor folosite de editori: fie de a scrie pe cărți că sunt tipărite la episcopia Râmnicului, fie „acei ce aduc cărți de acolo și le vând prin țară, ca să amăgească norodul, rump foaia cea de la începutul cărții ca să nu se cunoască că sunt tipărite acolo. Dară însă de veți lua seama la forma tipariului, prea lesne veți pricepe”¹⁸. Documentul este destul de curios pentru că în 1805 episcop de Roman era Gherasim Clipa, Meletie (Brandaburul) fiind episcop la Huși, dar interdicția de import a cărților românești aduse de peste munți s-a menținut multă vreme, fiind reînnoită periodic. Astfel, în anul 1818, din inițiativa mitropolitului Veniamin Costachi s-a întocmit o listă cu cărțile interzise și permise în Moldova, între care, probabil, și *Mineele* de la Buda. Din această cauză, la 5 mai 1818, Zaharia Carcalechi îi cerea lui Veniamin Costachi autorizația să aducă la Iași cărțile cerute de unii prenumerați: „fiindcă în anul trecut, când eram la Iași, mai mulți înalți și preacinstiți boieri din Iași mi-au dat comision a le aduce de aici cărți românești, la carii după iscălitura dumnialor le-am și gătitu a le aduce. Dară fiindcă m-am înștiințat că prin învoirea preasfinției tale s-au trimis de la prealuminatul domn [...] poroncă la margine a se opri cărțile românești de a trece în Moldavia, eu de înștiințarea aceasta foarte m-am nenorocit, cât putea să mi se sărăcească casa cea grea. [...] Am scris atunci preacinstului părinte eclisiarhu sfintei mitropolie ca să binevoiască a întreba pe preasfinția ta pentru lucrul opreliștii aceștia. De unde mi s-au arătat ce cărți sunt oprite și care prin milostiva slobozenie a preasfinției tale se află a fi slobode. Deci, cu plecată metanie și cu cea mai adâncă smerenie mă rogu preasfinției tale ca [...] să-mi trimiți preamilostiva slobozenie de cele însămnate cărți românești de legea grecească pravoslavnică neunită”. Lista lui Zaharia Carcalechi conținea 14 titluri însumând 6.400 de volume, între care și „300 rânduri *Minee* pe 12 luni”, adică în total 3.600 volume. Dar o ediție a *Mineelor* fusese tipărită și la mănăstirea Neamț, între anii 1807 și 1815, fapt ce l-a determinat pe Veniamin Costachi să refuze ediția de Buda oferită de Carcalechi la preț de concurență¹⁹.

Pe baza celor arătate până aici, credem că ipoteza unui tiraj special al *Mineelor* de la Buda pentru Moldova trebuie exclusă. Mai mult decât atât, nefiind imprimate în atelierele tipografice ale Bisericii moldovenești, nici distribuția acestor cărți nu s-a făcut cu participarea structurilor ierarhice proprii ale Statului și ale Bisericii, ca în cazul tipăriturilor locale. În consecință, ele au ajuns în Moldova doar la cerere, în sistemul prenumerației, prin intermediul negustorilor, dar cu acordul celor două instituții care controlau pătrunderea cărților străine în țară.

În perioada cât a fost în vigoare monopolul lui Ioan Piurariu Molnar, difuzarea s-a făcut prin intermediul caselor de comerț care aveau agenți în Moldova și probabil al tipografiei lui Petru Eckhart din Cernăuți, care intermedia uneori și distribuția în Moldova

¹⁸ BRV, vol. IV, p. 122-123; Dimitrie Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și răspîndire a cărților bisericești în Transilvania, Muntenia și Moldova*, în BOR, anul XVIII (1967), nr. 11-12, p. 1225; Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 286.

¹⁹ AN Iași, Colecția Documente, pach. CCCXXXIV, doc. nr. 11. În ciuda aceluși refuz, se pare totuși că înaltul ierarh moldovean, cunoscut drept un mare donator de cărți, a cumpărat mai târziu *Mineele* tipărite la Buda, la 27 februarie 1834 el dăruind 12 *Minee* bisericii Sf. Mare Mucenic Dimitrie din Suceava [Olimpia Mitric, *Cartea românească veche din județul Suceava (1643-1830)*. Catalog, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2005, p. 216].

a cărților tipărite la Blaj. Această ultimă ipoteză este formulată prin analogie cu însemnarea din 4 decembrie 1811, prin care Gavril Ilisăi consemnează dificultățile cu care a cumpărat un *Strastnic* (Blaj, 1804): „această carte s-au cumpărat prin Gavril Ilisăi, la anul 1807, de la tipograful Petru Ecard din Cernăuți, la casa lui, cu 14 lei, și fiindcă nu era încă legată nu s-au luat la mână cumpărătorilor îndată, până să va lega. Iare tipograful Ecard (a) vrut a tăgădui primire banilor, n-au vrut să dea carte aceasta nicecum și s-au prilujit vremea de la 1807 an până 1811 deche(m)v(rie) 4 și apoi cu mare greutate o au scos Gavriil Ilisăi de la acel vânzător. Iar macar ca banii au fost strânși de la mai mulți seteni, dar acestuia și dascalului Ion Tolnia au fost osârdie mai mare ca între multe rânduri s-au scris pârâți. S-au scos carte aceasta și s-au dat bisericii Sfinților Arhangheli în Braieștii Gorii”²⁰.

După expirarea monopolului lui Ioan Piuariu Molnar asupra distribuției, *Mineele* rămase nevândute s-au difuzat și direct din tipografie, așa cum a încercat să facă Zaharia Carcalechi.

Se observă că *Mineele* tipărite la Buda au fost cumpărate atât de persoane particulare, cât și de colectivități, în primul rând biserici și mănăstiri. Potrivit însemnărilor, seturi complete sau doar volume dispartate ale *Mineelor* tipărite la Buda s-au aflat în 78 de sate, biserici, mănăstiri și schituri din Moldova, de o parte și de alta a Prutului: Baia (Suceava), Bălinești (Suceava), Broșteni (Neamț), Buda (Suceava), Cașin (Neamț), Coșești (Vaslui), Cuci (Neamț), Dărmănești (Bacău), Doljești (Neamț), Dumbrăveni (Suceava), Grătiești (Lăpușna), Hociungi (Neamț), Preutești (Suceava), Rădășeni (Suceava), Recea (Lăpușna), Romani (Neamț), Rudești (Suceava), Ruginești (Vrancea), Slătioara (Suceava), Slobozia Mielului, Sociteni (Lăpușna), Stânca Roznovanul, Șaru Dornei (Suceava), Tâmpeschi-Fălticeni (Suceava), Văleni (Neamț), schiturile Brazi, Nechit și Dărmănești; în orașele Bârlad (la bisericile Sf. Ilie, Sf. Ioan Botezătorul și Vovidenia), Iași (în bisericile Buna Vestire, Sf. Dumitru Misai, Sf. Gheorghe Lozonschi, Sf. Neculai de la Hulboca, Sf. Nicolae-Ciurchi, Sf. Nicolai cel Sărac, Sf. Teodori, Sf. Vasile din Tătărași, Sf. Voievozi-Rufeni, Vovidenia și Paraclisul Mitropoliei, precum și la mănăstirile Cetățuia, Frumoasa, Nicoriță și Sf. Ioan Botezătorul), Roman (bisericele Adormirea Maicii Domnului, Sf. Gheorghe și Sf. Nicolae), Suceava (bisericele Sf. Dumitru și Sf. Gheorghe), Târgu-Ocna (bisericele Buna Vestire-Răducanu și Sf. Nicolae); mănăstirile Bogdana²¹, Dobrușa, Neamț, Râșca, Slatina, Văratice²². Colectivitățile

²⁰ Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 208.

²¹ Astăzi în Depozitul de carte veche de la mănăstirea Bogdana se află: 19 *Minee pe luna Septembrie* (1804), 17 *Minee pe luna Octombrie* (1804, 1805), 15 *Minee pe luna Noiembrie* (1805), 21 *Minee pe luna decembrie* (1805), 21 *Minee pe luna Ianuarie* (1805), 17 *Minee pe luna Februarie* (1805), 15 *Minee pe luna Martie* (1805), 15 *Minee pe luna aprilie* (1805), 15 *Minee pe luna Mai* (1805), 16 *Minee pe luna Iunie* (1805), 17 *Minee pe luna Iulie* (1805) și 19 *Minee pe luna August* (1805) (Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 185, 187, 189-194 și 196-198).

²² Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 180, p. 188, 197-205, 228-232, 236, 241-242, 256, 258-260, 265-268, 270-272, 274-275, 279, 282-283, 286, 288, 300-301, 303, 305, 309, 336, 340, 361, 365-366, 376-377, 382-383, 404, 407, 413, 433, 451, 472, 476, 479, 493, 532, 535, 537, 539, 554, 566, 575-576, 585, 587, 604, 636 și 642; Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 187-188 și 190-196.

cumpărătoare de cărți nu au fost doar bisericile și mănăstirile, ci și breslele. Astfel, la 26 iulie 1808, „toată breasla cizmărească” din Iași cumpără un trup de *Mineie* (Buda, 1805) și le dăruia „la sfânta bisărică a Marelui Mucenic Gheorghii, în zilele starostelui Eni”²³.

Cumpărătorii particulari, clerici sau mireni, luau *Mineele* fie pentru a le dona unor lăcașuri de cult, fie pentru lectura proprie. Însemnările făcute pe *Minee* îngăduie aflarea și a altor cumpărători în afara celor menționați până aici. Astfel, la o dată neprecizată, Alecu Stârcea, proprietarul satului și al bisericii (schitului) Rudești, și-a înzestrat ctitoria cu cele 12 *Minee*, „cari sfinti cărți nimene nu poati a li lua în a sa stăpânire sau a li înstrăina, atât mireni precum și tagma bisericească, nici a li vindi sau a li puni amanet undivai, ci au di obști a fi la sfântul lăcaș, păzându-să supt acea mai bună păstrari di a nu străina, din niprivighere, ci sunt îndatoriți a privighia pentru păstrari di grijă, spre vecinică a cilui ce le-au hărăzât pomeniri și spre știință arătați lor 12 *Menei*. Am scris însuși cu a mia mână, propetar satului Rudeștii, Alecu Stârcea”²⁴. Apoi, în anul 1809, un anume Ion, iconom și protopop, cumpără 12 *Mineie* de la un preot Neculai, pentru a le dăruia bisericii din Broșteni. Tot în anul 1809, la 4 noiembrie, ieromonahul Aftănasia a achiziționat 12 *Mineie* „și le-au dat la sfânta bisărică la Răci” (Recea, j. Lăpușna). La 5 aprilie 1810, Scărlat Crupenschi a cumpărat „aceste tomuri 12 <care> sunt într-un an, pe toată luna câte un tom”, și le-a dat bisericii sale din satul Slobozia Mielului. De asemenea, la 6 august 1810, preotul Gheorghie Vasăliu obținea *Mineele* și hotăra nu doar ca „aceste de sus cărți arătate, de la *Săp(tem)v(rie)* până la *Iulie, Menei*, [...] să nu să vânză, nici să să despartă una de alta”, ci și condițiile în care trebuiau păstrate: „nici le va strica cu picături de ceară, arsuri de lumânari și cu alte stricări de dezlegare. Așa să le păzască: după cum au păzit istrailitenii *Tablele lezei*, neapropiindu-să de dânsălu cu ducere pe la casăle lor, nici nedându-să prin mâinile copiilor lor celor fără de rânduială”. La 15 august 1812, Callistrat ieroshimonah din mănăstirea Neamț dăruia „aceste 12 *Minee* [...] sfintei mănăstiri Varaticului, ca să fie în besearica cea de piatră neschimbate pentru pravilă, spre a sa veacinică pomenire și a tot neamului său”. La 16 noiembrie 1815, ieroshimonahul Mihail cumpără *Mineele* pentru a le da la „schitul Dărmănești [...] ci este mitoh sfinti Episcopii Romanului”. Tot pentru o biserică, probabil cea din Văleni (Neamț), căminarul Gavril Eni achiziționează un set de *Mineie* la 6 decembrie 1820, iar la 27 februarie 1834, mitropolitul Veniamin Costachi dăruia 12 *Mineie* bisericii Sf. Mare Mucenic Dimitrie din Suceava²⁵.

Între particularii care au cumpărat *Mineele* pentru lectură proprie, l-am amintit mai sus pe Ioniță Negură, dar posesor de cărți a fost și Costachi Tăutu logofăt de taină, care avea 12 *Mineie* înainte de 20 martie 1819²⁶.

Firește, cei care aveau cărți, le și citeau. Un împătimit cititor a fost Ioniță Negură care, la 1 ianuarie 1810, aflându-se la Rădășeni și fiind „bolnav de cap i de urechi, dureri

²³ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 241.

²⁴ Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 215.

²⁵ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 260, 268, 272, 303; vol. IV (1829-1859), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 92; Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 185, 187-189, 191-194 și 197-198; Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 211-217 și 219.

²⁶ *Ibidem*, p. 216.

11 săpt(ă)m(ă)ni”, „s-au început a să ceti” *Mineiul pe luna aprilie*, iar la 1 mai 1812, „marți după Duminica Tomii”, s-a apucat a „păzi ce taine în tot anul pe *Minei gă(se)ști*”. De asemenea, la 12 mai 1820, Vasile, fiul lui Dumitrache teslarul citea un *Minei pe luna mai* (Buda, 1805) și „am înțeles ci zăce”, iar la 2 martie 1850, dascălul Vasile Itigan a „cetit pi această carte și m-am folosit di dulceața cuvintilor celor cu miere îndulcite”. Pentru savoea ei, merită reprodușă și o însemnare făcută după 1805 pe un *Minei pe luna Martie* (Buda, 1805): „cine au scris în această sfântă carte să numește Ion dieacon de la bisărica Sfântului Gheorghe Lozonschie și au scris într-însa pentru că este leneș și nu are de lucru nimica, șade toată zioa numai umblă de scrie prin cărțile bisăricii”²⁷.

Prețul cu care s-au vândut *Mineele* de la Buda în Moldova a variat în funcție de starea cărții în momentul vânzării, dacă era legată sau nu, contextul în care au avut loc tranzacțiile comerciale și echivalențele monetare. Procopie Vasile Canusi lua direct de la Ioan Piuariu Molnar *Mineele* legate cu 94 de florini, iar cele nelegate cu 80 de florini, ceea ce înseamnă că prețul unui volum legat era de aproximativ 8 florini, iar a celui nelegat, de cel mult 7 florini. După cum menționa Vasile săchilarul bisericii Vovidenia din Iași în septembrie 1835, când a plătit legarea *Mineielor pe lunile Aprilie, August și Noiembrie* (Buda, 1805), legătura inițială a cărților a fost una ieftină: „întâi au fost cu legătura proastă”²⁸.

Chiar și fără să facem echivalențe monetare, se constată că prețul *Mineelor* în Moldova a fost mai mare. Astfel, în anul 1809, un Ion iconom și protopop cumpără 12 *Mineie* „de la preut Neculai, o sută șe(i)zeci lei. Și am dat optzeci lei și optzeci or rămas pe(n) tru pomenire lui. Și le-am dat sfintei biserici din Broșteni”. În 20 iulie 1809, un trup de „12 *Minei* pe 12 luni s-au cumpărat cu 200 lei, cu legatu lor de al doile, [...] pentru biserica din satu Rădășeni [...], prin silința preotului Andrei și preotu Gligorie blagocinu”. La 4 noiembrie 1809, ieromonahul Aftănasi de la Curchi cumpăra cele 12 *Mineie* pe care le-a donat bisericii din satul Recea „și au dat pri dănsele o sută și cinzeci de lei, în târgul Iașii”. Cu același preț a cumpărat cărțile și „cuconul Scărlat Crupenschi” la 5 aprilie 1810²⁹.

Din cauza prețului mare al unui corp, *Mineele* s-au vândut și individual, câte un volum. În acest fel, prin contribuția mai multor enoriași se cumpăra trupul întreg de *Minee* necesar unei parohii. În afara exemplului bisericii Precista Mică din Roman oferit anterior, a fost și cazul bisericii Sf. Voievozi-Rufeni din Iași, ale cărei *Minee* au fost cumpărate după cum urmează: la 1 februarie 1810, „Ioan, fecior lui Ioniț Munteanu” obținea un *Minei pe luna Decembrie*, cu 11 lei; la 6 decembrie 1810, Alicsăi Petrașcanu și Costandin Giuginului cumpărau „cu drepti banii noștri, 11 lei”, un *Minei pe luna Aprilie*; la 7 decembrie 1810, Andrii Cărăiman achiziționa un *Minei pe luna Iunie* cu 11 lei, „drept banii miei”; la 1 mai 1811, Costandin Mihelachi precupeț, cumpăra un *Minei pe luna Mai*, „drept 40 lei, banii mei”; la 1 iulie 1811, Pricopii Bărcă intră în posesia unui *Minei pe luna*

²⁷ Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 266, 300 și 475; vol. IV, p. 398.

²⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 125.

²⁹ Doru Mihăescu, *op. cit.*, p. 187; Ioan Caproșu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, vol. III, p. 258, 260 și 268.

Julie „drept 40 lei, banii mei”; la 20 octombrie 1811, Catrina Săcăroai cumpăra un *Minei pe luna Octombrie* „drept 40 lei, banii mei”. Procopi Sacară cu soția sa Ecaterina mai obțineau, la 29 martie 1830, un *Minei pe luna Ianuarie* „drept bani 11 lei”, dăruindu-l, de asemenea „Sfinților Voievozi, Rufenii și Roșcăi”. Mai mult chiar, au existat situații în care două persoane își uneau eforturile pentru a putea plăti prețul unei cărți. Așa au procedat, în august 1808, „Costandin chitariul și dinpreună cu tovarășul Alexandru făclierul” care au achiziționat un *Minei* „pentru ca să fii în veci pomeniri la sfânta mănăstiri Nicoriți” din Iași³⁰.

În timp, prețul *Mineelor* a crescut: dacă la 16 noiembrie 1815, „aceste doasprezeci *Minei* sint cumpărați de mine, smeritul ieroshimonah Mihail și drept 160 lei”, la 8 noiembrie 1830, „acest *Mineiu a lunii lui noiembrie*, cu cele 11 următoare lui [...], s-au cumpărat cu preț patru sute cincizăci lei, de la ieroshimonahul d(u)h(ovnic) Ioan din sf(ân)ta m(ănăstire) Râșca și s-au afirosit sfintei biserici [...] din satul Baia”³¹.

Mulțumită însemnărilor, pot fi aflate și împrejurările în care s-au vândut uneori *Mineele*. La 31 mai 1816, Gheorghe blănarul „din Târgul Ocnelor Moldovii” cumpără „acestu *Mineiu* [...] însă cu alte 11 soții ce să cuprindu pe an, de la mezat, cu drepti banii dumisale 84 lei”, iar la 23 martie 1823, preotul „Theodor Murgenu, din târgu Bârladului, ce slujăscu la bisărica Sfântului Pro(oro)c Ilei, <cumpără> cu preț 31 lei la zio târgu(lu)i, din iarmaroc, di la un diacon di la Crețana, frate cu pări(n)tili Vasile Spanache” un *Minei pe luna Martie*. „Iar carte era fo(a)rti rău stricată”³².

În concluzie, *Mineele* au fost scoase la Buda în două tiraje: unul pentru Transilvania și altul pentru Țara Românească, însumând 1.000 de exemplare, fără să știm în acest stadiu al cercetării cât revenea fiecăruia. Distribuția s-a făcut în sistemul prenumerației, prin intermediul negustorilor și, probabil, al tipografiei din Cernăuți, iar prețurile au variat în funcție de starea cărții și de contextul în care au avut loc tranzacțiile, plata făcându-se în monede diferite.

Analiza însemnărilor de pe cărți arată că posesorii *Mineelor* au fost cu precădere lăcașurile de cult. Chiar dacă o persoană particulară, cleric sau mirean, cumpăra *Mineele*, de cele mai multe ori le dăruia unei biserici sau mănăstiri, dar au existat, firește, și cazuri în care tipăritura a fost cumpărată pentru lectura proprie.

³⁰ *Ibidem*, p. 242, 267, 274, 282-283, 286, 288, 309 și 365; vol. IV, p. 27.

³¹ *Ibidem*, vol. III, p. 309, 365 și 230.

³² *Ibidem*, p. 383 și 535.

The Distribution of the Buda *Minee* in Moldavia (1804-1805)

(Abstract)

Key-words: *Minee* (Μηνναιον), book, printing, commerce, merchants, monastery, Church, clergyman, laic.

An important achievement, the printing of the Buda *Minee* (Μηνναιον) in 1804-1805, was possible only because of the extended co-operation between the scholars in Transylvania, Wallachia and Moldavia. Researching the book commerce and the history of the cultural relationship amongst those involved into the printing and distributing of these religious books (containing the messes of all the 12 months of the year) demonstrates that these kinds of books were printed in two editions: one for Transylvania and the Hungarian parts of the Empire and another one for Wallachia. As for Moldavia, not being printed in the printing house of the Mitropolia, the distributing of the *Minee* was made not with the assistance of the hierarchical structures of the state or of the Church, but with the one of the merchants, having nevertheless the agreement of the authorities. The *Minee* printed in Buda in 1804-1805 reached Moldavia quite soon, the first copies being registered here to the end of 1807.

The price of the books fluctuated in time, depending of the state of the book when sold: whether it was binded or not; the context of the commercial transactions; the currency used. The price of an entire series of *Minee* was quite high, so there were cases when they were sold by piece. Thus, the entire series of *Minee* was bought by the contribution of more parishioners or of the whole parish.

The analysis of the notes made on the books proves that the owners of the Buda *Minee* were mainly the religious institutions. Even if a private person, clergyman or laic, bought a *Minei*, in most of the cases he gave it to a church or a monastery. Nevertheless, there were rare cases when the book was bought for private reading.

Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică

Ion Gumenâi

Pentru teritoriul românesc dintre Carpați și Nistru este specifică o anume omogenitate religioasă. Creștinii de rit oriental au constituit pe tot parcursul evului mediu majoritatea absolută a Țării Moldovei. Unitatea religioasă a teritoriului mai sus amintit era întreruptă de către comunitățile răslețe ale catolicilor, evreilor sau armenilor, cu o pondere destul de scăzută în componența totală a populației.

Scoaterea spațiului pruto-nistrian din mersul său istoric firește și anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus la începutul secolului al XIX-lea a dus, evident, la anumite modificări în ceea ce privește componența confesională a populației, fapt datorat atât politicii de colonizare a acestui ținut de către administrația țaristă, cât și atitudinii manifestate de aceleași autorități față de reprezentanții uneia sau alteia dintre confesiuni.

O analiză a schimbării structurii religioase a populației din Basarabia ne arată că, în linii generale, din Europa Centrală veneau în acest teritoriu și se așezau protestanții și catolicii, pe când din Imperiul Rus veneau reprezentanții diferitor curente religioase desprinse din cadrul Biserii Ortodoxe, printre care se numărau și molocanii¹.

¹ Molocanii sunt o grupare religioasă cu tentă raționalistă ce s-a desprins dintr-un alt curent religios, cel al duhoborilor. Întemeietor al acesteia este considerat Semen Uclein, țaran din Gubernia Tambov, uezdul Borisoglebovsk. Căsătorit cu fiica unuia din conducătorii duhoborilor, el a ajuns la neînțelegere cu acesta privind izvoarele cunoașterii divine. Înconjurat de 70 de „apostoli” – adepți ai săi, Semen Uclein s-a îndreptat spre orașul Tambov, pentru propovăduirea învățăturii sale, dar a fost reținut de poliție și arestat. Din porunca împărătesei Ecaterina a II-a, aceștia au fost dați în grija clerului ortodox pentru povățuire urmând ca, în cazul refuzului molocanilor de reconvertire la ortodoxie, să fie judecați. Uclein a renunțat verbal la învăătura sa, fiind eliberat, dar imediat după aceea a continuat propovăduirea concepțiilor sale. Către sfârșitul vieții sale, datorită activității desfășurate, acesta avea peste cinci mii de aderenți în guberniile Tambov, Harikov, Ekaterinoslav, Orlovsk și Simbirsk.

Denumirea de molocani a fost dată acestei grupări încă în 1765 de către consistoriul din Tambov, datorită faptului că membrii foloseau în mâncare laptele (*moloko* în limba rusă) în timpul postului. Reprezentanții acestui curent religios își spuneau creștini duhovnicești, iar denumirea de molocani o explicau prin faptul că învăătura proprie conține „словесное млеко – laptele verbal” (trad. aut.), despre care se vorbește în Sfânta Scriptură.

În anul 1805, molocanii au primit dreptul de liberă exercitare a cultului, iar în anul 1821 li s-au repartizat 30 de mii de deseatine de pământ între coloniile menoniților și nohailor. Ulterior, în anul 1823, a fost înființat primul sat al molocanilor: Novovasilievka. Cu toate acestea, începând din anii 30 ai secolului al XIX-lea, în sânul molocanilor au apărut o serie de disensiuni care au dus în

Vectorul de deplasare al molocanilor, staroverilor (lipovenilor), scopeților și al altor grupări religioase minoritare era îndreptat, de obicei, spre hotarele Imperiului Rus, cum ar fi de exemplu Siberia, unde autoritățile centrale nu puteau să ducă o politică eficientă de presiune privind reconvertirea acestora, sau în teritoriile nou anexate, cum a fost și cazul Basarbiei, unde aceleași autorități nu își instalaseră încă toate mecanismele opresive. Mai mult, în caz de necesitate, se putea apela la soluția extremă, adică plecarea peste hotarele Imperiului Rus, unde autoritatea administrației țariste nu putea fi exercitată.

Astfel, una dintre primele mențiuni cu referire la molocanii din Basarabia este cea din anul 1819, când a fost emisă scrisoarea șefului poliției orașului Bender către Împuternicitul Plenipotențiar al Basarbiei, în care se arată că în acest oraș au fost depistați reprezentanți ai duhoverilor. În urma anchetei întreprinse, s-a constatat că Boris Lebedev și soția sa Anastasia, fiind de religie ortodoxă, s-au convertit la curentul religios amintit mai sus. La sfârșitul interogatoriului s-a evidențiat că între reprezentanții Societății Biblice² veniți în oraș pentru împărțirea Vechiului și Noului Testament, precum și a Evangheliilor, se afla și un oarecare Sokolov, ce își spunea „creștin duhovnicesc”. În urma discuțiilor purtate cu această persoană, după cum arată Boris Lebedev, soția sa a trecut la confesiunea molocană, însă el ar fi rămas ortodox, afirmație care, după cum vom vedea, nu este corectă, fiind făcută probabil pentru a evita persecuția din partea poliției³.

Pentru același an găsim și „Lista personală a subotnicilor și duhoborilor din orașul Bender”⁴. În acest act, în afară de 25 de subotnici (zece bărbați și 15 femei), mai sunt arătate și cinci familii mari și trei burlaci ca făcând parte din gruparea molocanilor. Informația adițională care însoțește acest document ne furnizează date cu referire la originea fiecărui cap de familie. Spre exemplu, referindu-se la Ignat Sokolov, se arată că acesta s-a născut în această confesiune, în gubernia Moscova,

cele din urmă la formarea a patru curente principale: al adeptilor lui Uclein, confesiunea „comunilor”, al „săritorilor” și al „creștinilor evangheliști”.

Puncte doctrinare ale acestei confesiuni sunt: 1. Biblia, ca singură justificare a credinței; 2. Sfânta Treime nu există, cele trei ipostasuri sunt diferite numiri ale lui Dumnezeu, însă Iisus Hrisos nu a fost Dumnezeu; 3. Preoția a existat numai în Vechiul Testament; 4. Sfintele Taine nu există; 5. Botezul cel „adevărat” este învățarea Sfintei Scripturi: afundarea în apă sau stropirea este o simplă ceremonie. De asemenea, adevărata „împărtășire” cu trupul și sângele Domnului este tot citirea Bibliei; 6. Nu admit jurământul și serviciul militar; 7. Resping cinstirea sfinților și a crucii, socotindu-le înșelăciuni.

Ceremonia este simplă, bazată pe citirea Bibliei și interpretarea ei. (cf. Христианство, *Научное издательство «Большая Российская энциклопедия»*, Москва, Том 2, 1995, c. 143).

² Mențiunea respectivă este interesantă și prin faptul că Societatea Biblică, după cum este cunoscută, a fost înființată sub auspiciile principelui Golițan, unul dintre principalele sale scopuri fiind consolidarea și aducerea de noi membri la confesiunea ortodoxă. În realitate, după cum vedem, existau și factori care, de fapt, aveau un efect invers.

³ ANRM, fond 2, inv. I, dosar nr. 620, f. 2-3v.

⁴ Ibidem, f. 20-22.

satul Hohlovca și era venit în Basarabia în urmă cu 10 ani, ocupându-se cu agricultura și transportarea mărfurilor. Boris Lebedev s-a născut ortodox, în gubernia Tambov, satul Cuzminca, venind la Bender în 1807, unde s-a căsătorit și a trecut la această confesiune benevol și fără presiuni, devenind agricultor pietrar. Apoi, Maxim Sokolov, Leon Sokolov și Nikifor Sokolov erau veniți din gubernia Moscovei, satul Ruibrița, în 1809, ocupând diferite case și îndeletnicindu-se cu agricultura, iar ocazional și cu alte meserii. Burlacul Semion Iziumov era originar din gubernia Saratov, uezdul Beloșovsk, venind în Basarabia în urmă cu opt ani. La rândul său, Danilo Orehov se născuse în gubernia Moscova, satul Colomenca, și de asemenea se stabilise în dreapta Nistrului în urmă cu opt ani. În sfârșit, nu se știa unde se născuse Mihailo Pankratov, dar se cunoștea că acesta venise din teritoriile supuse Imperiului Otoman, pe baza manifestului țarului din 30 august 1814, stabilindu-se în Bender în anul 1815⁵.

Așadar, primele informații ne arată clar locurile de origine ale reprezentanților molocanilor stabiliți în zona pruto-nistreană. Acestea sunt completate de un alt document, întocmit în septembrie 1821, sub numele de „Lista nominală a locuitorilor ce țin de diferite secte contrare credinței creștine”⁶. Conform acesteia, în orașul Bender locuiau 42 de persoane adevrate ale curentului molocanilor (a se vedea *Anexa*). Dintre acestea, 22 erau femei și 20 bărbați, 18 dintre ei fiind veniți din gubernia Moscova, 9 din orașul Moscova, 8 din gubernia Tambov, 4 din gubernia Reazani și câte unul din gubernia Tula, orașele Ekaterinoslav și Odesa. Procentual vorbind, avem următorul tablou: 42,85% proveneau din gubernia Moscova, 21,42% din orașul Moscova, adică un total de 64,27% din zona Moscovei, 19,07% din gubernia Tambov, 9,52% din gubernia Riazan și câte 2,38% din gubernia Tula, orașele Odesa și Ekaterinoslav⁷.

Depistarea unei grupări religioase necunoscute a dus la luarea unor serii de măsuri din partea conducerii oblastiei Basarabiei și în primul rând la izolarea membrilor. Din această cauză, la 15 decembrie 1821, era înaintată o cerere din partea locuitorilor orașului Bender care făceau parte din gruparea „creștinilor duhovnici” către Constantin Catacazi, în care arătau că acesta a interzis ieșirea din oraș a molocanilor, din care cauză familiile lor acum se află în mare sărăcie și foamete, așa încât cereau permisiunea ca cel puțin un reprezentant al familiei să poată părăsi orașul pentru a căuta de lucru și a putea întreține familia⁸.

În răspunsul dat se arăta că, până la momentul finalizării anchetei, a judecății și emiterii unei hotărâri definitive, Ivan Sokolov, Leon Sokolov, Ivan Sorokin și alții nu puteau pleca din oraș. În cele din urmă, la 2 februarie 1822, se primea acordul lui Catacazi privind ieșirea temporară a acestora din oraș⁹.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, f. 55v.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, f. 59-59v.

⁹ Ibidem, f. 62-62v.

Este evident că în afară de orașul Bender, care a devenit un centru, dacă se poate spune așa, al molocanilor din Basarabia, reprezentanți ai acestora existau și în alte zone. Spre exemplu, în 1825 a fost realizat un raport al poliției din Chișinău în care era prezentată lista „duhoborilor, și ei tot molocani” constituită din: Piotr Bocaciov, soția acestuia, Ana; Timofei Harlamov și soția lui, Pelagheia; Andrei Strogov cu soția, Ana, și Taras Suvorov¹⁰.

Molocanii populau nu numai localitățile urbane, dar și cele rurale, după cum rezultă dintr-un raport din 8 noiembrie 1826 al ispravnicului de Iași, în care se arată că în localitatea Hâncești fuseseră depistați doi molocani, și anume: Filip și Vasilii Mihailov¹¹.

În același an a fost emis raportul poliției orașănești din Ackerman, prin care se anunța că în oraș existau 16 familii de molocani¹². Mai mult, câțiva ani mai târziu, molocanii din acest oraș au fost acuzați de încercări de convertire a ortodocșilor. Astfel, la 3 martie 1833, prin raportul poliției orașului Ackerman, se aducea la cunoștință Procurorului General al oblastiei Basarabiei faptul că Feodor Nemoleaca făcea parte din gruparea molocanilor și că acesta agita populația pentru a atrage diferiți ortodocși la învățătura pe care o împărtășea¹³.

Aceste informații sunt, într-adevăr, confirmate de către extrasul din raportul procurorului uezdului Ackerman, din care aflăm că, în conformitate cu informațiile locuitorului acestui oraș, Efim Dimitriev, unul dintre lucrătorii săi, Anton Coșelev, a trecut de la credința ortodoxă la cea a molocanilor. Fiind interogat, Coșelev a recunoscut că recent intrase în gruparea molocanilor, dar presupunea că și tatăl său a fost de această credință, afirmând că fapta sa nu se datorează vreunei influențe din partea altor persoane. Totodată, el arăta că avea soție și copii, care însă erau ortodocși. La rândul său Dimitriev a arătat că cel aflat sub cercetare le impunea membrilor familiei sale să abandoneze credința ortodoxă și să devină „creștini duhovnici”. Dimitriev a mai mărturisit în secret că Anton Coșelev, înainte de convertirea sa, a început să învețe carte de la Feodor Nemoleaca, locuitor din Ackerman, molocan, care l-a convins să părăsească confesiunea ortodoxă și să se convertească la aceeași credință cu el¹⁴.

Din ultimul pasaj, reiese că procesul de convertire se desfășura în rândul populației slave venite din interiorul Imperiului Rus. O altă evoluție nici nu era posibilă dacă luăm în considerare factorul lingvistic, practic greu de depășit pentru acea perioadă, când populația autohtonă nu vorbea limba rusă, iar cei veniți nu cunoșteau limba română.

Cele mai elocvente izvoare care ne vorbesc despre originea etnică și căile de pătrundere ale molocanilor în Basarabia sunt protocoalele ședințelor Guvernului

¹⁰ Ibidem, fond 6, inv. I, dosar nr. 75, f. 51.

¹¹ Ibidem, fond 2, inv. I, dosar nr. 1071, f. 154.

¹² Ibidem, dosar nr. 1073, f. 62-62v.

¹³ Ibidem, dosar nr. 1545, f. 24-24v.

¹⁴ Ibidem, f. 22-23v.

oblastiei Basarabiei. De exemplu, în ședința din 5 august 1826, au fost ascultați, în baza raportului poliției cu nr. 745 din 3 august același an, în chestiunea fugarilor găsiți la Iași, locuitorii orașului Chișinău, molocani sau duhoborți (în original: *молokane ониже духоборцы*). În prezența Guvernului oblastiei, cei anchetați au arătat că: „Vasilii Golubov, cu vârsta de 29 de ani, s-a născut în orașul Moscova, fiind fiul lui Dimitrie și Natalia, locuitori ai aceluia oraș, care deja au murit și care erau molocani. A plecat de acolo în timpul devastării Moscovei de către francezi cu tatăl său și fratele mai mic, Leon; în baza adeverinței avute de tatăl său, ei au venit direct în orașul Ackerman, unde au trăit nu mai mult de un an; tatăl lui s-a întors îndărăt la Moscova, iar el, după aceea, trecând în orașul Chișinău cu fratele său, înregistrat aici fiind de către Duma orașănească drept locuitor al orașului, plătește dările de stat până la momentul de față. Este de mic copil în credința molocanilor, care credință o împărtășește conform obiceiului: la biserică nu umblă, posturile nu le respectă conform obiceiului creștinesc, la icoane nu se închină, cruce nu își face, să se alăture credinței creștine nu dorește. Proprietate afară de un cal cu căruță și îmbrăcămintea trebuincioasă nu are”¹⁵.

Soția acestuia, Vasilisa Golubeva, avea vârsta de 24 de ani, se născuse în orașul Ackerman, avându-i ca părinți pe Zaharii și Caterina, ambii decedați. Din câte auzise Golubeva, ei veniseră din orașul Moscova, fiind conșcriși ca locuitori ai orașului. Martora se recăsătorise în urmă cu opt ani, fiind cununată de către Zaharev (locuitor al orașului Bender), ceremonia constând doar în citirea de către acesta a rugăciunilor. Soții Golubov respectau obiceiurile molocanilor¹⁶.

Privitor la Andrei Strogov, se arată că avea vârsta de 27 de ani, născut în orașul Moscova, în familia lui Savin și Marina. Din Moscova, fusese luat de către tatăl său și dus la Nikolaev, unde locuiseră timp de doi ani, după care au plecat la Ismail, unde nu au stat mai mult de patru ani. După aceasta, tatăl său a trecut peste Dunăre, iar el a plecat la Odesa, iar după aproximativ patru ani a ajuns în localitatea Hâncești. În cel din urmă loc a rămas un an, după care s-a căsătorit la Bender cu o orfană pe nume Ana, ce locuia la bătrânul Parfion Leontievici, ambii din rândurile molocanilor. După doi ani, Andrei Strogov se stabilise la Chișinău, fiind înscris în rândurile populației de către Duma orașănească. Se preciza că el respecta obiceiurile molocanilor și nu dorea să treacă la religia ortodoxă¹⁷.

Soția lui Andrei Strogov, Ana, în vârstă de 25 de ani, nu cunoaștea locul nașterii, dar știa că pe tatăl său îl chema Petru, iar pe mamă Marfa. După moartea mamei, tatăl său a plecat peste Dunăre, ea rămânând în Ismail sub tutela lui Cuzima Colițov, împreună cu care a trecut în orașul Ackerman, angajându-se ca servitoare și îngrijitoare de copii la un grec, pe care l-a urmat Bender. În cel

¹⁵ Ibidem, fond 6, inv. I, dosar nr. 75, f. 283-283v.

¹⁶ Ibidem, f. 283v-284.

¹⁷ Ibidem, f. 284v-285.

din urmă oraș locuise la molocanul Parfion Leontievici, până la căsătoria cu Andrei Strogov¹⁸.

Practic, lucruri asemănătoare se spun și despre Iacov Crâlov, Piotr Bocaciov, Leon Golubev și Fiodor Crâlov, toți născuți în familii de molocani în orașul Moscova și plecați de acolo în timpul invaziei lui Napoleon în Rusia. Trecând prin mai multe localități, unde au avut perioade scurte de ședere, către anul 1826 aceștia se stabiliseră la Chișinău¹⁹.

Anchetele amintite mai sus fuseseră întreprinse în urma declanșării unei politici de represalii de către administrația țaristă față de gruparea religioasă a subotnicilor, care avea drept scop concentrarea reprezentanților acesteia în zona Caucazului de Nord. Din cauza „excesului de zel” al reprezentanților administrației locale, în epicentrul acestei politici au fost atrași și molocanii, care, în cele din urmă, au fost nevoiți să demonstreze diferența existentă între cele două curente religioase²⁰.

În cele din urmă, pe baza datelor existente în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, putem să constatăm că fenomenul religios al molocanilor nu a fost specific Basarabiei, apariția sa fiind posibilă datorită anexării acestui teritoriu la Imperiul Rus.

Confesiunea molocanilor, la fel ca o serie întreagă de curente religioase asemănătoare, a fost rezultatul reformelor întreprinse de către Patriarhul Nikon în secolul al XVII-lea în sânul Bisericii Ortodoxe Ruse, drept dovadă fiind faptul că aceste curente desprinse din sânul bisericii dominante sunt specifice doar rușilor.

Făcând o analiză onomastică a numelor din documentele redade mai sus, se vede clar că nu poate fi vorba despre apartenența la această confesiune a autohtonilor, toate numele având o rezonanță slavă, fapt ce ne permite să spunem o dată în plus că molocanii au venit în Basarabia din guberniile centrale a Rusiei. Chiar dacă s-ar studia numele celor ce au fost convertiți la ortodoxie din rândurile molocanilor pe parcursul secolului al XIX-lea, s-ar obține un singur rezultat: toate persoanele au numele de familie de origine slavă²¹. Încercările de a aduce noi membri în rândul molocanilor, după cum am văzut, se făceau tot în interiorul comunităților ruse, această mișcare neavând nicio priză la autohtoni.

Pe de altă parte, din analiza dinamicii numărului molocanilor pe parcursul secolului al XIX-lea, rezultă o creștere neesențială, fapt ce demonstrează că evoluția numărului acestora s-a datorat, aproape exclusiv, sporului natural și unor infuzii ne semnificative venite din guberniile interioare

¹⁸ Ibidem, f. 285v.

¹⁹ Ibidem, f. 286-291.

²⁰ Ibidem, f. 292-293.

²¹ Cf. ibidem, fond 205.

ale Imperiului Rus sau celor ce reveneau din afara hotarelor în baza manifestelor țariste care se emiteau periodic²².

Locul de origine al molocanilor care au migrat spre Basarabia era orașul Moscova și guberniile Moscova, Tambov sau Reazani, iar, în majoritatea cazurilor, factorul care a dus la această strămutare a fost invazia lui Napoleon în partea europeană a Imperiului Rus. La acestea se adaugă, desigur, și politica administrației țariste și a bisericii dominante față de reprezentanții diferitor curente religioase, scopul acestora fiind convertirea la ortodoxie.

Anexă

Nr.	Numele și prenumele	Vârsta	Regiunea de proveniență
1	Ignat Sokolov	65	gubernia Moscova, s. Hohlovca
2	Soția, Mavra	65	gubernia Moscova, s. Hohlovca
3	Fiul, Gavrilă	40	gubernia Moscova, s. Hohlovca
4	Soția, Afinia	40	gubernia Moscova, s. Hohlovca
5	Anton Sokolov	32	gubernia Moscova, s. Hohlovca
6	Soția, Irina	20	gubernia Tula, s. Budnicova
7	Ivan Sokolov	22	gubernia Moscova, s. Hohlovca
8	Soția, Irina	17	gubernia Moscova, s. Mișinca
9	Grigorii Sokolov	17	gubernia Moscova, s. Hohlovca
10	Soția, Maria	15	or. Odessa
11	Gavril Saharov	38	or. Moscova
12	Soția, Anastasia	30	or. Moscova
13	Fiodor Saharov	16	or. Moscova
14	Dmitrii Saharov	37	or. Moscova
15	Soția, Feodosia	30	or. Moscova
16	Anton Brichim	32	gubernia Tambov, s. Verhnie Spascoe
17	Artamon Brichim	30	gubernia Tambov, s. Verhnie Spascoe
18	Soția, Varvara	28	gubernia Tambov, s. Verhnie Spascoe
19	Soția lui Andrei Brichim, Solomonida	40	gubernia Tambov, s. Verhnie Spascoe
20	Piotr Sokolov	17	gubernia Tambov, s. Sinova
21	Ivan Sokolov	35	gubernia Tambov, s. Sinova
22	Soția lui, Evdochia	30	gubernia Tambov, s. Sinova
23	Soția lui Anton Sokolov Marfa	36	gubernia Tambov, s. Sinova
24	Maxim Sokolov	53	gubernia Moscova, s. Liubertă
25	Soția, Evdochia	43	gubernia Moscova, s. Liubertă
26	Leon Sokolov	44	gubernia Moscova, s. Liubertă

²² Cf. ibidem, fond 2.

Nr.	Numele și prenumele	Vârsta	Regiunea de proveniență
27	Soția lui, Agrafena	40	gubernia Moscova, s. Liubertâ
28	Soția lui Ivan Sokolov	33	or. Ecaterinoslav
29	Văduva Efrosinia Sokolova	50	gubernia Moscova, s. Liubertâ
30	Ivan Sorochin	27	or. Moscova
31	Soția lui, Paraschovia	23	or. Moscova
32	Danilo Orehov	38	gubernia Moscova, s. Colomin
33	David Volkov	40	gubernia Riazan, s. Blințov
34	Soția lui, Caterina	40	gubernia Riazan, s. Blințov
35	Nicolai Volkov	27	gubernia Riazan, s. Blințov
36	Gavrilo Volkov	27	gubernia Riazan, s. Blințov
37	Soția lui Ivan Alexiv, Ana	25	gubernia Moscova, s. Coloduh
38	Soția lui Ivan Alexeev, Aculina	48	gubernia Moscova, s. Coloduh
39	Soția lui Chiril Alexeev, Evdochia	25	gubernia Moscova, s. Coloduh
40	Sora lui Ivan Alexeev, Sofia	17	gubernia Moscova, s. Coloduh
41	Piotr Cramțov	30	or. Moscova
42	Soția Nastasia	17	or. Moscova

The Molocans from Bessarabia. Origins and Ethnic Composition

(Abstract)

Key-words: molocans, religious trend, heresy, Bessarabia, Bender, Russian Empire, conversion, orthodoxy, ethnic composition

The purpose of this study is to approach the issue of appearance on the territory of Basarabia of one of the many religious cults of rationalist trend known as the Molocans' cult. Based on the documentary data collected from the National Archives of Moldavia we notice that the Molocans may be attested on the territory between Nistru and Prut since the middle of the 19th century. The large majority of those are of Slavic origin and they migrate towards this region from the interior provinces of the Russian Empire, mainly from the Moscow region. Their dislocation period may be connected to Napoleon's campaign in Russia.

As we may notice, the religion of the Molocans is not characteristic to Bessarabia and its appearance is due to the annexation of this territory to the Russian Empire, where actually it appeared. The ethnic composition of the Molocans proves that this religious doctrine was not spread among the local population, but only among the newly comers from the interior Russian provinces.

Politica din spatele „capetelor sparte” la Universitatea din Iași. Alegerile pentru funcția de rector din 1923

Cătălin Botoșineanu

Introducere

Printr-o întâmplare fericită, la Biblioteca Centrală Universitară se păstrează exemplarul lucrării din 1924 a lui A.C. Cuza, *Numerus Clausus*¹, profesor de economie politică la Facultatea de Drept a Universității din Iași. Se pare că acest exemplar i-a aparținut lui N. Leon, fost rector al Universității din Iași și profesor de parazitologie la Facultatea de Medicină. Pe prima pagină a lucrării se află următoarea dedicație: „Domnului profesor dr. N. Leon, din partea specialistului de parazitologie socială, A.C. Cuza, mai 1924”². Acest tip de manifestare a unei presupuse inferiorități biologice, dusă la extrem de către autoproclamatul „specialist în biologie” A.C. Cuza, a fost cauza închiderii Universității ieșene pentru aproximativ doi ani. Modul în care decanul Facultății de Drept a instigat pe membrii Asociației Studenților Creștini, nerecunoscută de către Senatul Universitar, a făcut ca instituția ieșeană să suporte grave prejudicii, iar mulți studenți evrei și chiar unii dintre profesori să sufere agresiuni fizice. La această atmosferă a contribuit din plin și indecizia Ministerului Instrucțiunii, condus de liberalul C. Angelescu, care a tolerat acea stare de lucruri, fiind interesat să submineze autoritatea grupului de profesori din jurul revistei „Viața Românească”. Aceștia erau cunoscuți îndeobște ca având o orientare de stânga, așa-ziii „țărăniști” fiind membri sau simpatizanți ai Partidului Țărănist, ai Partidului Poporului, mai rar liberali.

În anul 1923, la Universitatea din Iași au avut loc trei alegeri succesive pentru funcția de rector, una suspendându-se în ultimul moment, și o întrunire a Colegiului Universitar pentru desemnarea trimisului Universității în Senatul României³. La finalul anului 1922, rectorul Traian Bratu și-a dat demisia, ca urmare

¹ A.C. Cuza, *Numerus clausus*, București, Editura Ligii Apărării Naționale Creștine, 1924.

² *Ibidem*, p. 1.

³ La 15 iunie 1923, Colegiul Universitar s-a întrunit pentru a desemna noul reprezentat al Universității în Senatul României, în urma morții vechiului senator G. Demetriade. Pentru acest mandat s-au înscris în lupta electorală Matei B. Cantacuzino, profesor la Facultatea de Drept, din acel an membru al Partidului Țărănist, și C. Bacaloglu, decanul Facultății de Medicină, fost conservator. M. Cantacuzino a câștigat alegerile cu 33 de voturi, în timp ce fostul prorector a întrunit doar 19. Era practic o nouă reușită a grupului din jurul revistei „Viața Românească”, în controlarea reprezentării oficiale a Universității în forul legislativ (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1035/1923, f. 5).

a agitațiilor studențești și a conflictului care l-a opus lui A.C. Cuza. Noile alegeri, programate în februarie 1923, urmau să prilejuiască un nou episod al disputelor pentru putere ce opuneau grupul de la „Viața Românească” Ministerului Instrucțiunii, care acceptase până atunci, în mod tacit, acțiunile lui A.C. Cuza⁴. Acțiunea ministrului liberal C. Angelescu încerca în acele momente să crediteze profesorii susținători ori simpatizanți ai decanului Facultății de Drept sau orice altă încercare de dizidență față de dominația profesorilor de stânga din Universitate. Majoritatea acestora erau profesorii liberali din Universitate și foștii membri ai Partidului Conservator, aripa N. Filipescu⁵. În schimb, termenul de „țărăniști” desemna profesorii reuniți în jurul lui G. Ibrăileanu, așa numitul *grup de la „Viața Românească”*⁶, care domina Facultățile de Litere și Filozofie, cea de Științe și o parte a Facultății de Medicină⁷. Apelativul de „țărăniști” trebuie pus în legătură cu opoziția lor față de „imixtiunile străine” în Universitate (în momentele legate de numirea profesorilor la catedrele vacante, alegerea decanilor, a rectorilor), de cele mai multe ori girate de miniștrii liberali ai Instrucțiunii. Astfel, termenul conta mai mult ca o „acuzare”, orice oponent al Ministerului fiind catalogat „țărănist” și constituind în același timp „o pricină de condoleanță pentru Universitate”⁸.

Fizionomia acestora din urmă nu era atât de uniformă pe cât lăsaus adversarii să se înțeleagă, acțiunea lor politică fiind integrată atât Partidului Țărănesc, cât și

⁴ Traian Bratu, ofensat de modul în care ministrul a prezentat în fața Parlamentului situația sa și încheierile Comisiei de Arbitraj asupra conflictului său cu A.C. Cuza, i-a răspuns printr-o scrisoare, în 2 februarie 1923, publicată și în „Adevărul” din 8 februarie. Îi reamintea că a primit Comisia „ca să vă ușurez situația Domniei Voastre, Domnule Ministru care de multe ori mi-ați declarat și mie și altora, că știți că am dreptate, dar că nu puteți face nimic contra d-lui A.C. Cuza, cu care sunteți prieten de 15-16 ani și care vă amenință cu cei 3000 de studenți care sunt cu d-sa. Și am primit arbitrajul real, nu simulacru, nici <diplomație>” [BCU Iași, Secția Colecții Speciale-Carte Rară, Arhiva 374 (Traian Bratu), Scrisoarea lui T. Bratu către ministrul C. Angelescu, f. 258-260].

⁵ Erau majoritatea profesorilor de la Facultatea de Drept, acolo unde A.C. Cuza era decan, excepție făcând profesorii M.C. Cantacuzino, trecut în 1923 la țărăniști, și P. Dragomirescu, averescan. De la celelalte facultăți, erau prezenți în polemicile publice profesorii C. Șumuleanu (fost membru în partidul lui N. Iorga, atunci cuzist), C. Demetriade, C. Bacaloglu, G. Bogdan de la Medicină (foști conservatori), O. Tafrali, N. Șerban (liberali) și I. Găvănescul (cuzist) de la Facultatea de Litere.

⁶ Edificatoare ne apar, în acest sens, amintirile lui I. Iordan, crescut de „Viața Românească”, revistă care era, în opinia lingvistului, „o instituție, nu un simplu cenaclu sau un salon literar, în comparație cu Zburătorul lui Lovinescu [...] Fără concursul Vieții Românești era foarte greu, dacă nu imposibil, să ajungă cineva profesor și nu numai la Facultatea de Litere unde funcționa Ibrăileanu” (I. Iordan, *Memorii*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1977, p. 125; vezi și Demostene Botez, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1970, *passim*).

⁷ Nucleul dur al acestora era reprezentat de către profesorii G. Ibrăileanu și Traian Bratu de la Facultatea de Litere, I. Borcea, P. Bujor, N. Costăchescu (țărăniști), Ion Simionescu (liberal) și Al. Myller de la Facultatea de Științe și C. Parhon (țărănist), N. Leon, I. Mironescu și Al. Slătineanu (averescan) de la Facultatea de Medicină.

⁸ *Este țărănistă Universitatea?*, în „Evenimentul”, XXXI, 9 februarie 1923, p. 1. Concluzia la care a ajuns autorul anonim al articolului era aceea că „nu este țărănistă Universitatea, în sens politic. Dar majoritatea profesorilor fac front comun împotriva lucrărilor străine de Universitate”.

Partidului Poporului, mai rar fiind profesori înregimentați la liberali. Aceștia au hotărât să impună drept rector pe Al. Slătineanu, colaborator al revistei și un adept al ideilor socialiste europene⁹. Era un profesor intransigent, membru în Partidul Poporului, poreclit Turcul, și unul dintre cei mai vocali critici ai lui A.C. Cuza¹⁰. Poate cea mai importantă „calitate” a sa, în contextul relațiilor tensionate a grupării „țărăniște” cu Ministerul, era faptul că se afla într-un conflict deschis cu ministrul Angelescu, profesor la Facultatea de Medicină din capitală, „raporturile personale fiind cu desăvârșire întrerupte”¹¹.

Alegerile din februarie 1923 au fost câștigate, în Universitate, de către A. Slătineanu. Ele au fost „invalidate” de către ministrul Instrucțiunii prin numirea în funcția de rector a lui I. Simionescu. El ajunsese să fie nominalizat în lista profesorilor trimiși ministrului tocmai pentru că îl anunțase pe acesta ca nu va primi înalta însărcinare. Este momentul în care Universitatea din Iași, închisă deja din decembrie 1922, a cunoscut momente de haos administrativ, peste care s-au suprapus violențe ale studenților. Profesorii denunțau grava atingere a autonomiei universitare, prin faptul că ministrul a cerut noi alegeri, în urma demisiei lui I. Simionescu. În preziua noilor alegeri, programate a avea loc pe 16 aprilie, acesta a acceptat numirea făcută în februarie. Instigați de A.C. Cuza, care vedea astfel proiectul „țărănist” realizându-se, agitațiile studențești reîncep, iar decizia de a deschide Universitatea, programată de Minister a avea loc pe 17 aprilie, avea să se amâne din nou. „Rectoratul provizoriu” al lui Simionescu, la care acesta, în cele din urmă, a consimțit pentru a nu oferi ministrului liberal impresia unei dominații simbolice asupra Universității, se va termina în octombrie, ca urmare a celei de-a doua demisii a sa. Noile alegeri vor impune practic ca rector pe Al. Slătineanu, al cărui mandat a fost „întârziat” de către opoziția ministrului liberal și de violențele studențești, manipulate de A.C. Cuza¹².

Cele două alegeri pentru funcția de rector și convocarea anulată a Colegiului Universitar au fost așadar tot atâtea prilejuri de confruntări pentru deținerea puterii în

⁹ A. Slătineanu, *Teoria revoluției*, Iași, 1920; idem, *Teoria revoluției: G. Sorel*, în VR, nr. 5, 1920, p. 192-206.

¹⁰ M. Ralea îl descrie pe noul rector într-o scrisoare către Al. Rosetti, din decembrie 1923: „Turcul (Al. Slătineanu) a fost ales rector. E un rector energic și sever. A adus armata la facultate și îi persecută pe studenți la prima abatere. Numai așa e oarecare regulă” (*Scrisori către Al. Rosetti*, 1916-1968, Ediție îngrijită, prefață, note de Al. Rosetti, București, Editura Minerva, 1979, p. 386).

¹¹ A. Deladora, *Alegerea noului rector al Universității*, în „Lumea”, Iași, an VI, 7 februarie 1923, p. 1.

¹² Într-un memoriu confidențial, din 12 februarie 1924, din care lipsește însă destinatarul, A.C. Cuza „radiografia”, în stilul propriu, imaginea Universității. Astfel, „Partidul Țărănist a transformat Facultatea de Științe și cea de Medicină în oficiu țărănist”, în timp ce „intrigile lui I. Simionescu, liberal dar face politică cu țărăniștii [...] l-au adus ca rector pe Traian Bratu, se pare cu mandat imperativ”. În textul memoriului este de fapt o greșeală, rectorul Universității fiind atunci Al. Slătineanu, numit de Cuza „rectorul averescan țărănist”. Cuza se vedea victima unor înscenări puse la cale de cei care „ocroteau jidanii” (BAR București, Secția Manuscrise-Carte Rară, fond A.C. Cuza, pach. MXIII, acte nr. 66-80, f. 64).

Universitatea din Iași. Au constituit, în același timp, manifestări ale unei culturi de corp în rândul universitarilor, care au culminat cu o celebrare a superiorității grupului profesorilor de stânga. Aceste „împrejurări electorale” au creat posibilitatea afișării unui tip de sociabilitate universitară care s-a manifestat și prin orchestrarea unor jocuri politice. Dincolo de comunitatea intelectuală de la care se revendicau, universitarii ieșeni își reprezentau lumea academică și ca pe un loc al intereselor politice. Însăși legislația învățământului superior îngăduia inserarea periodică a Universității în acest spațiu, astfel încât participarea la „politica” din interiorul instituției confirma profesorilor un alt tip de expunere publică, în afara celei intelectuale, și consacra acel gen de relații care dublau prestigiul academic. Din punct de vedere simbolic, avantajele unei astfel de angajări și de reprezentare a propriei poziții asigurau accesul la beneficiile și bunurile participării sau deținerii unui capital politic¹³.

Despre subiectul presupus de studiul de față informațiile lipsesc aproape în totalitate, cele câteva referiri privind doar mișcările antisemite ale studenților „creștini”, pe fundalul închiderii Universităților din întreaga țară, ignorând mizele conflictului și alegerile pentru funcția de rector¹⁴. Importanța subiectului este circumscrisă în primul rând istoriei Universității din Iași, mai cu seamă sub raportul administrației și al modului cum au instrumentat profesorii săi autonomia instituției, acest lucru și în funcție de postura autoritară asumată de Ministerul Instrucțiunii. La fel de importante ne apar tipurile de sociabilități asumate, prin prisma diverselor moduri de afirmare a propriei condiții, începând cu cele specifice pozițiilor instituționale și terminând cu angajările politice.

Premisa demersului de față pleacă de la constatarea unor dispute pentru putere în cadrul Universității¹⁵. Odată asumate aceste interese, în instituția ieșeană s-au făcut resimțite politica partidelor, cea a unor grupări de interese și, nu în ultimul rând, cea a guvernului liberal. Aceste împrejurări au condus la asumarea unor acțiuni publice și a unor intervenții politice ale universitarilor „intelectuali”¹⁶. Din punct de vedere metodologic, privim Universitatea ca pe un „model sau un sistem politic”,

¹³ Vezi și Lucian Nastă, „Suveranii” Universităților românești. *Mecanisme de selecție și promovare a elitei universitare. Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Cluj, Editura Limes, 2007, capitolul *A fi profesor universitar*, p. 60-163.

¹⁴ Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței. Viața universitară ieșeană interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 215-223.

¹⁵ Folosesc termenul de putere în sensul dat de Michel Foucault, înțeală „ca strategie și nu drept proprietate sau privilegiu” deținute de un grup sau un individ. Pentru o imagine a conceptului, a se vedea: Michel Foucault, *Lumea e un mare azil. Studii despre putere*, traducere Bogdan Ghiu și Raluca Arsenie, Cluj, Editura Idea Design Print, 2005, capitolul *Ochiurile puterii*, p. 97-112; Frédéric Gros, *Michel Foucault*, Paris, 1996; Nathan Widder, *Foucault and power revisited*, în „European Journal of Political Theory”, 2004, nr. 3, p. 411-432; Georges Balandier, *Antropologie politică*, traducere Doina Lică, Timișoara, Editura Amacord, 1998, capitolul *Putere politică și necesitate*, p. 50-58.

¹⁶ Christophe Charle, *La République des universitaires 1870-1940*, Paris, Editions du Seuil, 1994, p. 291.

neoprindu-ne doar la aspectele profesionale, culturale sau birocratice ale condiției universitare¹⁷. Procesele de decizie din cadrul unei instituții de învățământ superior nu pot fi reduse la specificul unui spațiu intelectual închis, care își gestionează conflictele în subsidiar și care, pentru a fi investigat, ar necesita un chestionar specific doar istoriei ideilor. Din această perspectivă, studiul nostru este o istorie politică și socială a intelectualilor, privind deciziile din spațiul universitar drept consecințe ale unor raporturi complexe, care depășesc interesele de natură strict științifică¹⁸.

O primă miză a textului de față este aceea de a consemna funcțiile acordate Universității din Iași de către opinia publică, de profesorii înșiși și de guvernul liberal. În al doilea rând, cercetarea noastră a încercat să surprindă noile atribute atașate, începând cu alegerile din 1923, însărcinării de rector al Universității. Prima modificare a statutului rectoral o întâlnim la sfârșitul secolului XIX, când înalta demnitate a început să fie retribuită, până atunci exercitarea acestei atribuții nefiind trecută în statele de plată. De altfel, ocuparea acestui post era considerată o adevărată corvoadă, întrucât rectorul Universității era în același timp și responsabilul contabilității instituției, fiind singurul care avea acces la „Casa de fier” de la Rectorat. De abia în 1923, în urma intervențiilor rectorului Simionescu, la Universitatea din Iași a fost prevăzut un contabil în bugetul instituției, rectorul fiind astfel degrevat de această însărcinare¹⁹. Tot atunci însă demnitatea a căpătat, în contextul mișcărilor studențești și a tensiunilor cu Ministerul, un important capital politic, care dubla practic funcția de reprezentare²⁰.

Dincolo de aceste implicații, prezentarea cronologiei numirilor de rectori din anul 1923, paralel cu reconstituirea grupărilor din interiorul Universității și a susținerilor sau a opozițiilor Ministerului Instrucțiunii au constituit motivațiile demersului nostru. Sursele studiului de față sunt bazate în principal pe informațiile de

¹⁷ A. Frishkoph, *L'Université: une organisation „sui generis?”*, în „Cahiers internationaux de sociologie”, 21, LXII, iulie-decembrie 1974, p. 341-357.

¹⁸ Christophe Prochasson, *Histoire intellectuelle/Histoire des intellectuels: le socialisme français au debut de XX siècle*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine”, 39-3, iulie-septembrie 1992, p. 423-448.

¹⁹ *Un succes al d-lui rector I. Simionescu*, în „Lumea”, Iași, an VI, 9 mai 1923, p. 1. Prin înființarea postului de casier contabil al Universității, rectorul a predat „scriptele și fondurile Universității” (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1006/1923, Ședința Senatului din 24 aprilie 1923, f. 152).

²⁰ Prima modificare a statutului rectoral o întâlnim la sfârșitul secolului XIX. Astfel, începând cu legea învățământului din 1898, în timpul lui Spiru Haret, înalta demnitate din fruntea Universității a început să fie plătită. Până atunci, exercitarea acestei atribuții nu era prevăzută în statele de plată. N. Leon evocă, în acest sens, sacrificiul „bunului și blândului Papa Culianu”, rector între 1880 și 1898. Nu fără subiectivitate, Leon menționează că, în momentul în care s-a introdus diurna pentru îndeplinirea însărcinărilor rectorale, N. Culianu „a fost lucrat de un coleg”, rector devenind Al. Xenopol. [N. Leon, *Amintiri*, partea a II-a, Iași, 1925, p. 152; vezi și Gh. Iacob, *Universitatea din Iași de la modelul francez la sistemul Bologna*, în Gh. Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași de la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, 2007, p. 33].

arhivă, din fondul Rectorat aflat în Arhivele din Iași și cel al Ministerului Instrucțiunii, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale. Aceste informații primare au fost completate cu datele din arhivele personale ale profesorilor avuți în vedere, aflate la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași. Un alt gen de surse sunt cele oferite de memoriile și de scrisorile unor universitari, care conțin referiri asupra evenimentelor din anul 1923. Nu în ultimul rând, presa ieșeană, atât cea liberală cât și cea țărănistă, a susținut efortul de documentare.

Legislația alegerilor pentru funcția de rector

În *legea Arion* din 1912, alegerile pentru funcția de rector al unei universități se desfășurau conform articolului 96²¹. Astfel, membrii Colegiului Universitar, format din profesorii titulari și agregati, în ziua alegerii acesta deținând prerogativele unui Colegiu Electoral, aveau dreptul să voteze trei profesori, indiferent dacă aceștia erau înscriși pe o singură listă sau făceau parte din grupări diferite. Legea stipula doar că lista cu primii trei profesori care întruneau majoritatea voturilor să fie înaintată ministrului Instrucțiunii, ce numea în final rectorul²². Această mențiune, nevinovată în spiritul ei și care pleca de la premisa unui vot deschis, a fost interpretată, de cele mai multe ori, în sensul desemnării prealabile a unei liste favorite. Se votau practic două liste, vehiculate în săptămâna alegerilor de grupările profesorilor din Universitate și care concureau efectiv pentru întâietate. Era important ca lista proprie să ajungă pe masa ministrului pentru ca acesta să decidă, întrucât eforturile unei grupări de a-și impune candidații puteau fi zădărnicate dacă un contracandidat reușea să întrunească un număr de voturi care i-ar fi permis să se regăsească în primele trei locuri și mai ales dacă era favorizat de către ministrul Instrucțiunii. Nu era obligatoriu ca acel candidat care întrunea cele mai multe voturi să fie numit rector. De asemenea, nu era prevăzut în mod explicit dacă cei supuși votării trebuia să își anunțe, prealabil, candidatura. Această lacună a legislației a dat naștere la multe contestări.

Deși *legea Arion* prevedea autonomia universităților, ministrul avea totuși ultimul cuvânt în domeniul administrativ, prin numirea *expresă* a rectorului. Unii dintre foștii titulari ai Instrucțiunii, precum P.P. Negulescu (guvernul Averescu, martie 1920-decembrie 1921), au catalogat acest atribut ministerial ca fiind fără utilitate; dimpotrivă „a jignit uneori, fără folos, simțul de dreptate și de bună cuviință al corpului didactic”²³. Urmările acestei politici, „la discreția ministrului”, au fost, în

²¹ *Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 180.

²² Articolul 96 prevedea: fiecare Universitate se administrează de către un rector numit prin decret regal, pe termen de trei ani, dintr-o listă de trei persoane alese de consiliul universitar dintre profesorii titulari în activitate. Rectorul este reeligibil o singură dată în continuare. Rectorul trebuie să aibă vârsta de 40 de ani și să fi servit cel puțin 8 ani ca profesor universitar (*ibidem*).

²³ P.P. Negulescu, *Reforma învățământului. Proiecte de legi*, București, 1922, p. XCI.

opinia lui Negulescu, numirile de rector după criterii politice și scăderea prestigiului organelor ministeriale în fața corpului didactic.

Ca și în cazul numirilor profesorilor la catedrele vacante, *legea Arion* prevedea, pentru alegerea rectorului, un compromis între modelul francez și cel german. În cazul francez, Universitatea imperială și, mai apoi, facultățile și universitățile erau subordonate direct ministrului de profil, în timp ce în mediul universitar german rectorul era ales, acesta reprezentând în primul rând corpul academic²⁴. Rectorul unei universități din România interbelică dispunea astfel de două legitimități, oferită odată de profesorii Universității prin alegere și concedată apoi de către ministrul Instrucțiunii, prin numirea directă din lista înaintată. Asupra sa se exercita din start o dublă formă de supunere și, prin natura funcției sale, lider al unui înalt for de cultură, rectorul îngloba multiple paliere de autoreprezentare. Autoritățile centrale, colegii profesori, studenții Universității, autoritățile locale, atât administrative și culturale, cât și cele militare și financiare erau cele mai importante instanțe care gestionau creditul acordat unui rector și care îi jalonau comportamentul public²⁵. Această formă mascată de incertitudine a făcut ca rectorul ales să fie supus la diverse presiuni și să fie nevoit să privilegieze gruparea care l-a propulsat în funcție. Ca o constantă a activității acestora, toți rectorii Universității din Iași au fost preocupați de menținerea autonomiei și a prestigiului instituției. Ca urmare a acestei politici, care a conținut sprijinul Colegiului Profesorat, nu de puține ori au fost cazuri când rectorii ieșeni au intrat în conflicte dure cu Ministerul Instrucțiunii, mai ales atunci când la putere s-a aflat Partidul Național Liberal.

²⁴ Victor Karady, *Les Universités de la Troisième République*, în vol. Jacques Verger (coord.), *Histoires des Universités en France*, Paris, 1986, p. 323-353; Christophe Charle, *Les références étrangères des universitaires. Essai de comparaison entre la France et l'Allemagne, 1870-1970*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, 2003/3, 148, p. 8-19; Jean François Condette, *Les recteurs d'Académie en France de 1809 à 1940: évolution d'une fonction administrative*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine”, 51-1, ianuarie-martie, 2004, p. 62-93; Vasile Pușcaș, *Concepții și modele universitare europene (Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, în AIIAX, tom. XXIV (1987), p. 239.

²⁵ În momentul în care și-a dat demisia, rectorul Iulian Teodorescu a trimis o scrisoare de mulțumire, pentru colaborarea avută și pentru „binevoitoarea atențiune pentru marele Institut de cultură a Moldovei și a ținuturilor alipite”, către 25 de persoane și instituții din Iași, în afară, bineînțeles, de ministrul Instrucțiunii. Acestea erau: C. Angelescu, fost ministru; I. Borcea, fost ministru; P. Bujor, senatorul Universității din Iași; decanii celor 4 facultăți; I.P.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei; directorul Așezământului Spiridoniei, șeful Parchetului Tribunalului; șeful Parchetului General; directorul CFR-Regiunea Iași, administratorul financiar; directorul Băncii Dacia; directorul Băncii Iașilor; directorul Băncii Moldova; directorul Băncii Naționale și directorul Băncii Groswald; directorul Asociației generale a corpului didactic; primarul Comunei Iași, Prefectul Județului Iași, Comandantul Pieței Iași, Comandantul Școlii Militare, Comandantul trupelor de Est și Comandantul Corpului IV Armată (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 932/1920, f. 1-25).

Primele alegeri, februarie 1923

Demisia lui Traian Bratu din funcția de rector în decembrie 1922, ca urmare a diferendului cu A.C. Cuza și a violențelor studențești, a lăsat Universitatea din Iași într-o stare de incertitudine administrativă. Atât Senatul cât și prorectorul C. Bacaloglu s-au declarat neputincioși în fața agitațiilor studențești în chestiunea cadavrelor pentru disecție de la Facultatea de Medicină și a aplicării principiului *numerus clausus*. Considerate drept probleme de interes general, care angajau guvernul și societatea românească, autoritățile universitare au delegat Ministerului Instrucțiunii soluționarea acestora. În același timp, s-a luat hotărârea ca data noilor alegeri pentru funcția de rector să fie stabilită cât mai rapid, pentru ca deciziile Universității și redeschiderea instituției să se bucure de legitimitatea noii conduceri²⁶.

La 5 februarie 1923, a fost convocat Marele Colegiu Universitar pentru a fi aleși trei profesori, din care ministrul Instrucțiunii să numescă noul rector²⁷. Deși legea nu specifica în mod expres decât faptul că doar lista celor trei profesori va fi trimisă la București, în timpul alegerilor au circulat două liste²⁸. Pe de o parte, lista grupului de la „Viața Românească”, așa numiții „țărăniști”, care cuprindea numele profesorilor Al. Slătineanu²⁹ (averescan), Traian Bratu (fostul rector) și Ion Simionescu (deputat liberal)³⁰. Adversarii replicau printr-o listă care îl avea în frunte pe prorectorul C. Bacaloglu³¹ (fost conservator), urmat de O. Tafrali (liberal) și G. Bogdan (fost conservator și rector al Universității între 1907-1913)³². La vot au participat 53 de profesori, finalul fiind cel preconizat de profesorii susținători ai listei

²⁶ Acest lucru a fost cerut și de ministrul Instrucțiunii, care solicita ca instituția ieșeană să se redeschidă în prezența noului rector ales și confirmat, ce putea lua astfel măsurile necesare „mersului regulat al Universității” (ibidem, dosar nr. 1021/1923, f. 384).

²⁷ Ibidem, dosar nr. 1024/1923, f. 7.

²⁸ În presa ieșeană, pornind de la componența celor două liste și având drept pretext tulburările studențești, s-a tras concluzia că Universitatea din Iași ar fi fost „bolnavă”, întrucât din cei șase profesori, trei erau medici: A. Slătineanu, C. Bacaloglu și G. Bogdan (*Universitatea bolnavă*, în „Evenimentul”, Iași, an XXXI, 8 februarie 1923, p. 3).

²⁹ Al. Slătineanu fusese în timpul primului război mondial directorul Serviciului sanitar, fiind unul dintre profesorii „cumularzi”, cu un prestigiu sporit de pe urma multiplelor însărcinări („Mișcarea”, Iași, an XII, 3 mai 1918, p. 3). După război a intrat în partidul generalului Averescu, fiind din 1924, șeful filialei locale a Partidului Naționalist al Poporului, realizat în urma fuziunii dintre grupările lui C. Argetoianu și N. Iorga („Lumea”, Iași, an VII, 16 octombrie 1924, p. 1). Tot la Iași, în 1924, Al. Slătineanu era membru, alături de alți universitari ca I. Petrovici (averescan) sau E. Herovanu (liberal), în Consiliul de administrație al Societății de Electricitate („Lumea”, Iași, an VII, 4 iunie, 1924, p. 1).

³⁰ Pentru informații despre Ion Simionescu, vezi Liviu Ionesi, *Ion Simionescu*, în „Revista Științifică V. Adamachi”, vol. I, nr. 1, iunie 1993, p. 8-11.

³¹ ANIC, fond C. Meissner, dosar nr. V-5, *passim*. Într-o scrisoare a lui Bacaloglu către C. Meissner, din 1911, profesorul ieșean îl ruga pe acesta să intervină la Minister pentru urgentarea „dosarului său”, situația fiind „una ciudată, mai ales pentru un prieten al guvernului”.

³² „Lumea”, Iași, an VI, 7 februarie, 1923, p. 1.

Slătineanu. Astfel, acesta a obținut 34 de voturi, T. Bratu 32, iar I. Simionescu 31 de mandate³³.

Rezultatul înregistrat a fost unul dezamăgitor pentru adversari, care contau pe reușita lui Bacaloglu în lista finală, cu 29-30 de voturi. Mai mult decât atât, în sala Senatului Universitar, din rândul câștigătorilor s-a făcut auzită zicala „omul propune și D-zeu dispune”, care le fusese replicată în urmă cu un an, atunci când pierdeau, în mod misterios, în favoarea profesorului G. Demetriade (liberal) locul de reprezentant al Universității în Senatul României³⁴. Pentru a-și impune și întâietatea simbolică asupra procesului electoral, însăși ordinea votării nu a fost întâmplătoare. Votul a fost deschis de către șeful revistei „Viața Românească”, G. Ibrăileanu, ultimul profesor care a votat fiind P. Anghel de la Facultatea de Medicină. În sală, un coleg al medicului considera că „această încheiere a votării este de bun augur pentru lista Slătineanu, întrucât îndeobște, la vânat, d-sa încheie vânătoarea cu un foc în plin”³⁵. Rezultatul, anunțat „zâmbind” de către prorector, nu a mai surprins pe nimeni, Bacaloglu obținând doar 22 de voturi, G. Bogdan 16 voturi, Tafrali un singur vot, în timp ce I. Găvănescul (cuzist, profesor la catedra de Pedagogie), ce nu se afla între cei trei oponenți, a întrunit 17 voturi³⁶. Deși grupa în jurul său mai multe simpatii, profesorul Găvănescul nu a dorit să candideze în vederea alegerii de rector, dar a întrunit îndeajuns de multe voturi încât a sfârșit prin a disloca, fără voia lui, voturile listei Bacaloglu³⁷. Apoi, după luna martie 1923, numele lui Găvănescul nu a mai fost vehiculat între posibili adversari întrucât, alături de medicul C. Șumuleanu, profesorul ieșean intrase în rândul LANC, formațiune ale cărei principii politice nu se bucurau de susținere în rândul profesorilor Universității ieșene.

Astfel, lista înaintată de către Rectorat ministrului Instrucțiunii, lista așa-zisilor „țărăniști” (deși niciunul dintre ei nu era înscris în Partidul Țărănist), cuprindea numele profesorilor Al. Slătineanu, T. Bratu și I. Simionescu³⁸. Câștig de cauză, în Universitate, a avut așadar lista preconizată, lista Slătineanu, una deloc întâmplătoare, însă mai era nevoie și de un vot favorabil al ministrului. Pentru a irita și a provoca Ministerul, între numele profesorilor trimiși la București se mai afla și cel al fostului rector Traian Bratu, a cărui demisie a fost acceptată mult prea ușor de

³³ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 7.

³⁴ „Lumea”, Iași, an VI, 7 februarie, 1923, p. 1. Acest lucru poate fi interpretat și în alt sens: trimiterea la divinitate desemnând, în același timp, puterea lui Ibrăileanu și a grupului din jurul revistei girată de acesta, criticul literar fiind cunoscut în mediile ieșene sub porecla de Dalay Lama, această caracterizare fiindu-i atribuită nu doar pentru competențele sale literare, ci și pentru modul în care tutela spațiul cultural și universitar din Iași (Grigore Ilisei, *Cu George Lesnea prin veac*, Ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1996, p. 33).

³⁵ „Lumea”, Iași, an VI, 7 februarie, 1923, p. 1.

³⁶ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 7.

³⁷ „Mișcarea”, Iași, an XVII, 5 februarie 1923, p. 2.

³⁸ Profesorii militanți țărăniști erau minoritari în Universitate, doar I. Borcea, P. Bujor, N. Rășcanu, C. I. Parhon și N. Costăchescu fiind membri ai Partidului Țărănesc (Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Țărănesc 1918-1926*, București, Editura Enciclopedică, 2002, *passim*).

către C. Angelescu³⁹ și care nu a fost susținut deloc în conflictul său cu A.C. Cuza din anul precedent, în chestiunea diplomelor false găsite la Facultatea de Drept. Al treilea profesor ales a fost deputatul liberal de Botoșani, Ion Simionescu, profesor la Facultatea de Științe, adversar vechi al decanului de la Drept și un apropiat al profesorilor care formau grupul din jurul revistei „Viața Românească”⁴⁰. Alegerea lui pe lista înaintată ministrului se datora faptului că anunțase deja, înaintea votării, că nu va accepta înalta însărcinare. Practic, componența listei avea menirea de a obliga ministrul să îndeplinească doar o simplă formalitate, o numire a rectorului prin eludare, în persoana profesorului Slătineanu, și conștientizarea autorității în Universitatea din Iași a profesorilor de stânga.

Ministrul liberal al Instrucțiunii, C. Angelescu, intuind înscenarea pusă la cale de Colegiul Universitar din Iași, nu a ținut cont de această strategie și l-a numit rector pe I. Simionescu, cel care obținuse cele mai puține voturi⁴¹. Legea acorda ministrului acest drept al numirii rectorului, alegând unul dintre cei trei profesori, indiferent de numărul de voturi obținute. Extrem de rare au fost cazurile când se numea rectorul neținându-se cont de voturile exprimate în cadrul Universității, cutuma impunând ca numirea să privilegieze pe profesorul care a întrunit scorul cel

³⁹ Profesorul Bratu considera alegerea sa în lista trimisă ministrului drept o formă de „omagiu” și o „satisfacție” adusă pentru munca depusă în slujba Universității, însă dincolo de această modalitate de recunoaștere el anunța că nicidecum nu va accepta o nouă demnitate de rector. D. Gusti, prietenul său, cel care l-a reprezentat pe Bratu în Comisia de arbitraj, instituită de Minister în decembrie 1922, pentru a reglementa diferendul acestuia cu A.C. Cuza, i-a trimis în februarie 1923 o scrisoare de felicitare în urma alegerii sale. Astfel, renumitul sociolog o considera drept adevărata „satisfacție ce ți-au dat-o colegii din Iași la recenta alegere de rector”. Avea în vedere modul în care Ministerul a găsit de cuviință să reglementeze conflictul dintre cei doi, prin acceptarea demisiei lui Bratu, deși Gusti fusese convins să fie membru tocmai pentru că primise asigurări că demisia acestuia nu va fi primită (BCU Iași, Secția Colecții Speciale-Carte Rară, Arhiva 374-Traian Bratu, f. 261-262).

⁴⁰ Între cei doi profesori, relațiile s-au deteriorat odată cu anul 1910, atunci când Cuza a cerut profesorilor Universității să coboare în mijlocul studenților și să renunțe la „studierea gângăniilor la microscop”. Replica lui Simionescu din „Noua revistă română” a fost una foarte dură, polemica dintre cei doi depășind spațiul comunității academice din Iași (Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică și cultură*, Iași, Editura Fides, 2007, p. 31). Mai mult decât atât, între Simionescu și profesorii de stânga exista o apropiere sinceră, în ciuda diferențelor politice. La Botoșani, în 1921, într-un discurs în fața liberalilor locali, Simionescu își exprima genealogia sa politică, începând cu debutul său ca secretar general al Ministerului Instrucțiunii, funcție pe care o acceptase „după insistențele d-lui Stere și a prietenilor mei care, azi, în mare parte, se află în partidul țărănesc” [BAR București, Secția Manuscrise-Carte Rară, Arhiva 450-Ion Simionescu, Ms. 50, f. 3]. Apoi, Simionescu a fost reprezentantul profesorilor din Universitate, care a anunțat Ministerul că nu erau de acord cu decizia luată de C. Angelescu prin acceptarea demisiei rectorului Bratu, ca soluționare a conflictului dintre acesta și A.C. Cuza („Opinia”, Iași, an XIX, 14 decembrie 1922, p. 2).

⁴¹ Ziarul „Opinia”, favorabil grupului din jurul revistei „Viața Românească”, îl numea pe ministrul Angelescu cu apelativul „cabotinel de la Instrucție” („Opinia”, Iași, an XIX, 22 noiembrie 1922, p. 2). Noul sediu al ziarului se afla în incinta redacției revistei, după ce tipografia sa fusese devastată de studenții naționaliști, în urma violențelor din seara zilei de 5 decembrie 1922 („Opinia”, Iași, an XIX, 7 decembrie 1922, p. 1).

mai bun. În percepția Universităților, ministrul nu făcea decât să confirme votul deja exprimat. Ferm asupra deciziei luate și anunțate deja, I. Simionescu își reafirmă intenția de a nu accepta funcția din conducerea Universității, adresând ministrului o înștiințare conform căreia cerea să nu fie numit rector. După ce totuși este confirmat de decretul regal, Simionescu nu a văzut altă scăpare decât să demisioneze. În acest sens, el i-a scris ministrului anunțând că „nu poate îndeplini această însărcinare din care demisionase și de altfel nu și-a dat asentimentul pentru a i se pune candidatura”, apoi înalta demnitate nu a exercitat-o nici măcar o zi, el nedepunând de fapt jurământul⁴². În aceste condiții, la 24 februarie ministrul îi cerea prorectorului Bacaloglu convocarea Consiliului universitar pentru a alege o nouă listă⁴³.

Interpretările date demisiei lui I. Simionescu

În urma demisiei lui I. Simionescu, dar mai ales datorită alegerii neașteptate a ministrului, grupul profesorilor de stânga au solicitat convocarea Marelui Colegiu Universitar, pentru a se discuta vacanța survenită la Rectorat. În prealabil, pe 2 martie, avusese loc o „întâlnire intimă” între aceștia, unde se stabilise ca în caz de noi alegeri să fie menținute candidaturile profesorilor Slătineanu și Bratu, în timp ce în locul lui Simionescu să fie propuși C. Parhon sau I. Borcea, membri importanți ai Partidului Țărănesc⁴⁴. Cererea adresată prorectorului, în urma căreia, conform articolului 101, trebuia convocat Colegiul era semnată de numele reprezentative din Universitate ale grupării din jurul revistei ieșene: G. Ibrăileanu, T. Bratu, Al. Myller, I. Borcea, N. Costăchescu, P. Dragomirescu, Al. Slătineanu și I. Marinescu⁴⁵. Colegiul universitar s-a întrunit pe 5 martie 1923, profesorii participanți dezavuând persoana ministrului și cerând, în același timp, profesorului Simionescu să revină asupra demisiei.

Lucrările au fost deschise de către P. Dragomirescu, liderul ieșean al Partidului Poporului, care a acuzat Ministerul că „a nesocotit spiritul legii învățământului superior”. Acesta considera că, în fapt, Colegiul este suveran iar „procedarea ministrului e păgubitoare prestigiului așezământului universitar”⁴⁶. Deplin solidari, profesorii grupării țărăniste au cerut ministrului să repare greșeala și să numească un nou rector din lista deja propusă de Colegiul Universitar. Profesorul de la Facultatea de Drept, Matei Cantacuzino a fost cel care a oferit și baza juridică a opoziției Colegiului Universitar, alcătuind și citind o moțiune foarte dură la adresa Ministerului. Astfel, expunerea marelui orator avea aerul unei adevărate sentințe, oferind celor prezenți „ilustrarea limpede” a erorii șefului liberal de la Ministerul Instrucțiunii. Conform interpretării date de Cantacuzino, câștigat în anul acela de

⁴² AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1023/1923, f. 32.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ „Lumea”, Iași, an VI, 3 martie 1923, p. 1.

⁴⁵ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 9.

⁴⁶ *Colegiul Universitar dezavuează pe dl. Ministru Angelescu*, în „Lumea”, Iași, an VI, 7 martie 1923, p. 1.

cauza țărănistă, „alegerea rectorului este un atribut al Colegiului profesoral, care în puterea autonomiei sale proprii e chemat a aprecia în mod suveran împrejurările speciale și nevoile universitare care să hotărască profesorii dintre care unul să fie neapărat îmbrăcat cu demnitatea de rector. Că puterea ministrului se mărginește doar la dreptul de a numi unul din cei trei aleși, fără ca această putere să poată fi interpretată în sensul zădărnirii în chip direct sau pieziș a alegerii urmate”⁴⁷. Apoi, pentru a reafirma deplina autonomie a Universității, mai ales în raport cu ministrul liberal, în moțiune au fost prevăzute unele nuanțe ce aveau darul unei puneri la punct. Neprimirea demnității din partea profesorului ales și numit în funcția de rector nu trebuia să conducă la „o nouă alegere, întrucât profesorul numit n-a intrat în funcție prin depunerea legiuitului jurământ, căci libertatea de alegere nu e supusă condițiunii prealabile ca profesorul alegător să fie angajat de acceptarea sarcinei de către fiecare dintre candidații săi”⁴⁸.

În acele condiții, expuse într-un stil concis de către juristul ieșean, o nouă alegere ar fi „adânc jignitoare pentru autoritatea și demnitatea Universității și pentru prestigiul pe care, mai cu seamă în împrejurările actuale, corpul profesoral trebuie să și-l păstreze față de studenți”. Finalul era unul împăciutor, dar la fel de „atent” cu eroarea lui Angelescu și cu întreaga lui atitudine față de Universitatea din Iași: „în interesul unei armonioase, legale și sincere cooperări, posibilă în ierarhia organelor universitare” era exprimată dorința și speranța ca ministrul să revină asupra ordinului din 24 februarie⁴⁹. În aplauzele audienței, moțiunea lui M. Cantacuzino⁵⁰ a fost acceptată și votată favorabil de profesorii prezenți, excepție făcând I. Găvănescul (cuzist) și N. Șerban (liberal), ce au votat împotriva, și O. Tafrali, care s-a abținut de la vot. Însuși prorectorul Bacaloglu a fost convins de argumentația lui *Conu Matei* și a votat favorabil. Astfel, noile realități din Universitate îi demonstraseră lui C. Angelescu că profesorul privilegiat de adversarii grupării țărăniste, în persoana lui C. Bacaloglu, nu era dispus să prelungească conflictul dintre minister și Universitate, doar pentru a eroda dominația profesorilor din jurul revistei și, în acest mod, să devină contracandidatul veritabil al lui Slătineanu. În aceste condiții, A.C. Cuza rămăsese singurul opozant prestigios din Universitate și care putea să fie în asentimentul ministerului cu orice preț.

Acțiunile studenților „creștini” și discursurile lui A.C. Cuza au făcut însă ca guvernul liberal să nu mai tolereze agitațiile naționaliste și violențele studențești, astfel încât, treptat, acțiunea șefului nou formatei (la 4 martie 1923) Ligi a Apărării Național Creștine nu a mai fost instrumentată de liberali ca pretext al dezavuării grupării „țărăniste” din Universitate. La fel de important era, pentru guvernul Brătianu, faptul că acțiunile studențești aveau un caracter politic, mulți dintre cei care

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Lui M.B. Cantacuzino lumea academică ieșeană îi rezerva un statut aparte, dincolo de cel nobiliar, dar și intelectual de „boier”. Colegii îl considerau un „orator de mare distincție” (N. Leon, *Amintiri*, partea a III-a, Iași, 1927, p. 46).

ocupau Universitatea din Iași și scoteau de la cursuri și din cămine pe studenții evrei înscriindu-se în noul partid al lui A.C. Cuza⁵¹.

Poziția lui C. Angelescu. Un nou raport de forțe

Ministrul Angelescu nu a cedat în chestiunea vacanței de la Rectorat și a respins moțiunea Universității din Iași, impunându-și punctul său de vedere asupra recentelor evenimente⁵². În interpretarea acestuia, prevederea conform căreia ministrul alegea unul dintre cei trei profesori era una *expresă*, tocmai pentru a da posibilitatea Ministerului de a alege un rector cu care să poată lucra. În paginile oficiosului liberal din Iași, „Mișcarea”, care oferea de obicei replici pozițiilor pro-„țărăniște” din rândurile ziarelor „Opinia” și „Lumea”, acest drept al ministrului era supralicitat, rectorul fiind doar reprezentantul ministrului în Universitate, singurul cu „care autonomia Universității îi dă dreptul să discute”⁵³. În consecință, la adăpostul propriei versiuni asupra legislației învățământului superior, la 7 aprilie 1923, C. Angelescu înștiința Rectoratul din Iași să i se comunice data când vor fi organizate noile alegeri pentru funcția de rector⁵⁴. Momentul ales a fost 16 aprilie, exact în aceeași zi în care Congresul General al rectorilor și al decanilor din întreaga țară preconizase să fie redeschise Universitățile. O asemenea desfășurare a evenimentelor ar fi echivalat însă cu o înfrângere a Colegiului Universitar în conflictul cu ministrul liberal și ar fi dus la prelungirea disputelor privind demisia lui Simionescu. Ar fi fost o nouă cedare în fața dominației Ministerului Instrucțiunii asupra autonomiei Universității, după ce în anul precedent demisia lui Bratu fusese acceptată drept încheiere a conflictului cu Facultatea de Drept și decanul ei.

⁵¹ Pentru o perspectivă angajată a cauzelor revoltei studenților din Asociația studenților creștini, printre acestea numărându-se „jidănirea căminurilor, a Universității, ocrotirea comuniștilor, prigonirea studenților naționaliști”, vezi A.C. Cuza, *Mișcările studențești și cauzele lor*, Iași, 1925, *passim*.

⁵² Într-o adresă din 4 aprilie 1922 către Rectorat, ministrul C. Angelescu oferea *interpretarea oficială* asupra autonomiei Universității și a atribuțiilor rectorului. Astfel, conform legii învățământului superior, „Universitățile au deplină autonomie în ceea ce privește administrația lor interioară”, prin aceasta ministrul având în vedere doar atribuțiile instituției de învățământ în ceea ce privea completarea catedrelor și a organizării cursurilor. Apoi, potrivit articolului 99, administrația Universității se realiza de către rector împreună cu Senatul universitar. Lipsa unor prevederi exprese asupra intermediarului dintre Minister și Universități îi ofereau șansa lui Angelescu, ca de altfel și Senatului Universitar, să intuiască interpretările „potrivite” asupra *legii Arion* (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 978/1921, f. 130).

⁵³ *Colegiul Universitar și Rectoratul din Iași*, în „Mișcarea”, Iași, an XVII, 8 martie 1923, p. 1.

⁵⁴ Desfășurarea evenimentelor fusese anticipată în rândurile ziarului „Lumea” din Iași, care, interogând un universitar întors de la București, anunța faptul că, din „considerente superioare politice”, se hotărâse să nu se încredințeze rectoratul profesorilor Bratu și Slătineanu. În consecință, Ministerul va cere Universității să recurgă la noi alegeri. Deja se vehicula ideea unei liste de profesori „și mai puțin simpatici”, în persoana lui Al. Slătineanu, C. Parhon, N. Costăchescu (*Ce pregătesc universitarii ieșeni d-lui ministru Angelescu*, în „Lumea”, Iași, an VI, 21 martie 1923, p. 3).

Inițial, în cercurile universitare s-a răspândit zvonul că, în cazul unor noi alegeri, Colegiul Universitar ar putea trimite o listă care să irite în cel mai înalt grad pe Angelescu, formată din profesorii Slătineanu, Costăchescu și Parhon⁵⁵. Modul în care ministrul ignorase hotărârile Colegiului Universitar le provocase profesorilor „țărăniști” o nouă stare de neliniște. O anumită stare de precipitare se instalase în gruparea acestora. În fața persistenței lui Angelescu, aceștia au decis convocarea unui nou Colegiu Universitar cu o zi înaintea noilor alegeri de rector, programate a avea loc pe 16 aprilie⁵⁶. Ultima șansă de a reabilita prestigiul Universității, în fapt de a echilibra raporturile de putere cu ministrul Angelescu, a fost sondarea din nou a lui I. Simionescu pentru a primi demnitatea de rector, fie și pentru un mandat provizoriu și care l-ar fi expus, în final, criticilor din ierarhia liberală⁵⁷. În ziua lucrărilor Colegiului, Simionescu a trimis o scrisoare în care anunța că, „în noile condiții”, el va accepta demnitatea de rector dacă toți profesorii care l-au votat îl mai susțineau, astfel „primind a face sacrificiul”. Această întorsătură a necesitat întrunirea Senatului de două ori în acea seară de duminică, 15 aprilie. La orele 20, al doilea Senat a luat cunoștință de revenirea lui Simionescu asupra demisiei din februarie. Imediat s-a telegrafiat la București, ministrul fiind anunțat că Simionescu s-a „răzgândit în privința numirii sale. Rămâne ca Dv. să confirmați numirea pe baza alegerii anterioare”, răspunsul fiind astfel sugerat, în mod discret, ministrului⁵⁸.

Senatul Universitar a primit opoziția dură a reprezentanților Facultății de Drept, care au negat prorectorului calitatea de a primi moțiunea votată de Colegiul Universitar. Cuza considera că ministrul a eliberat un act legal, deci „nimeni nu poate lucra în contra legii”⁵⁹. La finalul procesului verbal, Cuza a atașat o declarație, din care rezulta că, în drept, Simionescu fiind demisionat, „confirmarea sa ar părea drept o monstruoșitate”. Conștient de răsturnarea neașteptată a situației, favorabilă atât Ministerului cât și Universității, A.C. Cuza atenționa ministrul că, dacă acea numire s-ar face, ea „nu ar putea fi recunoscută îndeosebi de Facultatea de Drept, care are răspunderea interpretării doctrinei a legilor”⁶⁰.

Ministrul Angelescu a acceptat turnura evenimentelor și a comunicat că era de acord cu „decizia consiliului profesoral”, mulțumind în același timp „pentru spiritul împăciutor cu care ați lucrat”⁶¹. Deși cu două luni înainte interpretarea legilor oferise ca singură soluție convocarea unor noi alegeri, în aprilie 1923, ca urmare a

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 103.

⁵⁷ La câteva zile după alegerile din februarie, ziarul ieșean „Evenimentul” radiografia lista trimisă ministrului pentru a decide, notând despre Simionescu că „în chestiuni universitare a avut o conduită care a mers în interesul școlii, nu al Ministerului” (*Cine va fi Rector?*, în „Evenimentul”, an XXXI, Iași, 10 februarie 1923, p. 1; Vezi și Ioan Dafin, *Figuri ieșene*, Ediția a II-a, Iași, 1928, p. 134-135).

⁵⁸ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 104.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 106.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 108.

⁶¹ Senatul din 19 aprilie (*ibidem*, f. 111).

violențelor studențești și a închiderii Universităților din întreaga țară, ministrul Instrucțiunii a acceptat compromisul *reconfirmării* lui Simionescu, în speranța calmării situației de la Universitatea din Iași. Ca receptare și, în același timp, ca practică a dominației titularului postului de la Instrucție asupra Universității ieșene, acest lucru nu însemna acceptarea interpretărilor din moțiunea lui M.B. Cantacuzino. Presupunea doar consimțirea la o soluție acceptată ca salvare a prestigiului Universității și, în cele din urmă, o amânare a disputelor. La acest rezultat au concurat agravarea situației din Iași, datorită violențelor antisemite, fapt ce a condus la demisia prefectului de poliție A. Georgescu, în același timp cu demiterea ministrului de Interne, generalul Văitoianu, intrat în conflict cu G. Mârzescu, nemulțumit de gestionarea manifestațiilor studenților⁶². Acesta din urmă, șeful filialei din Iași a liberalilor și titularul de la Ministerul Muncii, primise mandat din partea lui Brătianu să restabilească liniștea. Nu fără umor, ziarul local „Lumea” nota că „după ce i s-a<u> spart geamurile a venit la Iași să și le păzească singur”⁶³.

La ședința Senatului Universitar din 19 aprilie, când s-a primit de la Minister decretul de confirmare a noului rector, A.C. Cuza s-a lansat din nou în acuzații, cerând noi alegeri pentru funcția de rector și numai dacă va ieși Simionescu între cei trei profesori, abia apoi acesta să fie confirmat. Ibrăileanu, liderul grupării profesorilor de stânga, a încercat în zadar să îi explice lui Cuza că formele au fost respectate, Marele Colegiu Universitar cerând ministrului să-l confirme pe rector. Evident a fost corectat de Cuza, în opinia căruia nu trebuia să se confunde Colegiul Universitar cu cel Electoral⁶⁴. Însă, această controversă asupra formelor numirii era una tardivă, epilogul celor două luni de vacanță în funcția rectorală înregistrându-se în momentul în care I. Simionescu a fost confirmat de decretul regal. Cu toate acestea, concursul dat de Angelescu la rezolvarea situației nu a condus la deschiderea instituției, gruparea profesorilor cuziști producând o nouă instigare a studenților. Universitatea din Iași intra într-o nouă fază a conflictului.

Mandatul lui I. Simionescu și violențele studențești

Atitudinea guvernului liberal față de agitațiile cuziste și manifestațiile studențești s-a schimbat odată cu luna februarie 1923. Până atunci, percepția

⁶² În ziarul „Lumea” găsim o descriere a atmosferei din Iași, care era „de o greutate insuportabilă. Parcă atârna greutăți de plumb [...]. Această contagiune a suferinței imprimă mișcărilor din ultimele zile o excepțională gravitate” (*Guvernul alarmat*, în „Lumea”, Iași, an VI, 1 aprilie 1923, p. 2). Apoi, violențele produsese panica în rândurile locuitorilor orașului, evrei dar și creștini, care se obișnuiau greu cu patrulele trupelor de ordine: „antisemitism. Geamurile sparte. Devastări. Și peste toate strigătul sfâșietor, lugubru care răscolește bezna morții: moarte jidanilor [...] neînchipuit de tragic tabloul atâtor ființe culcându-se noaptea cu viziunea permanentă a pogromului ce poate veni, a morții ce pândește undeva la colț de stradă” (*Cuvântul de ordine, rostit de M.B. Cantacuzino*, în „Lumea”, Iași, an VI, 7 aprilie 1923, p. 2).

⁶³ *Agitațiile de la Iași*, în „Lumea”, Iași, an VI, 6 aprilie 1923, p. 2.

⁶⁴ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 111.

universitarilor ieșeni și a presei de opoziție era aceea că guvernul liberal tolera instigările și practicile lui A.C. Cuza⁶⁵. La începutul lunii februarie 1923, Nicolae Iorga era huiduit de studenții naționaliști la ieșirea de la o conferință la Ateneu, unde istoricul refuzase să recunoască studenților calitatea de „organizație politică”⁶⁶. Extrem de iritat, istoricul și-a depus demisia în Parlamentul României, acolo unde premierul Brătianu o respinsese categoric și îi ceruse lui Angelescu să nu o pună în aplicare⁶⁷. Apoi, Cuza și simpatizanții săi au început să fie extem de violenți la adresa guvernului liberal în timpul lucrărilor legate de noua Constituție⁶⁸. În momentul când au realizat că, în noua lege fundamentală, cererile lor privitoare la articolul 7 nu vor fi acceptate, violențele studenților naționaliști și discursul lui A.C. Cuza s-au îndreptat împotriva guvernului liberal⁶⁹. După ce legea a fost adoptată, o manifestație studențească a provocat grave incidente la Iași. În seara zilei de 29 martie 1923, studenții naționaliști s-au întrunit în Sala Pașilor Pierduți pentru a protesta împotriva guvernului liberal. Armata a fost desfășurată pe străzile Iașului, reușind în cele din urmă să-i împrăștie pe manifestanți. Cu toate acestea, casa lui G. Mărzescu, situată în fața Universității, a fost atacată și avariata „de proiectilele” aruncate de către manifestanți, în timp ce prăvăliile evreiești din oraș au fost devastate⁷⁰.

În aceeași perioadă, la lucrările Senatului Universitar se discutau problemele studenților evrei împiedicați să asiste la acele cursuri care încă se mai țineau, mai

⁶⁵ Liderul țărănist I. Mihalache acuza guvernul liberal de „duplicitate și nesinceritate” în raport cu mișcările studențești, care erau, în același timp, încurajate și împotriva cărora se luau totuși măsuri nelegale (DAD, ședința din 10 februarie 1923, în MOF, nr. 31, p. 755). Voalat, guvernul liberal era acuzat de practici antisemite. De același lucru îi acuza pe liberali și N. Iorga, care considera că politica liberală tolera agitațiile studențești pentru a se menține la putere. În același timp, oficiosul liberal din Iași, „Mișcarea”, a publicat mai multe articole între lunile februarie și aprilie, perioadă în care autoritățile au tolerat violențele antisemite din țară, parlamentarii țărăniști și simpatizanții partidului fiind considerați ca inspirați de idei antisemite (*D. Lupu și evreii*, în „Mișcarea”, Iași, an XVII, 10 februarie 1923, p. 1; *Antisemitismul d-lui Lupu*, în „Mișcarea”, Iași, an XVII, 11 februarie 1923, p. 1; *Speculatorii chestiunii evreești*, în „Mișcarea”, Iași, an XVII, 9 aprilie 1923, p. 1).

⁶⁶ În scrisoarea sa din 21 februarie, C. Marinescu îl implora pe Iorga să nu demisioneze, amintindu-i de „rolul istoric” pe care îl are de îndeplinit (*Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, Ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, 2005, p. 107-108).

⁶⁷ DAD, ședința din 7 februarie, în MOF, nr. 29, p. 742-744.

⁶⁸ De altfel, Cuza reușea în mod exemplar să-i instige pe studenți, unii profesori ai Universității din Iași, printre ei Gr. T. Popa, amintindu-și de farmecul pe care îl exercita profesorul ieșean, fiind alături de Iorga „idolii de altă dată ai studențimii”. Viitorul profesor de la Facultatea de Medicină, Gr. T. Popa, își amintește cum în perioada studenției sale, 1914-1918, fiind în cercul studenților cuziști, trebuia, alături de aceștia, „să facem atmosferă [...], era un fel de tradiție pe care o îmbrățișam pe negândite odată ce ne porneam într-o direcție” (Gr. T. Popa, *Din viața universitară. Amintiri, critici și propuneri*, Iași, 1922, p. 36).

⁶⁹ Vezi A.C. Cuza, *Jidani în războiu. Documente oficiale*, București, 1923. Lucrarea conține transcrierea discuțiilor privitoare la proiectele de lege din 1918, privind împământinirea evreilor, principiu refuzat vehement de Cuza.

⁷⁰ *Tulburările anti-semite de astă noapte*, în „Lumea”, Iași, an VI, 30 martie 1923, p. 1.

ales la Facultatea de Medicină unde, în spital și clinici, studenții participau la orele de asistență⁷¹. De fiecare dată, Senatul universitar se declara neputincios, încheierile discuțiilor aparținând lui A.C. Cuza care amenința că nici Parchetul și nici Poliția nu pot reglementa „această gravă problemă a culturii naționale”⁷². În ciuda violențelor din Universitate și din oraș, membrii Senatului Universitar încă se opuneau intrării în Universitate a Armatei sau a Jandarmeriei, pentru a nu slabi și mai mult autoritatea administrației școlare⁷³. Conștienți că Universitatea ar renunța la autonomie dacă ar primi forțele de ordine în interiorul ei, Senatul se opunea cererii ministrului de a impune liniștea cu orice preț, fiind împotriva „măsurilor coercitive”⁷⁴. Era, în același timp, și un mijloc de protecție împotriva implicării autorităților statului, care ar fi „nuanțat” pretențiile de autonomie ale Universității și ar fi anulat orice discurs din interiorul corpului profesoral asupra posibilităților controlării situației. P. Bogdan, membru în Senatul Universitar, a solicitat „să ne luptăm prin idei [...] Întotdeauna ideea va triumfa”. Chimistul ieșean dorea ca profesorii „să lumineze studenția”; o trimitere clară la faptul că studenții Asociației creștine se organizaseră în partid, intrând toți în LANC⁷⁵. Problema depășise sfera de activitate a Universității, implicarea politicului determinând coalizarea profesorilor pentru lămurirea studenților asupra pericolului la care se expuneau susținând principiul „*numerus clausus*”. Simpatizanții unui asemenea discurs erau majoritatea profesorilor universitari care, în ciuda violențelor studențești, nu își uitau rolul de educatori, excepție făcând profesorii cuziști. Împotriva deciziei de a separa pe studenții români de cei evrei s-a ridicat și O. Tafrali, liberal, un oponent înverșunat al grupării „țărăniște”, care întreba în Senatul Universitar „dacă putem lua noi măsuri împotriva unei categorii de cetățeni români”⁷⁶. Soluția cuzistă nu era astfel considerată oportună de către niciuna dintre grupările din Universitate, marginalizarea lui A.C. Cuza producându-se treptat și definitiv.

Împotriva decanului de la Facultatea de Drept, măsurile au început să urmărească rând pe rând fiecare ramură a activității acestuia. În 1923, s-a republicat cartea lui Em. Socor, în care A.C. Cuza era denunțat ca plagiator, vizată fiind lucrarea sa *Despre poporație* din 1899. În prefață au fost deconspirate mobilurile reeditării, cauza principală fiind recente agitații studențești „care au luat sub imboldul lui A.C. Cuza proporțiile periculoase cunoscute”⁷⁷. Apoi, în iunie, ministrul Instrucțiunii a cerut rectorului ca niciun profesor să nu poată suplini mai mult de o catedră universitară⁷⁸. Prin această măsură era vizată Facultatea de Drept, unde

⁷¹ Câțiva studenți evrei care au venit să își susțină doctoratul la Facultatea de Medicină au fost „bătuți crunt” („Lumea”, Iași, an VI, 12 martie 1923, p. 1).

⁷² AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 45.

⁷³ Ibidem, f. 52.

⁷⁴ Ibidem, f. 53.

⁷⁵ Ibidem, f. 57.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Em. Socor, *Plagiatul d-lui Cuza*, Ediția a II-a, București, 1923, p. 2.

⁷⁸ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1021/1923, f. 556.

catedrele erau blocate, nefiind scoase posturi la concurs în timp ce profesorii din „clanul” lui A.C. Cuza, ca I. Coroi și Gh. Tabacovici, suplineau și câte trei catedre. În această succesiune, merită amintită și publicarea, în luna august 1923, a cărții lui Traian Bratu, *Politica națională față de minorități. Note și observațiuni*⁷⁹. În paginile sale, fostul rector al Universității a lansat o replică discursului cuzist în privința excluderii evreilor din viața publică a României. Bratu opta pentru integrarea acestora în paralel cu sporirea măsurilor care să asigure elementului românesc de la sate accesul la educație. În esență, argumentele din „mărturia publică” a lui Bratu, cel care avea, dintre universitarii ieșeni, legitimitatea necesară dar și interesul personal să ofere și în scris o altă soluționare a chestiunii evreiești, au fost cele aflate la baza opoziției profesorilor universitari față de manifestațiile studențești și ideile cuziste⁸⁰.

La noul Colegiu Universitar, cel care legitima practic poziția noului rector (Senatul lucra ca o anexă a Colegiului Universitar, punându-i în aplicare deciziile), convocat pe 21 aprilie, nu au participat decât profesorii susținători ai listei Slătineanu, Cuza scriind pe convocare că nu va răspunde la nicio întrunire a Colegiului Universitar⁸¹. Încă de la începutul lucrărilor, I. Simionescu a precizat maniera în care va conduce Universitatea, făgăduind că nu va fi „decât executorul hotărârilor Consiliului”⁸². Dorind să-i convoace pe studenți alături de profesori în Aulă, Simionescu s-a lovit de opoziția fostului rector T. Bratu, care atenționa asupra riscului ca întâlnirea să degenereze, iar studenții să fie tratați încă o dată în mod egal cu profesorii. La fel de exigent cu păstrarea prestigiului corpului profesoral, liderul țărănist I. Borcea cerea doar scrierea unui comunicat „părintesc” adresat studenților, pentru oprirea violențelor. El motiva că „nu-i numai o agitație fără fond, care în același timp a fost susținută de guvern și de anumite persoane”⁸³. Majoritatea profesorilor prezenți s-au opus ca armata ori poliția să intre în Universitate sau să patruleze prin jurul instituției, indiferent de situație. „Vom răbda până la potolire” se iluziona M. Cantacuzino, cerând să fie pedepsiți „tineri ori bătrâni” ce se fac vinovați de violențe, în timp ce prorectorul Bacaloglu lansa, ca soluție a detensionării,

⁷⁹ În arhiva personală a lui Traian Bratu găsim, datate în luna august 1923, scrisori de felicitare pentru apariția cărții, de la G. Zane și de la Carol Drimer. Acesta din urmă îi scria fostului rector impresiile produse: „o adevărată comoară de poezie, o evanghelie în zilele întunecoase prin care trecem. Se vede că autorul e un fiu al Ardealului și știe ce înseamnă ura” (BCU Iași, Secția Colecții Speciale-Carte Rară, Arhiva 374-Traian Bratu, f. 264).

⁸⁰ Soția lui Bratu, Erica Schmidt, cetățean german, pe care o cunoscuse la studiile doctorale de la Berlin, era de origine evreiască. V. Pârvan îi scria lui Simionescu-Râmnicăneanu în 1909 despre acest lucru: „Bratu o fi observat că cumnatul său este evreu, însă n-a putut evita. De altfel, nici o nenorocire. Și de fapt nu-l interesează problema” (Scrisoarea lui Pârvan către M. Simionescu-Râmnicăneanu, Berlin, 19 februarie 1909, în Vasile Pârvan, *Correspondența și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Al. Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 355; Ștefan Lemny, *Vasile Pârvan către Traian Bratu. Scrisori*, în AIIX, Iași, XXIV, 1987, nota 7, p. 414).

⁸¹ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 112.

⁸² Ibidem, dosar nr. 1006/1922, f. 131.

⁸³ Ibidem, f. 132.

formula „convingere, nu învingere”⁸⁴. Studenții primeau astfel un mesaj conciliator din partea unor profesori la fel „de bătrâni” ca acela care îi îndemna să se manifeste agresiv. Înțelegerea arătată de universitari față de „rătăcirile” studențești nu și-a găsit ecou în rândurile acestora, ei creditând în continuare soluția cuzistă.

Dezamăgit de atitudinea ministrului liberal (la Universitățile din București, Cluj și Cernăuți, armata fusese introdusă la cursuri pentru menținerea ordinii) și de noua victorie „tărănistă”, A.C. Cuza a replicat cu ceea ce știa cel mai bine: instigarea studenților la violențe. Conduși de C.Z. Codreanu, aceștia au ocupat „Sala pașilor pierduți”, paralizând practic orice decizie a Rectoratului de a redeschide Universitatea⁸⁵. Astfel, în seara de 22 aprilie rectorul a fost chemat de acasă întrucât aproximativ 150 de studenți ocupaseră Palatul Universitar. Se adunaseră aici pentru a protesta împotriva Ministerului care a permis ca Armata să intre în Universitatea din București. Poliția și Jandarmeria s-au plasat în fața Universității, rectorul cerându-le să nu intervină. A doua zi, studenții aveau să părăsească „Sala pașilor pierduți”. De fapt, I. Simionescu devenise „prizonierul” măsurilor lipsite de eficacitate. Rectorul Universității din Iași devenise un mijlocitor între studenții care cereau aplicarea principiului „*numerus clausus*” și profesorii care susțineau libertatea deplină a învățământului, în același timp, un interlocutor al ministrului care cerea redeschiderea Universității⁸⁶. Pe 23 aprilie, dimineața, Senatul Universitar s-a întrunit în sala Seminarului Facultății de Litere, profesorilor nepermițându-li-se, de către studenți, intrarea în Universitate⁸⁷. În schimb, profesorii întruniți mai târziu în cadrul Marelui Colegiu Universitar au putut intra în Universitate, fiind primiți cu ovații. Rectorul Simionescu a eșuat în încercarea de a dialoga cu studenții, pentru a-i determina să părăsească instituția. Și-a prezentat demisia în fața Colegiului, neasumându-și sarcina de a chema armata pentru evacuarea clădirii⁸⁸. Demisia sa nu a fost acceptată de Colegiul Universitar, profesorii votând contra chemării armatei în Universitate, pentru „paza liniștii”. În schimb, printre cei care aprobau aplicarea unei soluții de forță s-au numărat profesorii Alexandru și Vera Myller, V. Râșcanu și T. Bratu⁸⁹. Al doilea Senat din aceea zi, ținut seara la orele 18 în sala din palatul

⁸⁴ Ibidem, f. 138.

⁸⁵ *Universitatea a fost ocupată. Prizonierul: Rectorul Simionescu*, în „Lumea”, Iași, an VI, 25 aprilie 1923, p. 2.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ AN Iași, fond Universitatea „Al.I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 125. Și în seara de 24 aprilie, studenții naționaliști au ocupat Universitatea, jurând că nu vor părăsi „Sala pașilor pierduți” până ce *numerus clausus* nu va fi impus. Rectorul, chemat de acasă, nu a reușit să îi determine să evacueze Universitatea. În schimb, a doua zi „patrule de cavalerie, vânători și jandarmi au parcurs în tot timpul zilei străzile Carol, Lăpușneanu, Ștefan cel Mare, Cuza Vodă, Brătianu, Lascăr Catargi”. Probabil speriați, studenții au părăsit Universitatea după amiază (*Cum a fost ocupată Universitatea de studențimea naționalistă*, în „Lumea”, Iași, an VI, 25 aprilie 1923, p. 1).

⁸⁸ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1006/1922, f. 142.

⁸⁹ Ibidem, f. 145.

universitar, a decis amânarea deschiderii Universității „fără termen fixat”, ministrul fiind chemat la Iași pentru a decide asupra evenimentelor⁹⁰.

Un nou Senat a fost convocat pe 24 aprilie 1923. De data aceasta, după ce inițial absentase la lucrările Senatului, A.C. Cuza participa la ședință, deschizând lucrările și contestând calitatea rectorului. Spunea că numirea acestuia era ilegală, actele emise în acea calitate fiind, pentru decanul Facultății de Drept, nule⁹¹. Însuși prorectorul Bacaloglu, revenit la sentimentele inițiale față de profesorii de stânga, se declara nedumerit de faptul că decretul de numire al ministrului a fost odată anulat, apoi devenit valabil, existând deci „un viciu de formă”. Însă confirmarea venită din partea Ministerului îl determina să respecte decizia: „de dragul Universității sunt gata de orice sacrificiu”⁹².

Anumite chestiuni de legalitate planau asupra administrației, existând posibilitatea ca suspiciuni de fals să persiste asupra actelor eliberate de rector. În ciuda acestei situații, Senatul a conștientizat starea de insecuritate din Universitate, gestionând în mod înțelept treburile instituției, rămasă în continuare închisă. Tonul discuțiilor, pe chestiunile de fond, era unul calm, „salvarea” Universității impunând o anumită ținută, dincolo de luptele pentru putere⁹³. Pentru A.C. Cuza, situația tensionată avea o singură soluție: „la nici un examen nici un jidan”⁹⁴. P. Bogdan, profesor la Facultatea de Științe, „crescut” practic de revista „Viața Românească”⁹⁵, viitorul rector al Universității după mandatul lui Slătineanu, i-a replicat că nu era suficientă doar simpla eliminare a studenților evrei, întrucât în Universitate nu ar ajunge „destule elemente din pătura rurală”. Cauzele erau așadar mai profunde, rezolvarea lor căzând în competența organelor centrale. Problema era în esență una socială, peste care însă cuziștii plasau convingeri naționale. Era o problemă a culturii naționale, care nu putea fi rezolvată, în opinia profesorilor Universității, prin simple măsuri disciplinare, ci prin acte legislative.

În cadrul Senatului din 26 aprilie, rectorul a propus un plebiscit studenților, pentru a se pronunța în privința cursurilor din toamnă. A.C. Cuza s-a opus, replicându-i că „sunteți stăpâniți de eroarea majorității [...]”. Sistemul majorității este

⁹⁰ Ibidem, f. 141.

⁹¹ Ibidem, dosar nr. 1024/1923, f. 131.

⁹² Ibidem.

⁹³ Deși închisă pentru studenți, la Universitate se desfășurau totuși activități curente ale corpului profesoral, cum ar fi examenele pentru recrutarea noilor profesori, momente în care se înfruntau grupările din facultăți. La o asemenea întrunire, ținută la Facultatea de Drept la 19 mai, pentru promovarea lui N. Dașcovici, M. B. Cantacuzino l-a acuzat pe Cuza că ar fi „un autocrat și un fascist”. Acesta răspundea prin acțiunile sale, potrivit căroră ar fi desființat „dezordinea comunistă” din Universitate (ANIC, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar nr. 643/1923, f. 47-60).

⁹⁴ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 140. Consecvent atitudinii sale antisemite, A.C. Cuza nu oferea nicio șansă studenților evrei. La sesiunea din decembrie 1923, aceștia solicitau Ministerului să susțină examenul de economie politică la altă facultate din țară, întrucât A.C. Cuza le-a examinat „sângele și rasa”, picând în final toți (ANIC, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar nr. 653/1923, f. 42).

⁹⁵ Demostene Botez, *op. cit.*, p. 163.

o fatalitate în politică dar în sistemul nostru universitar trebuie eliminat”⁹⁶. Rectorul avansase ideea ca studenții să fie întrebați ce doresc, „pentru că am ajuns în situația penibilă ca o parte a studenților să pună mâna pe Universitate”⁹⁷. Senatul, luând act de situația gravă, comunica la București că Universitatea va rămâne închisă până la toamnă. Cu toate acestea, Ministerul, aflând de situația de la Iași (în seara zilei de 28 aprilie studenții au ocupat din nou palatul universitar), a cerut rectorului să amâne redeschiderea Universității până pe 14 mai. „Nu o închideți de tot” era îndemnul ministrului⁹⁸. Universitatea însă a rămas închisă, speranțele universitarilor creditând începutul anului universitar 1923/1924 drept un moment inaugural pentru înalta instituție de cultură.

În toamnă, la sfârșitul lunii octombrie, înainte de deschiderea Universității, programată a avea loc la 1 noiembrie, Ion Simionescu a decis să își prezinte demisia ministrului Angelescu⁹⁹. Tulburările studențești reîncepuseră¹⁰⁰, deschiderea Universității, o „lovitură de teatru” în opinia sa, se amânase din nou, iar cum, în același timp, era și deputat dorea să își canalizeze eforturile doar la lucrările Camerei. Prima cerere de demisie i-a fost refuzată¹⁰¹. Mulțumind pentru încrederea acordată, rectorul își depune pentru a doua oară demisia, de data aceasta acuzând indirect politica Ministerului în privința profesorilor ambulanți: „vă rog stăruitor, tocmai pentru binele Universității, de data aceasta să mi-o primiți [...]. Neprimindu-mi-se demisia din rectorat, înseamnă că însuși Ministerul aprobă o stare de lucruri care n-ar trebui să fie tolerată, dar care din păcate dăinuiește de mult la Universitatea din Iași, anume la profesorii care locuiesc la București și fac cursuri la Iași”¹⁰². Manifestându-se consecvent împotriva acestui sistem, al profesorilor ambulanți, rectorul nu putea să urmeze și el calea incriminată, de aceea „mă consider demisionat din postul de rector [...] cu riscul de a fi dat în judecată pentru părăsirea unui post, în care nu pot fi ținut cu sila”¹⁰³. Ministrul C. Angelescu, luând act de cererea aproape ultimativă a rectorului, a telegrafiat la Iași pe 30 octombrie, anunțând faptul că primește, începând cu 1 noiembrie, demisia lui I. Simionescu¹⁰⁴.

⁹⁶ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1024/1923, f. 141.

⁹⁷ Ibidem, f. 145.

⁹⁸ Senatul din 5 mai 1923 (ibidem, f. 146).

⁹⁹ Ibidem, dosar nr. 1022/1923, f. 322.

¹⁰⁰ Între 23 și 25 septembrie, la Iași, au avut loc dezbaterile Adunării generale a „Asociației profesorilor universitari”, unde o parte a studenților a încercat să intre la lucrări. Fiind încă vacanță, rectorul Simionescu a chemat Poliția iar studenții nu au fost lăsați în Universitate. În consecință, aceștia s-au dedat la violențe, unii fiind arestați (Asociația profesorilor universitari, *Adunarea generală din 1923: dare de seamă*, Iași, 1924, *passim*). La solemnitatea de deschidere a Universității, ținută în Aulă la 1 noiembrie, studenții naționaliști au provocat incidente, jignind în același timp corpul profesoral [Senatul din 5 nov. 1923 (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1025/1923, f. 21)].

¹⁰¹ BAR București, Secția Manuscrise-Carte Rară, Arhiva 450-Ion Simionescu, Ms. 52, f. 3.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1022/1923, f. 322.

În urma acestui fapt, la 7 noiembrie 1923, s-a întrunit Colegiul Universitar pentru a alege o listă de trei profesori, din care, conform articolului 96 din lege, ministrul urma să numească noul rector¹⁰⁵. La vot s-au prezentat 48 de profesori din cei 60 cu drept de vot, cele mai multe mandate întrunindu-le A. Slătineanu, 31, urmat apoi de C. Parhon cu 29 și M.B. Cantacuzino cu 27 de voturi¹⁰⁶. Era contabilizat astfel un succes răsunător al grupării „țărăniște”, care trimitea ministrului spre a decide doi profesori membri ai țărăniștilor și un averescan. Și această lista oferea ministrului puține alternative, Cantacuzino fiind, din iunie 1923, senatorul Universității din Iași în Parlamentul României. Astfel, lua sfârșit provizoriul mandatului lui Simionescu și se inaugura o politică de patronare a alegerilor de către gruparea „țărăniștă”, prin care se urmărea limitarea controlului Ministerului Instrucțiunii asupra Universității și recăștigarea prestigiului corpului profesoral.

Concluzii

În privința demisiei lui Simionescu, importante au fost discursurile ministrului liberal și acelea ale profesorilor de stânga. Ministrul Angelescu interpreta legea în sensul asigurării unor modalități reale de dominare a Universității. Astfel, dreptul ministrului de a numi rectorul unei instituții de învățământ superior, și nu doar de a confirma alegerea făcută în interiorul Colegiului Universitar, îl transforma pe șeful unei Universități în trimis al guvernului și, abia după aceea, în reprezentantul Ministerului Instrucțiunii. Autonomia Universității era astfel respectată, rectorul fiind singurul supus controlului ministerial, și nu Universitatea în totalitatea ei. Era doar un artificiu retoric al demnitarului liberal, întrucât alți miniștri „mai zeloși” cu legea învățământului au respectat întocmai autonomia universitară, confirmând lista trimisă la București. De cealaltă parte, profesorii universitari își afirmau dreptul la o funcționare independentă, singura legătură cu Ministerul fiind cea legată de finanțarea Universității și nu cea a raporturilor ierarhice între rector și titularul de la Instrucție. Rectorul era, într-o primă instanță, reprezentatul și mandatarul Universității, a cărei legitimitate îi era conferită de profesorii universitari și nu delegată de ministru.

Ambele tipuri de discurs erau în logica lor corecte și respectau litera legii învățământului superior. Ele se inserau însă într-o formă de genealogie simbolică, cu trimitere la ritualurile alegerilor din trecut. Totuși, același trecut era valorizat în ambele sensuri, atât de discursul liberal, ce avea unele precedente (cazul Paul Bujor)¹⁰⁷, cât și de oponentul său, în esență vehiculat de profesorii din gruparea

¹⁰⁵ Ibidem, dosar nr. 1036/1923, f. 5.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 6.

¹⁰⁷ La alegerile din 14 februarie 1919, deși obținuse cele mai multe voturi în Universitate, 28, P. Bujor nu a fost numit rector, ministrul liberal I.G. Duca preferându-l pe I. Teodorescu, profesor la Facultatea de Drept, care întrunise doar 23 de mandate. Al treilea profesor din lista trimisă la Minister era A.C. Cuza, cu 17 voturi. La rândul său, C. Parhon întrunise 18 voturi, dar era invalidat pentru că nu avea vechimea de 8 ani în funcția de profesor (ibidem, dosar nr. 907/1919, f. 25).

„țărănistă”, atenți la orice imixtiune din afară în interiorul Universității. Așadar, administrarea și finanțarea Universității au devenit cele două pretexte esențiale prin care atât Ministerul, cât și Universitatea își afirmau dominația, respectiv autonomia.

Întreaga afacere a alegerilor în funcția de rector de la Universitatea din Iași a presupus un tip de atitudine și un model de discurs obligatoriu militante. Odată cu conflictul ce a opus pe fostul rector Bratu decanului de la Drept, A.C. Cuza, conflict arbitrat în defavoarea Universității de către ministrul Angelescu, demnitatea de rector al Universității ieșene a devenit una foarte importantă, fiind valorizată intens ca garantă a autonomiei universitare. Până atunci, funcția de rector era văzută mai mult ca o corvoadă, datorită atribuțiilor contabile și birocrăției excesive. Însuși procesul de votare a rectorului a încetat să mai fie doar o simplă acordare a unui capital de încredere pentru administrarea Universității. Odată cu *politizarea* funcției rectorale, începând cu alegerile din 1923, profesorii universitari au întrezărit o posibilitate de autoreprezentare, un mijloc de proiecție în exterior, în special în relația cu Ministerul, a unei *imagini auctoriale* a Universității. Din momentul în care Ministerul a intervenit peste autoritatea Senatului și a Colegiului Universitar, votarea rectorului a presupus o testare a rezistenței profesorilor universitari în fața hegemoniei forului central. Parțial, această latură a manifestării a mai fost impusă și de violențele studențești instigate de A.C. Cuza, care au condus la înregistrarea a numeroase „capete sparte”. De cealaltă parte, profesorii Universității au militat constant pentru abandonarea principiului *numerus clausus* și luminarea studenților, „Universitățile trebuie lărgite, înmulțite, zestrea lor mărită, nu pentru a cuprinde pe cât mai puțini. Menirea lor este doar pentru a cuprinde pe cât mai mulți”¹⁰⁸. În cele din urmă, resursele discursive afirmate în jurul temei blocajelor administrative ale Universității au avut drept pretext reafirmarea solidarității profesorilor de stânga, în urma celor doi ani de umilințe și cedări în fața Ministerului Instrucțiunii. Tocmai această sincronizare între țărăniști, averescani și unii liberali (membri sau simpatizanți), reuniți în jurul revistei „Viața Românească”, a reafirmat prestigiul Universității și a repus Ministerul în postura de a recunoaște noile raporturi de putere.

După doi ani de violențe și manifestări studențești, după ignorările succesive ale autorității Senatului de către A.C. Cuza, profesorii așa-zii „țărăniști” au luat decizia de a impune în fruntea Universității pe Al. Slătineanu, politician, director în diversele servicii sanitare și spitalicești. Acesta era unul dintre puținii dispuși să ignore „pudoarea” studenților naționaliști și a profesorilor cuziști care refuzau ideea de face cursuri cu soldații în sală¹⁰⁹. Au continuat să susțină această candidatură chiar și atunci când ministrul Instrucțiunii a invalidat orchestrarea de la Iași.

¹⁰⁸ Pentru liniștea Universității, în „Lumea”, Iași, an VI, 16 aprilie 1923, p. 1.

¹⁰⁹ La 20 decembrie 1923, Universitatea din Iași, prin vocea rectorului Slătineanu, se adresa studențimii universitare într-un mod foarte dur, cum nu o mai făcuse până atunci: „Nu pot pricepe pudoarea specială de a nu urma sau de a nu face cursurile în prezența armei. Armata nu poate deranja decât pe cei turburători cari n-au ce căuta în Universitate. Cei care sparg capete sunt desigur indignați. Pentru aceștia din urmă am introdus armata” (AN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”-Rectorat, dosar nr. 1022/1923, f. 520).

Implicați în conflict pe două „fronturi”, profesorii de stânga au conceput o soluție tranzitorie pentru ambele situații. Au obținut promisiunea lui I. Simionescu de a ocupa un mandat provizoriu și au delegat Ministerului Instrucțiunii problema violențelor studențești, lăsând ambele tabere să-și testeze nivelul de uzură. Acceptarea unei noi confirmări a lui I. Simionescu, după ce timp de două luni ministrul C. Angelescu se opusese categoric ca lista Slătineanu să fie utilizată, nu echivala cu o înfrângere a sa în fața grupului profesorilor „fărăniști”. Rectoratul vacant din Iași a oferit posibilitatea ca normele legale să fie raționalizate în propriul interes, salvându-se prestigiul Universității.

Violențele studențești și închiderea Universităților din întreaga țară au obligat Ministerul liberal să țină cont de opoziția profesorilor din jurul „Vieții Românești” și să caute o soluție cât mai puțin contestată. După jumătate de an de așteptare, în toamnă, odată cu preconizata redeschidere a Universității, epilogul conflictului a fost pus în scenă. Ion Simionescu și-a depus demisia iar la Universitatea din Iași aveau să se organizeze noi alegeri pentru ocuparea funcției de rector. Al. Slătineanu a obținut mandatul, fără a înregistra de data aceasta nicio opoziție instituțională din partea Ministerului. Cultura universitară a profesorilor de stânga a contracarat controlul Ministerului, diminuând ascendentul centrului prin apelul constant la normele juridice ale problemei. Era, în același timp, o consacrare a autonomiei instituționale, în interpretarea acordată acesteia de către Colegiul Universitar: legitimarea alegerilor prin confirmarea ministerială, care o făcea să fie una legală și nu una expresă.

La politique derrière des « têtes cassées » à l'Université de Iași. Les élections pour la fonction de recteur en 1923

(Résumé)

Mot-clef: L'Université de Iași, l'élection du recteur, le Ministère de l'Instruction, violences des étudiants, groupements des professeurs

Après la démission du recteur Traian Bratu suite aux mouvements estudiantins, en décembre 1922, l'Université a été close. Les étudiants nationalistes, réunis dans l'Association des étudiants chrétiens, instigués par le professeur de la Faculté de Droit, A.C. Cuza, ont bloqué toute réouverture en autres conditions que celles demandées par leur programme antisémite. En ce contexte, le groupement de professeurs réunis autour de la revue « Viața Românească » (« La Vie Roumaine ») a essayé de limiter l'influence de A. C. Cuza et d'élire un nouveau recteur pour rétablir le prestige de l'Université.

Dans une première étape, leurs projets ont été déjoués par le ministre C. Angelescu, qui, en février 1923, a nommé comme recteur Ion Simionescu (qui avait annoncé qu'il n'acceptera pas la haute mission), en l'élisant d'une liste de 3

personnes qui contenait aussi le nom du dernier recteur, Traian Bratu, et celui du favori de la majorité du Collège Universitaire, Alexandru Slătineanu. Ion Simionescu a démissionné avant de prêter serment et le ministre de l'Instruction avait refusé de nommer un recteur de la liste avancée par le Collège Universitaire, en apportant de cette manière une grave humiliation au corps professoral. Aux insistances des collèges, en avril, alors que le ministre avait décidé la date des nouvelles élections, Ion Simionescu reviendra sur sa démission et il accepta, provisoirement, la dignité de recteur. Finalement, il a avancé sa démission et, depuis le 1^{er} novembre 1923, pour le poste de recteur a été élu le professeur de la Faculté de Médecine, Alexandru Slătineanu, membre important du Parti du Peuple et opposant décidé de A. C. Cuza et des mouvements estudiantins. Ainsi, à l'aide de l'armée qui surveillait au déroulement sans incidents des cours, le nouveau recteur a réussi à réimposer l'ordre et la discipline dans l'Université et rétablir l'influence de groupement des professeurs de la „Viața Românească”.

Însemnări din jurnalul venețianului Marino Sanudo referitoare la ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare. Ambasadele Moldovei la Veneția *

Șerban V. Marin

Reconstituirea faptelor legate de domnia lui Ștefan cel Mare a fost abordată în numeroase lucrări de specialitate, a căror enumerare ar fi nu numai extrem de dificilă, însă și inutilă¹. Ca un fel de minimă contrapondere, prezenta lucrare caută să depășească strâmtul cadru al faptelor. Poate că termenul derizoriu „sursologie” încă provoacă temeri, însă ne exprimăm punctul de vedere în conformitate cu care istoria evenimentială a ajuns oarecum într-un punct mort. Evenimentele sunt cvasicunoscut, ori readucerea lor în discursul actual ar putea conduce la riscul de a reduce expunerea la nivel strict de comemorare, în detrimentul interpretării istorice. De aceea, vom încerca să trecem de la nivelul „ce s-a întâmplat?” la o altă ștachetă (nu neapărat mai înaltă, dar în mod sigur mai puțin abordată în istoriografia românească), anume „ce s-a scris despre ce s-a întâmplat?”. Odată acest principiu adoptat, demersul de față se înscrie într-un perimetru mai degrabă ignorat, anume cel al istoriografiei venețiene, mai corect spus, al modului în care aceasta a ilustrat evenimente aflate în conexiune cu domnitorul Ștefan cel Mare. Din vastul ansamblu al istoriografiei elaborate în cetatea Sfântului Marcu, atenția noastră stăruie, cu această ocazie, asupra jurnalului senatorului Marino Sanudo, contemporan cu domnitorul moldav excesiv omagiat și atent observator al realităților politice din perioada 1496-1533 (așadar, incluzând și ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare).

Vom începe prin a sublinia faptul că, în general, tonul istoriografiei venețiene este unul sec. Indiferent de secolul în care este concepută o lucrare sau alta, ceea ce primează pentru autorii venețieni este informația brută, interpretările fiind cumva marginalizate. O comunitate pragmatică, precum cea a *serenissimei* republici lagunare, pentru care mercantilismul reprezenta rațiunea de a exista, nu putea să își permită prea mult nuanțarea și jocul de cuvinte. Această tendință nu s-a restrâns strict

* Studiul de față reprezintă versiunea ușor adaptată a comunicării susținute în mai 2004 la Arhivele Naționale, cu ocazia „Săptămânii Arhivelor”. Nefiind un produs al ceea ce numim astăzi „istorie de parastas”, evenimentul a condus la plasarea subsemnatului de către conducerea de atunci a Arhivelor Naționale la stâlpul infamiei, de la „înălțimea” căruia nu a mai „coborât” decât în iulie 2007.

¹ Pentru o reușită trecere în revistă a acestora, facem trimitere la *Stephen the Great, Prince of Moldavia (1457-1504). Historical Bibliography* (editori Ștefan Andreescu, Tatiana Cojocaru, Ovidiu Cristea, Mariana Mihăilescu, Anca Popescu, Adrian Tertecel), București, 2004.

la cronistica venețiană; ea a percutat și în lucrările cu caracter diaristic: Domenico Malipiero, Girolamo di Priuli sau Marino Sanudo (pentru a ne referi la punctele de referință din cadrul acestui gen literar) notează cu asiduitate fiecare detaliu de care iau cunoștință, marginalizând cu bună știință orice interpretare suplimentară. Desigur, astăzi ar stârni o imagine poate idilică amănuntul că, spre exemplu, „*La matina il doxe andò in bucintoro a sposar il mar* [De dimineață, dogele s-a suit în *bucintoro* (vasul dogal-n.n.) spre a se căsători cu marea]” (Sanudo, volumul VI, pagina 341). Însă, atunci când notează acest detaliu, Marino Sanudo nu are nici pe departe vreun fior romantic, ci se referă strict la unul dintre obiceiurile de mult împământenite în interiorul comunității venețiene. Metafora își pierde orice conotație, iar detaliul nu este utilizat decât pentru a încadra în timp evenimentele descrise. Pentru autor, contează un singur lucru, anume **informația**, faptul în sine.

Jurnalul lui Marino Sanudo “cel Tânăr” (supranumit astfel spre a nu se confunda cu omonimul său, care a trăit cu două secole mai devreme) este o înșiruire de date, evenimente, informații, notate de diarist cu minuțiozitate, pe baza raportărilor primite de la diverși cunoscuți, aflați în diferite colțuri ale Europei, cuprinzând perioada anilor 1496-1533². Pe parcursul a nu mai puțin de 58 de volume, incluzând fiecare sute de pagini, autorul nu face decât să preia *ad litteram* respectivele informații, uneori le și comentează, iar pe cele pe care le consideră prea puțin importante le „înghesuie” în spatele câte unui „etc.”.

În acest vast cadru, care include informații de la majoritatea curților europene și în principal de la cele din spațiul italian, locul Țărilor Române se află undeva mai către periferie. Ele ocupă o poziție mai degrabă de anexă în comparație cu evoluțiile istorice ale perioadei în discuție. Trimiși venețieni în spațiul românesc nu au existat în mod oficial. În ce privește situația din Europa răsăriteană, Sanudo pare și el mai curând interesat de rapoarte ale trimișilor oficiali de la Buda sau Constantinopol, la care adaugă câțiva informatori din regiuni care interesau direct statul venețian, respectiv din zona dalmată sau elenică. Interesul pentru Ungaria, spre exemplu, iese în evidență strict prin posibilitatea menținerii unui factor de echilibru în Europa centrală și răsăriteană, în fața „tăvălugului” otoman. În consecință, referirile la Țările Române sunt vagi și disparate, ocupând un procent redus în economia întregii lucrări.

Și totuși, dat fiind că ne aflăm în fața unei lucrări cantitativ imense, aceste referiri sunt suficiente pentru a desprinde numeroase pagini care aduc în discuție evenimente referitoare la zona românească și la realitățile politice de aici.

Din păcate, dezinteresul pentru respectiva arie geografică se manifestă și prin dese confuzii între respectivele principate române. Caracterul diaristic face ca asemenea confuzii să fie amplificate și prin culegerea de știri dintre cele mai

² *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciano Ital. cl. VII codd. CDXIX-CDLXXVII* (editori Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Niccolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri), 58 volume, Veneția, F. Visentini, 1879-1902. Autograful se află în dreptul cotelor It. VII. 228-286 [= 9215-9273] de la Biblioteca Nazionale Marciana, Veneția.

contradictorii: de la un informator la altul, evenimentele au evoluții sinuoase, iar zvonurile aferente nu fac decât să sporească respectivele contradicții. Despre mulți suverani sau demnitari se afirmă la un moment dat că au încetat din viață, pentru ca în paginile următoare respectivii să figureze ca participanți activi la diferite evenimente. Uneori, apar și amănunte practic imposibile, cum este, spre exemplu, acordarea către hanul tătar a conducerii unei ligi antiotomane a creștinilor. De altfel, importanța jurnalului lui Sanudo rezidă, pe lângă evenimentologia ca atare, și în constituirea și reconstituirea respectivelor evenimente, supuse diversunilor cauzate de numeroasele zvonuri.

Aceste contradicții, care țin de structură, sunt amplificate și de graba autorului care, din dorința de a nota cât mai mult, sporește și mai mult confuzia. Cazul strict al Țărilor Române vine să ilustreze din plin această tendință, aici confruntându-ne cu dese alternanțe „Transilvania”-„Transalpina” sau cu evoluția numelui de „Carabogdan”, de la un simplu cognomen al lui Ștefan cel Mare la denumirea unei întregi țări sau comunități (cele moldovene). Iar exemplele pot continua.

Dificultățile de traducere nu sunt nici ele puține. Ele se datorează aceleiași grabe a autorului de a nota cât mai mult, ceea ce îl conduce la o inconsecvență în redarea dialectului venet, uneori chiar pe parcursul unei singure scrisori sau relatări.

Se impun câteva cuvinte despre autor. Marino Sanudo aparținea uneia dintre familiile de patricieni, ai căror membri au ocupat în decursul secolelor funcții importante în ierarhia statului venețian. Casei Sanudo îi lipsea un element care să încununeze în mod glorios evoluția sa, anume existența unui doge aparținând acestei familii. Și elementul s-a găsit, prin simpla inventare a unei descendențe din vechea familie Candiano, cea care în secolele de început, în care comunitatea din lagună își căuta încă identitatea, a dat cinci dogi (în secolele al IX-lea și al X-lea); mai mult chiar, miturile originilor Veneției îl creditau pe un legendar Thomà Candiano cu calitatea de a se fi numărat printre întemeietorii comunității din lagună, în legendarul act de fondare din ziua de 25 martie a anului 421.

Persoana lui Marino Sanudo (n. 1466-m. 1533) s-a impus prin numeroase lucrări cu caracter istoric, care îl recomandau drept unul dintre cei mai serioși candidați la funcția de istoriograf oficial al Republicii. Printre lucrările sale se numără „*Commentarii della guerra di Ferrara*”, „*Vite dei dogi*”, „*De situ urbis*”, „*De magistratibus Venetiarum*”, „*La spedizione di Carlo VIII*”³. Cu toate acestea, el

³ Marino Sanuto, *Commentarii della Guerra di Ferrara tra li Viniziani ed il Duca Ercole d'Este nel MCCCCXXXII* (editor Pietro Bettio), Veneția, 1829; Marino Sanuto, *De bello Gallico sive de rebus in Italia gestis a Carolo VIII et Ludovico XII Galliae regibus ab anno MCCCCXCIV usque ad annum MD* (editor Lodovico Antonio Muratori), în *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. 24, Milano, 1738, col. 5-166 (în fapt, scrierea reprezintă primul volum al jurnalului lui Girolamo Priuli, dintr-o eroare fiind trecut sub numele lui Sanudo, cf. Christiane Neerfeld, *Historia per forma di Diaria. Venezianische Gegenwartskronistik um 1500*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn, Bonn, 2001 [http://hss.ulb.uni-bonn.de/diss_online/phil_fak/2001/]

nu s-a bucurat niciodată de privilegiul de a fi istoricul public, funcție pe care și-a dorit-o atât de mult, fiind preferați un Andrea Navagero sau un Pietro Bembo. Mai mult, Consiliul celor Zece îi va solicita predarea propriului jurnal spre a fi consultat de către acesta din urmă. Dezamăgirile acumulate îl vor pune în câteva rânduri în

neerfeld_christiane/0235.pdf], p. 217); Marin Sanudo, *La spedizione di Carlo VIII in Italia* (editor Rinaldo Fulin), Veneția, Visentini, 1873; *De origine, situ et magistratibus urbis Venetae, ovvero La città di Venetia (1493-1530)* (editor Angela Caracciolo Aricò), Milano, Cisalpino, 1980. Pentru *Le Vite de' Dogi*, a se vedea, printre altele, considerațiile proprii exprimate în cadrul tezei de doctorat, susținute în ianuarie 2009: *Cronistica venețiană și mitologia politică a Cetății din lagune în evul mediu. Mitul originilor*, București, 2009, p. 504-513. Prin comparație cu toate aceste lucrări, atât de diverse, jurnalul este cel care s-a bucurat cel mai mult de atenția istoricilor moderni, poate tocmai ca o ilustrare a tendinței reconstituirii istoriei în detrimentul altor moduri de abordare a științei istorice. Astfel, pe lângă utilizarea abundentă a acestor *Diarii* în numeroase studii cu caracter general referitoare la ultimii ani ai secolului al XV-lea și primele decenii ale celui următor, numeroase alte articole s-au fundamentat exclusiv pe ele, a se vedea Georg Martin Thomas, *Martin Luther und die Reformations Bewegung in Deutschland vom Jahre 1520-1532 in Auszuegen aus Marino Sanuto's Diarien*, Ansbach, C. Brügel, 1883; Antonio Favaro, *Lo Studio di Padova nei Diarii di Marino Sanudo*, în „Nuovo Archivio Veneto”, Serie Nouă, 36 (1918), p. 65-128; Franz Babinger, *Marin Sanuto's Tagebuecher als Quelle zur Geschichte der Safawija, in A Volume of Oriental Studies* (editor Edward G. Browne), Cambridge, 1922, p. 28-50; Mario Brunetti, *Banche e Banchieri veneziani nei "Diarii" di Marin Sanudo (Garzoni e Lippomano)*, în *Studi in onore di Gino Luzzatto*, II, Milano, A. Giuffrè, 1950, p. 26-47; Giangiorgio Zorzi, *Notizie di arte e di artisti nei Diarii di Marino Sanudo*, în „Atti del [Reale] Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti”, 119 (1960-61), p. 471-604; Maria Nallino, *L'Egitto dalla morte di Qâ'it Bay all'avvento di Qânsuh al-Guri (1496-1501) nei Diarii di Marino Sanudo*, în „Atti. Accademia nazionale dei Lincei”, 20 (1965), p. 414-453; Carla Boccato, *Dai Diari di Marin Sanudo: deliberazione del Maggior Consiglio che introduce l'uso della lingua volgare nei testamenti*, „Giornale economico. Periodico mensile della Camera di commercio industria e agricoltura di Venezia”, 4 (1972), p. 586-588; Robert Finlay, *Politics and History in the Diary of Marino Sanuto*, „Renaissance Quarterly”, 33 (1980), 4, p. 585-598; Paolo Morawski, *Notizie dalle (future) „Indie d'Europa”: Polonia, Lituania e Moscovia nei Diarii di Marin Sanudo – Anni 1496-1519*, în „Annali della Fondazione Luigi Einaudi”, 21 (1987), p. 43-88; Walter Zele, *Aspetti delle legazioni ottomane nei Diarii di Marin Sanudo*, în „Studi Veneziani”, serie nouă, 18 (1989), p. 241-284; Angela Caracciolo Aricò, *Il Nuovo Mondo nei Diarii di Marin Sanudo il giovane e nelle Lettere di Angelo Trevisan*, în *Antonio Pigafetta e la letteratura di viaggio nel Cinquecento* (editor Adriana Chemello), Verona, Cierre, 1996, p. 47-67; David Sanderson Chambers, *The Diaries of Marin Sanudo: Personal and Public Crises*, în idem, *Individuals and Institutions in Renaissance Italy*, Aldershot, Ashgate, 1998, no. IX, p. 1-33; Patricia H. Labalme și Laura Sanguineti White (cu traduceri de Linda Carroll), *How to (and How Not to) Get Married in Sixteenth-Century Venice (Selections from the Diaries of Marin Sanudo)*, în „Renaissance Quarterly”, 52 (1999), 1, p. 43-72; Eugen Denize, *Ștefan cel Mare în I Diarii lui Marino Sanudo*, în SMIM, an 22 (2004), p. 137-151. Pentru jurnal, a se vedea și Georg Martin Thomas, *Zu den Diarien Marino Sanudo's*, în „Historische Zeitschrift”, 39 (1878), p. 382 ș. u.; Cesare Cantù, *Diarij di Marin Sanudo*, în „Archivio Veneto”, 35 (1888), p. 409-428; Andrea Fedi, *Stile e struttura nei Diarii di Marin Sanudo (Style and structure in Marin Sanudo's Diarii)*, *Dissertation Thesis, University of Toronto*, 1994, Ann Arbor, 1996; Anna Laura Lepschy, *La lingua dei Diarii di Sanudo*, în idem, *Varietà linguistiche e pluralità di codici nel Rinascimento*, Florența, Olschki, 1996, p. 33-51; Paolo Margaroli, *Introduzione*, în *Marin Sanudo, I Diarii (1496-1533). Pagine scelte* (editor Paolo Margaroli), Vicenza, Neri Pozza, 1997, p. 1-27.

situația de a pune sub semnul întrebării chiar continuarea jurnalului (în 1523 și 1524). Din fericire, a revenit asupra deciziei, astfel încât istoricul de astăzi are la dispoziție și notițele sale ulterioare⁴.

Personal, am inițiat traducerea în limba română a unor extrase din jurnal, referitoare la Țările Române, operațiune realizată în mod selectiv, punând accentul pe acele fragmente elaborate în dialectul venet și încheind cu anul 1525⁵. Prin cooperarea cu colegul Rafael-Dorian Chelaru (care se va ocupa de pasajele scrise în

⁴ Pentru viața și opera lui Marin Sanudo „cel Tânăr”, a se vedea, printre altele, Doge Marco Foscarini, *Della letteratura veneziana ed altri scritti intorno ad essa*, Veneția, Teresa Gattei editrice, 1854 [ediția anastatică, introducere de Ugo Stefanutti, [Bologna], 1976; prima ediție: Veneția, 1752], *passim*; *Intorno ai Diarii veneti scritti da Marino Sanudo il giovane in volumi LVIII, documenti per la prima volta pubblicati* (editor Pietro Bettio), Veneția, Giuseppe Picotti, 1828; Rawdon Brown, *Ragguagli sulla vita e sulle opere di Marino Sanudo detto il iuniore*, 3 volume, Veneția, Alvispoli, 1837-1838; Giuseppe de Leva, *Della vita e delle opere del Card. Gasparo Contarini*, Padova, 1863, *passim*; G[uglielmo] Berchet, *Prefazione*, în Marino Sanudo, *I Diarii*, I, Veneția, 1879 [= <http://www.liberliber.it/biblioteca/licenze/>]; Aug. Prost, *Les chroniques vénitiennes. Second mémoire*, în „Revue des question historiques”, 18^e année, 34 (1883), p. 199-224 (209-224); *Chronique d'Antonio Morosini. Extraits relatifs à l'histoire de France* (introducere și comentariu de Germain Lefèvre-Pontalis, text stabilit și tradus de Léon Dorez), vol. IV: *Étude sur Antonio Morosini et son oeuvre. Annexes et tables*, Paris, 1902, *passim*; Maria Zannoni, *Le fonti della cronaca veneziana di Giorgio Dolfin*, în „Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti”, 101 (1941-1942), partea a II-a, p. 515-546 (*passim*); Vittorio Lazzarini, *Marino Faliero. Avanti il Dogado – La Congiura*, Florența, G.C. Sansoni, 1963, p. 102-106; Gaetano Cozzi, *Cultura politica e religione nella «pubblica storiografia» veneziana del '500*, în „Bollettino dell'Istituto di storia della Società e dello Stato Veneziano”, 5-6 (1963-1964), p. 215-294 (223-236); Hans Baron, *From Petrarch to Leonardo Bruni. Studies in Humanistic and Political Literature*, Chicago-Londra, The University of Chicago Press, 1968, p. 172-195 (175-194); G. Cozzi, *Marin Sanudo il giovane: dalla cronaca alla storia*, în *La storiografia veneziana fino al secolo XVI. Aspetti e problemi* (îngrijită de Agostino Pertusi), Florența, L.S. Olschki, 1970, p. 333-358; Klaus Wagner, *Sulla sorte di alcuni codici manoscritti appartenuti a Marin Sanudo*, în „La Bibliofilia”, 73 (1971), p. 247-262; Franco Gaeta, *Storiografia, coscienza nazionale e politica culturale nella Venezia del Rinascimento*, în *Storia della cultura Veneta dal primo quattrocento al Concilio di Trento*, vol. 3, partea I, Vicenza, Neri Pozza, 1980, p. 1-91 (76-86); Dorit Raines, *Alle origini dell'archivio politico del patriziato: la cronaca «di consultazione» veneziana nei secoli XIV-XV*, în „Archivio Veneto”, seria a V-a, 150 (1998), p. 5-57 (51-54); Gino Benzoni, *Scritti storico-politici*, în *Storia di Venezia. Dalle origini alla caduta della Serenissima*, vol. IV: *Il Rinascimento. Politica e cultura* (îngrijită de Alberto Tenenti și Ugo Tucci), Roma, 1996, p. 757-788 (*passim*); Angela Caracciolo Aricò, *Introduzione*, în Marin Sanudo il Giovane, *Le Vite dei Dogi 1423-1474*, vol. I: 1423-1457 (introducere, ediție și note sub îngrijirea Angelei Caracciolo Aricò), Veneția, 1999, p. VII-XXXI; Chr. Neerfeld, *op. cit.*, p. 27-32; A. Caracciolo, *Lineamenti di cultura e civiltà dell'umanesimo e del rinascimento. Parte seconda: Umanesimo veneziano*, fără an [= http://lettere2.unive.it/caracciolo/Cultura_Venezia.htm#sanudo].

⁵ Țările Române monitorizate de Marino Sanudo, în „Litera-Arte-Idei”, supliment cultural al ziarului „Cotidianul”, Serie Nouă, anul VIII, nr. 9 (3 martie 2003), p. 3-6 (pentru anii 1496-1513); nr. 10 (10 martie 2003), p. 8 (pentru anii 1514-1519); nr. 12 (24 martie 2003), p. 8 (pentru anii 1519-1520); nr. 13 (31 martie 2003), p. 8 (pentru anul 1521); nr. 16 (21 aprilie 2003), p. 7 (pentru anii 1522-1524); nr. 18 (5 mai 2003), p. 8 (pentru anul 1525).

limba latină, cuprinzând unele schimburi de scrisori între diferiți suverani europeni ai perioadei), vom căuta să ducem la capăt traducerea tuturor acestor pasaje ale jurnalului, prin publicarea bilingvă a unui volum de sine stătător⁶.

Din păcate, istoriografia românească s-a dovedit în general reticentă față de numele diaristului venețian. Deși Sanudo este utilizat în mod abundent în descrierea perioadei de final a domniei lui Ștefan cel Mare, numele său este în general absent. Cel mult, este „împins” în notele de subsol (cazul lui A. D. Xenopol, al lui Nicolae Iorga sau, mai aproape de zilele noastre, al lui Eugen Denize), situație valabilă și pentru cei ce au editat fragmente din jurnalul său (E. de Hurmuzaki, Constantin Esarcu). Uneori nu figurează nici măcar în notele de subsol, deși evenimentele descrise sunt în mod limpede preluate din jurnalul senatorului venețian (situația lui Constantin C. Giurescu). În schimb, sunt amintite personajele descrise de același Sanudo și care au stat în preajma domnitorului în ultimii săi ani de viață, respectiv medicii venețieni ajunși în Moldova (Matteo din Murano, Gieronimo din Cesena, Leonardo di Masseri, venit de la Buda), această situație fiind valabilă inclusiv pentru lucrarea care și-a și propus investigarea medicilor de curte din Țările Române (ne referim aici la Nicolae Vățămanu). Persoana autorului pare să nu fi interesat, fapt care dovedește încă o dată un fenomen, anume localizarea istoriei noastre, manifestată prin aceea că nu sunt reținute decât strict chestiunile legate de „spațiul românesc”, detașat de contextul global. În egală măsură, personajele faptelor sunt încă o dată preferate față de cele ale condeiului.

* * *

În cele ce urmează, vom investiga unul dintre aspectele prezente în jurnalul senatorului venețian, anume trimișii domnitorului moldav la Veneția, ca și scopul fiecărei asemenea ambasade.

Se disting patru momente în care trimișii lui Ștefan cel Mare ajung în cetatea lui San Marco:

I. februarie 1501

(Sanudo, vol. III, p. 1465)	
<i>Etiam fono mandati a visitar do oratori di Stefano Carabodam vlacho, uno di qual</i>	<În februarie 1501-n.n.> De asemenea, au sosit în vizită doi trimiși ai lui <i>Stefano</i>

⁶ Publicarea parțială nu ar constitui un moment de pionierat în privința jurnalului sanudian, această metodă fiind adoptată și în Marin Sanudo, *I Diarii (1496-1533). Pagine scelte* (editor Paolo Margaroli), Vicenza, 1997. De curând, au apărut alte fragmente, sub titlul *Venice, Città Excelentissima: Selections from the Renaissance Diaries of Marin Sanudo* (editori Patricia Labalme, Laura Sanguineti White; traducător Linda Carroll), Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2006.

vien qui, l'altro va a Roma etc. [febbrajo, 1501].	<i>Carabodam vlacho</i> , dintre care unul a venit aici ⁷ , iar celălalt merge la Roma etc.
--	--

(III, 1466-1468)	
<p><i>A dì 25 fevrer <1501>. [...]. Veneno do oratori e nontij di Stefano Carabodam, non perhò homeni da conto, acompagnati da li 4 patricij eri li fonno mandati a visitar; et erano mal vestiti; stetenò in piedi, e per interprete parlò. Presentano una letere di credenza, con la mansiom: <i>Illustrissimo principi, domino Augustino Barbadico, duci Venetiarum, amico nostro carissimo et confidentissimo, data ex arce nostra ...</i> [lacună în text], la domenega drio la festa di la Nostra Dona. Et comenza cussi: <i>Stefanus, Dei gratia haeres dominusque terrae, vayvoda</i>. Scrive mandar questi do, Raynaldo et Antonio, et prega se li mandi uno medico, dotor, sapi varir di doie. Poi lhora disseno, il suo signor vlacho, havia certe doie a le volte, perhò vol uno medico, e li vol dar danari. <i>Item</i>, comprar certi panni d'oro, et uno starà qui fermo, l'altro va a Roma. Poi disse il suo signor esser gaiardo, e sarà contra turchi, si la Signoria si acorderà col re di Hongaria. Il principe li usò bone parole; sono alozati a l'hostaria di San Zorzi.</i></p>	<p><i>În ziua de 25 februarie <1501>. [...]. Au sosit doi oratori și trimiși ai lui <i>Stefano Carabodam</i>, totuși nu oameni importanți, însoțiți de patru nobili <venețieni-n.n.>, au fost ieri în vizită. Și erau modest îmbrăcați. Au stat în picioare și au vorbit prin interpret. Au prezentat o scrisoare de credință, având scris pe copertă: <i>Illustrissimo principi, domino Augustino Barbadico, duci Venetiarum, amico nostro carissimo et confidentissimo, data ex arce nostra</i> [lacună în text], duminica de dinaintea sărbătorii Doamnei Noastre. Și începe astfel: <i>Stefanus, Dei gratia haeres dominusque terrae, vayvoda</i>. Scrie despre trimiterea acestora doi, <i>Raynaldo</i> și <i>Antonio</i>, și roagă a i se trimite un doctor calificat, care să știe să <ii-n.n.> vindece durerile. Apoi, dintr-odată, <trimișii-n.n.> spun că domnul lor valah ar avea mai multe dureri în același timp, drept pentru care dorește un medic și că vrea să îl plătească. De asemenea, <ei spun că vor> să cumpere unele stofe aurite, iar unul va rămâne aici, celălalt pleacă la Roma. Apoi, spune că domnul său este dispus să meargă împotriva turcilor dacă <i>Signoria</i> se va înțelege <în acest sens-n.n.> cu regele Ungariei. Principele⁸ a folosit cuvinte binevoitoare; sunt cațați la hanul din San Giorgio⁹.</i></p>

Această primă ambasadă trimisă de Ștefan cel Mare avea așadar o dublă destinație, unul dintre cei doi membri care o compuneau urmând a merge la Roma. În cele din urmă, ambii au participat la expunerea în fața dogelui Agostino Barbarigo a

⁷ La Veneția.

⁸ Dogele Agostino Barbarigo (1486-1501).

⁹ Poate fi vorba în egală măsură de San Giorgio Maggiore (pe insula cu același nume, situată vis-à-vis de Piazza San Marco), de San Giorgio dei Greci sau de San Giorgio degli Schiavoni (ambele în sestierul Castello).

unei scrisori a domnitorului, pe care M. Sanudo nu o reproduce, ci doar o rezumă, vorbind exclusiv de problemele medicale ale lui Ștefan cel Mare. Abia într-un final este adus în discuție și argumentul politic, acela al posibilității participării la o ligă antiotomană, în circumstanțele în care Veneția se afla deja în război cu Imperiul otoman (1499-1502).

Nu trebuie ignorat nici aspectul înclinației ambasadurilor spre a face cumpărături, iar o comparație cu realitatea zilelor noastre nu apare tocmai ca forțată.

Este singurul caz în care figurează și numele celor doi trimiși, pe care Iorga îi consideră ca fiind „frânci”¹⁰, deși această din urmă ipoteză nu rezultă implicit din textul sanudian. Ba chiar nu trebuie omisă posibilitatea ca numele de *Raynaldo* și *Antonio* să fie o tentativă de latinizare din textul scrisorii a unui Radu și a unui Antonie.

Condiția celor doi ambasadori pare să îl impresioneze pe Sanudo în sens negativ. Pentru un nobil venețian, obișnuit cu manierele vieții de lux, vestimentația nepotrivită și utilizarea interpretului (altfel spus, necunoașterea limbii latine) reprezentau elemente care nu se potriveau condiției de ambasador. Este curioasă prezentarea unor asemenea aspecte, cu atât mai mult cu cât diaristul venețian, altminteri extrem de selectiv în notarea diferitelor evenimente, nu se implică decât rareori în chestiuni legate de ceremonial.

Nu se știe dacă o relatare anterioară, dar parvenită lui Sanudo mai târziu, face referire la aceleași persoane, care să fi poposit la Buda înainte de a ajunge la Veneția:

(III, 1478-1479)	
<i>Di Hongaria, di sier Sabastian Zustignan, orator, date a Buda, a di 24 zener <1501>, qual manchavano a zonzer. [...]. Item, sono venuti li tre oratori di vlachi, zoè do di Stefano Carabodam di Moldavia, con cavali 70, con presenti al re, et uno dil transilvano; e par siano venuti per saper la voluntà dil re zercha romper al turchio, et la resolution à fato, et hanno auto audientia; non sono stà expediti, sì che questi do dipende da la regia majestà, quello la farà, lhorò farano. [...].</i>	<i>Din Ungaria, de la domnul Sebastiano Giustiniano, orator, date la Buda, în ziua de 24 ianuarie <1501>, care au întârziat să ajungă. [...]. De asemenea, <că-n.n.> sunt sosiți acolo trei oratori ai valahilor, adică doi din partea lui <i>Ștefan Carabodam di Moldavia</i>, cu 70 de călăreți, cu cadouri pentru rege, și unul de la <i>Transilvano</i>¹¹ <Radu cel Mare-n.n.>; și se pare că au sosit pentru a cunoaște voința regelui cu privire la înfrângerea turcului, și hotărârea pe care <regele-n.n.> o are; și au fost ascultați; nu au fost expediați, așa încât acestea toate depind de majestatea regală, dacă el o va face, o vor face și ei. [...].</i>

¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, <București>, 2004, p. 180.

¹¹ Referirea se face la Radu cel Mare.

Dat fiind că problematica abordată de aceștia din urmă era cu totul alta decât cea prezentată de cei ajunși la Veneția, înclinăm să considerăm că ar fi fost vorba de două ambasade diferite, chiar dacă atât de apropiate în timp una de cealaltă.

II. martie 1502

(IV, 248)	
<i>A dì 28 marzo <1502>. [...].</i> <i>Item, in questi zorni, hessendo venuto a Venecia uno orator de l'olacho, zoè Stefano Carabodan, fo in coleio, per il principe, fato cavalier et vestito d'oro. [...].</i>	<i>În ziua de 29 martie <1502>. [...]. De asemenea, în aceste zile, sosit fiind la Veneția un trimis al valahului, adică al lui Stefano Carabodan, a fost în colegiu, s-a întreținut cu principele <dogele-n.n.>, a fost făcut cavaler și îmbrăcat în straie aurite. [...].</i>

La peste un an de la ambasada precedentă, avem de a face, cu siguranță, cu cea mai succintă relatare. Scopul respectivei ambasade rămâne necunoscut. Cu toate acestea, ambasadorul a fost primit personal și el de către doge, de data aceasta Leonardo Loredano. De asemenea, ambasada pare un succes, însă strict din punctul de vedere al ambasadorului, care este făcut cavaler. În paranteză fie spus, constituția și legiferările venețiene, de-a lungul întregii istorii a *Serenissimei* republici, făceau ca acordarea titlului de cavaler să reprezinte un element destul de rar: doar o mică parte dintre nobilii venețieni sau dintre trimișii străini aflați la Veneția se bucurau de acest privilegiu.

III. ianuarie 1503

(IV, 734-735)	
Vene uno nontio dil vayvoda di Moldavia, et presentò una letera, la copia di la qual sarà scripta qui soto; <i>etiam</i> una altra scrive uno medico andò li, a la Signoria di nove. <Urmează textele celor două scrisori, ambele datate decembrie 1502: prima adresată de Ștefan cel Mare dogelui Leonardo Loredano, cealaltă aparținând medicului Matteo din Murano-n.n.>.	Sosește un trimis al <i>vayvoda di Moldavia</i> și prezintă o scrisoare, a cărei copie va fi scrisă aici, dedesubt; de asemenea, o alta este scrisă de un medic care a fost acolo, de asemenea către <i>Signoria</i> . <Urmează textele celor două scrisori, ambele datate decembrie 1502: prima adresată de Ștefan cel Mare dogelui Leonardo Loredano, cealaltă aparținând medicului Matteo din Murano-n.n.>.

În legătură cu această ambasadă, Sanudo nu se mai implică în chestiuni de ceremonial sau în detalii exterioare, ci trece de-a dreptul la prezentarea documentelor.

IV. decembrie 1503-ianuarie 1504

(V, 579-580)	
<p><i>A dì 21 dezembrio.</i> In Colegio, fo San Thomà, veneno l'orator dil ducha Zuan Corvino et l'orator dil valacho di Moldavia. E sentati apresso il principe, per via di do interpreti, quel di Moldavia expose la sua imbasata, mandando a saludar la serenità dil principe e la Signoria da parte di ditto valacho et suo fiol; et che per la malatia sua, pregava la Signoria li desse uno medicho, perchè maistro Mathio che vi andò è morto; e lo vol ben pagar e condurlo a so spexe. Poi disse quanto ditto valacho havia fato contra turchi in favor di la christianità et di la Signoria nostra, et più era per far achadendo il biso gno. Et presentò tre lettere; una di credenza; l'altra dil re di Hongaria, e la terza di l'orator nostro in Hongaria. El principe li fè risponder lo vedeva volentieri, e si vederia dir al Colegio di medici ne mandesse uno, [...]. Et dimandato dil mal, disse de li piedi e di le man non si poteva mover ni ajutar; dil resto sta ben; zà li fo fato consiglio di medici di Padoa etc. <Urmează textele scrisorii lui Ștefan cel Mare și celei a lui Vladislav II al Ungariei către Leonardo Loredano, datate octombrie, respectiv noiembrie 1503-n.n.></p>	<p><i>În ziua de 21 decembrie.</i> În Colegiu, s-a celebrat Sf. Toma; vin trimisul ducelui Ioan Corvin și trimisul lui <i>valacho di Moldavia</i> <Ștefan cel Mare-n.n.>. Și ascultați de către principe <doge-n.n.>, prin mijlocirea a doi interpreți, cel din <i>Moldavia</i> și-a expus cererea, salutând serenitatea principelui <dogelui-n.n.> și a <i>Signoriei</i> din partea numitului <i>valacho</i> și a fiului acestuia; și că, din cauza bolii sale, <valahul-n.n.> cerea <i>Signoriei</i> să-i dea un medic, deoarece maestrul Matteo, pe care-l trimisese, a murit; și că îl va plăti bine <pe noul medic-n.n.> și îl va conduce pe cheltuiala lui. Apoi, a zis câte făcuse numitul <i>valacho</i> împotriva turcilor și în numele creștinătății și a <i>Signoriei</i> noastre și câte ar mai putea face de câte ori este nevoie. Și a prezentat trei scrisori: una de credință; alta de la regele Ungariei și o a treia de la trimisul nostru în Ungaria. Principele <dogele-n.n.> le-a răspuns că îi urmărește cu bunăvoință și că se va îngriji să spună Colegiului medicilor să trimită pe unul <dintre medici-n.n.> [...]. Și întrebat despre boală, <oratorul-n.n.> a zis că <Ștefan cel Mare-n.n.> nu se poate mișca și nici nu se poate ajuta de picioare și de mâini; în rest, se ține bine; tocmai s-a întrunit consiliul medicilor din Padova etc. <Urmează textele scrisorii lui Ștefan cel Mare și celei a lui Vladislav II al Ungariei către Leonardo Loredano, datate octombrie, respectiv noiembrie 1503-n.n.></p>

(V, 616-617)	
<p><i>A dì 28 dezembrio.</i> In Colegio. [...]. Vene li oratori dil ducha Zuan Corvino, et dil vayvoda di Moldavia per</p>	<p><i>În ziua de 28 decembrie.</i> În Colegiu. [...]. Vin trimișii ducelui Ioan Corvin și ai <i>vayvoda di Moldavia</i> <Ștefan cel Mare-</p>

causa dil medico, dicendo haver electo domino Zorzi di Piamonte, e aldito a l'incontro el prior dil collegio di medici dicendo questo non lo haver dato loro, e haveano electo domino Hironimo di Cesena, et che questo non val nulla, et che il salario è ducati 500 a l'anno; et che maistro Alexandro veronese vi anderia. Or foli ditto per il principe non tolesseno questo, che non lo cognoscevemo sufficiente; e cussi si partino per veder di uno altro. [...].	n.n.> în problema medicului, zicând că l-au ales pe domnul Giorgio din Piemont, și auzindu-l pe primatul Colegiului medicilor zicând că pe acesta nu-l va da lor, l-au ales pe domnul Hieronimo din Cesena, și că acesta este lipsit de valoare și că salariul să fie de 500 de ducați pe an; și că să meargă maestrul Alessandro veronezul. Acum, li se spune de către principe <doge-n.n.> că să nu-l ia pe acesta, pentru că nu-l cunoaște îndeajuns; și astfel, au plecat, pentru a căuta un altul. [...].
--	--

(V, 638-639)	
<i>A di 2 zener.</i> [...]. Veneno l'orator dil ducha Zuan Corvino con l'orator dil vayvoda di Moldavia, per causa dil medico. Et par siano restati di tuor domino Hironimo di Cesena, el qual il collegio di medici lo ha ricordato, è zovene. [...].	<i>În ziua de 2 ianuarie.</i> [...]. Vin trimișii ducelui Ioan Corvin cu trimisul lui <i>vayvoda di Moldavia</i> <Ștefan cel Mare-n.n.>, în problema medicului. Și se pare că s-au decis să-l ia pe domnul Hieronimo din Cesena, care a fost recomandat de Colegiul medicilor și care este tânăr. [...].

Este vorba de o misiune prelungită, care s-a extins pe parcursul a trei întrevederi cu dogele Leonardo Loredano. Principala problemă dezbătută a reprezentat-o în mod clar chestiunea medicului ce urma a fi trimis pentru îngrijirea domnitorului. Nu numai principala, dar și unica, dat fiind că rezultă limpede că pomenirea faptelor din trecut ale voievodului în numele creștinătății nu reprezenta decât un argument în favoarea realizării motivului vizitei: trimiterea unuia dintre cei mai buni medici, Padova fiind unul dintre cele mai importante centre de studiu al medicinei din Europa acelei vremi.

În vederea îndeplinirii acestui scop, trimisul lui Ștefan cel Mare atașează nu numai o scrisoare a stăpânului său, dar și una concepută la curtea din Buda. Iar prezența și a unui reprezentant al lui Ioan Corvin (fiu bastard al lui Matia Corvin, duce al Croației și autorul, în numele regelui maghiar, al unor raiduri antiotomane în Bosnia și Serbia) în vederea susținerii aceleiași cauze dovedește preocuparea regelui Vladislav II pentru sănătatea vecinului său.

Dezbaterile cu privire la numirea noului medic, care să îl înlocuiască pe răposatul Matteo din Murano au fost așadar numeroase, iar faptul că M. Sanudo insistă pe toate acestea dovedește din plin acest lucru.

Înainte de a ajunge la Veneția, respectivii trimiși fuseseră reperați în Ungaria (noiembrie 1503).

(V, 473)	
<i>Di Hongaria, di sier Zuan Badoer dottor orator nostro, date a Buda a dì 13 novembrio. [...]. Item, è zonti do oratori dil valacho, li quali vien a la Signoria con lettere per aver uno medico, e comprar pani di seta. [...].</i>	<i>Din Ungaria, de la domnul Giovanni Badoer doctor, trimisul nostru, date la Buda în ziua de 13 noiembrie. [...]. De asemenea, au sosit doi trimiși ai valahului <Ștefan cel Mare-n.n.>, care se vor prezenta în fața Signoriei cu scrisori, pentru a avea un medic și a cumpăra stoffe de mătase. [...].</i>

De data aceasta, avem de a face în mod limpede cu aceeași ambasadă care va ajunge ceva mai târziu la Veneția, dat fiind că intenția de a merge acolo este menționată în mod expres de către Giovanni Badoario (*Badoer*, în dialectul venet), informatorul lui Sanudo aflat la Buda.

Pe de altă parte, se remarcă faptul că la Buda fuseseră prezenți doi trimiși ai lui Ștefan cel Mare, iar nu unul. Concluzia este că unul singur dintre ei a ajuns și la Veneția, celălalt fiind înlocuit cu trimisul ducelui Ioan Corvin. Se poate de asemenea conchide că acest al doilea emisar moldav ar fi fost trimis la Buda cu un alt scop: cel al achiziționării de veșminte.

De asemenea, vor mai poposi în capitala Regatului maghiar (în februarie-martie 1504) și la întoarcere, împreună cu noul medic trimis de la Veneția, anume Hieronimo din Cesena.

(V, 1052-1053)	
<i>Di Hongaria, di Zuan Francesco Benetti secretario nostro, date a Buda a dì 3 marzo. [...]. [...]. Item, zonseno de li li oratori dil signor Stephano valacho con el medico tolto in Venetia. Steteno li zorni 3 alogiati in Peste, e il primo giorno di quaresima si partirno.</i>	<i>Din Ungaria, de la Giovanni Francesco Benetti, secretarul nostru, date la Buda în ziua de 3 martie, [...]. [...]. De asemenea, au ajuns acolo trimișii domnului Stephano valacho, împreună cu medicul luat de la Veneția. Au stat acolo trei zile, găzduiți în Pesta, și în prima zi de Păresimi au plecat. [...].</i>

Nu am insistat în cele de mai sus asupra scrisorilor trimise de Ștefan cel Mare, de regele Vladislav II sau de medicul Matteo din Murano, ci ne-am mărginit doar la a le semna. Ele au fost deja editate de Constantin Esarcu¹², iar volumul pe care îl pregătim împreună cu Rafael Chelaru și care va cuprinde traducerea din textul sanudian a pasajelor referitoare la Țările Române are în intenție și includerea acestora.

¹² C. Esarcu, *Ștefanu cellu Mare. Documente descoperite în Archivele Veneției*, București, 1874.

Lucrarea de față s-a rezumat la un singur aspect, anume ambasadele lui Ștefan cel Mare la Veneția. Iar concluzia principală desprinsă de aici dovedește că scopul lor nu se referă la organizarea vreunei acțiuni antiotomane, ci este orientat strict către un motiv personal al domnitorului, anume căutarea unei soluții pentru rezolvarea gravelor sale probleme de sănătate. Că atât Matteo din Murano, cât și, mai târziu, un alt medic aflat în Moldova, Leonardo di Masseri, vor adăuga în înștiințările lor, ajunse în final la același Sanudo, și alte amănunte legate de situația politică din Moldova în ultimii ani de viață ai domnitorului, reprezintă un alt aspect, pe care, de asemenea, vom căuta să îl elucidăm în volumul pe care îl pregătim. Aspectul diplomatic al problemei, adică cel pe care am căutat să îl investigăm cu această ocazie, dovedește însă că problema unei acțiuni antiotomane trecea deja pe un plan secundar, iar aceasta chiar dacă, după cum am precizat anterior, Veneția se afla deja în război cu sultanul.

Faptul că nu a avut în intenție o nouă confruntare cu turcii otomani nu trebuie să se constituie într-o pată pe obrazul domnitorului, după cum, în egală măsură, caracterul său belicos, manifestat cu atâtea alte ocazii, nu trebuie să fie lăudat în mod excesiv. În fond, ambasadele expuse anterior nu fac decât să îl umanizeze. Poate că, înainte de a fi comemorat, domnitorul trebuie într-adevăr umanizat. Înainte de a ne grăbi să readucem în țară sabia sa – ca simbol al unui caracter războinic –, poate că ar trebui să vedem și alte aspecte ale vieții sale, întrezărind astfel și o eventuală latură pacifică a caracterului său.

Notes from the Diary of the Venetian Marino Sanudo regarding the Last Years of Stephen the Great's reign. The Moldavian Embassies to Venice

(Abstract)

Key-words: Marino Sanudo, Stephen the Great, Venice, embassy, Leonardo Loredano, Moldavia, Hungary, Italian physicians, foreign relationship

This paper intends to present the last years of the reign of Stephen the Great according to the notes put down by one of the most famous Venetian diarists, Marino Sanudo. However, since the author has in intention to publish a more developed version of the text with regard to the so-called Romanian area, this article is restricted to a particular feature, namely the Moldavian messengers to Venice between 1501 and 1503, meaning during the first years of Leonardo Loredano's dogeship.

The main conclusion is that all these embassies have nothing in common to the so often invoked anti-Ottoman policy and that they focuse almost exclusively on Stephen the Great's personal interest to find a solution for his health problems.

Politica externă a României (1884-1888). Actori și mijloace de acțiune

Liviu Brătescu

Fixându-și încă de la preluarea tronului ca obiectiv modificarea statutului juridic internațional al României, poziția de vasal al Imperiului otoman nefiind în concordanță cu aspirațiile unui prinț german, Carol I a înțeles că trebuia să se apropie de acei oameni politici care demonstraseră deja, prin acțiuni și luări de atitudine publice, că au aceleași convingeri cu el. Așa se explică cooptarea în primele formule guvernamentale a grupului de liberali radicali din jurul lui I.C. Brătianu. Ceea ce avea să fie însă evident era necesitatea ca întreaga agendă românească să fie explicată și mediului politic european, ori, pentru realizarea unui asemenea obiectiv era nevoie de sprijinul presei occidentale. Relațiile construite în perioada anterioară în rândul ziariștilor importanți, din Franța în mod special, dar și din Anglia, Italia, Belgia, Austria, erau motive suficient de bune pentru a încerca o valorificare a lor, de această dată pentru o „permanentizare” a problemei românești.

Dificultățile apărute în transmiterea mesajelor, dar și în convingerea cancelariilor Puterilor Garante asupra justetei cauzei românești au fost argumente suficient de puternice pentru a determina factorii responsabili de la București să încerce identificarea unor mijloace eficiente pentru a face o propagandă convingătoare printre liderii de opinie și oamenii politici europeni.

Unul dintre primii politicieni români implicați serios în acțiunea amintită după venirea lui Carol I era Dimitrie Brătianu. Acestuia din urmă îi aparținea prima încercare de a reglementa într-un fel relația oficialităților românești cu presa străină, în 1867. Liberalul muntean identificase ziariști și publicații cum ar fi „*Terra*”, „*L' Indépendance Belge*”, „*L' Étoile d'Orient*”, dispuse să prezinte opiniei publice europene revendicările românești. Ceea ce urma să revină în sarcina guvernului de la București era asigurarea resurselor financiare obligatorii unei asemenea activități. Experiența unor astfel de acțiuni îl ajuta să poată estima și suma necesară, apreciată de el la un milion de lei pentru un an întreg, alocată din bugetul ministerului de externe. Într-o perioadă în care informația circula cu destulă rapiditate, pentru Dimitrie Brătianu era la fel de importantă nu doar stabilirea unor relații amicale cu ziariști importanți, ci și includerea în circuitul culegerii informațiilor de către agențiile de presă a unor știri despre România. Pentru început, emisarul român reușea să se apropie de agenția Havas. Ceea ce rămânea de făcut din acest moment era furnizarea cu promptitudine a informațiilor de către guvernul român, condus în acel moment de Nicolae Golescu. Optimismul pe care îl degajau telegramele expediate de Dimitrie Brătianu la sfârșitul lui septembrie și jumătatea lui octombrie 1867 către fratele său I.C. Brătianu se datora convingerii sale că și de această

dată problema românească putea să primească sprijinul presei europene, dar și pe cel al unor lideri precum: Emile Olivier, St. Marc Girardin sau chiar împăratul Napoleon al III-lea. Toate speranțele lui Dimitrie Brătianu privind depășirea situației tensionate înregistrate atât pe plan intern, cât și în privința relațiilor României cu puterile garante aveau să fie zadarnice¹, echipa liberală nereușind, tocmai datorită presiunilor externe asupra suveranului, să mai supraviețuiască mult timp la guvernare. Același neobosit Dimitrie Brătianu își exprima satisfacția, într-o nouă telegramă către I.C. Brătianu, față de intenția de înființare în cadrul ministerului de externe a unui birou de presă care urma să asigure o anumită fluiditate a știrilor².

De la îndepărtarea guvernelor liberale nu avea să treacă un timp îndelungat pentru ca o parte mai însemnată a clasei politice românești să conștientizeze foarte clar influența pe care o exercita opinia publică asupra factorilor de decizie din Europa occidentală. Articolele din presa străină, vădit orientate împotriva guvernului liberal, după declanșarea problemei evreiești din 1867-1868, „obliga” autoritățile române să gândească mai mult în anii următori la natura relației pe care o aveau cu ziarele din Franța, Anglia, Germania sau Italia. Rapiditatea curgerii evenimentelor puneă serios în discuție problema capacității statului român, a liderilor săi de a avea acces direct la mediile politice și jurnalistice occidentale, pentru a putea combate anumite campanii de presă și de a iniția alte demersuri de convingere a opiniei publice. Deși la nivel oficial nu se vorbea decât foarte rar sau deloc, exista preocuparea susținerii unei propagande românești în străinătate. Aceasta avea să meargă până la desemnarea unor persoane care să identifice ziariști influenți, dispuși să pună în joc prestigiul și credibilitatea lor pentru susținerea revendicărilor politice românești³. Unul din cei care avea să-și manifeste disponibilitatea pentru a depune un asemenea efort era un anume Emile Pessard din Paris. Acesta avea să solicite autorităților române desemnarea unei persoane care să îl informeze despre situația economică, socială și politică din România, dar și din statele vecine. Vorbind apoi despre un plan după care urma să acționeze, cerând chiar alocarea unui buget pentru acțiunile ce urmau a fi desfășurate, ziaristul francez producea impresia unui om pregătit pentru desfășurarea unor acțiuni de propagandă. Obligațiile asumate de cel menționat erau în principal două, și anume: asigurarea apariției unor articole favorabile României în presa străină în general și realizarea de către el a altor articole⁴. Printre ziarele vizate pentru acțiunea de lobby românesc erau „Le Temps”, „La Revue de deux mondes”, „L'Indépendance Belge” și probabil „Pal-mall gazette”. Bugetul cerut pentru întreaga acțiune, evaluat la peste 200.000 franci pe an, avea să amâne pentru o perioadă de timp concretizarea discuțiilor și să determine pe reprezentantul guvernului român să

¹ ANIC, fond Brătianu, dosar nr. 155-158/1868, f. 3-5.

² Ibidem, f. 7.

³ AN Iași, fond personal Petru Poni, dosar nr. 478, f. 3.

⁴ Ibidem, f. 5.

poarte negocieri și cu alți ziariști francezi, unul dintre ei fiind M. Gueroult, fiul redactorului șef de la „Opinion Nationale”⁵.

Căștigarea independenței, recunoașterea acesteia și proclamarea Regatului aveau să contribuie la creșterea prestigiului lui I.C. Brătianu în plan intern, dar și la dobândirea unui anumit dinamism resimțit în politica externă a României. Experiența acumulată în anii anteriori permiteau, după 1883, inițierea unor acțiuni prin care România să se poată defini ca un stat cu o politică externă al cărei cuvânt de ordine să fie neutralitatea. În același timp, adoptarea de către statul român a unei politici economice protecționiste, în privința tarifelor vamale, însoțită de o anumită deschidere manifestată față de pătrunderea în societatea românească a capitalului străin⁶, devenea o necesitate. Toate acestea erau expresia transformărilor din plan intern și a solicitărilor venite din partea celor implicați în activitățile economice existente în acel moment⁷.

Chiar dacă, după semnarea tratatului de aderare la Tripla Alianță, existau în mod firesc anumite așteptări⁸, modul în care se desfășurase Congresul de la Berlin și hotărârea marilor puteri de a decide asupra unei zone și a unor populații care participaseră la o conflagrație, fără a ține cont de solicitările acestora, nu contribuiau la existența unui prea mare optimism în rândul oficialilor de la București în privința relațiilor cu noii aliați. Dincolo de fireștile rețineri, viitorul nu prea îndepărtat avea să demonstreze că decizia alăturării României la Tripla Alianță fusese una corectă. Când spunem asta ne gândim în primul rând la încercările de reapropiere a Rusiei de Austro-Ungaria⁹, mișcare politică ce ar fi creat un cadru care, în condițiile inexistenței unui tratat cu dubla monarhie, ar fi expus din nou România unei posibile înțelegeri politice încheiate între cele două puteri.

Statul român era preocupat în același timp și de o reînnoire a relațiilor amicale cu Franța. Din această direcție aveau să vină noi dezamăgiri dacă luăm în calcul câteva gesturi ale guvernului francez. Solicitarea legitimă a statului român de a încheia acorduri comerciale reciproc avantajoase nu avea să fie întâmpinată doar cu un refuz categoric, ci era urmată de exprimarea dorinței Parisului de a beneficia de tratamente economice preferențiale. Refuzul executivului român de a discuta o asemenea posibilitate avea să declanșeze o replică neașteptată, concretizată în

⁵ Ibidem, f. 9.

⁶ „Românul”, an XXVIII, 20 ianuarie 1884, p. 62.

⁷ Meșteșugari, comercianți, mici industriași adunați în congrese de genul celor ținute la Iași, în 1882 și 1884, cer guvernului adoptarea unui tarif vamal protecționist (*ibidem*, an XXVIII, 11 ianuarie 1884, p. 29).

⁸ I.C. Brătianu comunica, încă din 1883, autorităților maghiare faptul că aștepta o schimbare de atitudine din partea lor față de drepturile și libertățile românilor din Transilvania: „Nu vă închipuiți că cineva în lumea asta poate să-i facă pe concetățenii noștri români să renunțe la drepturile lor legitime, trebuie să vă îmbărbătați și să le dați dreptate” [Aurel H. Golimas, *Carol I și România din Ardeal (1866-1900)*, Extras din „Arhiva”, nr. 12, 1936, p. 31].

⁹ Diplomatul rus Giers întreprindea tocmai acum o călătorie la Viena și Berlin, prilej foarte bun pentru reluarea mai vechilor discuții axate pe aderarea Rusiei la „alianța păcii” („Românul”, an XXVIII, 2 februarie 1884, p. 105).

adoptarea de către autoritățile de la Paris a unor taxe ridicate pentru produsele românești¹⁰. Inamiciția franceză avea să se resimtă în scurt timp și în plan politic. Încercarea francezilor de a se adresa puterilor europene pentru o analiză, în cadrul unei noi conferințe sau congres european, asupra contribuției pe care România ar fi avut-o la declanșarea agitațiilor din toamna anului 1885 de la sudul Dunării¹¹, avea să fie o nouă surpriză negativă din partea Franței.

Statul de la nordul Dunării intra acum într-o fază nouă și într-o altă perspectivă, și anume aceea a organizării Ministerului de Externe, care avea drept obiectiv asigurarea unei comunicări mai eficiente în cadrul ministerului amintit și o corelare a informațiilor care circulau în această perioadă¹². Cazuri precum cel al lui N. Calimachi Catargi care, după plecarea din post, publică documente oficiale¹³, nu mai puteau fi tolerate și nici nu vor mai fi întâlnite. Situații de tipul celei din războiul de independență, când Ion Bălăceanu transmitea informații către I.C. Brătianu, cerându-i ca ministrul de externe să nu fie informat despre ele, sau cazuri în care primul ministru desfășura anumite acțiuni diplomatice fără ca ministrul de externe să aibă cunoștință de ele (așa cum se întâmplase la 1877) nu se vor mai înregistra după 1883.

Revenind la acțiunile de politică externă ale guvernului liberal, constatăm mai întâi o dificultate serioasă în privința gestionării relației cu Tripla Alianță, în condițiile în care teritoriul dublei monarhii cuprindea provincia locuite de români. Rapoarte precum cel expediat în 4 martie 1884 de reprezentantul Austro-Ungariei la București, Ernst von Mayr, arătau foarte clar că nici așteptările dublei monarhii nu erau foarte mari față de România atâta timp cât, în viziunea lui, guvernul liberal, perceput în continuare drept unul cu simpatii filo-franceze, acceptase apropierea din toamna lui 1883 din dorința de a-și asigura un sprijin politic serios pentru demersurile sale externe¹⁴. Motive pentru ca afirmații de tipul celei cuprinse în scrisoarea diplomatului austriac menționat să capete credibilitate apar două luni mai târziu, când, în timpul unei manifestații desfășurate la București cu participarea a 200 de studenți, se aud mai multe lozinci anti-habsburgice¹⁵. Chiar dacă intervenția împotriva manifestațiilor politice, indiferent de organizatorul lor, nu intra în practica politică a lui I.C. Brătianu, lipsa oricărei reacții a autorităților față de acțiuni de tipul celei menționate lăsa loc unor speculații întreținute și de oficiali, precum D.A. Sturdza, predispuși să vadă în toate acțiunile politice influența Rusiei.¹⁶ Dincolo de

¹⁰ AMAE, fond Paris, dosarul nr. 9/1887-1892, f. 8.

¹¹ Ibidem, dosar nr 6/1885, f. 20.

¹² Ibidem, dosar nr 1/1885, f. 2.

¹³ Rechemat în țară după ce efectuase un stagiul la Londra și Paris, Calimachi, încălcând normele diplomatice, își publica în capitala Franței un volum de corespondență cu Boerescu și I.C. Brătianu, declanșând imediat în mediile interne un imens scandal politic (Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1987, p. 128).

¹⁴ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 4/1884, f. 14.

¹⁵ Ibidem, f. 74.

¹⁶ Ibidem, f. 72.

suspiciunile dintre monarhia dualistă și România, totul putea să rămână la acest nivel dacă, în același timp, nu ar fi apărut informații despre declarațiile amicale făcute de ministrul de externe N.K. Giers către N. Krețulescu, reprezentantul guvernului liberal la Petersburg, conform cărora România putea conta pe bunăvoința „constantă și seculară a Rusiei”¹⁷. Departe de a fi liniștit clasa politică de la București în privința intențiilor Rusiei, discursuri precum cele ale diplomatului țarist, încheiate cu asigurări de tipul „orice s-ar întâmpla, niciodată soldații români nu vor lupta împotriva imperiului Rusiei”¹⁸, tulburau și mai mult apele alianței dintre România și Austro-Ungaria.

Ceea ce devenea tot mai clar în această perioadă era trecerea la o nouă etapă în privința modului în care înțelegeau diplomații românii, aflați în capitalele europene, să își îndeplinească atribuțiile. Astfel, N. Krețulescu cerea Ministerului de Externe un catalog cu documente istorice privind relațiile cu Rusia pentru a-l ajuta în timpul discuțiilor și negocierilor pe care el le purta în capitala Imperiului rus.

O ironie a sorții avea să fie și faptul că, după ce ani de zile liberalii fuseseră văzuți de către diplomația europeană ca „tulburători ai ordinii”, acum conservatorii erau cei care, prin comportamentul lor, îngrijorau pe ambasadorul german la St. Petersburg și pe unul din cei importanți diplomați ruși, N. K. Giers. Acesta din urmă era mirat să constate că oameni cu experiență politică precum erau cei mai mulți dintre conservatori nu intuiau faptul că întreaga Europă dorea acum ca stabilitatea politică să fie cuvântul de ordine în toate țările continentului¹⁹.

O nouă dovadă de „amabilitate” pe care o oferea în aceste momente Rusia vecinului ei de la sud-vest era refuzul aceluiși diplomat rus, Giers, de a primi în audiență pe prințul George Bibescu, care, fără a avea o calitate oficială și fără a fi fost autorizat să reprezinte guvernul de la București²⁰, se prezenta ca un emisar al acestuia. Ceea ce se putea observa în continuare în privința puterii țariste era prelungirea comportamentului ei duplicitar. După un gest precum cel amintit al oficialului rus, care putea fi considerat unul „amabil”, tolerarea comportamentului, în afara uzanțelor diplomatice, al secretarului legației Rusiei la București, Moruzzi, producea o reală nemulțumire în capitala României. Plângerile repetate ale lui D.A. Sturdza și N. Krețulescu către autoritățile rusești duceau în cele din urmă la retragerea amintitului diplomat²¹. Toate aceste dificultăți, apărute pe parcursul unor încercări de normalizare a relațiilor cu Rusia, deveneau treptat argumente pentru ca

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 1/1884, f. 25.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Idem, fond Brătianu, dosar nr. 49/1884, f. 39-40.

²⁰ Un asemenea gest putea fi considerat unul de amabilitate în condițiile în care guvernul român primea în permanență informații despre activitatea diferitelor personaje din România care, în virtutea unor titluri nobiliare pe care le posedau, se prezentau în calitate oficială în fața diferitelor guverne ale Europei (BN-București, Colecții Speciale, fond Brătianu, dosar nr. 312/1885, f. 1-5; AMAE, fond Arhiva Istorică Centrală, vol. 128, f. 332).

²¹ Gh.N. Căzan, Șerban Rădulescu Zoner, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 141.

apropierea de Germania și Austro-Ungaria să devină tot mai puternică. Cele două state erau preocupate în perioada următoare să capteze atenția nu doar a factorilor decidenți din România, ci și a celor din Rusia. În egală măsură, guvernul țarist desfășura noi tratative cu „alianța păcii”²², dar încerca în același timp să constituie o confederație balcanică asupra căreia să își poată exercita influența. Nemulțumindu-se însă doar cu rolul de lider informal al acestei prognozate structuri statale²³, România încerca să își promoveze obiectivele în regiunea balcanică. Unul dintre acestea era stabilirea unei comunicări și colaborări directe cu Serbia, mai ales că nu existase, până atunci, niciun diferend serios cu statul condus de regele Milan. Acesta era, de altfel, obiectivul deplasării pe care regele Carol o întreprindea la Belgrad, în toamna lui 1884²⁴.

Revenind la relația României cu Tripla Alianță, se poate spune că unele dintre dificultățile apărute în gestionarea ei se datorau caracterului secret impus de Otto von Bismarck, fapt ce ducea la reprimarea unor gesturi firești de politețe diplomatică, dar care produceau în felul acesta, automat, anumite tensiuni. Unele acțiuni ale monarhilor României și Austro-Ungariei sau ale unor reprezentanți de prim rang ale acestor două state duceau foarte clar cu gândul la existența unei relații politice. Un astfel de exemplu l-a reprezentat vizita la Sinaia, pe 25-27 septembrie 1884, după un an de la semnarea tratatului, a moștenitorului tronului Austro-Ungariei, arhiducele Rudolf și a soției sale, întâmpinați cu întreg ceremonialul de către regele Carol și regina Elisabeta²⁵. Ceea ce devenea limpede în această perioadă era faptul că puterile de care România încerca să se apropie nu jucau totul pe o singură carte. În ciuda garanțiilor pe care Brătianu le primea din partea baronului Mayr, trimis de către Conte de Gusztav Kálnoky von Köröspatak pentru a-l asigura că întâlnirea ce avusese loc la Skierniewice din primăvara lui 1884, între Rusia, Austria și Germania, nu era o acțiune întreprinsă împotriva cuiva, ci doar încercarea de a stabili o relație de prietenie între șefii statelor vecine²⁶, România avea motive să aibă emoții. Cu ajutorul noului ziar oficial, „Voința Națională”, guvernul încerca să transmită la nivelul opiniei publice un sentiment de liniște referitor la reuniunea celor trei împărați²⁷.

Lipsa de reacție a autorităților austriece²⁸ în fața unor schimbări ce aveau loc în rândul responsabililor politicii externe românești (demisia lui P.P. Carp din postul

²² „Voința Națională”, an I, nr. 43, 1 septembrie 1884, p. 1. O confirmare a discuțiilor despre reluarea relațiilor ruso-germane avea să vină prin intermediul rapoartelor pe care trimisul României în capitala Germaniei, G.V. Liteanu, le trimitea la București (ANIC, fond D.A. Sturdza, pachet I, doc. nr. 21, f. 5).

²³ „Voința Națională”, an I, nr. 44, 2-3 septembrie 1884, p. 1.

²⁴ *Ibidem*, p. 2.

²⁵ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 1/1884, f. 125, telegrama de la Salzberg către Kálnoky.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 4/1884, f. 63, scrisoare a baronului Mayr către Kálnoky, 2 noiembrie 1884.

²⁷ „Voința Națională”, an I, nr. 74, 9 octombrie 1884, p. 1.

²⁸ Gh.N. Căzan, Șerban Rădulescu Zoner, *op. cit.*, p. 142.

deținut în capitala Imperiului habsburgic și a lui D.A. Sturdza din fruntea Ministerului de Externe, înlocuit la 2 februarie 1885 cu Ion Câmpineanu), era însoțită de o repunere în discuție a relațiilor comerciale dintre România și dubla monarhie. Pentru un stat care își dorese alianța cu România, surprindea faptul că Autro-Ungaria trata cu destul de puțină deferență pe aliatul său, punând astfel guvernul de la București în situații neplăcute. Aceasta în condițiile în care, la nivelul anului 1884, se desfășurau mai multe întruniri publice în care autoritatea echipei ministeriale din jurul lui I.C.Brătianu era serios contestată de lideri precum C.A. Rosetti, D. Brătianu și M. Kogălniceanu²⁹, tocmai din cauza convenției comerciale încheiate în 1875.

Contestat în plan intern și vizibil deranjat de faptul că toate eforturile depuse pentru reglementarea exportului de vite în dubla monarhie nu dădeau niciun rezultat, executivul de la București își schimba, începând cu 1885, atitudinea față de modul în care înțelegea guvernul austro-ungar³⁰ să respecte prevederile unui document încheiat în urmă cu zece ani. „Radicalizarea” tonului folosit de către statul român în relația sa cu dubla monarhie, concretizată în denunțarea Convenției comerciale în ședința Consiliului de miniștri din 17 februarie, fusese anticipată de schimbarea amintită a lui D.A. Sturdza, un susținător al menținerii valabilității documentului amintit, cu Ion Câmpineanu, la 2 februarie același an³¹.

Oricât de mult și-ar fi dorit Brătianu menținerea relației politice cu dubla monarhie, deteriorarea relației economice ca urmare a hotărârii guvernului român de a sista valabilitatea Convenției comerciale cu Austro-Ungaria din 10/22 iunie 1875³² nu avea cum să nu afecteze relația politică dintre cele două state. Cel care oferea primele explicații era șeful guvernului român. În cadrul discuțiilor purtate cu Arthur Eissenstein-Lhotta, pe 27 februarie 1885, I.C. Brătianu insista asupra consecințelor pe care le putea declanșa continuarea unei atitudini ostile față de comerțul românesc. Prima dintre ele era în viziunea șefului executivului român începerea de către statul pe care îl reprezenta a inițierii unor demersuri pentru căutarea unor noi căi de comunicare și piețe de desfacere, ceea ce ducea în mod inevitabil și la o altă atitudine politică din partea statului de la nordul Dunării³³. Aceluiași Eissenstein avea să îi fie comunicat de către Ion Câmpineanu, ministrul de externe al României, faptul că întreaga dispută româno-austriacă ar fi permis opoziției câștigarea unui important teren politic, ce ar fi putut duce în final chiar la căderea guvernului³⁴.

²⁹ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 1/1884, f. 136-137, Mayr către Kálnoky, 10 octombrie 1884.

³⁰ AMAE, fond Arhiva Istorică Centrală, vol. 129, f. 23, raport de la G.I. Ghica, Budapesta, 4 februarie, 1885.

³¹ Schimbarea titularului de la Ministerul Afacerilor Externe va fi comunicată de reprezentantul României la Viena guvernului austriac (idem, fond Convenții comerciale, vol. 29, dosar 2, f. 26, telegrama Ministerului Afacerilor Externe al României către Legația din Viena, București, 19 februarie 1885).

³² Ibidem, f. 40, copia notei lui Rosetti-Solescu, din 6 martie 1885.

³³ Gh.N. Căzan, Ș. Rădulescu Zoner, *op. cit.*, p. 152.

³⁴ Ibidem, p. 152.

Asistăm din acest moment la o reaşezare a relaţiilor dintre România şi Austro-Ungaria, pentru că, dincolo de importanţa politică pe care o avusese pentru primul stat în momentul încheierii ei, Convenţia economică adusese destule avantaje economiei dublei monarhii. Din acest motiv căpăta o importanţă aparte dezbaterea care avea loc în cele două state pe tema relaţiei comerciale cu România. Date fiind şi interesele economice diferite, cercurile din Ungaria încercau impunerea unor tarife protecţioniste faţă de România³⁵, ceea ce nu va împiedica „Consiliul de miniştri al treburilor comune al Austro-Ungariei” ca la 7 şi 8 ianuarie 1886 să se pronunţe în favoarea reluării discuţiilor cu România şi a încheierii, în cele din urmă, a unei noi convenţii comerciale³⁶. O presiune deosebită începea să se exercite asupra guvernului şi din partea acelor cercuri economice interesate ca România să ducă o politică vamală autonomă, fapt greu de realizat deoarece convenţiile comerciale cu Germania şi Anglia expirau abia în 1891 şi „legau” 116 articole din tariful vamal al României³⁷.

O nouă „încercare” pentru guvernul român avea să apară la începutul anului 1885, când diplomaţia europeană discuta tot mai mult despre un conflict ruso-britanic „aşteptat” a se desfăşura în Marea Neagră. În aceste condiţii, posibilitatea de afectare a comerţului României nu îl putea lăsa indiferent pe Brătianu şi îl îndemna să adopte o atitudine reticentă care să îi permită să aibă o mai mare libertate de mişcare. Neplăcându-i echivocurile, baronul Mayr nu va ezita să îl întrebe direct pe Brătianu ce atitudine va avea în condiţiile conflictului preconizat. Primul ministru român dădea un răspuns caracteristic lui, dar care nu avea cum să producă prea multă satisfacţie explicând că: „va merge cu Austria deşi ar dori să nu facă asta”³⁸. O nouă dificultate în relaţia României cu monarhia austro-ungară avea să apară în urma discursurilor ținute de Alexandru Ciurcu, proprietar al ziarului „*L'Indépendance Roumaine*”, în al cărui număr din 5 august 1885 se vorbea despre posibilitatea ca, mai devreme sau mai târziu, steagurile româneşti să fluture şi în cealaltă parte a munţilor³⁹.

Observaţiile pe care le trimit diplomaţiei austriece din România spre Viena ne îndreptăţesc să afirmăm că, în ciuda tratatului existent, cuvântul de ordine era suspiciunea. Această stare de fapt putea fi explicaţia acţiunii de monitorizare permanentă a tot ce se întâmpla în România. Astfel, reprezentantul Austriei la Bucureşti, Eissenstein, constata că, în acelaşi timp cu existenţa amintitului ziar care

³⁵ AMAE, fond Convenţii comerciale, vol. 29, dosar nr. 2, f. 32, raport de la consulatul general al României din Budapesta, 22 iunie 1885.

³⁶ Ş. Rădulescu Zoner, *Contribuţii la istoria războiului vamal dintre România şi Austro-Ungaria*, în „Revista Română de Studii Internaţionale”, nr. 1, 1972, p. 119.

³⁷ C.I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul Organic şi până în prezent. Relaţiile noastre comerciale cu Germania, Austro-Ungaria, Anglia, Franţa, Italia şi Rusia de la 1875- 1902*, vol I, partea I, Bucureşti, 1904, p. 233.

³⁸ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 2/1885, f. 63, Mayr către Kálnoky, 6 mai 1885.

³⁹ Gh.N. Căzan, Şerban Rădulescu Zoner, *op. cit.*, p. 143.

se situa deseori pe poziții critice la adresa guvernului de la Viena, George Lahovary, fratele diplomatului Alexandru Lahovary, intenționa fondarea unui ziar redactat în limba franceză, „La Dâmbovitza”, ce urma să facă o campanie favorabilă Austro-Ungariei⁴⁰. O dovadă a importanței pe care o acorda guvernul de la Viena câștigării de partea sa a opiniei publice românești era scrisoarea către același diplomat aflat la București, din partea lui Kálnoky, prin care cel din urmă îl sfătuia să încerce să atragă și „*L'Indépendance Roumaine*” de partea intereselor Austriei, chiar dacă această „apropiere” ar fi necesitat o sumă mare de bani⁴¹.

Atmosfera devenea tot mai tensionată pe parcursul anului 1885 pentru că informațiile despre diferitele tipărituri, ce îndemnau pe românii ardeleni la o atitudine mai radicală față de austrieci, se înmulțeau, totul culminând cu apariția informațiilor despre pregătirile militare inițiate de Comitetul național român cu scopul de a realiza o incursiune în Ungaria⁴². Asigurările date de noul ministru de externe Ion Cămpineanu vor avea darul să îl convingă pe diplomatul austriac aflat la București că menținerea la guvernare a echipei Brătianu era o garanție suficientă pentru ca astfel de planuri și discuții să nu fie luate în serios⁴³. Chiar dacă diplomatul amintit încerca într-un fel să își liniștească superiorul, Kálnoky, la fel ca și în trecut, încerca să limiteze spațiile de manevră ale aliaților sau adversarilor săi, încercând să extragă un maximum de profit din situații care nu anunțau nimic spectaculos. Acesta era și cazul scrisorii din 4 septembrie 1885 către reprezentantul Austriei la București, ce urma să fie transmisă autorităților române. Documentul relua practic solicitări mai vechi prin care se cerea luarea unor măsuri mai aspre față de susținătorii mișcării naționale românești din Transilvania, pentru ca aceștia să nu mai poată desfășura acțiuni considerate a avea un caracter antihabsburgic⁴⁴.

Pentru că începând cu 1876 Brătianu trecuse la o altă etapă a vieții sale politice, și anume aceea a „diplomației”, acesta va căuta să liniștească pe Kálnoky, afirmând că în România nu exista un partid iredentist, iar autorii „Proclamației” din 30 august 1885, document în care se protesta față de politica de maghiarizare din Transilvania, nu erau lideri politici importanți, comportamentul lor nemeritând a fi discutat și analizat. Primul ministru român, profitând și de statutul pe care îl avea acum, atrăgea atenția asupra faptului că trimiterea peste Carpați a inițiatorilor proclamației amintite putea contribui la o creștere a popularității lor⁴⁵.

Insistențele diplomației austriece asupra guvernului Brătianu în vederea expulzării din România nu doar a autorilor „Proclamației” din 30 august, ci și a celor care editau „*L'Indépendance Roumaine*”, avea să dea rezultatul scontat de guvernul vienez în cele din urmă. Unul din argumentele aduse în cadrul corespondenței purtate cu I.C. Brătianu era și menționarea activităților desfășurate de „agitatorii” din

⁴⁰ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 3/1885, f. 31-33.

⁴¹ Idem, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 8/1885, f. 8-9.

⁴² Ibidem, f. 210.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 2/1885, f. 93-94.

⁴⁴ Gh.N. Căzan, Șerban Rădulescu Zoner, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁵ Ibidem, p. 146.

București care prin activitatea lor puneau sub semnul întrebării autoritatea și prestigiul guvernului liberal⁴⁶. Decizia executivului român din 2 septembrie de a expulza un grup important de români ardeleni venea după numeroase presiuni⁴⁷ și avea, în mod evident, să contribuie la declanșarea unor noi atacuri ale opoziției. Retorica politică cuprindea din nou referiri la situația românilor din Transilvania și la „marea ilegalitate” comisă de guvernul I.C. Brătianu, prin expulzarea grupului a cărui activitate era considerată a fi periculoasă pentru stabilitatea din Austro-Ungaria⁴⁸.

Manifestațiile de stradă care au loc acum, atribuit altădată doar al liberalilor, devin locul de întrunire a contestatarilor guvernului român începând cu 17 septembrie 1885. Chiar dacă la prima adunare participă nume din eșalonul doi al opoziției, precum Petre Grădișteanu, avocatul Palladi, fostul ministru de Justiție Giani și Jean Lahovary, pentru guvern era un semnal important în vederea necesității luării unor măsuri imediate, astfel încât noile acțiuni, pregătite a se desfășura în fața legației Austro-Ungariei, să nu mai aibă loc. „Eliberat” după îndepărtarea de guvernul liberal de precauțiile necesare în asemenea momente, ziarul „Românul” își manifesta deschis sprijinul moral pentru cei expulzați⁴⁹.

Dacă acuzele opoziției puteau fi depășite mai ușor, demisia ministrului de externe Ion Cămpineanu, survenită ca un semn de protest față de decizia amintită, era o nouă lovitură politică primită de primul ministru român la sfârșitul anului 1885. Gestul celui care fusese până atunci ministru de externe era repede consemnat cu motivația aferentă de către baronul Mayr și transmis șefilor săi la Viena. Decizii precum cea luată de Ion Cămpineanu, provocau semne firești de întrebare în capitala Austriei asupra capacității primului ministru de a mai continua aceeași politică externă. Unul dintre adversarii guvernului, C. Boerescu, găsea și el acum momentul prielnic pentru a-l ataca arătând că legea din 1881, invocată pentru explicarea expulzării, nu era corectă pentru că aceasta se aplica numai pentru străini, ori cei expulzați erau români, chiar dacă aveau statutul de cetățeni ai unui stat străin⁵⁰. La fel de vocal se dovedea în această perioadă Dimitrie Brătianu. El era cel care redacta un document însușit de întreaga opoziție, care acorda o atenție deosebită politicii externe. Repetatele cereri adresate opoziției, din care făcea parte acum și fratele primului-ministru, de către liberalii guvernamentali ca „opoziționiștii” să își publice programul lor politic nu aveau să găsească vreun ecou. Ceea ce se cerea în primul rând era desfășurarea unei politici externe eliberată de influențele străine⁵¹. Creșterea tensiunii se datora și problemelor de natură economică apărute tot mai des între

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 147.

⁴⁸ G. Secășeanu, Ion Droc Băniulescu, Ion Corneanu, Alexandru Ciurcu și Nicolae Ciurcu (AMAE, fond Corp diplomatic, vol. 183, Viena, dosar 41 U 1/1885-1889, f. 14).

⁴⁹ Gh.N. Căzan, Ș. Rădulescu Zoner, *op. cit.*, p. 147.

⁵⁰ Al. Lepădatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți, acum o jumătate de veac*, București, 1937, p. 20.

⁵¹ ANIC, fond Casa Regală. Personale-Carol I, dosar nr. 2/1885, f. 143.

România și Austro-Ungaria, fapt care potența într-un fel intervențiile opoziției din Parlament.

Dacă în alte vremuri schimbarea unui ministru, precum cel de la Externe, ar fi putut genera neliniști în cancelariile puterilor europene, de data aceasta lucrurile stăteau altfel. La o asemenea situație contribuia și aducerea în fruntea ministerului a unui apropiat al lui I.C. Brătianu. Alexandru Pherekyde era un binecunoscut prieten al primului ministru, dar cu destule contacte din perioada anterioară activității sale în rândurile diplomației vieneze⁵². Pentru a întări și mai mult sentimentul de liniște, în deschiderea „Buletinului ministerului afacerilor străine”, numărul 14 din 24 ianuarie 1886⁵³, se preciza că prin venirea lui A. Pherekyde la direcția acestui minister nu se schimbaseră orientarea politicii externe românești. În linii mari, guvernul român păstra aceeași atitudine amicală față de statele favorabile menținerii păcii și care aveau Tratatul de la Berlin ca punct de reper în acțiunile lor pe plan internațional⁵⁴.

Anul 1885 avea să aducă pentru România nu doar o creștere a tensiunii diplomatice cu Austro-Ungaria, ci și cu Franța și Bulgaria. Chiar dacă România nu scotea din calculele sale politice statul francez, acordându-i atenția cuvenită, dovadă în acest sens fiind trimiterea la Paris din 1884 a unui diplomat de carieră precum Ion Bălăceanu⁵⁵, guvernul de la Paris avea în privința taxelor vamale o abordare asemănătoare cu aceea a executivului vienez. Ambele guverne refuzau categoric, din momentul în care România își manifesta intenția de a introduce un tarif protecționist, să „înțeleagă” faptul că ele contestau un atribut definitoriu al unui stat independent. Greutățile survenite ca urmare a deciziei României de a trece la un tarif vamal protecționist aveau să contribuie la un schimb intens de scrisori între Ministerul de Externe român și reprezentantul său la Paris din februarie 1885, A. Odobescu. Încercarea de a convinge Franța în privința caracterului strict economic al legilor adoptate în 1885, ce reglementau relațiile comerciale, nu avea să aibă rezultatul dorit. Din argumentația prezentată acum nu lipsea nici invocarea unei alte realități, și anume apariția unui puternic curent protecționist în România, ca urmare a dezvoltării „industriale”, și care cerea factorilor politici aflați la guvernare măsuri

⁵² Ibidem, f. 70.

⁵³ Ibidem, f. 45.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Misiunea principală a lui Ion Bălăceanu era, după cum declara chiar el în scrisoarea de acreditare către președintele Republicii franceze, reluarea „liniilor tradiționale de simpatie” (AMAE, fond Paris, dosar nr. 9/1882-1901, f. 1). Realitatea era că Parisul devenise în ultimii ani mai degrabă un loc de peregrinare a unor oameni politici aflați în căutare de sinecure, iar acest fapt nu avea cum să nu afecteze relațiile dintre România și Franța. O dovadă a valabilității acestei situații o reprezintă scrisoarea trimisă în urmă cu doi ani de către Mihail Pherekyde, care își justifica demisia din acest post prin lipsa oricărui sprijin material pentru legația românească din Paris. El atrăgea atenția că absența banilor îl pune în imposibilitatea exercitării corespunzătoare a misiunii sale, neuitând să avertizeze că la imaginea negativă a României la Paris contribuiau nu doar criza financiară, ci și schimbările repetate și la distanțe mici de timp a celor care reprezentau statul român în Franța (BN-București, Colecții Speciale, fond Brătianu, dosar nr. 463/1882, f. 1-4).

corespunzătoare de sprijin⁵⁶. Schimbându-și strategia, Franța încercase prin intermediul reprezentantului ei la București, Ladislau Ordèga, să îl convingă pe Ion Câmpineanu, în perioada în care deținuse funcția de ministru de externe, de existența unei situații normale, chiar dacă guvernul de la București ar amâna aplicarea tarifelor vamale protecționiste și ar prelungi, pentru încă un an, clauza națiunii celei mai favorizate. Toate încercările reprezentantului României de a convinge guvernul francez că nu exista posibilitatea acordării unui tratament preferențial nu aveau să aibă consecințele dorite de partea română⁵⁷. În urma luării la cunoștință a intențiilor manifestate de România de a introduce noi tarife vamale, reprezentantul Bucureștiului sesiza o reacție de ostilitate față de statul pe care îl reprezenta nu doar la nivelul clasei politice, ci și la nivelul presei. Accesibila presă franceză de altădată era acum puțin sensibilă chiar și la stimulentele financiar, oricum nu prea consistent, pe care legația română era dispusă să îl ofere pentru prezentarea unui punct de vedere românesc pe marginea disputei comerciale româno-franceze. Vasile Alecsandri solicita în tot acest timp bani pentru cumpărarea unor abonamente la câteva ziare a căror opinie credea că poate fi schimbată în cele din urmă în favoarea României, dar și câteva decorații pentru a fi oferite unor persoane influente în presa și viața politică din Franța⁵⁸. Mai mult chiar, statul francez, ca o replică la inițiativa guvernului liberal, sugera pe diferite canale diplomatice că avea în pregătire o lege prin care mărea taxa vamală asupra importului de porumb, fapt care ar fi avut în mod inevitabil efecte negative asupra exporturilor din România⁵⁹. La fel de multe discuții avea să producă o altă lege adoptată de legislativul de la București, ce stabilea impozitul funciar în virtutea căruia toți proprietarii de terenuri situate în România, români sau străini, domiciliați în străinătate, urmau a plăti un impozit de 12% pe venit. Reacțiile sosite din partea dublei monarhii și a executivului parizian față de această nouă măsură sunt categoric negative. În timp ce autoritățile de la Viena invocau contradicțiile dintre prevederile noii legi cu spiritul convenției comerciale aflate în vigoare, guvernul francez considera nimerit să atragă atenția României asupra încălcării prin noile reglementări a prevederilor articolului 49 din tratatul de la Berlin, care le menținea anumite drepturi economice⁶⁰. Invocarea unui tratat internațional nu avea să aibă rezultatul scontat, guvernul liberal exprimându-și intenția de a menține în vigoare legislația abia adoptată, mai ales că nu exista, așa cum sugera guvernul francez, un tratament diferențiat între români și străini, atâta timp cât ei aveau proprietăți în România, dar trăiau în străinătate⁶¹.

⁵⁶ AMAE, fond Paris, dosar nr. 9/1882-1901, f. 2.

⁵⁷ Ibidem, f. 4.

⁵⁸ Seriozitatea noului reprezentant al guvernului român la Paris avea să se vadă și din preocuparea pentru realizarea unei broșuri consacrate relațiilor comerciale româno-franceze pe care să o folosească în discuțiile sale cu oameni politici francezi (ibidem, f. 3).

⁵⁹ Ibidem, f. 1-4.

⁶⁰ Ibidem, f. 14.

⁶¹ Ibidem, f. 15.

Aflat în plin proces de contestare a autorității sale, Brătianu nu putea pierde ocazia de a participa la diferite evenimente în care expunerea publică era una maximă. Printr-un complex fericit de factori, sfârșitul de vară al anului 1885 avea să aducă o serie de manifestări religioase, unele inițiate chiar de către guvernul român. Rememorarea la 30 august a luptelor de la Grivița prin organizarea unui *Te Deum* la Mitropolie, la care I.C. Brătianu asista împreună cu membri ai guvernului, alți demnitari ai statului român și membri ai corpului diplomatic⁶², nu provoca prea multe întrebări asupra motivației ce stătuse la baza unei asemenea participări. Nu același lucru se putea spune despre prezența la o manifestare similară în aceeași zi pentru a-l sărbători pe monarhul Rusiei⁶³ sau la cea organizată în Capela bulgară din București, cu o asistență la fel de importantă. Prezența lui Brătianu, Câmpineanu, Sturdza, Beldiman, la o acțiune pregătită în onoarea principelui Alexandru al Bulgariei nu era o surpriză⁶⁴, ținând cont de faptul că România își manifestase de mai multe ori dorința de a avea relații de colaborare cu popoarele din jurul său.

Dacă la aceste gesturi adăugăm și încheierea unei convenții poștale, în același an 1885, sau gesturi de curtoazie precum oferirea unui dîneu în aprilie 1885 la inițiativa prințului Bulgariei în cinstea unei delegații românești⁶⁵, incidentul de la Arab-Tabia din 22-23 august avea să surprindă cu siguranță multă lume⁶⁶. Depășirea diferendului avea să se facă cu destulă ușurință în urma discuțiilor purtate de Alexandru Beldiman cu principele de Batenberg, în care diplomatul român rememora perioadele de timp când românii fuseseră susținători serioși ai mișcării naționale a bulgarilor⁶⁷.

Chiar dacă era membră a unei alianțe politico-militare, România ducea în perioada aceasta o politică externă care poate fi denumită de neutralitate, ținând cont de preocuparea guvernului român de a nu provoca și de a nu lua parte la niciunul dintre conflictele care stăteau să izbucnească în zona balcanică. La fel ca și în perioada anilor 1867-1868, România i se reproșa faptul că ducea o politică de alianță cu Serbia și Grecia. Intrând mai degrabă în sfera normalității și trădând mai puțin intenția unei colaborări politice și militare, ministerul de externe român solicita guvernului completarea schemei de personal a legațiilor românești din Belgrad și Atena. Măsura avută în vedere de titularul portofoliului de la Externe, Ion Câmpineanu, reflecta, dincolo de observația deja formulată, atenția acordată de către statul român unei colaborări optime între țările amintite⁶⁸. Permutările care se fac în vara anului 1885⁶⁹ în cadrul Ministerului de Externe indicau existența unei alte

⁶² Ibidem, dosar nr. 5, f. 16.

⁶³ Ibidem, f. 5.

⁶⁴ Ibidem, f. 17.

⁶⁵ Nicolae Ciachir, *Orașul București, locul tratativelor și al păcii care a pus capăt conflictului balcanic din anii 1885-1886*, în MIM, vol. VII, 1972, p. 279.

⁶⁶ AMAE, fond Paris, dosar nr. 9/1887-1892, f. 13.

⁶⁷ Ibidem, f. 16 și f. 18.

⁶⁸ BN-București, Colecții Speciale, fond Brătianu, dosar nr. 715/1885, f. 82-84.

⁶⁹ Ibidem, f. 83.

situații problematice care reclama o rapidă rezolvare, și anume existența unui personal redus numeric angajat în diplomația românească, în privința căruia existau numeroase semne de întrebare asupra calităților profesionale. Acest fapt ne determină să ne gândim dacă măcar unele din eșecurile înregistrate în plan extern nu puteau fi explicate prin situația amintită. Nu lipsit de importanță pentru promovarea unei imagini corecte a statului român rămâne pe mai departe relația cu presa din capitalele importante. Dificultățile financiare aveau o contribuție importantă la neonorarea unor solicitări venite din partea agenților diplomatici români privind contractarea unor abonamente la ziare apreciate ca fiind importante pentru opinia publică și clasa politică din țările în care își desfășurau activitatea. Efectele unei astfel de situații se resimțeau imediat în tonul articolelor din presa vremii⁷⁰. Din aceeași categorie a acțiunilor prin care Ministerul de Externe încerca să își optimizeze activitatea făcea parte înființarea unui serviciu de informații care să aibă ca responsabilitate transmiterea celor mai importante știri despre evenimentele politice din România⁷¹.

Anii următori aveau să facă statul român tot mai prezent în planul relațiilor internaționale de la sfârșitul secolului XIX, din partea de sud-est a Europei, dar și mai conștient asupra dimensiunii exacte a resurselor sale umane și materiale.

După experiența anului 1848, în care, în ciuda așteptărilor avute, nu simțiseră în mod real solidaritatea unor guverne europene considerate a fi „liberale”, liderii politici români, indiferent de orientarea lor ideologică, aveau să acorde o atenție aparte relației cu presa occidentală. Cu toții înțeleseseră faptul că, pentru realizarea obiectivelor de pe agenda politică românească, era nevoie de identificarea unor modalități eficiente de comunicare cu opinia publică europeană. Acțiunea de convingere a mediului politic occidental în privința justeței cauzei românești de la jumătatea secolului al XIX-lea era susținută inițial de presa franceză. Ținând cont de susținerea politică pe care Franța a acordat-o formării Principatelor Unite, se poate spune că pentru perioada amintită obiectivul a fost atins. Presa franceză a fost și după 1859 un important canal de comunicare al clasei politice românești, chiar dacă sprijinul acordat de unele ziare nu era întotdeauna unul dezinteresat financiar. Evoluția relației cu presa occidentală avea să cunoască destule „turbulențe”, în mod paradoxal poate, tocmai după venirea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României. Această situație s-a datorat nu unei atenții reduse din partea clasei politice de la București, ci dezvoltării la cote foarte înalte a problemei evreiești și a sensibilității pe

⁷⁰ Obișnuiți să vedem că ziarele din Europa occidentală deveneau brusc favorabile unui proiect politic românesc, constatăm la 1885 că și presa turcă își nuanțează pozițiile față de statul român în funcție de stipendiile primite. Pentru că tonul unor ziare, precum „*Le moniteur Oriental*”, devenise tot mai critic, agentul diplomatic român, Petru Mavrogheni, solicita trimiterea de urgență a unei sume care să permită perfectarea unor abonamente la ziarul amintit, dar și pentru „*La Turquie*”. Ultimul își făcuse un obicei din republicarea unor articole din „*L'Indépendance Roumaine*”, deosebit de critice la adresa guvernului liberal (AMAE, fond Arhiva Istorică Centrală, vol. 128/1885, f. 319).

⁷¹ Idem, fond Paris, vol. 9/1882-1901, nota nr. 17840.

care ea a generat-o în societatea franceză. Impasul înregistrat avea să fie unul de durată, resimțit și în privința comunicării cu alte medii, în ciuda efortului financiar pe care România încerca să-l facă pentru păstrarea unei atitudini binevoitoare din partea presei occidentale. Ceea ce avea să se observe treptat era apariția unei anumite profesionalizări a activității de propagandă pe care o desfășura guvernul de la București și când spunem asta ne gândim la desemnarea unor persoane din țară sau din afara ei, care să permanentizeze colaborarea cu presa europeană.

Dacă după 1878 se poate observa o mai mică atenție acordată acestui tip de comunicare cu opinia publică occidentală, aceasta se datorează în primul rând faptului că România, devenită stat independent, își propunea să stabilească contacte diplomatice directe. Presa românească, dar și cea străină aveau să fie folosite în continuare pentru transmiterea unor mesaje politice. Situațiile în care anumite articole generau dificultăți diplomatice nu aveau să lipsească, mai ales că unele ziare precum „Românul” erau de multe ori implicate în susținerea mișcării naționale a românilor din Transilvania. Chiar dacă presa franceză avea să fie în continuare opacă la solicitările de ajutor pentru diferite proiecte venite de la București, guvernul condus de I.C. Brătianu reușea spre sfârșitul mandatului său (1888) să aibă o bună susținere în afara țării. Ea nu avea să fie însă suficientă pentru rămânerea pe mai departe la guvernare, iar aceasta era o nouă lecție pentru întreaga clasă politică în privința imposibilității de a „acoperi” anumite realități politice cu o imagine bună la nivelul presei europene.

Romanian Foreign Policy (1884-1888). Actors and Means of Action

(Abstract)

Key-words: foreign policy, propaganda, the European politicians, the Romanian problem, press campaign, politic events, the opinion of the European leaders

The courageous objectives of Romanian foreign policy after 1866 have generated among the responsible political factors from Bucharest a constant and real preoccupation to identify certain efficient means to develop a convincing propaganda among the European opinion leaders and politicians.

After the establishment of Carol I as ruler of Romania, it became obvious the necessity to explain the Romanian agenda to European politicians. In order to accomplish this objective they needed the support of Western press. The relations established during the previous period with important journalists, mainly from France, but also from England, Italy, Belgium, Austria, were considered good enough reasons to attempt a re-evaluation on permanent basis of the Romanian problems.

The rapidity with which certain events developed raised the problem of the capacity of Romanian state, of his leaders to accede directly to Western political and journalistic environments in order to be able to fight against certain press campaign

and to initiate other steps in convincing the public opinion. Although at the official level this was a very low debated subject, there was the preoccupation to sustain Romanian propaganda abroad. This would require the appointment of some persons to identify influencing journalists, prepared to risk their prestige and credibility in order to sustain Romanian political claims.

There was a special interest in this period for a better organization of the Ministry of External Affairs. We refer here to the attempt to achieve a more efficient internal communication, but also a correlation of the information that circulated in this period. There existed the preoccupation to optimize the activity of this ministry and also to establish an information service, which responsibility was to transmit the most important news about the political events from Romania.

All these organizational efforts made by the Government administered by I.C. Brătianu would help the Romanian State to be more active within the environment of international relations at the end of the 19th century in the South-Eastern part of Europe, but also more conscious of the exact dimension of human and material resources.

Aspecte privind sănătatea și igiena publică în județul Neamț de la 1825 până la primul război mondial

Daniel Pavăl

Problema sănătății publice, cu toate componentele sale, constituie unul dintre cele mai importante criterii de evaluare a gradului de dezvoltare și de civilizație a unei colectivități. Dar dacă grija pentru sănătatea individului se poate constata din cea mai îndepărtată antichitate, cristalizarea conceptului de sănătate publică precum și eforturile instituționale și legislative în această direcție nu au o vechime mai mare de trei secole.

În fond, este firesc. Procesul migrării masive a populației din zonele rurale sau slab dezvoltate spre centrele urbane, accelerat în secolul al XVIII-lea, potențat de revoluția industrială, a dus la apariția bruscă a unor aglomerări umane, masate în special la periferia marilor orașe, ale căror condiții sanitare și de igienă erau atât de precare încât ele se transformaseră în adevărate bombe microbiene care explodau periodic, declanșând veritabile epidemii de febră tifoidă, febră recurentă sau tifos exantematic.

Concepția mercantilistă dominantă din secolul al XVIII-lea, potrivit căreia cea mai mare bogăție a unei țări este populația validă și sănătoasă, a condus inevitabil la concluzia că statul trebuie să ocrotească sănătatea publică.

Marile state europene au acționat în această direcție. În Prusia, alături de tradiționalele colegii medicale, însărcinate cu controlul activității medicale, au fost înființate în 1725 și colegii sanitare, cu sarcini antiepidemice și antivenerice, cele două organisme fiind unificate în 1794¹. În Austria controlul întregii activități sanitare îi revenea unui protomedic al statului, care avea rang de consilier imperial. Totodată, în diferitele provincii ale Imperiului s-au format consilii sanitare, conduse de câte un protomedic regional, atât organul central cât și cele regionale având prin excelență sarcini de luptă antiepidemice². Statele absolutiste au realizat o anumită reglementare sanitară dublată de măsuri coercitive, exercitate cu ajutorul unor forțe polițienești. Începând din anul 1764, noua practică dezvoltată pe baza unor asemenea principii a fost denumită, de către medicul german Wolfgang Thomas Rau, poliție sanitară, o disciplină cu preocupări de igienă și de medicină legală³.

Spre deosebire de statele germane, unde s-a dezvoltat poliția sanitară, conceptul de igienă publică, văzută ca instrument esențial pentru păstrarea și apărarea

¹ Dr. G. Brătescu (redactor), *Trecut și viitor în medicină*, București, Editura Medicală, 1981, p. 380.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

sănătății publice, apare pentru prima dată în Franța în anii Revoluției. Astfel, în anul 1790, au luat ființă Consiliile Sanitare permanente, cu rol consultativ, iar în anul 1794 a apărut prima catedră de igienă publică⁴. Eforturile au continuat în această direcție în timpul Consulatului, când a fost înființat, în departamentul Sena, primul Consiliu de salubritate (1802), precum și în perioada Imperiului napoleonian, când a fost adoptată o legislație privind întreprinderile insalubre (1810)⁵.

Paradoxal, Anglia, prima putere industrială a lumii, a pășit cel mai târziu pe acest drum. A trebuit ca ea să cunoască ravagiile cumplitei epidemii de holeră din anul 1831, care a secerat peste 53.000 de vieți, pentru a ieși din starea de nepăsare față de această problemă crucială. Ca atare, a fost constituit un Oficiu Sanitar Central menit să consilieze populația. Totodată, oficiul amintit a alcătuit comisii speciale pentru examinarea condițiilor urbanistice din diferitele orașe atinse de epidemie. De fapt, aceste organizații au fost primele instituții sanitare dependente de structurile guvernamentale din Anglia. Un raport al Oficiului Sanitar Central din anul 1842 a dezvăluit situația sanitară dezastruoasă a populației sărace din marile orașe, ceea ce a determinat Parlamentul englez să adopte în 1848 prima lege sanitară, în baza căreia a luat ființă în capitală un fel de minister al sănătății, iar în orașe au fost constituite comisii sanitare locale⁶.

Am făcut acest scurt istoric al cristalizării conceptului de sănătate publică atât pentru a vedea cum s-a situat spațiul românesc în raport cronologic cu principalele state europene sub acest aspect, cât și pentru a putea surprinde mai ușor influențele primite în acest domeniu.

Primele preocupări sistematice pentru sănătatea populației în Principatele Române datează din perioada Regulamentelor Organice, care au adus reglementări importante în acest domeniu. Astfel, în Moldova se prevedea înființarea unei Case a doftorilor, supuse unei epitropii, al cărui „Comitet Chentral să va îngrije ca orașul [Iași, n.n.] să aibă doftori, hirurgi și moașă trebuincioasă, precum și ținuturile”⁷. Ediția din anul 1835 a adus noi reglementări în această privință: fosta epitropie a Casei doftorilor a fost desființată, obligațiile ei fiind trecute pe seama Comitetului sănătății și a unei Comisii doftoricești, cel dintâi fiind alcătuit din logofătul din lăuntru, hatmanul, obștescul inspector al carantinilor și un protomedic⁸. Influența austriacă pare a fi destul de evidentă. Totodată, articolul LXXXII din aceeași ediție stabilea clar sarcinile acestui organism: „*Comitetul sănătății este dator a priveghe ca în târgurile ținutele ce sânt lipsite de ajutoriul doftoresc să aibă a lor doftori, spițari și moașe înțelepte cătră uneltirea datoriilor lor*”⁹.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 390.

⁶ *Ibidem*, p. 391.

⁷ *Regulementul organic al Moldovei*, Ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 219.

⁸ *Ibidem*, p. 414.

⁹ *Ibidem*.

Se constituie, ca atare, baza legală a unei instituții ce avea ca menire principală asigurarea sănătății populației. Racordarea la realitățile europene este uimitoare, cel puțin sub aspect cronologic, dar constituirea acestor structuri la nivelul fiecărui județ a fost cu siguranță extrem de lentă. De fapt, chiar înainte de Regulamentul Organic au existat preocupări pentru îmbunătățirea sănătății locuitorilor. Astfel, la 26 mai 1825, domnitorul Ioan Sandu Sturdza a acordat printr-un hrisov spișterului Iacob Borocinschi, venit din Galiția, dreptul de a deschide o spișerie în târgul Pietrei, „în care să aibă a lucra și a ține tot felul de doftorii, îngrijindu-să ca doftorii să fie purure buni, curati, cu îndestulari și alcătuite cu toată rânduiala ace cunoscută a meșteșugului spișărescu”¹⁰. În urma unui proces de moșteniri succesive destul de complicat, această farmacie a ajuns în anul 1840, printr-un hrisov al domnitorului Mihail Surdza¹¹, în proprietatea spișterului Anton Vorel, care a întemeiat o veritabilă dinastie de farmaciști, ale căror produse vor cunoaște o faimă internațională.

În fine, în anul 1846, Comitetul Sănătății din Principatul Moldovei acorda dreptul de liberă practică în chirurgie doctorului Iosef Goring, care, se pare, activase și în perioada anterioară, urmând a se purta „cu cea mai bună sârguință și cuviință în căutarea bolnavilor în toată vremea și fără osebite de stare și a li aduci lecuire patimilor lor”¹².

Este greu de spus unde și-a desfășurat activitatea acest prim medic al ținutului Neamț. Nu putem decât bănui că se deplasa la domiciliul bolnavului sau că își amenajase o încăpăre specială în cadrul propriei locuințe, de vreme ce primul spital în Piatra Neamț a luat ființă abia în anul 1863. De asemenea, din anul 1865 și-a început activitatea și cea de-a doua farmacie din oraș¹³. Lipsa resurselor materiale, dar și cea a interesului real își vor fi avut partea lor în explicarea acestei întârzieri.

Firește, pentru populația unui județ întreg, existența unui medic și a câtorva farmaciști și moașe se dovedea insuficientă. Acest lucru rezultă și din expunerea situației pe anul 1868-1869, făcută de Comitetul permanent în fața Consiliului Județean și înaintată Ministerului de Interne, privind activitatea serviciului sanitar: „Acest serviciu cu micul personal ce a avut în anul trecut, nu este satisfăcător trebuințelor județului. El reclamă neapărat osebita D-voastră atențiune a se îmbunătăți, și mai cu seamă spitalul județean”¹⁴.

Problemele cărora trebuiau să le facă față responsabilii cu sănătatea publică erau agravate de starea jalnică a condițiilor sanitare și igienice a locuințelor și a zonelor publice ale orașelor. Dispunem în acest sens de un raport detaliat din anul 1874, întocmit de medicul orașului Piatra Neamț, D. Cantemir, care era totodată și

¹⁰ AN Neamț, colecția Documente și scrisori răzlețe, doc. nr. 90/1825.

¹¹ Ibidem, doc. nr. 93/1840.

¹² Idem, fond Primăria orașului Piatra Neamț, dosar nr. 41/1852, f. 24.

¹³ Pincu Pascal, *Pagini din istoria farmaciei nemțene*, <f. l.>, Casa de Editură Panteon, 1995, p. 53.

¹⁴ *Espunere despre situația Principatului România de la 16/28 Noembrie 1868 până la 15/27 Noembrie 1869*, Ministeriu de Interne, București, Imprimeria Statului, 1869, p. 122.

șeful spitalului, și înaintat primarului orașului, în care prezintă situația sanitară a populației, cauzele ce afectează sănătatea acesteia, precum și măsurile de ameliorare ce se impun a fi luate. Raportul este extrem de important, întrucât se baza pe cinci ani de observații atente.

Paradoxul principal consta în faptul că, deși situarea geografică a orașului este dintre cele mai fericite, totuși populația urbei era afectată de cele mai diverse epidemii infecțioase (friguri intermitente, dizenterie, holeră, anghină difterică), ce au avut ca rezultat o scădere dramatică a populației în ultimii ani¹⁵. Analizele îndelungate privind cauzele acestor maladii, l-au condus pe medicul orașului la o serie de concluzii extrem de interesante. Cu excepția holerei, care a fost adusă în oraș de plutașii ce mergeau la Galați, toate celelalte boli, și în special frigurile intermitente palustre și tifoide, aveau cauze locale, fiind datorate condițiilor igienice precare din acest oraș¹⁶.

Casele erau lipsite de fundații, locatarii stând, de regulă toți, într-o singură cameră umedă, laolaltă cei bolnavi cu cei sănătoși. Medicul crede că e datoria arhitectului orașului să întocmească un plan urbanistic prin care să radă toate aceste bordeie și să le înlocuiască cu case salubre și sănătoase¹⁷. Latrinele, aflate într-o stare deplorabilă, trebuiau de urgență înlocuite cu altele noi, de piatră, pentru a se evita infestarea fântânilor, ce asigurau apa potabilă a orașului¹⁸.

Ogrăzile, nefiind pavate, formau de la apa de ploaie imense bălți verzi, peste care se aruncau gunoaie și apă menajeră; vara, acest amestec fermenta, infestând aerul. S-a propus prunduirea acestor ogrăzi, deversarea apelor menajere să fie deversate în hazinele special amenajate, iar gunoaiele urma să fie ridicate cu căruțele și transportate în afara orașului¹⁹.

„Ulițele orașului au defectul de a fi strâmte, strâmbe, lipsite de șanțuri și trotuore precum și acoperite de gunoe, buruene, nefiind niciodată măturate. Consecința e că lumina soarelui nu pătrunde niciodată casele umede ele nefiind altceva de cât niște cuiburi de scroful, reumatism și diverse boli de ochi”²⁰. Lipsa șanțurilor făcea imposibilă scurgerea apelor de ploaie, care se infiltra în pereții caselor. Multe ulițe erau situate mai sus decât fundațiile caselor, cum era cazul celor aflate pe malul Bistriței, „care aproape în fiecare an sunt scăldate prin inundație până la ferești”²¹.

Aceasta era situația sanitară și igienică a populației și a orașului capitală de județ, chiar în anul când a apărut prima lege sanitară românească²².

¹⁵ AN Neamț, fond Primăria Orașului Piatra Neamț, dosar nr. 10/1874, f. 1.

¹⁶ Ibidem, f. 1v și f. 2.

¹⁷ Ibidem, f. 2v.

¹⁸ Ibidem, f. 3.

¹⁹ Ibidem, f. 4.

²⁰ Ibidem, f. 4v.

²¹ Ibidem.

²² MOF, nr. 116/1874.

Legea din 1874 cuprindea 5 capitole și 141 de articole. În capitolul I se arăta care este organizarea serviciului sanitar precum și atribuțiile acestuia, definirea și denumirea autorităților administrativ-sanitare, profilurile medicilor (de urbe, de districte, de ținuturi), rolul medicilor veterinari. Capitolul II definea exercitarea profesiei de medic, a artei farmaceutice și a moșitului, explicate pe larg în cuprinsul capitolului III. Capitolul IV era destinat igienei publice, iar capitolul V se ocupa de igiena în așezămintele publice și private de învățământ. Prin caracterul său cuprinzător, legea constituia un veritabil progres față de reglementările anterioare, având o concepție modernă în problemele de sănătate publică prin accentul deosebit acordat igienei și profilaxiei.

În cadrul județului, medicul primar, care funcționa înainte de apariția acestei legi, controla și supraveghea întreaga activitate a serviciului sanitar, în colaborare cu prefectul, având în acest sens și concursul consiliului județean care suporta de fapt susținerea financiară a sănătății în întreg județul.

O instituție importantă în cadrul sistemului sanitar era Consiliul de Igienă și Salubritate Publică, ce funcționa pe lângă prefectura județului. În componența sa intrau, pe lângă prefect, care era președinte de drept, medicul primar al județului, medicul spitalului județean, primarul capitalei județului, doi membri ai consiliului județean, un arhitect, un inginer, un farmacist și un veterinar.

Una din atribuțiile esențiale ale medicului primar era supravegherea activității farmaciilor din județ, împreună cu medicul din urbea sau plasa respectivă. Încă din anul 1873, în urma instrucțiunilor Direcției Generale a Serviciului Sanitar, se făceau inspecții la cele două farmacii din orașul Piatra Neamț, echipa fiind formată din medicul primar al județului, medicul orașului și primarul orașului.

Prima dintre ele, numită „La Vulturi”, nu este alta decât celebra farmacie Vorel, ale cărei medicamente erau deja extreme de căutate, dar care pe moment era închiriată unui alt farmacist, Ion Monșain, posesor al diplomei Facultății de Medicină și Farmacie din București din 1869²³. Concluziile controlului sunt onorante pentru aceste așezăminte: starea localului era bună, calitatea medicamentelor foarte bună, calitatea și cantitatea materialelor foarte bune, iar laboratorul, bine dotat, era păstrat în perfectă ordine²⁴. Aceeași impresie era valabilă și în legătură cu a doua farmacie, „La Speranța”, al cărei proprietar, Iosif Traugot Kamner, obținuse o diplomă de farmacist la Viena în 1852 și mai târziu va fi membru în Consiliul de Igienă și Salubritate Publică până în 1906.

Timp de decenii, cele două farmacii și-au disputat supremația pe piața medicamentelor din județ, întrucât medicamentele pentru stabilimentele de stat – spitale, penitenciare, seminarii, școli, licee – se procurau doar de la farmaciile autorizate de serviciile sanitare județene. Concurența între farmacii se pare că era acerbă, de vreme ce pentru a câștiga contractul cu Casa Județului, prin care se livrau medicamentele beneficiarilor, Kamner a fost dispus să practice o reducere la jumătate

²³ AN Neamț, fond Serviciul Sanitar al Județului Neamț, dosar nr. 1/1873-1878, f. 27.

²⁴ Ibidem, f. 28.

a prețului medicamentelor sale, spre disperarea rivalului său Ion Monșain, care se plângea că este victima unui complot al medicilor din oraș, care susțineau că medicamentele eliberate de farmacia sa făceau rău bolnavilor, cerând chiar o anchetă în acest sens²⁵.

Pentru combaterea deselor epidemii ce izbucneau în rândul populației rurale, lipsite de farmacii, primarii făceau apeluri disperate către medicul primar, pentru a le trimite medicamente. Numai în luna august 1873 sunt consemnate trei asemenea cereri. Primarul comunei Bistricioara cerea: „un sipuros (=sticluță, n.n.) de picături, unu de untu de mintă și unu de spirtu solomiacu” pentru a se da bolnavilor de holeră, în vreme ce primarii comunelor Bârgăoani și Roznov cereau chinină pentru bolnavii de friguri, primul solicitând și rețetă gratuită, „care ați mai eliberat în trecut și care au făcut efectul”²⁶.

În anul 1878, personalul serviciului sanitar al județului Neamț număra un total de 11 persoane: medicul primar al județului, trei medici de circumscripție, un medic veterinar, un secretar, patru vaccinatori și o moașă²⁷.

Lipsa de personal suficient, dar și dezinteresul unor angajați ai serviciului sanitar făceau ca starea de sănătate a populației din zonele rurale sau mai greu accesibile să fie mai neglijată decât cea din orașe. La sfârșitul anului 1878, de exemplu, subprefectura plasei Muntele scria președintelui Consiliului de Igienă și Salubritate Publică, informând că primarii din această plasă i-au adus la cunoștință faptul că, în toată luna noiembrie 1878, medicii de plasă, veterinarii și vaccinatorii nu au vizitat nicio comună, deși pentru întreținerea lor „iele cheltuiesc sumi colosale”²⁸. După circa 20 de ani, situația era aproape neschimbată. Pe 16 octombrie 1896, un inspector din cadrul Direcției Generale a Serviciului Sanitar din București a făcut o inspecție în zece comune din județul Neamț, unde a constatat că vaccinarea și revaccinarea locuitorilor lasă de dorit, iar medicii de plasă vizitează în pripă bolnavii din comune, fapt ce a avut ca rezultat o creștere dramatică a mortalității infantile²⁹.

Totuși, aspectele relevate aici nu trebuie să ne facă să credem că nu se făceau eforturi pentru îmbunătățirea activității acestui serviciu. În expunerea anuală despre situația județelor înaintată Ministerului de Interne pe anul 1880, factorii de conducere raportau că serviciul sanitar costă județul Neamț 32.040 lei sau 17,5% din venitul său, aici intrând și suma de 1.200 lei, costul medicamentelor gratuite oferite oamenilor săraci, la care trebuie adăugată suma de 23.408 lei pentru întreținerea spitalului, adică 12,5% din venitul total al județului. În concluzie, județul cheltuia anual 30% din veniturile sale pentru căutarea sănătății populației sale³⁰.

²⁵ Ibidem, f. 50.

²⁶ Ibidem, f. 39.

²⁷ Ibidem, f. 62.

²⁸ Ibidem, f. 71.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 1/1896, f. 14.

³⁰ *Situațiunea Județului pe anul 1880*, Ministerul de Interne, București, Imprimeria Statului, p. 189-190. În continuare: *Situațiunea pe anul 1880*.

Procentul este într-adevăr impresionant, dar rezultatele în acest domeniu nu sunt întotdeauna ușor cuantificabile și evidente la prima vedere. Totuși, în general, angajații acestui serviciu erau conștienți de aceste eforturi financiare făcute de comunitate și încercau să se ridice la înălțimea misiunii încredințate. De exemplu, în anul 1879, populația rurală a suferit în special de anghina difterică, care a provocat un număr de 1.012 cazuri de îmbolnăvire. Grație medicilor și vaccinatorilor, numărul deceselor a fost relativ scăzut – 338 –, iar cei care s-au însănătoșit au fost în număr de 674. De asemenea, până la 1 august 1879, fuseseră vaccinați și revaccinați 2.186 de copii, în condițiile în care erau doar trei vaccinatori în tot județul³¹. În anul 1880, numărul total al bolnavilor vizitați de medicul primar al județului și de cei de plăși a fost de 3.000, dar nu funcționau decât trei medici de plase în loc de cinci (câte unul de fiecare plasă, așa cum prevedea legea), iar fiecare plasă cuprindea 15 comune³².

Un rol important în buna desfășurare a actului sanitar îl jucau relațiile dintre angajații sanitari și autoritățile locale. Nu întotdeauna acestea i-au sprijinit pe medicii vaccinatori în eforturile lor, considerând inutile aceste preocupări. Un caz printre atâtea altele: la 19 aprilie 1874, medicul vaccinatoriu al Plasei de Sus raporta medicului primar al județului că a fost dat afară din cancelaria primăriei comunei Bălățești, când a îndrăznit să îi atragă atenția subprefectului că trebuie să ceară primarilor să dea tot concursul la vaccinarea copiilor din comune³³.

Atribuțiile serviciului sanitar nu se limitau doar la controlarea și supravegherea sănătății populației și la combaterea epidemiilor. Consiliul de Igienă și Salubritate Publică era o instituție cheie în cadrul sistemului sanitar, el trebuind să-și dea avizul pentru funcționarea oricărui tip de stabiliment public sau privat, după ce a fost inspectat în prealabil de medicii sanitari. Procesele verbale ale ședințelor acestui Consiliu sunt extrem de interesante pentru a afla starea de igienă a acestor stabilimente, dar și pentru observarea dinamicii economice a județului.

Nu de puține ori mulți agenți economici încercau să se folosească de acest consiliu pentru a-și atinge diferite scopuri personale. De exemplu, la începutul anului 1900, doi proprietari ai unei fabrici de tăbăcărie se plâneau prefectului (președintele acestui Consiliu) că locuitorii de pe valea Bistriței reclamau permanent la autorități că datorită infestării apei cu reziduurile provenite de la această fabrică le mor copiii la vârste fragede. În urma inspectării stabilimentului, s-a constatat că reclamanții nici nu locuiau pe valea Bistriței și că nu s-a semnalat niciun deces din motivul invocat. Adevăratul motiv al acestor reclamații îl constituia dorința unui cârciumar, care avea și el o fabrică de tăbăcărie, de a-și elimina concurența, instigând o parte dintre locuitori, care erau consumatori ai săi, oferindu-le în schimb băutură pe datorie³⁴.

La ședințele Consiliului se făceau și propuneri concrete de îmbunătățire a stării igienice a populației. De exemplu, în ședința din 1 martie 1895, medicul primar

³¹ *Expunere despre situațiunile județelor pe anul 1879*, București, Tipografia Statului, 1880, p. 309.

³² *Situațiunea pe anul 1880*, p. 188-189.

³³ AN Neamț, fond Serviciul Sanitar al Județului Neamț, dosar nr. 1/1874, f. 24.

³⁴ *Ibidem*, dosar nr. 1/1900, f. 32.

a remarcat că elevii din școlile rurale beau apă din vase descoperite, introducând odată cu cana și mâinile murdare, fapt ce a provocat o creștere a numărului de copii îmbolnăviți de tuberculoză. Pentru a remedia această situație, el propunea ca acele vase să fie acoperite la partea superioară, iar la cea inferioară să fie prevăzute cu un robinet, fără ca elevii să mai introducă cana în vas. Arhitectul orașului, membru al Consiliului, urma să întocmească o schiță și un deviz, pentru introducerea unor asemenea vase în fiecare școală rurală³⁵.

În anul 1901, același Consiliu dezbătea un Regulament pentru „prăvăliile de facerea toaletei părului (bărbieri, coafori, frizeri)” ce începuseră să se înmulțească ca ciupercile după ploaie. Interesant de remarcat era faptul că la art. 13 se prevedea că orice particular care căpătase vreo boală în urma frecventării unui asemenea stabiliment avea dreptul de a da în judecată patronul și de a-i cere despăgubiri³⁶.

În fine, la 7 februarie 1914, Direcțiunea Generală a Serviciului Sanitar a remis o circulară tuturor Consiliilor Județene de Igienă și Salubritate Publică, prin care le cerea să își exprime dezideratele în legătură cu îmbunătățirea condițiilor de igienă a stațiunilor balneare și climaterice.

Consiliul de Igienă Neamț a răspuns prompt acestei solicitări, formulând o serie de propuneri interesante:

1. Fiecare proprietar de casă de închiriat să aibă un certificat semnat de medicul din circumscripția respectivă. Lenjeria de pat să fie curată și dezinfectată.

2. Patronii birturilor și restaurantelor din zona stațiunilor să aibă certificate de igienă și să posede răcitoare pentru conservarea alimentelor.

3. Comunele în care se află aceste stațiuni să fie obligate să își formeze o piață de desfacere a produselor alimentare destinate vânzării și care să fie în perfectă curățenie.

4. Angajații tuturor localurilor publice (birt, cârciumă, restaurant, cafenea, hotel) aflate în apropierea acestor stațiuni să posed certificate de sănătate de la un medic oficial, în caz contrar neputând să își mai continue activitatea.

5. Controlul tuturor acestor aspecte să nu fie lăsat în seama medicilor de circumscripție, aceștia fiind foarte ocupați, ci să fie numiți medici și personal subaltern, plătiți din taxele ce se percep din aceste stațiuni³⁷.

Aceasta a fost una dintre ultimele inițiative importante luate de serviciul sanitar până la izbucnirea războiului.

Aspectele relevate în aceste rânduri nu au surprins decât parțial activitatea deosebit de complexă a muncii desfășurate de acești slujitori în slujba sănătății publice, ale căror eforturi, desfășurate de multe ori în condiții de privațiuni, erau uneori prea puțin apreciate de contemporani. Însăși apariția acestei instituții, la scurt timp după cele înființate în statele dezvoltate din Europa occidentală, era un indiciu clar că ceasul modernizării bătuse și pentru societatea românească.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 1/1895, f. 21v.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 1/1901, f. 16.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 2/1914, f. 23.

**Aspects concerning the Public Health and Hygiene in Neamț County
since 1825 until the First World War**

(Abstract)

Key-words: public health, hygiene, doctors, midwives, vaccine inoculators, chemist's shop, epidemics

The article intends to offer a general image of the public health concern in a period marked by deep modernizing changes in the Romanian Society as it was presented in a survey of the Neamț county.

The chronological limits of this matter represent the progress made in this area from the setting up of the first chemist's shop in Piatra Neamț in 1825 to the improvement program of the hygiene conditions of the existing balneal and climatic resorts, drawn up by the Public Hygiene and Health Council of Neamț county.

Informații documentare cu privire la seceta din județul Iași în anul 1946

Radu Filipescu

În istoria României au existat numeroase perioade de secetă îndelungată¹. Seceta din anii 1946-1951 a avut un aspect particular, cel puțin în prima parte. În anul 1946 lipsa de precipitații a coincis cu lunile de vară, fapt care a agravat situația². Deși numele Moldovei este socotit uneori sinonim al secetei din acei ani, trebuie spus că fenomenul a existat și în alte regiuni ale țării. Totuși, în Oltenia și Banat vremea a fost propice pentru o mai bună dezvoltare a culturilor³.

Seceta la care ne referim a fost complexă. Urmările războiului – distrugerii, rechiziții, refugiul – se resimțeau mai ales în Moldova, fostă zonă de front. Prezența armatei sovietice agrava situația. Convenția de Armistițiu încheiată în anul 1944 era încă în vigoare. Aceasta era concepută în termeni generali, interpretabili. Comisia Aliată de Control a refuzat în repetate rânduri să încheie un act special care să reglementeze aprovizionarea trupelor Armatei Roșii staționate pe teritoriul României⁴. Ele continuau să fie întreținute de statul român. În pofida penuriei de alimente din județul Iași, unitățile sovietice au primit cote de lapte și unt pe tot parcursul anului 1946⁵. În același timp, sursele de hrană repartizate sau evacuate în timpul războiului din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria trebuiau riguros inventariate în vederea expedierii în URSS⁶. Totuși, pe plan intern, percepția

¹ Vezi site-ul Administrației Naționale de Meteorologie: <http://www.meteoromania.ro/index.php?id=29>.

² Din anul 1887, când au început măsurătorile meteorologice în România, nu au mai fost decât patru ani socotiți în întregime secetoși: 1894, 1896, 1903 și 1907. Anul 1946 i-a întrecut însă pe toți din punct de vedere al deficitului de ploaie (Traian Săvulescu, *Starea fito-sanitară în România în anul 1945-1946*, București, Imprimeria Națională, 1949, p. 3).

³ Munții Carpați au împărțit țara în doi poli, unul nord-vestic, mai umed, ploios, și altul sud-estic, cu secete frecvente și climă mai uscată (Sterie Ciulache, Nicoleta Ionac, *Fenomene atmosferice de risc*, București, Editura Științifică, 1995, p. 87).

⁴ Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România. Adversar. Aliat. Ocupant. 1940-1948*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1996, p. 128.

⁵ Radu Filipescu, *Prezența armatei sovietice în județul Iași. Informații arhivistice privitoare la anul 1946*, în AIIX, tom XXXVIII, 2001, p. 173. În februarie 1947, luându-se în considerare situația grea cu care se confrunta județul, autoritățile locale erau de părere că aceste livrări ar trebui suprimate (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 518/1946, f. 118).

⁶ În noiembrie 1946, autoritățile centrale cereau Camerei Agricole Iași să prezinte o statistică a stupilor aduși din URSS. Raportul ar fi trebuit să cuprindă stupii goi sau cu colonii, deja restituiți

„aliatului” răsăritean era cultivată cu atenție. În ziua de 6 martie 1946, din dispoziția Ministerului Educației Naționale, directorii școlilor secundare de pe întreg cuprinsul țării trebuia să le vorbească elevilor, între altele, despre ajutorul în grâu oferit de URSS, „scăpând astfel poporul român de la foamete [sic]”⁷.

Într-adevăr, alimentația populației constituia una dintre cele mai „cele mai gingașe chestiuni” pe plan local⁸, cu referire la grâu și porumb, alimente de bază. Până în august 1946 aprovizionarea s-a făcut atât pe linie oficială cât și de către simplul cetățean. Din această lună, majoritatea aprovizionărilor a trecut în seama oficialităților. Cetățeanul particular putea să transporte doar cantități infime de produse, fapt criticat de opoziție⁹. Acest lucru a provocat nemulțumiri în rândul locuitorilor județului Iași¹⁰. „Exodul” lor spre Oltenia a continuat, deși produsele agricole erau cumpărate la un preț aproape dublu față de cel real, fapt recunoscut în presă¹¹ și de către oficialități¹².

Cel puțin la nivelul intențiilor, oficialitățile doreau să își arate grija ca omul de rând să aibă condiții decente de viață. Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării¹³, prin ordinul 1978/1946, prevedea ca pâinea să fie consumată de șase ori pe săptămână iar mălaiul o zi¹⁴. Ori, la începutul lunii iunie 1946, cantitățile de grâu repartizate ajungeau la livrarea de pâine doar pentru trei zile, numai mălaiul fiind repartizat conform ordinului¹⁵. Chiar și aceste cantități, care asigurau pe jumătate consumul, soseau în oraș cu mare greutate. „Aș putea spune că le cerșim”, se exprima mâhnit primarul Eduard Lăzărescu, într-un raport către guvern, în aceeași

sau distruși în război, însă în județ nu existau asemenea cazuri (idem, fond Camera Agricolă Iași, dosar nr. 29/1946-1947, f. 34-36).

⁷ „Moldova Liberă”, 7 martie 1946, p. 1.

⁸ Raportul Primăriei Iași din luna iunie 1946 (AN Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 46/1946, f. 129).

⁹ „Dreptatea”, 23 noiembrie 1946, p. 3. Ziarul Partidului Național-Țărănesc era printre puținele publicații de opoziție din România care își continuau existența.

¹⁰ Un mare grup al locuitorilor comunei Lețcani se plânga prefectului de greutatea cu care porumbul ajunge în comună, motiv pentru care sunt „complet înfometați”. Ei invocau cu nemulțumire legea care interzicea aprovizionarea cu cereale din alte localități (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 62/1946, f. 8).

¹¹ „Dreptatea”, 10 octombrie 1946, p. 2. Locuitorii comunei Cornești (azi, sat în comuna Miroslava), care în mod obișnuit se ocupau cu agricultura, erau nevoiți din cauza secetei să aducă „de aiurea” porumb și grâu. „Opinia”, 20 noiembrie 1946, p. 3.

¹² „Săcarii” erau considerați „o primejdie pentru ordinea publică”, deoarece produceau perturbări în procesul de colectare și transport al grânelor (Traian Săvulescu, *Problema alimentării populației. Cuvântare rostită în ședința Adunării Deputaților din ziua de 18 ianuarie 1947*, București, 1947, p. 22).

¹³ Din cadrul Ministerului Economiei Naționale.

¹⁴ AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 518/1946, f. 93.

¹⁵ Ibidem.

lună iunie¹⁶. În unele comune, porumbul era livrat „cam la două luni”¹⁷. Deși guvernul autorizase achiziția de cereale din județele cu excedent, delegații Iașului întâmpinau dificultăți în teren.

Până la data de 31 octombrie 1946, trebuia să sosească la Iași 348 de vagoane cu grâu, aprobate de Ministerul Aprovizionării. Dintre acestea sosiseră doar 77. Populația era agitată, existând riscul unor tulburări¹⁸. Astfel, în luna noiembrie 1946, județul de unde urmau să se facă achizițiile era Bihor, dar în loc de 100 vagoane necesare, autoritățile bihorene ofereau doar șase. Guvernul anunța laconic autoritățile ieșene că ofertele din Bihor erau anulate¹⁹. Ulterior, ziarul „Dreptatea” afirma că 51 de vagoane cu grâu, colectate în județul respectiv la preț oficial pentru aprovizionarea Moldovei, ar fi fost vândute pe plan local, la suprapreț²⁰. În orice caz, corupția se manifesta la toate nivelurile administrației. Se semnalau situații din teritoriu unde autoritățile ofereau populației ce era mai prost²¹ sau uneori nimic²². Uneori neregulile aveau conotații politice²³. Acest fapt era recunoscut ulterior de către oficialități, care profitau de conjunctura politică pentru a învinui aparatul administrativ „moștenit” de „năravuri învechite”, iar ministerele de incapacitate²⁴.

O consecință a războiului agravată de către secetă a fost foametea. În general, populația județului Iași era slăbită și afectată de boli „sociale”²⁵. Existau acțiuni caritabile, oficiale sau particulare, dar nu reușeau să acopere decât o mică parte din probleme. În noiembrie 1946, zahărul și grișul, alimente „strict necesare

¹⁶ Idem, fond Primăria Iași, dosar nr. 46/1946, f. 133. Primarul Iașului, membru al Partidului Național-Liberal condus de Gheorghe Tătărăscu, a dovedit în general o atitudine demnă față de guvernul Petru Groza.

¹⁷ Fiecare sătean primea 3-4 kg, contra cost (idem, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 725).

¹⁸ Idem, fond Primăria Iași, dosar nr. 46/1946, f. 129.

¹⁹ Idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 518/1946, f. 80.

²⁰ „Dreptatea”, 17 decembrie 1946, p. 2.

²¹ În pretura Târgul Frumos administrația locală și-a rezervat porumbul de calitate. Cel puțin în comuna Războieni, porumbul „verde de alterat” a fost împărțit săracilor de către oamenii pretorului, înregistrându-se cazuri mortale în rândul copiilor care l-au consumat (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 2/1946, f. 6).

²² Un locuitor al satului Găureni din comuna Uricani se plângea, în mai 1946, că „oamenii cu împărțeala, cu ajutorul Primarului, au dat la cei cu Mijloace [sic], iar pe noi [cei lipsiți de mijloace, n.n.] ne-au respins, fiind muritori de foame” (ibidem, dosar nr. 62/1946, f. 46).

²³ În octombrie 1946, în comuna Roșcani, membrii PCR au blocat grâul trimis de guvern pentru însămânțare cu scopul de a-l distribui exclusiv colegilor de partid. La sesizarea Primăriei, Postul de jandarmi din comună a aplanat conflictul (ibidem, dosar nr. 61/1946, f. 1).

²⁴ Traian Săvulescu, *op. cit.*, 1947, p. 22.

²⁵ Un raport al Serviciului Sanitar din luna august 1945 semnală cazuri de pelagră. Existau comune (Bosia, Țuțora) unde maladiile nu se făcuseră simțite. În altele (Ciurea, Grajduri) autoritățile sanitare preconizau cazuri de TBC și moarte prin inaniție (AN Iași, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 723-729).

creșterii sugarilor”, lipseau²⁶. În orașul Iași și în județ, au fost organizate cantine școlare de către Crucea Roșie²⁷, respectiv Apărarea Patriotică²⁸. Dar problemele persistau. În noiembrie 1946, datorită lipsurilor mari, gravidele și mamele cu sugari nu au mai fost acceptate în cantinele școlare²⁹. Raportul Primăriei ieșene din 3 iunie 1946 amintea de copiii orașului, „străvezii, anemiați peste măsură, [...] candidați la tuberculoză”³⁰. Elevele școlii primare „Carmen Sylva” erau foarte slăbite din cauza alimentației precare³¹. Procesul de învățământ avea, așadar, și el de suferit³².

Dintre cei 3.000 de orfani din județ câteva sute au fost plasați în diverse locații³³. S-au căutat și alte variante. Astfel, aproximativ 370 de orfani au fost plasați unor familii „crescătoare”. Fondurile erau trimise cu mare întârziere de către Serviciul Sanitar din cadrul ministerului de resort. Multe familii aflate „la greu impas” avertizau că vor trimite orfanii înapoi deoarece nu îi vor mai putea îngriji³⁴. La așezământul de ocrotire Galata, în perioada 1 ianuarie-30 iunie 1946, s-au înregistrat decese în rândul bătrânilor, datorită inaniției³⁵. Căminele de bătrâne „Maria Catargi” și „Erato Păucescu” se aflau în îngrijirea Primăriei Iași. Ele erau finanțate din fondul Asistenței Sociale care, în aprilie 1946, era epuizat. Primăria se vedea nevoită să promită ajutor în august, cu ocazia alcătuirii noului buget, deoarece nu mai dispunea de fonduri neangajate³⁶. De altfel, în raportul trimis guvernului în

²⁶ Anterior, dispensarele din județ au distribuit produsele respective sugarilor, în cadrul consultațiilor (ibidem, f. 461).

²⁷ Existau șase cămine de zi în comunele Aroneanu, Băiceni, Cotnari, Popricani, Sculeni și Țigănași, cu un total de circa 1.000 de copii, care luau masa de patru ori pe zi (ibidem, f. 463).

²⁸ Organizație creată înainte de 23 august 1944 sub egida PCdR. Ea a organizat 12 cantine școlare în satele Avântul, Balș, Cotul Morii, Epureni, Golăești, Gropnița, Hodora, Hoiești, Horlești, Stânca Roznovanu, Tipilești, Ursoaia. Copiii luau masa de două ori pe zi, aceasta constând în fasole sau cartofi (ibidem).

²⁹ Ibidem. În martie 1946 aceste categorii aveau acces la masă („Moldova Liberă”, 23 martie 1946, p. 1).

³⁰ AN Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 46/1946, f. 132.

³¹ În mai 1946, președinta Comitetului Școlilor din Iași ruga Prefectura să ofere o sumă de bani pentru ceaiul zilnic al acestor eleve. Însă instituția nu dispunea de fondurile necesare (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 62/1946, f. 55).

³² În școli, unii elevi se țineau de tablă când erau chemați să spună lecția, fiind lipsiți de putere („Moldova Liberă”, 11 aprilie 1946, p. 3). Din cauza subalimentației, randamentul școlar era scăzut („Opinia”, 14 noiembrie 1946, p. 3).

³³ Preventoriul „Doctor Clunet” din Bucium adăpostea în condiții dificile 100 de orfani („Moldova Liberă”, 26 februarie 1946, p. 2).

³⁴ AN Iași, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 464.

³⁵ Era vorba despre 17 persoane din cele 42 aflate în îngrijire. Alocația zilnică pentru hrană era de 1.500 de lei, sumă foarte mică la vremea respectivă. Pentru îmbunătățirea hranei ar fi fost nevoie de 5 milioane de lei (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 5/1946, f. 48).

³⁶ Ibidem, dosar nr. 42/1946, f. 59.

ziua de 3 iunie 1946, primarul Iașului constata neputința de a ajuta populația nevoiașă a orașului³⁷.

Și creșterea animalelor întâmpina greutăți din cauza secetei. Ca și în alte cazuri, Convenția de Armistițiu cu URSS avea prioritate. Fânul natural, fie de șes sau de deal, era colectat doar pentru nevoile armatei, în speță cea sovietică³⁸. Penuria de furaje cu care se confrunta zona Iașului a determinat guvernul să decidă, în ziua de 10 septembrie 1946, sistarea colectărilor de fân pentru armată din județ³⁹. În cazul porcinelor, cu șroturile obținute de la presele de ulei și tărâțele de la mori erau hrănite în primul rând scroafele-gestante ori cu puii și porcii ce trebuiau trimiși în URSS, conform Convenției mai sus-amintite⁴⁰. Autoritățile au încercat să profite de acest act pentru trimiterea vitelor lipsite de hrană în URSS⁴¹, însă Comisia Aliată de Control era foarte exigentă și respingea animalele prea slăbite⁴².

În disperare de cauză, au existat anumite soluții drastice din partea autorităților. În afară de șroturi, Ministerul Agriculturii și Domeniilor cerea Prefecturii Iași, în septembrie 1946, să emită o ordonanță prin care furajele brute (paie, coceni, curpeni de cartof, pleavă) trebuiau utilizate exclusiv pentru hrana animalelor⁴³. Serviciul Silvic Iași recomanda locuitorilor frunzele din păduri drept o hrană bună mai ales pentru oi și capre, dar și pentru vitele mari. Erau laudate calitățile nutritive ale acestora „de două ori mai hrănitoare decât strujenii de porumb” [sic]⁴⁴. În ceea ce privește recoltarea frunzelor, crescătorii de animale nu erau prea entuziaști și preferau „buruieni mai înalte, mohor, rogoz” de pe câmpuri⁴⁵. La data de

³⁷ Pentru o asistență socială efectivă ar fi fost nevoie de aproximativ 50 de milioane de lei. Eduard Lăzărescu declara că nu poate alina „nici măcar 5% din suferințele celor care se perindă la Primărie” (idem, fond Primăria Iași, dosar nr. 44/1946, f. 132).

³⁸ Idem, fond Camera Agricolă Iași, dosar nr. 92/1946, f. 65.

³⁹ Banuim că termenul „armată” se referă atât la cea română, cât și la cea sovietică (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 59/1946, f. 103).

⁴⁰ În septembrie 1946, Oficiul Economic Județean bloca aceste reziduuri care urmau să fie folosite exclusiv pentru hrana vitelor (ibidem, f. 75).

⁴¹ S-a hotărât livrarea unei cote anticipate de animale în contul Armistițiului. Administrația Livrărilor primise în acest scop un fond important pentru intensificarea colectărilor doar în regiunile bătute de secetă (Traian Săvulescu, *op. cit.*, 1947, p. 32).

⁴² În decembrie 1946, aceasta a returnat un transport cuprinzând carne de vită pe motiv că animalele au fost „prea slăbite”. Carnea a fost valorificată în orașul Iași. Primăria a hotărât ca transportul refuzat de către sovietici să fie vândut Spitalului „Sf. Spiridon” la prețul de 2.500 lei/kg (Radu Filipescu, *op. cit.*, p. 174).

⁴³ În acest sens, se recomanda ca așternuturile vitelor să fie alcătuite exclusiv din frunze (AN Iași, fond Camera Agricolă Iași, dosar nr. 92/1946, f. 88).

⁴⁴ Erau indicate drept comestibile frunzele de frasin, plop, salcie, castan, tei, alun, fag, carpen, arțar, jugastru, paltin, gladiță și stejar. Recoltarea era socotită optimă între Adormirea Maicii Domnului (15 august) și Ziua Crucii (14 septembrie), când trebuiau tăiate ramurile cu tot cu frunze până la o grosime de 2 cm. Același serviciu lauda puterea nutritivă a frunzelor de ulm recoltate la timp și bine conservate, considerată superioară fânului (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 59/1946, f. 118 ș. u.).

⁴⁵ Ibidem, f. 53.

25 octombrie, când se încheia campania din păduri, recolta era infimă în raport cu necesitățile județului⁴⁶. S-a recoltat și stuf, numit în documente „fân de baltă”, însă această plantă nu era benefică decât ca eventual supliment alimentar⁴⁷. Tot pentru hrana vitelor, dar mai ales a porcilor, se îndemna culesul ghindei și a jirului⁴⁸. O alternativă erau castanele sălbatice. În octombrie 1946, la Iași s-a înființat pe strada Săulescu nr. 5 un Birou de colectare a castanelor⁴⁹. Ziarele locale ofereau indicații pentru prepararea respectivelor fructe⁵⁰. Dar în județul Iași, ca și în celelalte județe ale Moldovei, nu existau păduri de castani. În aceeași lună, autoritățile concluzionau că „nu este cazul a colecta” castane⁵¹.

În condițiile acutei lipse de furaje din județ, creșterea unei vite era un lux. Dacă în ianuarie 1946 prețul unei vaci era de 3-4 milioane, peste câteva luni scădea sub un milion⁵². Disperați, crescătorii ieșeni plecau în sud ca să își vândă animalele⁵³. Ministerul de resort încuraja aceste acțiuni. Mai mult, ministrul Traian Săvulescu considera vânzările de animale din județul Iași din perioada 1 iulie-1 decembrie 1946 drept „modeste”⁵⁴. Deși credincioase din punct de vedere politic guvernului Groza, autoritățile locale nu agreau aceste practici, conștiente fiind că ar putea rămâne fără vite în județ. Aceste temeri le aveau și locuitorii de la sate⁵⁵. O altă

⁴⁶ Pădurile de stat și particulare vor recolta frunze cu ajutorul lucrătorilor angajați. O căpiță de frunze de 200 kg din pădurile statului costa 50.000 de lei, jumătate din prețul local al paielor de grâu. Dar multă lume nu avea bani și spera că va primi aceste frunzare gratis (ibidem, dosar nr. 59/1946, f. 53). În octombrie se recoltaseră 35 de vagoane, necesarul de furaje în județ fiind de 5.000. Se spera într-un ajutor din județul Roman, care avea un excedent de 1.000 de căpițe de frunzare (idem, fond Camera Agricolă Iași, dosar nr. 92/1946, f. 81).

⁴⁷ În octombrie, Camera Agricolă Iași avea un stoc de 50 de vagoane, recoltate în regim de dijmă cu sătenii, care vor primi 20 (ibidem, f. 75). În ianuarie 1947, primarul comunei Golăești se plângea că i s-a repartizat ca furaj doar stuf, iar vitele care l-au mâncat au murit (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 518/1946, f. 119).

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 59/1946. Culesul era uneori riscant. Adolescentul Petre Stroiescu din comuna Bucium, aflat într-un stejar la cules de ghindă, a căzut și a murit (idem, fond Inspectoratul General Administrativ Iași, dosar nr. 45/1946, f. 143).

⁴⁹ Cei care colectau cantități mai mari de 50 kg primeau contravaloarea lor în bani („Opinia”, 11 octombrie 1946, p. 2).

⁵⁰ Metodele de pierdere a gustului amar erau sfârâmarea și ținerea lor în două-trei ape timp de o zi sau fierberea (Ibidem).

⁵¹ AN Iași, fond Inspectoratul General Administrativ Iași, dosar nr. 14/1946, f. 185.

⁵² Idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 2/1946, f. 32. Prețul unei vite echivala cu cel al unei banițe de mălai (Traian Săvulescu, *op. cit.*, p. 31).

⁵³ În comuna Focuri locuitorii nu aveau furaje pentru iarnă; în iulie, pășunile erau uscate și singura soluție era considerată vinderea animalelor. În aceeași lună, 30 de locuitori din comuna Fântânele se pregăteau să plece cu boii în județul Dâmbovița. Ei sperau că acolo vor fi plătiți mai bine și vor putea achiziționa alimente (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 2/1946, f. 35).

⁵⁴ În acea perioadă au fost vândute în alte județe doar 26 de cabaline, 2.223 bovine, 72 ovine și 369 porcine (Traian Săvulescu, *op. cit.*, p. 69).

⁵⁵ Cazul comunei Fântânele (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 2/1946, f. 35). Vitele erau foarte importante pentru săteni. Laptele puținelor vaci neînțârcate rămase în comunele Gropnița și

soluție ar fi fost, după părerea guvernului, trimiterea animalelor la iernat în sud, în așa-numitele județe excedentare, unde pășunile nu fuseseră afectate de secetă⁵⁶. În județ s-a format o comisie pentru organizarea evacuării. Dar condițiile erau destul de pretențioase față de sărăcia care domnea în această parte a țării⁵⁷. În vara anului 1946, căile ferate din județ reveneau la ecartament normal. Faptul că guvernul nu trimitea furaje, dar se oferea să la transporte vitele a nemulțumit țăranii ieșeni, care nu au acceptat propunerea executivului⁵⁸. În condițiile unei libertăți relative a presei, „Dreptatea” arăta că transportul furajelor spre Moldova ar fi costat mai puțin decât cel al vitelor către sud⁵⁹. În orice caz, toate aceste măsuri extreme, chiar dacă nu eficiente în totalitate, au fost considerate de către oficiali ca fiind un plan bine studiat⁶⁰. În septembrie 1946, existau speranțe de achiziționare a fânului din regiunile excedentare în furaje, precum Năsăud, Baia, Roman⁶¹.

Și legumicultura ieșeană cunoștea probleme. Exista o lipsă acută de semințe și de insecticide. Autoritățile au încercat să constrângă populația în vederea cultivării legumelor și zarzavaturilor. În mai 1946, Prefectura a făcut apel la art. 15 din Legea Administrativă, privind obligativitatea cultivării terenurilor virane⁶². Primăriile și preturile din județ trebuia să cultive terenurile de care dispuneau în vatra satului pentru a asigura nevoile proprii și eventual ale populației locale. Inițiativa a dat roade în comune ca Bosia și Copou⁶³, dar a eșuat în altele. În plasa Bivolari, de pildă, terenul de 25 de ari aflat în jurul sediului său a fost semănat de către funcționari cu

Fântînele era vândut pentru achiziția porumbului (idem, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 725).

⁵⁶ În noiembrie 1946, județele Ilfov, Dâmbovița, Teleorman, Constanța, Sibiu se ofereau, prin intermediul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, să primească animale din Moldova. Era vorba despre 45.171 de oi, 3.072 de boi, 939 de cai, 56 de capre, 10 porci și trei bivolițe (idem, fond Prefectura Iași, dosar nr. 58/1946, f. 1).

⁵⁷ Locuitorii care și-ar fi înscris animalele pentru evacuare trebuia să le asigure îngrijitori, iar acestora să le dea unelte pentru construcția de „colibe” pentru ei și adăposturi pentru animale. Ca o concesiune, lemnul pentru construcție era gratuit. Tot ei trebuia să suporte cheltuielile hranei lucrătorilor (ibidem, f. 11).

⁵⁸ Ibidem, f. 4-7 și f. 25-26.

⁵⁹ Într-un vagon puteau fi încărcate maximum zece vite, respectiv cantități de nutreț pentru cel puțin 100 de vite pe timp de o lună („Dreptatea”, 23 august 1946, p. 3).

⁶⁰ Traian Săvulescu, *op. cit.*, p. 32-35. El omitea însă prezentarea aspectelor negative ale acestui plan.

⁶¹ AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 59/1946, f. 53.

⁶² Ibidem, dosar nr. 67/1946, f. 48.

⁶³ În comuna Bosia, Gheorghe Bunduc, om înstărit din sat, a luat în arendă terenurile destinate construirii localului Primăriei, casei parohiale și postului de jandarmi (câte 1.500, respectiv 1.400 mp) și le-a cultivat cu zarzavat. Pe 29 mai, un raport al plasei Copou arăta că toate terenurile din curțile acestora ce se pretau la cultura zarzavaturilor au fost cultivate și dădeau rezultate satisfăcătoare. În comuna Copou, pe cei aproximativ 10 ari din curtea primăriei, secretarul Gheorghe Finca a cultivat zarzavat, iar pe cca. 10 mp alți funcționari vor încropi o răsadniță de varză (ibidem, dosar nr. 67/1946, f. 10-29).

fasole și cartofi, însă din cauza secetei „nu a răsărit nimic”⁶⁴. Au fost și primării și sedii de preturi mai puțin norocoase, care nu aveau teren disponibil.

La rândul ei, Primăria Iași a ordonat în ziua de 24 aprilie tuturor proprietarilor, chiriașilor, instituțiilor publice sau particulare din cuprinsul municipiului să cultive toate terenurile mai mari de 100 mp din jurul reședințelor cu legume sau orice alte culturi „de asemenea natură”⁶⁵. Acest ordin a fost respectat. Cu toate acestea, a generat și anecdote. Spre exemplu, în oraș a circulat o glumă privind cultivarea zarzavatului în Grădina Copou. Aceasta încă mai păstra urmele războiului, avea aspect de teren viran, era mai mare de 100 mp și s-ar fi încadrat întocmai ordinului Primăriei⁶⁶.

Legumele reprezentau pentru unele comune ieșene principala sursă de hrană. În comunele Bosia și Țuțora se cultivau ardei grași, vinete, varză. Din comercializarea lor, locuitorii își procurau produsele deficitare (grâu, porumb, cartofi, fasole, untdelemn)⁶⁷. În comunele Gropnița și Fântânele, în proporție de 90% locuitorii nu dispuneau de alimente proprii și erau nevoiți să se alimenteze cu turte de orz și borș de lobodă⁶⁸. În comuna Pocreaca, sursa principală de venit era reprezentată de vii și livezi, compromise deja din luna august, fapt care a cauzat lipsuri mari⁶⁹. În aceeași perioadă, locuitorii comunei Focuri, în disperare de cauză, au consumat fructe necoapte, fapt care a cauzat o epidemie de dezinterie⁷⁰. Locuitorii comunelor Holboca și Golăești nu aveau nici grâne, nici legume și le achiziționau integral din Iași, la prețuri mari⁷¹.

Problemele secetei au fost abordate și în campania electorală. Pâinea și mălaiul erau considerate „cele mai gingașe chestiuni” pe plan local⁷². În ziua de 10 septembrie 1946, o delegație oficială de la București a fost întâmpinată pretutindeni de locuitori îngrijați din cauza lipsei de porumb, hrana de bază a țaranului. S-au oferit asigurări că „guvernul are toată grija”⁷³. Propaganda mascată era respinsă însă de alegători. În ziua de 29 august 1946, pretorul plășii Bivolari, însoțit de un membru

⁶⁴ Ibidem, f. 10.

⁶⁵ Cultivarea se putea face prin mijloace proprii, dijmă sau arendă. Cei care erau în imposibilitatea de a le cultiva trebuia să le pună gratuit la dispoziția Primăriei, aceasta urmând să le repartizeze instituțiilor. Contraveniențelor urma să li se fixeze din oficiu un impozit corespunzător venitului net pe care l-ar fi produs terenul în caz că ar fi fost cultivat (idem, Fond Primăria Iași, dosar nr. 46/1946, f. 88).

⁶⁶ Vezi „Opinia” din 28 septembrie 1946.

⁶⁷ Totuși, 50% din populație suferea de foame (AN Iași, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 729).

⁶⁸ Ibidem, f. 725.

⁶⁹ Ibidem, f. 727.

⁷⁰ Epidemia a făcut victime (ibidem, fond Inspectoratul General Administrativ Iași, dosar nr. 2/1946, f. 35).

⁷¹ Idem, fond Serviciul Sanitar al Județului Iași, dosar nr. 4/1946, f. 719.

⁷² Un raport al Primăriei Iași din luna iunie 1946. Vezi nota nr. 8.

⁷³ AN Iași, fond Inspectoratul General Administrativ Iași, dosar nr. 2/1946, f. 113.

al Partidului Comunist Român, a vizitat comuna Trifești. Locuitorii au fost convocați pentru a li se oferi lămuriri referitoare la înșămânțările de toamnă și recoltatul frunzelor pentru hrana animalelor. Dar, în momentul în care adunarea a luat aspectul unei campanii în favoarea Blocului Partidelor Democratice (BPD), mulțimea a intervenit, scandând lozinci în favoarea partidelor Național-Liberal și Național Țărănesc⁷⁴. Detaliile nu erau omise. În ziua de 2 iunie 1946, a avut loc pe stadionul din Copou un miting al organizațiilor Frontului Plugarilor – formațiune membră a BPD – din județ. Cu acest prilej, s-a distrus accidental gardul unei grădini de zarzavat, unde au fost parcate mașini. Prefectura decidea în septembrie să despăgubească proprietarul grădinii⁷⁵. Apăreau semne clare ale politizării agriculturii⁷⁶.

Adversarii BPD-ului nu puteau decît să promită că, în eventualitatea câștigării alegerilor, „Anglia și America [...] vor trimite toate alimentele necesare”⁷⁷. Opoziția constata faptul că guvernul folosește pârgiile aprovizionării pentru a-și crea simpatii în rândul electoratului⁷⁸. O dovadă era distribuirea de ajutoare venite din Irlanda în județ, „din casă în casă” de către delegații Apărării Patriotice și ai Prefecturii cu o mașină pusă la dispoziție de către BPD⁷⁹. În condițiile unei penurii acute, Prefectura împărțise din cantitatea de grâu necesară fabricării pâinii pentru populație, între altele, participanților veniți din județ la un miting al BPD-ului de la Iași⁸⁰. Presa favorabilă acestei alianțe a căutat să prezinte grija guvernului față de problemele din teritoriu. În luna septembrie 1946, lucrurile păreau rezolvate pentru crescătorii de animale. „Moldova Liberă” anunța alocarea către județul Iași a unui important fond pentru furaje⁸¹. De asemenea, birjarii din Iași erau asigurați de către propagandiștii BPD că după alegeri vor putea să se aprovizioneze cu cereale la

⁷⁴ „Răzmerița” – cum o numește sursa – era condusă de preotul și învățătorul din sat (idem, Fond Prefectura Iași, dosar nr. 5/1946, f. 167).

⁷⁵ Deși pagubele erau estimate la 300.000 lei, se decidea despăgubirea cu 250.000 (ibidem, f. 273-277).

⁷⁶ Comitetul Central al Frontului Național al Tineretului Democrat Român cere autorităților, prin intermediul guvernului, să mobilizeze „întreg tineretul din orașe și sate [sic]” să colecteze frunzare, ghindă și jir din păduri, trestie din bălți. Acțiunea trebuia să aibă loc în ziua de 1 septembrie 1946, „sub semnul” organizației respective (ibidem, Fond Prefectura Iași, dosar nr. 59/1946, f. 100).

⁷⁷ Afirmația aparține unui susținător al PNL-Dinu Brătianu din comuna Vlădeni, fiul al acestui partid (ibidem, dosar nr. 2/1946, f. 43). În continuare, exista o percepție mesianică a Statelor Unite și a Regatului Unit. Vezi Gheorghe Onișoru, „*Vin americanii!*” – *de la speranță la iluzie în România postbelică*, în AIIAI, tom XXXI (1994), *passim*.

⁷⁸ Se considera că guvernul folosește aprovizionarea cu cereale a regiunilor defavorizate ca argument în campania electorală („Dreptatea”, 18 august 1946, p. 3).

⁷⁹ „Opinia”, 17 septembrie 1946, p. 3.

⁸⁰ AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 5/1946, f. 212. Vasile Condrea, directorul Oficiului Economic Județean Iași, încerca prin oficiul CFR să obțină un împrumut de grâu pentru a-l împărți ieșenilor în ziua alegerilor (ibidem, dosar nr. 518/1946, f. 81).

⁸¹ Se vorbea despre 1.500.000.000 lei alocați de Serviciul pentru Furaje, din cadrul Ministerului de resort („Moldova Liberă”, 18 septembrie 1946, p. 1).

prețuri mai ieftine⁸². Totuși, conform documentelor de arhivă, în aceeași lună, Ministerul Agriculturii și Domeniilor cerea Prefecturii măsuri drastice pentru economisirea furajelor brute. Pe de altă parte, în momentele dificile pentru guvern, presa fidelă acestuia ataca în mod repetat oficialitățile locale, în încercarea de a diminua responsabilitatea executivului⁸³. Dacă „Opinia” încerca să își păstreze statutul de cotidian independent, „Moldova Liberă” se manifesta ca un ziar politic⁸⁴.

După alegeri, măsurile populiste au scăzut în intensitate. Duminică, 28 decembrie 1946, directorul Oficiului Economic Județean Iași raporta autorităților centrale blocajul cantităților repartizate de SSA. El sublinia faptul că, timp de 6 săptămâni⁸⁵, nu a fost distribuită nicio rație de pâine în municipiu, iar pentru sate s-au oferit cantități foarte mici de porumb, care nu au ajuns decât pentru câteva zile. Existau deja cazuri de deces de inanție. Situația era calificată „mai mult decât dezastruoasă”⁸⁶. În ianuarie 1947, întreaga cantitate de orz aflată la fabricile de bere ieșene a fost blocată. Toate autorizațiile privind achiziționarea de cereale pentru fabricile respective erau anulate de către ministrul subsecretar de stat al Aprovizionării⁸⁷. „Întrucât orașul este lipsit de cereale, rugăm să dați în consumație această cantitate, ne putem lipsi de bere”, ruga prefectul Iașului, C. Bordeianu⁸⁸. De altfel, guvernul recunoștea public faptul că „în preajma Crăciunului” transportul a fost slăbit spre regiunile deficitare⁸⁹. Ministrul Agriculturii și Domeniilor elogia țăranii români, în special pe cei moldoveni „care strâng cureaua în loc să protesteze [sic]”, care „fierb frunze și rădăcini și le mănâncă fără să crâcnească”⁹⁰. Colegul său de la Ministerul Industriei și Comerțului recunoștea, la rândul său, problemele existente la data de 5 decembrie 1946, care dovedeau necesitatea redresării economice și financiare a țării⁹¹.

*
* *

⁸² AN Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 518/1946, f. 81.

⁸³ Într-un raport din octombrie 1946, primarul Iașului descria greutățile aprovizionării. El constata că „Moldova Liberă” ataca zilnic organele locale, fapt care îngreuna situația instituției sale (ibidem, dosar nr. 46/1946, f. 129). Mai neutru, ziarul „Opinia” aprecia că, dacă pământul ar fi fost bine lucrat și dacă nu ar fi lipsit mijloacele de producție, în primul rând mâna de lucru, animalele și uneltele, dacă terenul ar fi fost îngrășat, consecințele secetei ar fi fost mult atenuate („Opinia”, 9 noiembrie 1946, p. 1).

⁸⁴ Directorul „Moldovei Libere” era profesorul Constantin Balmuș, membru al Partidului Național Popular, formațiune minusculă din cadrul BPD-ului.

⁸⁵ Aceasta însemna că înainte cu două zile de alegerile din 19 noiembrie livrările fuseseră sistate.

⁸⁶ Este vorba despre Vasile Condrea (AN Iași, fond Prefectura Iași, dosar nr. 59/1946, f. 126).

⁸⁷ Ibidem, fond Primăria Iași, dosar nr. 15/1946, f. 458.

⁸⁸ Ibidem, f. 463.

⁸⁹ Traian Săvulescu, *op. cit.*, p. 26.

⁹⁰ Ibidem, p. 44.

⁹¹ O „producție mult scăzută, o circulație a mărfurilor dezorganizată, un buget deficitar, o serie întreagă de sarcini grevând asupra vieții noastre economice” („Dreptatea”, 5 decembrie 1946).

Anul 1946 a fost un an în care România în general și Moldova în special au cunoscut probleme complexe. Distrugerile războiului erau încă vizibile. De asemenea, în virtutea Convenției de Armistițiu, trupe sovietice continuau să staționeze în Iași. Ele trebuiau aprovizionate preferențial, fapt care defavoriza atât aprovizionarea populației locale cu alimente, cât și hrana animalelor.

Mecanismul de aprovizionare a populației locale întâmpina probleme. Monopolizarea de către stat a achizițiilor din județele cu recoltă excedentară nu a însemnat rezolvarea problemei alimentării. Autoritățile locale întâmpinau greutăți în achiziționarea cantităților de grâu și porumb repartizate de guvern. Sfârșitul de an aducea o stare extrem de grea în județ din punct de vedere alimentar. Neregulile cuprindeau segmente diverse ale administrației, de la ministere la simplii funcționari locali. Și celelalte sectoare aveau probleme. Foametea era un fenomen larg, care a afectat diverse păături sociale. Măsurile de combatere au fost modeste, în condițiile complexității realităților politico-sociale.

În domeniul legumiculturii se aplicau măsuri primitive de combatere a dăunătorilor și cultura extensivă. Creșterea animalelor a fost și ea afectată de către secetă. Deficitul de furaje tradiționale a dus la adoptarea unor măsuri drastice. S-au colectat diverse surrogate. Guvernul a încurajat vânzarea animalelor sau trimiterea lor la iarnat în sud, dar acest lucru nu a fost agreat de locuitorii județului.

Problema secetei a avut și valențe politice. Opoziția acuza slaba funcționare a mecanismului aprovizionării populației, corupția din sistem. Puterea politică promitea îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației. Ciocnirile de idei puteau avea loc în condițiile în care exista încă o libertate – este drept relativă – a cuvântului. Referitor la două publicații mai importante din județ, dacă „Opinia” a păstrat un ton în general neutru, „Moldova Liberă” a susținut guvernul, uneori în detrimentul autorităților locale. Anul 1946 se încheia într-o notă de incertitudine referitoare la viitor, caracteristică acelei perioade.

Information in Documents about the Drought from Iași County in 1946

(Abstract)

Key-words: drought, Iași, insecticide, quality seeds famine, corruption, bureaucracy, fodder, government, war, Soviet troops, election campaign

The year 1946 was overflowing with problems for Romania, mainly for Moldova. This territory was a front line during the Second World War, and destructions are still visible. Also, according to the Armistice Convention signed in 1944, the Soviet troops were still stationary in Iași county. These troops had to be first supplied by Iași authorities in the detriment of the local population. At the same time, drought caused problems within the county. The state took on its own the

problem of nourishment of the natives, but supply mechanism had problems. Corruption and bureaucracy were spread along the country. Famine affected a large part of the county. Control measures were weak because of the complex political reality.

Vegetable production, an important local source of food, was confronted with serious problems caused by the insecticide and the poor quality of the seeds. Ancient methods of vermin annihilation and extensive crops were often useless. Cattle breeding was affected by the drought, as well. The lack of common fodder required extreme measures. Different surrogates – as leaves or reed – were collected. The government encouraged cattle sale or sending in the rich crops from the South. Many locals did not agree with these solutions, waiting for the fodder promised by the government, especially during the 1946 election campaign.

Political opposition still existed. It criticized the government for the famine related problems, corruption, and the still expected American and British arrival. The government used the supply lever also to gain local support. The year 1946 was ending in a strong uncertainty.

Contribuții la organizarea administrativă a județului Putna. Sfaturile Populare Raionale

Bogdan Constantin Dogaru

După finalizarea comunizării instituțiilor centrale ale statului, guvernul Petru Groza s-a preocupat de subordonarea politică a administrației locale. Astfel, „republica populară” intra definitiv „în mâinile poporului”, după cum susținea propaganda oficială. Reforma administrației locale în Republica Populară Română era anunțată încă din aprilie 1948, prin Constituție, care prevedea existența consiliilor populare ca „organe locale ale puterii de stat”¹.

Problema administrației locale a fost dezbătută prima dată în ședința Secretariatului CC al PCR din 10 decembrie 1948. La propunerea ministrului de Interne, Teohari Georgescu, liderii Partidului au decis să nu organizeze alegeri pentru proiectatele Consilii Populare deoarece țărăimea era „agitată” din cauza începerii colectivizării.

În ședința Biroului Politic al CC al PMR din 10 ianuarie 1949 Teohari Georgescu a analizat pe larg proiectul Legii pentru înființarea Consiliilor Populare. Acesta aprecia că aparatul administrativ din acel moment nu mai corespundea noii situații politice și economice, cu toate că prefecții și primarii fuseseră schimbați în proporție de 91%. Reforma în organizarea aparatului de stat, arăta Teohari Georgescu, era importantă pentru că altfel nu se putea pune problema dictaturii proletariului. „Partidului i se dă totodată un instrument puternic care îi va ușura munca și îl va scuti să devină un hamal în toate problemele”. La rândul ei, Ana Pauker considera consiliile populare ca fiind viitoare instrumente de luptă împotriva chiaburilor care se vor ridica împotriva înființării colhozurilor².

Decizia înființării Comisiei de Stat pentru aplicarea Legii Sfaturilor Populare a fost luată în ședința Secretariatului CC al PMR din 4 februarie 1949. Înlocuirea termenului „consiliu” cu cel de „sfat” s-a făcut la propunerea lui Iosif Chișinevski care dorea impunerea modelului sovietic³. Comisia avea ca principală sarcină instalarea comitetelor provizorii în județe, plăși, orașe și comune și să coordoneze, pentru început, activitatea acestora. De altfel, în ședința Secretariatului CC al PMR din 10 mai 1949, Alexandru Moghioroș afirma că misiunea acestei comisii trebuia să se termine după ce operațiunea de instalare a comitetelor provizorii era încheiată și că

¹ *Constituția Republicii Populare Române* publicată în MOF, partea I, nr. 87 bis, 13 aprilie 1948.

² *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR (1949)*, vol. II, București, Arhivele Naționale ale României, 2003, p. 13-14.

³ *Ibidem*, p. 44.

respectivale comitete vor fi preluate de Consiliul de Miniștri, acestea având două sarcini de bază: pregătirea alegerilor pentru sfaturile populare și aplicarea în teritoriu a directivelor guvernului⁴.

Comitetul Provizoriu al Județului Putna era numit de Consiliul de Miniștri al RPR, iar la rândul său acesta numea comitetele provizorii de plasă precum și pe cele ale comunelor urbane și rurale. În 1949 Județul Putna era divizat în șase plăși (Focșani, Adjud, Odobești, Panciu, Vidra și Năruja) care aveau în componența lor cinci orașe (Focșani, Adjud, Panciu, Mărășești și Odobești) și 75 de comune rurale compuse din 256 de sate. Comitetele provizorii județene se compuneau din cinci membri (președintele, locțiitorul acestuia, secretarul și doi membri), iar cele de plasă, orășenești și comunale câte 3 (președintele, locțiitorul acestuia și secretarul). Pentru ducerea la îndeplinire a sarcinilor ce le reveneau, comitetele provizorii și-au înființat secții, pe ramuri de activitate, aflate în subordinea acestora. Secțiile de resort ale Comitetului Provizoriu al Județului Putna erau: Secretariat, Cadre, Administrativă, Financiară, Agricolă, Gospodărie și Industrie Locală, Învățământ și Cultură, Sănătate, Comercială, Drumuri și Ape, Prevederi Sociale, Silvicultură și Comisia de Planificare⁵. Legătura dintre secțiuni și colaborarea între acestea era asigurată de Secretariat. Lunar secțiile erau obligate să prezinte un raport de activitate ministerelor de resort cărora le erau subordonate și de la care primeau îndrumare tehnică de specialitate⁶.

Comitetele provizorii nu au funcționat doar în perioada anilor 1949-1950, ci și în 1956 când, potrivit HCM nr. 18/7 ianuarie 1956, comitetele executive ale sfaturilor populare regionale, respectiv raionale au fost autorizate să numească comitete provizorii în raioanele și comunele noi, înființate prin Decretul Prezidiului MAN a RPR nr. 12/1956. Acestea vor funcționa până la alegerea noilor sfaturi populare conform regulamentelor emise pe baza Decretului 259/1950 și vor fi formate, la raioane, din: președinte, secretar și trei membri, dintre care unul va îndeplini funcția de vicepreședinte. La comitetele provizorii raionale era încadrat câte un șef de secțiune și personal, strict necesar pentru executarea sarcinilor, în proporție de cel mult 50% față de personalul existent la secțiunile de resort ale raioanelor similare⁷.

Pe lângă constituirea, după model sovietic, a noilor organe ale puterii de stat-sfaturile populare, o altă preocupare majoră a regimului comunist a fost aceea a reorganizării administrativ-teritoriale a țării, tot după experiența „fratelui mai mare” de la Răsărit. Pregătirea reformei administrative a fost făcută de o comisie desemnată de CC al PCR, Comisia de Stat a Planificării (Secția Organelor Conducătoare de Partid și Secția Propagandei și Agitației), cu consultarea Ministerului Agriculturii,

⁴ *Ibidem*, p. 260.

⁵ *Ibidem*, p. 62.

⁶ AN Vrancea, fond Comitetul Provizoriu al Județului Putna – Secția Administrativă, dosar nr. 31/1949, f. 71-72.

⁷ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Panciu – Secția Organizatorică, dosar nr. 7/1956, f. 1.

Ministerului Comunicațiilor, Ministerului Construcțiilor (pentru drumurile de interes local) și Ministerului Învățământului. Lucrările acesteia s-au desfășurat în trei etape: delimitarea preliminară a noilor unități administrative, controlul pe teren al acestei delimitări și delimitarea definitivă prin confruntarea celei preliminare cu rezultatele obținute în urma constatărilor de pe teren.

Reforma administrativă a comuniștilor însemna, de fapt, adoptarea modelului sovietic al raionării, întărirea rolului conducător al Partidului în societatea românească, crearea unui pretext legal pentru a declanșa o nouă etapă a epurărilor în aparatul de Partid și de Stat prin verificările întreprinse în perspectiva organizării de noi alegeri. Astfel se făcea un pas important pe calea eliminării dușmanilor reali, potențiali sau imaginari ai noului regim de democrație populară.

În ședința comună a Biroului Politic și a Biroului Organizatoric din cadrul CC al PMR din 30 august 1950 au fost discutate ultimele detalii privind forma definitivă a noii organizări administrativ-teritoriale a RPR. Cu acest prilej s-a hotărât să se renunțe la organizarea teritoriului țării în 58 de județe și să fie înființate 28 de regiuni⁸. Prin Legea nr. 5 din 6 septembrie 1950 erau desființate cele 58 de județe (ca și cele 424 plăși și 6.276 de comune rurale și urbane), fiind înlocuite cu 28 de regiuni (compuse din 177 de raioane, 148 de orașe și 4.052 de comune). Județul Putna a fost desființat, luând naștere **Regiunea Putna** alcătuită din șase raioane (Focșani, Adjud, Panciu, Vrancea, Măicănești și Tecuci) și un oraș – Focșani (cu două comune suburbane) care era asimilat cu un raion⁹. Cel mai mare raion, atât ca suprafață (1.008,48 km²) cât și ca număr de locuitori (119.924), era **Raionul Focșani** care provenea din fostele plăși Cotești, Suvorov, Odobești, Suraia (Focșani). Reședința raionului era în orașul Focșani, oraș de subordonare regională. În componența sa intrau: un oraș raional – Odobești și 33 de comune rurale (cinci de munte, 16 de deal și 12 de șes)¹⁰.

Raionul Tecuci avea reședința în orașul Tecuci, având în cuprinsul său și 20 de comune rurale.

Raionul Adjud avea reședința în orașul Adjud, având în componența sa și 24 de comune rurale.

Raionul Panciu cuprindea, la rândul său, două orașe (Panciu-reședință raională și Mărășești) și 14 comune rurale.

Raionul Măicănești (cu reședința în comuna Măicănești) era compus din 18 comune rurale.

Raionul Vrancea (cu reședința în comuna Năruja) cuprindea 17 comune rurale¹¹.

⁸ *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR (1950 -1951)*, vol. III, București, Arhivele Naționale ale României, 2004, p. 306.

⁹ *Legea nr. 5 din 6 septembrie 1950 pentru raionarea teritorial-administrativă a RPR*, publicată în „Buletinul Oficial al RPR”, nr. 77, 8 septembrie 1950.

¹⁰ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Focșani – Secția Secretariat, dosar nr. 33/1950.

¹¹ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Vrancea – Secția Cadre, dosar nr. 1/1952, f. 45.

Ca urmare a aplicării prevederilor Decretului nr. 331/27 septembrie 1952, prin comasare numărul regiunilor a fost redus de la 28 la 18, regiunea Putna desființându-se, fiind considerată prea mică. Raioanele Focșani, Adjud, Panciu și Vrancea au intrat în componența regiunii Bârlad, raionul Tecuci a trecut la regiunea Galați, iar raionul Măicânești a fost desființat, majoritatea comunelor acestuia fiind înglobate de raionul Liești (regiunea Galați)¹². Respectiva organizare administrativ-teritorială a dăinuit până în 1956 când regiunea Bârlad a fost desființată, raionul Adjud trecând la regiunea Bacău, iar raioanele Focșani, Panciu și Vrancea au fost înglobate la regiunea Galați¹³. Prin Legea nr. 3 din 1960, cu aplicare din 1961, raionul Vrancea a fost desființat, comunele Găuri, Vizantea și Irești trecând la raionul Panciu, iar restul la raionul Focșani. Practic, raionul Focșani îngloba aproape tot teritoriul fostului raion Vrancea. De asemenea, a fost desființat și raionul Zeletin din regiunea Bacău, majoritatea comunelor fiind preluate de raionul Adjud.

Desființarea organizării administrativ-teritoriale, copiate în 1950 după model sovietic, a fost hotărâtă la Plenara CC al PCR din 14 februarie 1968¹⁴. Conform prevederilor Legii nr. 2 din 16 februarie 1968, cele 16 regiuni compuse din raioane sunt desființate, județul devenind unitatea administrativă de bază¹⁵. Aproximativ în zona ocupată de teritoriul fostelor raioane Focșani, Adjud și Panciu a luat naștere județul Vrancea.

Aplicarea reformei administrativ-teritoriale din 1968 a marcat distanțarea tot mai accentuată de modelul sovietic, continuând linia trasată prin Declarația PMR din aprilie 1964, dar, în același timp, a subminat baza de putere a celor 16 foști primi secretari regionali, majoritatea considerați fideli ai lui Dej, dând posibilitatea lui Nicolae Ceaușescu să inițieze o serie de schimbări în aparatul de Partid și de Stat, punând în funcțiunile cele mai importante pe apropiații săi.

Alegerile pentru sfaturile populare aveau o dublă conotație: internă (un nou prilej de a lovi în dușmanul de clasă – burghezi, chiaburi, moșieri, reacționari) și externă (crearea în fața țărilor „imperialiste” a unei imagini, în realitate falsă, despre așa-zisa democratizare a României prin larga participare a maselor la viața politică), fiind, în opinia lui Gheorghiu-Dej, „rezultatul ciocnirii luptei împotriva dușmanilor regimului de democrație populară”. Pentru a demonstra caracterul de masă, larg, al sfaturilor populare, în listele cu cei propuși a fi deputați urmau să intre și persoane care nu erau membri de Partid. Aceștia urmau a fi atent verificați de o comisie

¹² *** *Indicator alfabetic al localităților din RPR*, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1954, p. 9.

¹³ *Decretul nr. 12 cu privire la modificarea Legii nr. 5/1950 pentru raionarea administrativ-teritorială a teritoriului RPR*, publicat în „Buletinul Oficial al RPR”, nr. 1, 10 ianuarie 1956.

¹⁴ Cristina Păiușan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România – o cronologie politică (1945-1989)*, București, Editura Tritonic, 2002, p. 136.

¹⁵ *Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R.*, publicată în „Buletinul Oficial al RSR”, nr. 17, 17 februarie 1968.

specială pentru a se preveni infiltrarea elementelor dușmănoase noului regim¹⁶. Deși se afirma că la baza noii legi electorale stăteau principii generoase precum: votul universal, egal, direct și secret, legătura strânsă dintre deputați și alegători, răspunderea deputaților față de alegători, revocabilitatea deputaților prin voința alegătorilor, în realitate legea avea ca scop principal îngrădirea accesului la funcțiile publice al adversarilor noului regim. De altfel, art. 18 din Constituția din 1948 prevedea destul de clar că „nu se bucură de dreptul de vot persoanele interzise, lipsite de drepturi civile și politice și *nedemne* declarate ca atare de organele în drept conform legii”. La alegerile din decembrie 1950 au fost declarate *nedemne* în regiunea Putna nu mai puțin de 5.392 de persoane (3.947 în comune și 1.445 în orașe). În raionul Focșani erau incluse pe liste ca *nedemne* 1.333 persoane (la care se adăugau încă 630 din orașul Focșani), în raionul Tecuci – 1.328, în raionul Panciu – 793, în raionul Adjud – 554, în raionul Măicânești – 460 și în raionul Vrancea – 294¹⁷. În acele liste, la rubrica „motive de nedemnitate” cel mai des apăreau menționați chiaburii, apoi proprietarii de imobile expropriate, industriașii, cârciumarii, foștii mari comercianți, foștii mari „exploatare”, condamnații cu pierderea drepturilor politice. Astfel un număr foarte mare de cetățeni erau, în mod abuziv, pe criterii subiective, excluși din viața politică.

Totuși, prin Hotărârea Biroului Politic al CC al PMR luată în urma ședinței din 3 noiembrie 1952, o mare parte din cei considerați nedemni au căpătat dreptul de a vota, fiind înscrși în listele electorale. Categoria socială și starea materială nu mai constituiau criterii de bază prin care cetățenii să fie declarați *nedemni*, atitudinea dușmănoasă față de regim rămânând principalul fapt care determina retragerea dreptului de vot. Astfel, cei care au sprijinit mișcarea revoluționară și antifascistă, soldații, subofițerii, ofițerii aflați sub arme, precum și familiile lor, învățătorii și preoții, studenții – indiferent de categoria socială din care făceau parte, farmaciștii ale căror farmacii au fost naționalizate, dacă erau salariați la stat, foștii chiaburi care după 1947 au decăzut din situația economică de chiaburi, fiii și fiicele de chiaburi cu gospodării mici și mijlocii, dacă nu locuiau împreună cu părinții sau socrii lor chiaburi, căpătau dreptul de a alege dacă nu se manifestau împotriva regimului¹⁸.

Sfaturile populare raionale se compuneau din deputați aleși pe timp de doi ani de către „oamenii muncii”, cetățeni ai Republicii Populare Române, din raionul respectiv. Începând din 1961, sfaturile populare erau alese pe timp de patru ani, cu excepția sfaturilor populare ale orașelor de subordonare raională și ale comunelor, alese pe timp de doi ani¹⁹.

¹⁶ *** *România. Viața politică în documente – 1950*, București, Arhivele Naționale ale României, 2002, p. 189-195.

¹⁷ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Regiunii Putna, dosar nr. 9/1950, f. 2.

¹⁸ *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R (1952)*, vol. IV (partea a II-a), București, Arhivele Naționale ale României, 2007, p. 456-457.

¹⁹ Ioan Ceterchi, *Republica Populară Română – stat socialist*, București, Editura Politică, 1962, p. 293.

În regiunea Putna, în urma scrutinului din decembrie 1950, s-au constituit șase sfaturi populare raionale: Sfatul Popular al raionului Focșani, Sfatul Popular al raionului Tecuci, Sfatul Popular al raionului Adjud, Sfatul Popular al raionului Panciu, Sfatul Popular al raionului Vrancea și Sfatul Popular al raionului Măicânești. Numărul deputaților aleși varia în funcție de mărimea raioanelor. Astfel, în 1954 Sfatul Popular al raionului Vrancea număra 37 de deputați²⁰, pentru ca în anul 1959 numărul lor să crească la 43. Cu toată rigoarea regimului comunist, prezența acestora la sesiuni era scăzută, din cei 43 doar 26-31 participau, adică un procent de 60-70%²¹.

Articolele 53-55 ale Constituției din 1952 stabileau atribuțiile și rolul acestor sfaturi populare: îndrumau munca organelor administrative subordonate lor, conduceau activitatea locală pe tărâm economic și cultural, asigurau menținerea ordinii publice, respectarea legilor și ocrotirea drepturilor cetățenilor, întocmeau bugetul local, organizau participarea activă a „oamenilor muncii” la conducerea treburilor de stat și obștești și la opera de „construire a socialismului”. Pentru a demonstra că „poporul” este cel care guvernează „noua orânduire”, au fost înființate Adunări Populare care aveau dreptul să controleze sfaturile populare și comitetele executive. Teoretic, din aceste adunări faceau parte toți locuitorii cu drept de vot ai „cătunului, satului sau ai circumscripției electorale urbane”. Însă, această „democrație” era de fațadă, deoarece și în administrația locală funcționa principiul „centralismului democratic”²². Acest centralism contravenea însăși esenței socialismului care este sinonimă cu descentralizarea completă, autoadministrarea și absența controlului²³. Propaganda oficială susținea că „trăsătura caracteristică a sfaturilor populare este că ele sunt atât organe ale puterii de stat cât și organizații de masă”²⁴.

Pentru a se asigura legătura între „masele largi populare” și sfaturile populare raionale, au fost constituite comisii permanente și comitete de cetățeni. Numărul comisiilor permanente varia în funcție de importanța raionului și de complexitatea problemelor existente. Astfel, pe lângă Sfatul Popular al Raionului Focșani activau în 1952 nu mai puțin de zece comisii permanente, fiecare fiind compusă din șapte membri: Comisia Buget-Finanțe, Comisia Industrie și Gospodărie Locală, Comisia Colectări, Comisia de Sănătate Publică, Comisia de Învățământ, Comisia de Artă și Cultură, Comisia Cooperatie, Comisia Aprovizionare și Comerț, Comisia Prevederi Sociale și Comisia Agricolă²⁵. Tot pe lângă sfaturile populare

²⁰ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Vrancea – Secția Organizatorică, dosar nr. 3/1954, f. 391.

²¹ Ibidem, dosar nr. 12/1960, f. 46.

²² Ilarion Țiu, *Administrația locală în mâinile comuniștilor*, în „Jurnalul Național”, 4 aprilie 2007, *passim*.

²³ Ghiță Ionescu, *Investigarea comparativă a politicii comuniste*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 88.

²⁴ „Milcovul”, nr. 392, 10 decembrie 1960.

²⁵ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Focșani – Secția Secretariat, dosar nr. 13/1952.

raionale funcționau și *comisii de femei*²⁶, cu rolul declarat de a promova interesele acestora, în realitate fiind un nou pas spre înregimentarea politică și ideologică a acestui „important segment al populației”, pentru a asigura obediența acestuia față de noul regim.

Organizarea și funcționarea comitetelor executive ale sfaturilor populare raionale și a secțiilor de resort

Ca și Marea Adunare Națională, Sfaturile Populare Raionale nu aveau activitate permanentă, delegând puterea unor comitete executive care aveau sarcina de a administra comunitatea locală. Constituția din 1952²⁷ preciza că organele executive și de dispoziție ale sfaturilor populare regionale, raionale, orășenești și comunale erau comitetele executive alese de deputații sfaturilor populare și alcătuite din președinte, vicepreședinți, secretar și membri. Comitetele executive ale sfaturilor populare raionale erau formate dintr-un număr de 11-15 membri. Printre aceștia se numărau atât șefii secțiunilor, cât și reprezentanți ai unor instituții ale statului și organizații.

Comitetele executive ale sfaturilor populare raionale aveau următoarele atribuții principale: aducerea la îndeplinire a legilor, decretelor, hotărârilor Consiliului de Miniștri și a celorlalte dispoziții normative, executarea hotărârilor și dispozițiilor sfaturilor populare care le-au ales și îndeplinirea sarcinilor acestora, cu excepția celor ce țineau de competența exclusivă a acestora, întocmirea proiectelor de plan și de buget local și supunerea acestora spre aprobare sfaturilor populare, convocarea sesiunilor sfaturilor populare, îndrumarea, coordonarea și controlul secțiilor proprii, a instituțiilor, întreprinderilor și organizațiilor economice de stat ce le erau subordonate, precum și a comitetelor executive ale sfaturilor populare ierarhic inferioare, angajarea personalului din aparatul sfatului popular și îndeplinirea tuturor sarcinilor decurgând din contractul de muncă, înfățișarea în justiție și încheierea de contracte prin delegați, rezolvarea la timp a sesizărilor și reclamațiilor oamenilor muncii.

Consiliul de Miniștri al RPR exercita dreptul de îndrumare și control general asupra activității respectivelor comitete executive. În problemele de specialitate care necesitau o rezolvare unitară pe țară sau în problemele de interes etnic, miniștrii și conducătorii organelor centrale, în ramura respectivă de activitate, emiteau instrucțiuni și dispoziții normative, obligatorii pentru comitetele executive și le ajutau pe acestea pentru a-și duce sarcinile la bun sfârșit. În cazul în care organele de control ale ministerelor sau ale altor organe centrale constatau că s-au comis abateri de la dispozițiile și instrucțiunile normative date, miniștrii din ramura respectivă

²⁶ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Vrancea – Secția Organizatorică, dosar nr. 1/1955.

²⁷ *Constituția Republicii Populare Române*, publicată în „Buletinul Oficial al RPR,” nr. 1, 27 septembrie 1952. Vezi art. nr. 56, 60 și 63.

suspendau măsurile luate. În cazul în care comitetul executiv nu era de acord cu suspendarea, era obligat să o aplice, cerând Consiliului de Miniștri examinarea divergenței.

Președintele ales al comitetului executiv al sfatului popular raional coordona și controla activitatea membrilor și secretarului comitetului executiv, convoca și conducea ședințele acestuia, semna deciziile luate, asigura legătura comitetului executiv cu celelalte instituții, se îngrijea de pregătirea sesiunilor sfatului popular, avea gestiunea fondurilor bănești ale sfatului popular. Acesta, cu avizul comitetului executiv al sfatului popular regional, făcea angajări de personal.

Vicepreședintele îndeplinea atribuțiile președintelui când acesta lipsea și răspundea de sectoarele de muncă ce îi erau repartizate de comitetul executiv.

Secretarul pregătea lucrările ce urmau a fi dezbătute de comitetul executiv, întocmea procesele-verbale ale ședințelor, comunica la timp data convocării și ordinea de zi a sesiunilor sfatului popular, semna împreună cu președintele deciziile comitetului executiv, lua măsuri pentru aducerea la cunoștința organelor subordonate și a populației a hotărârilor și dispozițiilor sfatului popular și a deciziilor executiv, precum și a actelor normative ale organelor superioare și îndeplinea orice alte atribuții stabilite de comitetul executiv²⁸.

Comitetele executive raionale coordonau și controlau activitatea *comisiilor de împăciuire* ce funcționau pe lângă comitetele executive ale sfaturilor populare orășenești și comunale din subordine. Prin prevederile Decretului nr. 132/1957 se stipula că, pentru infracțiunile prevăzute de o serie de articole din Codul Penal ce prezentau un pericol social mai redus, partea vătămată nu se putea adresa cu plângere direct tribunalului ci, în mod obligatoriu, trebuia să se adreseze comisiei de împăciuire competente care chema în fața ei ambele părți, dându-le sfaturi și stăruind prin toate mijloacele în vederea împăcării lor. Neavând personal pregătit din punct de vedere juridic, activitatea lor era de multe ori defectuoasă²⁹. De asemenea, existau *comisii pentru pregătirea, organizarea și îndrumarea alegerilor de asesori populari* compuse din președintele comitetului executiv raional sau un membru al acestuia ca președinte, președintele tribunalului popular raional pentru care se face alegerea sau un judecător desemnat de el și un delegat al Consiliului Sindical Regional ca membri. Astfel se realiza o imixtiune brutală a puterii de Partid și de Stat în actul de justiție, a cărei aplicare depindea de deciziile de la centru ale conducătorilor regimului comunist.

De altfel, în statele dictatoriale puterea executivă nu este răspunzătoare în fața puterii legislative și nu poate fi criticată de puterea judiciară. Birocrația locală

²⁸ *Legea nr. 6 privind organizarea și funcționarea sfaturilor populare*, publicată în „Buletinul Oficial al RPR”, nr. 11, 22 martie 1957.

²⁹ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Panciu – Secția Secretariat, dosar nr. 5/1963, f. 6-9.

poate fi însă controlată de aparatul de Partid sau de una din ramurile puterii executive: Guvernul, Armata sau Securitatea³⁰.

Organele locale de specialitate ale administrației de stat în regimul comunist, sub denumirea „secțiuni de pe lângă comitetele executive ale sfaturilor populare”, au fost create prin Decretul nr. 259/1950, emis în baza art. 85 al Constituției din 1948, problemă la care s-a referit expres și Constituția din 1952 (art. 61-62). În baza acestor reglementări, secțiile respective se subordonau orizontal față de comitetul executiv și vertical față de secția corespunzătoare de pe lângă comitetul executiv imediat superior, până la ministerul sau organul central administrativ din acel resort.

A doua etapă a reglementării acestor organe este marcată de apariția Legii nr. 6/1957 pentru organizarea și funcționarea sfaturilor populare. Această reglementare, în redactarea sa defectuoasă, părea că stabilește o legătură a secțiilor cu organele centrale din aceeași specialitate numai prin comitetul executiv respectiv. Acest lucru a determinat pe unii autori să susțină că secțiunile și-au schimbat natura juridică, devenind compartimente ale aparatului propriu³¹.

Sfaturile Populare ale Raioanelor Focșani, Adjud, Panciu și Vrancea, asemenea Comitetele Provizorii Raionale, și-au organizat secții pe ramuri de activitate. Numărul, organizarea și denumirile secțiilor au suferit în timp unele modificări, însă rolul și atribuțiile acestora au rămas, în esență, aceleași. Fiecare secție a comitetului executiv era condusă de un șef de secție care era numit, transferat și eliberat din funcție de comitetul executiv al sfatului popular raional cu acordul comitetului executiv al sfatului popular regional.

Secția Organizatorică a fost înființată prin HCM nr. 2574/1952 și constituia aparatul prin care comitetele executive ale sfaturilor populare raionale sprijineau și controlau comitetele executive ale sfaturilor populare orășenești și comunale, subordonate, privind modalitatea de aplicare în teritoriu a hotărârilor Partidului și Guvernului. Atribuțiile lor vizau: controlul justei aplicări a legilor RPR, îndeplinirea hotărârilor Partidului, Guvernului și ale comitetelor executive, selecționarea și promovarea cadrelor din nomenclatura sfatului popular raional, făcând propuneri de repartizare a acestora, desfășurarea unei juste politici de clasă prin care să apere interesele „oamenilor muncii”, să îngreuească posibilitățile de exploatare a „elementelor capitaliste”, întărirea „spiritului de vigilență revoluționară”, păstrarea secretului de stat și a bunurilor obștești, atragerea la conducerea treburilor Statului a „maselor largi de oameni ai muncii”, folosind în acest scop diferite forme organizatorice de legătură cu cetățenii (comisii permanente, comitete de cetățeni, comisii de femei etc.)³². Secția Organizatorică avea două componente de bază: *Corpul de Instructori* și *Sectorul de documentare, informare și presă*³³.

³⁰ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 100-101.

³¹ Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, vol. II, București, Editura Nemira, 1996, p. 535.

³² AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Panciu – Secția Organizatorică, dosar nr. 5/1959, *passim*.

³³ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Vrancea – Secția Organizatorică, dosar nr. 12/1960, f. 84.

Secția Cadre era o altă secție importantă a sfaturilor populare raionale care se ocupa de selecționarea, angajarea, perfecționarea, verificarea și, când era cazul, de excluderea funcționarilor aparatului administrativ și care era structurată pe trei componente: *Evidență, Mișcare și Instruire*.

Evidența Cadrelor se ocupa de selecționarea, evidența și promovarea cadrelor, întocmindu-le dosare personale care trebuia să cuprindă: fișa personală, autobiografie, referințe pentru anumite perioade din autobiografie, insistându-se asupra anilor 1930-1950³⁴. Au fost elaborate de către Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Bârlad *Instrucțiuni asupra metodelor de muncă în activitatea Secției de Cadre a Sfaturilor Populare* care redau metodele de recrutare a funcționarului, tipice pentru regimul comunist: „trebuie să stăm de vorbă cu el să își facă mai întâi verbal autobiografia lui. În timpul cât îl ascultăm e bine să nu îl întrerupem nici chiar când un element necinstit afirmă lucruri neadevărate, pentru că astfel l-am pune în gardă, făcându-l să își controleze mai bine fiecare idee și cuvânt, îngreunându-se astfel cunoașterea lui. *Să ne ferim însă de metoda polițistă în munca de cadre*. Atitudinea noastră să fie calmă, principială și tovarășească, altfel slăbim sau pierdem încrederea cadrelor pe care trebuie să le ajutăm și să le creștem”. Mai departe este prezentat principiul după care *cine nu e cu noi e împotriva noastră*, caracteristic regimurilor totalitare: „Se mai găsesc destul de des funcționari și tehnicieni care nu vor să participe la viața politică a nici uneia din organizațiile noastre de masă, invocând motivul că ar fi apolitici. Ori a nu participa cu nimic la viața politică a partidului nostru, a nu face politica luptei pentru pace și socialism, înseamnă a face politica dușmanului de clasă. Cale de mijloc nu există”³⁵.

Mișcarea Cadrelor se ocupa de transferurile de personal și de completarea posturilor vacante. Ea păstra arhiva Secției de Cadre, dosarele tuturor salariaților.

Instruirea Cadrelor se ocupa de pregătirea cadrelor prin organizarea de cursuri, seminarii, școli profesionale pentru însușirea ideologiei marxist-leniniste, dar și pentru pregătirea tehnică de specialitate³⁶.

Legea Sfaturilor Populare a creat îngrijorare printre funcționarii administrației locale, deoarece aceștia se așteptau să fie înlocuiți. Aceștia au fost puși să își scrie autobiografiile, pentru a se verifica relația lor cu „cercurile fasciste și reacționare”. În rândul funcționarilor au început „comprimări”, mulți fiind scoși din slujbe și înlocuiți cu simpatizanți ai guvernului comunist. În această perioadă au intrat în administrația locală mulți muncitori și țărani cu educație minimală, ceea ce a creat curând probleme în funcționarea sistemului. Tocmai de aceea, au fost organizate școli speciale pentru instruirea funcționarilor locali³⁷.

Instituțiile administrației locale, asemenea instituțiilor centrale, au fost aproape golate de vechile elite. S-a pierdut o lungă experiență, personalul calificat a

³⁴ Ibidem, dosar nr. 12/1960, f. 84.

³⁵ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Adjud – Secția Cadre, dosar nr. 1/1953, f. 122.

³⁶ Idem, fond Sfatul Popular al Raionului Vrancea – Secția Cadre, dosar nr. 2/1954, f. 126.

³⁷ Ilarion Țiu, *op. cit.*, *passim*.

fost înlăturat, în locul acestuia fiind aduse persoane necalificate sau semicalificate, recrutate pe criteriul adeziunii politice la PMR³⁸. Conflctele de muncă, nerealizarea planului, divergențele de opinii, dificultățile în aprovizionare, competiția pentru cariere erau tranșate prin politizarea lor și, uneori, prin recurgera la represiune. Elita comunistă a fost, de asemenea, expusă. Segmente ale ei au căzut victimă represiunii, confirmând faptul că aceasta nu se oprește la limita celor care au declanșat-o, ea se întoarce împotriva inițiatorilor³⁹.

Secțiile de Cadre ale comitetelor executive raionale desfășurau și o activitate pe linie informativă, colaborând intens cu Securitatea, Miliția și Procuratura Raională.

Secția Secretariat era cea care coordona activitatea tuturor secțiilor comitetului executiv, înregistra întreaga corespondență și o expedia celorlalte secții pe bază de borderou, păstra și întocmea evidența arhivei, executa orice alte lucrări date de președinte, în legătură cu problemele ce nu cădeau în sarcina altor secții. De asemenea, Secretariatul făcea propuneri de naționalizare a imobilelor conform Decretelor nr. 92/1950 și 524/1958⁴⁰ și întocmea tabele și monografii ale chiaburilor din cuprinsul raionului⁴¹.

Secția Agricolă avea un rol cheie în sistemul organelor locale ale puterii de stat, răspunzând de aplicarea hotărârilor de la centru în agricultură, coordonând și controlând sectoarele GAS, GAC, SMT și Colectările de Stat. Pe lângă șeful de secție mai erau angajați tehnicieni (veterinari, zootehniști, cadastrali, horti-vinicoli, fito-sanitari), statisticieni, planificatori.

Celelalte secții ale sfaturilor populare raionale erau: Comercială, Financiară, Planificare, Sistematizare, Drumuri și Poduri, Gospodărie Comunală și Industrie Locală, Învățământ și Cultură (care avea atribuții și în domeniul propagandei, Secția Agitație și Propagandă existând doar în structura organizatorică a PCR), Biroul Documente Secrete.

Sfaturile populare raionale aveau o organizare pe secții foarte asemănătoare cu organizațiile raionale de Partid. De altfel, secțiile sfaturilor populare raionale se aflau permanent sub îndrumarea și controlul secțiilor similare de la Partid. Având sarcini și atribuții asemănătoare, se crea astfel un paralelism între puterea de Partid și Puterea de Stat la nivel raional.

Sfaturile populare regionale și raionale au funcționat până în februarie 1968, când locul lor a fost luat de Consiliile Populare județene, orașenești și comunale, ca urmare a aplicării Legii de reorganizare administrativă⁴². De altfel, modificările

³⁸ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej (1948-1965)*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 83.

³⁹ *Ibidem*, p. 61.

⁴⁰ AN Vrancea, fond Sfatul Popular al Raionului Panciu – Secția Secretariat, dosarele nr. 46/1951 și 89/1958.

⁴¹ *Ibidem*, dosarele nr. 6/1949, 23/1955, 24/1955 și 26/1955.

⁴² *Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind reorganizarea administrativă a teritoriului RSR*, publicată în „Buletinul Oficial al RSR”, nr. 17, 17 februarie 1968.

administrative au fost anunțate încă de Constituția din 1965, apoi dezbătute în plenara CC al PCR din 5-6 octombrie 1967⁴³.

Importanța sfaturilor populare raionale. Aspecte pozitive și negative

Ca **aspecte pozitive** evidențiem eforturile pentru dezvoltarea generală a societății prin acțiunea de alfabetizare în masă a populației, construirea de școli, deschiderea, fie ea și mutilată, a culturii spre populație, electrificarea satelor, repararea, întreținerea și modernizarea drumurilor și podurilor, regularizarea unor cursuri de apă, construirea unor blocuri de locuințe pentru muncitori, pregătirea unor specialiști în domeniul agriculturii prin înființarea unor școli tehnice și veterinare, proiectarea și dezvoltarea unor sisteme de irigații, dezvoltarea industriei locale, valorificarea intensivă a resurselor locale ale solului și subsolului.

Drept **aspecte negative** remarcăm faptul că sfaturile populare raionale au fost instrumente prin care Partidul și Guvernul au întărit „dictatura proletariatului” și au aplicat în teritoriu politica de la centru privind colectivizarea forțată a agriculturii (de amintit represiunile împotriva țăranilor din Suraia, Vadu Roșca și Răstoaca, în 1957-1958), reprimarea moșierilor și a chiaburilor, epurarea funcționarilor din aparatul administrativ, considerați a fi „elemente reacționare” (comercianți, burghezi, intelectuali, chiaburi, foști legionari), naționalizarea imobilelor, impunerea modelului sovietic în domeniul învățământului și al culturii, amestecul direct în activitatea justiției și procuraturii (nerespectând principiul separării puterilor în Stat), colaborarea strânsă cu aparatul represiv, reprezentat prin organele Securității și ale Miliției din raioanele respective.

Un alt aspect reține atenția, și anume că sfaturile populare raionale erau sub directul control al organizațiilor raionale și regionale de Partid, fiind permanent îndrumate și coordonate de acestea, în special în ceea ce privea politica de cadre. La alegerile pentru deputați ai sfaturilor populare din 1950, agitatorii PMR erau aceia care, repartizați pe raza fiecărei secții de votare, prin diverse mijloace de propagandă, susțineau candidaturile reprezentanților FDP. S-au creat paralelisme prin faptul că secțiile de resort ale comitetelor executive raionale de Partid erau direct implicate în administrarea raioanelor, deciziile acestora suprapunându-se de multe ori peste cele ale comitetelor executive ale sfaturilor populare raionale și ale secțiunilor acestora din diverse ramuri de activitate. De altfel, Gheorghe Apostol în articolul „Încotro ne îndreptăm”, din 30 aprilie 1968, trimis ziarului „Scânteia”, exprima foarte bine disfuncționalitățile sistemului: „O rezoluție de Partid este o instrucțiune pentru conceperea unei legi, însă ea nu poate lua locul legii și nici nu o poate anticipa. Însă rolul Partidului este amestecat cu acela al Statului. Partidul nu este Statul și nu trebuie să fie omniprezent [...]. Puterile legislativă, executivă și judecătorească

⁴³ *Constituția RSR din 21 august 1965*, publicată în „Buletinul Oficial al RSR”, nr. 1, 21 august 1965.

alcătuiesc un amalgam perfect împreună cu Partidul. Ele ar trebui să fie complet separate, una de cealaltă, pentru a se evita orice influență reciprocă”⁴⁴.

Ziarul „Scânteia”, preamărind superioritatea democrației socialiste, critica totodată, în 1956, activitatea sfaturilor populare și neregulile sistemului administrativ. „Există destule sfaturi populare care lucrează sectar, birocratic, în stilul vechilor organe administrative, nu antrenează deputații și masele de oameni ai muncii la dezbateră și rezolvarea problemelor, ci se bizuie exclusiv pe funcționari salariați, nu dau atenție valorificării gospodărești, cu ajutorul maselor, a resurselor locale ci socotesc drept unic mijloc de rezolvare a problemelor locale sesizările *la Centru*”⁴⁵.

Mai ales în prima parte a existenței lor, sfaturile populare au fost, alături de alte instituții ale statului, instrumente prin care PMR-ul a pus în practică marile campanii ale programului său politic. Ghiță Ionescu aprecia că „funcțiile lor au oscilat între a fi o instituție administrativă, parte a organismului constituțional, și o administrație locală hărțuită, debordată și disprețuită”⁴⁶. Cu trecerea timpului însă, situația s-a schimbat, „de-a lungul anilor s-au perfecționat funcțiile statului, atât pe plan central cât și local, s-au diminuat atribuțiile lui represive”⁴⁷. Acest lucru se observă atât prin preocuparea pentru perfecționarea cadrelor din administrație, mai ales a specialiștilor (tehnicieni, ingineri, medici, economiști), cât și prin faptul că, deși rămân sub controlul strict al Partidului, sfaturile populare raionale încep să se ocupe mai ales de problemele administrative și economico-financiare ale comunităților locale.

Contributions to the Administrative Organization of Putna County.

The District People's Councils

(Summary)

Key-words: district people's councils, interim committees, Executive Committees, communism, deputy.

The former territory of Putna county was divided in September 1950 in four districts: Adjud, Focșani, Panciu, and Vrancea. These territorial structures copied the Soviet model and were administered by the district people's councils (*“sfaturi populare raionale”*, in Romanian), institutions under the direct supervision of the Communist Party.

⁴⁴ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc (1948-1965)*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 223-224.

⁴⁵ „Scânteia”, nr. 3710, 26 septembrie 1956, p. 2.

⁴⁶ Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994, p. 203.

⁴⁷ Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 616.

As local organs of state power, district people's councils have been involved in the major changes initiated by the communist regime in former Putna county: the nationalization of industrial and commercial enterprises, buildings' nationalization, collectivization of agriculture, electrification of villages, literacy of the population.

Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru episcopia de Rădăuți (6 iulie 1413)

Valentin Constantinov

Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru mătușa sa, Anastasia, fiica lui Lațcu și vară primară cu Roman I, se păstrează în fondul Alexandru Czolowski de la Archiwum Głównie Akt Dawnych (Arhiva Centrală a Actelor Vechi) din Varșovia¹. Colecția cunoscutului istoric, arhivist și muzeolog Alexandru Czolowski (1865-1944) a fost împărțită de-a lungul vremii între trei instituții: o parte, între anii 1936 și 1939, a fost lăsată și vândută de către Czolowski Bibliotecii Ossolinski din Lvov, o altă parte a fost oferită Bibliotecii Naționale din Varșovia de către fiica sa în anul 1947, de unde un fragment a fost preluat de AGAD în anul 1949². Totodată, este posibil ca unele dintre materialele lăuate de Czolowski la Lvov să fi ajuns mai târziu la Wrocław, unde a fost evacuată partea poloneză a Bibliotecii Ossolinski³. Până în prezent, actul a fost cunoscut după o copie germană depistată de I. Bogdan în *Acta Czolowski* din Lvov⁴, iar imensitatea fondului și divizarea lui de

¹ Depistarea acestui document a fost posibilă datorită bursei acordate de Comisia poloneză UNESCO și a stagiaturii în Varșovia, pentru care aducem sincere mulțumiri doamnei Krystyna Urbańska (Comisia poloneză UNESCO) și domnului Dariusz Kołodziejczyk de la Institutul de Istorie a Universității din Varșovia, care au facilitat obținerea acestei burse. Aducem mulțumiri și colaboratorilor de la Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varșovia (în continuare: AGAD) pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție aceste materiale.

² AGAD, Zbiór Czołowskiego, Varia Variorum, Dosarul 691, fila 5 original slavon, Tot acolo, f. 1 copia actului din 1 mai 1384 de la Petru Mușatinul, prin care acesta dăruiește bisericii Sf. Ioan Botezătorul din târgul Siret, construită cu cheltuiala mamei sale Margareta, pentru călugării predicatori, venitul vămii din același târg, publicat și în *DRH, A.*, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei, 1975, p. 1-2, nr. 1.

³ După cel de-al doilea război mondial marea Bibliotecă Ossolinski din Lvov a fost împărțită în două. Partea poloneză a cerut retrocedarea materialelor din această bibliotecă privitoare la istoria Poloniei. În urma acestui demers, o parte din bibliotecă a rămas la Lvov, iar cealaltă a fost evacuată la Wrocław.

⁴ Biblioteca Academiei, colecția Manuscrise, Ms. nr. 5231, f.119-120. Cu o traducere românească, ibidem, f. 121.

mai târziu au făcut ca originalul să se rătăcească pentru o perioadă de vreme. Comparând copia germană și textul documentului original se observă diferențe substanțiale. În copie n-au fost incluși toți membrii Sfatului domnesc, sunt niște diferențe de ordin toponimic, dar principala problemă este cea legată de beneficiara acestui act. Astfel, Anastasia era fiica lui Lațcu, vară cu Roman I Autocratorul, tatăl lui Alexandru cel Bun. Prin urmare, Alexandru I era nepotul de la văr al acestei doamne. În schimb, în copia germană se menționa că Anastasia era „de Frau Anastasie unserer Schwiegermutter”, adică soacră a lui Alexandru cel Bun.

Mihai Costăchescu avea îndoieli cu privire la persoana Anastasiei: „nu știu sigur dacă Doamna Anastasia era soacra lui Alexandru cel Bun”, deși susținea că „n-ar fi fost imposibil ca ea să fie și una dintre soacrele Domnului”⁵. Textul original rezolvă și această problemă, căci Anastasia nu era soacra (sic!), ci mătușa lui Alexandru cel Bun, confuzia producându-se între cuvintele slavone „тетуѣ” (soacră) și „тетуѣ” (mătușă). Probabil cel care a transcris pentru prima oară acest act și a făcut copia germană a confundat cei doi termeni foarte apropiați fonetic, dar diferiți ca sens.

În lucrările de specialitate Anastasia nu figurează ca soacra lui Alexandru cel Bun. Sunt cunoscute patru soții ale lui Alexandru cel Bun: Margareta, probabil fiica lui Știbor de Știborița, nobil polon devenit voievod al Transilvaniei între anii 1395 și 1401. A doua soție a domnului a fost Ana-Neacșa, care a murit la 2 noiembrie 1418, fiind îngropată la Bistrița. Pentru puțină vreme, Alexandru a fost căsătorit cu Ringala, iar la 13 decembrie 1421 domnul s-a însurat cu Marina, fiica boierului Marin și sora boierului Bratu⁶.

Prin actul de danie, după moartea Anastasiei, moșiile trebuiau să treacă în proprietatea bisericii Sfântul Nicolae de la Rădăuți, prima necropolă domnească a Țării Moldovei. Ea a fost construită la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIV-lea și este cea mai veche construcție din piatră păstrată în Moldova. Anastasia a murit la 26 martie 1420⁷ și a fost îngropată în necropola domnească. Mormântul ei

⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, publicate de ~, vol. I (1374-1437), Iași, Viața Românească, 1931, p. 102-103.

⁶ Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, Editura Albatros, 1976, p. 38-49.

⁷ Piatra de mormânt, așezată de Ștefan cel Mare pentru Anastasia, în G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în BCMI, XVIII (1925), București, 1926, p. 281 și M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 102-103:

se află alături de cele ale lui Bogdan I, Lațcu, Roman I, Ștefan I, Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun, Bogdan fiul lui Alexandru cel Bun, Stana mama lui Ștefăniță vodă și Ioanichie fost episcop de Rădăuți. Piatra funerară a fost decorată cu semipalmete și împletituri cu motive vegetale, motive care mai târziu au fost preluate pentru înfrumusețarea mormântului Stanei, mama lui Ștefăniță vodă⁸.

1413 iulie 6 – Alexandru cel Bun dă Anastasiei mătușii sale Coțmanul Mare cu cătunele sale Suhovăț, Hliviștea și Davidăuți, care după moartea ei trebuiau să treacă în stăpânirea Episcopiei de Rădăuți.

† Мил(о)стїю Б(о)жїю, мы, Ілѣаѡандрѡ ввевѡда, г(о)спѡдарѡ Земли Молдавскѡи. Чиним(ъ) знаменито сим(ъ) листом(ъ) нашим(ъ) оуспѣм(ъ) кто на н(ъ) оузрит(ъ) или его оуслышит(ъ). Оуже есми оученили съ нашею Радѡю и съ нашим(ъ) добрим(ъ) мислом(ъ) и дали есми тетцѣ нашѡи кнѣгина Анастасїа Великїи Коцманїи и съ своим(ъ) приселки, што къ Квцмани прислохают(ъ) на има Гоуховехи и съ Хливицѣ и Давидовци съ оусими свѡими границамѡи, а нижнаѡа граница Балѣва, а против(ъ) Балѣви доли на што идѣт через двѡубравѡ.

Тѡ еи оурик(ъ) съ оусими дохѡдом(и) до живота еи, а по живота еи штовѡи был(ъ) Великїи Коцман и съ т(ѣ)мѡи писанѣми приселки монастырю С(ва)т(а)го Николи ѡт(ъ) Радъщ(и) <да вѡде>¹т(ъ) съ оусем(ъ) дохѡдом(ъ) на вѣки вѣчнїѡ, гдѣ с(ва)топочившеи предковѡи н<аши>¹ лежѣт(ъ).

А на тѣх(ъ) выше писаних(ъ) ест(ъ) вѣра нашего гхспѡд<ства>¹ више писаннаго Ілѣаѡандра ввевѡди и вѣра дѣтеи наших(ъ) и вѣра <на>ших(ъ) бояри: вѣра пана Станислава Рѡтъмпана, вѣра пана Михѡлаша, вѣра пана Блада двѡрника, и брата его пана Кр(ъ)стѣ чашника, вѣра пана Гринкова, вѣра пана Іѡана, вѣра пана Іѡана двѡрника, вѣра пана Югшина, вѣра пана Ілїѡшева, и вѣра

„Іѡ Стефан воевод(а), г(о)с(по)д(и)нъ Земли Молдавскѡи, в(ъ) лѣт(о) 733⁸ м(ѣ)с(а)ца ап(рилїе) аѡтѣ украси грѡб своѡи прѣдѣдници княжни Анастасїи, ѡже даде Коцман ѡбитѣли сен, дѡщи Лацка” (Io Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei, în anul 7005 <1497> luna aprilie 11, a înfrumusețat acest mormânt al străbuniciei sale, cneaghinei Anastasia, care a dat Coțmanul acestui locaș, fiica lui Lațco).

⁸ N. Grigoraș, I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova, până la mijlocul secolului al XV-lea*, București, 1968, p. 9-15.

пана Стана Боурича, вѣра пана Жо(у)ржа и вѣра оусихъ(ъ) боиари мѡлдавскихъ(ъ) великихъ(ъ) и малихъ(ъ).

А по нашимъ(ъ) животѣ которіи были г(о)сп(о)д[а]ръ нашеи земли, или вт(ъ) дѣтеи нашихъ(ъ) или вт(ъ) братеи нашихъ(ъ) или вт(ъ) нашего племени, тотъ(ъ) би не порочили на<ш>¹го дааніе и потверженіе. Але кто покочити и порочити нашего дааніа и потверженіе таково би былъ(ъ) проклетъ(ъ) вт(ъ) Г(о)спод[а] Б(о)га и вт(ъ) П<р>ѣчис<1>тїа его М(а)т(е)рь и вт(ъ) ч(е)стнаго и животворѣщаго чр(ъ)ста, и вт(ъ) С(ва)тыхъ(ъ) врьх<ов>¹нихъ(ъ) ѿ Ап(о)с(то)лъ, и вт(ъ) С(ва)тыхъ(ъ) тїи Богониснихъ(ъ) Св(ѣ)тъ Никенскихъ(ъ) и вт(ъ) оусихъ(ъ) с(ва)тыхъ(ъ). И тако подобенъ(ъ) ѿ<с>¹ѣ прѣдателю и прѣклѣтомъ(ъ) Арію.

А на крѣпостъ(ъ) и потверженіе, велѣли есми вѣрномъ(ъ) волѣрю нашему(ъ) Братеи третомъ(ъ) логофет(ъ) писати и пр<и>ѣс<1>ити печатъ(ъ) наш(ъ) къ семоу(ъ) наш<е>¹мъ(ъ) листоу.

Оу Свчавѣ, <вѣ л>ѣт(о) *ꙗꙗꙗ ꙗл(іе) ꙗ д(ъ)н(ъ).

† Din mila lui Dumnezeu, noi, Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei. Facem cunoscut cu această scrisoare a noastră tuturor care o vor vedea sau o vor auzi. Iată am făcut cu Sfatul nostru și cu gândul nostru bun și am dat mătușii noastre cneaghinei Anastasia Coțmanul Mare și cu cătunele sale care ascultă de Coțmani cu numele Suhiveți și cu Hliviștea și Davidăuți cu toate hotarele sale, iar hotarul de jos – Valeva, iar în fața Valevei valea care merge prin dumbravă.

Să-i fie uric și cu toate veniturile în timpul vieții ei, iar după viața ei ca să fie Coțmanul Mare și cu acele cătune scrise mănăstirii Sfântului Nicolae de la Rădăuți ca să-i fie cu tot venitul în vecii vecilor, unde sfântrăposații strămoșii noștri odihnesc.

Iar pentru acele mai sus scrise este credința domniei noastre scrise mai sus Alexandru voievod și credința copiilor noștri și credința boierilor noștri: credința panului Stanislav Rotâmpan, credința panului Mihăilaș, credința panului Vlad vornic, și credința fratelui său, a panului Cârstea ceașnic, credința panului Grincă, credința panului Ioan, credința panului Ioan vornic, credința panului Iugaș, credința panului Iliăș, și credința panului Stan al lui Burlea, credința panului Jurjea și credința tuturor boierilor moldoveni, mari și mici.

Iar după viața noastră cine va fi domn al țării noastre, ori din copiii noștri, ori din frații noștri ori din neamul nostru, acela să nu strice dania și confirmarea. Iar cine se va încumeta și va strica dania și întărirea unul ca acesta să fie blestemat de Domnul Dumnezeu și de Precurata lui Maică și de cinstita și dădătoarea de viață cruce și de Sfinții supremi 12 Apostoli, și de 318 Sfinți purtători de Dumnezeu Părinți de la Nicheea și de toți sfinții. Și unul ca acela să fie asemenea lui Iuda trădătorul și blestematul Arie.

Iar pentru tărie și confirmare, am poruncit credinciosului nostru boier Bratei al treilea logofăt să scrie și să atârne pecetea noastră la această scrisoare a noastră.

În Suceava în anul 6921 <1413> iulie 6 zile.

1 Șters.

AGAD, Zbiór Czołowskiego, Varia Variorum, Dosarul 691, fila 5, original slavon, pecetea căzută. O traducere românească din sec. XVII, fila 3-4. Mf. 39298. Descifrarea a fost făcută după microfilm.

EDIȚII: Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți, cu appendice de documente slavone, originale și traduse și mai multe ilustrațiuni*, Viena, 1912, p. 191-192 (extras germ., după I. Bogdan și trad.); M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, publicate de ~, vol. I (1374-1437), Iași, Viața Românească, 1931, p. 101-102 (trad. după I. Bogdan); *Documente privind istoria României*, veacul XIV, XV, A. Moldova, vol. I (1384-1475), București, Editura Academiei, 1954, p. 31-32 (trad. după Costăchescu); *Documenta Romaniae Historica*, Seria A. Moldova, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Editura Academiei, 1975, p. 49-50, nr. 35 (copie germ. și trad. după I. Bogdan și ediții).

The Original Document from the 6th of July, 1413 issued by Alexandru cel Bun for Rădăuți Bishopric (Abstract)

Key-words: Alexander the Good, document, donation, church, necropole, hospodar, Rădăuți Bishopric

The original document issued by Alexandru cel Bun on the 6th of July, 1413 for Rădăuți Bishopric was discovered as a result of a research at the *Archiwum Głowne Akt Dawnych* in Warsaw, Poland, in Alexandru Czołowski Archive Fund. The document was known from a German copy, and there are many differences between this copy and the original act. At the same time, several inadvertences are corrected and new information regarding that period are brought consequent to the publishing of the original.

Documente referitoare la istoria Țării Moldovei (1634-1858) provenite dintr-o colecție particulară din Iași

Mihai-Cristian Amărieuței
Ludmila Bacumenco

Munca de cercetare a istoricului se bazează pe interpretarea informațiilor oferite de izvoare, cele documentare ocupând un loc de prim ordin. Pe lângă documentele editate de-a lungul vremii, în diverse reviste de specialitate sau în colecțiile naționale cunoscute, există mereu speranța apariției unor piese documentare noi, care să ofere informație istorică inedită. Dacă arhivele românești așteaptă încă momentul unei organizări riguroase a fondului documentar existent, o asemenea surpriză plăcută poate fi oferită de colecțiile particulare. Un colecționar din Iași (care a ținut să nu i se dezvăluie identitatea) permite, iată, publicarea unui număr de zece documente, redactate în limba română, dintre care, după știința noastră, opt sunt inedite. Acoperind un interval cronologic de peste 200 de ani, documentele de față, fără să conțină informații de natură a modifica radical imaginea asupra unui eveniment oarecare din istoria spațiului românesc, pot contribui la mai buna cunoaștere a epocilor din care provin.

Astfel, documentul nr. 1, un facsimil foarte bine realizat după originalul datat 4 iunie 1634, prin care marii arhierei ai Moldovei adevăresc vânzarea siliștei Vlădeni de către mănăstirea Râșca lui Ionașco Prăjescul postelnic, poate contribui la datarea mai strânsă a unui document publicat în colecția *Documenta Romaniae Historica*. Este vorba de actul prin care Vasile Lupu voievod întărește lui Ionășcuță Prăjescul postelnic al treilea, printre alte sate și părți de sate moștenite sau cumpărate, și satul Vlădeni din ținutul Romanului, cumpărat de la mănăstirea Râșca¹. Documentul a fost datat de către editorii săi, după componența Sfatului domnesc, la 24 ianuarie 1635 sau 1636, întrucât este rupt în dreptul văleatului și lipsește slova unităților. Credem că este vorba mai degrabă de anul 1635, dat fiind faptul că satul Vlădeni, ultimul în lista celor întărite de domn, a fost cumpărat la 4 iunie 1634, așa cum arătam mai sus, și este greu de crezut că postelnicul Prăjescul a trebuit să aștepte un an și jumătate pentru întărirea stăpânirilor sale.

Documentele nr. 2 și 3 privesc istoria orașului Iași de la sfârșitul secolului al XVII-lea și cunosc două ediții, una oferită de Gheorghe Ghibănescu în anul 1931, cealaltă de către Ioan Caproșu într-un volum al seriei sale de *Documente privitoare*

¹ *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XXIII (1635-1636), întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei, 1996, nr. 315, p. 354.

la istoria orașului Iași, după textul lui Ghibănescu. Documentele în cauză reapar acum, după o călătorie în timp al cărei traseu nu îl cunoaștem. Diferențe minore de transliterare, un nume citit greșit (Andronic în loc de Andonie, în documentul nr. 2), precum și scurtele însemnări de pe *verso*-urile documentelor, care lipsesc în edițiile precedente, justifică, credem noi, reeditarea acestora.

Din secolul al XVIII-lea datează documentele publicate sub nr. 4-6, care oferă informații asupra problemelor ridicate de împărțirea copiilor rezultați din legătura unor ȡigani având stăpâni diferiți, iar cel de sub nr. 7 se înscrie în lungul șir al actelor prin care domnii Țării Moldovei acordau scutiri de dări pentru membrii clerului monahal sau de mir, în cazul de față fiind vorba despre doi preoți ai mănăstirii Sf. Samuil din Focșani, metocul mănăstirii Sf. Spiridon din Iași.

Ultimele trei documente oferă date prețioase privind relațiile agrare din prima jumătate a veacului al XIX-lea, precum generalizareaarendășiei (nr. 8), procesele îndelungate pentru proprietate, cu ilustrarea procedurilor urmate de instanțele de judecată în soluționarea acestor pricini (nr. 9) sau importanța actelor vechi în dovedirea temeiniciei pretențiilor asupra stăpânirii unor sate, precum Ivănești și Bilăești (nr. 10).

Menționăm că descrierile arheografice ale actelor publicate aici nu au putut fi complete, cu excepția primului document, în condițiile în care accesul la ele a fost limitat, iar transcrierea lor s-a făcut după fotografiile făcute cu acest prilej.

Normele de transcriere și principiile de editare a documentelor de mai jos sunt aceleași cu cele folosite pentru textele românești din cele zece volume de *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu².

Nu putem încheia fără a aduce mulțumirile noastre domnului Traian Ocneanu, directorul Centrului de Studii Bizantine Iași, care a mijlocit accesul nostru la aceste documente.

*

1. 1634 (7142) iunie 4

Mitropolitul și episcopii Țării Moldovei adevăresc că egumenul Agathon și soborul Mănăstirii Râșca au vândut siliștea Vlădenii de pe Siret, din ținutul Romanului, lui Ionașco Prăjăscul postelnic, pentru 250 de galbeni buni.

† Варлаам архієп(и)ск(о)пъ и митрополитъ) Сѣчавскій, и Митрофан еп(и)ск(о)пъ Руманскій, и Бѣлугіє еп(и)ск(о)пъ Радѣвскій, и Ге(о)ргіє еп(и)ск(о)пъ Хвѣевскій, scriem și mărturisim cu cest zapis al nostru cum au venit înaintea noastră egumenul Agathon de la Râșca și cu tot săborul de acolo, cu bătrâni, cu tineri, și cu

² Cf. *Introducerea* din Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V *Acte interne (1741-1755)*, editate de ~, Iași, Editura Dosoftei, 2001, p. VI-VII.

d(um)nealu(i) cu Ionașco Prăjăscul posté(l)nicul, și s-au tocmit ei de bună voia lor, de nimene nevoiți, nici asupriți, de i-au vândut dumisale postelnicului carel(e) scrie mai sus o seliște, anume Vlădénii, pre Sirét, la ținutul Romanului, drept doaă sute și cincizeci de galbeni buni, cu tot venitul, cu vad de mori și cu loc de pod, ca se-i fie dumisale ocină și moșie, și giupânesei dumisale și cuconilor dumisal(e), pentru că lor nu le-au fost bună de nemică acea seliște, nici au avut nici un venit dintr-acea selișt(e), ce-au fost stând oliște¹ pustie, ce le-au fost lipse de niște mori în Sirét, să-ș(i) facă la alt sat a lor de pre ce vor lua de pre acea seliste.

Deci cum s-au tocmnit săborul tot cu dumnealu(i) le-au dat banii toț(i) gata, de fațe înnaintea noastră, câț(i) scriem mai sus, și i-au făcut călugă<rii>² dumesa<le>³ zapis de la dâșșii și i-am făcut și noi dumisale zapis de la noi preci² ca să-i fie de întăritură ș(i) de credințe. Pentr-acé(ea), de acmu înnainte de să vor mai rădica niscare călugări pre urma acestora ca să n-aibă a mai pârî pentr-acé(ea), iar carele va vrea să scornească cân(d)va vro pâără să fie procleat, cum scrie și în zăpisul săborului, și de bl(agoslo)venia noastră să fie neiertat nici <o>³ dănăoară în véci.

Și, pre mai mare credințe și mărturie, ne-am pus pecețile și iscăliturile, ca să s(e) știe.

Пис оу Митрополіі, в(ъ) л(ѣ)т(о) 7386 юн(іе) д.

Варлаам митрополит <m.p.>.

ЄВЛWГІЄ ЄПИСКОП РАДWВСКИ <m.p.>.

Ге(ω)ргіє єпископ XVШЄвски <m.p.>.

† Și eu m-am tâmplat într-această tocmală,² <m.p.>.

Facsimil, hârtie (30,7 x 19,5 cm.), cerneală cafenie, trei amprente sigilare: sigiliul rotund al Mitropoliei Moldovei (diametru: 2,8 cm.), avându-l în câmp pe Sf. Gheorghe omorând balaurul, iar în exergă legenda: † Печатъ Г(вѣ)т(а)го Геурги Митрополиі ГСѢЧАВСКѢ; sigiliul rotund al Episcopiei de Rădăuți (diametru: 2,8 cm.), cu Sf. Nicolae figurat în câmp și cu legenda în exergă: † Печатъ Г(вѣ)т(с)го Н(и)ко(ли) ѡтъ Епископіа Радѡвскѣ; sigiliul rotund al Episcopiei de Huși (diametru: 2,8 cm.), având în câmp icoana hramului, reprezentându-i pe Sf. Apostoli Petru și Pavel, iar în exergă legenda: † Печатъ Г(вѣ)т(с)го П<етра> и Павла Епископѣ ХС(с)киѣ.

¹ Greșit, în loc de „siliște“.

² Rupt.

³ Omis.

2.

1693 (7202) noiembrie 20, Iași

Cârstina, fiica lui Pavăl fost jîtnicer și a Stancăi, dă soției lui Aslan cămăraș casele sale cu loc din Iași, evaluate la 300 de lei, în contul datoriei fratelui său decedat, pentru care a fost chezașă împreună cu mama ei.

† Adecă eu, Cârstina, fata Stancăi și a lui Pavăl ce-au fostu jicnicér, scriu și mărturisăscu cu acestu adevărat zăpis al miu precum am luat eu pre chizășiia mea

împreună) cu maică-mea, cu Stanca, pe frate-miu, pe Andonie, de la dumn(ea)lui răpoosatul Aslan cămărașul, pentru o mie și două sute de lei bătuț(i), care bani au fostu dator frate-miu, Andonie, dumisali lui Aslan căm(ă)rașul. Și acești bani, fiind frati-miu, Andonie, la dugheana dumisali lui Aslan, au luat acești bani toț(i) din dughean(ă) și i-au strâcat. Apoi, dumn(ea)lui Aslan i-au luat sama împreună cu neguțitori și l-au aflat dreptu dator ca¹ această 1200 de lei și l-au fostu pus la închisoare pe frati-miu pentru bani. Apoi, eu l-am luat pre chiz(e)șii mea cu maică-mea, cu Stanca, și ne-am apucat cu zapis ca de nu-i va plăti frati-miu Andonii banii, să-i plătim noi, cu maică-mea, cu Stanca. Și frăține-miu i s-au prilejit moarte și banii nu i-au dat. Acmu, dumneaiei², giupâneasa lui Aslan, au tras pâr(ă) la măriia sa Costantin Duca vod(ă) și măriia sa vod(ă) ne-au dat în sama dumisali logofătului celui mari ca s(ă) ne ia sama. Și dumnealui ne-au luat sama și m-au dat platnică, pre zapisul miu, ca să-i plătescu banii. Deci eu, neavându cu altă cu ce-i plăti, ce-am căzut cu o rug(ă) minti la dumneaiei² cămărășoia și m-am apucat ca să-i dau din moșii ce voi avea. Și i-am dat eu cas(e)le meli, ce-am avut eu aicea, în târgu, în Iaș(i), cu loc cu tot, care cas(e) sintu cumpărate de tată-miu Pavăl jicnicieriul; și le-au prețăluit starostea de neguțitori, împreună) cu alți neguțitori, dreptu trii sute de lei, cu loc cu tot.

Deci, de acmu, ca să-i hi(e) dreaptă ocină și moșie dumisali căm(ă)rășoai, și cuconilor dumisali și a tăată¹ săminția dumisali în véci, iar altu niime să n-aibă treabă, din ruda mea, a s(e) amesteca sau a străca acestu adevărat zapis al miu, ce s(ă) aibă tot a-i da foarte bună paci.

Și acestu zapis l-am făcut denaintea a mulți boieri de curte și denaintea dumisali lui Cos[s]tanda starosteli de neguțitori, și denaintea altor neguțitori, carii mai gios toț(i) s-au iscălit.

Și de pre acestu zapis al miu ca s(ă) aibă dumneaiei a-și faci și dres domnescu.

Și, pentru mai mare credința, mi-am pus și pecétea, în loc de iscălitur(ă), ca s(ă) să știe.

У Мѣ, л(ѣ)т(ѣ) ѿ ѿѣв ноѣ(м)в(ріѣ) кѣ.

Cârștina³.

Az, Toder Cărăman vâtav za stolnicei, am fost plinitor <m. p.>.

† Προκα, παρὸν <m. p.>; † κυρ Γιανης, παρὸν <m. p.>; † Θωμας, παρὸν <m. p.>; † Κοσταντα σταροστας, παρὸν <m. p.>; † Γιωργιος, παρὸν <m. p.>⁴.

<Pe verso-ul filei a doua:> No. 1.7202 <1693> noemv(rie) 20. Zapisul a locului casii din Iași a Cârștinii.

No. 3. 7202 <1693> noemv(rie) 20.

Original, hârtie difolio, cerneală neagră, un sigiliu inelar oval, slab imprimat în cerneală neagră, reprezentând o figură feminină.

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Documente*, în IN, fasc. 9₁ (1931), p. 130, nr. LXXX (text după original); Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III *Acte interne (1691-1725)*, editate de ~, Iași, Editura Dosoftei, 2000, p. 56, nr. 68 (după Gh. Ghibănescu).

¹ Așa în original.

² Loc liber.

³ Sigiliu inelar.

⁴ Proca, de față; chir Ianis, de față; Thomas, de față; Costanda staroste, de față; Ghiorghios, de față.

3.

1698 (7206) iunie 25, Iași

Anița, soția răposatului Aslan cămăraș, vinde lui Sandul Adam negustor o casă de pe Ulița Frecău, cu 120 de lei bătuți.

† Adecă eu, Anița, giupâneas(a) [p]răpăusatului Aslan căm(ă)rașul, scriu și martorisăscu cu cestu adevărat zapis al mieu, ca s(ă) fie de bun(ă) credință la mâna dumisali Sandului Adam neguț(ă)toriul, precum eu, de nim(e) nevoit(ă), nici asuprit(ă), ce de a mea bun(ă)voie, i-am vândut a mea dir(ea)ptă moșie și cumpăr(ă)tură, o cas(ă) cu loc cu tot, aici, în târgu, în Iași, pre Ulița lui Frăcău, car(e) cas(ă) îm(i) este mie dir(ea)ptă cump(ă)r(ă)tur(ă) de la Cârstâna, fata Stancăi, iar Cârstâni(i) i-au fostu direaptă cumpăr(ă)tur(ă) de tată-său, Pavăl ce-au fost jitnicér. Deci, aceste cas(e) ce scriu mai sus, cu tot locul, le-(a)m vândut dumisali Sandului Adam neguț(ă)toriul, dr(e)ptu o sută și doaădzăci de lei bit(ih). Și mi-au făcut dumnealui plat(a) deplin întru m<ă>na noastră. Deci, pentru aceea, ca să-i fie dumisali dir(ea)ptă ocină și moșie și cumpăr(ă)tura, în veci neclătit. Întrebat-am și pre toț(i) fraț(ii) miei și rude ca s(ă) cumpere, și nim(e) n-au vrut, toț(i) au pozvolit să cumpere cini i-a hi voie. Deci, pentru aceea, ca să-i fie dumisali dir(ea)ptă moșie, dumisali și giupânes(ei) și cuconilor dumisali, în veci, neclătit. Și i-am dat dumisali și zapisăli celi de cumpăr(ă)tură, car(e) am cumpărat noi de la Cârstina, fata Stancăi, și altu zapis ce-au fostu de cumpăr(ă)tură tot pre ceastă cas(ă) mai de-nainte vrem(e).

Deci, ca s(ă) aibă dumnealui Sandul Adam neguț(ă)toriul a-și face și dires domnescu pre ceste cas(e). Iar cini s-ar scula, den fraț(ii) miei sau ficiori, să străci această adevărat(ă) vândzari și tocma(ă) de bun(ă)voie no(a)stră, la ce giudet¹ ar merge, să fie de rușine, pentru căci eu pre toț(i) oameni(i) miei i-am întrebat și nim(e) n-au vrut să cumpere.

Și această tocma(ă) și vândzare a no(a)stră s-au făcut denainte dumisali starostii de neguț(i)tori și denainte altor neguț(i)tori, cari mai gios au iscălit.

Și, pentru mai mare credință, am pus și noi peceti, ca s(ă) fie de mari credință.

✠ Мс, л(к)т(с) ꙗсѣ юнї кѣ.

† Anița căm(ă)rașoaie².

† Σαββας σταροστας, παρων <m.p.>; † Θομας, μαρτιρας <m.p.>; † Νηκολας μαρτηρας <m.p.>; † Γεωργιος, μαρτιρας <m.p.>; † Μοιρξας, μαρτιρας <m.p.>; † Νηκολα, μαρτηρας <m.p.>; † Αθανασης, μαρθηρας <m.p.>; † Κυρηακος, μαρτυρας <m.p.>³; Sandul Crupenschi vel jit(nicer) <m.p.>; † Apostol, martor <m.p.>.

† Și eu, Sandul Sal(i) biv post(elnic), am scris zapisul.

<Pe verso-ul filei a doua:> No.7. iuni(e) 25 7206 <1798>. Zapis a Aniții giupânesâi, soția lui Aslan cămăraș, pentru vânzare a unui casă cu locul ei din Ieși Sandului Adam neguțitor.

No. 4. 7206 <1798> iunie 25.

Original, hârtie difolio, cerneală neagră, sigiliu inelar octogonal aplicat în cerneală neagră, având reprezentate o floare cu alte motive vegetale, la care se adaugă și două slove chirilice.

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Actele caselor Institutului Gregorian („Maternitatea”)*, în IN, fasc. 9₁ (1931), p. 130, nr. LXXXI (original); Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III *Acte interne (1691-1725)*, editate de ~, Iași, Editura Dosoftei, 2000, p. 120-121, nr. 140 (după Gh. Ghibănescu).

¹ Așa în original.

² Sigiliu inelar.

³ Savvas staroste, de față; Thomas, de față; Nicolas, martor; Ghiorghios, martor; Moirzas, martor; Nicola, martor; Athanasios, martor; Chiriacos, martor.

4. 1733 (7242) decembrie 15, Iași

Costandin Neculai <Mavrocordat> voievod poruncește lui Radul Racoviță fost mare jîtnicer să împartă copiii rezultați din legătura unui țigan al mănăstirii Berzunț cu o țigancă a lui Ștefan Catargiul vornic de Vrancea, dând și o mărturie încredințată.

† Иѡ КОСТАДИН НЕКУЛАЇ ВОЕВОДА, БѢЖІЮ М(И)Л(О)СТ(І)Ю, Г(О)СП(О)ДАРЬ З(Е)МЛ(И) МОЛДАВСКѢ. Scriem domnia mea la boiariul nostru Radul Răcoviță biv vel jîtnicer). Facem știre dum(i)tal(e) că domnii mele jălui boiariul nostru Ștefan Catargiul vornicul di Vrance, dzicând precum are o țigancă după un țiganu a m(ă)n(ă)stirii Berzunțului, care este acolo, la Bacău. Și ace țigancă i-ar fi dată di Marie Ursăchioae stolniceasa pentru o fată a ei ce-au scos-o di la robie tătarilor, și ari ave ace țigancă ficiori însurați și fete măritate, și călugării să slujăscu cu dâșii. Și pe țigan îl cheamă Iftenie Paiul și pe ți<ga>¹nca Catargiului o cheamă Mărie. De care lucru iată că-ț(i) scriem dum(i)tal(e), să chemi pe călugăr(i) și pé țiganii cei bătrâni, și pe toți ficiorii lor să-i aducă față și să le iei sama cu dreptate, și di a fi așe, fiindu țiganca a Catargiului, să-i împărți copiii toți cu călugării și s(ă) poroncești călugărilor să scoată toți copii(i) față la împărțal(ă) și cu bună dreptate să-i împărți, iar pentru țiganca ce bătrână să-i de călugării altă țigancă în locu.

Și precum îi împărți, să dați și mărturii încredințate pe părțil(e) lor, ca să li s(e) facă și dires domnescu di întăritură.

Aceasta i zdraviem.

8 Иѡ, Л(Ѣ)Т(О) ЗСМВ ДЕК(Е)М(ВР)ІЕ ЕЇ.

ПРОЧІТ Б(Е)Л ВИС(Т)ѢРНИК).

<Pe verso:> No. 30. No. 44. 7242 <1733> dech(e)m(vrie) 15.

Original, hârtie, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar octogonal, slab imprimat în cerneală roșie.

¹ Omis.

5.

<1737 septembrie 1-1738 august 31> (7246), Iași

Grigorie <al II-lea> Ghica voievod întărește stăpânirea lui Vasile Buhăescul logofăt al doilea asupra ȣiganilor săi, dăruiri sau cumpărări.

† Иѡ Григѡріе Гика воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, р(о)сп(о)даръ Земли Мѡлдавскої. Înștiințare facem tuturor cui să cade a ști că iată credincios boiariul nostru, dumnalui Vasălie Buhăescul vtori logof(ă)t, slujând domnii mele și țărâi cu dreptate, dreptu aceea și domniia mea m-am milostivit și i-am întărit lui pre ai săi drepti șărbi țăgani, de cumpărătură și de danié, ce-au avut după zapisă ce-au arătat, anume pe Nastasăie țiganca cu ficiorii ei Ion și Iordache, care țigani îi sunt de cumpărătură de la nepotu-său Neculai Pârful, iară lui Neculai Pârfului i-au fostu iarăși de cumpărătură de la Costantin neguțitorul, iară lui Costantin neguțitorul i-au fostu dați acești țăgani de la Ilie Catargiu logofătul, pentru alți țăgani ce-au avut a lua Costantin neguțitorul de la Mihuleț, iară logofătului Catargiului i-au fostu cumpărătură acéști țăgani, cu giudețul domnii sale lui Mihai vodă, de la Lupul Gheuca stolnicul, fiind atunce logof(ă)t al treile, căce au fostu ieșit acei țăgani în vânzare de la neamul dumisale, precum am văzut și ispisocul domnii sale lui Mihai vodă.

Așijdere, ne-au mai arătat boiariul nostru de mai sus numit, Vasălie vtori logof(ă)t, ș-altu zapis din velet 7237, de la Ghedeoan Michiul egumănu și cu tot săborul sv(i)ntii mănăstiri Berzunțului, făcut acel zapis denainte dumisale lui Iordache Cantacuzino vel vor(nic), ctitorul m(ă)n(ă)st(i)rei, scriind și mărturisând cu zapisul lor că având sv(ă)nta m(ă)n(ă)st(i)re multu agiutor și folosântă de cătră logofătul Vasălie, isprăvându-le toate trebele m(ă)n(ă)st(i)rei fără de nici o cheltuială, au luat voie și de la ctitorul mănăstirii de mai sus numit și i-au dat dumisale o țigancă fată, anume Ioana, fata lui Ion țăganul și a Saftii, care mumă-sa Safta este de neamul lui Mihai țăganul, fiind și di pe tata și di pe mumă drepti țăgani a sv(i)ntii mănăstiri.

Așijdere, ne-au mai arătat boiariul nostru de mai sus numit ș-alt zapis de la Apostol Mihuleț ce-au fostu căpitan, făcut acel zapis denainte dumisale Sandului Sturzea vel logof(ă)t, scriind și mărturisând cum i-au vândut dumisale o țigancă, anume Ioana, cu parte ei din copii, care țigancă i s-au vinit lui Mihuleț de la împărțala ce-au avut cu călugării de Dobrovăț, precum am văzut și împărțala făcută denainte dumisale Sandului Sturzea hat(man). Și pre această Ioana țiganca țâind-o un țigan a lui Miron Hâncul căpit(an), anume Ion Bunduche, și având împreună 6 copii, au făcut boiariul nostru Vasălie vtori logof(ă)t împărțală și cu Miron Hâncul. Și în parte dumisale boiarului nostru

Vasălie 2 log(o)f(ă)t s-au vinit patru copile fete, anume Marie, și Gafie, și Truhina și Tudora, căci un copil mai multu s-au dat în parte dumisale Vasălie vtori logof(ă)t pentru Ioana, țâganca cea bătrână, ca să nu să despartă de bărbat, iară în parte lui Miron Hâncul au rămas 2 copii feți, anume Sandul și Sămion, și țâganii cei bătrâni amândoi, precum am văzut și zăpăsul cel de tocmală și de împărțală scriind într-acesta chip.

Și iarăși, alt zăpăsul ne-au arătat boiariul nostru de mai sus numit, dumnalui Vasălie vtori logof(ă)t, de la Velicico Panaitache, ficiorul Catrinii, ce-au fostu sor(ă) cu dumn(ea)lui Iordache Cantacuzino biv vel spatar, mărturisând într-acestu zăpăsul precum de bunăvoie lui i-au dat o fată de țigan, anume Catrina, fata lui Dumitru țâganul, care acel țâgan au fostu dreptu al său di pe maică-sa, iară maică-sa i-au fostu cumpărătură de la Ursăchioae. Și acel țigan au ținut o țigancă a m(ă)n(ă)st(i)rei Săcului, anume Tudora, fata Tomii, și din parte țâganului său pre această țigancă Catrina fată i-au dat-o dumisale, lui Vasălie vtori log(o)f(ă)t, pentru niște dresă de moșii ce i-au isprăvit.

Așjidere, ne-au mai arătat boiariul nostru de mai sus numit, Vasăle vtori logof(ă)t, ș-altu zăpăsul de la Ion Bujoranul, mărturisând într-acest zăpăsul că având Bujoranul multă giudecată pentru niște țigani și fiind Vasălie vtori logof(ă)t orânduit de-au descălcit pricina și ș-au dezbătut țiganii. Și făcându-i-să și ispisoc g(o)spod, l-au luat boiariul nostru Vasălie vtori logof(ă)t asupra sa și pentru cheltuiala ispisocului. Deci, pentru acea osteneală ce-au făcut cu dânsul și pentru cheltuiala ispisocului i-au dat dumisale un copil de țigan, anume Toader, ficiorul lui Stan, care acel Stan țâganul i-au fostu lui de cumpărătură de la acel căp(i)t(an) din Ț(a)ra Românească.

Așjidere, au vinit înaintea domnii mele și denaintea boiariilor noștri rugătoriiul nostru Chiril egumănu și cu tot săborul de la sv(ă)nta m(ă)n(ă)st(i)re Dobrovățul ș-au mărturisat precum având m(ă)n(ă)st(i)re moșii și țigani înpresurate și dând ei acea treabă în sama boiariului nostru de mai sus numit, Vasălie vtori logof(ă)t, de le-au îndreptat țâganii și moșiile și le-au isprăvit drese după giudecata și dreptate ce s-au căzut fără nici o cheltuială, pentru aceea și ei din bună voie lor au scos din țâganii m(ă)n(ă)st(i)rei pe o țigancă fată mare, anume Nazarie, fata lui Macsân, nepoata lui Vasălie, strănepoata lui Dămiiian sân Babii, care țigani sunt buni în dresăle m(ă)n(ă)stirii, ș-au dat-o dumisale lui Vasălie vtori log(o)f(ă)t pentru binele și folosul ce-au făcut m(ă)n(ă)st(i)rei, pre care țigancă și zăpăsul de la mâna lor i-au dat, care l-am văzut.

Dreptu aceea, pe toți acești țigani de mai sus numiți dat-am și i-am întărit și de la domniia mea credincios boiariului nostru dumisale Buhăescul vtori logofet, ca să-i fie lui drepti șărbi țigani, cu tot rodul lor ce s-a trage dintru dânsii, și uric de întăritură stătătoriu în vécii.

Și altul nime să nu să amestece piste acestu adevărat hrisov a domnii mele.

Și s-au scris hrisovul acesta întru a doa domnié a domnii meli, întru al triile an, în orașul domnii mele, în Iași, de Tanasăie Măcărescul logofătul de taină.

В(ъ) лет(о) 7246 м(ѣ)с(ѣ)ца ...¹.

Иѡ Григоріе Гика воевода <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua:> De la măriia sa Grigorie vod(ă), ispisocul țiganilor pe o sam(ă) de țigan(i), întăritură. 7246 făr(ă) lună. No.

Scrisoare Gănaoii de țigani.

Original, hârtie difolio, cerneală neagră (intitulația și unele inițiale din text cu cerneală roșie), sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie, neclar (se disting capul de bour și acvila, într-un scut timbrat de o coroană).

¹ Lipsește data de lună și de zi.

6. 1741 (7249) ianuarie 9

Varlam egumenul mănăstirii Berzunț, împreună cu soborul mănăstirii, se înțelege cu Maria, soția răposatului Ștefan Catargiul, asupra împărțirii unor ȝigani.

† Adică eu, Varlam egumenul de Berzunțu, împreună cu tot soborul făcut-am această scrisoare de mărturie la mâna dumisal(e) giupânésii Mariii, giupâneasa răpuosatului Ștefan Catargiul, pentru o ȝigancă, anume Mariia, fata Varvarii, nepoată lui Costantin Țaparig, care ȝigancă iaste dumisal(e) danie de la Mariia Ursăchioae. Și pe acea ȝigancă ȝiind-o un ȝigan a mănăstirii Berzunțului, anume Ifimii Paiul, și făcând împreună cu acea ȝigancă optu copii, ne-am învoit și i-am împărțit. Și s-au vinit dumisal(e) patru copii, anume Costantin, Gavril, și Toader, și o fată Mariia, și noaă ne-au rămas la mănăstir(e) iar patru, anumi Pavăl, ...¹, și doao fete, ...¹. Iar pentru ȝiganca cea bătrână iar[r]ăși ne-am învoit și i-am dat dumisal(e) o fată de ȝigan, anume¹, pentru ca s(ă) nu să despartă ȝiganii cei bătrâni. Și pe aceast(ă) scrisoare să aibă a-ș(i) face dumneei și drésă g(o)s(po)d pe acești ȝigani.

Și aceast(ă) scrisoar(e) de așdzare s-au făcut denainte boierilor ce s-au și iscălit. Și, pentru credința, ne-am iscălit.

В(ѣ) л(ѣ)мо, зѣмо, рен(а)іе) ѡ.

Ier(o)monah Varlam, egumin ot Berzunț <m.p.>.

Denainte noastră s-au făcut aceast(ă) așdzare, fiind noi ctitor. Iordachi Canta vor(nic) <m.p.>.

<Pe verso, de aceeași mână:> O fată o cheamă Măricuța și una Irina.

<De altă mână:> No. 38. 7249 <1741> ghen(a)r(ie) 9. Împărțală ȝiganilor de Berzunțu. No. 52. 7249 <1741> ghen(a)r(ie) 9.

Original, hârtie, cerneală neagră.

¹ Loc liber.

7.

1765 ianuarie 15

Grigorie Alexandru Ghica voievod scutește de dări doi preoți ai mănăstirii Sf. Proroc Samuil din Focșani, metocul mănăstirii Sf. Spiridon din Iași.

† Cu mila lui D(u)mn(e)zău, Io Grigorie Alexandru Ghica voievoda, domnul Țării Moldovii. Facem știre cu acestu hrisov a domnii mel(e) pentru doi preoți ce sunt la sfânta măn(ă)stire din târgul Focșanii, unde să prăznuiește Sfântul Proroc Samuil, în zile a lui avgustu, care măn(ă)stire iaste metoh la spitalul măn(ă)stirii Sfântului Spiridon. Și văzând domniia me hrisovul domnii sale răpăosatului Costandin vod(ă) Racoviță, de mila ce-au avut acești doi preoți, iată dar că și domniia mea asémen(i) le-am întărit și le-am înnoit miluirile ce-au avut, hotărând prin hrisovul acest(a) ca de a p(u)r(u)rea, în toat(ă) vrémea domnii méle, să fie preoții aceștia în pace și în scuteală de dajdé domnească, și de dajdé vlădicească, și de galbănuș școalelor și de alte angării oricâte ar fi pre alți preoți, întru nimic să nu să învăluiască, că s-au iertat de toate, lăsându-i domniia me ca să poarte de grij(ă) pentru paza sfintei și dumnezăiștii bisérici, slujind neconținut sfintele și dumnezăieștile liturghii și alte orânduie canoan(e) biséricești, ca prin ruga lor să triimită milostivul Domnezău aceștii țări și domnilor tot darul desăvârșit. Și iarăș(i), pentru chivernisala acestor doi preoți rânduim domniia mea ca să scutească de preot câte o sută stupi la desătină, și câte o sută oi de goștină, și opt vite de conită, și la vremea vădrăritului să să scutească trei sute ved(re) vin piste tot, pe aceste bucate nice un ban să nu dea.

Și poruncim domniia <mea>¹ și boierilor domnii mel(e) ce viți fi rânduiți cu slujbile dăjdilor de sus scrisă, și voao slugi vlădicești și sluj(i)torilor, văzând hrisovul domnii mel(e) să lăsați în bun(ă) pace pre preoți și bucatele lor, întru nimic supărar(e) să nu le faceți.

Și poftim domnéia me și pre alți lum(i)nați domni carii vor fi în urma noastră cu domniia țării aceștia, ori din neamul nostru, ori dintr-alții, ca să le întărească milele aceste și domniile sale preoților, pentru a domniilor sale cinste și vecinică pomenire.

Aceasta înștiințăm.

1765 ghenuari(e) 15.

Иѡ Григоріе Гика в(оево)д <m.p.>.

Іѡрдаке в лѡг(о)ф(е)т прѡчинѡх <m.p.>.

<Pe verso:> No. 37.1765² ian(uarie)³ 15. Sfântul) Samuil.

Original, hârtie, cerneală neagră (intitulația și unele inițiale din text cu cerneală roșie), sigiliu domnesc inelar, octogonal, aplicat în cerneală roșie.

¹ Omis.

² Scris cu cifre arabe deasupra anului „7265”, care a fost tăiat.

³ Scris cu caractere latine deasupra lunii „ghen(a)r(ie)”.

8.

<Prima jumătate a secolului al XIX-lea>

Răzeșii din satul Banca se plâng marelui logofăt că Gheorghi Vasiliu a arendat pe trei ani părți din moșia lor, fără știrea locuitorilor, solicitând un termen mai lung pentru ca ei să poată aduna banii necesari răscumpărării arendei.

 Mult milostivi părinte logofete mari,

 După jaluba ci am dat noi mării sali lui vodă asupra dumisale Gheorghi Vasâliu, ci ține în orândă părțile de moșăie a răzășilor den Banca, cari, după împlinire contractului său ci acum la 23 apr(ilie) viitor să sfârșești, cu un ceas mai înainti au mitahirisât a cumpăra iarăși pe trii ani, fără știre noastră celor ci ni aflăm cu lăcuința pi ace moșăie. Ni s-au făcut carte g(os)pod ca să-i dăm banii și să iasă den stăpânire, însă cu o vade foarte scurtă, numai di două săptămâni. Și fiind bani mulți 1400 lei, nu avem stari să-i găsim așa îndată, fiind noi niști săraci, și ni temim că scăpându-l peste vade om rămâne în urmă fără de glas.

 Milostivi părinte logofete, ne rugăm dumitali, fiindcă dum(nealui) Gheorghi Vasâliu este aicea, în Ieși, să să chemi de cătră dum(nea)ta și să fim puși la cali cu altă vade pâr(ă) la Paști, unde să-i dăm și zapis, și să să poprească să nu-ș(i) facă arătură pentru sâne sau pe noi să ne superi, ca să ni putem puni moșăia la cali, căci nu-l putem suferi mai mult peste noi. Și mai vârtos, că avem și deosăbiti socotelile dumisali, di pi ceelanți ani, ni împărtășându-ne noi cu nimic și moșăia noastră nu ari capital pe an nici giământate de preț din banii arătați mai sus, dar dum(nea)lui dă acești bani 1400 lei numai pentru ca să ne isterisască de istov și să ni răsăpească pe noi, rămâiind sângur vecinic stăpân.

 Ni rugăm milostivești-te asupra sărăcii noastre și ni puni la cale, scapă-ne den mâinele acestui om ci ne-au încurcat prin nisâmțire noastră, aducându-ne în stari undi numai cu fuga să scăpăm de dânsul, și mari pomană va rămâne dumitali.

 Ai dumitali preplecate slugi, toți răzășii den sat(ul) Banca, ținut(ul) Fălciului.

<Pe verso:> Jaloba răzășilor.

Original, hârtie, cerneală neagră.

9.

1847 septembrie 23

Hotărârea Judecătoriei ținutului Bacău în procesul intentat sărdăresei Anica Bosuioc de către Maria Cariadi, „supus elinesc”, soția lui Athanasie Cariadi, pentru o parte din moșia Ardeoani, ținutul Bacău.

Copie

Jurnal

În numele preânălțatului domn Mihail Grigoriu Sturza voievod, stăpânitoriu Prințipatului Moldaviei.

Anul 1847 săptemvrie 23.

De cătră această giudecătorie a ținutului Bacău s-au luat în tratație della proșesului reclamaris de dumneei Mariea Cariadi, supusă eliniască, prin vechil soțul dumisale Athanasie Cariadi, asupra dumisale sărdăresei Anica Bosuioc pentru moștenire părintască, adecă partea de moșie ce s-ar cuveni a trage din hotarul Ardeoanii di pi raposatul dumisale părinte Ioniți Iliescul. Și după cetirea făcută dellei în ființa dumilorsale vechililor a îmbe părțile înpricinate, cu de față și practorul¹ elinescu prin locoțiitorii dumnealui Alecu Andriadi ca sprijânitoriu dreptăților reclemantei, s-au văzut că partea pretendentă, atât prin jaloba dată giudecătoriei, cât și prin ace cătră consulatul elinesc, împărțășită giudecătoriei cu oțnoșăniea² no. 591, au făcut arătare că răposatul părintele dumisale, Ioniți Iliescu, având aici, în Moldova, propieta la moșiea Ardeoanii și altele din acest ținut Bacăul și trecând piste Prut, în Basarabia, pântru ale sale înpregiurări, i s-au prilejat sfârșitul acolo, rămâind și dumneei nevrâsnică. Din care pricină, și documenturile fiind răzlețite pe la unii și alții din rudenii, numitele părți au rămas în stăpânirea rudeniilor dumisale, anume dumneei sărdăreasa Bosuioc și alții. Și că acum, după sosirea în vârsta legiuită, dând piste unele din documenturi și pliroforisindu-se³ că ar ave parte de clironomie în zisele moșii de pe răposatul părintele dumisale, mijlocește ca prin locul competent să i să facă alegire acei clironomii, spre a să da în stăpânire cu venitul dinpreună, pe pravățul⁴ căriia, nu mai puțin și a titlurilor înfătoșate de vechilul dumisale pretendentă cu jaloba de la 31 maiu trecut, giudecătoria ș-au înaintit a sale lucrări cu chemări feților înpricinate, care astăzi, cum să arată, aducându-se la presudsfeia⁵ giudecătoriei, s-au luat aminte că partea pârâtă pentru Ardeoani figurarisăște numai dumneei sărdăriasa Bosuioc, neavând nici un amestec cu părțășie epitropia casăi răposatului slugeriu Chiriiac, fiind aceea pârâtă pentru osăbită parte din trupul Hămienilor, care nicicum să atinge de Ardeoani. Și în urmare, apoi nici supusă în giudecată la un loc, precum partea reclemantă prin scapare din vedere au voit a înțeleșta doă proșesuri la un loc. Și așe, pe temeiul rezoanelor prescrisă de presudsofie, în osăbită regularisire tot de astăzi înaintându-se marșa căutărei proșesului dumisale reclemantei, numai încât priivește pe dumneei pârâta sărdăreasa Bosuioc.

Din toată cuprinderea cetirei dellei i a documenturilor date cu pomenita jalbă, anume: 1^{iu}) 7228 <1719> octomvrie 22, un zapis a lui Trofor prin care vinde o parte de moșie din hotarul Ardeoanii lui Gheorghi Iliescul; 2^{le}) 7269 <1760> săptemvrie 10, o

copie de pe zapisul Ilincăi, soția lui Gavril Șișlicai, i a ei frați, prin care vinde giumătate sat din Hămieni lui Iordachi Iliescu, ficior lui Gheorghe Iliescu, adiverită de câteva fețe; 3^{le}) 7271<1763> iulie 20, o copie de pe hotarnica lui Simion Cheșcul uricariul cuprinzătoare despre hotărătura făcută Hămienilor pentru despărțirea de Ardeoani, încredințată de câteva fețe boieri; 4^{le}) 7271⁶ 21, cartea hotarnicului Simion Cheșcul arătătoare despre cercetarea ce au făcut pentru partea de moșie din Măzănăești, după o carte scoasă de Vasile Pleșcău și ai lui, pentru o parte de moșie a șatrariului Iordache Iliescu, care cu a lor mulțămire au rămas tot la stăpânirea Iliescului; 5^{le}) 1784 mai 22, cartea gospod cătră veliții boieri ca să cerceteze pentru Hămienii a șatrariului Iordachi Iliescu de cătră Ardeoani, și totodată să i se aleagă și părțile din trupul moșiei Ardeoanii; 6^{le}) 1784 iunie 25, hotarnica pitariului Ștefan Roset și a stolnicului Iordachi Crupenschi pentru despărțirea moșiei Hămienii de Ardeoani prin punere de pietre; 7^{le}) 1801 martie 9, cercetarea stolnicului Iordache Crupenschi și medelniceriul(ui) Mihalachi Rafailă, cuprinzătoare că Ioniți Iliescul, prin jalba ce au dat domnului Costandin Alecsandru Ipsilant voievod, împreună cu alte neamuri a sale, au arătat că ar fi având satul Hămienii întreg, și deosăbit 500 stânjani în hotarul Ardeoanii, carele s-ar fi înpresurând atât Hămienii cât și acei stânjani de cătră cielanți megieși, prin care să vorovește despre sămnele hotarului Hămienii, și că n-au făcut alegirea stânjănilor din Ardeoani fiindcă răzășii au rămas nemulțămii cu hotărătura Hămienilor; 8^{le}) 1804 februarie 20, jalba lui Ioniți Iliescu dată domnului, aciași vreme cu tânguire pentru înpresurarea Hămienilor și parte din Ardeoani despre clironomii medelniceriului Gheorghe Roset și răzășii Ardeoani; 9^{le}) 1838 săptemvrie 20, jurnalul giudecătoriei cuprinzătoriu că s-au giudecat slugeriul Enăcache Chiriac, vechil din partea fraților Urichești, cu dumnealui sardariul Grigori Bosuioc pentru partea de moșie din Ardeoani ce ar fi fost a răposatului Ioniți Iliescu, și ar fi trecut-o cu ră credință prin vânzare Enăcache Iliescul cătră socrul dumisale sardariului Grigorie Bosuioc; 10^{le}) 1846 maiu 4, mărturiea a vro câțiva boieri din acest ținut că Neculaiu Iliescu ar fi drept fiu a răposatului Ioniți Iliescu; 11^{le}) 1846 maiu 9, mărturiea a vro câțiva răzăși de Ardeoani că răposatul Ioniți Iliescul au stăpânit părți în hotarul Ardeoanii și Gropile; 12^{le}) 1847 martie 9, înscrisul dumisale Neculaiu Iliescul prin care adiverește că ar fi dat surorii sale Mariea Cariadi, prin înzăstrare, toate părțile din hotarul Ardeoanii, Hămienii și altele; și al 13^{le}) 1847 martie 9, vechilimioa dumisale Mariea Cariadi, prin care înputernicește pe soțul dumisale a căuta părțile dumisale din hotarul Ardeoanii și altele.

În priivire că altele la tractație n-au mai înfășoșat nimic, s-au putut cunoaște decât că dumneei relemanta este fiică și clironoamă răposatului Ioniți Iliescu, iar nu că partea de Ardeoani ar fi fost vreodată a răposatului dumisale părinte, pentru că toate înfășoșatele documenturi nici unul au dat vreo lămurire răspicătoare că partea din Ardeoani ar fi fost dreaptă a răposatului Ioniți Iliescu, fiind acelea numai niște vechi documenturi găsite la casă, și prin urmare ca apucătură de la răposatul Iordache Iliescul, născătorul părintelui dumisale relemantei. Dar, în priivirea comfrontației ci părțile înpricinate își face una altiea în fața presudsfiei, luându-să lămurire că dumnealui vechilul relemantei vra a ști mai cu samă cu ce anume stăpânește dumneei sărdăreasa partea din Ardeoani, giudecătoriea, spre dosloșirea unui asămene adevăr, au apucat întâi pe dumnealui sardariul Grigorie Bosuioc, legiuit vechil a soției sale, a da de față titlul pe care își sprijânește stăpânirea pe arătata parte din Ardeoani, ca o aflată astăzi numai salt

la a dumisale stăpânire. Și dumnealui, pe lângă opisul dat înfățișând no. de 13 bucăți: 1^{iu}) 7265 <1757> iunie 1, ȋdula hotarnicului Ioan Meleghie pentru partea din Ardeoani de 9 funii și giumătate, cu stânjănul prost; 2^{le}) 1817 ghenarie 16, foaea de zăstre prin care această parte de moșie din trupul Ardeolanilor s-au trecut cătră încredințatoarea dumisale sardariului; 3^{le}) 1811 iuli(e) 6, cartea lui Ioniți Iliescul prin care scrie frate-său Enăcache că o parte de moșie ce-o mai are scoasă de la Ardeoani, în hotarul Hămienilor, să o deie dacă va pute în posesie spre plata datoriei lui ci era datoriu la Bașotă sau, de nu va găsi, să o deie în posesie, apoi se o vândă și de veci, numai ca să poată scăpa de ace datorie, fiindcă alt chip de plată nu are; 4^{le}) 1815 dechemvrie 20, diata părințască înpărțitoare averei fiilor răposatului Iordachi Iliescu, încredințată și de boierii ispravnici, precum și de alte fețe de boieri din aceeași vreme, cum înpărțăște părțile de moșie ce au avut fieșcărora din fiii săi, fără se grăiască ceva de această parte din Ardeoani de lângă moșiea dumilorsale Ilieștii; 5^{le}) 1804 avgust 2, hotarnica moșiei Hămienilor ce au hotărât-o stolnicul Ioniți Vârnav lui Ioniți Iliescul cu partea scoasă de la Ardeoani; 6^{le}) 1838 săptemvrie 20, jurnalul giudecătoriei prin care frații Urichești și cumnatul lor slugeriul Enăcache Chiriac reclamarisită⁷ asupra moșului lor Enăcache Iliescul, supt cuvânt că el ar fi vândut socrului dumisale sardariului partea de moșie din hotarul Ardeolanii; 7^{le}) 1821 săptemvrie 16, poronca isprăvniceii cătră ocolași și dumnealui căminariul Iordachi Pruncul înpreună și cu un nifer turc ce i s-au dat de aici, de la isprăvnicie, după jăluirea ce au făcut pentru prădăciunea suferită din doă lăzi ce le-au avut îngropate, una a dumisale sardariului și una a soacrei sale, ca să cerceteze de această prădăciune, fiindu-i tot prepusul pe satul Ilieștii, și după un an de zile și mai bine am dosloșit că prădătorii sunt din satul Scorțanii; 8^{le}) 1823 martie 17, mărturiea ocolașului polcovnicul Gavril Băncilă și cu căpitanul Toader Șova că au aflat pe prădătorii acelor doă lăzi a dumilorsale în satul Scorțanii, care prădători, de cum s-au simțit, unii au fugit încotro au știut, unii s-au dus cu turcii, și altul au dat samă satul că va fi închis la piatră pentru o altă prădăciune ce au făcut, de la care prădători au rămas toate bune prădate, între care prădăciune au avut și documenturi prădate, atingătoare de moșiea Ilieștii și partea de Ardeoani, și prădătorii s-au dus care și încotro, precum dovedește mărturiea până astăzi; 9^{le}) 1847 iunie 15, mărturiea de dovadă de la șapte lăcuiitori, oameni bătrâni pe de moșiea Ilieștii, încredințată și de privighetoriul ocolului, spre temeiu ei că mai în urmă au mai venit șapte turci cu un moldovan la casa dumisale și a soacră-sa de i-au mai prădat de lucrurile ce au mai avut bunișoare prin case, luând și niște documenturi de la soacră-sa din casă, și s-au dus pe Tazlău în gios, unde din gios de satul Enăcheștii, pe moșiea Verșăștii, întâlnind un neguțitoriu arman ci umbla cu marfă prin sate l-au omorât și i-au luat calul și marfa, care este știut și astăzi megieșitelor sate de aceasta; 10^{le}) 1839 ghenarie 24, iarăși o altă dovadă că unul, ce și vechil au fost, din reclamanții jurnalului, prin jalba ce dă giudecătoriei la aceeași vreme de închiderea dellei, singuri adiverescu că ace parte de moșie din Ardeoani stăpânită de dumnealui îi vândută de buna lor și cu toți fiii săi; 11^{le}) o socoteală de banii ce dă Enăcache Iliescul frate-său Ioniți Iliescul, pe la anul 1810, de una mie una sută triizăci și unul lei și șăptizăci și doi de bani, ce o și adivereste Ioniți Iliescul că i-au priimit supt a sa iscălitură; 12^{le}) 1820 noemvrie 22, lucrarea lui Neculaiu Dobrovăț, cu care i-au ales pământul de zăstre a cumpărăturilor din Ardeoani și partea din Iliești, adiverită și de isprăvniceia acei vremi; și al 13^{le}) copie de pe jalba slugeriului Enăcache Chiriac și jurnalul giudecătoriei din 1839 ghenarie 24 pentru închiderea dellei

ci pornisă asupra dumisale, că partea din moșiea Ilieștii ar fi fost amanet de la Iordache Iliescu, iar nu vânzare, numai pe nădejde că și acest zapis ar fi prădat de turci, dar simțind că să află a lui ființă în original au închis și acest proțes ca pe acel vorbit în jurnalul din 1838. Au răspuns că stăpânirea ș-au urmărit-o pe ace parte din Ardeoani epohă până acum de 30 ani trecuți, mai cu samă pe temeiul foei de zăstre din 1817 ghenarie 10, dată de născătorii părinți a încredințatoarei dumisale soții, fără a fi supărat întrucât de puțin de cătră cineva până în timpul de față, pe care foae de zăstre vrând numitul vechil a o defăima că n-ar slujî îndestulă dovadă pentru dumneei, până nu va înfățișa mai întâi titlul cu care înzăstrătorii au avut ace moșie din Ardeoani, întemeindu-se la aceasta pe jurnalul din 1838, că ace parte, fiind a părintelui relemantei, n-ar fi fost iertat ca Enacache Iliescu, fratele său, să o treacă în vânzare cătră părintele dumisale sârdăresei Bosuioc, Necola Grecu, însă giudecătoria, cetind mai cu osăbire și cuprinderea înfățișatelor documenturi i întâmpinarea dată astăzi la tratație, au venit a cunoaște în dreptățile dumisale pârâtei sârdăreasa Bosuioc următoarele rezoane:

1) că ace parte de moșie din Ardeoani, pretendată astăzi că au fost în adevăr cumpărătură de părintele dumisale sârdăresei de la casa răposatului Iordache Iliescul, părintele părintelui relemantei, o mărturisește chiar tecstul foei de zăstre, unde zice că îi dă și cumpărăturile din Ardeoani;

2) că dacă ace parte de moșie din Ardeoani ar fi fost dreaptă a lui Ioniți Iliescu, precum vechilul verbal se sprijâne a dovedi, apoi la 1815 dechemvrie 25, când soția răposatului Iordachi Iliescul, mama lui Ioniți și Enăcache Iliescu, au împărțit toată averea casei pe numiții fii și fiice, cu vorbire mai cu samă pentru părțile de moșie căriia câte cât îi dă, neapărat trebuia se vorbască ceva în cuprinderea ei și despre această parte din Ardeoani găsită astăzi supt stăpânirea dumisale pârâtei sârdăresei, macar și a casei de ar fi fost, dar așa, știindu-o trecută în vânzare mai înainte cătră părintele dumisale sârdăresei, nici au avut de nevoie se mai vorovască ceva;

3) dacă această parte de moșie Ardeonii ar fi fost vre odineoară a răposatului Ioniți Iliescul, neapărat că când s-au urmat hotărătura moșiei Hămienilor la 1804 avgust, după dovada înfățișată de vechilul dumisale sârdăresei la no. 5, trebuia să-i însămneze pe al său nume și această parte din Ardeoani, iar nu se o lasă, pre cât să înțelege, tot în stăpânirea părintelui pârâtei; îndestulă dovadă și aceasta că ace parte au fost trecută cătră Nicola Grecul în vânzare de casa răposatului Iordachi Iliescul, iar nu ca vândută de Enăcache Iliescul, în numi ca de parte a fratelui său Ioniți, când în mijloc nu figurează nici o dovadă că ace parte ar fi fost dreaptă numai a sa;

4) această parte de Ardeoani că au fost cumpărătură de părintele dumisale sârdăresei și stăpânită o dovedește și localnica cercetare din 1820 noemvrie 22, făcută de rânduitul isprăvniceii acei vremi, căpitanul Neculaiu Dobrovăț, ci au osăbit partea de zăstre a cumpărăturilor din Ardeoani, cât și din Iliești, după însuși mijlocirea dumisale sardariului Bosuioc, atunci căpitan, adiverită zisa lucrare și de isprăvniceia acei vremi, care iarăși dă o vie descoperire că dacă numita parte din Ardeoani s-ar fi cunoscut rău în stăpânirea părintelui dumisale sârdăresei, sau într-a urmașilor, neapărat că nu s-ar fi îngăduit asăminea lucrări asupra acelu pământ de cătră cielați frați a răposatului Ioniți Iliescu, carii în de-apururea au fost petrecători în Moldova, și prin urmare apoi nici de cătră casa răposatului Iordache Iliescu;

5) pentru că zăpisiul prin care casa răposatului Iordache Iliescu au trecut în vânzare această parte din Ardeoani cătră părintele dumisale sărdăresei nu are astăzi de unde să înfățoșă, slujăște îndestulă lămurire că-i prădat de turci în vremea Eteriei, după vrednica de credință dovadă din 1821 săptemvrie 16, trecută în opisul dumisale pârâtei la no. 7, înprotiva căriea nu poate rămâne cuvânt, nici vechilului părței pretendoare a mai zice că vânzarea părței de Ardeoani n-ar fi de la casa lui Iordache Iliescu;

și 6) cătră acestea, apoi dumneei reclemanta nu poate fi agiutată a surpa dreptățile dumisale pârâtei deasupra acei părți de Ardeoani nici cu cuprinderea jurnalului din 1838 săptemvrie 20, căci acela nu dă vreo lămurire alta decât o viderată uneltire din partea fraților Urichești prin înțălegire cu moșul lor, răposatul acum Enăcache Iliescu, a se face reclemanți asupra-i cum că însuși ar fi fost vânzătorul părței fratelui său Ioniți din Ardeoani, vrând ca prin asămenea mijloc, adăpați numai de știința că adivăratul zăpisi a vânzării de la casa lui Iordache Iliescu cătră Necola Grecul este pradat de turci, se poată învălui pe dumneei sărdăreasa Bosuioc și a o aduce în vreo negândită pagubă la ace parte moșie din Ardeoani stăpânită cu bună credință, sau că, prin asămenea chip, s-ar fi putut folosi ceva, cum aceasta o descopere chiar cuprinderea acelu jurnal, fiind, precăt să înțălege, înpovorată a lui scriere numai după verbale propuneri, iar nu după vreun legiuit temei, nearătând macar vremea când anume Enăcache Iliescul ar fi vândut ace parte din Ardeoani sau că au văzut vreun document în numele lui Ioniți Iliescu, dându-se numai după păreri ca dreptăți în numele orfanilor răposatului Ioniți Iliescu, fără se simtă că în mijloc nu figurisăște vreo cât de mică dovadă că ace parte din Ardeoani au fost vreodată dreaptă a răposatului Ioniți Iliescu, bine înțălegându-să și aceasta că, dacă Enăcache Iliescu ar fi fost vânzătorul cătră socrul dumisale sardariului Bosuioc chiar a părței fratelui său Ioniți, cum ar fi putut să-i priivască stăpânirea la 1804 și cum s-ar fi putut a trece cu viderea a nu să vorovi ceva în înpărțala averei din 1815 pentru această parte din Ardeoani, când n-ar fi fost trecută mai înainte în vânzare cătră Necola Grecul, mai vârtos că la 1804 să înțălege că chiar și Ioniți Iliescul, pentru a căruia nume să povestește astăzi că ar fi fost ace parte din Ardeoani, se afla petrecătoriu aice în Moldova, slăbind pe lângă acestea puterea acelu jurnal pe care vechilul reclemantei se sprijăne mai cu samă a cere partea din Ardeoani, chiar și frații Urichești, odată cu neînțășarea într sprijinirea acelu proțes, și al doilea: că în mijloc, cum s-au mai zis, nu s-au văzut nici o dovadă că ace parte ar fi fost dreaptă a părintelui dumisale reclemantei. Numai puțin, puterea acelu jurnal o surpă în totul însuși unul din înțăleșii reclemanți cu Uricheștii, raposatul acum slugeri Enăcache Chiriac, după dovada trecută în opisul dumisale pârâtei la no. 10, vechil fiind și din partea Uricheștilor, căci acei reclemanți înțălegând că n-au să afle nici o ispravă din stărnitul proțes s-au întors și, prin jalba dată giudecătoriei la 1839 ghenarie 4, închizând și della proțesului ace în nume că Enăcache Iliescul ar fi fost vânzătorul cătră Necula Grecul, mărturisese adevărul că ace parte de moșie din Ardeoani este vândută de însuși buna lor cu toți fiii săi cătră casa părintelui dumisale sărdăresei Bosuioc, care aceasta îndestul act slujăște pentru dumneei pârăta, când și chiar țidula hotarnicului Ioan Meleghie, titlul acei părți din Ardeoani să înfățoșază astăzi de dumneei ca găsit între hărțile casei părintelui dumisale, în acele ce au mai rămas nepradate de cătră turci, mijloc ce discopere că la vremea vânzării i s-au tradat și titlu, și neînțășarea astăzi a adevăratului act de cumpărătură nu este altă înpregiurare decât întâmplarea prădăciunei de cătră turci. Pentru care, atât în ponctul prădării, cât și în loc de zăpisi,

slujăsc a sprijini pe dumneei pârâta, fără vreo altă îndoială, dovezile trecute în a dumisale opis la no. 7, 8, și 9 neavând asămănare cât de puțin pentru credință, nici cuvintele zise în acel jurnal din 1838, că Enăcache Iliescul ar fi avut se ieie bani de la fratele său Ioniți Iliescul sau parte în ace din Ardeoani ce s-ar fi făcut a o vinde, și pe a sa și pe a lui Ioniți, drept chipul despăgubirei, căci nici pentru una, nici pentru alta nu să vede să fi înfătoșat o cât de mică dovadă, decât numai ziceri și deziceri. Și, în sfârșit, giudecată pe păreri ce s-au fost zămislit între Urichești, slugeriul Chirriac cu moșul lor Enăcache a trudi fără rezon pe dumneei pârâtă de astăzi sârdăreasa Bosuioc, în lipsa zapisului ce îi era bine încredințați că n-are ființă de la vremea prădărei de cătră turci, cum de lămurire poate sluji și osăbită dovadă trecută în opisul dumisale pârâtei la no. 13, că tot unul din înțăleșii acelui proșes, răposatul slugeriul Chirriac, au stârnit și osăbit proșesul iarăș(i) pe nădejdea că, prădat fiind și zapisul cumpărături din Iliești, ar pute se aducă la poziția învăluirei pe dumneei pârâta supt nume de amanet partea din Iliești, dar simțind că acel zapis a cumpărături din Iliești se află în original în păstrarea pârâtei sârdăresă au închis și acest proșes, ca și pe acel vorbit în jurnalul din 1838, urmarea cărora dă și o firească înțălegire că acele stârnite proșesuri au fost niște viderate plăzmuiri a încurca drepturile dumisale sârdăresei Bosuioc, atât în una, cât și în alta.

Și dar giudecătoriea, din toate descrisăle mai sus înpregiurări, nu mai puțin și din cuprinderea înfătoșatelor documenturi i a rezoanelor arătate prin întâmpinarea dumisale vechilului pârâtei, înregistrată supt no. 4010, cunoscând cu deplinătate și fără îndoială că stăpânirea dumisale sârdăresei Bosuioc i a părintelui dumisale s-au urmat cu neprihănire până acum și cu bună credință pe ace parte de Ardeoani ca pe o adevărată proprietate de cumpărătură de la casa răposatului Iordache Iliescul, iar nu de la Enăcache Iliescul, după urzirea giudecăței cu nepoții săi Urichești, puind socotință hotărâște: că dumneei sârdăreasa Anica Bosuioc, pe temeiul dovezilor trecute în opisul dat de dumnealui sardariul Bosuioc, vechil și soț dumisale sârdăreasa la no. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11 și 12, se-și urmărească și de astăzi înainte pacinica stăpânire pe ace parte din Ardeoani, fără vreo supărare mai mult de cătră reclemanta de astăzi și fără a i să jigni întrucât de puțin dritul deasupra acei proprietăți cu cuprinderea giudecăței jurnalului din 1838 sâptemvrie 20, de vreme ce a lui înțăles se simte a fi în totul foarte nevalabel, și ca una ci pe lângă toate acestea dumneei pârâta sârdăreasa, ca o stăpânitoare cu bună credință în epoha de 30 ani trecuți, atât pe temeiul foei de zăstre, cât și după lucrarea făcută din porunca isprăvniciei la 1820 noemvrie 22, cu osăbirea zăstreii a cumpărăturilor de Ardeoani este agiutată și de legiuirea §⁷ 1920 din Condica Țivilă, fără a fi vinovată se simtă vreo jignire, macar pentru orice s-ar fi urmat mai înainte de înzăstrătorii dumisale părinți, mai vârtos că din partea pretendatoarei de astăzi lipsăște cu desăvârșire dovada că această parte din Ardeoani, stăpânită de dumneei sârdăreasa Bosuioc, ar fi fost vre odineoară a răposatului Ioniți Iliescul sau că în ea ar fi avut parte și Enăcache Iliescul, cum în urzita giudecată s-au fost declarat.

În acest dar chip, urmând socotința giudecătoriei, potrivit ei, s-au închiet acest jurnal și fiindcă proșesul se simte a fi trecut de a ei compitenție, să va urma pentru partea nemulțămită cele despre forma apelației, fără răspundere de cauție.

Iscăliți: Crupenschi; Brăescu.

Director: Costachi Handoca pitariu.

Stolnacealnic: Codreanu.

Giudecătoria țin(u)t(ului) Bacău.

Copia aceasta, după posluduirea ei i s-au făcut, găsindu-și întocmai cu originalul jurnal să încredințază de Giudecătorii potrivit formilor.

..... <m.p.>⁸.

D.M. Handoca pit(a)r <m.p.>.

Stol(nacealnic) Codreanu pit(a)r <m.p.>.

No. 5302. 1847 noemv(rie) 14.

Șasă file sunt în această copie de jurnal registrate.

Țirțăscu <m.p.>.

No. 122.

Copie autenticată, hârtie, șase file cusute cu sfoară, un sigiliu oval aplicat în cerneală neagră, cu legenda: „Prințipatul Moldaviei. Giudecătoria ținut(ului) Bacău. 1843”; același sigiliu a fost aplicat în ceară și pe sfoara legăturii.

¹ Cu sensul de „expert” (vezi Alexandru Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2002, *sub voce* **practic** (-că), p. 628).

² Cu sensul de „adresă”.

³ Cu sensul de „a informa, a clarifica”.

⁴ Cu sensul de „temeiul”.

⁵ Cu sensul de „cunoștința”.

⁶ Loc liber pentru data de lună.

⁷ Așa în original.

⁸ Semnătură indescifrabilă.

10.

1858 februarie 4

Opisul documentelor moșiei Ivănești, cuprinzătoare și de Bilăești, a m(ă)n(ăst)irei Pângărații, ce duple oficia Depart(amentului) de Cult și al Instrucției Publice sub N. 490 din anul curent s-au dat d(umi)sale spatar(ului) Dimitrie Cracte. 1858 februarie 4.

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
1.	7093	august	20	1585	Uricu sârbesc de la Petru v(oie)v(od) întărind m(ă)n(ăst)irei Pângărați satile anume Bilăești și Ivănești, în ținut(ul) Neamțului, pe Cracău.
2.	7100	dec(he)m(vrie)	25	1592	Uric sârbesc de la Aron v(oie)v(od) întărind m(ă)n(ăst)irei Pângărați toate poienile ce sunt înpregiurul m(ă)n(ăst)irei cu două sate, anume Bilăești și Ivănești pe Cracău, și cu două mori în apa Cracăului și alte multe întărituri.
3.	7100	dechem(vrie)	25	1592	Uric mari sârbesc tot de la Aron v(oie)v(od), cu peceti mari de ceară legată cu matasă, cari arată ¹ .
4.	7104	ghenar(ie)	21	1596	Uric sârbesc de la Irimiea Movilă v(oie)v(od) întărit m(ă)n(ăst)irei Pângărați pe trei sati, anume Siliște pe Almaș și Bilăești și Ivănești pe Cracău.
5.	7113	mai	25	1605	Uric sârbesc tot de la Irimia Movilă v(oie)v(od) întărind m(ă)n(ăst)irei Pângărați două sati, anume Ivănești și Bilăești pe Cracău, în ținut(ul) Neamțului.
6.	7116	apr(ilie)	7	1608	Uric sârbescu de la Costantin Movilă v(oie)v(od)

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					întărind m(ă)n(ăst)irei Pângărați Bilăești și Ivănești pe Cracău și alte întărituri.
7.	7117	ghenar(ie)	10	1609	Uric sârbesc de la Costandin Movilă v(oie)v(od) prin care întărește m(ă)n(ăsti)rei Pângărați toate poienile înpregiurul m(ă)n(ăsti)rei și satele anume Bilăești și Ivănești pe Cracău și alte întărituri.
8.	7120	ghenar(ie)	16	1612	Uric sârbescu de la Ștefan v(oie)v(od) prin care întărește m(ă)n(ăsti)rei Pângărați toate poienile dinpregiurul m(ă)n(ăsti)rei și două sate, anume Bilăești și Ivănești pe apa Cracăului, ținut(ul) Neamțului.
9.	7120	ghenar(ie)	16	1612	Uric sârbesc tot de la Ștefan v(oie)v(od) prin care întărește m(ă)n(ăsti)rei Pângărați satul Ivănești, pe care l-au dat el miluire.
10.	7121	-	-	1613	Carte sârbească de la Ștefan v(oie)v(od) către toate slugile domnești, scriind ca să nu supere moșiile m(ă)n(ăsti)rei Pângărați, Bilăești și Ivănești i seliștile, deșugubine și alte dări.
11.	7130	noiem(vrie)	22	1622	Carte moldovinească de la Ștefan Tomșa v(oie)v(od) ce scrie la sluga domniei ² că după jalba ce au dat rugătorii sei călugări de la m(ă)n(ăst)irea Pângărați să nu supere satele m(ă)n(ăsti)rei, anume Ivănești, Bilăești și morile ce le au pe acele moșii în apa Cracăului.
12.	7131	iunie	22	1623	Carte moldovinească de la Ștefan Tomșa v(oie)v(od) către slugile domniei ca să lasă în pace hotarul m(ă)n(ăst)irei Pângărațului de la moșiile Ivănești și

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					Bilăești, să nu cosască nime fân, ce numai călugării.
13.	7137	mart(ie)	17	1629	Uric sârbescu de la Miron Barnovschi Movilă v(oi)e v(od) întărind m(ă)n(ăști)rei Pângărați două sate, anume Bilăești și Ivănești pe Cracău, în ținut(ul) Neamțului, și alte multe întărituri.
14.	7139	sept(emvrie)	21	1631	Uric sârbescu de la Moisă Movilă v(oi)e v(od) întărind călugărilor rugătorii săi de la m(ă)n(ăști)rea Pângărați satele Bilăești și Ivănești pe apa Cracăului.
15.	7140	iunie	16	1632	Uric sârbescu de la Alicesandru Ilieșu v(oi)e v(od) prin care întărește m(ă)n(ăști)rei Pângărați două sate Bilăești și Ivănești pe apa Cracăului și Braniște de pe moșia Pângărați.
16.	7142	iunie	14	1634	Carte sârbească de la Moisă Movilă v(oi)e v(od) prin care întărește m(ă)n(ăști)rei Pângărați satele anume Bilăești și Ivănești din ținutul Neamțului.
17.	7166	apr(ilie)	10	1658	Carte moldovinească de la Gheorghe Ghica v(oi)e v(od) care scrie la toți slujitorii domniei sale să nu facă ocol în satul Ivănești nici într-o zi, că apoi va trimeti și-i <va> spânzura acolo în ținut.
18.	7170	ghen(a)r(ie)	8	1662	Carte moldovinească de la Evstratie Dabija v(oi)e v(od) către slujitorii domniei ca să nu facă ocol în sat în Ivănești, ce este a Pângăraților, nici să-i învâluască la nimică, că va trimete și-i va spânzura acolo în ținut, și care nu va băga cartea în samă îi va bate cartea în frunte.
19.	7174	avgust	7	1666	Uric sârbesc de la Ilieași Alecsandru v(oi)e v(od)

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					întărindu m(ă)n(ăsti)rei Pângărați moșiile Bilăești și Ivănești din ținut(ul) Neamțului pi apa Cracăului și cu toate poienile Pângărațului.
20.	7177	ghen(a)r(ie)	30	1669	Carte moldovinească de la Duca v(oie)v(od) cătră slujitorii domnești ca să nu facă ocol în satu în Ivănești ce este a m(ă)n(ăst)irei Pângărați nici într-o zi, că de mare certare vor fi.
21.	7242	ghen(a)r(ie)	14	1734	Carte moldovinească de la Costandin Neculaiu v(oie)v(od) dată rugătorului egumen de la m(ă)n(ăsti)rea Pângărații, ca să fie volnici a opri și a stăpâni dreaptă moșia m(ă)n(ăsti)rei din ținut(ul) Neamțului, anume Ivăneștii, despre d(umnea)lui Andrei Roseti vel spatar.
22.	1765	dech(e)m(vrie)	4	7273	Carte moldovinească de la Grigorie Ghica v(oie)v(od) cătră credinciosul boieriu Panaite biv vel slug(er), că după jalba ce au dat rugătorul domniei sale Climent egumenul m(ă)n(ăsti)rei Pângărați asupra oamenilor ce șad aproape de moșia Ivănești, și fac păgubire moșiei, precum și asupra d(umi)sale pahar(ni)c(ul) Neculai Roset, carile au făcut mari păgubiri moșiei Ivănești.
23.	1767	ghen(a)r(ie)	15	7275	Carte moldovinească tot de la Grigorie Alicsandru Ghica v(oie)v(od) cătră credincioșii boieri Ioan Canta biv vel spătar, ispr(avni)c de ținut(ul) Neamțului, i Toader Canta biv vel ban, i Costin Darie biv vel stolnic, că după jalba ce au dat Climent egumenul m(ă)n(ăsti)rei Pângărații pentru o moșia, anume

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					Ivăneștii, ca să nu mai supere pahar(ni)c(ul) Necolai Roset și oamenii ce îi are pe moșia sa Călienii.
24.	1767	ghen(a)r(ie) ³	15	7275	Carte moldovinească de la Grigorie Ioan Calimah v(oie)v(od) către credinciosul boieriu Manolachi biv vel armaș, isprav(ni)c de ținut(ul) Neamțului, că după jalba cuviosului rugătorul domniei sale Climent egumenul m(ă)n(ăsti)rei Pângărații, ca să înlănească de la locuitorii de pe Călimani păgubirea ce au făcut pe moșia Ivănești.
25.	1767	iunie	25	7275	Carte moldovinească de la Grigorie Ioan Calimah v(oie)v(od) către credincioșii boieri Costin Darie biv vel stol(ni)c i Manolachi biv vel armaș, isprav(ni)c de ținut(ul) Neamțului, că după jalba ce au dat rugătorul Climent egumen(ul) și cu tot soborul de la m(ă)n(ăsti)rea Pângărații, zicând că m(ă)n(ăsti)rea are o moșioară anume Ivăneștii în ținut(ul) Neamțului, care moșie au fost cu pietre hotară vechi și la unele locuri s-au lepădat pietrele și, nefiind pietrele acele vechi de față, li se împresoară moșia din gios despre moșia d(umi)sale pahar(ni)c(ului) Necolai Rosetu.
26.	1776	iulie	30	7284	Mărturia monahului Macarie și Toader Iacob pentru hotarul moșiei Ivănești, care după cartea de blăstăm de la mitropolitul au arătat pe unde este hotarul moșiei Ivăneștii.
27.	1726 ⁴	avgust	6	7284	Cartea mitropolitului Gavriil către cuvioșia sa Clement egumenul m(ă)n(ăsti)rei Pângărații ca să stăpânească hotarul moșiei Ivăneștii despre moșia

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					Troița a m(ă)n(ăști)rei Bisericanii tot pe acolo pe unde s-au stăpânit și mai înainte.
28.	1776	sept(emvrie)	26	7284	O scrisoare de la Ioil (?) egumenul m(ă)n(ăști)rei Bisericanii dată m(ă)n(ăști)rei Pângărații pentru carte de blăstăm ce au scos de la mitropolitul asupra monahului Macarie și Toader I(a)cobu de au arătat hotărâle moșiei Ivăneștii ca să rămâie după cum a rădicat ei cu sufletele lor.
29.	1791	iunie	19	7299	O mărturie de la cuviosul Danil egumenul m(ă)n(ăști)rei Bistrița, carile mai înainte au fost egumen m(ă)n(ăști)rei Pângărații, și după știința ce au avut au dat mărturie pentru moșia Ivăneștii i Belăeștii de pe Cracău în ținut(ul) Neamțului, care mărturie, la hotărâțul moșiei Mărginenii din 1847, să afla în documenturile moșiei Mărginenii, proprieta atunci a d(umi)sale hatm(anului) Grigorie Ghica, iar astăzi preînălțatului domnu Grigorie Alicesandru Ghica v(oi)e v(od), de pe care mărturie scoțind întocmai copie încredințată de hotarnicul m(ă)n(ăști)relor pămîntești; deci fiindcă în toate documenturile moșiei Ivăneștii care s-au arătat mai sus nu pominește hotarul moșiei Ivăneștii din semne în semne, pentru acea zisa mai sus copie de mărturie egumenului Daniil am scris-o aice mai gios întocmai, care să află întru acești chipu: „Pentru moșia Ivăneștii i Bilăeștii de pe apa Cracăului ce sunt a sf(i)n(tei) m(ă)n(ăști)ri Pângărații, fiindcă eu

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					am fost mai înainte egumen la această m(ă)n(ăsti)re atâta vreme, și am cercetat căutând toate scrisorile ce are m(ă)n(ăsti)rea, și hotarnică pe aceste moșii nu se află la m(ă)n(ăsti)re, fără numai hrisoave și întărituri domnești de domnii ce au dăruit și au afierosit sf(i)nteii m(ă)n(ăsti)ri moșia Ivăneștii i Bilăeștii, să află scriind într-acestași chipu, ca să stăpânească sf(ă)n(ta) m(ă)n(ăsti)re aceste moșii după hotarile vechi, cum s-au și stăpânit, atât de mine cât am fost egumen, cât și de urmașii mei până acum, și după curată știință ce amu moșia Bilăeștii este din apa Cracăului spre asfințit, adică șasul Cracăului și cu un rând de pământuri spre Dumbrava Rătundă, iar hotarul moșiei Ivăneștii să începe pe din gios din cotul Tunsului, de la Slobozie de lângă Cracău, de unde să începe și hotarul moșiei Gândeștii, și merge alături cu Gândeștii până întru apa Lupului despre Mărgineni, unde este și piatră mare hotar, sfârșindu-se Ivăneștii cu Gândeștii tot la unu loc; iar pe din sus mergu alături Ivăneștii cu moșia Troița a m(ă)n(ăsti)rei Bisericanii, începându-să și moșia Troița tot din apa Cracăului, de unde să încep și Ivăneștii, și merge tot alături cu moșia Troița iarăși până în hotarul Mărginenilor, sfârșindu-să și Troița unde se sfârșesc și Ivăneștii, fiind despărțite una de alta cu pietre hotară, și așa am stăpânit fără nice o împiedecare despre nime, iar altă hotarnică în semne

N.	Velet documenturilor	Luna	Zioa	Velet din același anu	
					nu se află în m(ă)n(ăsti)re, de care nu lipsăsc a înștiința. 1791 iunie 19. Iscălit: Daniil al Bistriței. Și eu am scris aceasta și iscălit: Vasilie dieacon.” Copia aceasta posleduindu-se din cuvânt în cuvânt cu orghinalnicul ¹ documentul ce să găsește la d(umnea)lui boieriul proprietar Marginelor, înfătoșat acum de vechil, să încredințază. 1847 iunie 16. Hotarnicu m(ă)n(ăsti)rei Pângărații, Iancu Triandaf sluger.
30.	7121	ghen(a)r(ie)	13	1613	Carte sârbească de la Stefan v(oie)v(od) cătră Irimiea din Certieni ca să îndatorească pe Stefan Boldeju de la Buciumi și Ioniță di acolo, ca să aducă dovezile ce le-au luat în zilele noastre din mânilor lui Ionașcu și popa Ionașcu ot Bilăești.
31.	-	iunie	20	-	Mărturie de la Platon Hănțarilu și alții precum au vândutu înaintea lor Grigorie de la Dobrini partea lui de moșie din Buciumi pe pârâul Galbăna lui Costea, frăține-seu, din Bilăești.

Documentele moșiei Ivăneștii și Bilăeștii, în număr de treizeci și una bucăți, arătate în acest opisu de la fața 15 până la fața 21, astăzi le-am dat în primirea d(umi)s(ale) spat(ului) Emanoil Luponi potrivit oficei ce are de la Depart(amentul) Bisericesc sub N. 4212 din curentul anu.

1857 iulie 30.

Iscălit: Varnava arhimandrit.

Documentele moșiei Ivăneștii și Bilăeștii, în număr de 31 bucăți trecute de la fața 15 pân(ă) la 21, le-am primit de la Depart(amentul) Bisericesc potrivit actului de schimb săvârșit pentru zisa moșie cu moșia Pârâul Glodului sau Luncanii.

1858 februar(ie) 5.

Iscălit: Cracti.

Documentele arătate la acestu opisu la No. de triizăci și una bucăți, adiverindu-să toate în dosu de subscrisul spre neschimbare s-au dat d(umisale) spat(arului) D. Cracti.

1858 fevr(uarie) 5.

.....⁵

Copie de pe declarația d(umi)sale spat(arul) Dimitrie Cracti, urmată cătră acest Depart(ament) Bisericesc înregistrată sub N. 59 din 27 ghenuar(ie) 1858:

Fiindcă prin act de schimb a moșiei Luncanii și Ivăneștii să zice ca s-au trădat⁶ și documentele vechi, și fiindcă eu am dat documentile Luncanilor, rogu pe Depart(ament) ca să puie la cali a-mi slobozi pe acele a Ivăneștilor, iar pentru cazu traducției a câtorva bucăți pentru care s-au urmat prelungire, eu primescu asupra me însărcinare a le traduce, și până atuncea mă îndatorescu a mă înfăoșa la oricare instanție ar fi trebuitoari, în interesul altor trupuri de moșie ce ar cuprinde acele documente.

1858 ghenar(ie) 25.

Iscălit: Dimitrie Cracti.

Copie de adresa d(umi)sale spat(arul) Emanoil Luponi sub N. 490 din 29 ghenar(ie) 1858:

D(umnea)lui spat(arul) Dimitrie Cracte, soți și vechil d(umneae)i spăt(ă)r(e)s(ei) Maria Cracte, prin suplică cătră acest Depart(ament), înregistrată sub N. 59, face arătare că așa precum acturile de schimb a moșiilor Luncanii sau Pârâul Glodului de la ținut(ul) Bacăului cu moșia Ivăneștii de la ținut(ul) Neamțului cer ca documentile vechi a acestor moșii să fie trădate⁶ de la o parte la alta, precum d(umnealui) au și urmat cu acele a moșiei Luncanii, apoi de asemenea și acest Depart(ament) se-i trăd<u>ce d(umi)s(ale) pe acele a moșiei Ivănești. Deci, observându-se că această cerire a d(umi)s(ale) spat(arul) este întemeietă pe rostirea citatului actu, iar că documentile acei moșii să găsească date D(i)v(anului) spre a să scoate copii și a să traducă în limba română, în privire că cele mai multe sunt în limba slavonă și cuprinzătoare și de alte moșii a m(ă)n(ăsti)rei Pângărații, apoi așa precum d(umnealui) spat(arul) diclară prin citata suplică, că însuși va stărui a se traduce și a da de pe ele copii înfăoșate, până când însă să îndatorește a înfăoșa acele documente ori în ce loc ar fi trebuitoare acelu Depart(ament) pentru osăbitele moșii ce

mai cuprind, în urmarea căroră să scrie d(umi)tale a trăda în primirea d(umi)sale spatar(ului) Dimitrie Cracte toate documentile ce ai primit de la precuvioșia sa arhimandrit Varnava, întocmai dupre ofișul ce ai primit din acest Depart(ament), în care opis însă va iscăli de primire d(umnea)l(ui) spat(arul) Cracte, pe lângă osăbita adeverința ce va da spre a să alătura la acta obiectului, iar documentile ce au a se da cu anume opis să vor adiveri de d(umnea)ta, fiecare în parte, spre a se cunoaște în orice timp pe lângă acele ce ai primit de la numitul arhimandrit și ai trădat d(umi)s(ale) spat(a)r(ului), și dare de urmare vei refera acestui Depart(ament) odată cu depunerea atât a țitatului opis cum și a cerutei adeverințe.

..... <m.p.>⁵

Original, hârtie, patru file, cerneală neagră.

¹ Așa în original.

² Loc liber.

³ Data de lună, mai probabil decât cea de zi, este greșită, întrucât Grigore Ioan Calimah vine pe tronul Țării Moldovei, în a doua domnie, începând cu 23 ianuarie 1767.

⁴ Greșit, în loc de „1776”.

⁵ Semnătură indescifrabilă.

⁶ Cu sensul de „predat”.

Documents concernant l'histoire de la Moldavie (1634-1858) dans une collection privée de Iași (Résumé)

Mot-clef: document, relations agraires, monastère, vie urbaine, tziganes, disputes patrimoniales.

Les auteurs publient dix documents, dont huit inédits, tous rédigés en roumain, provenant d'une collection particulière. Les documents couvrent une période de plus de 200 ans (entre le 4 juin 1634 et le 4 février 1858), et ils représentent une source d'information sur divers aspects de l'histoire de la Moldavie: la vente d'un terrain appartenant à un monastère, aspects de la vie urbaine de Iași (prêts financiers, transactions immobilières), l'histoire des tziganes du XVIII^e siècle (la réglementation de l'appartenance des enfants issus des liaisons des tziganes appartenant à des maîtres différents), des exonérations de taxes accordées à certains prêtres, les relations agraires dans la première moitié du XIX^e siècle (la généralisation de la pratique de sous-contracter les terrains agricoles), les procédures utilisées par les instances juridiques pour résoudre certaines disputes patrimoniales, l'importance des vieux documents nécessaires pour prouver le droit de posséder certains villages.

Un document inedit din 1793 privind catolicii din județul Bacău

Anton Coșa

Cu ani în urmă, într-una din ședințele¹ Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de la Iași aduceam în atenția cercetătorilor o categorie de izvoare deosebit de importante și interesante în același timp cu privire la catolicii din Moldova, sugestiv intitulate *Status Animarum*.

Publicam la scurt timp textul² comunicării și două³ dintre aceste stări ale sufletelor, una din 1781 și o alta din 1800-1801. Dată fiind mărimea acestor documente eclesiastice care acopereau un important număr de pagini, am considerat atunci ca fiind oportună amânarea publicării recensământului din anul 1793, anul deschiderii⁴ uneia dintre parohiile⁵ catolice reprezentative din județul Bacău⁶, este vorba de Cleja⁷.

Întâmplarea a făcut ca, exact la zece ani de la introducerea în circuitul științific a acestor izvoare statistice confesionale, să putem reveni și valorifica prin publicare acel *Status Animarum* din anul 1793, întregitor, credem noi, al celor care au văzut lumina tiparului deja.

Documentul⁸ din 1793 este întocmit în limba latină de către preotul catolic Remigius Silvestri⁹, paroh la Faraoani între anii 1792-1795 și 1801-1802, ajutat fiind probabil și de către preotul Franciscus-Georgius Castellani¹⁰, numit paroh¹¹ la Cleja tocmai în anul 1793, activând aici între anii 1793-1798.

¹ Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (filiala Iași), *ședința* din 10 februarie 1998, comunicarea prezentată: *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova*: „Status animarum”.

² Anton Coșa, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova*: „Status animarum” (I), în *ArhGen*, V(X), 1998, nr. 1-2, p. 155-160.

³ Idem, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova*: „Status animarum” (II), în *ArhGen*, V(X), 1998, nr. 3-4, p. 199-258.

⁴ Idem, *Parohia Cleja – monografie*, în *LC*, Iași, 1995, nr. 8, p. 12-13.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Idem, *Comunitățile catolice din județul Bacău*, Onești, Editura Magic Print, 2007, p. 54-63.

⁷ Idem, *Cleja. Monografie etnografică*, București, Editura Semne, 2001, p. 39-40.

⁸ AN Bacău, fond Mitrice-Parohia Romano-Catolică Faraoani, dosar nr. 4/1780, f. 303-373.

⁹ Anton Coșa, *Catolicii din Faraoani*, Onești, Editura Magic Print, 2007, p. 41.

¹⁰ Idem, *Cleja. Monografie etnografică*, p. 40.

¹¹ Idem, *Catolicii din Moldova în Arhiva Congregației De Propaganda Fide. Documente inedite*, în „Carpica”, XXXIV, Bacău, 2005, p. 173-200, documentele 9 și 10; idem, *Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)*, Iași, Editura Sapienția, 2007, p. 535.

În recensământul din 1793 sunt notați membrii familiilor catolice locuitori în satele: Gioscena¹², Somosca¹³, Vallere¹⁴, Cacua¹⁵, Clesia¹⁶, Vallemare¹⁷, Costizza¹⁸, Valledraga¹⁹. Această “stare a sufletelor” este inserată pe jumătățile de filă rămase libere în urma notării numelor din *Status Animarum* din anul 1781²⁰.

Izvorul pe care îl facem public prin intermediul acestui text vine să le întregească pe cele publicate deja. Importanța lui este una demnă de remarcat date fiind multitudinea de informații pe care le transmite și, în același timp, căile de cercetare diverse pe care le deschide.

Remarcăm și aici faptul că sunt notate numele și prenumele tuturor membrilor familiilor catolice recensate, respectiv soț, soție și copii, alături de vârsta fiecăruia dintre ei. Numele de botez urmează în mod firesc tiparul impus de calendarul creștin, varianta latină în care erau notate nefiind de natură să ne surprindă în condițiile în care și acest recensământ era întocmit în limba latină de către preotul Remigius Silvestri.

Numele de familie au rezonanță transilvăneană, fiind întâlnite în recensăminte ardelenesti. O constatare imediată și firească este aceea a provenienței transilvănene²¹ a tuturor celor care purtau aceste nume, asupra acestui aspect insistând de altfel în multe alte ocazii²².

Demersul nostru s-a dorit doar unul de prezentare a acestui izvor statistic confesional, neurmărind prin intermediul paginilor de față să analizăm exhaustiv documentul. O vor face cu siguranță cei care vor fi interesați pe viitor de eventuale cercetări statistice, demografice, sociologice, genealogice²³ sau ecleziastice privind-i pe credincioșii catolici la care face referire textul nostru.

Noi am considerat importantă recuperarea acestui document din fondurile arhivistice și conservarea lui prin publicare, punându-l în acest fel la dispoziția tuturor celor care vor dori să îl valorifice în diverse alte studii științifice.

¹² Gioseni, astăzi sat și comună în județul Bacău.

¹³ Somușca, astăzi sat în comuna Cleja, județul Bacău.

¹⁴ Valea Rea, astăzi Valea Mică, sat în comuna Cleja.

¹⁵ Cacova, toponim în graiul local, folosit de către locuitorii catolici din Faraoani, înlocuind denumirea oficială Faraoani; astăzi sat și comună în județul Bacău.

¹⁶ Cleja, astăzi sat și comună în județul Bacău.

¹⁷ Valea Mare, astăzi sat în comuna Faraoani, județul Bacău.

¹⁸ Costița, sector de sat, astăzi înglobat în comuna Faraoani.

¹⁹ Valea Dragă, sector de sat, astăzi înglobat în comuna Faraoani.

²⁰ Anton Coșa, *op. cit.*, Iași, 2007, p. 212.

²¹ Idem, *Familii catolice din Moldova de origine transilvăneană. Schițe genealogice*, în ArhGen, VI(XI), 1999, nr. 1-4, p. 95-104.

²² Idem, *Problema originii catolicilor din Moldova*, în „Carpica”, XXXI (2002), p. 79-106.

²³ Idem, *Genealogii de „ceangăi”: un demers necesar*, în ArhGen, V(X), 1998, nr. 3-4, p. 45-48.

LIBER STATUS ANIMARUM
Anno Domini 1793

<i>Fila 303</i>		Elie Benche	66
		Georgius anime filius	14
In Gioscena habitant			
Martinus Duma	20	Maria uxor	
Elena uxor	23	quod Augustini	56
		Elia Fechete	64
Ioannes Benche	25	Catharina uxor	50
Catharina uxor	21	Petrus filius	18
Petrus filius	1	Elena filia	16
		Barbara filia	14
Barbara vidua quod		Anna filia	9
Petri Duma	63	Gregorius filius	10
Barbara filia	18		
		Ioannes Zitar	40
Ioannes Benche	30	Catharina uxor	35
Anna uxor	30	Georgius filius	15
Antonius filius	14	Elena	14
Ioannes filius	11	Barbara	11
Catharina filia	5		
		Stephanus Benche	37
Petrus Cicio	25	Catharina uxor	38
Elena uxor	20	Anna filia	14
Magda filia	0:6	Michael filius	11
		Ioannes filius	8
Antal quod		Antonius filius	4
Andrea Cicio filius	20	Martinus filius	1
Martin Benche	26	<i>Fila 305</i>	
Magda uxor	23		
Anna filia	3	Ioannes Servus	30
Elia filius	0:6		
<i>Fila 304</i>		Michael Barat	35
		Magda uxor	32
Petrus Benche	24	Andreas filius	11
Elena uxor	18	Anna filia	10
		Petrus filius	5
Anna uxor quod		Martinus filius	1

Michael Zitar	26	Magda filia	4
Magda uxor	25		
Martinus filius	12		
		<i>Fila 307</i>	
Petrus Odi	50		
Elisabeta uxor	45	Petrus Dobos	26
Anna filia	22	Anna uxor	27
Petrus filius	18	Barbara filia	4
Barbara filia	11	Catharina filia	0:6
Michael filius	9		
		Petrus Galazan	34
Martinus Borzus	40	Catharina uxor	30
Margherita uxor	30	Anna filia	10
Anna filia	15	Petrus filius	3
Georgius filius	8		
Catharina filia	6	Michael Duma	40
Magda filia	5	Elena uxor	36
		Catharina filia	12
<i>Fila 306</i>		Petrus filius	11
		Anna filia	7
Georgius Diurca viduus	30	Georgius filius	9
Petrus filius	6	Catharina filia	2
Barbara filia	4		
		Petrus Adi	40
Petrus Calara	24	Magda uxor	30
Catharina uxor	23	Catharina filia	10
Magda soror	18	Barbara filia	7
		Ioannes filius	2
Ioannes Cristai	45		
Elena uxor	34	Ioannes Dobos viduus	65
Michael filius	17	Ioannes filius	19
Magda filia	13	Catharina filia	30
Ioannes filius	7		
Petrus filius	10	<i>Fila 308</i>	
Anna filia	0:6		
		Andreas Cutur	27
Ioannes Balas	46	Barbara uxor	23
Catharina uxor	40		
Petrus filius	19	Ioannes Kicit viduus	40
Michael filius	15	Petrus filius	13
Ioannes filius	11		
Georgius filius	7	Petrus Dobos	76
		Margherita uxor	50
Michael Cutur	26	Elia filius	24
Magda uxor	22	Georgius filius	14

Anna filia	17	Petrus	12
Catharina filia	18	Barbara	2
		Antonius	9
Maria vidua	24		
Martin filius	4	<i>Fila 310</i>	
Georgius filius	2		
		Petrus Dobos	22
Catharina vidua	44	Elena uxor	17
Anna filia	16	Anna filia	5
Barbara filia	12	Petrus filius quod	20
Elena filia	10	Georgii Miok Servus	
Petrus filius	6		
Catharina filia	2	Martinus Cotai	46
Maria filia	8	Anna uxor	40
		Georgius filius	15
<i>Fila 309</i>		Catharina filia	13
		Anna filia	9
Ioannes Dobos	43	Magda filia	17
Anna uxor	24		
Barbara filia	7	Catharina uxor quod	30
Catharina filia	5	Francii Cancel	
Elena filia	3	Ioannes filius	20
Anna filia	1	Barbara filia	13
		Catharina	11
Anna vidua	60	Andreas	8
		Ioannes	6
Embre Nogy Servus	20	Petrus	3
		Elena	0:6
Ioannes Ciuban	35		
Barbara uxor	25	Antonius Dani	30
Anna filia	7	Anna uxor	33
		Joseph filius	5
Stephanus Sabo	40		
Magda uxor	30	<i>Fila 311</i>	
Martinus filius	17		
Antonius filius	10	Mattheus Mattias	25
Barbara filia	9	Magda uxor	30
Anna filia	6	Catharina filia	15
Michael filius	2		
		Petrus Dobos	35
Anna vidua	40	Catharina uxor	30
quod Michaelis Efan		Ioannes filius	12
Georgius filius	17	Petrus	1
Anna filia	7		
Michael	5	Michael Adi	62

Barbara uxor	60		
Catharina filia	26	Ioannes Servus Elie Blas	29
		Elena uxor	23
Petrus Farcas	32		
Elena uxor	30	<i>Fila 313</i>	
Michael filius	4		
Anna filia	9	Michael Zompol	36
Franciscus	1	Magda uxor	35
		Anna filia	13
Anna vidua	30	Catharina	9
quod Petri Rocca		Ioannes	4
Barbara filia	8		
Antonius filius	5	Demetrius Blas	30
		Barbara uxor	25
Georgius Benche	45		
Elena uxor	40	Anastasia vidua	73
Petrus filius	20	quod Demetrii Blas	
Catharina filia	17		
Anna	10	Magda vidua	55
Georgius	6	quod Michaelis Zompol	
Gregorius	3	Andreas filius	25
<i>Fila 312</i>			
		Andrea Zompol	44
Martinus Dobos	30		
Barbara uxor	29	Elena uxor	36
Magda filia	6	Ioannes filius	18
Georgius filius	2	Martinus filius	22
		Petrus	12
Elias Blas	45	Martinus	10
Elena uxor	34	Catharina	8
Anna filia	11	Magda	6
Barbara	9	Antonius	4
Magda	4	Georgius	1
Catharina	3		
Georgius	2	<i>Fila 314</i>	
Michael Adi	40	Franciscus Veres	40
Anna uxor	36	Barbara uxor	50
Barbara filia	17		
Antonius filius	14	Iannos Antal	36
Elena filia	11	Catharina uxor	28
Michael	9	Michael filius	12
Anna	7	Petrus	10
Catharina	3	Magda	6
		Anna	2:6

Ioannes Farcas	19	Barbara	5
filius quod Petri Farcas		Catharina	1
Catharina Soror	18	Iannos Prutan	40
Anna uxor	56	Anna uxor	30
quod Michaelis Antal		Constantinus	14
		Ioannes	1
Petrus Rocca viduus	45	<i>Fila 316</i>	
Andreas filius	15	In Somosca habitant	
Martinus	10	Elisabetha vidua	*
Antonius	8	quod Petri Ciurar	
Andreas Mezei Servus	*	Anna filia	14
Michael Antal	69	Barbara	7
Magda uxor	60	Magda	4
Anna filia	14	Maria	0:6
<i>Fila 315</i>		Petrus Demsa	40
Andrea Vigh	60	Elena uxor	36
Magda uxor	35	Martinus filius	13
Ioannes filius	11	Andreas	6
Antal	12	Catharina	9
Clara	10	Michael	2
Elena	11	Paulus Chereches	66
Magda	6	Magdalena uxor	55
Michael Patras	50	Petrus Giurca	30
Magda uxor	45	Anna uxor	22
Georgius filius	2	Barbara filia	4
Catharina	4	Antal	0:6
Ioannes Farcas	50	Petru Patras	54
Magda uxor	36	viduus quod Catharina	
Elena filia	6	Catharina filia	15
Anna	3	Barbara vidua	60
Michael Benche	40	quod Petri Giurca	
Catharina uxor	25	Georgius filius viduus	40
Georgius Dobos	30	Magdalena	14
Anna uxor	26	Petrus	17
Anna filia	7	Antonius	7

<i>Fila 317</i>		Elena	7
Ioannes Balint	35	Michael Benche	50
Catharina uxor	26	Catharina uxor	45
Petrus filius	8	Ioannes filius	16
Elena filia	1	Martinus filius	13
		Georgius	12
Martinus Bodo	37	Petrus	4
Catharina uxor	37	Andreas	6
Elena filia	16	Michael	7
Magda	13	Anna	2
Catharina	11		
Michael	3	Antonius Benche	23
		Catharina uxor	19
Michael Istock	26		
Magda uxor	22	<i>Fila 319</i>	
		Ioannes Bodo	70
Catharina uxor	0:4	Elena uxor	60
Stephanus Estuler	60		
Anna uxor	40	Michael Bodo	26
Georgius filius	18	Barbara uxor	24
Elena filia	12	Catharina filia	4
Stephanus	14	Georgius filius	1
Magda	11		
Antal	8	Petrus Bodo	44
Petrus	6	Barbara uxor	41
Ioannes	4	Antonius filius	19
		Anna filia	17
Georgius Demsa	30	Magda	13
Barbara uxor	28	Petrus	15
Magda filia	6	Ioannes	11
Ioannes	5	Michael	9
Elena filia	3	Elena	7
Catharina	0:6	Barbara	5
		Georgius	2
<i>Fila 318</i>		In Vallere habitant	
Ioannes Duma	40		
Elena uxor	35	Petrus Cicio	57
Petrus filius	13	Elena uxor	32
Georgius	6	Catharina filia	15
Antonius	2	Petrus	4
Catharina	11	Michael	1
Magda	9		

Laurentius Mattias	26	Eva uxor	23
Elishabeta uxor	25	Ioannes filius	3
Catharina vidua quod Mattias	60	Catharina filia quod Ioannis Zacharias	22
Gregorius Bolog	28	Ioseph Fejer	50
Margherita uxor	28	Catharina uxor	28
Antonius filius	9	Anna filia	9
Catharina filia	7	Inna	2
		Franciscus	1
Petrus Diurca	30		
Elisabetha uxor	20	Ioannes Pipa	30
		Lucia uxor	25
Stephanus Bordas	36	Ioannes filius	9
Clara uxor	36	Clara	5
Stephanus filius	9	Stephanus	3
Catharina	7	Michael	0:6
Stephanus Cadar		<i>Fila 322</i>	
36			
Clara uxor	39	Ioannes Boglar viduus	50
Anna	8	Andreas filius	20
Stephanus	12		
<i>Fila 321</i>		Stephanus	10
Stephanus Boga	35	Iosephus Fejer	40
Barbara uxor	22	Margaritha uxor	30
Elena filia	5	Andreas filius	15
Stephanus	3	Franciscus	12
		Stephanus	4
		Laurentius	9
Catharina vidua	29		
quod Ioannis Fodor		Antonius Bordas	30
Anna filia	5	Anna	24
		Ioannes	12
Laurentius Bordas	38	Maria	13
Anna uxor	23	Elena	8
Ioannis filius	9	Anna	7
Antonius	3		
		Clara vidua	25
Michael Bordas	64	quod Andreas	
Maria uxor	50	Andreas filius	1
Ioannes Sas	28	Franciscus Cipus	30

Elisabetha uxor	25	Elena filia	13
Ioseph filius	4	Elisabettha	12
Anna	7	Anna	9
Georgius	0:6	Ioseph	6
Michael Cipus	27	Ioannes Cadar	38
Elisabetha uxor	21	Elena uxor	36
		Ioannes filius	6
Andrea Monar	40	Iosephus	2
Barbara uxor	25		
Basilus filius	6	Clemens Lacatus	50
Andrea	2	Catharina uxor	45
Ioannes Cicio	32	Michael Calara	50
Magda uxor	25	Barbara uxor	40
Magda filia	7	Catharina	14
Elena filia	4	Georgius	11
Michael	3	Michael	2
Petrus	0:6		
Ioeseh Orban	50	<i>Fila 324</i>	
Elisabetha uxor	30	Nogy Zichmond	47
Elena filia	17	Elena uxor	47
Michael	12	Elisabettha filia	11
Stephanus	15	Anna filia	7
Thoma Erus	30	Maria	5
Catharina uxor	25	Franciscus	3
Elena filia	4		
Ioseph filius	0:6	Adamus Orban	30
Maria filia anime		Barbara uxor	25
quod Ioannis Zacharia		Iojepha filius	3
<i>fila 323</i>		Ioannes	0:6
Ioannes Sarco	30	Iacobus Voina	30
Magda uxor	25	Susana uxor	25
Anna	6	Catharina uxor	13
Catharina	4	Elena	2
Andrea	1		
Anna	11	Stephanus Coac	25
Catharina Soror	17	Elena uxor	25
		Ioannes filius	4
Elia Ferenzi	42		
Catharina uxor	35		

Ioseph Dobra	50	Stephanus filius	18
Elena uxor	30	Elisabetha	14
Ioannes filius	9	Franciscus	7
Catharina	10	Georgius	6
Filippus Iacobus	50	Michael Cehe	50
Maria uxor	45	Anna uxor	40
Michael filius	20	Eva filia	10
Ioannes filius	15	Michael	12
Ioannes Kis	30	Thoma Sacui	30
Elisabettha uxor	26		
Elena filia	9	Joseph Santo	40
Stephanus	1:6	Catharina uxor	40
		Elena filia	11
Stephanus Nogy	30	<i>Fila 326</i>	
Clara uxor	27		
Elena filia	7		
Antonius Erus	43	Sara vidua	56
Maria uxor	28	quod Franciscus Cicus	
Clara filia	10	Franciscus Cicus	18
Elisabetha	8	Ioannes Cicus	15
Theresia	7		
Antonius	2	Antonius Voina	30
		Susana uxor	28
Michael Blasan	50	Ioannes Miclos	40
Susana uxor	30	Clara uxor	40
Ioseph filius	17	Michael filius	15
		Anna	6
		Susana	3
Stephanus Iacobus	40	Martinus Gal	60
Catharina uxor	46	viduus quod Barbara	
Georgius filius	10	Embre filius	12
Ioannes filius	9		
Stephanus	11		
Franciscus	13		
<i>Fila 325</i>		Thoma Morar	38
		Juditta uxor	38
Paulus Boga	30	Stephanus filius	16
Maria uxor	29	Julia filia	7
Anna filia	2		
Thoma Gregh	60	Ioseph Gazda	30
Elena uxor	50	Anna uxor	22
		Simeon Timar	28

Eva uxor	20	Andrea	1:6
Maria filia	1		
<i>Fila 327</i>		Andrea Catti	46
		Anna uxor	35
		Ioannes filius	17
Franciscus Orban	45	Martinus	15
Susanna uxor	20	Magda	12
Ioannes filius	12	Petrus	2
Joseph filius	9	Andrea	5
Michael	6		
Elena	3	Michael Catti	35
		Anna uxor	30
Antonius Borzus	50	Martinus	10
Catharina uxor	40	Anna	6
Magda filia	14	Petrus	3
Ioannes	11	Elena	2
Anna	9		
Elena	6	Catharina uxor	60
Michael	4	quod Mattia Matthias	
Andreas	0:2	Magda filia	16
		Petrus	20
Catharina vidua	50	<i>Fila 329</i>	
quod Petri Farcas		Michael Catti	40
Petrus filius	20	Magda uxor	36
Gregorius	15	Martinus filius	12
Ioannes	8	Elena	9
Martinus	10	Barbara	4
Magda	17	Magda	2
Anna vidua	*		
quod Andreas Borzus		Georgius Demeterca	60
Georgius filius	11	Barbara uxor	60
Elena	5	Cattharina filia	18
Petrus	4		
Michael	8	Petrus filius	16
<i>Fila 328</i>			
Ioannes Borzus	45	Ioannes Demeterca	30
Barbara uxor	35	Cattharina uxor	24
Petrus filius	19	Elena filia	2
Martinus	13	Petrus filius	1
Ioannes	9		
Elena	7	Georgius Catti	55
Magda	4	viduus quod Cattharina	
		Catharina filia	19

Elena	12	Elena uxor	52
Antonius	14	Ioannes filius	23
Martinus	13	Antonius	16
		Petrus	19
Martinus Catti	40	Catharina	12
Cattharina uxor	33	Martinus	9
Petrus filius	30	<i>Fila 331</i>	
quod Antonii Istock		Michael Sar	30
Georgius frater	18	Elena uxor	23
Petrus Iano	40	Antonius filius	2
Maria uxor	33	Nicolaus Servus	12
<i>Fila 330</i>			
In Cacia habitant		Cattharina uxor	40
		quod Andrea Borzus	
Ioannes Petre	50	Magda filia	16
Anna uxor	50	Elena filia	8
Andrea filius	17	Georgius	11
Ioannes	20	Elisabettha	3
Franciscus	12	Andrea	0:2
Ioannes Ferenzi	40	Petrus Borzus	30
Agata uxor	40	filius quod Petri	
Barbara filia anime et serva	15	Martinus filius	26
		quod Petri	
Antonius Francul	25	Petrus Istock	40
Magda uxor	24	Elena uxor	32
Anna filia	3:6	Elena filia	10
Elisabetha filia	1	Cattharina	9
		Cattharina	8
Elisabettha vidua	60	Anna	4
quod Ioannes Sascu		Georgius	2
		Barbara	2
Ioannes Benche	28	Elena uxor	60
Elena uxor	26	Georgii Istock	
Petrus filius	4		
Georgius	2	Ioseph Istock	26
Michael	1:6	Elena uxor	17
Michael filius	20	<i>Fila 332</i>	
quod Petri Francul servus			
Andreas Mengheres	42	Paulus Iacobus	36

Elena uxor	30	Barbara	3
Anna filia	0:8	Ioseph	10
Andrea Patras	28	Antonius Sar	25
		Anna uxor	18
Magda uxor	25	Georgius Sar	28
Anna filia	4	Cattharina	26
Georgius	1:6	Georgius	2
Elena uxor	60	Magda uxor	67
quod Antonii Cutur		quod Michaelis Sar	
Anna filia	19		
Barbara	15	Andrea Iacobus	50
Elisabettha	13	Barbara uxor	42
Margherita	8	Anna filia	18
Petrus Patras	44	Agata filia anima	15
Cattharina uxor	35	<i>Fila334</i>	
Georgius filius	14	Michael Matti	25
Ioannes	13	Elena uxor	20
Martinus	10	Georgius filius	1
Elena	8	Petrus Matti	30
Petrus	5	Anna uxor	25
Antonius	2	Michael filius	4
Ioseph Mengheres	44	Antonius	1:6
Barbara uxor	31	Nicolaus Matti	60
Lena filia	16	Elena uxor	50
Cattharina	13		
Martinus	14	Georgius Matti	24
Magda	6	Elena uxor	19
Anna	5	Antonius Patras	36
Georgius	3	Elena uxor	30
Franciscus	1	Anna filia	8
Andrea	11	Magda	5
<i>Fila 333</i>		Martinus filius anime	12
Michael Borzus	46	Antonius Ghergher	30
Elena uxor	38	Elena uxor	29
Petrus filius	20	Magda filia	3
Magda filia	17	Anna	0:6
Anna	12		
Cattharina	6		
Elena	5		

Ioannes Matti	44	Georgius Farcas	23
Magda uxor	32	Magda uxor	23
Petrus filius	19	Anna filia	2
Antonius filius	16	Cattharina	0:3
Martinus	12	Elena	3
Ioannes	13		
Elena	10	Antonius Georgi Servus	30
Anna	5		
Cattharina	1	Georgius Cicio	50
		Cattharina uxor	50
<i>Fila 335</i>		Michael filius	21
		Andrea	18
Petrus Mengheres	48	Antonius	13
viduus quod Anna			
Magda filia	17	Margaritha uxor	60
Antonius filius	13	quod Ioannes Besan	
Georgius	10	Georgius filius	23
Anna filia	9	Petrus	20
		Franciscus	15
Michael Cutur	26	Ioannes	13
Cattharina uxor	22	Ioannes Istock	31
Anna filia	0:4	Anna uxor	27
		Anna	4
Ioannes Cutur	34	Antonius	2:6
		Michael filius	2
Cattharina	28		
Anna	5	<i>Fila 337</i>	
Cattharina	2		
		Michael Cutur	38
Antonius Cutur	30		
Elena uxor	28	Barbara uxor	25
Georgius	3	Ioannes filius	11
Antonius	2	Martinus filius	9
		Petrus	6
Petrus Servus	13	Anna	5
		Magda	2
<i>Fila 336</i>			
		Pertus Cutur	45
Ioannes Farcas	39	Margherita	43
Elena uxor	30	Stephanus filius	18
Cattharina filia	6	Martinus	16
Michael	2	Ioannes	15
Marcus Georgius Servus	20	Georgius	13

Anna	10		
Magda	8	Ioeph Pal	24
Cattharina	3	Magda uxor	21
		Anna filia	1
Ioannes Cicio	42		
Anna uxor	32	Franciscus Servus	14
Michael	20		
Cattharina	18	Michael Salagur	25
Anna	12	Magda uxor	24
Anna	13	Ioannes filius	2
Antonius	10	Martinus filius	22
Georgius	7	quod Ioannes Antal	
Barbara	3		
Georgius filius	0:6		
<i>Fila 338</i>		Paulus Diurca	30
		Anna uxor	21
		Elena filia	4
Petrus Cutur Vornicus	39		
Elena uxor	34	Martinus Farcas	26
Georgius filius	12	Anna uxor	26
Martinus	10	Andrea filius	2
Antonius	4		
Cattharina	12	Elia Farcas	60
		Magda uxor	57
Ioannes Patras	31	Margarita filia	15
Elena uxor	30	Ioannes Farcas	22
Michael filius	8		
Martinus	7	Elena uxor	21
Antonius	4	Gregorius filius	2
Barbara	1:6		
		Mojstes filius	15
Ioannes Francul	30	Ciri Servus	
Magda uxor	29		
Georgius filius	8	<i>Fila 340</i>	
Andrea	6		
Elisabettha	4	Georgius Farcas	47
		Elena uxor	45
Stephanus Cicio	40	Elia filius	19
Barnara uxor	40	Cattharina	16
Cattharina filia	17	Anna	13
Antonius filius	6	Remus	11
Elisabettha filia	3	Elena	8
<i>Fila 339</i>		Magda	4

Antonius Farcas	62	Magda uxor	40
Anna uxor	58	Cattharina filia	15
Barbara filia	16	Magda	11
		Michael	10
Andrea Farcas	39	Ioannes	15
		Petrus	14
Anna uxor	39		
Elena filia	15	Petrus Balint	30
Cattharina	12	Cattharina uxor	20
Magda	8	Anna	10
Barbara	0:6	Ioannes	2
		Georgius filius	6
Antonius Antal	30		
Elena uxor	24	<i>Fila 342</i>	
Cattharina filia	3		
Elena filia anima	2	Michael Dobos	90
Ioannes Servus Monar	19	vidus quod Elisabetta	
Stephanus Farcas	41	Margherita vidua	40
Cattharina uxor	25	quod Petri Rocca	
Ioannes filius	15	Elena filia	10
Stephanus	13	Barbara	4
Petrus	9	Ioannes	20
Antonius filius	7	Antonius	17
Gregorius filius	6		
Martinus	0:6	Antal Farzadi	45
<i>Fila 341</i>		Anna uxor	30
		Elena filia	6
Elia Farcas	44	Magda	4
Elena uxor	33	Barbara	3
Magda filia	9	Ioannes	10
Elena	6	Michael	7
Ioannes	12	Michael	7
		Barbara	16
Michael Balint	40		
Anna uxor	28	Gregorius Cutur	35
Elena filia	13	Elena uxor	33
Cattharina	4	Georgius	12
Martinus	3	Martinus	10
Ioannes	10	Solomon	8
Georgius	7	Magda	1:6
Ioannes Balint	50	Elisabetha vidua	36
		quod Georgii Cutur	
		Martinus	16

Michael	14		
Antonius	12	Martinus Balint viduus	33
Anna	10	Ioannes filius	8
Ioannes	8	Petrus filius	7
Petrus	5		
Magda filia	4	Ioannes Duma	40
<i>Fila 343</i>		Cattharina uxor	30
Michael Besan	38	Barbara filia	8
		Michael	6
		Anna	4
		Elena	1
Cattharina uxor	34	Michael Panzir	33
Georgius filius	14	Elisabetta uxor	28
Petrus	10	Andrea filius	7
Magda	8	Cattharina	6
Elena	6	Elena	5
Anna	2	Petrus	2
		Ioannes	2
Georgius Pal	38		
Barbara uxor	33	Ioannes Rocca	45
Cattharina filia	4	Elena uxor	40
		Cattharina filia	18
Stephanus Borzus	36	Magda	14
Cattharina uxor	30	Petrus	10
Georgius filius	12	Antonius	8
Michael	8	Margherita	5
Petrus	4	Elena	2
Martinus Pal	36	Elena vidua	46
		quod Ioannes Panzir	
Cattharina uxor	35	Petrus filius	23
Cattharina filia	11	Georgius	20
Elena	9	Ioannes	14
Petrus	6	Michael	10
Martinus	2	Cattharina	8
Martinus Pal viduus	80	<i>Fila 345</i>	
Clara vidua	40	Martinus Cutur	33
quod Michaelis Pal		Anna uxor	30
Elisabetha filia	10	Cattharina filia	10
Petrus	6	Antonius	2
<i>Fila 344</i>		Ioannes	1:6

Ioannes Cutur	29	Georgius Cutur	26
Magda uxor	25	Magda uxor	24
Elena filia	8	Ioannes filius	4
Anna soror Ioanis		Michael	1
32		Ioannes Cutur	24
Antonius Patras Servus	30	Anna uxor	20
		Antonius	1
Petrus Panzir	48	Cattharina uxor	40
Magda uxor	45	quod Georgius Benche	
Ioannes filius	24		
Elena	17	Antonius Rocca	55
Barbara	14	Magda uxor	42
Anna	10	Elena filia	14
Michael	13	Barbara	12
		Magda	1
Michael Serban	35	Georgius	8
Sara uxor	30	Ioannes	3
Georgius	8	Petrus	13
Ioannes	12		
		<i>Fila 347</i>	
Elisabetta uxor	50	Stephanus Rocca	40
quod Petri Cutur		Barbara uxor	37
Barbara filia	14	Cattharina filia	14
Petrus	16	Magda	13
		Ioannes	11
Michael Demsa	37	Petrus	9
Cattharina uxor	31	Antonius	7
Elena filia	10	Elena	5
Petrus	8	Barbara	4
Anna filia	6	Anna	1
<i>Fila 346</i>		Martinus Rocca	72
Martinus Rocca	50	viduus quod Elena	
Elisabetta	48	Barbara filia	26
Antonius filius	12		
Elena	21	Elena uxor	45
Cattharina	8	quod Michaelis Demsa	
		Elena filia	18
Petrus Rocca	26	Anna	13
Cattharina uxor	21		
		Ioannes Demsa	26

Cattharina uxor	21	Ioannes	1
Anna filia	2		
Martinus Demsa	33	Anna vidua	39
Anna uxor	22	quod Gregorii Greb	
Magda filia	2	Barbara filia	15
		Susana filia	19
Antonius Orban	22	Marcella filia	16
Cattharina uxor	21	<i>Fila 349</i>	
Petrus Rocca	30	Adamus Nogy	26
Margherita uxor	30	Soffia uxor	21
		Michael filius	1
Antonius filius	3		
Magdalena	1	Ioannes Laslo	50
<i>Fila 348</i>		Elena uxor	44
		Martinus filius	14
Martinus Rocca	34	Andreas	4
viduus quod Cattharina		Magda	15
		Elena	12
Antonius Rocca	40	Anna	11
Barbara uxor	34	Barbara	10
Martinus filius	9	Michael	1
Cattharina	3		
		Georgius Farcas	49
Michael Talas	24	Anna uxor	39
Anna uxor	20	Petrus filius	19
Cattharina filia	0:3	Elena filia	13
		Stephanus	9
Georgius Duma	35	Cattharina	7
Anna uxor	24	Michael	3
Michael filius	2	Anonius	1
Cattharina vidua	30	Georgius Zitar	60
quod Martini Duma		viduus quod Elena	
Elena filia	9	Ioannes filius	20
Magda	7	Michael	15
		Petrus	14
Stephanus Mattias	22	Anna	11
Agata uxor	18		
		Martinus Zitar	26
Andrea Bartuck	30		
Sufana uxor	26	Cattharina uxor	20
Martinus filius	5		

<i>Fila 350</i>		Elena uxor	64
Antonius Patras	40	Petrus Cicio	55
Barbara uxor	33	Cattharina uxor	19
Cattharina	13	Ioannes Servus	14
Elena	11		
Barbara	5	Petrus Fozocos	32
Martinus	2	Maria uxor	30
		Iosephus filius	1
Martinus Demsa	29	Elena filia	4
viduus quod Anna			
Anna filia	4	Stephanus Farzadi	40
		Magda uxor	36
Elena vidua	62	Ioannes filius	12
quod Petri Demsa		Magda	10
Ioannes filius	25	Ioseph	5
Ioannes Rocca	48	Cattharina vidua	58
viduus quod Cattharina		quod Feodori Bodo	
Georgius Rocca	40	Margherita vidua	47
Magda uxor	30	quod Martini Farzadi	
Cattharina filia	10	Georgius filius	20
		Cattharina	19
Elena	8	Magda	15
Petrus	4	Anna	9
		Michael	11
Georgius Rocca	44	<i>Fila 352</i>	
Elena uxor	33		
Ioannes filius	13	Anna filia	20
Petrus	10	quod Ioannis Farzadi	
Ioannes	10	Elia frater	20
Cattharina	12	Elena soror	19
Antonius	1:6	Cattharina	5
		Martinus	3
<i>Fila 351</i>			
Ioannes Patras	44	Martinus Farcas	52
		Cattharina uxor	48
Cattharina	40	Elena filia	21
Ioannes filius anime	22	Anna	15
Magda filia anime	7	Barbara	6
		Michael	19
Ioannes Cosan	70	Ioannes	13
		Georgius	11

Martinus	9		
Petrus David	54	Petrus Antal	24
Magda uxor	50	Magda uxor	19
Ioannes filius	19	<i>Fila 354</i>	
Andrea Cutur	44	Magda vidua	60
Cattharina uxor	33	quod Ioannes Cutur	
Magda filia	22	Ioannes filius	19
Cattharina	14		
Antonius	15	Giorgius Forro	42
Magda	13	Iudittha uxor	40
Barbara	2	Cattharina filia	18
<i>Fila 353</i>		Ioseph filius	12
		Clara	8
		Magda	6
Michael Istock	45		
		Gregorius Antal	22
Magda uxor	46	Anna uxor	20
Magda filia	13	Michael filius	3
Elena	13	Magda	1
Georgius	14		
Anna	8	Magda vidua	60
		quod Ioannes Farcas	
Cattharina filia	40	Elena filia	12
quod Petri Duma			
		Michael Antal	40
Ioannes Antal	46	Barbara uxor	40
Magda uxor	42	Ioannes filius	12
Petrus filius	21	Michael filius	4
		Cattharina	9
Michael Antal	26	Magda	19
Catharina uxor	20	Petrus filius	16
Georgius filius	1		
		Petrus Farcas	60
Anna filia	12	Magda uxor	40
quod Ioannes Cadar		Stephanus	19
Ioannes frater	8	Anna	16
		Cattharina	9
Gregorius Antal	56	Elena	6
Magda uxor	50	Petrus	11
Andrea filius	16		
Anna	13	<i>Fila 355</i>	
Elisabetta	9		
Elena	5		

Georgius Antal	49	Magda vidua	58
Elena uxor	44	quod Petri Antal	
Michael filius	21		
Cattharina	15	Georgius Francul	58
Anna	9	Magda uxor	55
Elena	6	Georgius filius	20
Marghitta	3	Petrus	18
		Franciscus	16
Georgius Antal	90		
		Franciscus Sacui	36
Gregorius Demsa		Barbara uxor	26
26		Georgius filius	7
Margherita uxor	22		
Georgius filius	7	Martinus Demsa	45
Cattharina	3	Elena uxor	40
Magda	0:6	Magda filia	19
		Ioannes	17
Michael Antal	30	Elena	15
Cattharina uxor	26	Anna	12
Anna filia	8	Cattharina	10
Andrea	6	Barbara	6
Magda	2	Martinus filius anima	6
Stephanus Patras		<i>Fila 357</i>	
54			
Barbara uxor	40	Stephanus Antal	35
Petrus filius	19	Cattarina uxor	34
Ioannes	13	Ioannes filius	15
Antonius	6	Michael	12
		Antonius	9
<i>Fila 356</i>		Margheritta	6
		Elisabetta	3
Antonius Laslo	40		
Magda uxor	38	Petrus Cutur	36
Cattharina filia	14	Cattarina uxor	34
Elena	11	Magda	13
Magda	8	Ioannes	11
Barbara	7	Michael	9
		Gregorius	6
Ioannes Patras	33	Anna	1:6
Barbara uxor	23	Anna vidua	40
Ioseph filius	3	quod Georgii Antal	
Cattharina	1	Petrus filius	21
		Ioannes filius	13

Magda	18	Magda vidua	56
Elisabetta	9	quod Antonii Patras	
Barbara	12	Georgius filius	20
Michael	4	Antonius	16
		Martin	14
Michael Antal	41		
Barbara uxor	30	Petrus Patrasca	36
Anna filia	15	Anna uxor	33
Magda	12	Elena filia	13
Petrus	9	Andreas	9
		Barbara	6
Petrus Patras	56	Michael	4
Anna uxor	52	Antonius	2
Michael filius	23		
Andrea filius	19	Georgius Servus	20
Antonius	14		
		<i>Fila 359</i>	
<i>Fila 358</i>		Petrus Cosan	26
Antonius Antal	54	Elena uxor	24
		Magda filia	3
Elena uxor	56	Cattarina	1
Andrea filius	19		
Petrus	14	Gregorius Servus	16
Elisabetta	6	filius Gregorii Diurca	
Iosephus Cristiani	40	Embre Ciurus	36
Cattarina uxor	40	Anna uxor	24
Petrus filius	15	Franciscus filius	4
Georgius	13		
Ioseph	8	Ioannes Leghetti viduus	40
Elena	13	Maria filia	4
Magda	11		
		Stephanus Micheli	28
Ioannes Sabo	26	Anna uxor	27
Cattarina uxor	25	Elisabetta filia	0:1
Petrus filius	5		
Elena filia	2	Stephanus Socio	30
		Anna uxor	29
Martinus Sabo viduus	62	Magda filia	8
		Franciscus	3
Petrus Sabo	26	Anna	0:6
Magda uxor	24		
Cattarina filia	2	Cattharina vidua	37
		quod Ioannes Benedick	

Elena filia	18		
Anna vidua	50	Ioannes Demsa	50
quod Petri Francul		Cattharina uxor	50
Michael filius	19	Petrus filius	25
Martinus	24	Michael	17
Antonius	16	Antonius	14
Cattharina	15	Andrea	13
<i>Fila 360</i>		Anna	11
		<i>Fila 362</i>	
Cattharina vidua	55	Stephanus Rocca	55
quod Michaelis Patras		Elena uxor	50
Michael filius	24	Magda filia	18
Franciscus	16	Antonius	10
Anna	8	Martinus	6
<i>Fila 361</i>			
In Clesia habitant		Ioannes Patras	30
		Elena uxor	29
Petrus Laslo	27	Antonius filius	10
Cattharina uxor	22	Martinus filius	6
Antonius filius	3		
		Stephanus Talas	50
Petrus Borzus	30	Magda uxor	40
Anna uxor	30	Magda	19
		Catharina filia	17
Elena vidua	60	Elena	15
quod Michaelis Diurca		Ioannes	9
Cattharina filia	23		
		Antonius Talas	38
Michael Patras	40	Elena uxor	30
		Cattharina filia	7
Anna uxor	34	Ioannes	9
Cattharina filia	14		
Ioannes	10	Laurentius Tamas	30
Antonius	7	Agata uxor	30
Anna	1	Iacobus filius	13
		Basilus	11
Stephanus Cilipp	26	Petrus	9
Elena uxor	25	Antonius	4
Petrus filius	1	<i>Fila 363</i>	
Petrus filius	20	Cattharina vidua	46
Georgii Catti Servus			

quod Stephani		Georgius	9
Thoma filius	20		
Ioannes	14	Antonius Istock	50
Stephanus	9	Barbara uxor	48
Theresia	6	Michael filius	21
		Petrus	15
Franciscus Erus	26	Martinus	12
Barbara uxor	28	Cattharina	8
Georgius filius	3		
		Michael Crestes	60
Alexander Cehe	27	Cattharina filia	22
Barbara uxor	26		
Antonius filius	8	Barbara filia	18
Ioannes	3	quod Petri Diurca	
		Catharina soror	18
Petrus Santo	40		
Anna uxor	40	Anna	14
Ioannes filius	10	Georgius	14
Antonius	9	Ioannes	8
Stephanus	5	Petrus	20
Eva	5		
		<i>Fila 364</i>	
Georgius Antal	30	Ioannes Rocca	48
Anna uxor	28	Magda uxor	48
Magda filia	4	Gregorius filius	20
Gregorius	2	Barbara	14
		Cattharina	10
Antonius Simoni	28	Georgius	8
viduus quod Cattharina		Petrus	3
Ioseph Besan	24	Cattharina vidua	55
Elena uxor	23	quod Stephani Istock	
Petrus filius	4	Ioannes filius	19
Michael	2	Petrus	14
		Anna	11
Cattharina uxor	60	Magda	8
quod Nicolai Mesterca			
Petrus filius	8		
Stephanus	14	Antonius Istock	40
		Cattharina uxor	30
Stephanus Istock	45	Cattharina	13
Cattharina uxor	36	Martinus	10
Elena filia	19	Michael	7
Ioannes	14	Ioannes	3
Andreas	12	Magda	0:6

Maria vidua	60	<i>Fila 365</i>	
quod Martini Rocca			
Georgius Laslo	30	Martinus Demsa	22
Magda uxor	26	Elena uxor	20
Elena filia	2		
Michael filius	19	Petrus Demsa	38
quod Michaelis Istock		Elena uxor	29
Ioannes frater	15	Antonius filius	4
Gregorius frater	12	Cattarina	6
Georgius frater	7	Martinus	12
		Iosephus servus	20
Barbara uxor	21		
quod Petri Patras		Elena uxor	60
Magda		quod Thoma Diurca	
0:6		Thoma filius	24
		Micharl	20
Michael filius	21	Martinus	18
quod Anotinii Patras		Antonius	13
Martinus Patras	33	Georgius Diurca	24
Cattharina uxor	30	Cattarina uxor	19
Magda filia	12		
Elena	10	Franciscus Cadar	40
Anna	8	Elena uxor	33
Georgius	6	Michael filius	12
Barbara	3	Anna	11
Michael	1	Martinus	10
		Magda	9
Anna uxor	50	Antonius	7
quod Ioannes Laslo		Cattarina	5
Barbara filia	15	Barbara	2
Elena	12		
		Margheritta	0:6
Ioannes Antal	30		
Magda uxor	26	Martinus filius	14
Martinus filius	6	quod Georgi Cadar	
Petrus	5		
Georgius	0:6	Andrea Borzus	40
		Elena uxor	38
Martinus Demsa	68	Magda filia anima	12
viduus quod Elena			
Antonius filius	20	Gregorius Benche	32
		Magda uxor	27
		Georgius filius	2

Andreas	0:6		
Stephanus Cicio Servus	20	Georgius Benche	33
		Margheritta uxor	30
Petrus Benche	29	Magda filia	6
Elena uxor	30	Anna	2
Antonius	14		
Cattharina	12	Martinus Turri	41
Petrus	9		
Anna	8	Margheritta uxor	40
Magda	6	Ioannes filius	6
Elena	0:6	Ioseph filius	14
Petrus Duma Servus	18		
		Antonius Mattias	
Stephanus Benche	25	31	
Catharina uxor	20	Magda uxor	30
Elena filia	1	Barbara filia	3
		Franciscus Servus	14
Thoma Boier Servus	18		
		Cattharina vidua	60
Magda vidua	63	quod Petri Besan	
quod Stephani Benche		Ioannes Besan	20
Stephanus Balint	27	Georgius Fabian	40
Elena uxor	23	Elisabetta	31
Barbara filia	2	Magda filia	16
		Cattarina	4
		Ioseph	3
Franciscus Balint			
44		Andreas Rocca	40
Magda uxor	39	Magda uxor	32
Elena	11	Martinus	13
Georgius	9	Petrus	10
		Antonius	8
Marghitta uxor	56	Ioannes	6
quod Georgii Balint		Anna	4
Petrus filius	33		
		<i>Fila 366</i>	
Antonius Benche	40		
Anna uxor	35	Antonius Besan	38
Ioannes filius	17	Anna uxor	29
Andrea	14	Petrus filius	4
Michael	12	Barbara	2
Magda	6		
Barbara	4	Joseph Foris	32
Cattharina	1	Elena uxor	46

Antal Duma	30	Michael	18
Anna uxor	29	Georgius	6
Magda	3	Martinus	5
Martinus	1	Ioannes filius anime	9
		Ioannes Tordo Servus	10
Michael Zitar	30		
Elena uxor	30	Georgius Sabo	33
Ioannes	9		
Ioseph	1	Magda uxor	26
		Martinus filius	7
Martinus Benche	36	Petrus	5
Elisabetta uxor	35	Antonius	3
Michael filius	13	Ioannes Servus	14
Magda	12		
Antonius	10	Elia Farcas	28
Cattarina	8	Elena uxor	28
Gregorius	3	Ioannes filius	5
Elena	1:6	Cattharina	0:6
		Ioannes Servus	19
Ioannes Servus	20		
		Anna vidua quod	*
Antonius Benche	40	Stephanus Farcas	
Anna uxor	38		
Magda filia	15	Georgius Antal	40
Michael	10	Elena uxor	32
Antonius	3	Ioannes	15
		Magda	11
Ioseph Boro	28	Cattharina	8
Barbara uxor	23	Michael	5
Antonius filius	2		
		Barbara uxor quod	*
Petrus Benche viduus	38	Petri Antal	
Cattarina filia	11	Petrus filius	34
Elia	12		
Petrus	8	Georgius Besan	36
Anna	0:6	Magda uxor	35
		Martinus	18
Martinus Besan	42	Petrus	14
Magda uxor	30	Ioannes	12
Magda filia	16	Elena	9
Barbara	13	Antonius	5
Flora filia	14	Georgius	0:6
Elena	8		
Marghitta	11		

Michael Besan	50	Cattharina uxor	49
Cattarina uxor	44	Michael filius	19
Elena	18	Anna	10
Magda	13	Elisabetha filia anime	16
Anna	0:6	Martinus Benche	22
Antonius Sasco Servus	16	Elena uxor	18
Martinus Benche	37	Barbara vidua	70
Magda uxor	32	quod Petri Demsa	
Elena filia	13		
Michael	12	Barbara vidua	23
Ioannes	9	quod Michaelis Duma	
Martinus	7		
Barbara	4	Ioannes Sabo	50
Anna	1	Magda uxor	50
		Michael filius	21
<i>Fila 367</i>			
		Andrea Iacobi	28
Ioseph Servus Benedick	40	Cattarina uxor	20
		Cattarina filia	1
Antonius Besan	36	Petrus Balint	60
Anna uxor	38	Cattarina uxor	50
Elena filia	18	Anna filia	17
Cattarina	7	Marghitta	15
Magda	12		
Ioannes	20	Antonius Dobos	26
Ioannes	17	Anna uxor	20
Petrus	6	Elena filia	3
Gregorius	2	Magda	1
Ioannes filius anime	12		
Georgius Benche	28	Elena uxor	56
Elena uxor	28	quod Ioannis Borto	
Anna filia	6	Antonius filius	12
Ioannes	3	Ioannes	17
Stephanus	1		
Mattias Santo	28	Stephanus Siro	30
Clara uxor	22	Elena uxor	30
Stephanus filius	4	Elena filia	7
Laurentius	0:3	Georgius	9
		Petrus	4
Gregorius Demsa		Anna uxor	40
53		quod Michaelis Farcas	

Cattarina	20	Michael filius	12
Elisabetta	19		
Martinus	2	Cattharina vidua	48
Petrus	12	quod Ioannes Istock	
Ioannes	15	Petrus filius	27
		Michael	25
Michael Martanca	28	Stephanus	24
Elena uxor	21	Ioannes	22
Michael filius	3	Antonius	19
Cattarina	4	Cattarina	10
Elena filia anime	13		
		Elena vidua	60
Petrus Farzadi	30	quod Petrus Cutur	
Magda uxor	26	<i>fila 368</i>	
Anna filia	5		
Michael	7	In Vallemare habitant	
Georgius	2		
		Andrea filius	18
Stephanus Sipus	32	quod Georgii Duma	
Theresia uxor	30	Magda soror	16
Cattarina filia	6	Petrus frater	13
Clara	5	Elena soror	12
Alexander Bucur		Georgius Bariz	40
22		Theresia uxor	30
Barbara uxor	20	Antonius filius	11
Stephanus filius	0:1	Martinus filius	5
Michael Bucur Servus	30	Georgius	2
		Franciscus Duma	
		40	
Iosephus Tina	30	Cattharina uxor	39
Maria uxor	28	Elena filia	8
Ioseph filius	0:6	Stephanus	6
		Magda	10
Michael Barta	29		
Susana uxor	30	Elena uxor	46
Eva filia	12	quod Michaelis Bolai	
		Anna filia	18
Michael Tanghi	50	Barbara filia	13
Anna uxor	30	Elena	8
Eva filia	12	Solomon	10
Elena uxor	60	Ioannes Farzadi	32
quod Georgii Tuburan			

Anna uxor	27	Martinus Farzadi Servus	30
Martinus filius	8		
Petrus filius	6	Georgius Duma viduus	60
Antonius	3		
Magda	0:6	Ioannes Duma	29
Cattharina	12	Elena uxor	20
Magda uxor	50	Ioannes Farcas	30
quod Petri Farzadi			
Cattharina filia	14	Magda uxor	28
		Petrus filius	9
Georgius	9	Michael	6
Gregorius	18	Georgius	3
Petrus	17		
		Elia Farcas	45
Michael Farzadi	34	Cattha uxor	30
Elena uxor	32	Cattharina filia	8
Petrus filius	9	Gregorius	17
Andrea filius	4	Cattharina	11
Magda filia	18	Anna	12
Anna filia	8		
Cattharina filia	7	Anna uxor	62
		quod Petrus Morara	
Antonius Farzadi	24	Ioannes filius	40
Elena uxor	23	Clara filia anima	45
Martinus filius	3		
		Georgius Farcas	26
Andrea Farcas	42	Magda uxor	23
		Anna filia	3
Cattharina uxor	41	Ioannes	0:6
Gregorius filius	16		
Stephanus	13	Antonius Duma	50
Magda	11	Barbara uxor	40
Anna	9	Anna filia	16
Ioannes	7	Magda filia	15
Elena	6	Catharina	20
		Barbara	7
Andrea	3	Elisabettha	5
Georgius Farzadi	23	Petrus Duma	25
Elena uxor	23	Cattarina uxor	20
Magda filia	9	Martinus filius	1
Cattharina	5		
Andrea	2	Michael Dobos	24
		Anna uxor	21

Georgius filius	0:5	Gregorius Farcas	
		64	
Magda filia	10	Elena uxor	60
quod Georgi Dobos		Barbara filia	13
Stephanus frater	6		
Georgius frater	5	Petrus Farcas	27
		Cattarina uxor	22
Georgius Duma	50	Martinus filius	2
Elena uxor	40		
Magda filia	14	Georgius Farcas	45
Cattharina	12	Barbara uxor	45
Anna	10	Martinus filius	20
Barbara	8	Magda filia	17
Elena	5	Ioannes	13
Ioannes	2	Michael	12
Petrus	19	Antonius	9
Martinus	17	Stephanus	6
Michael	6	Georgius	5
		Anna filia anima	8
<i>Fila 369</i>			
		Gregorius Duma	41
Martinus Borbos	35	Magda uxor	34
Elena uxor	24	Elena filia	14
Catta filia	12	Barbara filia	6
Ioannes	10	Ioannes	11
Magda	9		
Anna	8	Petrus Duma	40
Barbara	6	Barbara uxor	39
Marghitta	4	Elena filia	14
Michael	2	Cattharina	9
		Martinus	16
Petrus Farcas	25	Georgius	7
Anna uxor	24	Gregorius	0:6
Michael filius	1		
		Barbara vidua	70
Georgius Farcas viduus	68	quod Georgi Demsa	
Georgius filius	23	Antonius Zacaes	35
		Cattharina uxor	33
Ioannes Patras	35	Barbara filia	10
		Ioannes	9
Cattarina uxor	27	Stephanus	0:6
Petrus filius	7		
		Ioannes Bolai	45
		Magda uxor	40

Stephanus filius	14	Ioannes Bolai	35
Elena filia	12	Cattha uxor	25
Georgius	9	Martinus filius	9
Magda	6	Anna	10
		Magda	7
Ioannes Antal	44	Petrus	6
Elena uxor	40	Antonius	4
Petrus filius	14	Ioannes	2
Michael	13		
Cattharina	12	Petrus Bolai	32
Anna	10	Magda uxor	29
Ioannes	7	Gregorius	8
Andreas	5		
Elena	1	Cattharina	1
		Ioannes filius anima	13
Georgius Dobos	32		
Elena uxor	30	<i>Fila 370</i>	
Martinus filius	8		
Ioseph	4	Martinus Borbos	63
Petrus	2	Magda uxor	56
		Andrea filius anime	13
Cattharina filia	13		
quod Georgii Dobos		Gregorius Duma	30
Elisabetha soror	8	Magda uxor	24
		Elena filia	4
Antonius Bolai	36		
Anna uxor	30	Petrus Borbos	34
Elena filia	13	Elena uxor	28
Magda	5	Magda filia	8
Franciscus	9	Anna	4
Barbara	2	Ioannes	1
Stephanus Borbos	40	Margeritha uxor	23
Margheritta uxor	40	quod Georgii Borbos	
Ioannes filius	9		
Anna filia	13	Ioannes Sucs Servus	14
Martinus Farzadi		Petrus Patras	30
30		Cattharina uxor	24
Magda uxor	26	Magda filia	1
Petrus filius	7	Anna	2
Elena	9		
Anna	3	Andreas Borbos	60
Magda	1	Cattharina uxor	60

Magda uxor	55	Stephanus filius	1
quod Michaelis Borbos		Cattharina filia anima	10
Ioannes filius	20	Antonius Servus	10
Cattharina	19		
Barbara	15	Barbara uxor	39
Magda	12	quod Martini Duma	
Elisabetta	9	Gregorius filius	25
		Elena filia	17
Franciscus Servus	40	Barbara	9
Barbara vidua	67	Martinus	6
quod Ioannis Bolai		Andrea s	14
Petrus filius	30	Stephanus	12
Antonius Bolai	26	Georgius Duma	50
Cattharina uxor	21	Cattharina uxor	41
Ioannes filius	1	Antonius filius	22
Anna filia	1	quod Ioannis Gal	
		Servus	
Michael Bolai	27	Ioseph filius	9
Margheritta	21	Ioannes Nogy	
Martinus Bolai Servus	26	Ioannes Dobos	30
Petrus Bolai	35	Elena uxor	27
Magda uxor	32	Martinus filius	1
Cattharina filia	8	Anna	4
Michael	5	Petrus	1
Anna	2		
Ioannes	10	Antonius Farcas	28
		Barbara uxor	22
Antonius Duma	24	Ioannes	0:6
Margheritta uxor	25		
		Elena quod	64
Martinus Duma	27	Georgii Farcas	
Elena uxor	19	Georgius filius	22
Gregorius filius	0:2	Michael filius	19
Cattharina vidua	58	Ioannes Ciurar	50
quod Stephani Duma			
		Magda uxor	46
Antonius Farcas	30	Magda filia	14
Magda uxor	26	Elisabetta	8
Cattha filia	7	Petrus	21

Stephanus Farcas	68	Barbara filia	17
Anna uxor	60	Elena filia	13
Stephanus filius	20		
Georgius Farcas	27	Petrus Farcas	24
Elena uxor	25	Anna uxor	19
Magda filia	6	Petrus Cicio viduus	33
Petrus filius	3	Ioannes filius	9
Anna	1	Elena	7
Petrus Farcas	36	Petrus Diack	50
Magda uxor	36	Barbara uxor	50
Martinus	17	Gregorius filius	13
Ioannes	16	Michael	10
Elena	14		
Andreas	13	Andreas Duma	32
Barbara	10	Cattharina uxor	30
Cattharina	8	Anna filia	8
Gregorius	6		
Antonius	4	Antonius Duma	60
Magda filia	2	Cattharina uxor	55
		Barbara fia	13
<i>Fila 371</i>		Magda	15
Georgius Diack	46	Georgius Duma	43
Margheritta uxor	36	Magda uxor	34
Cattharina uxor	18	Michael filius	16
Anna filia	8	Elena filia	14
		Anna filia	10
Gregorius	13	Ioannes	8
Andrea	11	Cattharina	6
Ioannes	9	Magda	3
Antonius	2		
Petrus Diack	26	Antonius Duma	26
Anna uxor	26	Cattharina uxor	20
Cattharina	5		
		Elia filius	22
Stephanus Farcas	25	quod Michaelis Duma	
Cattharina uxor	24	Elena filia	14
		Anna filia	9
Michael Diack	56	Petrus filius	9
Elena uxor	55	Antonius Duma	30
Georgius filius	20	Magda uxor	26
		Elena filia	3

Ioannes filius	2	Michael Cosa	25
Petrus Martinus	50	Anna uxor	24
Anna uxor	45	Stephanus filius	2
Antonius filius	20	Petrus Servus	30
Andreas filius	18	Cattharina vidua	55
Petrus	15	quod Martini Cosa	
Elena	12		
Magda filia	12	<i>fila 372</i>	
Ioannes	9		
In Costizza habitant		Michael Farcas	38
Martinus Farcas	40	Anna uxor	32
Elena uxor	39	Martinus	11
Gregorius filius	9	Gregorius	6
Anna	12	Ioannes	2
Cattharina	2	Ioseph Almadi	40
Magda	4	Clara uxor	26
Petrus Duma	33	Clara filia	4
Cattharina uxor	30	Cattharina filia	1
Magda filia	9	Petrus Farcas	44
Elena	8	Elisabettha uxor	43
Georgius	5	Anna filia	20
Martinus	3	Barbara	13
Michael Duma	26	Elisabettha	8
Elena uxor	25	Petrus filius	12
Margherita vidua	55	Petrus Sabo	55
quod Ioannis Duma		Barbara uxor	43
Antonius Duma	34	Cattarina filia	17
Cattharina uxor	30	Michael	13
Ioannes	9	Magda	10
Martinus	3	Anna	8
Antonius Farcas	31	Martinus Farcas	26
Anna uxor	30	Anna uxor	22
Cattharina filia	7	Michael filius	2
Andrea	0:3	Michael Farcas	28
		Magda uxor	23
		Cattharina filia	2

Ioannes Farcas	52		
Cattharina uxor	46	In Valledraga habitant	
Petrus filius	20	Magda uxor	43
Gregorius	13	quod Solomoni Patras	
Barbara	10	Michael Patras	23
Georgius	2	Cattharina filia	16
		Antonius	14
		Ioannes	9
Petrus Duma	32		
Magda uxor	30	Petrus Ciurar	40
Martinus filius	10	Margheritta uxor	30
Andrea	3	Michael	17
Anna	5	Ioannes filius	13
Elena	0:6	Martinus	6
		Anna	3
Petrus Diurca Servus	18	Magda	0:6
Andreas Duma	65	Ioannes Patras	50
Magda uxor	60	Elena uxor	51
		Cattharina uxor	20
Georgius Farcas	50	Antonius filius	18
Magda uxor	42	Georgius	16
Martinus filius	13	Martinus	12
Cattharina	18	Elena	10
Anna	15	Anna	7
Magda	5	Barbara	18
Elena	3		
		Andreas Patras	26
Petrus filius	13	Cattharina uxor	23
quod Ioannis Farcas		Antonius filius	3
Elena soror	10	Cattharina	1
Anna	9		
Stephanus	7	Michael Patras	32
		Elena uxor	28
Cattharina uxor	60	Petrus filius	7
quod Martini Farcas		Anna filia	3
Martinus Farcas	33	Ioannes Montian	63
Elena uxor	26	Elena uxor	50
Magda filia	11	Georgius filius	18
Gregorius filius	9	Cattharina	19
Anna	7	Cattharina filia anima	9
Stephanus	5		
Andrea	2	Petrus Duma	30

Elena uxor	19		
Anna filia	0:6	Petrus Ciurar	40
		Anna uxor	38
Margheritta vidua	30	Ioannes filius	20
quod Ioannis Farcas		Andrea	13
Magda filia	4	Petrus	11
Barbara	1	Magda	17
		Anna	9
Petrus Ciurar	30	Cattharina	5
Cattharina uxor	30	Elena	2
Magda	2		
Georgius	6	Michael Ciurar	40
Elena	1	Cattarina uxor	31
		Elena filia	10
<i>Fila 373</i>		Elisabetta	5
		Anna	12
Martinus Cicio	28	Elena	17
Cattharina uxor	26	Cattharina	16
Anna filia	4	Petrus	12
		Michael	10
Antonius Ciurar	25	Stephanus	7
Cattharina uxor	24		
		Antonius Istvanca	28
Georgius Ciurar	34	Barbara uxor	26
Elena uxor	29	Cattharina filia	9
Petrus	10	Magda	8
Magda	8	Petrus	10
Cattharina	5	Elena	5
Elena	1:6		
		Ioannes Zusca	40
Georgius Zitar	30	Magda uxor	36
Cattharina uxor	28	Cattharina	11
Michael filius	10	Petrus	19
Ioannes	8		
Georgius	6	Georgius Ciurar	30
Petrus	5	Cattharina uxor	26
Antonius	0:6	Barbara	6
		Martinus	3
Antonius Ciurar	30	Anna	2
Anna uxor	29		
Elena filia	14	Barbara vidua	58
Cattarina	12	quod Georgii Ciurar	
Magda	10		
Anna	5	Petrus Zusca	40
Barbara	0:6	Elena uxor	40

Cattarina filia	14
Magda	12
Cattarina	9
Anna	7
Antonius	4
Ioannes Zitar	40
Anna uxor	42
Elena	13
Michael	6
Petrus	8
Antonius	10
Ioannes	2
Antonius Ciurar	40
Cattarina uxor	28
Anna filia	13
Michael	5
Petrus	3
Magda	0:6
Georgius Ciurar	44
Barbara uxor	39
Michael	16
Elena	14
Cattarina	7
Magda	4
Barbara	0:6
Ioannes Ciurar	31
Anna uxor	29
Magda filia anima	16
Margherita soror anime	17
Gregorius servus Cutur	10
Petrus Ciurar	58
Anna uxor	45
Barbara filia	18
Ioseph Zusca	29
Magda uxor	25
Antonius	4

**An Unpublished Document of 1793
regarding the Catholics from Bacău**
(Abstract)

Key-words: Catholics; Bacău; Csango; Historical source; Demography; Sociology; Church; Family; Statistics; Genealogy

The author does not aim to carry out an exhaustive analysis of the document, but just a description, hoping that once immersed in the scientific circuit it will be of use to all those interested in the history of the Catholics in Moldavia, pleading at the same time for the permanent use by the researcher of the document, of sources in general, all of them being a constant in any authentic research. The publication of this document allowed the author of the paper to add one more stone to the edifice at the basis of the preparation of a *History of the Catholics in Moldavia*.

Franz Babinger și pogromul din Iași (1941)

Ottmar Trașcă

Pogromul derulat la Iași în perioada 28-30 iunie 1941 a reprezentat unul din capitolele sumbre și tragice ale istoriei României în cursul celui de-al doilea război mondial. Deși evenimentele sângeroase din capitala Moldovei au generat de-a lungul vremii numeroase dezbateri în plan istoriografic¹, credem că istoricii nu și-au spus încă ultimul cuvânt în această privință. Dimpotrivă, suntem convinși că, pe măsura introducerii în circuitul științific a noi surse documentare, vom asista la formularea a noi opinii istoriografice care să infirme, nuanțeze ori să completeze punctele de vedere exprimate până în prezent cu privire la această problematică. În acest sens, în cele ce urmează vom publica un document inedit ce are menirea de a contribui la clarificarea unor aspecte controversate ale pogromului de la Iași, îndeosebi în privința implicării germane în planificarea și desfășurarea acestor excese. Documentul, o declarație făcută sub jurământ de către profesorul universitar Franz Babinger în anul 1956, ne-a fost semnalat și pus la dispoziție în anul 2001 de către domnul Bernd Borchardt de la Ambasada Germaniei din București, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitate. Înainte însă de a ne referi la documentul în cauză, credem că se impun câteva precizări cu privire la personalitatea istoricului și profesorului Franz Babinger, respectiv la activitatea desfășurată de acesta în România între anii 1935 și 1943.

¹ Vezi în acest sens îndeosebi Aurel Kerețki, Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași (28-30 iunie 1941)*, prefată de Nicolae Minei, București, Editura Politică, 1978; Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 132; Jean Ancel, *The Jassy Syndrome*, în „Romanian Jewish Studies”, nr. 1 (1987), p. 33-49; nr. 2 (1987), p. 35-52; idem, *The Jassy Pogrom – June 29, 1941*, în vol. Mariana Hausleitner, Brigitte Mihok, Juliane Wetzel (editori), *Rumänien und der Holocaust. Zu den Massenverbrechen in Transnistrien 1941-1944*, Berlin, Metropol, 2001, p. 53-67; idem, *Contribuții la Istoria României. Problema evreiască*, vol. II, Partea a doua (1933-1944), București, Editura Hasefer, 2003, p. 83-124; idem, *Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941*, Iași, Editura Polirom, 2005, *passim*; Radu Florian, *The Jassy Massacre of June 29-30, 1941: An Early Act of Genocide Against the Jews*, în vol. Randolph L. Braham (ed.), *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era*, New York, Columbia University Press, 1997, p. 63-85; Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și Evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*, București, Editura RAO, 1998, p. 227-228; Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, București, Editura Eminescu, 2000, p. 159-160; Radu Ioanid, *Holocaustul în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu 1940-1944*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Hasefer, 2006, p. 99-137.

Franz Babinger (1891-1967) s-a remarcat prin intermediul studiilor de orientalistă, îndeosebi cele consacrate istoriei Imperiului Otoman. Cariera sa științifică, aflată în plină ascensiune la începutul anilor '30, a cunoscut o turnură neașteptată după venirea la putere a Partidului Național-Socialist în ianuarie 1933. În urma intrigilor unor colegi de breaslă și a atacurilor lansate în presa antisemită a anilor 1933-1934 cu privire la originea sa presupus „evreiască”, Franz Babinger a fost nevoit să părăsească, rând pe rând, catedrele deținute la Universitățile din Berlin și München², iar în 1935 a acceptat invitația lansată de profesorul Nicolae Iorga de a preda la Universitatea din București. Începând cu anul 1937 a devenit profesor titular la Catedra de Turcologie a Universității din Iași, preluând de la data de 1 aprilie 1940 inclusiv conducerea Institutului de Turcologie din cadrul aceleiași Universități³. Situația sa s-a deteriorat odată cu intrarea României în sfera de influență germană, începând cu anul 1940, Franz Babinger fiind supravegheat de către SD, respectiv de organizația NSDAP din Iași. În urma intervențiilor sale în favoarea evreilor în cursul pogromului de la Iași – la care ne vom referi ulterior –, Franz Babinger a intrat și mai mult în vizorul SD, fiind suspectat că lucra ca agent în serviciul Angliei. În acest moment a intervenit salvator conducătorul Abwehrstelle Rumänien [Serviciul Abwehr Romania-trad. n.], colonelul Erich Rodler, care – pentru a-l sustrage supravegherii exercitate de SD – l-a trimis pe Franz Babinger în 1942 în Bulgaria și Bosnia cu misiunea neoficială de a întocmi un memorandum în care să respingă ideile vehiculate de cercurile decizionale din NSDAP cu privire la posibilitatea folosirii populației musulmane din Europa de sud-est în lupta împotriva Angliei⁴. În decembrie 1942, în urma intervențiilor repetate ale SD, Berlinul a solicitat reîntoarcerea sa în Germania, solicitare căreia a trebuit să-i dea curs în mai 1943. În pofida temerilor sale, nu a fost arestat de autoritățile naziste și a rămas până la sfârșitul războiului în orașul Würzburg. Singura lovitură suferită de Franz Babinger în această perioadă a survenit în urma bombardamentului din 16 martie 1945, când cea mai mare parte a corespondenței, a actelor personale și a colecției sale de manuscrise a fost distrusă⁵.

Revenind la declarația sub jurământ a profesorului Franz Babinger din 1956, aceasta se referă la un aspect controversat, anume rolul jucat de serviciile celui de-al III-lea Reich în cadrul pogromului din Iași. Este binecunoscut faptul că lucrările istoriografice referitoare la excesele din iunie 1941, publicate înainte de 1989, au încercat să explice pregătirea și desfășurarea pogromului exclusiv prin prezența trupelor germane în orașul Iași, ce ar fi beneficiat de sprijinul și complicitatea legionarilor, precum și a unor „elemente declasate” din rândurile Armatei române. În schimb, în cadrul acestor lucrări implicarea regimului antonescian în pogromul din

² Vezi în acest sens Gerhard Grimm, *Franz Babinger (1891-1967). Ein lebensgeschichtlicher Essay*, în „Die Welt des Islamus”, 1998, Bd. 38, nr. 3, p. 317-320.

³ *Ibidem*, p. 321-322.

⁴ *Ibidem*, p. 324-326.

⁵ *Ibidem*, p. 326-327.

Iași a fost fie negată în totalitate, fie diminuată considerabil sau, în cel mai fericit caz, trecută sub tăcere. Reprezentativă în acest sens este lucrarea apărută în 1978 sub semnătura „istoricilor” Aurel Karețki și Maria Covaci⁶. Din nefericire, opinii precum cele prezentate anterior au continuat să fie vehiculate și în istoriografia postdecembristă, în pofida dispariției cenzurii ideologice și informaționale, sugestive fiind în acest sens punctele de vedere exprimate de Alex Mihai Stoenescu⁷ ori Dorel Bancoș⁸. În ce privește documentele identificate de noi în arhivele diplomatice și militare din Germania, ele arată faptul că responsabilitatea pentru excese aparține în primul rând autorităților locale și centrale antonesciene, implicarea militarilor germani staționați în Iași fiind izolată⁹. Declarația lui Franz Babinger – ce se referă îndeosebi la activitatea consulului general german la Iași, Fritz Gebhard Schellhorn – confirmă în esență informațiile oferite de sursele arhivistice germane. Astfel, Babinger relevă faptul că în a doua zi a pogromului „terifiant” – probabil în 29 iunie 1941 – împreună cu consulul Schellhorn au intervenit pe lângă comandamentul Corpului XXX Armată german, pe de o parte pentru a protesta împotriva exceselor antievreiești, pe de altă parte pentru a solicita intervenția trupelor germane în vederea stopării pogromului. Răspunsul primit de la comandamentul Corpului XXX Armată german – potrivit căruia controlul asupra trupelor germane aflate în Iași sau în trecere prin Iași fusese „pierdut”, afirmație contrazisă însă de documentele de arhivă – i-a determinat pe Schellhorn și Babinger să acționeze pe cont propriu în vederea ajutorării evreilor, ceea ce au reușit în anumite cazuri. Mai mult, mărturia lui Franz Babinger nu se limitează doar la rolul jucat de consulul Schellhorn în cadrul pogromului din Iași, ci relevă inclusiv eforturile diplomatului german în vederea salvării de la exterminare a populației evreiești din Cernăuți – fapt de asemenea confirmat de izvoarele arhivistice germane –, opiniile sale politice antinaziste, respectiv ajutorul oferit de acesta în 1943, într-un moment în care Babinger trăia sub spectrul iminentei arestări de către SD.

München, 1956 februarie 20. Declarația istoricului german Franz Babinger privind pogromul de la Iași (28-30 iunie 1941) și istoria ghetoului din Cernăuți în 1943, din perspectiva implicării sale și a consulului german Fritz Gebhard Schellhorn în ajutorarea evreilor din cele două orașe.

⁶ Aurel Karețki, Maria Covaci, *op. cit.*, p. 102-103.

⁷ Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 227-228.

⁸ Dorel Bancoș, *op. cit.*, p. 159-160.

⁹ Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (editori), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2007, p. 156, doc. nr. 5; p. 157-159, doc. nr. 6; p. 160-161, doc. nr. 7; p. 162-167, doc. nr. 8; p. 168-171 doc. nr. 9; p. 172-174, doc. nr. 10; p. 175-176, doc. nr. 11; p. 181-183, doc. nr. 13; p. 184-190, doc. nr. 14; p. 196-197, doc. nr. 17.

Abschrift

Univ.-Prof. Dr. Franz Babinger
20.2.1956

München 19, am

Dachauer Str. 140c
Tel. 6-1702

Eidesstattliche Erklärung.

Ich, Unterfertiger, erkläre hiermit unbeeinflußt und freiwillig an Eidesstatt folgendes:

Ich kenne Herrn Generalkonsul Dr. Fritz Schellhorn seit Dezember 1940, als er in seiner Eigenschaft als deutscher Generalkonsul von Tschernowitz nach Jassy seinen Amtssitz verlegte. Ich war seit 1937 Inhaber des Lehrstuhles für Islamkunde und Turkologie an der Universität Jassy und gleichzeitig Direktor des dem Lehrstuhl angeschlossenen Institutes. Ich betone, daß ich im Jahre 1933 aus meiner Berliner Lehramt entfernt wurde und seit 1935 Emigrant war.

Im Zuge der Kriegshandlungen rückte im Anschluß an die Kriegserklärung an die UdSSR die deutsche Wehrmacht in Rumänien ein, wobei starke Verbände dauernd durch Jassy zogen. Im Spätsommer des gleichen Jahres setzten dort Judenverfolgungen von unbeschreiblicher Grausamkeit und Willkür ein, so daß ich mich in Begleitung des Herrn Gen. Kons. Dr. Schellhorn am zweiten Tage eines furchtbaren Pogroms in dessen Dienstwagen zum Corps v. Salmuth begab, um gegen diese Ausschreitungen schärfste Verwahrung einzulegen und den Chef des Stabes Oberst Probst wegen Einsatzes deutscher Truppen zur Abstellung des Pogroms zu sprechen. Unser Schritt blieb ohne Ergebnis, da uns erklärt wurde, „man habe die Kontrolle über die in Jassy stehenden oder durchziehenden deutschen Truppen verloren“. Herr Dr. Schellhorn und ich haben daraufhin auf eigene Gefahr dem Wüten der Soldateska Einhalt zu bieten versucht, was uns in einzelnen Fällen glückte. Mit beispiellosem Mut hat Herr Generalkonsul Schellhorn dann mit mir zusammen in einer Reihe von Fällen bedrängten Juden das Leben gerettet, ist mit seinem Dienstwagen in die KZ gefahren und hat dort alles getan, was nur irgend in seiner Macht stand, um die Verbindung der Eingesperrten mit ihren Angehörigen aufrechtzuerhalten, von Unterstützung in Naturalien ganz zu schweigen. Es ist mir auch bekannt geworden, daß GK Schellhorn an seinem früheren und späteren Amtssitz Tschernowitz sich ebenfalls erfolgreich und mutig für die bedrängten Juden einsetzte und vor allem deren Verschleppung verhinderte. Alles das ist im Wesentlichen gelungen und man kann ohne Übertreibung sagen, daß er etwa 20000 Juden von der Vernichtung bewahrt hat. Ich darf in diesem Zusammenhang erwähnen, daß ich Anfang 1943 durch eine vom SD vorgeschobene Einberufung nach Berlin zum WBK 10 zur Abreise aus Rumänien veranlaßt wurde. Als ich nach langen Winkelzügen Anfang April 1943 mit einem Wehrmachtsfahrchein über Tschernowitz und Polen nach Berlin reisen wollte, erschien mitten in der Nacht Herr GK Schellhorn auf dem Tschernowitzer Bahnhof, rief laut meinen Namen, nötigte mich zum Aussteigen und erklärte mir, daß ich an der Grenze meine Verhaftung zu gewärtigen hätte. Er fuhr mich in seinem Wagen an das Generalkonsulat, wo er mir Tage hindurch Obdach gewährte, obwohl er im Falle des

Bekanntwerdens sich selbst in höchstem Maße gefährdet hätte. Ich habe in unzähligen und langen Gesprächen mit Herrn Schellhorn dessen einwandfrei antinazistische Einstellung gründlichst kennengelernt und, obwohl ich in den Jahren meiner Emigration vielen Menschen begegnete, die die Hitlerpolitik schärfstens ablehnten, kann ich versichern, daß wohl kaum jemand mir gegenüber seine Ablehnung so offen und rückhaltslos zum Ausdruck brachte wie Herr Schellhorn. Da ich selbst aus meinem Herzen niemals eine Mördergrube machte, ist es erwiesen, daß es sich bei ihm nicht bloß um Lippenbekenntnisse, sondern um innerste Überzeugung handelte. Wir waren uns vom ersten Tage unserer Bekanntschaft an völlig im Klaren über die Folgen dieser Politik und den Ausgang des Krieges.

Jedenfalls kann ich mit gutem Gewissen versichern, daß Herr Schellhorn keinerlei Schuld auf sich geladen hat, daß er im Gegenteil alles tat, um den deutschen Namen fleckenlos zu erhalten und niemals zu unehrenhaften Handlungen die Hand gereicht hätte.

gez. F. Babinger
Dr. Franz Babinger
o. ö. Professor an der Universität

Traducere

Copie

Univ.-Prof. dr. Franz Babinger¹⁰
20.2.1956

München 19, am

Dachauer Str. 140c
Tel. 6-1702

Declaratie sub jurământ.

Eu, subsemnatul, în cele ce urmează declar de bună voie și neinfluențat următoarele:

Îl cunosc pe domnul consul general dr. Fritz Schellhorn¹¹ din decembrie 1940, când în calitate sa de consul general și-a mutat reședința oficială de la Cernăuți la Iași.

¹⁰ Franz Babinger (1891-1967), istoric, turcolog și profesor universitar german. După încheierea studiilor de orientalistică, limbă turcă, istorie și literatură orientală (promoția 1914), Franz Babinger a făcut parte în cursul primului război mondial din Misiunea Militară germană în Turcia. În perioada 1924-1933 activează în calitate de profesor de științe islamice în cadrul Universității de Berlin, în 1933 fiind obligat să demisioneze din motive politice. În 1935 este invitat să predea la Universitatea din București, iar din 1937 devine titularul Catedrei de Turcologie de la Universitatea din Iași și director al Institutului de Turcologie. În 1948 este numit șeful nou înființatei Catedre de Istorie și Cultură a Orientului Apropiat a Universității din München, unde a fondat și condus până la pensionarea sa din 1958 Institutul cu același nume. A fost membru în diferite societăți academice, publicând numeroase studii și lucrări consacrate istoriei Imperiului Otoman, respectiv istoriei Europei de sud-est.

Eu eram din 1937 titular al catedrei de Științe Islamice și Turcologie la Universitatea din Iași și, concomitent, director al Institutului atașat Catedrei. Subliniez faptul că în 1933 am fost îndepărtat din postul deținut în învățământ, în Berlin, iar din 1935 eram emigrant.

În contextul operațiunilor militare și în urma declarației de război la adresa URSS¹², Wehrmachtul german a intrat în România¹³, iar unități puternice au trecut neîntrerupt prin Iași. În vara târzie¹⁴ a aceluiași an, acolo au avut loc persecuții antievreiești de o cruzime și sadism de nedescris, astfel că în a doua zi a unui pogrom terifiant, însoțit de domnul consul general dr. Schellhorn, m-am îndreptat în mașina de serviciu a acestuia spre Corpul de Armată Salmuth¹⁵ pentru a protesta vehement împotriva acestor excese și pentru a discuta cu șeful Statului Major – colonelul Probst¹⁶ – implicarea trupelor germane în vederea stopării pogromului. Demersul nostru a rămas fără rezultat, întrucât nouă ni s-a comunicat că „s-a pierdut controlul asupra trupelor

¹¹ Fritz Gebhard Schellhorn (1888-1982), diplomat de carieră german. Studii de medicină la Tübingen, Londra și Lausanne, participant la primul război mondial în calitate de cadru militar medical de rezervă. Intră în serviciul diplomatic în 1920 în calitate de atașat de legație. Atașat de legație (din 1923, secretar de legație) în cadrul Legației din Bruxelles (1921-1925); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1926-1928); secretar de legație în cadrul Legației din Copenhaga, fiind însărcinat cu conducerea temporară a Consulatului din Reykjavik (1928-1929); secretar de legație (din 1929, consilier de legație) în cadrul Legației din Viena (1929-1931); consilier de legație în cadrul Ambasadei din Paris (1931-1933); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1933-1934); consul la Cernăuți (1934-1940); consul la Iași (1940-1941); din nou consul la Cernăuți (1941-1944). În urma desființării acestui din urmă consulat, în martie 1944 este mutat la Legația din București. După evenimentele din 23 august 1944 este internat și ulterior predat autorităților sovietice și rămâne în prizonierat sovietic până în 1956.

¹² Conflictul sovieto-german s-a declanșat la 22 iunie 1941.

¹³ Unitățile Wehrmachtului erau prezente în România încă din octombrie 1940, odată cu sosirea Misiunii Militare Germane din România.

¹⁴ Pogromul a avut loc la începutul verii, respectiv în perioada 28-30 iunie 1941.

¹⁵ Hans von Salmuth (1888-1962), militar de carieră german. Intră în Armată în 1907, participă la campaniile militare din cadrul primului război mondial. Șef de Stat Major al Grupului de Armate „Nord” (din 1 septembrie 1939); șef de Stat Major al Grupului de Armate „B” (din 25 octombrie 1939); comandant al Corpului de Armată XXX (10 mai -26 decembrie 1941); comandant al Armatei a 17-a (din 20 aprilie 1942); comandant al Armatei a 4-a (6 iunie-14 iulie 1942); comandant al Armatei a 2-a (15 iulie 1942-4 februarie 1943); în rezerva Führerului (din 4 februarie 1943); comandant al Armatei a 4-a (iunie-iulie 1943); comandant al Armatei a 15-a (1-25 august 1943); în rezerva Führerului (din 25 august 1943). După război este acuzat de crime de război și condamnat în 1948 la 20 ani închisoare. În 1951 pedeapsa îi este redusă la 12 ani închisoare, iar în 1955 este eliberat. Colonel (din 1 mai 1934); general-maior (din 1 august 1937); general-locotenent (din 1 august 1939); general de infanterie (din 1 august 1940); general-colonel (din 1 ianuarie 1943).

¹⁶ Nu a putut fi identificat. Credem că este vorba de o eroare, întrucât la data respectivă funcția de prim ofițer de Stat Major (Generalstabsoffizier I a) în cadrul Statului Major al Corpului XXX Armată german era deținută de maiorul Hans-Georg Eismann. Însă nu poate fi exclusă nici ipoteza ca profesorul Franz Babinger să se fi referit la șeful de Stat Major al Corpului XXX Armată german, funcție deținută la data respectivă de colonelul Walter Botsch.

germane staționate sau aflate în trecere prin Iași¹⁷. Ca urmare eu și domnul dr. Schellhorn am încercat – pe cont propriu – să stăvilim excesele soldătimii, ceea ce în anumite cazuri am reușit. Cu un curaj exemplar, domnul consul general Schellhorn – împreună cu mine – a salvat ulterior viața mai multor evrei aflați în pericol, s-a dus cu mașina sa de serviciu în lagărul de concentrare și acolo a întreprins tot ce i-a stat în putință pentru a menține contactul celor închiși cu familiile lor, fără a mai lua în discuție sprijinul în natură oferit acestora. Ulterior mi-a devenit cunoscut inclusiv faptul că în reședința sa oficială precedentă și ulterioară, Cernăuți, consulul general Schellhorn a intervenit de asemenea curajos și cu succes în favoarea evreilor amenințați și a împiedicat deportarea acestora. Fapt ce în esență a reușit și se poate afirma, fără exagerare, că a salvat aproximativ 20.000 de evrei de la exterminare¹⁸. În acest context, îmi permit să relatez faptul că, în urma unei rechemări la Berlin – la comandamentul regiunii militare 10 – inițiate de SD¹⁹, am fost nevoit să părăsesc România la începutul anului 1943. Atunci când – după folosirea mai multor subterfugii – la începutul lunii aprilie 1943 am intenționat să călătoresc cu un permis de călătorie al Wehrmachtului la Berlin – prin Cernăuți și Polonia – domnul consul general Schellhorn și-a făcut apariția în toila nopții pe peronul gării din Cernăuți, mi-a strigat cu voce tare numele, m-a determinat să cobor din tren și mi-a comunicat faptul că la frontieră ar fi urmat să fiu arestat. El m-a transportat în mașina sa la consulatul general, unde m-a adăpostit zile la rând, deși și-ar fi periclitat în cel mai înalt grad propria persoană în cazul în care acest fapt ar fi devenit cunoscut. În urma numeroaselor și lungilor convorbiri purtate cu domnul Schellhorn am constatat atitudinea sa antinazistă neechivocă și chiar dacă în cursul anilor petrecuți de mine în emigrație am întâlnit multe persoane care condamnau în termeni virulenți politica hitleristă, pot afirma că în prezența mea nimeni nu și-a exprimat atitudinea de respingere a nazismului într-o manieră atât de fățișă și lipsită de menajamente precum domnul Schellhorn. Întrucât eu, personal, nu mi-am transformat niciodată inima într-o vizuină de asasini, s-a dovedit că în cazul său nu era vorba, firește, de declarații nesincere, ci de convingerea sa intimă. Din primele zile ale relației noastre am fost pe deplin conștienți cu privire la consecințele acestei politici și la deznodământul războiului.

În orice caz, pot afirma cu conștiința împăcată că domnul Schellhorn nu s-a făcut vinovat de nici o faptă reprobabilă; dimpotrivă, a făcut tot ce era posibil pentru a menține neîntinată numele german și niciodată nu a întreprins acțiuni dezonorante.

ss. F. Babinger
dr. Franz Babinger
profesor la Universitate.

¹⁷ A se vedea, în acest sens, inclusiv mărturia consulului general Fritz Gebhard Schellhorn din 1961. Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (editori), *op. cit.*, p. 162-167, doc. nr. 8.

¹⁸ Aprecierile profesorului Franz Babinger cu privire la eforturile întreprinse de consulul general Fritz Gebhard Schellhorn în vederea salvării evreilor din Cernăuți sunt confirmate inclusiv de sursele documentare germane. Vezi în acest sens *ibidem*, p. 208-209, doc. nr. 21; p. 210-213, doc. nr. 22; p. 214-215, doc. nr. 23; p. 287-290, doc. nr. 47; p. 316-317, doc. nr. 54; p. 318-319, doc. nr. 55; p. 320-323, doc. nr. 56; p. 324-338, doc. nr. 57; p. 413-416, doc. nr. 78; p. 422-423, doc. nr. 82.

¹⁹ SD îl suspecta pe profesorul Franz Babinger de a fi fost agent britanic, Vezi în acest sens Gerhard Grimm, *op. cit.*, p. 325.

Completarea noastră

Documentul ne-a fost pus la dispoziție de către domnul Bern Borchardt de la ambasada Republicii Federale Germania la București, în anul 2001.

Franz Babinger and the Pogrom from Iași (1941)

(Abstract)

Key words: Franz Babinger, Pogrom, Iași

The pogrom that took place in Iași in the 28th-30th of June, 1941 represented one of the most horrible and tragic chapters of the Romanian history from the Second World War, which was intensely debated by the Romanian and foreign historians. The well-known historian Franz Babinger (1891-1967), full professor at the Ottoman Studies department of the University of Iasi, was one of the eye witnesses of the tragic events developed in Iași. His deposition in 1956 refers to the causes and the development of the pogrom, respectively to the interventions made together with the German consul in Iași – Fritz Gebhard Schellhorn – in front of the German authorities in order to stop the abuses against the Jewish population. His confession confirms the information contained by the German diplomatic and military sources regarding the pogrom, which attest that the Romanian authorities were responsible for the abuses.

Ruine, lipsuri și anarhie. Moldova și Bucovina de sud în toamna anului 1944

Dorin Dobrinco

La 17 martie 1944 Armata Roșie trecea Nistrul în zona Hotinului, iar după câteva zile intra și pe teritoriul restrâns al României¹, cel care se conturase cu patru ani înainte, după ultimatumul sovietic. Guvernul român luase măsuri pentru evacuarea din nord-estul țării a administrației, a unor resurse economice, inclusiv a capacităților industriale importante pentru efortul de război, precum și a premilitarilor. De asemenea, și o parte din populația civilă s-a refugiat în zona neocupată, însă cei mai mulți locuitori, în majoritate țărani, au rămas pe loc².

Viaceslav Molotov, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe al URSS, avea să facă o declarație în seara zilei de 2 aprilie 1944, în care anunța: „În urma înaintării lor victorioase, trupele Armatei Roșii au atins Prutul care constituie frontiera dintre Uniunea Sovietică și România. Acesta este începutul restabilirii complete a frontierelor sovietice hotărâte în 1940, prin tratatul dintre Uniunea Sovietică și România, care apoi a fost violat în mod perfid în 1941 de către Guvernul român aliat cu Germania hitleristă. În prezent, Armata Roșie curăță teritoriul sovietic de resturile trupelor <germane și române> și nu va trece mult timp până când întreaga frontieră cu România va fi restabilită. Armata Roșie urmărește cu succes trupele germane și trupele aliaților săi români și în câteva sectoare a trecut râul Prut, pătrunzând pe teritoriul românesc. Comandamentul suprem al Armatei Roșii a ordonat trupelor sovietice să urmărească pe inamic până la completa nimicire sau capitulare./ Odată cu aceasta, *Guvernul sovietic declară că nu urmărește să anexeze vreo porțiune oarecare din teritoriul românesc la Uniunea Sovietică și nici să modifice în vreun fel stările sociale existente actualmente în România* (subl. D.D.). Se precizează că intrarea trupelor sovietice în România este dictată numai de necesitățile trupelor militare și de continua rezistență a trupelor inamice”³. În

¹ Constantin Corneanu, *Sub povara marilor decizii. România și geopolitica marilor puteri. 1941-1945*, Ediție îngrijită și Prefață de Nicolae Rauș, București, Editura Scripta, 2007, p. 451-454.

² Dumitru Șandru, *Comunizarea societății românești în anii 1944-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 17 (inițial, autorul și-a expus cercetările în studiul *Instaurarea administrației comuniste în Moldova, în *** 6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 59-77); Constantin Cloșcă, *România în infernul marii conflagrații (Frontul Iași-Chișinău)*, Iași, Sedcom Libris, 1997, p. 62-87.

³ Marin Radu Mocanu (coordonator), *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, București, Arhivele Statului din România, 1994, p. 180 (document de

realitate, sovieticii aveau să se implice imediat după intrarea pe teritoriul României în schimbarea realităților politice și sociale, instalând comandamente de ocupație, care au numit prefecți și primari, colectori ai produselor agricole sau industriale. Moldova și Bucovina de Sud au devenit, astfel, primele regiuni ale României care au cunoscut procesul sovietizării⁴, dacă facem abstracție de Basarabia și Bucovina de nord, anexate de Uniunea Sovietică în baza politicii de forță încă din iunie 1940.

Moldova și Bucovina de sud au fost, fără îndoială, cele mai distruse dintre regiunile României în cel de-al doilea război mondial. După operațiunea Uman-Botoșani, desfășurată la începutul anului 1944, în aprilie frontul s-a stabilizat pentru câteva luni pe o linie care urma traseul Obcinele Bucovinei-Fălticeni-Pășcani-Dealul Mare-Iași-Chișinău-Nistru-Marea Neagră. Aici s-au purtat lupte cu caracter local până la 19 august 1944. În acea zi, sovieticii au declanșat o puternică ofensivă, precedată de bombardamente de artilerie și aviație, reușind destul de repede să străpungă frontul româno-german⁵. Cantonarea sau mișcările trupelor și luptele au dus la distrugerea a numeroase localități din Moldova de nord și Bucovina de sud, unele integral, a peste 22.000 de locuințe, a principalelor căi de comunicații, a unor întreprinderi industriale (oricum în număr redus în nord-estul țării) și la scoaterea din circuitul agricol a unor importante suprafețe de teren agricol⁶. La toate acestea s-au adăugat rechiziționarea produselor agricole, a șeptelului, a mijloacelor de transport, a bunurilor de tot felul. Întreaga regiune oferea o imagine dezolantă în toamna anului 1944⁷, războiul și ocupația aruncând-o pur și simplu în barbarie pentru multă vreme, locuitorii ei reușind cu greu să își asigure nevoile primare.

Distrugerile provocate în Moldova de luptele din 1944 erau vizibile și doi ani mai târziu, când a fost vizitată de generalul C.V.R. Schuyler, reprezentantul Statelor Unite ale Americii în Comisia Aliată de Control în România. La sfârșitul lunii iulie 1946, Schuyler a văzut cum arătau orașele Pășcani și Iași. „Ne-a impresionat cu deosebire cât de pustie era această parte a Moldovei. Timp de câteva luni, înainte de 23 august, linia frontului trecea, în general, prin Iași și Pășcani și multe sate de pe acest aliniament fuseseră făcute practic una cu pământul, chiar și orașul Pășcani, care este acum doar un morman de ruine cu câteva cocioabe încropite

la ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Serviciul Special de Informații, Politica internă a României, dosar nr. 8/1944, f. 383).

⁴ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 17; Constantin Cloșcă, *op. cit.*, p. 153. Prin Legea nr. 443 din 5 iunie 1945, guvernul Petru Groza avea să valideze deciziile și actele administrative, precum și pe cele ale instanțelor judecătorești, emise în timpul ocupației sovietice în Moldova și sudul Bucovinei (MOF, nr. 125, 5 iunie 1945).

⁵ Pentru situația frontului din această zonă în intervalul amintit, vezi Constantin Cloșcă, *op. cit.*, *passim*; Alessandru Dușu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000, *passim*; Klaus Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România*, Traducere de Elena Matei, București, Editura Militară, 2004, *passim*; Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 440-533.

⁶ Constantin Cloșcă, *op. cit.*, p. 53-224.

⁷ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Stenograme, dosar nr. 2/1944, f. 200-258.

în grabă, ici-colo”. La scurt timp după aceea, delegația americană a plecat spre Bucovina, pe ruta Gura Humorului-Voroneț-Sucevița-Vatra Dornei. Drumul era foarte bun, spre surprinderea generalului american. „Am observat, totuși, că toate casele, ceva mai răsărite decât bordeiele, erau complet văduvite de ceea ce conținuseră, inclusiv de mobilă, covoare, cabluri electrice și chiar uși și ferestre întregi. În multe locuri ni s-a spus că jaful îl făcuseră în parte nemții, în parte rușii și, în mare măsură, chiar țărani ale căror case fuseseră distruse în lupte și care apoi au folosit acest mijloc pentru a se despăgubi de pierderile proprii”⁸.

Propaganda sovietică avea să insiste încă din timpul desfășurării evenimentelor asupra faptului că populația din nord-estul României a avut parte de un tratament excepțional sub administrația Armatei Roșii. Spre exemplu, la 13 septembrie 1944, postul de radio *România liberă*, care emitea de la Moscova, în comentariile sale pe marginea prevederilor armistițiului semnat între România și URSS cu o zi înainte, menționa: „[...] Rusia respectă promisiunile și angajamentele ei. Acum se poate vedea că vecina noastră de la răsărit nu înțelege să se amestece în treburile noastre interne și nu intenționează să schimbe orânduirea noastră socială. Această atitudine au cunoscut-o până acum moldovenii din nordul Moldovei și o cunoaște astăzi toată țara (subl. D.D.). Tot poporul românesc vede astăzi că niciodată Rusia nu a fost un dușman, ci dimpotrivă”⁹.

De fapt, în contextul ofensivei sovietice declanșate la 19 august 1944, și autoritățile din județele aflate în sudul Moldovei au fost evacuate, singurele care au rămas pe loc fiind cele din județul Putna. Imediat, în locul lor s-au instalat prefecți și poliții locale, care – la scurtă vreme după aceea – au refuzat să se subordoneze guvernului de la București, beneficiind de sprijinul direct sau tacit al sovieticilor. Această situație avea să aibă consecințe în perioada următoare, în numeroase județe înregistrându-se în toamna anului 1944 și în iarna 1944-1945 conflicte între reprezentanții administrației românești revenite în zonă și cei ai administrației instalate de sovietici și de comuniști în luna august¹⁰.

Intervenția sovieticilor în treburile interne avea să se extindă după 23 august 1944 asupra întregului teritoriu al României. Era vorba de un comportament tipic de ocupație, fapt sesizat de noul guvern de la București: trupele române au fost dezarmate și internate până la sfârșitul lunii august, în unele locuri până la începutul lunii septembrie 1944, luând drumul Siberiei; au fost preluate depozitele de muniții și echipament ale Armatei Române; sovieticii au emis o mare cantitate de lei de ocupație, care urma să fie răscumpărată de guvernul român la un preț foarte mare; s-

⁸ C. V. R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, Cuvânt înainte de Dumitru Cioflină, Ediție îngrijită de Alexandru Oșca și Mircea Chirițoiu, Traducere de Sorana Georgescu-Gorjan și Alina Petricel, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 351-352. Pentru distrugerile provocate Iașului, vezi și Gheorghe Zane, *Memorii. 1939-1974*, București, Editura Expert, 1997, p. 123-124.

⁹ Marin Radu Mocanu (coordonator), *op. cit.*, p. 325 (document de la ANIC, fond Ministerul Propagandei Naționale, Buletine, dosar nr. 247/1944, f. 107).

¹⁰ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 21-24.

au efectuat rechiziții mari și directe de mijloace de transport (autovehicule, căruțe), cai, vite, alimente etc., ceea ce a afectat funcționarea statului și viața populației¹¹. Sovieticii au trecut încă din vara anului 1944 la o politică de demontare a utilajelor unor întreprinderi industriale din nordul Moldovei și transportarea lor în URSS. Spre exemplu, aceasta a fost situația fabricii de zahăr de la Ripiceni, județul Botoșani, și chiar a Uzinei Electrice a orașului Botoșani, a căror demontare a început înainte de 23 august 1944, transportarea pieselor dincolo de Prut fiind încă în curs în luna octombrie a aceluiași an¹². Această operațiune avea să fie extinsă în toamna anului 1944 în toată România, cele mai vizate fiind industriile petrolieră și metalurgică¹³.

Concepția lui Stalin cu privire la caracterul celui de-al doilea război mondial, precum și la situația teritoriilor ocupate de Armata Roșie a fost expusă de acesta într-un mod neechivoc în timpul unei discuții pe care a avut-o cu liderii iugoslavi la Moscova, la începutul anului 1945: „În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel care ocupă un teritoriu își impune și sistemul său social. Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi”¹⁴.

Situația gravă în care se găsea Moldova nu era necunoscută autorităților de la București, ea fiind pe ordinea de zi a guvernului în mai multe rânduri. În septembrie 1944, guvernul Sănătescu a constituit o comisie, din care au făcut parte și câțiva miniștri – între ei D.D. Negel, ministrul Agriculturii și Domeniilor, și generalul D. Dămăceanu, subsecretar de stat în Ministerul Afacerilor Interne –, care a făcut o inspecție în Moldova între 22 și 27 septembrie 1944. Au fost vizitate inclusiv 16 capitale de județ, în ordinea următoare: Focșani, Bacău, Piatra-Neamț, Roman, Fălticeni, Suceava, Rădăuți, Dorohoi, Botoșani, Iași, Vaslui, Huși, Bârlad, Tecuci, Galați și Brăila, deși acest din urmă oraș nu făcea parte din Moldova propriu-zisă. La întoarcerea în București, în ziua de 28 septembrie 1944, membrii comisiei și-au prezentat rapoartele într-o ședință a guvernului, prezidată de generalul Constantin Sănătescu, în care tocmai situația Moldovei a fost principalul punct pe ordinea de zi, practic eclipsând discuțiile despre situația frontului din Ardeal¹⁵.

De altfel, generalul Constantin Sănătescu a făcut în *Jurnalul* său mai multe însemnări privind relațiile cu sovieticii, inclusiv despre ceea ce se întâmpla în Moldova. În luna octombrie 1944 (fără zi) el scria: „Mare bătaie de cap cu rușii, care nu respectă nimic. Devastările și jafurile continuă și nu pricep că asta duce la sărăcie de care se vor resimți și ei. Au mare înclinare de a dezorganiza totul – spre deosebire de germani, care stăruiau să se organizeze totul. Nu se pot face semănăturile de

¹¹ Marin Radu Mocanu (coordonator), *op. cit.*, p. 282-283 (document de la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1939, E9, VI8, Condiții de pace, vol. 161, f. 241-244).

¹² Flori Stănescu, Dragoș Zamfirescu (editori), *Ocupația sovietică în România. Documente, 1944-1946*, București, Editura Vremea, 1998, p. 55-56 (document de la ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar nr. 28/1944, f. 110).

¹³ *Ibidem, passim.*

¹⁴ Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Traducere și postfață de Dorin Gămulescu, Craiova, Editura Europa, f.a. [c. 1991], p. 74-75.

¹⁵ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Stenograme, dosar nr. 2/1944, f. 200-258.

toamnă, fiindcă ridică fără nici o socoteală vitele de pe câmp, așa că nu este exclus ca anul viitor să suferim în privința hranei./ *Am trimis o echipă de recunoaștere prin orașele din Moldova, care mi-a adus trista veste că peste tot este ruină și mizerie mare* (probabil „echipa de recunoaștere” era comisia guvernamentală amintită mai sus, subl. și notă D.D.). [...] / Căile ferate merg greu, aprovizionările se fac tot așa de greu. Ne străduim să îndreptăm câte ceva, însă reușim într-o slabă măsură. Am dificultăți și cu aplicarea armistițiului. Rușii nici nu se gândesc a-l respecta. Transportă tot ce pot la est de Prut, fără nici o socoteală. Ne-au lărgit calea ferată pe valea Siretului până la Ploiești, pentru a veni direct cu trenurile lor aici și a lua tot petrolul fără socoteală, iar noi nu mai putem circula cu trenurile noastre către Moldova și Bucovina”¹⁶. La 25 octombrie 1944, generalul Sănătescu mai amintea în *Jurnal*: „Transporturile sunt complet dezorganizate, din care cauză se resimt aprovizionările. Cu Moldova tot nu am putut lua o bună legătură și aud că domnește acolo mare dezordine, provocată de comuniști și de evrei, care nu execută ordinele plecate de la București”¹⁷.

La 12 noiembrie 1944, la București a avut loc o întâlnire între reprezentanții sovietici, în frunte cu Andrei I. Vâșinski, trimisul special al lui Stalin, și generalul V.P. Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control, și cei români, între care primul ministru Constantin Sănătescu, viceprim-ministrul Petru Groza și Constantin Vișoianu, ministrul Afacerilor Străine. Subiectul principal a fost îndeplinirea de către România a prevederilor Convenției de Armistițiu. Transilvania a ocupat un loc foarte important în economia discuțiilor. Spre final, generalul Sănătescu a ridicat și „problema administrării Moldovei. Deseori au loc neînțelegeri între reprezentanții Comandamentului sovietic și autoritățile noastre”, a precizat

¹⁶ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Cu o prefață de Simona Ghițescu-Sănătescu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 172-173.

¹⁷ *Ibidem*, p. 176. Ideea că evreii din România s-au manifestat împotriva statului, că au avut o atitudine prosovietică la sfârșitul celui de-al doilea război mondial a fost foarte răspândită în perioada imediat postbelică și a fost reluată în spațiul public sau în anumite cercuri istoriografice românești după 1989. Populația evreiască a fost acuzată de filosovietism, de colaboraționism, în special în forma expresiei „Evreii au adus comunismul!”. De fapt, nu ar trebui uitat că în teritoriile ocupate de Armata Roșie în nord-estul României colaboraționistii s-au recrutat dintre români și evrei, deopotrivă. În cazul populației evreiești mai trebuie precizat că pentru ea sosirea sovieticilor a însemnat încetarea persecuțiilor pe motive rasiale – Holocaustul a fost o cruntă realitate (și) în România, precum și în teritoriile eliberate (Basarabia și Bucovina de Nord) sau ocupate și administrate direct de guvernul de la București (cazul Transnistriei) între 1941 și 1944 –, ceea ce nu putea să nu aibă consecințe psihologice și în privința implicării politice a etnicilor evrei. Dintr-o bibliografie în creștere pe acest subiect, vezi Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu și Cristian Vasile, București, Editura Humanitas, 2007, p. 363-390; Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944-1965*, Iași, Editura Polirom, 2004, *passim*; Andrei Roth, *Cine a adus comunismul în România? Supraprocentualitatea evreilor în partidul comunist și organele puterii după 1944 – și în alte domenii*, în „*Alteră*”, an I (1995), nr. 2, p. 136-146.

premierul român. Vășinski a replicat scurt: „Vă rog să prezentați fapte concrete”¹⁸, ceea ce practic a închis discuțiile. Nu știm de ce Sănătescu nu a insistat asupra situației regiunii nord-estice a României, mai ales că avea la dispoziție date precise cu privire la atitudinea sovieticilor în zonă.

Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Țărănesc, i-a trimis lui A.I. Vășinski, la 15 noiembrie 1944, o scrisoare în care erau atinse problemele îndeplinirii clauzelor Convenției de armistițiu. „Situația Moldovei” era unul din punctele distincte din scrisoare, de aceea îl redăm integral: „Cu toate că au trecut două luni de la semnarea armistițiului care prevede introducerea administrației române pe întreg teritoriul țării cu excepția unei fâșii de 50-100 km de la linia frontului în Moldova, autoritățile române au reușit să se instaleze doar parțial. Există cazuri când funcționarii trimiși în Moldova au fost obligați să revină fără să ajungă la destinație și uneori au fost împiedicați de către autoritățile militare sovietice să-și ocupe posturile. Se anunță de asemenea că în diverse județe ale acestei provincii, autoritățile sovietice au trecut la operarea unor deportări. Această stare de lucruri a dat naștere unei duble reacții alarmante. Pe de o parte, populația Moldovei începe să creadă că a fost abandonată de către guvernul de la București, deși acesta nu poartă nici o vină. Pe de altă parte, opinia publică românească nu poate renunța la impresia că există tendința despărțirii treptate a Moldovei de România”¹⁹. Liderul țărănist avea cel mai probabil informații exacte atât pe linie guvernamentală (fusesse ministru fără portofoliu în primul guvern Sănătescu), cât și pe filiera organizatorică a PNT.

La sfârșitul anului 1944-începutul anului 1945, au existat diverse încercări de separare a unor regiuni care aparțineau României și de trecere a lor în componența Uniunii Sovietice. Cel mai cunoscut caz este cel al Maramureșului, unde Ivan Odoviciuc, lider al ucrainenilor din Maramureș, a depus eforturi susținute între octombrie 1944 și martie 1945 în vederea integrării regiunii în Republica Sovietică Socialistă Ucraineană. În cele din urmă, acțiunea sa a eșuat, regiunea reintrând sub administrația guvernului român în primăvara anului 1945²⁰.

¹⁸ Vezi procesul verbal al convorbirii din 12 noiembrie 1944, întocmit de sovietici, în *Misiunile lui A.I. Vișinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice). Documente secrete*, Colegiul de redacție al ediției române: Radu Ciuceanu (responsabil), Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, Traducerea în limba română: Alexandru Bîrlădeanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1997, p. 90 (document de la Arhiv Vneșnei Politiki Rossiiskoi Federații, F. 07, op. 5, mp. 47, d. 133, f. 1-5).

¹⁹ *Ibidem*, p. 93 (document de la Arhiv Vneșnei Politiki Rossiiskoi Federații, F. 07, op. 5, mp. 47, d. 134, f. 5-11).

²⁰ Florin Müller, *Tentative de rapt teritorial și de sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944-1945*, în RI, 1993, nr. 7-8, p. 699-709; Gheorghe I. Bodea, *Încercări de anexare forțată a Maramureșului din stânga Tisei la Ucraina Sovietică, octombrie 1944-mai 1945*, în *** *Maramureș, vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1998, p. 173-207; Dorin Dobrinu, «Oamenii de pădure». *Rezistența armată anticomunistă din nordul Transilvaniei (1945-1958)*, în AIIGB, vol. XLIII (2004), p. 317-320.

Însă, potrivit datelor disponibile, nici Moldova nu a fost scutită de astfel de acțiuni separatiste, de care se pare că sovieticii nu erau străini²¹. Conform unor informații, în toamna anului 1944 și în iarna 1944-1945, un grup de activiști comuniști din Iași, condus de universitarul Vasile Mîrza, secondat de Simion Bughici și Mișa Novicov, ar fi solicitat intrarea Moldovei dintre Prut și Siret în componența Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Kremlinul a refuzat însă o asemenea propunere, considerând că „nu era momentul potrivit”, ținându-se cont de faptul că armata română se afla angajată pe frontul de Vest alături de sovietici, iar în eventualitatea anexării Moldovei se aprecia că exista pericolul ca soldații români să treacă în masă în liniile germane²². De asemenea, în aceeași perioadă au existat încercări ale unor comuniști de a scoate teritorii din Bucovina de Sud de sub autoritatea guvernului de la București, cum a fost cazul cu așa-numita „republică de la Siret”, având ca lider pe un anume Biener²³. Teritoriul dintre Prut și Carpați părea „o țară a nimănui”, în care autoritatea guvernului român se manifesta fragmentar, sovieticii și comuniștii fiind adevărații stăpâni.

În privința atitudinii generale a sovieticilor față de români, se pare că aceasta a fost marcată cel puțin în anumite cercuri de superbie. Aceasta era încă afișată în 1948, la patru ani după ce Armata Roșie ocupase Moldova dintre Prut și Carpați. Aflat în drum spre Moscova, liderul iugoslav Milovan Djilas a trecut prin Iași în luna ianuarie 1948. Iugoslavii aveau deja o atitudine „critică” față de sovietici, astfel încât erau predispuși să vadă comportamentul real al acestora. Astfel, Djilas a reținut că atitudinea Uniunii Sovietice față de România, ca și față de celelalte țări aflate sub umbrela Kremlinului, era cea a unei puteri de ocupație, care își însușea bogățiile sub forma întreprinderilor mixte (sovromurile). Însă aceasta nu era totul. Djilas a fost literalmente șocat de un fapt, pe care l-a și relatat într-o manieră credibilă: „Cel mai mult ne ofensa atitudinea arogantă a reprezentanților sovietici. Eu știu cât de mult ne-au îngrozit cuvintele disprețuitoare ale comandantului sovietic din Iași: «Ah, acest Iași murdar românesc! și mămăligarii ăștia români (*mamalizniki*)!»”. El a repetat lozinca lui Ehrenburg și Vâșinski, care viza actele de corupție și furturile din România: «Acesta nu este un popor, ci o profesie!»”²⁴.

²¹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Stenograme, dosar nr. 2/1944, f. 200-258; ibidem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 22/1944, f. 1-10 (vezi documentele publicate în partea a doua a studiului de față).

²² Anton Rațiu, *Cumplita odisee a grupului Lucrețiu Pătrășcanu. Adevăruri dureroase*, vol. I, București, Editura Gestiunea, 1996, p. 132-135; Dorin Dobrinu, „Un ‘23 august invers’? Tentativa de readucere a României în Axă (toamna 1944-primăvara 1945)”, în AIRIR, vol. II (2003), p. 260. Vezi și documentul de la ANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 22/1944, f. 6 și f. 10.

²³ Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Rădăuți, I. D. Popescu, *Fragmente din autobiografie*, Ms., p. 450-451, 467. Îi mulțumesc domnului Cornel Nicoară, din Iași, pentru punerea la dispoziție a paginilor privitoare la „republica de la Siret” și la activitatea lui Biener.

²⁴ Milovan Djilas, *op. cit.*, p. 90. În momentul trecerii lui Djilas prin Moldova, centrul istoric al acesteia nu făcea o impresie prea bună, dar, pentru un om cu o perspectivă critică față de sovietici, mai deranjantă era atitudinea acestora. „Iășii, îndeosebi în acea iarnă blândă, erau, într-adevăr, un

*
* *

Dacă arhivele ar fi suferit distrugerii iremediabile, ne-am fi putut (doar) imagina care era starea reală de lucruri din nord-estul României la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Din fericire, documentele din acea perioadă sunt numeroase, multe dintre ele oferind informații valoroase pentru înțelegerea situației generale a Moldovei și Bucovinei de sud în toamna anului 1944. În paginile următoare, public două documente din Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 22/1944, f. 1-10. Cele două documente au aceeași dată, 8 noiembrie 1944, fiind, așadar, înregistrate la patru zile după instalarea celui de-al doilea guvern Sănătescu. Ele sunt asemănătoare din punct de vedere al conținutului; cel de-al doilea reprezintă practic o completare, o nuanțare a celui dintâi – de altfel, și titlurile lor sunt asemănătoare (*Notă asupra situațiunii din Moldova și Bucovina de Sud*, respectiv *Notă asupra administrațiunii din Moldova și a măsurilor privitor la restabilirea autorităților române*). Nu este vorba de surse necunoscute istoricilor români care frecventează arhivele²⁵. Ele merită însă publicate integral, pentru uzul celor interesați.

Autorii *Notelor* reliefa, în mod clar, și încă de la început, că administrația statului român era aproape ca și inexistentă în nord-estul României, mai mult chiar, se resimțea un curent ostil suveranității românești. În orașe și județe importante din regiune – Iași, Dorohoi, Suceava, Rădăuți – autoritatea statului era subminată. Legea o făceau sovieticii (Comandamentul sovietic desemnase prefecții și primarii, aceștia executând măsurile comandanților sovietici locali), funcționarii instalați în ultimele luni erau nepregătiți (cazul prefectului Iașului, Alexiuc, care avea doar patru clase primare) sau chiar infractori (chestorul Babotă, din Iași, fusese condamnat la muncă silnică, pentru omor), unii prefecți emiteau ordonanțe care intrau în contradicție cu legea (cazurile de la Dorohoi și Tecuci), iar cei mai mulți nu mai ascultau deloc ordinele venite de la București. Se împiedicase revenirea la posturile lor a funcționarilor evacuați în primăvara-vara anului 1944, autoritățile instalate de sovietici sau de comuniști luând chiar măsuri de forță împotriva celor dintâi, inclusiv reținerea lor (cazurile directorului Băncii Naționale și al chestorului Poliției la Iași). Funcționarii întorși din refugiu erau triați de comisii formate din membri ai Frontului Național Democrat, încălcându-se legile în vigoare privind purificarea administrației. În localitățile regiunii funcționa o poliție recrutată dintre localnici, la orașe ea aflându-se sub controlul Partidului Comunist. Acești polițiști improvizați și politizați

oraș noroios, un târg balcanic părgănit, în care frumusețile din colinele, grădinile și construcțiile în terase le putea descoperi numai un ochi mai experimentat. Însă noi știam că orașele de provincie sovietice nu arată mai bine, ci chiar mai rău. Și cel mai mult ne-a întârât această atitudine de rasă „superioară” și de înfumurare de mare stat” (*ibidem*).

²⁵ Dumitru Șandru le-a folosit în volumul *Comunizarea societății românești în anii 1944-1947*, p. 17-19.

s-au opus echipelor de poliție trimise de Ministerul de Interne, care au fost dezarmate și arestate (la Iași, Bacău și Bârlad). În aceste acțiuni se implicaseră și autoritățile sovietice de ocupație.

Situația economică era de-a dreptul tragică, potrivit celor care au redactat notele, în special în zonele montane. Lipseau cerealele, populația fiind amenințată de foamete, mai ales că sovieticii rechiziționaseră cantități mari de grâu. De asemenea, nu se găseau produse de strictă necesitate, ca sare, zahăr, petrol, chibrituri, textile, încălțăminte. Transporturile erau dezorganizate. Calea ferată Adjud-Nord fusese lărgită, conform ecartamentului sovietic, la fel și linia Buhăiești-Iași, iar cea dintre Iași și Dorohoi nu funcționa. Șoselele erau deteriorate. Lipseau animalele de tracțiune; din această cauză, cea mai mare parte a terenurilor agricole rămăsese nelucrată. Se preciza că vitele, caii, porcii și păsările fuseseră trecute în mare număr peste Prut. În privința situației financiare, nu exista un sistem unitar pe întreg teritoriul Moldovei și Bucovinei de sud. Autoritățile instalate de sovietici și de comuniști impuseseră în unele locuri noi impozite, își fixaseră salarii mai mari decât cele fixate prin bugete.

Magistrații români fuseseră evacuați cu puțin timp înaintea sosirii sovieticilor în regiune. În schimb, se înființaseră tribunale populare, în care intraseră magistrați pensionari, avocați sau persoane fără pregătire juridică. În ansamblu, legile nu erau aplicate. Dezastruoasă era și situația sanitară, regiunea fiind bântuită de boli, mai ales de tifosul exantematic; lipseau medicii și medicamentele. Preoții și învățătorii se întorseseră în număr mic în Moldova și Bucovina de sud. În școlile primare și mai ales în cele secundare funcționau cadre didactice improvizate, examenele nefiind efectuate conform regulamentelor.

Din note răzbate un accent naționalist, temperat însă, explicabil în contextul celei de-a doua jumătăți a anului 1944, când autoritățile române fuseseră umilite de sovietici și de susținătorii lor, atât în Moldova, cât și în ansamblul României. Conform autorilor acestor note, starea de spirit a populației din regiune era nesatisfăcătoare. În majoritate, locuitorii doreau reîntoarcerea administrației și reinstalarea autorității guvernului român. În același timp, se sublinia că „în unele orașe, cum sunt Dorohoi, Suceava, Rădăuți și în special Iași, se sprijină mai puțin în public și mai mult în ascuns, o mișcare de autonomie a Moldovei și Bucovinei de Sud, cu tendințe separatiste, și cu orientări spre URSS./ Organele de conducere ale unităților administrative locale nu sunt străine de această mișcare”.

Mai multe propuneri erau făcute pentru remedierea urgentă a situației din Moldova și Bucovina de sud, care vizau administrația, finanțele, transporturile, aprovizionarea populației cu alimente și bunuri de strictă necesitate, a stării sanitare, a activității culturale și a educației. Se propunea inclusiv ca generalul Manoliu să fie numit comandant militar al Moldovei și Bucovinei de sud și „referent pentru toate chestiunile administrative”; „oferta” organizației reprezentative a populației evreiești, condusă de Wilhelm Fildermann, de reîntoarcere a evreilor în regiune să fie încurajată; Comisia Aliată (Sovietică) de Control să aibă o reprezentanță în Iași și secțiuni în toate județele din regiune, care să asigure colaborarea „sinceră” dintre

români și aliați. De asemenea, se recomanda ca membrii guvernului să se deplaseze în regiune pentru a intra în contact cu realitățile existente și a lua măsurile care se impuneau.

Cel mai probabil, în redactarea acestor note au fost utilizate informații variate, inclusiv din materialele mai vechi, deținute de diferitele structuri ale administrației românești.

În redarea celor două documente am corectat tacit erorile flagrante (de tipar) și am adoptat grafia actuală. Spre exemplu, pentru despărțirea cuvintelor, în loc de apostrof am apelat la cratimă. În schimb, am păstrat anumite particularități în privința limbajului folosit în epocă: „cari”, „dela”, „ceeace”, „desarmate”, „desordonat”, „situațiunea”, „populațiunea”, „intervențiuni”, „administrațiunea” (dar și „administrația”), „condițiuni”, „pâinei”, „Țărei” (dar și „Țării”), „școalele”, „noui”, „deîndată”, „acelaș”, „ceiace”, „avantagii”, „salar”, „Noemvrie”. Explicațiile privind abrevierile din documente le-am trecut în note.

*
* *

1. **1944 noiembrie 8, fără loc [București]**. „Notă asupra situațiunii din Moldova și Bucovina de Sud”. Sunt avute în vedere aspectele administrative, economice, financiare, sanitare, juridice, educaționale, bisericești și starea de spirit. Aflate sub control sovietic, cele două zone se confruntau cu probleme grave de autoritate, prefectii, primarii și poliția numite de sovietici comportându-se discreționar, populația fiind afectată inclusiv din punct de vedere sanitar și alimentar. În vederea recâștigării controlului de către guvernul român și pentru ameliorarea situației populației, erau propuse diferite măsuri.

Notă asupra situațiunii din Moldova și Bucovina de Sud

I. ADMINISTRAȚIA

În Moldova și Bucovina de Sud, încă nu se poate afirma că avem o administrațiune de Stat, românească. Autoritatea Statului este mult diminuată. În unele centre mai importante și județe, cum sunt Iașul, Dorohoi, Suceava, Rădăuți etc. această autoritate este subminată.

Prefecții și primarii au fost desemnați de Comandamentul sovietic. Cei mai mulți dintre ei nu îndeplinesc condițiunile cerute de lege, în special acelea de studii. Toți acești prefecți și primari s-au înconjurat de un personal administrativ fără nici o pregătire. Mulți dintre funcționarii numiți de ei, în posturi importante, cum sunt acelea de subprefect, sunt evrei, alții sunt certați cu justiția. Cităm cazul prefectului (Alexiuc) și al chestorului (Babotă) dela Iași, primul având patru clase primare și al doilea, fost plutonier, condamnat la muncă silnică, pentru omor.

Unii dintre acești prefecți, iau măsuri și dau ordonanțe, vădit contra legilor în vigoare (prefecții de Dorohoi și Tecuci) și cea mai mare parte dintre ei nu execută ordinele Ministerelor, venite dela București.

În schimb, se execută sugestiile și măsurile în materie administrativă ale Comandanților sovietici din localitate, care pentru acești prefecți și primari sunt adevărate ordine.

Peste tot în Moldova și Bucovina de Sud se resimte un curent contrar suveranității Statului, care este împiedicată să-și exercite funcțiunile ei.

Funcționarii evacuați, cari s-au reîntors, nu sunt primiți să-și reia posturile lor. În plus, sunt supuși la tot felul de vexațiuni sau retrimiși în Muntenia. Menționăm cazul directorului Băncii Naționale și al chestorului poliției dela Iași, cari au fost deținuți de îndată ce au sosit în oraș.

Sunt județe (Neamț, Iași, Bacău) unde funcționarii cari se reîntorc sunt triați de către Comisiuni formate din membrii Frontului Național Democratic, aplicându-se, astfel, alte măsuri în ceea ce privește purificarea aparatului de Stat, decât acelea prevăzute de lege.

Funcționarii fiind recrutați în majoritate dintre elemente fără nici o pregătire, unii chiar condamnați pentru fapte infamante, este ușor de înțeles primirea dușmănoasă și opunerea chiar cu armele contra funcționarilor, cari au fost evacuați. Atât la orașe, cât și la sate, funcționează o poliție compusă din elemente locale. În special la orașe, această poliție este formată din membri ai partidului comunist, fără nici o pregătire de specialitate. Echipele de poliție trimise de Direcțiunea Generală în Moldova au fost desarmate și arestate. Cităm cazurile de la Bacău, Bârlad și Iași.

În general, situațiunea este astfel încât nu se poate vorbi de o administrație românească în Moldova și Bucovina de Sud.

II. SITUAȚIUNEA ECONOMICĂ

Situațiunea economică, în special în nordul Moldovei și Bucovina și cu deosebire în regiunea de munte, este tragică.

Lipsește porumbul și grâul. Populațiunea este amenințată cu foametea.

Vagonul de grâu se vinde în Botoșani cu 500.000 lei.

Comandamentele sovietice au colectat mari cantități de grâu care se află încă în depozite.

Lipsește petrolul, sarea, zahărul, grăsimile, talpa, tutunul, chibriturile, cuiele, în general toate articolele de fierărie.

Deasemenea, încălțăminte, pânzeturile și hainele. Populațiunea dela sate se îmbracă cu uniforme cumpărate de la ruși. Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării și Incoop-ul nu au desfășurat nici o activitate pentru a remedia această situațiune, dintre cele mai amenințătoare.

Nu există o organizare a transporturilor C.F.R.²⁶ începând dela Adjud spre Nord, și între Buhăești și Iași este lărgită, iar liniile Iași-Dorohoi nu funcționează. Șoselele sunt foarte deteriorate.

²⁶ Căile Ferate Române.

Această stare economică se mai agravează și prin faptul lipsei animalelor de tracțiune, care au fost transportate peste Prut.

În multe sate, nu există decât 2-4 boi, 2-3 cai, în altele nici atât. Porcii au fost luați, toți. Sunt sate lipsite complet de păsări. În asemenea condițiuni, semănăturile nu s-au putut face. În afară de județele Botoșani și Roman, unde s-au făcut arături, terenurile agricole au rămas nelucrate pe cea mai mare parte a întinderii lor.

De reținut că Ministerul Afacerilor Interne sau un delegat al său nu face parte din Delegațiunea Economică a Guvernului care este chemată să soluționeze toate aceste probleme.

III. STAREA SANITARĂ

Este dintre cele mai amenințătoare. Bântuie tot felul de boli, în special tifosul exantematic. Din cauza sărăciei, rezistența fizică este slăbită. Lipsesc medicamentele și se simte mare lipsă de medici.

IV. SITUAȚIUNEA FINANCIARĂ

Prefecții au îndeplinit toate atribuțiunile financiare, nu numai ale administrațiilor locale, dar și cele ale Statutului. Ei au încasat toate veniturile și au făcut plățile cerute de funcționarea serviciilor depinzând de toate Departamentele.

Nu există un sistem financiar aplicat uniform pe tot cuprinsul Moldovei și al Bucovinei de Sud. În unele județe și comune s-au încasat impozitele și taxele prevăzute de legile în vigoare, în total sau numai în parte, în altele, s-au introdus noi impozite. În special s-au fixat noi taxe, unele dintre ele la un cuantum foarte ridicat, spre deosebire de transporturi.

Această sistem desordonat se practică și în ceiace privește plățile. Se ordonă astfel salarii cu mult mai ridicate decât cele care au fost prevăzute în bugete.

Sunt numeroase angajări și contractări rămase neonorate.

Situațiunea financiară se complică și prin faptul că la această gestiune neregulată se adaugă gestiunea executată conform legilor țării, cu care funcționarii serviciilor financiare județene și comunale se reîntorc la posturile lor.

De reținut că, prefecții și primarii din Moldova și Bucovina de Sud fiind gestionari de fapt, rămân responsabili de cheltuielile pe care le ordonă.

V. JUSTIȚIA

Întreaga magistratură a fost evacuată. Funcționează tribunale ale poporului, unele dintre ele fiind conduse de magistrați pensionari sau avocați, altele de persoane fără nici o pregătire juridică. Nu se aplică legile; hotărârile se dau după criteriul aprecierii personale ale judecătorilor improvizați sau după „bunul simț”.

VI. ȘCOALA ȘI BISERICA

Preoții și învățătorii nu s-au reîntors decât într-un număr redus; mai ales în Moldova de Nord și județele din Bucovina de Sud avem de regretat lipsa lor. Școlile, și cele primare, dar mai ales cele secundare, funcționează cu un corp didactic improvizat, lipsit de pregătirea necesară. Numeroși membri ai acestui corp didactic sunt evrei sau străini. Examenele nu respectă dispozițiunile regulamentare.

Influența binefăcătoare a bisericii nu se relevază nicăeri.

VII. STAREA DE SPIRIT

Față de atâtea lipsuri, firește că nu ne putem aștepta la o stare de spirit mulțumitoare.

Populațiunea atât dela orașe, cât și dela sate, a primit cu manifestațiuni de bucurie, autoritățile și funcționarii refugiați. Sunt numeroase dovezi din care rezultă că aceste autorități erau așteptate. Chiar și jandarmii au fost primiți cu simțăminte de dragoste. Sentimentele naționale sunt peste tot puternice și nealterate. Cu toate acestea, în unele orașe, cum sunt Dorohoi, Suceava, Rădăuți și în special Iași, se sprijină mai puțin în public și mai mult în ascuns, o mișcare de autonomie a Moldovei și a Bucovinei de Sud, cu tendințe separatiste, și cu orientări spre URSS.

Organele de conducere ale unităților administrative locale nu sunt străine de această mișcare.

PROPUNERI

Avându-se în vedere situațiunea din Moldova și Bucovina de Sud, expusă mai sus, se fac următoarele propuneri:

a) Prefecții și primarii cari nu corespund să fie înlocuiți cu elemente capabile și energice.

b) Funcționarii evacuați să fie supuși, fie înainte de plecarea lor, fie după reîntoarcerea lor, măsurilor de purificare, acelea prevăzute de legile în vigoare,

c) Funcționarii angajați după 1 Aprilie 1944, să fie reținuți în funcțiuni, însă numai acei cari îndeplinesc condițiunile Codului Funcționarilor Publici, ceilalți să fie concediați, aducându-li-se mulțumiri dacă este cazul și dându-li-se avantagii materiale. Aceștia ar putea fi plasați în întreprinderi particulare, industriale sau comerciale.

d) Să fie trimiși în Moldova funcționarii de carieră cei mai merituoși, căroră să li se acorde avantagii materiale – salar în plus – sau să fie avansați fără condițiunile privitoare la stagiu.

e) Administrația de Stat să reîntre în normal; în locul gărzilor cetățenești dela sate sau a poliției improvizate dela orașe, paza publică, jandarmii și organele poliției să-și reia locul lor.

f) Întregul aparat de Stat, fără nici o deosebire, să se reîntoarcă deîndată în Moldova. Învățătorii, preoții de la sate, profesorii, magistrații, la orașe, medicii atât cei dela orașe, dar mai ales cei dela sate, sa-și reocupe cât mai neîntârziat locurile lor. Acolo unde elementele dubioase nu se pot reîntoarce, să se trimită personalul cel mai de valoare.

Nici o instituție, nici o autoritate de Stat să nu se abată dela această îndatorire. Toate Departamentele să concureze pentru realizarea cât mai neîntârziată a acestei propuneri. Insistăm cu totul special ca justiția să-și reînceapă activitatea. Funcționarea judecătoriilor, tribunalelor și a Curților de Apel, în general a tuturor instanțelor de judecată, ar trebui să reînceapă fără nici o întârziere.

g) Să se reîntre în normal și în ceea ce privește finanțele. Încasarea veniturilor, plățile efectuate, în general gestiunile de după 1 Aprilie 1944 până în prezent să fie închise, actele sigilate și depozitate, urmând ca printr-o lege specială să fie aprobate pe temeiul bunei credințe și în locul lor sistemul financiar al Statului să reîntre în drepturile lui de aplicare.

h) Să se ia măsuri de către Ministerul Sănătății, pentru îmbunătățirea stărei sanitare.

i) Să se organizeze transporturile cu trenul și cu camioanele, pentru a se trimite articolele alimentare, în special grâu și porumb, precum și articolele necesare vieții zilnice, de care se simte cea mai mare lipsă.

Ministerul Cooperației și Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, să se ocupe cât mai intens de îndestularea populației cu articolele necesare de hrană și îmbrăcăminte.

Societatea „Distribuția” să fie invitată a-și organiza depozitele din Moldova și Bucovina de Sud.

j) Să se cumpere din depozitele Armatei Sovietice grâul de care populația are nevoie, făcându-se intervenții în acest sens la Înalțul Comandament Sovietic.

k) Prin căminele culturale și organele de propagandă, să se desfășoare o activitate de luminare a maselor populare.

În general, propunem ca viața de Stat românească să-și reia fără nici o piedică, firul ei întrerupt, de către toate instituțiile publice.

l) Dl. General Manoliu să fie numit Comandant Militar al Moldovei și Bucovinei de Sud și referent pentru toate chestiunile administrative

m) Oferta Consiliului Superior Evreesc (Fildermann), de a se reîntoarce evreii în Moldova, unde să desfășoare sincer o activitate de restabilire, refacere și organizare, potrivit legilor Țării, să fie acceptată și încurajată.

n) Comisiunea Aliată de Control pentru Aplicarea Armistițiului să aibă o reprezentanță la Iași, pentru toată Moldova și Bucovina de Sud, cu secțiuni în fiecare județ, care să asigure colaborarea sinceră între autoritățile române și aliați.

o) Membrii Guvernului să se deplaseze în Moldova și Bucovina de Sud, pentru a constata personal nevoile și a lua pe teren măsurile ce se impun

8 Noembrie 1944



ANIC-București, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 22/1944, f. 1-8.

2. 1944 noiembrie 8, fără loc [București]. „Notă asupra administrației din Moldova și a măsurilor privitor la restabilirea autorităților române”.

**Notă asupra administrației din Moldova și a măsurilor privitor
la restabilirea autorităților române**

I. Prefecții și Primarii „desemnați de popor” și numiți cu agrementul Comandamentului Sovietic, în mare parte nu îndeplinesc condițiunile legale de numire, mai ales în ceea ce privește studiile.

Se naște întrebarea, modificăm legea, schimbând condițiunile sau respectăm legile în vigoare?

Prefecții și Primarii din Moldova și Bucovina de Sud au făcut numiri de funcționari, fără respectarea dispozițiilor în vigoare. Toți acești funcționari vor fi menținuți? Sau vor fi menținuți numai acei cari îndeplinesc condițiunile cerute de lege?

Funcționează o poliție „ad-hoc” compusă din cetățeni, la orașe și sate.

Direcțiunea Generală a Poliției a trimis echipele de poliție în Moldova de Nord, însă nu au fost primite; ceva mai mult, la Bârlad, Iași și Bacău, ele au fost dezarmate și arestate.

La Câmpulung și Suceava, polițiile au reușit a se instala.

Se propune ca în locul funcționarilor și polițiștilor numiți de actualii Prefecți, să-și reia posturile lor funcționarii evacuați și reînțorși, iar în locul acestei poliții să se plaseze poliția de Stat și jandarmeria. Cei plecați însă, să primească mulțumiri și recompense materiale.

Pentru funcționarii evacuați, se propune purificarea lor, fie înainte de plecare, fie după ce s-au reînțors la posturile lor, însă de Comisiunile legale și nu de Comisiunile compuse din delegați ai Frontului Național Democratic.

Se mai propune să se trimită în Moldova funcționarii de carieră cei mai merituoși, cărora să li se acorde avantajii materiale – un salariu în plus – sau să fie avansați fără condițiunile privitoare la stagiu.

II. Comandamentul Sovietic se amestecă în administrația noastră. Deține pe funcționari, îi controlează, îi judecă și îi împiedică să-și reia funcțiunile.

III. Starea sanitară este dintre cele mai deplorabile; bântuie tot felul de boli, în special tifosul exantematic.

Lipsește medicii, dar mai ales medicamentele.

Se impun măsuri urgente.

IV. Lipsesc articolele de hrană. Grâul se vinde la Botoșani cu 500.000 lei vagonul. Prețul pâinei este mai urcat decât în restul Țării; variază între 50 și 100 lei, chiar mai mult.

În regiunea de munte din județele Rădăuți, Câmpulung, Baia, Neamț și Bacău, lipsește porumbul. În unele centre, în special în nord, populația moare de foame.

I.N.C.O.O.P.²⁷-ul este inexistent.

²⁷ Institutul Național al Cooperației.

Se propune organizarea de transporturi cu camioanele. Linia C.F.R. Adjud-Nord are traseul lărgit. Deasemeni, și Buhăești-Iași. Comandamentele sovietice nu doresc normalizarea. Nu circulă trenurile pe linia Iași – Dorohoi. Trebuie organizate transporturile.

Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării ar trebui să se ocupe de aprovizionare.

Lipsește petrolul, sarea, zahărul, talpa, cuiele și aproape toate articolele de fierărie, pânzeturile, hainele.

Delegațiunea Economică are ca principale atribuțiuni aceste preocupări și soluționarea lor. Ministerul Afacerilor Interne sau un reprezentant al său ar trebui să facă parte din această Delegație (de fapt Ministrul Subsecretar de Stat pentru Administrație a făcut întotdeauna parte din această Delegațiune). Situația economică se mai agravează și prin faptul că animalele de tracțiune, porcii, păsările etc., au fost ridicate și transportate peste Prut.

În cea mai mare parte din sate nu există decât cel mult 2-4 boi, 2-4 cai, câteva păsări; de multe ori nici un porc și chiar nici o pasăre.

V. Prefecții au deținut în mic toate atribuțiunile Guvernului. Au încasat toate impozitele, și ale Statului și ale administrațiilor locale. Au pus noi taxe și noi impozite. Au plătit salarii mari mari decât cele obișnuite. În general au o gestiune specială.

Ei rămân gestionari de drept public, deci responsabili.

Se propune unificarea tuturor impozitelor, prin extinderea în Moldova și Bucovina de Sud, sau mai exact spus, restabilirea sistemului financiar, în conformitate cu legile țării.

Gestiunea de la 1 Aprilie și până în prezent, făcută de prefecții neconfirmați, să fie verificată pe temeiul bunei credințe și închisă pe baza unei legi speciale, după care totul să reîntre în normal.

VI. Școalele funcționează cu un corp didactic improvizat aparținând altor naționalități decât cea română.

VII. Biserica: aproape inexistentă. Influența ei binefăcătoare nu se relevă nicăieri.

VIII. Organele de conducere a unora din județe, cum sunt Dorohoi, Suceava, Rădăuți și în special Iași, sprijină pe ascuns și chiar în public, așa-zisa autonomie a Moldovei și Bucovinei, cu tendința separării de restul Țării și trecerea la Uniunea Sovietică.

Unele comandamente sovietice nu sunt străine de această mișcare.

IX. Dl. General Manoliu să fie numit Comandant Militar al Moldovei și Bucovinei de Sud și referent pentru toate chestiunile administrative.

X. Oferta Consiliului Superior Evreesc (Fildermann), de a se reîntoarce evreei în Moldova, unde să desfășoare sincer o activitate de restabilire, refacere și organizare, potrivit legislației în vigoare, să fie acceptată și încurajată.

XI. Comisiunea Aliată de Control pentru Aplicarea Armistițiului să aibă o reprezentanță la Iași pentru toată Moldova și Bucovina de Sud, cu secțiuni în fiecare județ, care să asigure colaborarea sinceră între autoritățile române și aliați.

8 Noembrie 1944



ANIC-București, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 22/1944, f. 9-10.

Ruins, Deficiencies and Anarchy.
Moldavia and South Bukowine in the Autumn of 1944
(Abstract)

Key-words: Moldavia, South Bucovina, Soviet military occupation, destructions, deficiencies, misery, political, administrative and social transformations, anarchy

Moldavia and South Bukowine were occupied in Spring-Summer of 1944 by the Red Army and became war field. Consequently, they suffered a massive destruction and loss of people. Also, they entered under the Soviet military occupation regime. Despite the statements made by Viaceslav Molotov in April 1944 regarding the non-involvement in the internal affairs of Romania, the Soviets interfered actively and massively in the political and social transformations. The first regions where the Soviet *real-politik* was applied were exactly those of the North-East of the country. This action was in concordance with Stalin's vision considering that the winner may impose his social and political system in the occupied areas, as he would state in 1945 in front of a delegation from Yugoslavia in USSR.

The process of Soviet transformation extended in the Autumn of 1944 in Moldavia and South Bukowine. The government in Bucharest understood that it had no possibilities of control over these regions and that, under the circumstances of the ascension of the communist forces and the secessionist trend, it might risk even to lose them. The Sănătescu government took notice of this reality after a commission sent in the region evaluated the situation in the field and after notes and reports arrived on different channels. Two of these documents, dated the 8th of November, revealed the difficult situation in Moldavia and South Bukowine where the Romanian government lost almost completely the control over the administration, the abuses of those who administered under the Soviet protection, the shortcomings and the misery affecting the population. The two documents are edited in the second part of this documentary in order to contribute to the enlargement of the documentary base of a subject less researched by the historians.

Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)

Teodor CANDU, Octavian MOȘIN

În urma recuceririi teritoriului dintre Prut și Nistru de către trupele sovietice după ofensiva în direcția Iași-Chișinău, autoritățile sovietice au urmărit organizarea sistemului sovietic pe teritoriul Basarabiei din punct de vedere administrativ, social-economic și spiritual-confesional. Deși conform decretului din 1918 Biserica era separată de Stat în URSS, pentru a ține sub control această instituție religioasă și socială, a fost întemeiat un organism însărcinat cu administrarea afacerilor bisericii și stabilirea legăturilor dintre autoritățile statului. Este vorba de Comitetul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului al URSS (Consiliul de Miniștri al URSS). Din partea acestui Comitet, pe teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), a fost delegat un împuternicit pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului, care era însărcinat cu coordonarea afacerilor Bisericii Ortodoxe din RSSM, fiind cunoscut sub numele de Împuternicitul pentru Afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse (ÎABORu).

Paralel cu instituția menționată, de administrarea canonică a bisericii ortodoxe se îngrijea și Conducerea Eparhială a Chișinăului și Întregii Moldove, în frunte cu un episcop numit de Patriarhia Moscovei și a Întregii Rusii. Precizăm că, odată cu autoritățile sovietice, în RSSM au revenit și cele ecleziastice supuse Patriarhiei de Moscova.

După reinstaurarea puterii sovietice, cele două instituții amintite s-au confruntat cu un șir de probleme, între care amintim pe cea cu privire la organizarea administrației ecleziastice sau pe cea a evidenței clerului și a slujitorilor bisericii. Aceste aspecte erau de o importanță majoră pentru noua putere, având în vedere faptul că teritoriul eparhiei reîntemeiate de autoritățile sovietice s-a aflat sub administrația canonică a Mitropoliei Basarabiei, care fusese, la rândul său, sub ascultarea Patriarhiei Române. Remarcăm faptul că, în privința organizării administrației bisericii ortodoxe de pe teritoriul RSSM, măsurile luate au avut un caracter îndelungat și meticulos, ele urmând să corespundă poziției pe care o avea statul sovietic față de biserică¹. Totodată lipsa unei evidențe a clerului care a activat în eparhiile fostei Mitropolii a Basarabiei, precum și a slujitorilor bisericii, care au fost evacuați pe parcursul anului 1944 în România, a făcut ca cele două instituții să

¹ În privința acestei probleme a se vedea lucrarea semnată de Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, 167 p.

purceadă la înregistrarea clerului din Eparhia Chișinăului și a Întregii Moldove, începând cu anul 1945. Prin urmare, dat fiind faptul că, până în prezent, nu este cunoscut numărul total al slujitorilor bisericii care au activat după 1944 în RSSM, ne-am propus să dăm publicității unele materiale cu privire la această pătură a societății, luând ca bază materialele de arhivă care se află pe teritoriul Republicii Moldova.

În Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), în fondul Împuternicitului pentru Afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse din RSSM se păstrează *Registrul Slujitorilor Bisericii din RSSM luați la evidență în perioada 1945-1948*². Acest document reprezintă o sursă importantă, care permite cercetătorilor preocupați de studiul vieții religioase din RSSM să schițeze tabloul cu privire la numărul slujitorilor bisericii din acest spațiu în primii ani de după război, funcțiile pe care le-au îndeplinit aceștia, precum și circulația clerului pe teritoriul eparhiei. În același timp, izvorul indicat ne oferă și informații, deși succinte, dar care nu pot fi omise, cu privire la erarea (ștergerea) din registru a slujitorilor. Cu toate că motivele acestor ștergeri nu sunt precizate, totuși putem presupune că ele se datorau decesului, părăsirii eparhiei, arestării sau altor cauze rămase necunoscute. De asemenea, pentru o parte din slujitorii înregistrați în cadrul acestui registru sunt indicate și date cu privire la anul nașterii, precum și parohia unde activează sau, în cazurile când au fost transferați, unde și când a avut loc un asemenea act.

Astfel, de-a lungul anilor 1945-1948, în cadrul Biroului ÎABORu are loc procesul de înregistrare a slujitorilor bisericii din RSSM într-un registru în care sunt incluse două liste. Prima dintre acestea, întocmită în perioada 12 iunie 1945-1946, cuprinde 778 de nume de slujitori ai bisericii, fiind împărțită în două: în prima parte (până la nr. 439) se regăsesc slujitorii bisericii (preoți, cântăreți etc.) înregistrați pe parcursul anului 1945; începând cu nr. 440/1-776/386, și sub numerele 777 și 778, se regăsesc slujitorii înregistrați pe parcursul anului 1946. În cea de-a doua listă au fost incluse 270 de nume de slujitori ai bisericii din RSSM. Prin urmare, pe parcursul anilor 1945-1948 au fost înregistrate numele a circa 1.056 preoți, diaconi, cântăreți și alți slujitori ai bisericii de către funcționarii Biroului ÎABORu pentru RSSM. Trebuie specificat însă că numărul acestor fețe bisericești, pe parcursul anilor indicați, nu corespunde întotdeauna cu datele prezentate în documentul pe care îl supunem atenției. Una dintre cauze a fost determinată de faptul că unii dintre ei nu au fost înregistrați. Totodată, precizăm că numărul lor variază și din pricina scoaterii unui număr considerabil de slujitori din această evidență sau a reînregistrării lor.

Ținând seama de aceste informații preliminare, în cele ce urmează ne propunem să dăm publicității listele slujitorilor bisericii înregistrați pe parcursul anilor 1945-1948 în RSSM. Publicarea prezentului document, în opinia noastră, va reprezenta un pas important în valorificarea materialului documentar cu privire la evoluția Bisericii Ortodoxe din RSSM. În continuare, vor fi reprezentate trei tablouri în care am inclus slujitorii bisericii din RSSM înregistrați pe parcursul anilor 1945, 1946, 1947 și 1948. Aceste tablouri vor fi formate din 6-7 coloane (fluctuația o

² A se vedea: ANRM, fond 3046, inv. nr. 1, dosar nr. 7.

explicăm în continuare). În prima coloană am inclus numărul de ordine; în cea de-a doua nr. de înregistrare sub care apare în original; în cea de-a treia au fost trecute prenumele, numele și patronimicul; în cea de-a patra se regăsesc funcția pe care a ocupat-o la momentul înregistrării, precum și schimbările de funcție; în cea de-a cincea este locul unde a fost numit, iar în cazurile în care a fost transferat, unde și când; în cea de-a șasea se indică anul nașterii (această coloană practic dispare în cadrul listelor celor pentru anii 1946, 1947 și 1948), iar în cea de-a șaptea, sub titlul de observații, sunt indicate, de regulă, date cu privire la momentul scoaterii din evidență, rareori cu expunerea motivelor și data când a avut loc acest fapt. În linii mari, ne-am străduit să păstrăm toate informațiile notate de-a lungul anilor 1945-1948 în acest registru. În cazurile când a apărut necesitatea de a da anumite explicații, am realizat acest lucru prin note de subsol. Facem precizarea că am folosit în cadrul textului următoarele semne și abrevieri:

(?) – dubiile noastre în legătură cu ortografierea corectă a numelor sau a altor informații;

(...) – cuvânt ilizibil;

s. – sat;

or. – oraș;

r-nul – raionul;

jud. – județ;

bis. – biserică.

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1945.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
1.	1.	Cernei Efimie Ivan	Cântăreț	s. Costești, raionul Bolotinului, județul Bălți, RSSM, 12.06.1945	1900	-
2.	2.	Bodrug Ivan Vasile	Cântăreț	s. Coșcodeni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți, 12 iunie 1945	1921	-
3.	3.	Iațco Mercurie	Ieromonah	biserica Arhanghelului Mihail, s. Mașcăuți, jud. Orhei	1912	Scos de la evidență 31.05.1947 (Nr. 189/1948)
4.	4.	Urschii Ștefan Ilie	Preot	s. Peresecina, bis. Arhanghelului Mihail, r-nul Criuleni și s. Teleșova, r-nul și jud. Orhei	1889	-
5.	5.	Pascariuc Matvei Semmion ¹	Diacon preot ¹	or. Chișinău, Catedrala Chișinău, s. Fălești, același r-n, jud. Bălți ² , or. Bălți, RSSM sub nr. 174	1903	Înregistrat sub nr. 174 ³ .
6.	6.	Molciano Mihail Martin	Cântăreț	s. Bujor, r-nul Bujor	1918.	-
7.	7.	Timuș Alexandru Constantin	Preot	s. Rădeni, r-nul Strășeni	1891	Temporar
8.	8.	Pușcaș Ivan Gheorghe ⁴	Cântăreț ⁴	or. Chișinău, bis. Sfântul Gheorghe ⁴	1898	Înregistrat sub Nr. 64
9.	9.	Popovici Timofei Nicolai	Cântăreț	s. Țâpala, r-nul Chișinău	1899	-

¹ Tăiat.

² Intervenții ulterioare în text, adică atunci când un slujitor era transferat în altă parohie, parohia în care a activat era tăiată cu pixul și în aceeași rubrică, suprapus sau sub textul taiat, poate să se indice noua parohie.

³ Scris cu creion roșu, de altă mână.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
10.	10.	Tiron Dimitrie Nicolai	Cântăreț	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni	1920	-
11.	11.	Panfil Filaret Semion	Protosinghel	s. Malcoci, r-nul Chișinău ⁴ ; s. Gheduleni, r-nul Chiperceni, 10.03. 1948 ⁴ , s. Cuizovca, (r-nul Chiperceni)	1889	-
12.	12.	Pinto Pavel Vasile	Preot	s. Budești, r-nul Vadul lui Vodă	1894	-
13.	13.	Botea Alexandru Ivan	Cântăreț	s. Malcoci, r-nul Chișinău	1889	-
14.	14.	Vrabie Mihail Filip ⁴	Preot	s. Sireț, r-nul Strășeni	1912	A plecat în România la 26.12.1945
15.	15.	Bolfa Leonid Vladimir	Preot	s. Tatar-Copciac, r-nul Taraclia	1906	Scos de la evidență pe motiv că a ieșit (în România)
16.	16.	Plamadeala Alexei Mitrofan	Preot	or. Cahul	1893	-
17.	17.	Timuș Ioan Ivan ⁴	Preot ⁴	s. Milești, r-nul Nisporeni ⁴	1878	Înregistrat sub Nr. 628/239
18.	18.	Bocinski Feodor Dimitrie	Preot	s. Onișcani, r-nul Bravicea	1903	-
19.	19.	Terlețki Evcomim (?) Alexei	Preot	s. Ciuciuleni, r-nul Strășeni; s. Durlești, Chișinău 22.03.1948;	1900	scos de la evidență 18.10.1948
20.	20.	Draguțan Mina Evdochim	Cântăreț	s. Ciuciuleni, r-nul Strășeni	1901	-
21.	21.	Corvovski Vichentie Vladimir	Cântăreț	s. Zagoreni, r-nul Chiperceni ⁴ ; s. Clișova, r-nul Telenești	1914	-
22.	22.	Vasiliu Alexandru	Cântăreț	s. Colonița r-nul Vadul lui	1912	-

⁴ Scris de altă mână.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
		Xenofont		Vodă		
23.	23.	Mandog ... ⁵ Pavel	Ieromonah	s. Jeamăna, r-nul Bulboaca.	1907	Scos de la evidență 29.08.1946
24.	24.	Arhipov Feodor (Feoctist) Macarie	Ieromonah	s. Sadova, r-nul Călărași	1889	Scos de la evidență 01.03.1946
25.	25.	Marian Ivan (Ieronim) Vasile	Ieromonah	s. Iurceni, r-nul Nisporeni	1885	scos de la evidență 14.02.1946 ⁴ ; reînregistrat la 14.08.1946
26.	26.	Racovița Feodor Isaia	Preot	Bis. Sfâna Parascovia, or. Leova, r-nul Leova	1898	-
27.	27.	Caraman Semeon Ilie	Cântăreț	s. Grătiești, r-nul Vadul lui Vodă	1907	-
28.	28.	Diaconu Nifon Isaia	Preot	s. Grătiești, r-nul Vadul lui Vodă	1912	-
29.	29.	Simenel Ivan Pavel	Preot	s. Durlești, r-nl Chișinău ⁴ ; s. Ciuciuleni, r-nul Strășeni	1907	-
30.	30	Savițki Serhei Iacovlev	Preot	s. Talaiești, r-nul Bujor	1889	-
31.	31.	Țulea Emelian Ivan	Cântăreț	s. Peresecina, r-nul Criuleni; 12.06.1946, transferat în s. Teleșeuca, r-nul și jud. Orhei ⁴ ; rămâne la Peresecina; transferat s. Nișcani, r-nul Călărași	1897	-
32.	32.	Marian Ioan Constantin	Preot	s. Șipca, r-nul Rezina; Transferat în s. Cuciureștii de Sus, r-nul Cotuieni, jud. Soroca 20(?).10.1946; Transferat în s. Șestaci, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	1901	-

⁵ Ilizibil.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				03.03.1948		
33.	33.	Ceban Ivan Vasilie	Cântăreț	s. Hodjinești, r-nul Bravicia 19.VII.1945	-	-
34.	34.	Sârbu Haralambii Gheorghe	Cântăreț	s. Hirova, r-nul D... ⁶ ; s. Hirova, r-nul Telenești, 27.01.1948	-	Scos de la evidență 17.05.1946 ⁴ ;
35.	35.	Râbalicenco Pantelimon Feodor	Protoiereu	Catedrala Chișinău; 21 iunie 1946, Biserica Înălțarea Domnului, or. Chișinău	-	Reînregistrat 21 iunie 1946.
36.	36.	Jerghii Gheorghe Vasile	Preot	s. Parcani, r-nul Rezina, 19.07.1945	-	-
37.	37.	Soloveov Demitrii Ivan	Ieromonah	s. Echimăuți, r-nul Rezina, 19.07.1945; Transferat s. Menșeni (Minceni) r-nul Râspopeni	-	-
38.	38.	Pintea Pavel Vasile ⁴	Preot	s. Budești, r-nul Vadul lui Vodă, 19.07.1945	-	(Vezi Nr. 12/1945 – n.n.)
39.	39.	Hamburo Dmitrii Vladimir	Cântăreț;	s. Horodiște, r-nul Călărași, 19.07.1945; s. Porneșteni (?), r-nul Călărași; Năpadeni r-nul Cornești	-	Preot din 16.06.1946
40.	40.	Lozovan Domian Gheorghe	Preot	s. Horodiște, r-nul Călărași, 19.07.1945	-	-
41.	41.	Petrușevski Vasile Gheorghe	Preot paroh	s. Otaci, r-nul Otaci, 19.07.1945	1895	și protopop a r-nelor Otaci și Tîrnova ⁷
42.	42.	Palii Alexandru Feodor	Cântăreț	s. Șestaci, r-nul Cotuieni, 19.07.1945	1913	
43.	43.	Gâtlan Antonii Stepan	Cîntăreț	s. Rezeni, r-nul Chișinău, 20.07.1945	1907	-
44.	44.	Solomon Samuil	Cântăreț	s. Ciopleni, r-nul Vadul lui	1896	-

⁶ Ilizibil; pe acest nume a fost suprapusă informația din secțiunea Observații.

⁷ Introdus mai tarziu, de altă mână.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
		Semeon		Vodă		
45.	45.	Macarii Hariton Nichita	Cântăreț	s. Tălăești, r-nul Bujor, jud. Chișinău	1906	-
46.	46.	Badareu Iacov Semeon	Preot	s. Minjir, r-nul Bujor, jud. Chișinău	1901	-
47.	47.	Mihalachi Stepan Vasile	Cântăreț ⁴	s. Sîngera, r-nul și jud. Chișinău, 20.07.1945	1890	Nr. 444 din 09.09.1945, preot
48.	48.	Raznovan Trofim Ivan	Cântăreț	s. Ghizdita, r-nul drochia, jud. Soroca	1914	Scos de la evidență 22.08.1946
49.	49.	Burianov Andronic Deomid	Preot	s. Cărpineni, r-nul Bujor, 20.07.1945	-	-
50.	50.	Iacob Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Cărpineni, r-nul Bujor, 20.07.1945	-	-
51.	51.	Dubina Gheorghe Dimitrie	Cântăreț	s. Chetrosu, r-nul Drochia ¹ , 20.07.1945; s. Redunoc(?), r-nul Florești, jud. Soroca ⁴ ; s. Chetrosu, r-nul Drochia	-	Hirotonit diacon 14.09.1945 ⁴ ; Hirotonit preot 10.10.1946.
52.	52.	Goian Vasile Vasile	Cântăreț	or. Chișinău, Catedrala Chișinău	-	Scos de la evidență ca cântăreț la 09.02.1948
53.	53.	Tcaci Iacov Afanasie	Preot	s. Nădușita, r-nul Drochia, 21.07.<1945>	-	-
54.	54.	Ceornâi Filip Petru	Cântăreț	s. Nădușita, r-nul Drochia, <21.07.1945>	-	-
55.	55.	Zemlinski Filaret Feofan	Preot	s. Cureșnița, r-nul și jud. Soroca	-	Înregistrat sub Nr. 627/238
56.	56.	Bărta Vasile Procofie	Cântăreț	s. Cureșnița, r-nul și jud. Soroca	-	Scos de la evidență
57.	57.	Jeldan Varnava Pantelimon	Cântăreț	s. Jeamăna, r-nul Bulboaca, 23.07.1945	1883	

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
58.	58.	Sandu Neofit Semeon	Ieromonah	s. Holercani, r-nul Susleni, 24.07.1945	1892	-
59.	59.	Grigorașenco Nicolai Ivan	Cântăreț	s. Holercani, r-nul Susleni, 24.07.1945	1898	Preot, hirotonit la 3 august 1946.
60.	60.	Gheorghiu Efim Ivan	Cântăreț	s. Ghiduleni, R-Nul Chiperceni, 26.07.1945	1902	-
61.	61.	Guzu Isidor Ivan	Ieromonah	s. Bujor, r-nul Chișinău ⁸ , 27.07.1945; Temporar și în s. Boghicieni, același raion.	1903	-
62.	62.	Gajim Mihail Ivan	Cântăreț	s. Oneșcani, r-nul Bravicea, 27.07.1945	1916	-
63.	63.	Carcevski Feodor Grigorie ⁴	Preot	s. Caterinovca, r-nul Camenca, 27.07.1945 ⁴	-	Scos de la evidență, 13.03.1948, decedat
64.	64.	Pușcaș Ivan Gheorghie	Cântăreț	or. Chișinău, biserica sf. Gheorghe, r-nul Stalin ⁴ ; s. Pugăceni, r-nul Bulboaca, județul Bender	1898	Preot din 19.10.1945, Nr. 495. (Vezi Nr. 8/1945 – n.n.)
65.	65.	Cozac Grigore Mihail	Cântăreț	s. Piatra, jud. Orhei 28.07.1945	-	-
66.	66.	Grosu Andrei Stepan	Protoiereu	s. Peresecina, r-nul Criuleni ⁴ , 30.07.1945; s. Cobâlca r-nul Bravicea	1881	-
67.	67.	Costin Andrei Nestor	Cântăreț	s. Peresecina, r-nul Criuleni, 30.07.1945	1893	Scos de la evidență 02.01.1947
68.	68.	Crijanovei Matvei Andrei	Protoiereu	s. Chetrosu, r-nul Drochia, 30.07.1945; Transferat la biserica din deal din or. Soroca 06.08.1946	1889	-
69.	69.	Polihovici Mina Nichita	Preot	s. Ghizdita, r-nul Drochia,	1914	-

⁸ Așa în original, a se citi r-nul Bujor, jud. Chișinău.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				30.07.1945		
70.	70.	Chelaru Petru Arghire	Cântăreț	s. Stolniceni, r-nul Cotovski, 01.08.1945	1897	-
71.	71.	Zorilo Vladimir Ivan	Preot	s. Coșernița, r-nul Vertiujeni, 01.08.1945 ⁴ ; s. Cobâlnea, r-nul Cotiujeni, 10.04.1948.	1901	Scos de la evidență 08.04.1946 ⁴ .
72.	72.	Grosu Ivan Feodor	Cântăreț	s. Coșernița, r-nul Vertiujeni, 01.08.1945 ⁴ ; transferat s. Cotiujeni, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	1921	-
73.	73.	Goroja Arsentii Avel	Preot	s. Chiperceni, r-nul Drochia, 01.08.1945	1896	-
74.	74.	Orghian Mihail Grigorie ⁴	Cântăreț ⁴	s. Izvoare, r-nul Drochia, 01.08.1945 ⁴	1913	Hirotonit preot
75.	75.	Vedrașco Andrei Ivan	Cântăreț	s. Izvoare, r-nul Drochia, 11.08.1945	1906	-
76.	76.	Ursu Anton Ivan	Preot paroh	Preot la mănăstirea de femei Răciula, r-nul Lăpușna ⁹	1886	-
77.	77.	Șurov Serghei Selvestru	Preot paroh	or. Râbnița, r-nul Râbnița, 01.08.1945	1896	-
78.	78.	Tomenco Grigorie Dmitrie	Cântăreț	s. Cojușna, r-nul Chișinău	1900	-
79.	79.	Ceban Gheorghe Andrei	Cântăreț	s. Țareuca, r-nul Drochia, 01.08.1945 ⁴ ; Năpădeni, r-nul Cornești, jud. Bălți.	1912	-
80.	80.	Vrabie Ivan Vasile	Cântăreț	s. Recea ⁴ (Rezeni), r-nul Strășeni, 02.08.1945;	1906	-
81.	81.	Urechii Ivan Ivan	Preot	s. Cașcalia, r-nul Căinari, 02.08.1945	1886	-
82.	82.	Bucica Gheorghe Serghei	Preot	s. Gâsca, r-nul Bender, 02.08.1945	1881	-

⁹ Așa în original.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
83.	83.	Stratan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Nișcani, r-nul Călărași, 02.08.1945; Transferat în s. Derneu, r-nul Bravicea, jud. Orhei	1901	-
84.	84.	Gherman Nicolae Iacov ⁴	Ieromonah	s. Nișcani, r-nul Călărași	-	20.03.1946 scos de la evidență
85.	85.	Mastițki Pavel Petru	Preot	s. Dânjani, r-nul Ocnîța, 02.08.1945	1892	-
86.	86.	Glanovski Mihail Porfirii	Cântăreț	s. Colonița, r-nul Vadul lui Vodă, 03.08.1945	1913	-
87.	87.	Chicu Victor Constantin	Preot	s. Sadova, r-nul Călărași, 03.08.1945	1901	-
88.	88.	Orjecovski Mihail Luca ⁴	Cântăreț	s. Dâneni, r-nul Ocnîța, 03.08.1945	1895	Scos de la evidență 16.11.1945
89.	89.	Jaloba Ivan Gheorghe	Cântăreț	s. Sadova, r-nul Călărași, 03.08.1945	1911	-
90.	90.	Gore Mihail Iacov	Ieromonah	s. Boldurești, r-nul Nisporeni, 03.08.1945	1915	-
91.	91.	Racoviță Ivan Gheorghe	Cântăreț	s. Sadova, r-nul Călărași, 03.08.1945	1911	-
92.	92.	Cârlan Nicolai Feodor ⁴	Cântăreț	s. Ruseștii Noi, r-nul Cotovski, 03.08.1945	1912	Scos de la evidență
93.	93.	Lichii Ivan Ivan	Cântăreț	s- Bolboceoveni, r-nul Zgurița, 03.08.1945	1923	Scos de la evidență
94.	94.	Spinei Petru Mihail	Ieromonah	s. Bulbocevei, r-nul Zgurița, 03.08.1945	1910	-
95.	95.	Capățina Ivan Alexandru	Protosinghel	s. Ruseștii Noi, r-nul Cotovski, 03.08.1945	1890	-
96.	96.	Botea Vasile Visarion) Haralampie	Ieromonah (preot)	s. Țipova (mănăstirea) r-nul Chiperceni, 04.08.1945	1892	-
97.	97.	Martâniuc Macarie Constantin	Cântăreț ⁴ ; Preot	s. Horodiște, r-nul Chiperceni, 04.08.1945	1899	-
98.	98.	Lupașco Mihail Mihail	Preot	s. Lunga, r-nul Dubăsari, 06.08.1945	1919	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
99.	99.	Caisân Vladimir Ivan	Preot	s. Cojușna, r-nul Chișinău, 06.08.1945	1895	-
100.	100.	Procop Nichifor Carp	(Preot) ieromonah	s. Paulești, r-nul Călărași	-	Scos de la evidență 04.03.1946
101.	101.	Tudoreanu Anton Feodor	Cântăreț	s. Paulești, r-nul Călărași, 06.08.1945; s. Nișcani, r-nul Călărași	1923	Hirotonit preot 04.03.1946
102.	102.	Afanasev Alexandr Ivan	Cântăreț	s. Ivancea, jud. Orhei, 06.08.1945	1890	-
103.	103.	Pranițki Alexei Feodor	Preot	s. Ivancea, r-nul Orhei, 06.08.1945	1887	-
104.	104.	Chișca Semeon Vasile ⁴	Preot	s. Derneu, r-nul Bravicea, 06.08.1945	1902	Scos de la evidență 16.11.1945
105.	105.	Danim Vasile Ivan	Cântăreț	s. Derneum r-nul Bravicea, 06.08.1945; s. Hoginești jud. Orhei	1913	Hirotonit preot 01.05.1946
106.	106.	Chiorescu Ivan Petru	Preot	s. ..., r-nul ..., 07.08.1945; transferat în s. Negureni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei ⁴ ; s. Ceorna, r-nul Rezina, jud. Orhei	1901	-
107.	107.	Muntean Alexei Pavel	Ieromonah	s. Colonița, r-nul Vadul lui Vodă	1905	Scos de la evidență 01.10.1947
108.	108.	Țăganenco Dmitrii Andrei	Cântăreț	s. Leușeni, r-nul Telenești, 07.08.1945	-	-
109.	109.	Druguş Gheorghii Feodor	Cântăreț ⁴ ; Preot	s. Drâslăceni, r-nul Vadul lui Vodă, 07.08.1945	1894	Hirotonit 14.01.1946, servește în același sat.
110.	110.	Stângaci Semen Vasilie	Preot	s. Buiucani, r-nul Chișinău, 07.08.1945	1897	-
111.	111.	Borojano Antonie Ghervasie ⁴	Ieromonah	m-rea Rudi, r-nul Otaci, 07.08.1945	1900	Scos de la evidență

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						05.02.1946
112.	112.	Safronov Vasilie Andrei	Preot	Biserica Ciuflea, or, Chișinău, r-nul Stalin, 07.08.1945	1896	Scos de la evidență 22.02.1946
113.	113.	Caimacan Ivan Arhip	Preot	s. Pârjolteni, r-nul Călărași, 07.08.1945; Transferat la 05.06.1946, în s. Horodiște, r-nul Călărași, jud. Chișinău.	1878	-
114.	114.	Iovu Victor Ivan	Ieromonah (preot)	s. Bardar, r-nul Cotovski, 07.08.1945	1892	-
115.	115.	Plugaru Vasile Andrei	Cântăreț	s. Bardar, r-nul Cotovski, 07.08.1945	1885	-
116.	116.	Sorici Vasile Feodor	Cântăreț; Preot	s. Pîrjolteni, r-nul Călărași, 07.08.1945; transferat în s. Cobăești, r-nul Călărași	1891	-
117.	117.	Coșer Semeon Ivan	Cântăreț	s. Pârjolteni, r-nul Călărași, 07.08.1945	1892	-
118.	118.	Crâstea Constantin Ivan ⁴	Ieromonah (preot)	s. Golesnița, r-nul Soroca, 07.08.1945	1907	Scos de la evidență, 22.03.1948, a mers la m-re.
119.	119.	Vasiliev Mihail Vasile	Preot	s. Corbul, r-nul Tâârnova, 07.08.1945	1886	Scos de la evidență, 29.08.1946
120.	120.	Madan Ivan Vasile	Protoiereu, protopop or. Cotovski	or, Cotovsk, r-nul Cotovski, 08.08.1945	1878	Scos de la evidență 05.04.1946
121.	121.	Bușan Feodor Ivan	Cântăreț	s. Goloșnița, r-nul Soroca, 08.08.1945	1889	Scos de la evidență, 29.08.1946
122.	122.	Murea Constantin Vasile	Preot	s. Ciopleni, r-nul Vadul lui Vodă, 08.09.1945 ¹⁰ ; A fost transferat în s. Pitușcă, r-nul Călărași, jud. Chișinău	1909	Scos de la evidență 07.08.1946 ⁴ ;
123.	123.	Fialicovski Iannuarii Ivan	Preot, protoieru,	or. Tiraspol, 09.08.1945	1867	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
			protopop)			
124.	124.	Prusenco Nicolai Luca	Preot	s. Tarasovca ⁴ (Mălăești) ⁴ , r-nul Tirasopol, 09.08.1945; s. Slobozia(parte moldovenească), r-nul Slobozia, 03.03.1948	1898	Scos de la evidență 22.03.1946;
125.	125.	Clacianov Ivan Feodor	Preot	s. Taraclia, r-nul Căușeni, 09.08.1945 ⁴ ; s. cerboveț, r-nul Bender.	1889	-
126.	126.	Partarinu Vasile Feodor	Preot	or. Dubăsari, r-nul Dubăsari, 09.08.1945 ⁴ ; Transferat în or. Grigoriopol 20.02.1946	1891	-
127.	127.	Malai Serghei Iosip	Cântăreț	or. Dubăsari, 09.08.1945	1913	Scos de la evidență, 29.08.1946.
128.	128.	Nigorli Climentie Ivan	Ieromonah (preot)	s. Rubelnița, r-nul Soroca, 09.08.1945	1905	Scos de la evidență 20.03.1946
129.	129.	Platonov Matvei Iacov	Preot	s. Dubova, r-nul Dubăsari, 09.08.1945	1880	-
130.	130.	Caracicovski Stepan Moisei	Preot	s. Olișcani, r-nul Râspopeni, 09.08.1945	1889	-
131.	131.	Briuhovițki Evlaștii Gheorghe	Preot	or. Grigoriopol, 09.08.1945; Transferat or. Dubăsari, 20.02.1946	1878	-
132.	132.	Verdin Vitalii Gheorghe	Cântăreț	or. Grigoriopol, 09.08.1945	1904	Scos de la evidență
133.	133.	Chirița Vladimir Misail	Arhimandrit	s. Pitușca, r-nul Călărași, 09.08.1945	1909	Scos de la evidență
134.	134.	Baltaga Anatolie Vladimir	Preot	or. Chișinău, bis. Adormirii Maicii Domnului, 09.08.1945	1910	-
135.	135.	Șeremet Andrei Luca	Preot	s. Podoimița, r-nul Camenca, 09.08.1945; transferat s. Nicoreni, r-nul Rezina;	1905	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				transferat s. Podoimița, r-nul Camenca, 24.03.1948		
136.	136.	Vrangan Andrei Mihail	Cântăreț	s. Baxani, r-nul Zgurița, jud. Soroca	1896	-
137.	137.	Cvasiuc Porfirii Feodor	Cântăreț ⁴ : Preot ... ¹⁰ 03.1946	s. Baxani ⁴ , r-nul Zgurița, jud. Soroca; în s. Popești	1896	-
138.	138.	Sârbu Ivan Ilarion	Preot	s. Baxani, r-nul Zgurița, jud. Soroca	1910	-
139.	139.	Petrov Gheorghe Andronic	Preot	s. Cucuruzeni, r-nul Chiperceni, 19.08.1945; Transferat în catedrala din or. Orhei, 31.07.1946	1880	-
140.	140.	Andrievici Maxim (Martiniian) Gheorghe	Ieromonah paroh de biserică	s. Chipeșca, r-nul Râspopeni, 10.08.1945; Transferat s. Râspopeni, r-nul Râspopeni 13.04.1948	1893	-
141.	141.	Manu Nicolai Hariton	Preot	s. Miclești, r-nul Criuleni, 10.08.1945	1875	-
142.	142.	Chirilov Visarion Ilie	Cântăreț	s. Râspopeni, r-nul Râspopeni, 10.08.1945	1894	-
143.	143.	Gavrilița Gheorghe Vasile	Preot	s. Vorniceni, r-nul Strășeni	-	-
144.	144.	Ghețiu Mihail Onofrei	Cântăreț	s. Chipeșca, r-nul Râspopeni, 10.08.1945	1899	-
145.	145.	Ciudnovski Vasile Alexandru	Preot	s. Arionești, r-nul Arionești, 10.08.1945	1899	-
146.	146.	Stavilă Pavel (Pimen) Gheorghe	Ieromonah (preot)	s. Răcești, r-nul Cotuijani, 10.08.1945	1888	-
147.	147.	Leu Nicolai Gheorghe	Cântăreț	s. Recești, r-nul Cotuijani, 10.08.1945	1882	-
148.	148.	Leca Iosif Gheorghe	Preot	s. Chițcanii Vechi, r-nul Telenești, 10.08.1945	1888	-
149.	149.	Bivol Petru Andrei	Preot	s. Zagoreni, r-nul	1907	-

¹⁰ Ilizibil.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				Chiperceeni ⁴ , 10.08.1945; s. Clișova, r-nul Telenești		
150.	150.	Șelaru Nicolai Ivan	Preot	s. Izvoare, r-nul Chiperceeni, 10.08.1945	1911	Scos de la evidență 14.02.1946
151.	151.	Nica Constantin Grigorie	Cântăreț	s. Cocoruzeni, r-nul Chiperceeni, 10.08.1945	1888	Scos de la evidență, 09.1946
152.	152.	Coțofan Alexei Constantin	Cântăreț	s. Reonești, r-nul Otaci, jud. Soroca ⁴ , 10.08.1945; s. Cotiujeni, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca.	1914	Scos de la evidență și înregistrat ca preot la 09.03.1946
153.	153.	Braguța Alexandru Luca	Al doilea Preot	or. Chișinău, r-nul Lenin, bis. Ciuflea, 10.08.1945 ⁴ ; Transferat în biserica cimitirului, din or. Chișinău al doilea preot	1868	Scos de la evidență
154.	154.	Dogot Pavel Vasile	Cântăreț	s. Baimaclia, r-nul Căinarului, 10.08.1945	1897	-
155.	155.	Enache Alexandru Andrei ⁴	Preot	s. Carbuna, r-nul Căinari 10.08.1945	1918	Scos de la evidență, 14.02.1946
156.	156.	Caraje Victor Ivan	Cântăreț ⁴ ; Preot	s. Carbuna, r-nul Căinari, 10.08.1945; numit în s. Carbuna	1887	Hirotonit 04.03.1946, sub Nr. 132
157.	157.	Sârbu Evlantiu Eremiia	Cântăreț	s. Chițcanii Vechi, r-nul Telenești, 10.08.1945	1899	-
158.	158.	Cunițki Grigore Nicolae	Preot	s. Băcioi, r-nul și jud. Chișinău, 10.08.1945; Transferat în or. Chișinău, la biserica cimitirului 15.04.1947	1883	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
159.	159.	Eșanu Alexei Efim	Ierodicon	s. Băcioi, r-nul și jud. Chișinău, 10.08.1945 ¹¹	1914	-
160.	160.	Moisei Andrei (gavriil) Pavel ⁴	Ieromonah	s. Nisporeni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	1884	20.03.1946 scos de la evidență
161.	161.	Teutu Feodor Gheorghe	Cântăreț	s. Nisporeni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău ⁹	1896	-
162.	162.	Cumpăta Ivan Vasile	Cântăreț	Nisporeni de Jos, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	1882	-
163.	163.	Cuiban Andronic Ivan	Cântăreț	s. Zahoreni, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	1902	-
164.	164.	Feodoreanu Semeon Dementie	Cântăreț	s. Ciocolteni, r-nul Telenești, jud. Orhei	1908	-
165.	165.	Racu Nicandru Melit.	Cântăreț	s. Parcani, r-nul Rezina, jud. Orhei	1885	Scos de la evidență 17.10.1946
166.	166.	Catăchin Stepan Grigorie	Preot	Bis. Alexandru Nevski, or. Bender	1890	Scos de la evidență 16.03.1946
167.	167.	Bradic Petru (Pavel) Demian	Ieromonah	m-rea Țăpova, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	1899	-
168.	168.	Iovița Fedor (Feofil) Vasilie	ieromonah	m-rea Țăpova, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	1905	-
169.	169.	Cerba Efim (Epifanii) Nestor	Ieromonah	m-rea Țăpova, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	1896	-
170.	170.	Zavițki Elpidifor Artemie	Diacon-cântăreț, preot ⁹	s. selemet, r-nul Cimișlia, jud. Bender.	1883	Scos de la înregistrare 06.09.1946
171.	171.	Pulbere Feodor Emmanuil	Cântăreț	s. Frasino, r-nul Târnova, jud. Soroca	1918	-
172.	172.	Gabjila Alexandru Feodor	Diacon ⁴ ; Din 23.10.1945 preot	or. Chișinău, biserica Cimitirului; s. Stolniceni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău ⁴ ; s. Drăgușanii	1897	-

¹¹ Indicat în original „tot acolo”.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				Vechi, r-nul Cotovski, cu deservirea s. Dahnovici.		
173.	173.	Budeanu Petru Semeon ⁴	Preot	s. Ialoveni, r-nul și jud. Chișinău	1891	Scos de la evidență 16.11.1945
174.	174.	Pascariuc Matvei Semeon	Diacon ⁴ ; Preot	Diacon ⁴ bis. Catedralei din Chișinău; s. pelinia, r-nul și jud. Bălți ¹ ; transfert în s. Muncești 23.04.1947; s. Bardar, r-nul Cotovski, 28.01.1948 ⁴ ; transferat în s. Cotova, r-nul Zgurița.	1903	În dosar lipsește ancheta să fie completată. (Vezi Nr. 5/1945 – n.n.)
175.	175.	Grimaliski Leonid Mitrofan	Preot	Bis. Sf. Treime, or. Chișinău	1881	-
176.	176.	Malai Carp Ivan	Diacon-cântăreț ⁴ ; Hirotonit preot 12.10.1945	s. Cobusca Nouă, r-nul Bulboaca, jud. Bender; biserica Sf. Treime or. Chișinău s. Strășeni, r-nul strășeni	1896	-
177.	177.	Isman Vasilie Andrei	Diacon-cântăreț	s. Ialoveni, r-nul și jud. Chișinău; or. Bălți, Catedrala Veche, din 25.06.1946	1898	Scos de la evidență
178.	178.	Levițki Constanti Leontir	Preot	Bis. Înălțarea Domnului, or. Chișinău	1912	Scos de la evidență 22.02.1946
179.	179.	Pashalov Ivan (Ieronim) Gheorghe	Preot	s. twardița, r-nul ciadâr-Lunga, jud. Cahul	1881	-
180.	180.	Muntean Vasile (Vitalie) Zaharia	Ieromonah	s. Slobozia Hodorogea, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	1878	-
181.	181.	Godoroja Isai Andrei ⁴	Cântăreț	s. Slobozia hodorogea, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	1898	A ieșit pe motiv de boală
182.	182.	Guțu Nicolae Ivan	Cântăreț	s. recea, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	1902	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
183.	183.	Stratulat Nicolai Artemie	Cântăreț	s. Colbasnaia, r-nul Râbnița	1902	-
184.	184.	Brigai Mihail Leontie	Cântăreț	s. Ialoveni, r-nul și jud. Chișinău	1896	-
185.	185.	Goncerenco Vasile Onofrei	Cântăreț	s. Lozova, r-nul Strășeni, 14.08.1945	1885	-
186.	186.	Boțan Vasile Nicolae	Preot	s. Lozova, r-nul Strășeni, 14.08.1945	1890	-
187.	187.	Baltala Petru Vichentie	Cântăreț	s. Lozova, r-nul Strășeni, 14.08.1945	1904	-
188.	188.	Bodiu Ivan Isai	Preot	s. Vodeana(?), r-nul Soroca, 14.08.1945	1899	-
189.	189.	Railean Iacov Zinovie	Cântăreț	s. Vodenî, jud. Soroca, 14.08.1945	1888	-
190.	190.	Bezuglâi Nicolai Leontie	Preot	s. ..., r-nul ..., jud. Soroca ⁴ ; s. Troițcoe, r-nul Romanovca, jud. Bender 06.02.1948	1895	Scos de la evidență 12.02.1946 ⁴
191.	191.	Goisov Antonie Nicolae	Preot	s. Bădiceni, r-nul Zgurița, 14.08.1945	1889	-
192.	192.	Ursu Stepan Petru	Cântăreț	s. Baccialia, r-nul Căușeni, 14.08.1945	1920	-
193.	193.	Bergheu Pavel Stepan	Cântăreț	s. Bădiceni, r-nul Zgurița, 14.08.1945	1896	Scos de la evidență, 29.05.1948
194.	194.	Tipa Gheorghe Feodor	Cântăreț	s. derneu, r-nul Brăviceni, 14.08.1945	1891	-
195.	195.	Chipra Pantelimon Stepan	Cântăreț	s. Chișcalia, r-nul Căinari, 14.08.1945	1893	-
196.	196.	Caguria Nicolai Nichifor	Preot	s. bahcealia, r-nul Căușani, jud. Bender, 14.08.1945	1901	-
197.	197.	Aronov Vladimir Ivan	Preot	bis. Constantin și Elena, r-nul Râșcani, or. Chișinău ⁴ ; biserica Tuturor Sfinților (a Cimitirului), or. Chișinău	1887	-
198.	198.	Botezat Serghei Ivan	Cântăreț	bis. Constantin și Elena, r-nul Râșcani, or. Chișinău ⁹	1885	Scos de la evidență

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						29.08.1946
199.	199.	Mironov Ivan (Iuvinalip)(?) Constantin	Preot (ieromonah)	s. Hoginești, r-nul Bravicea, jud. Orhei	1888	10.04.1946 scos de la evidență
200.	200.	Popa Isidor Stepan	Preot	s. Țipala, r-nul și jud. Chișinău, 15.08.1945	1870	-
201.	201.	Pascariuc Semeon Ilie	Cântăreț	Or. Soroca, bis. Cimitirului	-	Scos de la evidență și înregistrat sub nr. 17 la 31.03.1947.
202.	202.	Achimov Nicolai Terentie	Preot	S, Târnoveni ⁴ , Parcani, r-nul Tiraspol, 15.08.1945	1892	-
203.	203.	Natiainăi Ivan Naum	Preot	s. Cucieri, r-nul Dubăsari	1883	-
204.	204.	Antonovici Leonid Nicolae	Preot	s. Iablunul Nou, r-nul Glodeni, 15.08.1945	1912	16.11.1945, scos de la evidență
205.	205.	Maliniov Vladimir Isidor	Preot	s. Supeia, r-nul Tiraspol, 15.08.1945	1889	-
206.	206.	Dobrov Semen Timofei	Cântăreț	(s. Parcani) s. Târnoveni, r-nul Tiraspol, 15.08.1945	1899	-
207.	207.	Porojniacov Mihail Nichifor	Cântăreț	s. Sucleni, r-nul Tiraspol, 15.08.1945; or. Tiraspol; transferat în grigoriopol 29.04.1947 ⁴ ; s. Malaești, r-nul Tiraspol,	1888	-
208.	208.	Bolduma-Abanarița Ivan Gheorghe	Preot	s. Bleșenouți, r-nul Edineți, 15.08.1945	1888	-
209.	209.	Uspenski Pavel Ivan	Preot	s. Abaclia, r-nul Romanovca, 16.08.1945 ⁴ ; or. Bender, biserica Schimbarea la Față	1880	Scos de la evidență 19.09.1946 ⁴
210.	210.	Liulicenco Petru Andrei	Preot	s. Gura Bâcului, r-nul Bender.	1874	-
211.	211.	Malai Anatolii Semeon	Preot	s. Mereni, r-nul Vadul lui Vodă, 16.08.1945, 27.04.1948.	1913	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
212.	212.	Stahovski Ivan Dimitrie	Preot	s. Sipoteni, r-nul Călărași, 16.08.1945	1887	-
213.	213.	Chitoroaga Mihail Constantin	Cântăreț	s. Sipoteni, r-nul Călărași, 16.08.1945	1899	-
214.	214.	Lipcan Timofei Vasile	Cântăreț	s. Sipoteni, r-nul Călărași, 16.08.1945	1913	-
215.	215.	Cuprianov Nicolai Leon	Preot	s. Buțeni, r-nul Cotovski, 16.08.1945	1893	Scos de la evidență, 16.11.1946
216.	216.	Garbuz Alexei Ivan	Cântăreț	s. Buțeni, r-nul Cotovski, 16.08.1945	1895	-
217.	217.	Ursulia Ilie Ifrim	Cântăreț	s. Buzieni, r-nul Cotovski, 16.08.1945	1893	-
218.	218.	Frunzeti Anfilohie Emilian	Ieromonah (preot)	s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, 16.08.1945 ⁴ ; s. Onești, r-nul Bravicea ⁴ ; s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni 10.03.1948	1904	-
219.	219.	Ceban Lazar Luca	Cântăreț	s. Seliște, r-nul Nisporeni, 16.08.1945	1885	-
220.	220.	Horez(?) Dimitrie Cazimir	Ieromonah (preot)	s. Seliște, r-nul Nisporeni, 16.08.1945	1875	Scos de la evidență 29.08.1945.
221.	221a.	Cosenco Feodosii Achim	Ierodiacon	Or. Chișinău, bis. Ciuflea, 16.08.1945	1876	-
222.	222a.	Cernicenco Feodor Andrei	Preot	s. Slobozia, r-nul Sloboziam 16.08.1945	1904	-
223.	221b.	Repnicov Alexandru Ivan	Diacon	s. Slobozia, r-nul Slobozia, 16.08.1945	1903	Hirotonit preot 27.06.1946
224.	222b.	Ostrov Vasile Vasile	Preot	Or. Tiraspol, 16.08.1945	1894	-
225.	223.	Taban Alexandru Petru	Diacon ⁴ ; Preot	s. Iabloul Nou, r-nul Glodeni, 16.08.1945	1898	-
226.	224.	Fiolcovski Antonin Iannoarovici ⁴	Diacon	Or. Tiraspol, 16.08.1945	1899	Reînregistrat sub nr. 507/68

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
227.	225.	Dascal Iacov Iustin ⁴	Cântăreț	Or. Tiraspol, 16.08.1945	1893	16.03.1946, Scos de la evidență: oprit.
228.	226.	Stegraescu Vasilie Dmitrie	Preot	s. Caușani, r-nul Căușani, 16.08.1945	1896	-
229.	227.	Dobrovolski Vasile Trofim	Cântăreț ¹ , Preot	s. Malaiești, r-nul Tiraspol, 16.08.1945 ⁴ ; s. Tocmazea, r-nul Tiraspol	1879	Hirotonit preot și transferat
230.	228.	Malai Leonid Semeon	Cântăreț	s. Mereni r-nul vadul lui Vodă, 16.08.1945	1916	-
231.	229.	Vorniceanu Leonid Vladimir ⁴	Preot	s. Drăgușeni Vechi, r-nul Cotovski, 16.08.1945 ⁴ ; transferat în s. Costești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	1908	-
232.	230	Lozanu Serghei Constantin	Preot	s. Strășeni, r-nul Strășeni, 16.08.1945.	1896	Scos de la evidență la 24.01.1946
233.	231.	Cebotari Feodor Gheorghe	Cântăreț	s. Drăgușeni, r-nul Cotovski, 16.08.1945	1903	-
234.	232.	Vrabie Nicolai Vasile	Cântăreț	s. Dahnovici, r-nul Cotovski, 16.08.1945	1891	-
235.	233.	Popa Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Strășeni, r-nul Strășeni, 16.08.1945	1911	-
236.	234.	Flueraru Gheorghe Ivan	Cântăreț ⁴ , Preot	s. Mândrești. R-nul Chișcăreni, jud. Bălți, 16.08.1945; transferat în s. Ghiendieni, r-nul Glodeni, jud. Bălți.	1911	Hirotonit preot și transferat
237.	235.	Voriceanu Vladimir Ivan	Preot	s. Semeonovca, r-nul Volontir, 17.08.1945	1882	-
238.	236.	Rotari Tihon Dionisie	Protodiacon	Catedrala or. Chișinău	-	-
239.	237.	Leuca (Ielisei) Efrosin Ivan	Ieromonah (preot)	s. Voronovo, r-nul Vertiujan, 17.08.1945	-	-
240.	238.	Calcatin Andrei Leon, 1905	Cântăreț	s. Voronovo, r-nul Vertiujan, 17.08.1945	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
241.	239.	Ciumaș Dimitrie Vasile	Cântăreț	s. Salcuța, r-nul Căinari, 17.08.1945 ⁴ ; s. Volcineț, r-nul Călărași, jud. Chișinău ⁴ ; or. Fălești, r-nul Fălești	1908	-
242.	240.	Spucila (Mihail) Marian Moisei	Ieromonah (preot)	s. Brânzeni, r-nul Râșpopeni	1893	02.09.1946, scos de la evidență
243.	241.	Melnicov Alexandru Grigorie	Preot	s. Solcea, r-nul Cotuijuni, 17.08.1945	1895	-
244.	242.	Stepan Constantin Petru	Preot	s. Cotuijuni, r-nul Cotuijuni, 17.08.1945	1910	-
245.	243.	Orbu Constantin Avgustin Timofei	Ieromonah (preot)	s. Văsieni, r-nul Cotovski, 17.08.1945	1914	-
246.	244.	Iosip Mihail Ivan	Cântăreț	s. Văsieni, r-nul Cotovski, 17.08.1945	1920	Hirotonit preot și înregistrat la 31.11.1948
247.	245.	Svetlov Filip Andrei	Protoiereu	or. Orhei, 17.08.1945	1871	-
248.	246.	Apostol Mihail Ivan	Preot	s. Manoilești, r-nul Cotovski, 17.08.1945	-	Scos de la evidență 03.01.1946
249.	247.	Istrate Vladimir Mihail	Cântăreț	s. Manoilești, r-nul Cotovski, 17.08.1945	1912	-
250.	248.	Pereteatcov Alexandru Mihail	Cântăreț	s. Comrat, r-nul Comrat, 17.08.1945 ⁴ ; transferat în or. Chișinău, r-nul Stalin, bis. Sf. Treimi	1893	Scos de la evidență
251.	249.	Țurcan Gherman Gheorhe Mihail	Ieromonah (preot)	s. Tocuz, r-nul Taraclia, 17.08.1945	1885	Scos de la evidență 28.11.1946
252.	250.	Țurcan Feoctist Sosfanovici	Cântăreț	s. Tocuz, r-nul Taraclia, 17.08.1945	1893	Scos de la evidență 22.08.1948
253.	251.	Nagacevski Dimitrie Feodor	Cântăreț ⁴ : Preot	s. Cur..., r-nul Chiperceni, 17.08.1945 ⁴ ; Gureștii de Sus, r-nul Cotuijuni, jud. Soroca,	1908	Hirotonit 12.01.1946.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				06.02.1947 ⁴ ; transferat în s. Bușeuca, r-nul Chiperceni		
254.	252.	Pisica Ivan Ilici	Cântăreț	s. Bardar. R-nul Cotovski, 17.08.1945	-	-
255.	253.	Zavițki Vitalie Elipidifor	Preot	s. Selemet, r-nul Cimișlia, 17.08.1945	1915	Scos de la evidență 06.09.1946
256.	254.	Șutu Grigorie Ivan	Cântăreț	s. Oleșcani, r-nul Râspopeni, 17.08.1945	-	-
257.	255.	Ghireac Iacov (Ivan) Afanasie	Ieromonah (preot)	s. Drumul Băcioiului, r-nul Lenin, jud. Chișinău	1881.	-
258.	256.	Galiț (Baliț) Serghei Pavlovici	Cântăreț ⁴ ; Preot	s. Petrești, r-nul Ungheni, jud. Bălți, 18.08.1945; s. Uțești, r-nul Ungheni, jud. Bălți ⁴ ; s. Volcineț, r-nul Călărași.	1917	Hirotonit preot 18.02.1946, Nr. 79.
259.	257.	Chișca Feodor Gheorghe	Preot	Or. Chișinău, Catedrala Chișinău	-	-
260.	258.	Popovici Timofei Nicolae	Cântăreț ⁴	s. Țipala, r-nul Chișinău ⁴	1899	(vezi Nr. 9/1945 –n.n.)
261.	258(a).	Bâzgu Efimie Ivan	Cântăreț	Drumul Băcioiului, r-nul Lenin, or. Chișinău	1902	-
262.	259.	Frija Ivan Constantin	(Diacon) ⁴ ; (Cântăreț); (Preot) ⁴	s. Vorniceni, r-nul Strășeni; 20.08.1945; s. Milești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău; 20.02.1946 ⁴ ; din 29.01.1948 în s. Bahmut, r-nul Călărași.	1880	-
263.	260.	Pleșca Ioac him (Ivan) Feodor	Ieromonah (preot)	s. Strășeni, r-nul Strășeni, 20.08.1945	1889	Scos de la evidență
264.	261.	Sârcu Petru Vasile	Cântăreț	s. Strășeni, r-nul Strășeni, 20.08.1945	-	-
265.	262.	Țurcanu Feodor (Fedosei) Gheorghe	Ieromonah (preot)	s. ..., r-nul ..., 20.08.1945 ⁴ ; s. Durlești, r-nul Chișinău, 11.02.1948	-	-
266.	263.	Iaremciuc Amvrosii Vasile	Preot	s. Clocușna, r-nul Ocnița, jud. Soroca	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
267.	264.	Popovici Feodor Maxim	Preot	s. Bârlădeni, r-nul Ocnîța	1882	-
268.	265.	Levițki Mihail Zaharia	Preot	s. Guseni, r-nul Ocnîța, 21.08.1945	1878	-
269.	266.	Popescu Nicolae Ivan	Cântăreț	s. Clocușna, r-nul Ocnîța, 21.08.1945	1879	-
270.	267.	Moiseev Alexandu Cozma	Cântăreț	s. Bârlădeni, r-nul Ocnîța, 21.08.1945	1881	-
271.	268.	Rubac Ivan Vasile	Cântăreț	s. Ruseni, r-nul Ocnîța, 21.08.1945 ⁴ ; s. Denjeni, r-nul Ocnîța, jud. Soroca	1911	Desemnat preot sub Nr. 587/198
272.	269.	Botnari Foma Anton	Cântăreț	s. Pitușca, r-nul Călărași, 21.08.1945	1919	-
273.	270.	Panga Iacov Efim	Preot	s. Colbasnoe, r-nul Râbnîța, 29.08.1945; transferat s. Caterinovca, r-nul Camenca, 11.08.1948	1904	-
274.	271.	Dumbrava Valentin Mihail	Preot	s. Bujerovca, r-nul Soroca, 22.08.1945	-	-
275.	272.	Iarmolovici Nicolai Alexei	Preot	or. Soroca, (...), r-nul Soroca, 22.08.1945; desemnat în s. Chetrosu, r-nul Drochia, jud. Sorca ⁴ ; s. Volovița, r-nul și jud. Soroca, 30.01.1948	1892	-
276.	273.	Burjacovski Alexandru Pantelimon	Cântăreț	s. Bujorovca, r-nul Soroca, 22.08.1945	1881	-
277.	274.	Negura Ivan Alexandru	Preot	s. Sălcuța, r-nul Căinari, 22.08.1945	1913	-
278.	275.	Cornici Vasile Vonifatie	Preot (protopopul jud. Bălți)	s. Sofia, r-nul Bălți	1901	Scos de la evidență
279.	276.	Budnevici Arefa Vasile	Preot	s. Vâhvatint, r-nul Râbnîța, 22.08.1945	1869	-
280.	277.	Gorciac Luca Ivan	Preot	s. Feștelnița, jud. Bender, r-nul Căușani 04.09.1945	1890	Sub nr. 277 informațiile să fie

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						căutate(?)
281.	278.	Spinei Nicolae Vasile	Preot	or. Comrat, jud. Bender, 04.09.1945	1880	-
282.	279.	Turcu Leontie Alexei	Cântăreț	or. Comrat, jud. Bender, r-nul Comrat, 04.09.1945	1883	Scos de la evidență 29.08.1946
283.	280.	Tudose Grigore Efimie	Preot	s. Cubolta, jud. Bălți același r-n, 04.09.1945	1907	-
284.	281.	Sajin Ivan Vasile	Cântăreț	s. Pogănești, jud. Chișinău, r-nul Cotovski, 04.09.1945	1912	Hirotonit ... și înregistrat în anul 1947
285.	282.	Gânu Serghei Grigore	Cântăreț	s. Sofia, jud. Șî r-nul Bălți, 04.09.1945	1910	-
286.	283.	Bârsan Nicolae Ilie	Cântăreț	s. Cubolta, jud. Bălți același r-n, 04.09.1945	1922	Scos de la evidență 06.09.1946
287.	284.	Moraru Diodor Mihail	Ieromonah (preot)	s. Rădeni, jud. Bălți, r-n Cornești, 04.09.1945	1895	-
288.	285.	Crețu Ivan Grigore ⁴	Cântăreț	s. Rădenii Vechi, jud. Bălți, r-nul Cornești, 04.09.1945	1895	-
289.	286.	Șepitca Nicolae Trofim	Cântăreț	s. Gura Bâcului, jud. și r-nul Bender, 04.09.1945	1887	-
290.	287.	Șelar Petru Chiril	Cântăreț	s. Comrat, jud. Bender, r-nul Comrat, 04.09.1945	1886	-
291.	288.	Șeglov Feoctist (Feodor) Vasile	Ieromonah (preot)	s. Măndrești, r-nul Chișcăreni, r-nul Bălți, 04.09.1945	1908	-
292.	289.	Glasu Semeon Iacov	Cântăreț	or. Chișinău, Catedrala Chișinău, 04.09.1945	1903	Reînregistrat sub Nr. 500/61
293.	290.	Nastas Ardalion (Afanasie) Ivan	Ieromonah (preot)	s. Mileștii Mici, jud. Șî r-nul Chișinău, 04.09.1945 ⁴ ; s. Camencia, r-nul și jud. Orhei, 17.03.1947	1893	-
294.	291.	Braga Isai Nicolae	Cântăreț	s. Ulmu, jud. Chișinău, r-nul Cotovski, 04.09.1945	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
295.	292.	Leu Antonie Alexei	Cântăreț	s. Taraclia, r-nul Căinari, jud. Bender, 04.09.1945	1910	-
296.	293.	Rozmerița Petru Pavel	Cântăreț	s. Găuzeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei, 04.09.1945	1921	-
297.	294.	Balinski Petru Ivan	Cântăreț	s. Pereni, r-nul Rezina, jud. Orhei, 04.09.1945 ⁴ ; transferat în s. Horodiște, r-nul Rezina, din 15.04.1948	1898	-
298.	295.	Curoș Andrei Mihail	Cântăreț	s. Rublenița, r-nul Soroca, 04.09.1945	-	-
299.	296.	Șapcinski Serghei Gheorghe	Preot	s. Terebna, r-nul Bratușani, jud. Bălți, 17.10.1945	1882	-
300.	297.	Gherman Stepan Dimitrie	Cântăreț	s. Terebna, r-nul Bratușani, jud. Bălți, 17.10.1945	1913	-
301.	298.	Malcoci Damian Vasilie	Preot	s. Abaclia, r-nul Romanovca, jud. Bender, 17.10.1945	1899	Scos de la evidență 14.02.1946
302.	299.	Babin Gheorghe Arsenie	Preot	s. Șerhouți, r-nul Lipcani, jud. Bălți 18.10.1945; transferat în s. Lipcani cu deservirea satelor Calvaț și Srevcouți(?) 04/05.04 1947	1871	Scos de la evidență 05.04.1948
303.	300.	Burlacu Anton Vlasie	Cântăreț	s. Șolcani, r-nul Zgurița, jud. Soroca, 19.10.1945	1906	-
304.	301.	Titomir Petru Arsenie	Cântăreț	s. Dubova, r-nul Dubăsari, 19.10.1945	1903	-
305.	302.	Eftodi Petru Stepan ⁴	Cântăreț ⁴	s. Pașcani, r-nul Criuleni, jud. Orhei, 19.10.1945 ⁴ ; transferat în s. Drăsliceni sub Nr. 489/57	1898	-
306.	303.	Zaițev Șztefan Nicolae	Preot	s. Tomai, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul, 19.10.1945	1882	-
307.	304.	Josanu Gheorghe Mihail	Cântăreț	Suburbia Muncești, or. Chișinău, 22.10.1945	1916	Scos de la evidență 29.08.1946

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
308.	305.	Ababii Vladimir Grigorie	Preot	s. Volocineț, r-nul Călărași, jud. Chișinău; 22.10.1945	1912	Scos de la evidență 06.08.1946; restabilit în funcție
309.	306..	Râmea (Efrim) Efimii Vasilie	Ieromonah	s. Muncești, r-nul Stalin, jud. Chișinău, 23.10.1945	1880	Scos de la evidență
310.	307.	Safronin Petru Dimitrie	Preot	s. Giurgiulești, r-nul Vulcănești, jud. Cahul, 23.10.1945	1877	-
311.	308.	Coșiug Dimitrie Mihail	Preot	s. Racovăț, r-nul și jud. Soroca	1895	-
312.	309.	Ianachii Vasile Alexei	Cântăreț	s. Racovăț, jud. Soroca, 23.10.1945	1922	-
313.	310.	Âurcan Gheorghe Stepan	Cântăreț	s. Volcineț, r-nul Călărași, jud. Chișinău, 23.10.1945	1902	-
314.	311.	Crețu Trifan Petru	Cântăreț	s. Mașcauți. R-nul Susleni, jud. Orhei, 24.10.1945	1895	Scos de la evidență, 05.04.1948
315.	312.	Lutnirov Evghenie Dimitrie ⁴	Protoiereu	s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul, 24.10.1945	1890	Scos de la evidență 22.08.1946
316.	313.	Adomniții (Paisie) Petru Iacov	Ieromonah	s. Ghidighici, r-nul vadul lui Vodă, jud. Chișinău, 24.10.1945	1888	-
317.	314.	Ghelbet Afanasie Ivan	Cântăreț	s. Ghidighici, r-nul vadul lui Vodă, jud. Chișinău, 24.10.1945	1885	-
318.	315.	Lutenco Venedict Vasile	Cântăreț	s. Ermoclia, r-nul Căușani, jud. Bender, 24.10.1945	1919	-
319.	316.	Roșca Andrei Ilarion	Cântăreț	s. Căușanii Noi, r-nul Căușani, jud. Bender, 24.10.1945	1918	-
320.	317.	Dubianski Victor Aristarh	Preot	s. Medveja, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 24.10.1945	1888	Scos de la evidență; Reînregistrat

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						sub nr. 502/63
321.	318.	Babii Nicolae Dimitrie	Cântăreț	s. Medveja, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 24.10.1945	1891	Scos de la evidență 14.02.1948
322.	319.	Șmatoc (Sevastian) Serghei Semion	Ieromonah (preot)	s. Ghetlova, r-nul Bravicea, jud. Orhei, 25.10.1945	1888	-
323.	320.	Preciun Semeon Ivan	Cântăreț	s. Ghetlova, r-nul Bravicea, jud. Orhei, 25.10.1945	1899	-
324.	321.	Mârzac Nicolai Dimitrie	Cântăreț	s. calarași, r-nul Călărași, jud. Chișinău, 25.10.1945	1910	-
325.	322.	Eșanu Fedot Ivan	Cântăreț	s. Selemet, r-nul Cimișlia, jud. Bender, 26.10.1945	1922	-
326.	323.	Usatii Vasile Foma	Cântăreț	s. Scorțeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei, 26.10.1945	1897	-
327.	324.	Moruz (Veniamin) Vasilie Gheorghe	Ieromonah (preot)	s. Scorțeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei, 26.10.1945	1878	-
328.	325.	Toma (Amvrosie) Andrei Constantin	Ieromonah (preot)	S. Trușeni, jud. Și r-nul Chișinău, 30.10.1945; s. Strășeni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	1883	-
329.	326.	Bivol Elisei Ivan	Cântăreț	s. Trușeni, r-nuș Chișinău, 30.10.1945	1901	Scos de la evidență 29.08.1946
330.	327.	Feodorișen (Feoctist) Feodor Pavel	Ieromonah	s. Jora, r-nul Susleni, jud. Orhei, 30.10.1945; transferat s. Colibaș, r-nul Vulcănești, 04.06.1948	1890	-
331.	328.	Novacov Ivan Dimitrie	Preot	s. Horăști, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 30.10.1945	1879	-
332.	329.	Cremenski Mihail Ivan	Preot	s. Grușca, r-nul Camenca; transferat în s. Cerline, r-nul Vertiujani, jud. Soroca.	1887	-
333.	330.	Berglea Ilie Chiril	Preot	s. Drochia, r-nul Târnova, jud. Soroca, 31.10.1945	1915	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
334.	331.	Țurcan Nicolae Gavriil	Cântăreț	s. Drochia, r-nul Târnova, jud. Soroca, 31.10.1945	1923	-
335.	332.	Alexandri Anatolie Leonid	Preot	s. Berezlogi, r-nul Susleni, jud. Orhei, 31.10.1945; transferat la 14.03.1946 în s. Susleni, r-nul Susleni, jud. Orhei.	1913	Scos de la evidență.
336.	333.	Cupcia (Mihail) Feodor Vasile	Ieromonah	s. Tătărești, r-nul Strășani, jud. Chișinău, 31.10.1945	1890	-
337.	334.	Lupașco Timofei Dimitrie	Cântăreț	s. Tătărești, r-nul Strășani, jud. Chișinău, 31.10.1945	1884	-
338.	335.	Chirița Nicolae Istrate ⁴	Preot	s. Ialoveni, r-nul Chișinău, 05.11.1945	-	16.03.1946 Scos de la evidență
339.	336.	Bendiuc Daniil Pantelimon	Preot	s. Nezvertaicovo, r-nul Slobozia, 09.11.1945 ⁴ ; s. Terpovca, r-nul Tiraspol, 09.02.1948	1887	-
340.	337.	Raileanu Alexandru Ivan	Preot	s. Ignăței, r-nul Râspopeni, jud. Orhei, 10.11.1945 ⁴ ; s. Strășeni, jud. Strășeni, 31.03.1948	1916	-
341.	338.	Marin Pavel Ivan	Diacon-cântăreț	or. Chișinău, Biserica Înălțării Domnului, 10.11.1945 ⁴ ; or. Chișinău Catedrala din Chișinău, 30.01.1948;	1916	Scos de la evidență 06.09.1946 ⁴
342.	339.	Mogâldea (Serafim) Semion	Ieromonah (paroh)	s. Zubrești, jud. Chișinău, r-nul Strășeni, 12.11.1945	1890	-
343.	340.	Friptuleac Ivan Gheorghe	Cântăreț	s. Zubrești, jud. Chișinău, r-nul Strășeni, 12.11.1945	-	-
344.	341.	Simen (Sevastian) Stepan Isaia	Ieromonah	m-rea de femei Vărzărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău; 13.11.1945	1901	Scos de la evidență 06.08.1946; reînregistrat sub Nr.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						743/355
345.	342.	Perciun Vasilie Pahomie	Cântăreț	s. Mireșeni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 13.11.1945	1897	-
346.	343.	Mușinski Gheorghe Alexandru	Preot	s. Varvarovca, r-nul Florești, jud. Soroca, 14.11.1945	1898	-
347.	344.	Cebanu Vladimir Ivan	Cântăreț	s. Varvarovca, r-nul Florești, jud. Soroca, 14.11.1945	1899	-
348.	345.	Bârcu (Nicanor) Nicolae Vasile	Ieromonah	s. Țâra, r-nul Florești, jud. Soroca, 14.11.1945	1892	Scos de la evidență 29.08.1946
349.	346.	Placinda Ivan Feodor	Preot	s. Bratușani, r-nul Brătușani, jud. Bălți, 14.11.1945	1896	-
350.	347.	Guțu Mihail Emanuil	Preot	s. Balasinești, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 14.11.1945	1905	-
351.	348.	Guțu Gheorghe Petru	Cântăreț	s. Balasinești, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 14.11.1945	1923	-
352.	349.	Blajin Nicolae Zaharia	Cântăreț	s. Pererâta, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 14.11.1945	1913	-
353.	350.	Gaftan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Corjeuți, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 14.11.1945	1897	-
354.	351.	Bârca Vasile Mihail	Preot	s. Tribcouți, r-nul Briceni, jud. Bălți, 14.11.1945	1872	-
355.	352.	Guzdnova Raisa (Maria) Mihail	Egumenă	Egumena m-rii de femei Răciula, r-nul Călărași, jud. Chișinău, 14.11.1945	1883	-
356.	353.	Schidu Mihail Nestor	Cântăreț	s. Tribcouți, r-nul Briceni, jud. Bălți, 14.11.1945	1885	-
357.	354.	Crialnic Agafia (Plamonida) Samuil	Egumenă	m-rea Vărzărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău, 14.11.1945	1901	-
358.	355.	Savin Nicolae Ivan	Preot	s. Cosăuți, r-nul și jud. Soroca, 14.11.1945	1904	-
359.	356.	Vustean Anton Titus	Preot (paroh)	s. Calicouți, r-nul Briceni, jud. Bălți, 14.11.1945; s. Râșcanim 14.03.1946	1912	-
360.	357.	Țerța Constantin Vasile	Preot	s. Țăbirica, r-nul Bravicea,	1908	-(?)

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				jud. Orhei, 14.11.1945 ⁴ , transferat în s. Seliște, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău, 28.11.1946		
361.	358.	Șundeac Filaret Chiril	Preot	s. Cuciurești (?), r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	-	Scos de la evidență 02.01.1947.
362.	359.	Chirilovici Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Tabani și s. Colicouți r-nul Briceni, jud. Bălți, 14.11.1945	1888	-
363.	360.	Vracean Nicolae Alexandru	Cântăreț	s. Țibirica, r-nul Bravicea, jud. Orhei	1924	Scos de la evidență 29.08.1946
364.	361.	Oleinic Nicolai Vasile	Cântăreț	s. Bratușani, jud. Bratușani, jud. Bălți, 14.11.1945	1919	-
365.	362.	Bucuros Pavel Afanasie	Cântăreț	s. Bratușani, jud. Bratușani, jud. Bălți, 14.11.1945	-	-
366.	363.	Manole Dimitrie Stepan	Cântăreț	s. Salcea, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca, 14.11.1945	1913	-
367.	364.	Patrașco Petru Feodor	Cântăreț	s. Sângerei, r-nul Sângerei, jud. Bălți, 14.11.1945	1920	-
368.	365.	Stavenski Foma (Feofilact) Feodor	Preot (ieromonah)	s. Sângerei, r-nul Sângerei, jud. Bălți, 14.11.1945	-	Scos de la evidență 29.08.1946
369.	366.	Dumitruc Serghei (Dionisie) Alexei	Preot (ieromonah)	s. Gura Galbenă, r-nul Cimișlia, jud. Bender	1906	Scos de la evidență, 31.05.1947
370.	367.	Izmana Semeon Ivan ¹	Cântăreț	s. Sireți, r-nul Strășeni, jud. Chișinău, 19.11.1945	1903	Transferat ...
371.	368.	Conoval Nicolae Ivan	Cântăreț	s. Tițcani, r-nul Lipcani, jud. Bălți. 15.11.1945	1910	-
372.	369.	Turcin Serghei Chiril	Preot	s. Biești, r-nul Chiperceni, jud. Orhei, 15.11.1945; s. Cuizăuca, r-nul Chiperceni, jud. Orhei ⁴ ; transferat s. Morozăni, r-nul Orhei	1891	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
373.	370.	Puciubinski Alexandru Mihail	Preot	s. Bubuieci, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău, 15.11.1945	1884	-
374.	371.	Nemțan Semeon Ivan	Cântăreț	s. Bubuieci, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău, 15.11.1945	-	-
375.	372.	Mereuța (Averichie) Axinte Dimitrie	Ieromonah (preot)	s. Bacancea, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți; transferat s. Măgura, r-nul Fălești	-	-
376.	373.	Grigorachi Nicolai Ivan	Preot	s. Beliceni, r-nul Sângere, 15.11.1945	1894	-
377.	374.	Borodatâi (Sestie) Ștefan Ivan	Cântăreț	s. Bocancea, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți, 15.11.1945	-	-
378.	375.	Severin Mihail Pavel	Preot	s. Leușeni, r-nul Bujor, jud. Chișinău, 15.11.1945; transferat în s. Minjir ⁴ ; transferat în or. Cahul, MSSR 05.06.1948	1912	-
379.	376.	Plamadeala Gheorghe Ivan	Preot	s. Nemțeni, r-nul Bujor, jud. Chișinău 15.11.1945; transferat s. Calarași, r-nul Călărași, jud. Chișinău, 18.05.1948	1911	-
380.	377.	Curilovski Vladimir Ivan	Preot	s. Lăpușna, r-nul Bujor, jud. Chișinău, 15.11.1945	1888	-
381.	378.	Guma Mihail Constantin	Preot	s. Voinescu, r-nul Bujor, jud. Chișinău, 15.11.1945	1890	16.03.1946 scoși de la evidență.
382.	379.	Trohin Vasile Pimen	Cântăreț	s. Lăpușna, r-nul Bujor, jud. Chișinău, 15.11.1945	1895	-
383.	380.	Binețki Dimitrie Boris	Cântăreț	s. Lăpușna, r-nul Bujor, jud. Chișinău, 15.11.1945 ⁴ ; or. Chișinău, bis. Cimitirului	1908	-
384.	381.	Gorcea Ivan Constantin	Cântăreț	s. Colinouți, r-nul Briceni, jud. Bălți, 16.11.1945	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
385.	382.	Gondiu Porfirie Carp	Preot	s. Batâr, jud. Căinari, jud. Bender, 16.11.1945	1900	Scos de la evidență 01.11.1947
386.	383.	Vozian Petru Ivan	Cântăreț	s. Batâr, jud. Căinari, jud. Bender, 16.11.1945	1919	-
387.	384.	Omelianov Porfirie Efrim	Cântăreț	Or. Bender, bis. Alexandru Nevski, 20.11.1945	-	-
388.	385.	Petreanu Ioan Fedot	Preot	s. Ciuc-Maidan, r-nul Romanovca, jud. Bender, 22.11.1945	-	-
389.	386.	Chiper Feodor Stepan	Preot	s. Cenac, r-nul Cimișlia, jud. Bender, 23.11.1945; transferat în s. Cârpești, r-nul Baimaclia, jud. Cahul	1897	-
390.	387.	Vulpescu (Vucitici) Forfolomei Gheorghe	Cântăreț	s. Pugăcenii, r-nul Bulboaca, jud. Bender, 26.11.1945	1901	-
391.	388.	Cvasnițki Nicolae Tihon ⁴	Preot	s. Caragași, jud. Slobozia ¹² , 27.11.1945	-	Scos de la evidență 05.06.1947
392.	389.	Cernei Efimie Ivan	Preot	s. Cubani, r-nul Bolotinului, jud. Bălți, 28.11.1945	1900	-
393.	390.	Idjilov Petru Damian	cântăreț	s. Tarastcov, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul, 29.11.1945	1884	Scos de la evidență, 22.08.1946
394.	391.	Frija Dimitrie Constantin	Preot	s. Ursoaia, r-nul Căușani, jud. Bender, 29.11.1945	-	-
395.	392.	Merla Feodor Stepan	Cântăreț bătrân	s. Manoilești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 29.11.1945	1898	Scos de la evidență
396.	393.	Maslov Ioan Trofim	Preot	s. Nimorăni, jud. și r-nul Chișinău, 29.11.1945	1899	Scos de la evidență
397.	394.	Arnaut Fadei Mihail	Diacon-cântăreț	s. Costești, r-nul Cotovski, 29.11.1945	-	Scos de la evidență și reînregistrat ca preot la

¹² A se citi r-nul Slobozia.

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
						08.03.1948
398.	395.	Lozovan Pavel Vasile	Cântăreț	s. Costești, r-nul cotovski, jud. Chișinău, 29.11.1945	1903	Scos de la evidență și reînregistrat ca preot
399.	396.	Luțcan Filaret Filip	Cântăreț	s. Țăplești, r-nul și jud. Bălți, 29.11.1945	1905	-
400.	396(a).	Sorici Vasile Feodor	Preot	s. Căbăiești, r-nul Călărași, jud. Chișinău, 29.11.1945	1891	-
401.	397.	Doiban Nichifor Mihail	Cântăreț	s. Molești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 30.11.1945; transferat s. Țanțăreni.	1901	-
402.	398.	Ceban Gheorghe Vasile	Cântăreț	s. Cobusca nouă. R-nul Bulboaca, jud. Bender ⁴ ; transferat s. Țanțăreni, 19.05.1948	1900	-
403.	399.	Bricean (Chiprian) Alexandru Vasile	Ieromonah (preot)	s. Molești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 30.11.1945	1899	-
404.	400.	Pânzari Ivan Vasile	Cântăreț	s. Cigârleni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 30.11.1945	1897	-
405.	401.	Bodrug Ivan Vasile	Preot	s. Chirileni, r-nul Sculeni, jud. Bălți, 30.11.1945	-	-
406.	402.	Muduc Vasile Mihail	Cântăreț	s. Chirileni, r-nul Sculeni, jud. Bălți, 30.11.1945	1920	Scos de la evidență 24.07.1947
407.	403.	Trofimov Leon Leonte	Preot	s. Ghiduleni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei; s. Gordinești, r-nul Rezina, jud. Orhei; transferat în s. Dâșcova, jud. Orhei, 11.03.1948	1914	-
408.	404.	Dânga (Filaret) Feodor Emanuil	Ieromonah	s. Cobâlnea, r-nul Cotuijani, jud. Soroca, 03.12.1945	1896	Scos de la evidență, 26.03.1947
409.	405.	Ticolas Gheorghe Mefodie	Cântăreț	s. Cotuijani, r-nul Lipcani, jud. Bălți, 03.12.1945	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
410.	406.	Malai Alexandru Dimitrie	Cântăreț	s. Durlești, r-nul Chișinău	1909	Scos de la evidență și reînregistrat ca preot
411.	407.	Miron Dimitrie Alexandru	Cântăreț	s. Chiștelnița, r-nul Chiperceni, jud. Orhei, 07.12.1945	1896	-
412.	408.	Ungureanu (Gherman) Gheorghe Feodor	Ieromonah	s. Dâmbrovești, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți, 07.12.1945	1894	-
413.	409.	Gangal Vasile Iosip	Cântăreț	s. Ruseni, r-nul Ocnîța, jud. Soroca, 07.12.1945	1912	-
414.	410.	Mocrițcai Ignatie Ivan	Preot	s. Sarata Galbenă, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 08.12.1945	1880	-
415.	411.	Porcescu Demetrii Gheorghe	Cântăreț	s. Sarata Galbenă, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 08.12.1945	1880	-
416.	412.	Batâr Constantin Eroftei	Preot	s. Lohănești, r-nul Cotovski, jud. Chișinăuor, 08.12.1945; or. Cotovski, jud. Chișinău	1897	-
417.	413.	Madan Vasile Vasile	Cântăreț	Or. Cotovski, jud. Chișinău, 08.12.1945	1888	-
418.	414.	Fedoreanu Semeon Demitrie	Preot	s. Suhluceni, r-nul Telenești, jud. Chișinău, 08.12.1945	1908	-
419.	415.	Chinta Mihail Vasilie	Cântăreț	s. Suhluceni, r-nul Telenești, jud. Chișinău, 08.12.1945	1894	Scos de la evidență 29.08.1946
420.	416.	Melnic Ștefan Gheorghe	Preot	s. Pripiceni, r-nul Rezina, jud. Orhei, 08.12.1945; transferat în s. Peciște, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei; cu oficierea serviciului divin în s. Samașcani, r-nul Râșpopeni	1900	-
421.	417.	Sula Ilie Feodor	Preot	s. Costești, r-nul Cotovski,	1909	Scos de la

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				jud. Chișinău, 10.12.1945		evidență 03.01.1946
422.	418.	Dorofei Nestor Ivan	Cântăreț	s. Milești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău, 10.12.1945	1903	-
423.	419.	Burianov Nicolae ...	Preot	s. Caracui, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	1895	-
424.	420.	Hariton Zaharia Ivan	Cântăreț ⁴ , Preot	s. Caracui, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 11.12.1945 ⁴ ; s. Cociulia, r-nul Leova, jud. Chișinău	1906	-
425.	421.	Cheianu Pimen Ivan	Preot	s. Gârle, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 11.12.1945	1908	-
426.	422.	Popovici Grigorie Victor	Preot	s. Nicoreni, r-nul Râșcani, jud. Bălți ⁴ ; transferat la 17.07.1946 în s. Drăgănești, r-nul Sângerei	-	-
427.	423.	Zorea Afanasie Gheorghe	Cântăreț	-	-	-
428.	424.	Iurco Efimie Filip	Cântăreț; preot	s. Vărzărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-	Hirotonit preot la 02.03.1946
429.	425.	Corolevski Vasile (Visarion) Petru	Preot (ieromonah)	s. Sofia, r-nul și jud. Bălți	-	-
430.	426.	Ochișor Ananie Petru	Cântăreț	s. Selemet, r-nul Cimișlia, jud. Bender	-	-
431.	427.	Ignatovici Ivan Vasile	Preot	s. Pârlița, r-nul și jud. Bălți	-	-
432.	428.	Ignatovici Ivan Vasile ¹	Preot	Bis, Sf. Parascovia din or. Bălți	-	-
433.	429.	Mocriș (?) Atanasie Petru	Cântăreț	s. Biești, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	-	-
434.	430.	Țurcan Alexei Vasile	Cântăreț	s. Pârlița, r-nul și jud. Bălți	-	-
435.	431.	Enachi Alexandru Dionisie	Cântăreț	s. Bleșneuți, r-nul Edineți, jud. Bălți	-	-
436.	432.	Belinski Efimie Mihail	Cântăreț	s. Purciuleni, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-	-
437.	433.	Tabacu Ivan Feodor	Cântăreț	s. Stolniceni, r-nul Bratușani,	-	-

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Anul nașterii	Observații
				jud. Bălți		
438.	434.	Parubcov Mihail Andrei	Cântăreț	s. Congaz, jud. Cahul	-	-
439.	435.	Irinița (?) Gheorghe Ivan	Preot	s. Porciuleni, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-	-
440.	436.	Goian Matvei Pavel	Preot	s. Congaz, r-nul Congaz, jud. Cahul	-	-
441.	437.	Zaharia Iacov Trofim	09.04.1946 Cântăreț-Diacon	Bis. Sf. Nicolae, or. Orhei	-	Scos de la evidență din funcția de cântăreț de sub Nr. 198 din 11.03.1948
442.	438.	Prișovic Ștefan Fiofilact	Preot	s. Cîneșeuți, r-nul Rezina, jud. Orhei	-	-
443.	439.	Volna Valentin Feodor	Preot	s. Căinari, r-nul Căinari, jud. Bender; transferat la 29.03.1948 în s. Trușeni, r-nul Chișinău	-	-

**The Clergy from Moldavian Socialist Soviet Republic (1945-1948).
The Official Register of 1945-1948**
(Abstract)

Key-words: clergy, annexation, Bessarabia, USSR, administration, Moldavian

After the annexation of Bessarabia to the USSR (Union of Soviet Socialist Republics), the Bessarabian society faced major religious, economical, political, and social problems, which effects continue to be felt up to present days. One of the social classes that suffered numerous persecutions was the clergy. The clergymen were persecuted not only during the annexation but also during the Soviet administration. Because of this reason, in the present material we make an attempt to publish the lists of names of the priests and of church servants from Bessarabia from the last 40 years of the 20th century, registered by the Soviet authorities.

By publishing the present material we hope that we would open again a page of memory for those who devoted their life to God and to the spiritual needs of the population. At the same time, we hope that in the future we will succeed to bring into the public attention other important documentary data concerning the clergy and the church from MSSR (Moldavian Socialist Soviet Republic), which are preserved in various archives.

Alecu Russo, personaj într-o piesă de teatru a lui Scarlat Ruzenschi, coleg al său la judecătoria din Piatra Neamț

N.A. Ursu

1. Într-o notă intitulată *Știri noi despre activitatea teatrală a lui Alecu Russo*, apărută în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXI, 1970, p. 161-164, Constantin Turcu a comunicat următoarele informații privitoare la o piesă de teatru necunoscută, despre care el a presupus că ar fi fost jucată la Teatrul Național din Iași în anul 1840, între actori fiind și Alecu Russo: „Dar o descoperire, care n-a fost încă publicată, ne arată pe Alecu Russo ca actor amator încă din anul 1840. Știrea s-a consemnat pe un vechi manuscris al unei piese de teatru, găsit de către cărturarul G.T. Kirileanu de la Piatra Neamț. Nu cunosc titlul acestei piese de teatru, nici pe autorul ei. Kirileanu a fotografiat numai prima pagină a textului, dându-mi și mie un exemplar, apoi, în anul 1942, sau ceva mai înainte, a făcut o notă despre acest manuscris și a trimis-o profesorului universitar Leca Morariu, spre a fi publicată. Comunicarea ei se confirmă prin o scurtă însemnare publicată, cu următorul cuprins: «Alecu Russo, personajiu într-o piesă teatrală – după un vechi manuscris». Deci acesta a fost titlul notei lui G.T. Kirileanu¹. Mai mult nu putem ști despre această chestiune, întrucât comunicarea n-a fost publicată atunci, iar astăzi manuscrisul ei nu mai poate fi găsit². În această situație, socotim necesar să reproducem aici textul paginii fotografiate și să dăm și un facsimil după ea, în speranța că vom ușura astfel o cercetare viitoare” (p. 163).

2. Manuscrisul piesei de teatru semnalat de C. Turcu există. După moartea lui G.T. Kirileanu, în anul 1960, o parte din prețioasa lui arhivă, în care se afla și acest manuscris, a ajuns în 1961 la Biblioteca Academiei Române. Este înregistrat în *Catalogul manuscriselor românești*, BAR, 4414-5920, vol. 4, întocmit de G. Ștrempel, București, 1992, p. 66, sub cota 4608, cu următoarele date bibliografice: „Sec. XIX (mijloc); 12 f.; 22,5/18 cm. < Teatru. Scenetă în versuri intitulată «1840», având ca personaje pe Alecu Russo, sora sa, Costache Țonea, Palade >. Textul cu cerneală neagră”.

3. Pentru că atât în nota lui C. Turcu, cât și în descrierea manuscrisului din catalogul citat unele interpretări ale textului ni s-au părut eronate, care erori ar putea fi preluate ca atare în biografia lui Alecu Russo, ne-am propus să cercetăm mai

¹ Autorul citează în notă revista FF, an XII (1942), nr. 2, p. 56.

² „Conform scrisorii doamnei Octavia Leca Morariu, din 14 mai 1970”, afirmă în notă C. Turcu.

îndeaproape acest text, sperând să putem corecta acele presupuse interpretări eronate și eventual să identificăm autorul lui necunoscut.

4. Fragmentul piesei de teatru în versuri aflat în ms. 4608 de la BAR conține doar primele patru *arătări* „scene”³ din *fapta* „actul” întâi. Cu excepția personajului principal, care, după cum vom vedea, este însuși autorul piesei, celelalte personaje importante au numele lor reale: *Alecul Rusul*, *Costache Țonea* și *Palade*. Numele personajului principal este suplinit prin puncte de suspensie între două bare înclinate, /...../. Personaje secundare sunt *soră-mea*, în scena a doua (f. 5v-6r), care este sora personajului principal și soția lui Costache Țonea⁴, *omul venit de la munte*, în scena a treia (f. 7r), și *slugile cu cai gata de pornit*, în scena a patra (f. 8v).

Acțiunea piesei se petrece la Piatra Neamț, unde, în perioada 17 septembrie 1841 – 14 iunie 1844, Alecu Russo era asesor al judecătoriei ținutului Neamț, alături de personajul principal nenumit și autorul piesei, a cărui identitate o vom dezvălui mai jos. Autorul, îndrăgostit din vedere de o „madam de V” (vezi f. 9r), căreia însă nu îndrăznește să-i mărturisească iubirea, își dezvăluie cumplita suferință prietenului Alecul Rusul și cumnatului Costache Țonea, care îl sfătuiesc să renunțe la acest amor iluzoriu. Iată sfatul pe care i l-a dat personajul Alecul Rusul:

Aceste sânt trecătoare, și n-aș face niciodată
Ca să iubesc vro ființă, să-mi văd mintea tulburată!
Te sfătuiesc și pe tine, de poți, ca să dipărtezi
Un amori de stricăciune, căci răul sângur îl vezi!
Lasă mai bine să treacă, fără să-ți mai vie în gând,
Căci eu cunosc pre bine că-i să umble amar oftând!
De vrei să m-ascuți dar, eu așa te sfătuiesc,
Și orice rău îl ieu asupra-mi, dacă ții ți-l vroiesc!
Și mai bine, de vroiești, să pornim mâine la munte,
Unde trebile te cheamă și te cer să iei aminte.
Acolo tu vei cunoaște ușurința ce poți lua,
Când de toate aceste gânduri acolo tu vei scăpa.
Cu toate aceste, te rog spune-mi pe-ace muritoare,
Ca s-o știi și eu ciné-i și de poate ave plecare
La amoriul ce-l dorești ca să i-l faci cunoscut,
Și de este vro zidire vrednică așa de iubit! (f. 3r)

Cumnatul său Costache Țonea, care era asociat cu autorul piesei la o întreprindere de la Borca, pe valea Bistriței, îl dojenește astfel:

³ *Arătarea* a patra nu este terminată.

⁴ Nu sora lui Alecu Russo, cum greșit se afirmă în fișa manuscrisului din catalogul citat (vezi fig. 2).

Mă crede, n-am socotit că-n tine voi puté găsi
Un amori de nebulie, ce mintea-ți poate sminti!
Pentru o sâmplă muritoare să cuvine să păstrezi
Dureroasele săgeți de care acum oftezi?
Părăsăști a ta idei, nu fii așa de nebun,
De ce treabă aceste gânduri, de ce treabă acest suspin! (f. 6v-7r)

Personajul Palade, despre care nu rezultă din text în ce relație se afla cu celelalte trei, se adresează, în scena a treia, autorului și lui Țonea:

De veți vidé pe Rusul, spuneți-i să să pregătească,
Și fiind de trebuință, să vii să mă-ntâlnească,
Căci eu mi-am sfârșit toate și-s gata a mă porni,
Neputând mai multă vreme aice a zăbovi! (f. 7v)

Urmau să meargă toți undeva în munți și hotărâsc plecarea pentru a doua zi dimineață. Pornesc călare și sunt încântați de frumusețea peisajului. Numai autorul îndrăgostit își începe astfel o nouă și lungă meditație, în scena a patra :

Voi munți, codri și văzduhuri
Ce în ochi-mi vă privesc,
Deschizând a voastre adâncuri,
Unde pot să mă jărtfesc,
Grăbiți, vă rog, a face un bine,
De aveți milostivire,
Sfârșiți astăzi pentru mine
A amoriului lovire! (f. 9r)

După cum vedem, atât sub aspectul versificației cât și al temei tratate, autorul este în mod evident un imitator al lui Conachi, dar în manieră romantică. Invenția săracă, versificația greoaie, stilul prolix și repetițiile supărătoare scad mult valoarea literară a textului. El are însă o incontestabilă valoare *documentară*, prin faptul că este încă o scriere dramatică în versuri necunoscută din acea perioadă a începuturilor literaturii române moderne, în care între personaje se află și Alecu Russo.

5. Faptul că acest început de piesă de teatru este un text cu caracter autobiografic, precum și unele corecturi aflate pe f. 2v, 6r și 12r ne-au determinat să presupunem că manuscrisul este *autograful* autorului necunoscut, care ar putea fi identificat prin comparația scrisului de aici cu scrisul unei persoane din anturajul lui Alecu Russo de la judecătoria din Piatra Neamț. Cercetând astfel câteva dosare din fondul judecătoriei ținutului Neamț aflate la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, am identificat cu ușurință pe autorul necunoscut al acestui manuscris în persoana clucerului *Scarlat Ruzenschi*, care în anii 1843 și 1844 era asesor al

judecătoriei, avându-l coleg pe Alecu Russo. De exemplu, în dosarul 27 Scarlat Ruzenschi scrie și semnează o rezoluție din 24 aprilie 1843 (f. 63), pe care o semnează și A. Russo, o altă rezoluție, din 15 iunie 1843 (f. 89) și un jurnal din 28 septembrie 1843 (f. 192), iar în dosarul 28 un scurt referat din 20 aprilie 1844 (f. 80) și un referat din 12 iunie 1844 (f. 124); tot în dosarul 28 (f. 76v-77r) se află *Statul giudecătoriei ținutului Neamț pi anul 1844, aprili 1*, în care, alături de *prezident*, sunt menționați *asesor clucer Scarlat Ruzănschi* și *asesor Alecu Rusu*.

Pentru a demonstra identitatea grafiei manuscrisului de care ne-am ocupat cu grafia actelor scrise și semnate de Scarlat Ruzenschi, reproducem în fotocopiile alăturate foaia 3r din acest manuscris (fig. 1) și o cerere a asesorului Scarlat Ruzenschi adresată judecătoriei ținutului Neamț la 9 mai 1844, aflată în dosarul 28, f. 96 (fig. 2).

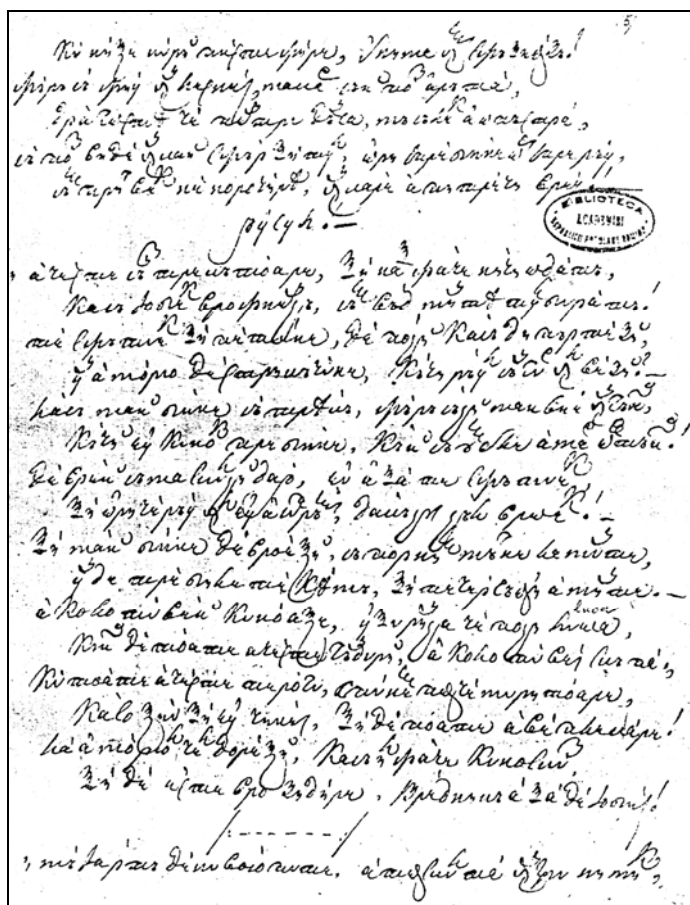


Fig. 1

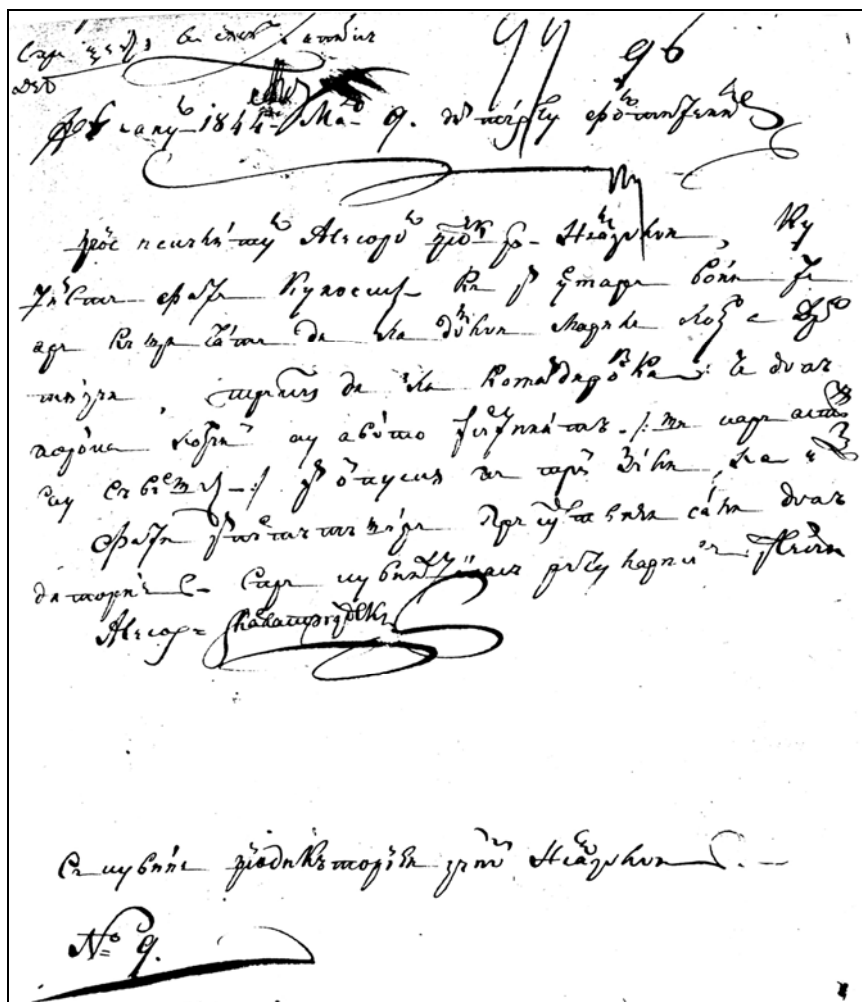


Fig. 2

6. Când a putut fi elaborat acest început de piesă de teatru? *În anul 1840*, menționat în fruntea primei pagini a textului și considerat de C. Turcu drept titlul piesei, *nu putea fi scris*, pentru că Alecu Russo a fost asesor la judecătoria ținutului Neamț din septembrie 1841 până în iunie 1844. Este posibil însă ca textul să nu fi fost scris nici în această perioadă. Probabil că, mai curând, autorul a încercat să evoce în piesă un episod dureros din viața lui sentimentală trăit cu mai mulți ani în urmă. Dacă autorul a menționat anul *1840* la începutul manuscrisului, el nu și-a amintit că în acel an Alecu Russo nu era încă venit la Piatra Neamț. Dar menționarea

anului 1840 se poate datora și altcuiva, care a scris ulterior.

Așadar, această piesă de teatru neterminată nu a putut fi jucată în anul 1840 pe scena Teatrului Național din Iași, iar faptul că între personajele ei figurează și Alecu Russo nu are nicio legătură cu activitatea sa teatrală, cum a presupus C. Turcu în nota citată (p. 164).

Alecu Russo, Character in a Play of Scarlat Ruzenschi, his Colleague from the Low Court of Piatra Neamț

(Abstract)

Key words: Alecu Russo, Scarlat Ruzenschi, play, theatre, actor, manuscript, assessor, court, Lord Steward

Searching thoroughly the manuscript no 4608 preserved at the Romanian Academy Library and the hand writing of several files from the fund *Tribunalul Județului Neamț* preserved at Iași County Branch of the National Archives of Romania we succeeded in identifying the unknown author of a playwright written towards the half of the 19th century. He is one of the close friends of Alecu Russo: the Lord Steward Scarlat Ruzenschi, former assessor of the Court of Piatra Neamț. In the same time several errors regarding the date when the play was written were corrected. This proves that this unfinished play could not have been played in 1840 on the stage of the National Theatre of Iași and that the fact that Alecu Russo is one of the characters has no connection with his theatrical activity.

Sigilii din arhivele ieșene (Asachi, Hurmuzachi, Aslan)

Sorin Iftimi

Colecția „Sigilii” aflată la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale conține 1.408 matrice sigilare, depuse aici începând cu anul 1836. Majoritatea sunt sigilii administrative, sătești și bisericești. În anul 1912 sigiliile au fost extrase din celelalte categorii de materiale arhivistice, constituindu-se o colecție separată, care a fost înregistrată într-un inventar special. Cel căruia îi datorăm constituirea acestei colecții este Sever Zotta, pe atunci director al Arhivelor ieșene¹. Matrițelor sigilare li se adaugă foarte numeroase impresiuni sigilare păstrate în diverse fonduri și colecții. Cercetarea lor conduce spre aspecte mai puțin abordate ale istoriei sociale și culturale. Studiul de față valorifică trei contribuții diferite, care au constituit substanța unor comunicări susținute în cadrul ședințelor lunare ale Comisiei Naționale de Genealogie, Heraldică și Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iași. Aceste contribuții se referă în principal la familiile moldovenești Asachi, Hurmuzachi și Aslan, deși tangențial sunt prezente și referiri la alte familii istorice. Intenția ce ne-a călăuzit a fost aceea ca, folosind heraldica și sigilografia drept metode de investigație, să ajungem, în final, la câteva concluzii de ordin istoric.

Sigiliul heraldic al lui Gheorghe Asachi

Gheorghe Asachi este personalitatea culturală cea mai marcantă a Moldovei din prima jumătate a secolului XIX². Inteligența și talentele sale multiple au făcut ca el să fie un întemeietor, un precursor în numeroase domenii: teatru, monumente publice, gazetărie și tipar, învățământ public, organizarea Arhivelor publice.

Și în domeniul heraldicii și sigilografiei Gheorghe Asachi poate fi considerat cel dintâi specialist din Moldova. Calitatea sa de director al Arhivelor Statului a făcut

¹ Gh. Balica, *Colecția „Sigilii”*, capitol din *Îndrumător în arhivele Statului Iași*, IV, București, 1970, p. 149.

² Ioan Negre, *Gheorghe Asachi. Viața, lucrările, scrierile sale, epoca în care a trăit (1788-1869)*, Piatra Neamț, Tipografia Județului Neamț, 1882; C. Calmuschi, *Gheorghe Asachi. Viața și activitatea lui*, Bârlad, Tipografia Cațafany, 1887; V.A. Urechia, *Gheorghe Asachi. Cuvânt rostit la inaugurarea statuei lui*, București, Tipografia Românului, Vintilă C.A. Rosetti, 54 p.; Th. Codrescu, *Amintiri despre Gheorghe Asachi*, în „Arhiva”, Iași, II, 1890-1891, p. 338-344. Pentru o bibliografie cât mai completă vezi *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* (DLR), București, Editura Academiei, 1970, p. 55-60.

ca el să fie primul solicitat atunci când era nevoie de elaborarea unei steme, fiind considerat de contemporani persoana cea mai competentă în asemenea chestiuni. La el au apelat autoritățile statului ori de câte ori era nevoie de alcătuit stema țării, steme districtuale, orășenești sau ale unor instituții³.

Având în vedere interesul marelui cărturar pentru heraldică, ne putem pune, cu legitimitate, întrebarea: Gheorghe Asachi nu a folosit, la rândul său, o stemă proprie? Nu se cunoaște până în prezent un blazon al familiei Asachi. Putem presupune că, nefiind de origine nobilă, Asachi nu a găsit de cuviință să-și confecționeze o stemă. El însuși își mărturisea originea modestă, într-un poem: „Din familie umilă, nobil muzele-l făcură”⁴.

*

Dacă o stemă al lui Gheorghe Asachi nu este cunoscută, o deviză a sa (care putea fi parte dintr-o stemă) a circulat mult în literatura privitoare la biografia lui. Ioan Negre, în prima biografie dedicată lui Asachi (1882), consemna că pe casa din Iași a lui Asachi, construită de el însuși la 1835, „era săpată maxima sa: *Lucrul și al meu repaus*”. Fostul discipol al cărturarului, Th. Codrescu își amintea că, în jurul anului 1878, când a fost vândută locuința lui Gheorghe Asachi, exista o asemenea deviză („*Munca și al meu repaus!*”) montată pe grilajul balconului; aceasta a fost ulterior înlăturată și aruncată în pod⁵. Deviza a intrat și în literatura vremii. Un tânăr poet, V. Gheorghidan, închina, în 1866, bătrânului „veteran al literaturii române”, retras în casa lui din strada Asachi, pe frontispiciul (?) căreia străjuia inscripția *Lucrul și al meu repaus*, un sonet care cuprindea și următoare strofă:

*Lucrul e a ta deviză și c-o rară bărbăție
Ai lucrat și lucrezi încă, prin silință și amor,
Aprinzând în a ta țară a științelor făclie
La altarul de lumină adunat-ai un popor*⁶.

³ Gh. Ungureanu, *Sigiliile orașului Iași în secolul al XIX-lea*, în RA, 1966, nr. 2, p. 90-91; Maria Dogaru, *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea heraldicii naționale*, în MemAnt, XIX, 1994, p. 473-484; Mihai Răzvan Ungureanu, *Stemele districtuale în Moldova regulamentară. Contribuția lui Gheorghe Asachi*, în ArhGen, II (VII), 1995, nr. 1-2 („Caiete heraldice”, I), p. 285-290.

⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Ediția a II-a, București, Editura Minerva, 1988, p. 94-110.

⁵ Th. Codrescu, *op. cit.*, p. 344. Informația o găsim și la Gh. Ungureanu, în studiul introductiv la volumul documentar *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi (1778-1869)*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1969, p. 27, nota 61. G. Călinescu o reține puțin diferit: „Pacea și al meu repaos!” (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97). Vezi și Mircea Ciubotaru, *Casa Asachi*, în „Monumentul”, VI (2005), Iași, Editura Trinitas, p. 109.

⁶ V. Gheorghidan, *Sonet dedicat lui Gheorghe Asachi*, în „Almanah de învățătură și petrecere”, Iași, 1866, p. 110. Vezi și volumul *Figuri de arhiviști*, p. 3.

Același Ioan Negre, în finalul broșurii sale, face o frumoasă încheiere, care arată cât de mult pătrunsese în conștiința publică deviza cărturarului: „Gheorghe Asachi viețuiește în noi și va viețui în succesiunea generațiilor, viețuiește în școale, în temple, în teatru, în presă, în literatură, în istorie. Figura sa se vede, sfântă și glorioasă, înaintea ochilor românilor, ca o santinelă care veghează și îndeamnă pe români la *lucru și repaus*”⁷.

*

Arătam mai sus că în literatura noastră heraldică și sigilografică nu este cunoscută o stemă a lui Gheorghe Asachi. Și totuși, dacă marele cărturar ar fi avut o asemenea stemă, ce ar fi putut să conțină ea?

Fără a medita prea mult, o sugestie este la îndemână: o albină! Asta s-ar potrivi foarte bine cu deviza cunoscută a lui Asachi: *Munca și al meu repaus*. Și apoi nu este el editorul și tipograful „Albinei Românești”, prima gazetă apărută în Moldova⁸? Această publicație avea pe frontispiciul primelor numere chiar o albină, însoțită de un caduceu al lui Mercur, simbol al comerțului. În heraldica napoleoneană de la începutul secolului XIX, albina tocmai fusese înnobilită, luând locul crinilor Capețieni (sub pretextul corectării unei confuzii vechi de secole). În cazul lui Asachi însă, credem că albina rămâne un simbol burghez, al muncii neîntrerupte ca rețetă a succesului profesional. Nu întâmplător, în epocă, albina era prezentă ca element simbolic pe frontispiciul mai multor bănci (Banca Moldovei, Banca Dacia, de pe strada Cuza Vodă din Iași).

*

Ceea ce părea foarte puțin probabil s-a întâmplat. Căutând prin însemnările personale făcute odată cu parcurgerea inventarelor Colecției Documente de la Arhivele Naționale Iași, am identificat o semnalare a sigiliului lui Gheorghe Asachi. Fără prea mari iluzii, am verificat trimiterea. Căutarea a fost însă încununată de succes.

Este vorba de o scrisoare din 30 martie 1829, reprezentând răspunsul agăi Gheorghe Asachi către Poliția orașului Iași, în legătură cu un frate al său, călugărit sub numele de Daniel⁹. Epistola a fost publicată în 1973, în paginile primului volum

⁷ Ioan Negre, *op. cit.*, p. 96.

⁸ Pentru „Albina Românească”, vezi DLR, 1970, p. 11-13. Rămâne totuși rezerva că, pe frontispiciul amintitei reviste, albinei îi este atașat un alt moto: *Este albinei dor și lege / Din flori miere a culege* („Albina Românească”, nr. 1, 1 iulie 1829; *apud* Ioan Negre, *op. cit.*, p. 79). Pentru originea acestui simbol, vezi Bitay Árpád, *De unde și-a luat Asachi denumirea de „Albina românească”*, în „Dacoromania”, II (1921-1922), *passim*.

⁹ Arhivele Naționale Iași, *Colecția Documente*, Pach. DLI, doc. nr. 63.

de *Documente* din Arhivele Ieșene privitor la personalități culturale¹⁰. Pe spatele epistolei se păstrează un sigiliu de închidere, aplicat în ceară roșie cu diametrul de 28 mm. Teoretic, acesta trebuia să se fi distrus la deschiderea scrisorii. Din fericire sigiliul s-a păstrat însă, în bune condiții și aproape în întregime (**fig. 1**).



Fig. 1

Sigiliul conține un scut heraldic de tip francez modern. Scutul este secționat, având partițiunea superioară despicată în două cartiere. Dimensiunile reduse (12x10 mm) fac dificilă identificarea detaliilor. În primul cartier se poate distinge o liră însoțită de două stele¹¹, iar în cel de-al doilea un obiect rotund. Partițiunea inferioară este rezervată unui leu, trecând spre dextra, ținând în laba superioară dreaptă trei obiecte: o sabie, o cruce și o ramură de palmier (sau o pană, spic) (**fig. 2**).



Fig. 2

¹⁰ *Documente*, ediție, note și glosar de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac, București, Editura Minerva, 1973, p. 68-69. În continuare: *Documente*. Volumul a devenit deja o raritate bibliografică. Am solicitat o copie a epistolei publicate colegului Andi Mihalache, de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” (Iași), care a răspuns cu o deosebită promptitudine. Îi mulțumesc în mod deosebit și pe această cale.

¹¹ Cele două stele, poate mai vizibile în trecut, au fost observate de editorii scrisorii (*Documente*, p. 69).

Sub scut, pe o eșarfă, se poate descifra începutul unei devise, scrise în limba latină. Un scris de mână, pe care Rodica Iftimi, la acea vreme custode al sălii de studiu a Arhivelor Naționale Iași, l-a identificat ca fiind al doamnei Virginia Isac, a adăugat pe document, sub sigiliu (în creion) ceea ce a putut descifra la o primă lectură: „*Salus in ...*”. Restul inscripției a fost deteriorat la ruperea sigiliului. Este vorba oricum de o deviză diferită de cea care ne așteptam să figureze pe sigiliul lui Asachi, cea îndeobște cunoscută: *Munca și al meu repaus*.

Așa cum se prezintă, stema lui Asachi este una compusă, existând premisa că ea ar fi putut avea mai multe faze de elaborare. S-ar cuveni verificate cel puțin două piste:

1. Dacă în stemă pot fi identificate elemente moștenite de la tatăl său sau chiar de la generațiile anterioare. În lipsa unor mărturii directe, acestea ar trebui să se regăsească și în sigiliile fraților (eventual, surorilor) lui Gh. Asachi și ale urmașilor lor.

2. Dacă este o „stemă de alianță”, cuprinzând elemente heraldice aduse de soția sa, prin căsătorie.

Lira din primul cartier poate căpăta unele explicații. Ea poate simboliza, la modul generic, preocupările artistice ale posesorului (poet, dramaturg, pictor, arhitect), fiind și atributul muzei protectoare. În plus, se știe că Asachi a tipărit un supliment al gazetei „*Albina Românească*”, sub titlul de „*Alăuta Românească*”¹² (1837-1838). Publicația avea pe frontispiciu o liră (peste care este așezată probabil o albină). „*Alăuta*” constituia un termen arhaic folosit pentru „*liră*”. Deși întreaga familie Asachi avea preocupări muzicale, cântând la diverse instrumente (potrivit educației clasice a acelei epoci), despre fiica lui Asachi, Hermiona, există o mărturie directă că obișnuia să cânte nu la liră, ci la harfă¹³.

Obiectul rotund din cartierul al doilea este, de asemenea, dificil de identificat. Editorii scrisorii, în descrierea arheografică, au văzut în această piesă heraldică trei cercuri concentrice¹⁴. O asemenea reprezentare este destul de frecventă în heraldică¹⁵.

Inițial am presupus ca ar putea fi un element legat de familia soției lui Asachi, deși aceasta nu era de neam nobil și probabil nici purtătoare de blazon. O transpunere heraldică *ad-hoc* a numelui soției, *Tauber*, ar fi trebuit să aducă în stemă *un porumbel*¹⁶. Se vede însă că nu la o stemă de alianță matrimonială s-a gândit Asachi.

¹² Pentru „*Albina Românească*”, vezi DLR, p. 8.

¹³ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁴ *Documente*, p. 69.

¹⁵ Cf. *Abrégé méthodique de la science des armoiries*, par Maighe, presentation de Pierre Girard-Augry, Pardès – Puiseaux, 1991, p. 154. O stemă identică este atribuită în această lucrare localității Virieu (Dauphiné): *în câmp roșu, trei cercuri concentrice de argint*.

¹⁶ Gh. Asachi s-a căsătorit la Iași, în 1817, cu Elena Teuber, guvernanta copiilor vornicului Mihai Sturdza, o bună muzicantă (pianistă), iar nu nemțoaica „spălătoriță” cum o încondeiază paharnicul

Heraldistul Tudor Radu Tiron, pe care l-am consultat în această chestiune, presupune că ar putea fi vorba despre un glob pământesc, simbol al preocupărilor lui Asachi în domeniul științelor exacte. Este posibil. În fond, inginerii hotarnici ieșiți din școala tehnică a lui Asachi erau niște „geometri”, în sensul etimologic al termenului, acela de „măsurători ai pământului”.

Leul din partițiunea inferioară a scutului suportă mai multe considerații. Acesta poate fi inspirat de leul purtător de spadă din stema domnitorului Mihail Sturdza, al cărui slujitor apropiat și devotat a fost Gheorghe Asachi¹⁷. O altă sugestie ar fi că leul este o transpunere a numelui luat de tatăl cărturarului, Lazăr Asachi, după călugărirea sa, în urma decesului soției: *Leon*. Există și aici o rezervă, în sensul că tatăl lui Gh. Asachi s-a călugărit în 1820 și a murit în 1825; el a purtat deci numele de „Leon” doar cinci ani, spre sfârșitul vieții sale¹⁸. Fiul se obișnuise oare suficient de bine cu noul prenume încât să îl transpună într-o stemă?

Pe de altă parte, însemnele pe care leul le poartă în laba dreaptă (sabia, crucea și ramura de palmier) sunt armele familiei Costachi¹⁹, cu trimitere la mitropolitul Veniamin, protectorul lui Lazăr Asachi și al fiului său, Gheorghe (pe care l-a și trimis la studii în străinătate, cu o bursă). Într-adevăr, Lazăr Asachi era cunoscut drept secretarul și „omul de taină” al mitropolitului Veniamin Costachi²⁰.

Am arătat că sub scut se află o eșarfă, pe care se poate descifra începutul unei devise, scrise în limba latină: „*Salus in ...*”, restul fiind deteriorat. În volumul editat, la descrierea arheografică, deviza apare ceva mai completă: *Salus in virtute...*²¹. Întâmplarea a făcut ca să găsim în monumentală *Istorie a literaturii române* a lui George Călinescu textul integral al devizei, fără a putea cunoaște sursa din care a prelat-o autorul. Aceasta sună astfel: *Salus in virtute decus!* (= Mântuirea e în virtute și demnitate, onoare!)²².

Ioan Negre semnală *Epitaful* lui Gheorghe Asachi, „scris de el însuși, cu câteva zile înainte de moartea sa”, pentru mormântul pe care și-l pregătise la biserica Patruzești de Sfinți (Mucenici) din Copou. Iată un extras semnificativ: „Aice zace

Costandin Sion în cunoscuta sa *Arhondologie*. Cu toate acestea, în 1826, mitropolitul Veniamin Costachi emitea, la cererea lui Asachi, un certificat vizat de Agenția KK, prin care se adevăra că solicitantul era holtei (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97).

¹⁷ Cărturarul a și făcut parte din comisia care a redactat *Genealogia familiei Sturdza* (1842), ieșită de sub teascurile tipografiei sale. Stema sturdzească de pe copertă, precum și descrierile acesteia din cuprinsul textului par să îi aparțină lui Gh. Asachi.

¹⁸ Antonie Plămădeală, *Lazăr Leon Asachi în cultura română*, Sibiu, 1985, p. 8.

¹⁹ Heraldistul Tudor Tiron ne-a semnalat un sigiliu al mitropolitului Veniamin Costachi, în care figurează un braț care ține înmănunchiate cele trei simboluri: sabia, crucea și ramura de palmier. Dedesubt, în loc de deviză, există o explicare versificată a stemei: „*Brațul înarmat supt cruce unui ostaș credincios / mântuiește pre cetate, nalță-altarul surpat gios*”.

²⁰ Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 12. Prin Lazăr Asachi, mitropolitul Veniamin își ținea corespondența cu rușii. Se știe că Gh. Asachi a fost implicat, după 1842, în redactarea și tipărirea genealogiei protectorului său, mitropolitul Veniamin Costachi.

²¹ *Documente*, p. 69.

²² G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.

capul acelui care în viață purta numele de Gheorghe Asachi. Iar după ... ani, recăzând în pulbere, sufletul ce-l învia se întoarsă în sânul Celuia ce l-a fost dat și căruia totdeauna se închină, *prin păzirea virtuței*”²³.

Aceasta nu este neapărat o aspirație personală. Foarte mulți gânditori francezi, anteriori sau contemporani Revoluției de la 1789 (Adrien Lamourette, Henri Grégoire, Sermet, Soanen, Robespierre, Danton, Saint Just), aveau această credință, potrivit căreia „*virtutea umană* este scopul suprem al politicii, care justifică suspendarea drepturilor politice individuale pentru a corija o stare de fapt, viciile relevate de experiența istorică și moravurile politice existente”²⁴.

Cunoașterea stemei heraldice a lui Gheorghe Asachi nu a fost de folos, în cele din urmă, la elaborarea stemei Universității Tehnice ieșene. Heraldicii Institutului „Sever Zotta” (inclusiv subsemnatul) au considerat, la acea dată, că niciunul dintre elementele cuprinse în stema sigilară a cărturarului nu are suficientă relevanță și nu ar fi potrivit pentru stema onorabilei instituții de învățământ superior. S-a optat, ca punct de plecare, pentru simbolurile atribuite Politehnicii în stema dezvoltată a Universității, reprezentată pe diplomele de *Doctor honoris causa* din perioada interbelică²⁵. Povestea acestei interesante experiențe rămâne însă, în paginile de față, dezvăluind câte ceva din „Laboratorul” care produce steme de instituții. Este o dovadă că forma finală a unei steme, ce pare adesea simplă, are în spate eforturi de documentare și concepție adesea nebănuite.

Sigiliile familiei Hurmuzachi

În inventarul *Colecției de matrice sigilare* a Arhivelor din Iași aflăm un număr de 14 matrițe sigilare în dreptul cărora este trecută însemnarea: „pecete care a aparținut familiei Hurmuzachi”. Nu cunoaștem un caz similar, în care să se păstreze în aceeași colecție un număr atât de mare de sigilii. Acest fapt oferă posibilitatea de a îmbina sfragistica cu genealogia, putând așeza impresiunile sigilare pe o spiță de neam ce cuprinde mai multe generații. Departate de a fi un simplu artificiu, aceasta este chiar metoda de cercetare urmată pentru identificarea persoanelor cărora le-au aparținut sigiliile respective.

Ca bază de plecare pentru studiul acestor sigilii, este necesară o scurtă incursiune istorică asupra neamului Hurmuzăcheștilor și a reședinței lor din Bucovina. La 1781, proprietar al moșiei Cernaucă era marele medelnicer Constantin Hurmuzachi. Acesta a fost înscris în rândurile nobilimii recunoscute a Bucovinei, cu

²³ Ioan Negre, *op. cit.*, p. 91.

²⁴ Cf. Cristian Ploscaru, „Cărvunarii” și primele manifestări politice ale cugetării liberale în Moldova, AIIH, 2005, p. 110, nota 300.

²⁵ Cf. Sorin Ifțimi, *O istorie a simbolurilor Universității din Iași (Sigilografie, vexilologie, heraldică)*, în *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, coord. Gheorghe Iacob, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 520-522.

rangul de cavaler, prin patentă din 14 martie 1787²⁶. El a avut patru fii: Alexandru, Iordache, Constantin și Doxache. Acesta din urmă, Doxache (Eudoxiu), este tatăl vestiților frați Hurmuzachi, care au jucat un rol de prim rang în cadrul mișcării naționale românești din Bucovina. El a moștenit Cernauca, mutându-se în această reședință la 1804. Doxache a rămas însă „supus moldovenesc”, stăpânind în continuare moșiile sale din Moldova neocupată de austrieci. În 1819 Doxachi primea chiar, în ierarhia moldovenească, rangul de căminar²⁷. Abia fiii săi, prin implicarea în viața politică a Bucovinei, prin locurile pe care le-au ocupat în Parlamentul de la Viena, au putut accede la rangul de baron.

Se știe că dintre fiii lui Doxachi trei au rămas celibatari, fiind lipsiți de moștenitori: Constantin, Eudoxiu și Alexandru. Singurul care s-a căsătorit, la 1852, a fost Gheorghe. Deoarece neamul putea continua doar prin descendenții acestuia, familia a decis ca Gheorghe să rămână stăpânul moșiei strămoșești, Cernauca, cu obligația de a acorda despăgubiri fraților săi²⁸. Astfel, Cernauca avea să rămână pe mai departe în patrimoniul familiei, pentru următoarele generații ale Hurmuzacheștilor.

Cei trei frați celibatari s-au stins într-un interval mai scurt de cinci ani²⁹. Supraviețuind fraților săi, Gheorghe a moștenit bunurile acestora, îndeplinindu-le și obligațiile testamentare. Datorită lui Gheorghe a ajuns în țară valoroasa colecție de *Documente externe privitoare la istoria românilor*, cuprinzând în jur de 6.000 de acte, transcrise de Eudoxiu Hurmuzachi, mai ales din Arhivele austriece. Era evident că această colecție manuscrisă, adunată cu discreție și reprezentând interese istorice românești, nu putea vedea lumina tiparului între granițele Imperiului. Aduse în țară, manuscrisele au poposit mai întâi la Miclăușeni (situat pe atunci în ținutul Romanului), la palatul Sturdzeștilor, unde era tezaurizat un bogat fond arhivistic și o foarte prețioasă colecție de carte veche. De acolo, colecția Hurmuzachi a fost transportată la moșia Dulcești. Localitatea se afla în proprietatea Elizei, sora fraților Hurmuzachi³⁰, care era, la acea dată, văduva lui Gheorghe Sturdza. De la Dulcești documentele au fost preluate de D.A. Sturdza, pe atunci șeful guvernului, care le-a dus la București. Acesta a devenit reprezentantul lui Gheorghe Hurmuzachi în editarea monumentalei colecții de documente, după 1874³¹.

²⁶ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*, Cernăuți-Timișoara, 2000, p. 130-131; vezi și Octav-George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, București, f.a., p. 341-342.

²⁷ *Ibidem*, p. 130-131.

²⁸ *Ibidem*, p. 148. A mai fost căsătorit și un alt frate mai mic, Nicolae, cu Natalia baroneasă Stârcea, dar probabil după 1852, când a avut loc amintitul consiliu de familie.

²⁹ *Ibidem*, p. 137.

³⁰ Prin grija Elizei, probabil, la Dulcești se află și mormintele a doi dintre frații Hurmuzachi: Constantin și Alexandru (Alec).

³¹ Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 136.

Gheorghe Hurmuzachi a avut un fiu, Eudoxiu (Doxuță) și o fiică, Elena, căsătorită cu Iancu cavalier de Zotta. Aceasta a fost mama genealogistului Sever Zotta³², devenit director al Arhivelor Statului din Iași.

*

După dimensiunile impresiunilor sigilare aflate în registrul de inventar s-ar putea crede că cele 14 matrice sigilare păstrate la Arhivele ieșene sunt inelare. În realitate, toate sunt sigilii de birou, lucrate în metal galben (alamă) și fixate în mânere obișnuite din lemn, fără alte prețiozități.

1. Sub numărul de inventar 1338 este înregistrat un sigiliu cu înfățișare puțin spectaculoasă. Forma dreptunghiulară (21x17 mm) este ușor rotunjită pe la colțuri. Un chenar fin delimitează câmpul sigilar în care se află două inițiale în alfabet gotic, folosit în Bucovina, aflată sub administrație austriacă (**fig. 3**). Aici apare o problemă de paleografie gotică: cel care a întocmit inventarul Colecției Sigilii, în 1952, nefiind deprins cu această scriere, a echivalat literele respective cu inițialele „S.B” din alfabet latin, ceea ce făcea imposibilă identificarea comanditarului. În realitate literele respective pot fi citite „E.H.”. De unde anterior nu se anunța niciun candidat pentru a fi identificat drept posesorul sigiliului, acum sunt mai mulți. Consultând spița genealogică a Hurmuzăcheștilor, constatăm că au existat trei personaje masculine cărora le corespundeau aceste inițiale: Doxachi, tatăl fraților Hurmuzachi, Eudoxiu, alcătuitorul colecției de documente, și Doxuță, fiul lui Gheorghe Hurmuzachi. Lor li se adaugă două personaje feminine care au avut, cel puțin în calitate de domnișoare, aceste inițiale: Eliza (Săftica) Hurmuzachi, căsătorită cu Gheorghe Sturdza, și Elena, fiica lui Gheorghe Hurmuzachi, mama lui Sever Zotta.



Fig. 3

Pentru a elimina unele dintre aceste candidaturi vine în ajutor coroana care timbrează cele două inițiale. Este o coroană tipică de baron german, având opt perle, dintre care doar cinci vizibile, în reprezentările de acest tip³³. Fiind încredințați că

³² *Ibidem*, p. 148.

³³ Vezi Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, 1974, p. 111; vezi și p. 112, fig. 4.

acest element de pe sigiliu, corect reprezentat, ilustrează o calitate reală a posesorului și nu un simplu element decorativ, constatăm că el scoate din discuție atât pe cel dintâi, Doxachi Hurmuzachi, care nu a avut acest titlu, cât și pe cele două femei. Dintre cei doi rămași, ambii având titlul de baroni ai Imperiului, credem că cel mai îndreptățit la atribuirea acestui sigiliu este Eudoxiu Hurmuzachi istoricul (1812-1874), fost căpitan al Țării Bucovinei și membru al Academiei Române, din 1872. Lui Doxuță îi putem atribui un alt sigiliu din această serie. Prin această identificare, sigiliul ar putea fi considerat cel mai valoros dintre cele 14 analizate. Probabil că nu întâmplător Sever Zotta, cunosător al paleografiei gotice, a început înregistrarea sigiliilor Hurmuzăchești cu acesta.

2. Sub numărul de inventar 1339 se află un elegant sigiliu de formă rotundă (26 mm), având în câmp aceleași inițiale ca și cele din sigiliul anterior. Inițialele „E.H.” au terminațiile în „floare de crin”, alcătuind o frumoasă monogramă, care indică mai curând un gust feminin al comanditarului³⁴ (fig. 4). De aceea credem că el poate fi atribuit uneia dintre cele două femei din familie, care aveau aceste inițiale, cel puțin în calitate de domnișoare. Faptul că literele amintite aparțin cu claritate alfabetului latin, și nu celui gotic, ne determină să datăm acest sigiliu într-o perioadă mai recentă, și să îl atribuim Elenei, născută Hurmuzachi, mama lui Sever Zotta. Sigiliul trebuie să fi fost o relictă foarte scumpă genealogistului, deoarece el avea vârsta de doar doi ani în 1876, când aceasta a decedat. Credem, de asemenea, că locul al doilea, pe care a fost înregistrat sigiliul, nu este întâmplător, ci mai degrabă afectiv.



Fig. 4

3. Un alt sigiliu dreptunghiular (20x15 mm), de o mare simplitate, a fost înregistrat la numărul 1340. Doar laturile laterale ale chenarului, cele scurte, au fost arcuite discret în acoladă. În câmpul sigilar se află două inițiale gotice, decorative

³⁴ Cele două inițiale sunt hașurate orizontal, ceea ce, după codul cromatic al heraldicii, ar indica azurul. Suprafața sigiliului este ușor convexă, ceea ce face ca el să nu poată fi imprimat pe hârtie; probabil a fost conceput pentru a fi aplicat în ceară.

prin ele însele (**fig. 5**). În inventarul din 1952, aceeași persoană, nefamiliarizată cu scrierea gotică, a identificat greșit literele: „F.D.”. În realitate avem de a face cu inițialele „G.H.”. Acestea corespund unui singur personaj din arborele genealogic al familiei: Gheorghe Hurmuzachi (1817-1882), moștenitorul patrimoniului întregii familii, ales „șeful casei Hurmuzăcheștilor” în 1852. El a fost căsătorit cu Eufrosina Flondor. Gheorghe a fost deputat în Camera Imperială de la Viena, fiind onorat și cu titlul de baron al Imperiului; de aceea, este surprinzătoare lipsa din sigiliul său a coroanei cu perle, care simboliza acest rang de noblețe. O explicație ar fi posibilitatea ca sigiliul să fi fost anterior dobândirii titlului arătat.



Fig. 5

4. Următorul sigiliu, de formă aproape pătrată (15x17 mm), are doar colțurile frânte (ceea ce îl face să poată fi privit și ca un sigiliu octogonal); el are numărul de inventar 1341. În câmp se află inițialele gotice „K.H.” (**fig. 6**). În inventarul din 1952 al colecției, cu o altă grafie, au fost adăugate cuvintele „sec. XIX” și „Costache Hurmuzachi”, identificare pe care o considerăm corectă. Constantin, cel mai mare dintre frații Hurmuzăchești (1811-1869), deși născut la Cernauca, în timpul stăpânirii austriece, a preferat să își facă o carieră în Moldova, ajungând membru al Divanului *ad hoc* (1857) și apoi ministru de justiție sub Alexandru Ioan Cuza (1859, 1861). Trăind în Moldova, neobișnuite par doar inițialele gotice din sigiliul său, ceea ce arată că a fost comandat într-un atelier de pe teritoriul Imperiului. Mormântul său se află la Dulcești, unde stăpânea sora sa, Eliza (căsătorită cu Gheorghe Sturdza), indicând filiera prin care a ajuns sigiliul său personal în posesia urmașilor colaterali.



Fig. 6

5. La numărul 1342 se află un sigiliu de aceeași factură cu cel anterior (14x16 mm), cu deosebirea că inițialele sunt timbrate de o coroană de baron. Literele nefiind prea lizibile, au fost identificate iarăși incorect în inventarul din 1952: „D.B.” în loc de „D.H.” (**fig. 7**). Atât inițialele, cât și coroana, conduc spre atribuirea acestui sigiliu lui Doxuță Hurmuzachi (1845-1913), baron al Imperiului, fiul lui Gheorghe Hurmuzachi, căsătorit cu Ștefania, fiica lui Iacob cavalier de Petrowicz. Această atribuire este susținută și de sigiliile care urmează.



Fig. 7

6. Următorul sigiliu, cu numărul 1343, este de formă ovală (18x27 mm), cu bordură, având inițialele „I.P.” scrise cu litere „de mână”, în alfabetul latin și nu în cel gotic, ca sigiliile anterioare (**fig. 8**). Consultând spița genealogică a familiei Hurmuzachi, constatăm că acest sigiliu poate fi atribuit doar lui Iacob cavalier de Petrowicz, socrul lui Doxuță Hurmuzachi.



Fig. 8

7. Un alt sigiliu elipsoidal (19x24 mm), înregistrat la numărul 1344, poate fi atribuit aceluiași proprietar: Iacob cavalier de Petrowicz (**fig. 9**). De această dată, inițialele numelui – „I.P.” – sunt gravate în caractere gotice, potrivit practicii din Bucovina. Câmpul central, pe care sunt gravate cele două litere, este delimitat de o bordură lată, realizată din linii dese, care se întretaie „în rețea”, realizând un interesant efect decorativ.



Fig. 9

8. În legătură cu același personaj poate fi identificat și sigiliul aflat la numărul 1345. Este o piesă de mici dimensiuni (11,5x14 mm), de formă rectangulară (colțurile fiind retezate). Câmpul sigilar conține două inițiale în alfabet latin: „S.P.” (**fig. 10**). Acestea corespund Ștefaniei Petrowicz, fiica lui Iacob cavalier Petrowicz și soția lui Doxuță baron Hurmuzachi.



Fig. 10

9. Un alt sigiliu din seria atribuită Hurmuzăcheștilor are o amprentă mică, de formă ovală (15x18 mm), pe care sunt frumos gravate, cu litere „de mână”, inițialele „O.Z.” (**fig. 11**). Acesta a aparținut, credem, lui Octavian Zotta, fratele genealogistului.



Fig. 11

*

Seria de sigilii atribuite familiei Hurmuzachi conține și cinci sigilii heraldice, concepute pentru a fi aplicate în ceară. În cazul aplicării lor în tuș, pe hârtie se imprimă doar conturul scutului și attributele sale exterioare, rămânând invizibile elementele esențiale, cele aflate în interiorul scutului. Cu toate acestea, urmele de cerneală păstrate sugerează că unele dintre aceste matrițe au fost utilizate și pentru imprimarea în cerneală.

10. Un prim sigiliu heraldic este cel de la numărul 1346. Este o piesă cu o gravură elegantă, având dimensiunile de 18x20 mm. Scutul, de tip francez modern, despicat de un filet, are în dextra capul de zimbru (vechea stemă a Moldovei, acceptată și ca stemă a Bucovinei); în senestra întâlnim nouă stele, „semănate” uniform pe întreaga suprafață (2x1x2x1x2x1); hașurile orizontale indică faptul că ambele partițiuni aveau câmpul de azur. Scutul este susținut de doi lei rampanți și timbrat de o coroană de conte³⁵ (**fig. 12**). Spre deosebire de cea de baron, coroana de conte are 16 raze subțiri și înalte (dintre care doar nouă sunt vizibile în desen), în vârful căreia se află câte o perlă mare.



Fig. 12

Traian Larionescu, în *Armorialul Moldovei de Sus*, a publicat o stemă a familiei Hurmuzachi în care în locul stelor întâlnim nouă bezanți (monede de aur) având o dispunere spațială identică³⁶ (**fig. 13**). Bezanții se regăsesc și în stema conferită în 1883 de către împăratul Franz Joseph lui Gheorghe Hurmuzachi (**fig. 14**)³⁷. Asemenea bezanți întâlnim, în heraldica bucovineană, în număr și cu o dispunere diferită, în stemele familiilor Străjescu, Drăghici, Șeptilici, Tuduri, Tacu etc³⁸.

³⁵ Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 111, fig. 20.

³⁶ Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus*, vol. II, București, Academia de Științe Sociale și Politice, Secția de Istorie și Arheologie (lucrare multigrafată), 1977, p. 26, fig. 386.

³⁷ *Ibidem*, p. 26, fig. 287; p. 68, fig. 662; Maria Dogaru, *Din Heraldica României*, București, 1994, p. XVIII, fig. 84 (color).

³⁸ Traian Larionescu, *op. cit.*, *Indice*.

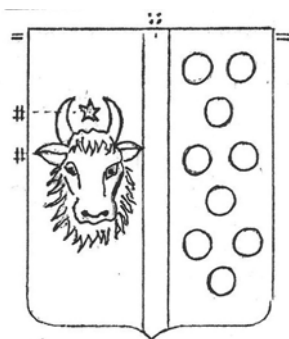


Fig. 13

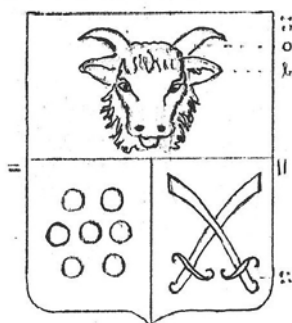


Fig. 14

Care ar fi originea stelelor? O stemă perfect identică cu cea reprezentată în acest sigiliu posedau și alte două familii bucovinene: Stamati și Ieșan³⁹ (**fig. 15**). Ne putem întreba dacă stema sigiliului analizat nu este o alcătuire *ad hoc*, plecând de la elementele din stema atribuită pe atunci Bucovinei, având în vedere faptul că Eudoxiu Hurmuzachi a fost căpitan al Țării Bucovinei, iar Gheorghe Hurmuzachi a fost deputat de Bucovina în Camera Imperială de la Viena? În heraldica napoleoneană a fost folosit un șef semănat cu stele, indicând rangul de ducat⁴⁰. Este posibil ca și în cazul amintitelor steme bucovinene câmpul înstelat asociat cu capul de zimbriu să semnifice tocmai statutul de Ducat al Bucovinei.

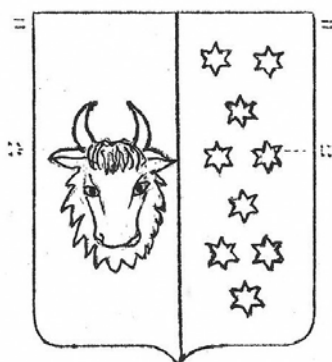


Fig. 15

Cunoaștem sigiliul unui strămoș al Hurmuzăcheștilor, dar care nu a lăsat urme în heraldica familiei. Este vorba despre o impresiune sigilară aparținând lui Cârstea fost vornic al doamnei (călugărit la mănăstirea Hangu, sub numele de

³⁹ *Ibidem*, pp.

⁴⁰ John Woodward, G. Burnet, *Woodward's a treatise on Heraldry. British and foreign*, Newton Abbot, 1967, p. 118-119.

Hrisant), pe un document din 1739. Acesta a avut un fiu cu prenumele Hurmuzachi, care a devenit apoi nume de familie. Pe amprenta sigilară a lui Cârstea-Hrisant, imprimată în fum, se vede un leu șezând, orientat spre dextra⁴¹.

11-12. Sub numerele de inventar 1349-1359 întâlnim două sigilii identice, având dimensiunile de 16x18 mm. După inscripțiile gravate lateral, pe matriță, ele au fost lucrate la Viena („Wien”) de către gravorul J. Radnitzky (**fig. 16, 17**). Sigiliile nu conțin indicii care să permită identificarea posesorilor între membrii familiei Hurmuzachi. Atragem atenția doar asupra coroanei ducale⁴² care timbrează scutul. Coroana de duce avea opt fleuroni vegetali (din care doar cinci vizibili în desen).



Fig. 16



Fig. 17

Tipul coroanelor, de rang superior, ordonează cronologic aceste sigilii *după* cele cu monogramă, care aveau coroane de baron, chiar dacă prima tentativă ar fi de a considera sigiliile heraldice mai vechi. Știm că membrii familiei Hurmuzachi nu au deținut titlurile de conte sau duce. Coroana ducală ar putea fi pusă în legătură cu desprinderea Bucovinei de Galiția și organizarea sa separată ca Mare Ducat, prin Constituția din 1849. În înfăptuirea acestui act, Eudoxiu Hurmuzachi a jucat un rol esențial⁴³.

13. La numărul 1347 este un sigiliu cu stema familiei Sturdza. Scutul, de tip francez modern, este despicat, având în dextra crucea pe care este încolăcit un șarpe, iar în senestra leul încoronat, ținând în gheara dreaptă o sabie ridicată. Scutul este timbrat de un coif încoronat, văzut din față și având viziera ridicată; din coif coboară, de o parte și de alta a scutului, lambrechini vegetali. Sub scut se află o eșarfă pe care este inscripționată deviza „*Utroqve clariscere pulchrum*” („Strălucește peste tot în mod deosebit”) (**fig. 18**). Consultând spița genealogică a Hurmuzăcheștilor, constatăm că există un personaj căruia îi putem atribui acest sigiliu: Gheorghe Sturdza de la Dulcești, căsătorit cu Eliza (Safta), sora fraților Hurmuzachi.

⁴¹ ANIC, Documente istorice (BAR), CXXX/185.

⁴² Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 111, fig. 18.

⁴³ Petru Rușșindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, 1995, p. 96-97. Titlul de „Ducat” va fi păstrat de Bucovina și după ce amintita *Constituție* a fost abrogată, în 1851.



Fig. 18

14. Ultimul sigiliu din această serie, de dimensiuni mai mari, are o formă ovală. Aspectul general baroc, forma scutului, sugerează o influență a heraldicii poloneze. În câmpul scutului se află o figură de forma unei crengi, flancată de două stele cu câte șase raze (**fig. 19**). Figura este, de fapt, un corn de cerb, frecvent în heraldica bucovineană, simbolizând probabil, inițial, concedarea dreptului de vânătoare pe domeniile suzeranului. Este vorba de stema familiei Cazimir, urmași ai nobililor polonezi Kazimir, strămoșul îndepărtat fiind regele Kazimir cel Mare (1310-1370). Se știe că un Kazimir Kazimirski a emigrat la 1662 din Polonia în Moldova. În literatura heraldică poloneză sunt mai multe neamuri cu acest nume; în cazul de față, interesează familia Kazimirski din herbul Biberstein, a cărei stemă, un corn de cerb în scut auriu, a fost moștenită de urmașii moldoveni⁴⁴.



Fig. 19

*

Mărturisim că inițial aveam convingerea că genealogistul Sever Zotta a fost cel care a adunat aceste sigilii ale familiei Hurmuzachilor, fiind înrudit îndeaproape, prin mama sa, cu majoritatea personajelor care au deținut sigiliile analizate mai sus. Așezând însă impresiunile acestor sigilii pe arborele genealogic al familiei, se

⁴⁴ Gh. Bezviconi, *Familia Kazimir*, în „Din trecutul nostru”, III (1935), nr. 17-20, p. 22-23; Ștefan S. Gorovei, *Începătorii familiei Kazimir*, ArhGen, 5, 1998, 1-2, p. 125-140.

constată însă altceva. *Doxuță Hurmuzachi*, care a trăit până la 1931, este cel care putea să moștenească, în modul cel mai natural, majoritatea sigiliilor amintite: a moștenit trei sigilii prin tatăl său, Gheorghe Hurmuzachi, a recuperat unul sau două sigilii de la Eliza Sturdza (n. Hurmuzachi) și a colecționat alte trei sigilii din partea familiei soției sale, Petrovici. Sever Zotta a adăugat sigiliul fratelui său, Octavian Zotta, și eventual pe cel al mamei sale, Elena (n. Flondor).

Un bust de birou cu sigiliul familiei Aslan

Pe lângă colecțiile specifice, la Arhivele Naționale Iași se păstrează și o serie de obiecte tridimensionale, depuse de-a lungul vremii, care pot sta oricând la baza alcătuirii unui muzeu al acestei instituții.

Unul dintre aceste obiecte este un elegant bust de birou, confecționat din alamă, cu soclu de piatră semiprețioasă și ebonită, având o înălțime totală de 14 cm⁴⁵ (**fig. 20**). Personajul reprezentat nu a fost identificat; tradiția orală a Arhivelor ieșene susține că bustul ar aparține lui Voltaire. Potrivit mărturiei domnului Adrian Pricop, fost director al Arhivelor ieșene, acesta ar fi fost un obiect personal al lui Gheorghe Ungureanu, cel care a condus instituția timp de câteva decenii. Nu se știe de unde îl colecționase, dar îl ținea, ca piesă decorativă, pe biroul propriu, pe vremea când Arhivele ieșene își aveau sediul la mănăstirea Golia, în Casa Stăreției.



Fig. 20

⁴⁵ Soclul, format din doi tamburi confecționați din două pietre semiprețioase diferite (negru și roșcat), are o înălțime de 7,2 cm, diametrul inferior fiind de 7,5 cm, iar cel superior de 4,7 cm. Partea metalică are o înălțime totală de 7,3 cm. Ea este compusă din două piese, bust și sigiliu, asamblate printr-un filet.

Pentru cine are curiozitatea de a-l cerceta mai îndeaproape, va constata că bustul se desprinde de soclu (**fig. 21**), iar dacă îi va privi partea inferioară va descoperi o matriță sigilară pentru aplicat în ceară, executată cu finețe într-un atelier occidental (**fig. 22**). Fiind vorba de imaginea negativă a matriței, stema trebuie privită “în oglindă”. Stema folosește scutul de tip francez modern (aflat în uz sub Vechiul Regim, ante 1792, și în perioada Restaurației, după 1815), adoptat la noi pentru blazoanele familiale⁴⁶, prin tinerii boieri ce au făcut studii la Paris, încă din prima jumătate a secolului XIX. Acestei forme de scut îi corespunde aproape automat câmpul de azur, indicat în mod expres, în cazul de față, prin obișnuitele hașuri orizontale⁴⁷. În câmpul stemei distingem un leu rampant, limbat și încoronat, ținând în laba dreaptă o sabie, iar în laba stângă având o ramură sau o floare, atârând în jos. Acest ultim element a fost, inițial, dificil de identificat cu claritate, datorită dimensiunilor minuscule. Scutul este timbrat de o coroană clasică de conte, de factură franceză, cele nouă perle fiind susținute de raze scurte și robuste. Scutul este încadrat de trofee militare: săbii, steaguri de luptă, țevi de tun și chiar o tobă. Dedesubt se află o eșarfă pe care se poate citi deviza: *Pax aut Bellum* (“Pace sau război”).



Fig. 21



Fig. 22

Având în vedere dimensiunile piesei, ea putea să provină, pe filiera colecțiilor particulare, de oriunde, chiar din afara țării. Gândul acesta putea descuraja orice încercare de identificare a comanditarului inițial, instrumentele de lucru pentru un asemenea demers nefiind la îndemâna oricui.

⁴⁶ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 173-174.

⁴⁷ În cazul scutului francez (sau galic), acesta avea în mod obișnuit câmpul de culoare albastră (azur), specifică suveranilor Franței, acordată diversilor nobili ca o concesiune regală și având inițial semnificația de acceptare a acestei supunerii (cf. Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 27).

Leul rampant cu sabia ridicată este o mobilă heraldică destul de răspândită, fiind prezent în blazonul mai multor familii moldovenești, precum Aslan, Bogdan, Calmuțchi, Sturza, Vârnăv, ca să amintim numai pe cele mai însemnate. Deviza, chiar dacă în cazul acesta poate fi citită cu claritate, nu este una cunoscută. Nu o întâlnim menționată nici în studiul pe care Maria Dogaru l-a dedicat, relativ recent, acestui subiect⁴⁸. De aceea, aceste elemente nu au putut servi, inițial, la identificarea piesei. Coroana contală este, în mod obișnuit, o formă fără fond, frecvent folosită în stemele boierești de la noi, fără ca aceasta să însemne că posesorul chiar obținuse, în mod legitim, acest titlu nobiliar occidental. Așadar, nici acest indiciu nu ne ajută prea mult.

Cu puțin timp în urmă, am realizat că una din stemele aflate în curtea Casei Pogor din Iași (“Muzeul Literaturii Române”) este identică cu cea de pe sigiliul de la Arhive (**fig. 23**). Este vorba despre o lespede din piatră de Repedea, pe care sunt sculptate două blazoane de alianță⁴⁹. Primul pare a fi o stemă a familiei Ghica, în ciuda inexactității execuției, iar cea de-a doua reprezintă un leu rampant, limbat și înarmat cu o sabie, având în laba stângă – de data aceasta dimensiunile imaginii nu lasă nici un dubiu! – o ramură de măsline, îndreptată însă în sus. Pentru a nu avea nicio îndoială că este vorba de aceeași familie, trebuie să precizăm că dedesubtul stemei este săpată în piatră aceeași deviză: *Pax aut Bellum*. Avem acum certitudinea că sigiliul de la Arhive nu provine din colecții străine, ci are legătură cu orașul Iași, cu o familie care a locuit în vechea capitală a Moldovei. Ne putem deci limita doar la armorialul autohton pentru stabilirea familiei posesorului. Elementul care permite identificarea cu certitudine a acestei steme sigilare cu cea a familiei Aslan este ramura de măsline.



Fig. 23

⁴⁸ Maria Dogaru, *Devizele în heraldica românească*, în RA, nr. 2, 1992, p. 195-217.

⁴⁹ Cf. Sorin Ifțimi, *Stemele heraldice de la Casa Pogor*, în “Dacia Literară”, Iași, an XVI, nr. 61 (4/2005), p. 3-5.

Neobișnuite sunt, pentru o stemă boierească, trofeele care însoțesc stema din sigiliu. Ele sunt întâlnite, în mod normal, doar la stemele domnești, iar în cazul boierilor doar în sigiliile de funcție ale diverșilor dregători⁵⁰. În cazul dregătorilor, foarte rar se întâmplă ca în sigiliu să fie înfățișată și stema de familie a respectivului. Prezența trofeelor reprezintă un indiciu de vechime a stemei, aceasta putând fi datată ca fiind anterioară anului 1858, când sunt desființate oficial rangurile boierești, încetând astfel ceea ce am putea denumi astăzi ca fiind „cea de-a doua perioadă a heraldicii vii”. Pe fanioanele prezente între trofee se disting culorile familiei respective: azur și argint, preluate din smalțurile dominante prezente în scut.

Radu Rosetti releva faptul că numele familiei Aslan derivă din cuvântul turcesc „aislan”, care însemna „leu”⁵¹. Aceasta arată că suntem în fața unei așa numite „steme grăitoare”, manieră de a transpune heraldic chiar numele de familie respectiv. Este posibil ca leul aslănesc să fi fost de argint⁵², precum în stemele mai târzii ale familiei; totuși, trebuie avut în vedere că în sigilii aurul este dificil de reprezentat prin puncte (potrivit codului consacrat), astfel încât frecvent se renunță la această pedanterie. Metalul specific leului rămâne însă aurul.

O stemă a familiei „Ceur-Aslan” a fost reprodusă și de Mihai Dim. Sturdza, în recenta sa lucrare dedicată familiilor boierești române⁵³. Regăsim scutul francez de azur, în care este amplasat leul de argint. Remarcăm însă și câteva particularități: leul este conturnat și așezat pe o terasă verde (potrivit hașurilor), iar ramura de măslin este ținută de la mijlocul ei. Coroana de conte ce timbrează scutul are cele nouă perle așezate în vârful unor raze subțiri și înalte, specifică heraldicii germane.

Consultat în această problemă, heraldistul Tudor Tiron și-a exprimat convingerea că stema Aslan calchiază stema familiei Sturdza, atât în ceea ce privește desenul, cât și în privința devizei. La baza acestei influențe ar sta căsătoria dintre Constantin Aslan și Eufrosina, sora domnitorului Ioniță Sandu Sturdza⁵⁴. Odată ales leul ca „stemă grăitoare”, acesta a căpătat cele două atribute sturdzești: spada și ramura de măslin, care nu mai sunt împletite, ci înfățișate separat. „Pace sau Război” se aseamănă cu deviza familiei domnitoare Sturdza: *Utroqve clarescere pulchrum* („Strălucește în mod deosebit de ambele părți”, adică atât pe timp de pace cât și în vreme de război, după cum se deduce din desen).

*

Pentru a ne face o idee cu privire la posibilitățile de identificare ale comanditarului acestui frumos sigiliu armoriat este necesară o incursiune în istoria și

⁵⁰ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 426-429 (planșe).

⁵¹ Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1972, p. 110-112.

⁵² Leul familiei Aslan este considerat ca fiind de argint și de către Traian Larionescu (*op. cit.*, planșa 86, fig. 826, 827).

⁵³ Mihai Dim. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I (A-B), București, Editura Simetria, 2004, p. 143.

⁵⁴ Cf. arborele genealogic al familiei Aslan, în *ibidem*, p. 142-143.

genealogia familiei. Neamul Aslan își avea originea pe valea Trotușului, în ținutul Bacău, reprezentanții săi fiind amintiți ca proprietari ai satului Onești (actualul oraș). Radu Rosetti susținea că ar fi întâlnit în colecțiile Academiei un document din veacul XVII, în care se vorbea despre un „neam ceauresc, anume Aslan”, care stăpânea, încă de pe atunci, această moșie. Acolo, hatmanul Alecu Aslan (1804-1884) a citorit și o biserică. El este cel care a adăugat numelui său și pe acela de „Ceurul”, amintind de neamul voievodului Gheorghe Ștefan (1653-1658), care a avut proprietăți în aceeași regiune. Această pretenție se sprijinea pe faptul că soția străbunicului său, spătarul Iordache Aslan (1727), fusese fiica banului Savin Arghire și a Ilenei Ceur⁵⁵. Se observă că obârșia ceaurească era destul de subțire, dar miza adăugării celui de-al doilea nume era titlul nobiliar de *conte* („graf”– grof) al Sfântului Imperiu Romano-German, dobândit de familia Ceurul la sfârșitul secolului XVIII. În materie de heraldică, titlul respectiv conferea dreptul de a avea stemă timbrată cu o coroană contală cu șapte perle, precum în cazul de față.

Odată cu revendicarea ascendenței ceaurești, ar fi fost de așteptat să fie asimilată și stema acestei familii: pe azur, doi lei rampanți afrontați, sprijinind un arbore cu coroana înfrunzită⁵⁶. Leul cu ramura de măsline, pe câmp de azur, ar putea avea și o asemenea origine. Este consemnată și o altă stemă a familiei Ceurul, mult mai veche: un leu (întins) spre stânga, dominând un balaur, compoziție ce amintește de cea a inelului sigilar folosit de Gheorghe Ștefan pe când era mare logofăt (Sf. Gheorghe, patronul numelui său)⁵⁷. Viitorul domn a mai utilizat, pe când era doar logofăt III, și o altă stemă, în care era reprezentată o inimă⁵⁸.

Moșia fiind ipotecată pentru un împrumut bancar, a fost pierdută în favoarea Băncii Moldovei. Astfel, Aslăneștii au rămas fără moșia lor strămoșească. Numărul mare al membrilor familiei face dificilă identificarea persoanei căreia i-a aparținut bustul cu stemă. În cazul în care s-ar putea stabili identitatea personajului reprezentat în bust, am avea un indiciu care ne-ar îndrepta spre un Aslan ce a urmat o carieră militară, una muzicală sau a avut afinități literare. Prezența trofeelor ce însoțesc stema, precum și faptul că matrița a fost concepută pentru aplicat în ceară (practică devenită tot mai rară ulterior), par să ne indice chiar pe hatmanul Alecu Aslan (1804-1884) drept comanditar al obiectului. Rangul de hatman îl desemna pe șeful armatei moldovenești⁵⁹. Totuși, în plan simbolic, acest rang ar mai fi putut să fie reprezentat prin trofee militare din stemă.

Cu cele două soții ale sale Alecu Aslan a avut 12 copii, dintre care opt băieți: George, Constantin, Nicolae, Alexandru, Dumitru, Ioan, Constantin și Mihai. Dintre aceștia Constantin (1830-1878, colonel), Nicolae (1832-1892), Ioan (n. 1849) și

⁵⁵ *Ibidem*, p. 142-143.

⁵⁶ Traian Larionescu, *op. cit.*, vol. II, planșa 86, fig. 827; planșa 117, fig. 1104.

⁵⁷ *Ibidem*, planșa 122, fig. 1149.

⁵⁸ Cf. Petronel Zahariuc, *Familia și cariera lui Gheorghe vodă Ștefan*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 89.

⁵⁹ Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 144. Aici este reprodus medalionul biografic dedicat de Radu Rosetti hatmanului Alecu Aslan.

Mihai (1857-1937, general)⁶⁰ au urmat studii sau au avut chiar cariere militare. Nicolae Ceaur-Aslan⁶¹ a făcut o însemnată carieră politică, în tabăra conservatoare. El a fost căsătorit cu Sofia Ghica-Budești. În legătură cu aceasta sunt amintite două proprietăți ale familiei în Iași, pe Copou. La 12 iulie 1894 casele și terenul Sofiei Ceaur-Aslan au fost cumpărate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru a lărgi locul pe care avea să fie construit actualul palat al Universității ieșene (1896). În registrul Cimitirului Eternitatea din Iași este indicată, ca ultimă adresă a Sofiei Aslan (1908), str. Gheorghe Asachi nr. 2, situată în apropiere, peste stradă de proprietatea vândută la 1894. În mod surprinzător, aceste adrese sunt învecinate cu actualul sediu al Arhivelor Naționale Iași.

Fiul lui Constantin, Eugen Aslan („Bombonel”, 1859-1881), deși a urmat studii militare, este cunoscut la Iași în calitate de muzician. Numeroase știri despre membrii acestei familii sunt oferite de Rudolf Suțu⁶² și de fiul acestuia Dimitrie Suțu⁶³. Reperele cunoscute sunt însă prea puțin consistente pentru a susține o identificare foarte sigură a sigiliului armoriat ce face obiectul prezentării de față.

*

Cele trei medalioane, grupate în cuprinsul studiului de față, deși de facturi diferite, reprezintă un bun exercițiu asupra modului în care sigilografia și heraldica, prin metodele lor specifice de cercetare, pot aduce contribuții reale la sporirea tezaurului de cunoștințe istorice privitoare la istoria socială și culturală. Aceste contribuții au în comun valorificarea patrimoniului Arhivelor Naționale din Iași.

Seals of the Archives of Iași (Asachi, Hurmuzachi, Aslan) (Abstract)

Key-words: collection, seal, emblem, family, Asachi, Hurmuzachi, Aslan

The seals collection from Iași county branch of the National Archives has a series of 14 seals once belonging to the famous Hurmuzachi family from Bukovina. These are office seals made in bronze. Nine of those contain monograms that allowed the identification of the original owners. Settling these within the genealogical tree of the Hurmuzachi family we may ascertain that Doxuța Hurmuzachi (dead in 1913) inherited the seals. Sever Zotta, former director of Iași county branch, related to Hurmuzachi family on his mother side, add the seal of his brother, Octavian Zotta,

⁶⁰ Un scurt medalion biografic, la Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 147.

⁶¹ Un consistent medalion biografic, în *ibidem*, p. 144-147.

⁶² Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, Editura Viața Românească, 1928, *passim*.

⁶³ AN Iași, fond personal „Dimitrie Suțu”, dosar nr. 73 și dosar nr. 74.

and probably that of his mother, born Flondor, to this collection. Other five seals are heraldic, containing the Hurmuzachi's coat of arms in a version different from the one known at present. Other two seals contain the coats of arms of Sturdza and Cazimir families.

Repertoriul actelor privitoare la instituțiile ecleziastice din Țara Românească și Moldova până în 1742. Colecția Documente de la Arhivele Naționale-Iași*

Arcadie M. Bodale

Tezaurul arhivistic național este insuficient cunoscut și folosit în mediul academic românesc. Această situație are multiple cauze, printre care menționăm și lipsa de materiale care să semnaleze cercetătorilor existența în depozitele Arhivelor Naționale ale României a documentelor care ar putea să constituie baza unor studii științifice. Ca urmare, apariția edițiilor și a cataloagelor de documente, a indicilor și a albumelor documentare, precum și publicarea inventarelor arhivistice sau a unor lucrări de prezentare a Arhivelor Naționale ar trebui să se înscrie printre operațiunile arhivistice care trebuie continuate spre folosul lumii științifice.

De aceea, în cele ce urmează, ne propunem să facem cunoscute actele inventariate din Colecția de „Documente” de la AN Iași care se referă la instituțiile ecleziastice din Țările Române până la reformele lui Constantin Mavrocordat. Demersul este foarte necesar, deoarece se constată o revenire a cercetătorilor spre problematica bisericească, fiindcă, în contextul post-decembrist, aceasta apare într-o nouă lumină, scoțând în evidență adevăruri legate de rolul Bisericii în societatea românească. Apoi, am constatat că mulți cercetători, dar și unii editori de documente nu pot instrumenta în amănunt conținutul acestei Colecții în lipsa unui repertoriu, care să cuprindă documentele păstrate la AN Iași pentru fiecare lăcaș monahal, cu atât mai mult cu cât parcurgerea celor 35 de inventare este foarte solicitantă și nerodnică, întârziind mult munca de cercetare. În consecință, prin studiul de față, avem în vedere semnalarea existenței informației și, tangențial, explicarea valorii ei, cu scopul de a ușura munca specialistului în istorie medievală, căruia îi dezvăluim date prețioase asupra tezaurului documentar ieșean. Precizăm faptul că prezentul material nu își propune să prezinte documentele care au fost publicate, deoarece considerăm că un cercetător avizat cunoaște cu siguranță acest lucru, interesați fiind de problema noutății și a utilității demersului nostru.

Menționăm că ideea ne-a venit studiind articolul arhivistului Gheorghe Balica¹, care opina că este dificil de cercetat prezenta Colecție din cauza caracterului

* Prezentul material a fost susținut în cadrul Cercului profesional al Arhivelor Naționale organizat la Iași, în octombrie 2006. Menționăm că, în dorința de a ilustra „capacitatea” intelectuală a subsemnatului, oamenii regimului Corneliu Mihail Lungu-Maricica Ifrim au notat lucrarea cu calificativul „satisfăcător”. Deși am contestat calificativul obținut, rezultatele au fost „pe măsura așteptărilor”: la memoriile scrise nu am primit nici un răspuns, iar în cadrul Comisiei pentru soluționarea calificativului obținut de subsemnatul în 2006, întrunită în ianuarie 2007, doar doamna

ei eterogen și, în consecință, se impune apariția unor „instrumente ajutătoare pentru înlesnirea și sprijinirea studierii documentelor”, deoarece fișierul cronologic existent „nu rezolvă pe deplin problema posibilității unei cât mai ușoare depistări a materialelor”². Ca atare, în urma parcurgerii instrumentelor de evidență, am ordonat fișele de semnalare ale documentelor legate de problematica noastră în două grupe, din punctul de vedere geografic (Țara Românească și Moldova), iar în cadrul lor le-am dispus alfabetic, pe lăcașe monahale. Precizăm că documentele mitropoliiilor și cele ale episcopieiilor sunt prezentate înaintea lăcașelor monahale obișnuite, dată fiind importanța acestor instituții. În ceea ce privește documentele fiecărei instituții bisericești, acestea sunt prezentate pe moșii și privilegii, menționându-se cota, forma și perioada în care acestea au fost emise. Bineînțeles, atunci când s-a impus, în cadrul notelor, pentru actele originale am menționat și existența copiilor sau a traducerilor lor din alte pachete.

Totodată, din parcurgerea instrumentelor de evidență ale Colecției amintite, am constatat că acestea sunt, de regulă, bine întocmite. Totuși, pachetele cu nr. 926-988, care se referă la documentele mănăstirilor din Țara Românească și la mănăstirea Doljești din Moldova, sunt trecute în inventarul cu nr. 1320 în mod lacunar, ceea ce îngreunează cercetarea lor. Astfel, nu se precizează nici măcar datele extreme ale acestor pachete, iar numele moșiiilor și ale mănăstirilor la care se referă sunt cu totul incomplete³. De fapt, fiecăruia dintre pachetele cu nr. 926-988 îi corespunde o condică sau o samă mănăstirească. Ca atare, în instrumentul de evidență amintit nu sunt redată rezumatele tuturor documentelor în parte din cuprinsul acestor condici/sămi, ci fiecărui pachet amintit mai sus îi corespunde în inventar o poziție distinctă.

Apoi, în același inventar cu nr. 1320 unele pachete au fost luate în evidență în mod colectiv, ele având o singură poziție în instrumentul de evidență amintit. Astfel, rezumatul acestora este cu totul sumar: „de la nr. 989 la nr. 1005, fotocopii de pe documente muntenești”⁴. Ca atare, nici în acest caz, documentelor nu le corespunde câte o poziție din instrumentul de evidență.

Aceste neajunsuri sunt atât de mari, încât aceste documente sunt practic necunoscute în lumea științifică. Mai mult, cercetătorii ieșeni care sunt preocupați de istoria Țării Românești își fac stagii de documentare exclusiv la Arhivele Naționale

Mirela Comănescu mi-a oferit o explicație: „și eu am corectat lucrarea dumneavoastră, dar nu meritați mai mult. Nu stăpâniți aparatul critic: folosiți pentru ibidem, atunci când citați fonduri de arhivă, litere drepte. În plus, referatul dumneavoastră profesional este un indice și nu un repertoriu!” (citată din memorie). Deși am dovedit atunci și imediat după, verbal și scris, că aceste observații sunt nepertinente, calificativul lucrării a rămas neschimbat.

¹ Gh. Balica, *Colecția „Documente”*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. IV, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1970, p. 7-34.

² *Ibidem*, p. 11.

³ AN Iași, inv. nr. 1320, f. 144r-156v.

⁴ *Ibidem*, f. 157r.

Istorice Centrale, deși, iată, cercetările pot fi fructuoase și prin parcurgerea inventarelor existente la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale.

Din acest motiv, se impune inventarierea acestor documente nu pe pachet, ci pe fiecare unitate arhivistică în parte.

Demersul nostru nu reprezintă o noutate în domeniu, deoarece sunt publicate și alte cercetări tematice ale documentelor din Arhive. Astfel, Gheorghe Ungureanu⁵ a realizat un repertoriu al documentelor ieșene privitoare la personalitățile politice și culturale din veacul al XIX-lea și din prima jumătate a celui următor, iar Mihail Guboglu⁶ a realizat o prezentare a documentelor turcești din depozitele Arhivelor.

Menționăm faptul că, pentru cunoașterea documentelor instituțiilor ecleziastice ce se păstrează la AN Iași, Gheorghe Ungureanu⁷ a publicat o expunere a fondului Mitropoliei Moldovei, iar Dumitru Ivănescu⁸ a făcut cunoscute documentele din Arhivele Naționale Istorice Centrale, de la Arhivele Naționale Iași și din Biblioteca Academiei Române-București ale aceleiași instituții.

După cum se cunoaște, Gheorghe Balica a realizat o temeinică prezentare a *Colecției „Documente”*⁹, iar Constantin Turcu¹⁰ a publicat un inventar al celor 28 de pergamente ce se păstrau în anul 1947 la Arhivele Statului din Iași. Această colecție de la AN Iași este inventariată în cea mai mare parte. Astfel, au fost alcătuite 31 de inventare pentru cele 1.018 pachete din *Colecția „Documente”*¹¹, la care se mai adaugă patru inventare pentru 98 de pachete din *Colecția „Documente-Spiridonie”*¹².

⁵ Gh. Ungureanu, *Documente din Arhivele Statului Iași referitoare la viața și activitatea oamenilor de seamă*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, Iași, 1947, p. 37-68.

⁶ Mihail Guboglu, *Documentele turcești din Arhivele Statului și importanța lor pentru cercetările istorice*, în *Arhivele Statului. 125 ani de activitate 1831-1956*, București, 1957, p. 427-454.

⁷ Gh. Ungureanu, *Arhiva Mitropoliei Moldovei*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, Iași, 1947, p. 1-19.

⁸ Dumitru Ivănescu, *Documente privind Mitropolia Moldovei*, în *Credință și Cultură în Moldova*, vol. II *Credință Ortodoxă și Unitate Bisericească*, Iași, Editura Trinitas, 1995, p. 111-120.

⁹ Gheorghe Balica, *op. cit.*, p. 7-34.

¹⁰ Constantin Turcu, *Inventarul pergamentelor de la Arhivele Statului Iași (dintre anii 1399-1793)*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, Iași, 1947, p. 20-36.

¹¹ Aici avem inventarele cu nr. 1115 (pach. I-L), 1116 (pach. LI-C), 1117 (pach. CI-CL), 1118 (pach. CLI-CC), 1119 (pach. CCI-CCL), 1120 (pach. CCLI-CCC), 1121 (pach. CCCI-CCCL), 1122 vol. I (pach. CCCLI-CCCLXX), 1122 vol. II (pach. CCCLXXI-CD), 1123 (pach. CDI-CDX), 1124 (pach. CDXI-CDXX), 1125 (pach. CDXXI-CDXXX), 1126 (pach. CDXXXI-CDL), 1127 (pach. CDLI-D), 1128 (pach. DI-DL), 1129 (pach. DLI-DLXXII), 1130 (pach. DLXXIII-DLXXXV), 1131 (pach. DLXXXVI-DC), 1132 (pach. DCI-DCXV), 1133 (pach. DCXVI-DCXXX), 1134 (pach. DCXXXI-DCL), 1135 (pach. DCLI-DCC), 1136 (pach. DCCI-DCCXXXV), 1137 (pach. DCCXXXVI-DCCLXX), 1314 (pach. DCCLXXI-DCCC), 1315 (pach. DCCCI-DCCCXX), 1316 (pach. DCCCXXI-DCCCXL), 1317 (pach. DCCCXLI-DCCCLX), 1318 (pach. DCCCLXI-DCCCLXXX), 1319 (pach. DCCCLXXXI-CMX) și 1320 (pach. CMXI-MXVIII).

¹² Este vorba de inventarele cu nr. 1819 (pach. I-XX), 1820 (pach. XXI-XXXVI), 1821 (pach. XXXVII-LXVI) și 2118 (pach. LXVII-LXXXV). Pachetele LXXXVI, LXXXVIII, LXXXIX, XCI,

Documentele acestei colecții se pot împărți după formă (în originale, copii, traduceri, fotocopii, rezumate și mențiuni), gen (urice/hrisoave, zapise, surete și scrisori de mărturie), suport (pergament și hârtie) și limbă (română-în paleografie chirilică sau în grafie latină, greacă, slavonă și franceză). Pentru a ușura folosirea lor de către cei interesați, optăm cu prioritate pentru clasificarea lor după criteriul geografic: cele referitoare la instituțiile ecleziastice din Țara Românească, respectiv, la cele din Moldova.

Prin ordinul nr. 4025, din 5 octombrie 1956¹³, la AN Iași au fost aduse pachetele cu nr. 926-988, care cuprind documente privitoare la istoria Bisericii de la sud de Carpați. Ele sunt, se pare, niște copii ale unor condici și sămi mănăstirești care se păstrează la Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale. La acestea se adaugă pachetele „de la nr. 989 la nr. 1005, fotocopii de pe documente muntenești”¹⁴. Or, pentru niciunul dintre aceste pachete nu avem inventare ale documentelor care le constituie. Mai mult, unele dintre aceste condici nici măcar nu sunt paginate sau legate¹⁵.

Astfel, în ceea ce privește *condicile mănăstirești*, cele mai multe dintre ele au fost „cercetate și regulate de Comisia întocmită pentru înscrierea prin condici a documentelor mănăstirești în anul 1852”¹⁶, operațiune ce a fost încheiată în anul 1861¹⁷. Cu acest prilej, pe multe copii din aceste condici s-au făcut corecturi cu cerneală neagră sau roșie, pentru că fuseseră copiate cu greșeli de conținut.

Pentru mănăstirile *Arnota*¹⁸, *Cotmeana*¹⁹, *Dealul*²⁰, *Govora*²¹, *Motru*²², *Râncăciovu*²³, *Strehaia*²⁴ și *Vierșu*²⁵, la AN Iași se păstrează doar câte o singură astfel de condică.

XCII, XCIII, XCIV, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII sunt inventariate, dar fișele nu au fost transcrise într-un inventar.

¹³ AN Iași, inv. nr. 1320, f. 144r.

¹⁴ Ibidem, f. 157r.

¹⁵ Este vorba de pachetele 948 și 959.

¹⁶ Idem, colecția Documente, pach. 935, f. 1.

¹⁷ Ibidem, pach. 947, f. 967.

¹⁸ Ibidem, pach. 927, 182 file. Această condică este formată din copii de pe hrisoave și zapise din perioada 25 martie 1600 (7108)-15 februarie 1804, precum și rezumate de pe documente vechi din perioada 23 aprilie 1639 (7147)-23 februarie 1813.

¹⁹ Ibidem, pach. 955, 44 file. Aici găsim copii de pe documente din perioada <1572-1573> (7081)-10 decembrie 1838.

²⁰ Ibidem, pach. 959, nepaginat. În această condică sunt copii în paleografie chirilică și în grafie latină de pe documente din perioada 17 noiembrie 1431 (6940)-6 mai 1829, precum și rezumate din intervalul 5 februarie 1614 (7122)-18 martie 1819.

²¹ Ibidem, pach. 966, 386 file. În această condică sunt copii de pe documente din perioada 30 iunie 1477 (6985)-29 iunie 1841 și rezumate de pe acte din intervalul 26 septembrie 1485 (6994)-26 iunie 1829.

²² Ibidem, pach. 969, 171 file. Acest pachet cuprinde copii de pe acte dintre 14 ianuarie 1519 (7027) și octombrie 1835 și rezumate din perioada 22 noiembrie 1620 (7129)-1 iunie 1784.

²³ Ibidem, pach. 972. Acest pachet nu este paginat și conține copii dintre 16 iulie 1645 (7153) și 24 august 1859, precum și rezumate din perioada 3 august 1526 (7034)-8 octombrie 1832. Tot aici a

Apoi, unele mănăstiri au mai multe condici de documente. Astfel, *Mitropolia Țării Românești*²⁶ și mănăstirile *Cozia*²⁷, *Glavacioc*²⁸ și *Snagov*²⁹ au câte două astfel de condici.

În schimb, pentru mănăstirea *Câmpulung*³⁰ se păstrează patru condici de documente, iar ctitoriile de la *Bistrița*³¹ și *Tismana*³² au șase, respectiv șapte astfel de condici.

fost rătăcit cel de-al doilea exemplar din „*Catastihul de datul samei egumenului kir Grigorie de la sfânta mănăstire Mihai Vodă, septembrie întâiu, anul 7249*”, pe care l-am pus în pachetul 968, unde au fost inventariate dintru început „*sămile*” mănăstirii Mihai Vodă.

²⁴ Ibidem, pach. 975, 216 file. Condica are copii de pe acte din perioada 3 august 1514 (7022)-18 septembrie 1827.

²⁵ Ibidem, pach. 983, 430 file. Această condică nu este legată, ea cuprinzând copii ce au fost verificate și corectate mai târziu după hrisoave și zapise din perioada 1546 (7055)-1 noiembrie 1809, precum și rezumate de pe documente din intervalul <1603-1604> (7112) - 1776.

²⁶ O condică are documente din perioada 27 mai 1553 (7061)-25 mai 1855 [ibidem, pach. 936, 398 file]; iar în cealaltă sunt documente dintre 8 mai 1514 (7022) și 5 octombrie 1860 [ibidem, pach. 937, 348 file].

²⁷ Una din condici cuprinde copii de pe documente din perioada <1386-1387> (6895)-2 decembrie 1850 [ibidem, pach. 957, 211 file], iar cealaltă are copii dintre <1386-1387> (6895) și 13 septembrie 1850, precum și rezumate din intervalul 18 ianuarie 1496 (7004)-25 decembrie 1833 [ibidem, pach. 956, 146 file]. Menționăm faptul că ambele condici au documente fără dată.

²⁸ Aceste condici sunt asemănătoare. Astfel, ambele cuprind copii de pe documente din perioada 1 iunie 1475 (6983)-2 februarie 1848, la care se adaugă numeroase documente fără dată. Apoi, una dintre ele are rezumate din intervalul 14 mai 1440 (6948)-3 martie 1848 [ibidem, pach. 963, 257 file], iar cealaltă conține rezumate din perioada 14 mai 1441 (6949)-17 mai 1838 [ibidem, pach. 964, 250 file].

²⁹ Tot asemănătoare, aceste condici au copii de pe documente din perioada 23 martie 1400 (6908)-15 august 1845. În schimb, într-o condică sunt rezumate din intervalul 23 martie 1400 (6908)-3 martie 1827 [ibidem, pach. 973, 170 file], iar în cealaltă avem rezumate din perioada 3 februarie 1507 (7015)-8 august 1864 [ibidem, pach. 974, 214 file].

³⁰ Una dintre condici cuprinde copii de pe documente din perioada 19 iunie 1502 (7010)-24 iulie 1824 și rezumate din intervalul <1595-1596> (7104)-8 octombrie 1827 [ibidem, pach. 950, 284 file]; o alta are documente dintre 16 iunie 1560 (7068)-20 martie 1824 și rezumate dintre vâleatul 7128 și anul 1811 [ibidem, pach. 951, 267 file]. În a treia condică sunt acte din perioada 24 aprilie 1510 (7018)-27 iulie 1820 [ibidem, pach. 952, 298 file]. În sfârșit, ultima condică are copii din intervalul 6 iulie 1572 (7080)-24 octombrie 1815 și rezumate din perioada 4 august 1579 (7087)-30 iulie 1830 [ibidem, pach. 953, 179 file].

³¹ Este vorba de condicile din pachetele 930 [având copii din perioada 1 aprilie 1492 (7000)-13 martie 1808] [ibidem, pach. 930, 239 file], 931 [care are copii din intervalul 3 aprilie 1521 (7029)-21 iunie 1806] [ibidem, pach. 931, 125 file], 932 [cu transcrieri ale documentelor din perioada 3 aprilie 1521 (7029)-27 decembrie 1782] [ibidem, pach. 932], 933 [cu niște copii din intervalul 10 septembrie 1508 (7017)-2 iulie 1797] [ibidem, pach. 933, 230 file], 934 [copiile sunt dintre 10 septembrie 1508 (7017) și 2 iulie 1797] [ibidem, pach. 934, 185 file] și 935 [unde avem copii din perioada 23 martie 1513 (7021)-21 iunie 1806 și rezumate de pe documente din intervalul 30 noiembrie 1635 (7144)-10 octombrie 1820] [ibidem, pach. 935, 101 file].

³² Una dintre condici cuprinde copii de pe documente din perioada 27 iunie 1387 (6895)-9 august 1787 [ibidem, pach. 976, 241 file]; în altă condică găsim copii dintre 2 august 1439 (6947) și 27 august 1859, precum și rezumate din intervalul 17 noiembrie 1480 (6988)-10 octombrie 1820

Cele mai multe asemenea condici – nouă la număr – ce se păstrează la Iași sunt cele ale *Episcopiei Buzăului*³³.

Este posibil ca, înainte de a fi fost aduse la Arhivele Statului, aceste condici să fi fost îngropate sau să fi fost păstrate într-un depozit cu materiale de construcții, deoarece între filele condicii inventariate sub cota „*pachet 947*” este foarte mult nisip³⁴.

În condica mănăstirii *Dedulești*³⁵ avem atât copii de pe documentele lăcașului ecleziastic³⁶, cât și extrasul Comisiei Documentale, din aprilie 1860³⁷.

În ceea ce privește *Sămile mănăstirești*, acestea au fost copiate în anul 1860, la cererea Comisiunii Regulării Documentelor Stabilimentelor Publice din România. Toate aceste documente au fost verificate și autentificate³⁸ de către Comisia

[ibidem, pach. 977, 187 file]. În cea de a treia condică sunt documente din intervalul 25 iunie 1483 (6991)-<f.z.> decembrie 1835 [ibidem, pach. 978, 263 file], iar în cea de-a patra condică avem copii din perioada 6904 indicțion 14-1 mai 1794 [ibidem, pach. 979, 74 file]. Apoi, în următoarea condică se află copii dintre 1 august 1424 (6932) și 14 august 1857 [ibidem, pach. 980, 103 file], iar în următoarea sunt copii din perioada 27 iunie 1387 (6895)-24 aprilie 1786 și rezumate după documente emise între 3 octombrie 1385 (6894) și 18 septembrie 1795 [ibidem, pach. 981, 464 file]. În sfârșit, ultima condică cuprinde copii după acte din intervalul 6904 indicțion 14 – 20 februarie 1835 [ibidem, pach. 982, 273 file].

³³ Prima condică are copii din perioada 14 februarie 1536 (7044)-1 iulie 1838 și un perilipsis cu rezumate din intervalul 6 martie 1583 (7191)-29 august 1830 [ibidem, pach. 940, 187 file]. În cea de-a doua găsim copii dintre 16 martie 1520 (7028)-18 august 1856 și rezumate din perioada 12 mai 1661 (7169)-6 octombrie 1843 [ibidem, pach. 941, 267 file]. În următoarele condici, cercetătorul poate studia copii de pe documente din perioada 29 ianuarie 1546 (7054)-16 octombrie 1852 [ibidem, pach. 942, 256 file], din intervalul 29 noiembrie 1520 (7028)-10 aprilie 1858 [ibidem, pach. 943, 433 file] sau dintre 25 mai 1554 (7062)-30 martie 1853 [ibidem, pach. 943, 409 file]. În cea de-a șasea condică sunt copii după acte din intervalul 1547 (7055)-23 august 1856 și rezumate din perioada 1638 (7147)-15 februarie 1830 [ibidem, pach. 945, 604 file]. Următoarea cuprinde transcrieri din perioada 7 aprilie 1518 (7026)-22 noiembrie 1858 și rezumate dintre 27 iulie 1704 (7212)-1809 [ibidem, pach. 946, 639 file]. Cea mai voluminoasă condică are copii după acte emise între 13 noiembrie 1530 (7039) și 6 mai 1860, precum și rezumate de pe acte emise între 7197 și 7211 [ibidem, pach. 947, 1224 file]. În sfârșit, ultima condică a Episcopiei de Buzău cuprinde documente din perioada aprilie 1518-25 septembrie 1861 și rezumate din intervalul 19 iunie 1581 (7089)-8 ianuarie 1725 (7233) [ibidem, pach. 948, nepaginată].

³⁴ Ibidem, pach. 947, 1224 file.

³⁵ Ibidem, pach. 960, 270 file.

³⁶ Aceste copii sunt ale unor documente din perioada <1607-1608> (7116)-9 mai 1829.

³⁷ Ibidem, f. 208-229. Acesta este în două exemplare și cuprinde rezumate ale hrisoavelor mănăstirii din perioada <1 septembrie 1619-31 august 1620> (7128)-<1 septembrie 1734-31 august 1735> (7243) și bugetul mănăstirii din perioada <1 septembrie 1691-31 august 1692> (7200)-<1 septembrie 1731-31 august 1732> (7240).

³⁸ Autentificarea cuprinde certificarea Comisiunii Regulării Documentelor Stabilimentelor Publice din România, ce a fost înființată în anul 1860: „*Aceste copii în file de ..., ce s-au cerut de Onor Ministerul Cultelor prin adresa no. 161 anul current, fiind transcrise întocmai după condica Sfintei Mitropolii cu no. 6 și protocolisindu-se de membrii acestei comisii se adeverează prin a lor subscriere și punerea sigiliului dupe orânduială*”. La sfârșitul certificărilor, care sunt foarte asemănătoare din punctul de vedere al conținutului, semnu cei trei membri ai Comisiei

Documentală în cursul lunilor martie-aprilie 1860³⁹. Aceste sămi sunt formate din rezumatele hrisoavelor, averea (date despre numele și numărul moșiilor, viilor, țiganilor, odăjdiilor, cărților, argintăriilor, arămurilor, bucatelor și dobitoacelor lăcașelor monahale) și „socotelile sfintei mănăstiri”⁴⁰. La AN Iași se păstrează câte două astfel de sămi pentru mănăstirile *Arhimandritul (Sfinților Apostoli)*⁴¹, *Băbeni-Râmnic*⁴², *Căscioarele*⁴³, *Codreni*⁴⁴, *Golgota*⁴⁵, *Mărgineni-Prahova*⁴⁶, *Mihai Vodă*⁴⁷, *Radu Vodă*⁴⁸, *Sfântul Ioan din Focșani*⁴⁹ și *Zlătari*⁵⁰. La acestea se adaugă

Documentale: I. Brezoianu, C. Câmpulungeanu și N. Theleman [sau Priseman (?)] (ibidem, pach. 928, f. 12v; v. și pach. 926, f. 12v; pach. 929, 13v; pach. 967, 29v etc.). Pentru a evita falsificarea lor, sămile erau sigilate cu ceară roșie.

³⁹ Pentru aceste autentificări, sigiliul în tuș nu a fost folosit la toate sămile verificate.

⁴⁰ Sunt situații cu veniturile și cheltuielile mănăstirilor pe anul <1 septembrie 1739-31 aug. 1440> 7248 sau/și pe anii care îl preced. Fiindcă averile mănăstirilor cuprind aceleași categorii de bunuri, pentru a nu încărca textul, vom preciza în note doar perioada din care se păstrează rezumate documentare și anii pentru care s-au alcătuit socoteli mănăstirești.

⁴¹ Ibidem, pach. 929, 12 file. În sama mănăstirii găsim rezumatele hrisoavelor mănăstirii din anii <1 septembrie 1455-1456> (7164)-<1 septembrie 1734-31 august 1735> (7243), dar și veniturile și cheltuielile mănăstirii din anii <1 septembrie 1733-31 august 1734> (7242)-<1 septembrie 1739-31 august 1440> (7248).

⁴² Ibidem, pach. 929, 13 file. În sama mănăstirii sunt rezumate din perioada <1 septembrie 1534-31 august 1535> (7143)-<1 septembrie 1735-31 august 1736> (7244) și veniturile cu cheltuielile mănăstirii pentru anii <1 septembrie 1735-31 august 1736> (7244)-<1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248).

⁴³ Ibidem, pach. 949, 5 file. În această samă rezumatele sunt din perioada <1 septembrie 1524-31 august 1525> (7033)-<1 septembrie 1735-31 august 1736> (7244) și bugetul din <1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248).

⁴⁴ Ibidem, pach. 954, 5 file. În sama mănăstirii Codreni, metoh al mănăstirii Pogoianis, sunt rezumatele hrisoavelor ce i-au fost acordate de către domnii Șerban vodă, Radu vodă, Niculaie vodă și rezumatele a două cărți de danie boierești pentru moșiile Mihăilești și Sasul, toate fără dată. La acestea se adaugă veniturile și cheltuielile mănăstirii de la septembrie <1739> până la 25 ianuarie <1740> (7248).

⁴⁵ Ibidem, pach. 965, 4 file. Această samă cuprinde rezumate din perioada <1 septembrie 1693-31 august 1694> (7102)-<1 septembrie 1730-31 august 1731> (7239), bunurile și socoteala mănăstirii din anul <1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248). Alături de sama amintită a fost legat și un fascicol (în trei exemplare) cuprinzând „*Registru de toate sineturile primite de la mănăstirea Golgota*”, în care au fost trecute în rezumat acte din perioada 23 martie 1540 (7048)-20 iulie 1845 [ibidem, f. 6-12].

⁴⁶ Ibidem, pach. 967, 29 file. Această samă cuprinde rezumatele hrisoavelor mănăstirii din anii <1 septembrie 1486-31 august 1487> (6995)-<1 septembrie 1735-31 august 1736> (7244), veniturile și cheltuielile mănăstirii din anii <1 septembrie 1729-31 august 1730> (7238)-<1 septembrie 1738-31 august 1439> (7247). Pentru această mănăstire, o altă particularitate o reprezintă faptul că în sama acestui lăcaș monahal au fost copiate trei dintre hrisoavele sale de înzestrare. Este vorba de actele din <1 septembrie 1635-31 august 1636> (7144), <1 septembrie 1666-31 august 1667> (7175) și <1 septembrie 1724-31 august 1725> (7233).

⁴⁷ Ibidem, pach. 968, 11 file. Aceasta cuprinde rezumatele hrisoavelor mănăstirii din anii <1 septembrie 1452-31 august 1453> (6961)-<1 septembrie 1736-31 august 1737> (7245), veniturile și cheltuielile mănăstirii din anii <1 septembrie 1737-31 august 1738> (7246)-<1 septembrie 1739-

mănăstirea *Banul* din județul Buzău⁵¹, pentru care avem trei copii ale acestui fel de sămi mănăstirești.

Mai menționăm pachetele pentru mănăstirile *Dârvari*⁵² și *Răzvad*⁵³, care cuprind fiecare câte o copie de pe documente din 1792, respectiv din 1 noiembrie 1794.

Într-o condică sunt copii ale *Mitropoliei Țării Românești* din intervalul 20 iulie 1556 (7064)-22 octombrie 1854, precum și transcrierea inscripției pusă de Petru voievod, la 20 septembrie 1537 (7046), pentru moșiile Aninoasa, Balta Salvată și Epinezii, ce îi erau danie de la Neagoe Basarab⁵⁴. Tot aici mai găsim două exemplare ale sămii mănăstirii *Sfântul Gheorghe din București*⁵⁵.

Într-o altă condică sunt copii în limba română în paleografie chirilică sau în grafie latină ori în limba franceză a unor documente din perioada <f.l.z.> 1619-22 iulie 1859, emise în Țara Românească și în Moldova. Ea prezintă o importanță particulară, deoarece actele pe care le cuprinde reflectă **organizarea mănăstirilor închinete**, alegerea egumenilor, impunerea mănăstirilor la dări, alungarea

31 august 1440> (7248). Pentru această mănăstire trebuie să arătăm faptul că unul dintre exemplarele „samei” a fost rătăcit mai înainte în pachetul 972, dar verificând fiecare pachet în parte am corectat eroarea.

⁴⁸ Ibidem, pach. 970, 16 file. Mănăstirea Radu Vodă era metohul mănăstirii împărătești a Iverilor de la Muntele Athos. Sama acestui lăcaș este cu totul particulară între celelalte documente din aceeași categorie ce se păstrează la AN Iași, în sensul că ea cuprinde un raport ce descrie moșiile, viile și prăvăliile călugărilor, „*metocurile ce sunt închinete la sfânta mănăstire*”, veniturile și cheltuielile lăcașului monahal din perioada <1 septembrie 1736-31 august 1737> (7245)-<1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248). La acestea se adaugă o copie în grafie latină a unui document din 10 februarie 1613 (7121) și un concept în limba franceză despre daniile făcute mănăstirii de Matei voievod (ibidem, f. 10-16).

⁴⁹ Ibidem, pach. 962, 24 file. Aici sunt rezumate de pe hrisoave din perioada <1 septembrie 1663-31 august 1664> (7172)-<1 septembrie 1735-31 august 1736> (7244) și bugetul mănăstirii pe anii <1 septembrie 1732-31 august 1733> (7241)-<1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248). Alături de samă a mai fost legat și un fascicul cu documentele viilor din Dealul Coteștilor, la Cârcei, din perioada 1773 <f.l.z.>-29 noiembrie 1812 [ibidem, f. 25-30].

⁵⁰ Ibidem, pach. 984, 5 file. Sama acestui lăcaș cuprinde rezumate de pe documentele călugărilor din anii <1 septembrie 1714-31 august 1715> (7223)-<1 septembrie 1734-31 august 1735> (7243) și socoteala mănăstirii din anul <1 septembrie 1731-31 august 1732> (7240). Trebuie menționat faptul că această samă nu este certificată de către Comsia Documentală.

⁵¹ Ibidem, pach. 928, 12 file. Sama are rezumate din perioada <1 septembrie 1570-31 august 1571> (7079)-<1 septembrie 1740-31 august 1741> (7249) și veniturile cu cheltuielile mănăstirii pentru anii <1 septembrie 1733-31 august 1734> (7242)-<1 septembrie 1739-31 august 1740> (7248).

⁵² Ibidem, pach. 958, 1 filă.

⁵³ Ibidem, pach. 971, 1 filă.

⁵⁴ Ibidem, pach. 938, 433 file.

⁵⁵ Ibidem, f. 425-433. Această samă cuprinde rezumate ale hrisoavelor schitului din perioada <1 septembrie 1581-31 august 1582> 7090-<1 septembrie 1735-31 august 1736> 7244, numele moșiilor, viilor și țăganilor schitului, numărul dobitoacelor, bucatelor, odăjdiilor și cărțile mănăstirii și ale paraclisului, precum și bugetul acestui lăcaș din intervalul <1 septembrie 1738-31 august 1739> 7247-<1 septembrie 1739-31 august 1740> 7248 [ibidem].

egumenilor greci, închinarea unor mănăstiri pământene la Patriarhia din Alexandria, precum și obligarea fiilor de boieri de a învăța carte pentru a obține funcții⁵⁶.

Între aceste documente referitoare la instituțiile ecleziastice din Țara Românească ce au fost aduse de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale se păstrează și o condică în care sunt copiile documentelor schitului *Doljești*, metocul Episcopiei Roman, pentru moșiile Doljești, Sărăței (ținutul Roman), Popițani, Coșăști, Draga, Chilia (ținutul Iași), Lințești (ținutul Cernăuți), Oțeleni (ținutul Fălciu), Șilivestru și schitul Tisa (ținutul Bacău), Cordăreni, Dumeni, Șipotenii (ținutul Botoșani), Lețcani, Lorințești Dănceni, Hândreni, Petrești și Boghicea⁵⁷.

În schimb, documentele referitoare la instituțiile ecleziastice din Țara Moldovei se regăsesc aproape în toate pachetele Colecției de Documente de la AN Iași.

Cele mai multe documente se referă la *Mitropolia Moldovei*. Acestea sunt pentru moșiile ce i-au fost dăruite (Penișoara⁵⁸, Pleșești⁵⁹, morile de la Focșani⁶⁰, locurile din Iași⁶¹, Căciulești și Costuleni⁶², Iucșeni⁶³, Liești⁶⁴, Turbătești⁶⁵, vii la Odobești⁶⁶, Grozăști⁶⁷ și Greci⁶⁸) sau pe care le-a cumpărat (o poieniță cu mănăstire

⁵⁶ Ibidem, pach. 987, 323 file. Cele mai multe documente sunt corectate cu cerneală roșie sau neagră.

⁵⁷ Ibidem, pach. 961, 340 file.

⁵⁸ Ibidem, pach. CMII <Condică>, doc. nr. 2 c, f. 3r-v, f. 15v-16v, mențione; doc. nr. 20, f. 13-14, mențione; doc. nr. 26, f. 3v, copie. Aceste documente sunt fără dată, dar le putem plasa la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul celui următor.

⁵⁹ Actul este din 1 iunie 1691 (ibidem, pach. CCXLVI, doc. nr. 57, copie).

⁶⁰ Documentul a fost emis la 1 ianuarie 1694 (ibidem, pach. CCCLXIX, doc. nr. 81, orig.).

⁶¹ Aceste cărți sunt pentru locul Bisericii Albe – fiind emise între anii 1682 și 1741 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 52, pg. 70-71; doc. nr. 53, pg. 72-74; doc. nr. 54, pg. 74-77; doc. nr. 55, pg. 77; doc. nr. 58, pg. 79; doc. nr. 78, pg. 116; doc. nr. 79, pg. 117; doc. nr. 80, pg. 118; copii; pach. CCXCIV, doc. nr. 2); pentru casele de pe Ulița Feredeilor – date cu chirie la 15 septembrie 1712 (ibidem, pach. DCCXIV, doc. nr. 2, orig.); pentru locul numit Țimirul, pe care Mitropolia l-a împresurat (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 278, pg. 442); pentru un loc ce fusese al Mitropoliei (ibidem, pach. DCCXIV, doc. nr. 8, orig.); pentru un loc de casă pe Ulița Mare ce i-a fost dăruit la 10 februarie 1731 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 61, pg. 81, copie), pentru moara din Bahlui [1 septembrie 1732] (ibidem, doc. nr. 62, pg. 86, copie), pentru dania [din 1731] (ibidem, doc. nr. 9, pg. 6, copie) și hotarnica din 1742 a locului pivniței de pe Podul Hagioaiei (ibidem, doc. nr. 12, pg. 7 și doc. nr. 13, pg. 9, copie) sau pentru locuri de pe Ulița Fânăriei (ibidem, pach. CCCLXXXIII, doc. nr. 1, orig.).

⁶² Actele sunt din 11 iunie 1708 (ibidem, pach. CXI, doc. nr. 2, copie), 19 aprilie 1717 (ibidem, doc. nr. 3, copie) și din 7 august 1718 (ibidem, doc. nr. 6, copie).

⁶³ Pentru care avea pricină de hotar la 26 aprilie 1715 (ibidem, pach. LXI, doc. nr. 11, orig.).

⁶⁴ Dania este din 12 martie 1733 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XLV, doc. nr. 43, orig.).

⁶⁵ Zapisul este din 15 aprilie 1737 (idem, colecția Documente, pach. MXIII, doc. nr. 20, orig.).

⁶⁶ Primate la 1 noiembrie 1730 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 220, pg. 314, copie).

⁶⁷ Înregistrarea este din 12 iulie 1742 (ibidem, doc. nr. 12, pg. 7, copie).

⁶⁸ Zapisul a fost întocmit la 10 martie 1735 (ibidem, doc. nr. 267, pg. 420, copie).

ce fusese a lui Petrea Oarță⁶⁹, vii la Odobești⁷⁰, la Greci⁷¹ și la Huși⁷², case în Iași⁷³), pentru jefuirea celei mai înalte autorități bisericești de la est de Carpați în 1686⁷⁴, slugile mitropolitului Sava (1660)⁷⁵, moșii situate lângă Mitropolia din Iași (20 august 1666⁷⁶, 3 mai 1716⁷⁷); pentru obroacele pe care le avea de luat în fiecare an din Vama Domnească⁷⁸; pentru moșiile particulare ale ierarhilor țării⁷⁹, unele acte având date prețioase privitoare la genealogia mitropolitului Varlaam⁸⁰; scutiri de dări⁸¹ sau cercetarea unor pricini din veacul al XVIII-lea de către mitropolit⁸².

În mod surprinzător, foarte puține documente sunt pentru cea de-a doua instituție bisericească din Moldova, *Episcopia de Roman*. Această situație se datorează poate și faptului că documentele acestei instituții s-au pierdut în apa Moldovei, în timpul primului război mondial. Ca atare, avem o mărturie din 5 februarie 1580⁸³, mențiuni documentare pentru Podolenii episcopului Agathon (1599-1603)⁸⁴ și un zapis pentru o parte din moșia Faraoani a părintelui Evloghie (la 28 septembrie 1644)⁸⁵, o copie cu epitaful episcopului Gherasim ce a răposat în anul

⁶⁹ Este vorba de documentele din 20 decembrie 1518 (ibidem, pach. DCCXVII, doc. nr. 60) și din 29 ianuarie 1522 (ibidem, doc. nr. 67), ambele păstrate sub formă de fotocopii.

⁷⁰ Zapisurile sunt din anul 1715 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 209, pg. 332; doc. nr. 211, pg. 334, copii).

⁷¹ Cumpărătura este din 23 aprilie 1723 (ibidem, doc. nr. 266, pg. 419, copie).

⁷² Vânzarea a fost încheiată la 14 martie 1735 (ibidem, doc. nr. 257, pg. 388, copie).

⁷³ În 1737, a fost cumpărată casa de pe Ulița Fânăriei (ibidem, pach. CCCLXXXIII., doc. nr. 2, orig.).

⁷⁴ Ibidem, pach. XLVI, doc. nr. 1, orig.

⁷⁵ Ibidem, pach. DCLIV, doc. nr. 2, orig.

⁷⁶ Ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 40, pg. 57, copie.

⁷⁷ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. LXI, doc. nr. 13.

⁷⁸ La 29 martie 1677 (idem, colecția Documente, CCCLX <Condică>, doc. nr. 48, pg. 64, copie).

⁷⁹ Este vorba de o cumpărătură din 1551 (ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 5, traducere), precum și de stăpâniri anterioare anului 1717 (ibidem, pach. DCCXIV, doc. nr. 3, orig.) sau 1721 (ibidem, pach. LXXXII, doc. nr. 4, orig.).

⁸⁰ Acestea sunt din 28 august 1639 (ibidem, pach. XXIX, doc. nr. 70, orig) și 20 iunie 1644 (ibidem, doc. nr. 71, orig).

⁸¹ Date la 16 mai 1733 (Ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 10, pg. 7, copie), 20 februarie 1734 (ibidem, doc. nr. 279, pg. 451-456, copie), 17 iulie 1734 (ibidem, doc. nr. 304, pg. 467, copie), 23 noiembrie 1734 (ibidem, doc. nr. 280, pg. 456, copie).

⁸² Pentru moșiile Puțani și Pleșești (ibidem, pach. DCCCXVI, doc. nr. 26, copie), Verșești și Murgocști (ibidem, pach. XXX, doc. nr. 118), Oncani (ibidem, pach. XXIX, doc. nr. 81, orig.) și pentru locuri din Iași (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. LXXXII, doc. nr. 8, orig.; idem, colecția Documente, pach. DCLXXIV, doc. nr. 16, orig.)

⁸³ De la episcopul din Târgul de Jos al Moldovei (idem, colecția Documente, pach. XXX, doc. nr. 7 (a-b), orig. slavon cu traducere).

⁸⁴ Ibidem, pach. D, doc. nr. 4 (II-IV), rez. din perilipsis.

⁸⁵ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 171, f. 157, copie.

1715⁸⁶ și, poate cel mai important document al acestui scaun arhieresc, o copie din anul 1862 a pomelnicului mult mai vechi al Episcopiei⁸⁷.

La fel de puține informații se găsesc și pentru *Episcopia Rădăuților*, dar acest lucru este oarecum firesc, deoarece actele sale se găsesc în principal în Arhivele din Cernăuți și din Viena. Astfel, avem doar patru acte pentru acest scaun arhieresc. Cel dintâi se referă la moșiile Rădăuți și Coțmanul Mare cu toate cătunele sale⁸⁸. Al doilea este o învoială din anul 1682 a episcopului de Rădăuți cu mănăstirea Agapia pentru morile de la Iucșeni⁸⁹. Un altul este un zăpis de mărturie pentru o datorie la episcopul Calistru⁹⁰, iar cel din urmă este o mărturie din anul 1735, ce a fost făcută de preotul Vasile din Becești în fața episcopului Varlaam pentru a se purta cum se cuvine pe viitor⁹¹.

Episcopia Hușilor are o carte de jurământ a arhierului Mitrofan din 23 februarie 1628⁹², un act pentru moșiile proprii ale ierarhului Gheorghe Romișel⁹³, o carte de mărturie de la episcopul Varlaam⁹⁴, precum și zăpise pentru moșia Leoști⁹⁵ și pentru Țiganiile Episcopiei⁹⁶.

Pentru a ușura cercetarea de către cei interesați, în cele ce urmează vom prezenta actele în ordinea alfabetică a lăcașelor monahale.

Astfel, mănăstirea *Adam* are documente pentru moșiile Cernătești⁹⁷, Cărmetești⁹⁸, Diocheții⁹⁹, Fundeanul¹⁰⁰, Liești¹⁰¹, Năvărnești¹⁰², Răchilești¹⁰³, Răpăilești¹⁰⁴, Răspopi¹⁰⁵ și Vitezești¹⁰⁶.

⁸⁶ Ibidem, pach. DCCCXCVI, doc. nr. 3, orig.

⁸⁷ Ibidem, pach. CCCXXXIV, doc. nr. 1, orig.

⁸⁸ Este o fotografie după originalul slavon, din 6 octombrie 1520 (ibidem, pach. DCLXI, doc. nr. 2).

⁸⁹ Ibidem, pach. CCCXXII, doc. nr. 22.

⁹⁰ Învoiala a fost făcută la 13 mai 1730 (ibidem, pach. CDXII, doc. nr. 107, orig.).

⁹¹ Ibidem, pach. DCXXXIV, doc. nr. 6, orig.

⁹² Ibidem, pach. CDLVIII, doc. nr. 25, orig. O copie a acestei cărți a fost inventariată în pach. DXII, sub nr. 8.

⁹³ Este vorba de actul din 15 iunie 1644, prin care episcopul își înzestra nepoata (ibidem, pach. CCCXI <Condică>, doc. nr. 4, f. 104 v, copie).

⁹⁴ Ibidem, pach. DCXCIV, doc. nr. 12, orig.

⁹⁵ Mărturia hotarnică a fost făcută la 16 iunie 1709 (ibidem, pach. DCCCLI, doc. nr. 1, orig.).

⁹⁶ Actul este din 1725 (ibidem, pach. CDXXV, doc. nr. 64, orig.).

⁹⁷ Ibidem, pach. CDV, doc. nr. 212.

⁹⁸ Ibidem, doc. nr. 209.

⁹⁹ Ibidem, doc. nr. 209 și 212.

¹⁰⁰ Ibidem, doc. nr. 212.

¹⁰¹ Actele sunt din 1676 -1703 (ibidem, doc. nr. 18, 19, 20, 21, 149, 153, 157 și 209; pach. DCCCLXXI, doc. nr. 13; pach. DCCXVII, doc. nr. 7, 8, 9, 10; pach. DCCIV, doc. nr. 16).

¹⁰² Ibidem, pach. CDV, doc. nr. 212.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem, doc. nr. 209.

Agapia a primit părți din moșiile Chiperești¹⁰⁷, Goșmani¹⁰⁸, Ipotești¹⁰⁹ și Tătărași¹¹⁰, morile de la Iucșeni¹¹¹, viile de la Cotnari¹¹² și țigani¹¹³.

Mult mai săracă în documente este mănăstirea *Apostolache*, pentru care s-a păstrat doar un zăpis de „*schimbătură a unor robi*”, din 17 octombrie 1728¹¹⁴.

În schimb, pentru mănăstirea lui *Aron Vodă* din Țarina Iașilor avem documente referitoare la danii (Hăsnășeni cu Știubeiul¹¹⁵, vii¹¹⁶ și țigani¹¹⁷) și la vânzări de moșii (Rediul Aldei-1708¹¹⁸); acte privitoare la cercetarea pricinilor hotarului moșiei din jurul bisericii (1662)¹¹⁹, dar și pentru împresurările moșiilor Posadnici, Popricani, Iucșani și Fitionești (1699-1737)¹²⁰ sau pentru încălcarea bălții Hârcetele (1642-1693)¹²¹.

Ctitoria lui Miron *Barnovschi* din orașul Iași a primit întărire pentru vii la Urșulea (februarie 1652)¹²², jumătate din moșia Zugravi (9 ianuarie 1725)¹²³ și i s-au ales părțile din Voinești (1693-1695)¹²⁴.

O altă mănăstire zidită de Miron vodă este cea de la *Bârnova*. Pentru acest lăcaș se păstrează cărțile pentru hotărnicirea moșiei Pășcarii, din 13 mai 1636¹²⁵ și

¹⁰⁵ Zăpisele au fost făcute între anii 1674 și 1703 (ibidem, pach. MXIII, doc. nr. 10; pach. CDV, doc. nr. 18, 19, 20, 21, 149, 151, 152, 153, 157 și 209; pach. DCCCLXXI, doc. nr. 13 și 14; pach. CDI, doc. nr. 26; pach. DCCXVII, doc. nr. 7, 8, 9 și 10; pach. DCCIV, doc. nr. 16).

¹⁰⁶ Ibidem, pach. CDV, doc. nr. 212.

¹⁰⁷ A fost întărit Agapiei la 22 februarie 1655 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. IV, doc. nr. 16), 3 mai 1607 (ibidem, doc. nr. 14) și 8 aprilie 1635 (ibidem, doc. nr. 15).

¹⁰⁸ Părțile au fost dăruite începând cu anul 1664 și hotărnicite de mai multe ori între anii 1664 și 1691 (ibidem, pach. XLVIII, doc. nr. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 și 12).

¹⁰⁹ Acest sat a ajuns în stăpânirea mănăstirii prin actele întocmite în anii 1662-1666 (idem, Colecția Documente, pach. CDLIX, doc. nr. 41, 42, 47, 48).

¹¹⁰ Această moșie a fost dăruită mănăstirii prin cărțile din anii 1662-1666 (ibidem, doc. nr. 41, 42, 47, 48; pach. CDLV, doc. nr. 1).

¹¹¹ Pentru morile de la Iucșeni, Agapia s-a învoit cu episcopul de Rădăuți în anul 1682 (Ibidem, pach. CCCXXII, doc. nr. 15 și 22).

¹¹² Ibidem, pach. CDLV, doc. nr. 1.

¹¹³ Ibidem, pach. CDXII, doc. nr. 8.

¹¹⁴ Ibidem, pach. CDXXV, doc. nr. 68.

¹¹⁵ Ibidem, pach. DCCXCIV, doc. nr. 93 și 94, copii. Actele sunt din anii 1699 și 1703.

¹¹⁶ Ibidem, pach. CDLXXXVII, doc. nr. 51, copie; pach. DCCCLXXV, doc. nr. 22, 23 și 24, orig.

¹¹⁷ Ibidem, pach. DXXV, doc. nr. 21, fotografie.

¹¹⁸ Ibidem, pach. DCCCLXXV, doc. nr. 16 și 17, orig.

¹¹⁹ Idem, Colecția Documente-Spiridonie, pach. LXI, doc. nr. 34, copie.

¹²⁰ Ibidem, pach. XLV, doc. nr. 96, 97, 98, 106, 108, 112 și 115; idem, Colecția Documente, pach. DCCXCI <Condică>, f. 335-339, copii.

¹²¹ Idem, colecția Documente, pach. CDVII, doc. nr. 8 (I-V) regeste; DCCCLXXVII, doc. nr. 1, traducere.

¹²² Ibidem, pach. DCCCCI <Condică>, cele două documente de la f. 205v, copii.

¹²³ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 259v-260, copie.

¹²⁴ Ibidem, pach. CDIX, doc. nr. 62 și 64; pach. CDXII, doc. nr. 53 și 55.

¹²⁵ Ibidem, pach. CDXXXIII, doc. nr. 28, orig.

din 4 aprilie 1642¹²⁶, precum și a poienilor Cucoară, Muncelul, Poiana cu Cetate și Matîța¹²⁷; impunerea satului Ciurbești la lucru¹²⁸ și zăpăsul de vânzare al moșiei Rădăiești (1680-1695)¹²⁹.

Din primul sfert al veacului al XVIII-lea sunt documentele mănăstirii *Bărboi*, care se referă la moșiile Lăzoreni¹³⁰ și Zugrăvi¹³¹.

Mănăstirea *Berzunț* are acte pentru satele Becești¹³², Hărtănești¹³³ și Sârbi (Oprișoia Neagră)¹³⁴.

Mult mai bogat în documente păstrate este lăcașul de la *Bisericiani*. Astfel, aceștia i se întăreau trei poieni la Ceahlău (12 august 1611)¹³⁵, satele Măstacănul (4 mai 1627)¹³⁶, Popceștii (3 ianuarie 1630)¹³⁷, Călimani (12 octombrie 1639)¹³⁸, Șendrești¹³⁹ și Căndești¹⁴⁰, dar și actul de vânzare al unei vii (25 august 1667)¹⁴¹.

Apoi, mănăstirii *Bistrița* i se confirmau moșiile Roznov¹⁴², Broscăuți¹⁴³, Vascăuți¹⁴⁴, Văleni¹⁴⁵, Mânjești¹⁴⁶, Bungești¹⁴⁷, Oprișeni și Slugani¹⁴⁸ sau i se

¹²⁶ Ibidem, pach. CCCXV, doc. nr. 34, copie. O altă copie a acestui document se găsește în pach. CDXXIII, doc. nr. 34.

¹²⁷ Mărturia hotarnică a fost făcută la 11 august 1693 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XXXIX, doc. nr. 53, orig.). Mai există și o hotarnică pentru o moșie din apropierea mănăstirii ce a fost făcută la 12 ianuarie 1709 (idem, colecția Documente, pach. CDXXV, doc. nr. 48, copie).

¹²⁸ Cartea a fost dată de Ștefăniță Lupu la 5 august 1660 (idem, colecția Documente, pach. CCCXII, doc. nr. 43, orig.).

¹²⁹ Ibidem, pach. CDLVIII, doc. nr. 53, orig. grecesc și doc. nr. 59, orig.

¹³⁰ Ibidem, pach. CCCXIX, doc. nr. 9 și pach. CCCXXII, doc. nr. 29, originale.

¹³¹ Ibidem, pach. DCLXI, doc. nr. 17, orig.

¹³² Zăpăsul este din 1735 (ibidem, pach. XCV, doc. nr. 10, orig.).

¹³³ Din anii 1731-1733 (ibidem, pach. CDVI, doc. nr. 26, orig; pach. CDXVII, doc. nr. 417, orig.).

¹³⁴ Emise la 16 aprilie 1630 (ibidem, pach. CCCXCVIII, doc. nr. 1, orig.) și la 7 ianuarie 1631 (ibidem, doc. nr. 2, orig.).

¹³⁵ Ibidem, pach. CD, doc. nr. 2, copie.

¹³⁶ Ibidem, pach. D, doc. nr. 32, copie.

¹³⁷ Ibidem, pach. DCCCLXXI, doc. nr. 4, traducere.

¹³⁸ Ibidem, pach. D, doc. nr. 38, orig. slavon. <are o traducere inventariată tot aici, sub nr. 39>. O copie este în condica inventariată ca pach. DCCXCI, f. 371v-372.

¹³⁹ Actele sunt din perioada 1627-1663 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. I, doc. nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 și 52, originale, copii și traduceri).

¹⁴⁰ Zăpăsele sunt emise între anii 1627 și 1663 (ibidem, doc. nr. 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 și 52 originale, copii și traduceri).

¹⁴¹ Idem, colecția Documente, pach. CCCXLIX, doc. nr. 22, orig.

¹⁴² Cățile au fost date între 1595 și 1620 (ibidem, pach. D, doc. nr. 10, 11, 13 și 23; pach. DCCXCI <Condică>, f. 279-280, copii).

¹⁴³ Actele au fost date pe la 1662 (ibidem, pach. DCCCLXVIII, doc. nr. 3 și pach. D, doc. nr. 46, copie).

¹⁴⁴ Este vorba de un hrisov din 20 iunie 1662 (ibidem, pach. DCCCLXVIII, doc. nr. 3).

¹⁴⁵ Acest sat a fost obținut în schimbul seliștei Beșicani, în anul 1670 (ibidem, pach. DCCVII, doc. nr. 1 și 3, orig.).

¹⁴⁶ Scrișoarea a fost întocmită la 12 iunie 1646 (ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 24, copie.).

¹⁴⁷ Documentul este din anul 1646 (ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 24, copie.).

alegeau hotarele satelor Tătărași¹⁴⁹, Săvulești¹⁵⁰, Area¹⁵¹ și Petrești¹⁵². Într-un document din 15 octombrie 1491, se arată că acest lăcaș a vândut lui Ștefan cel Mare moșiile Filipești, Săcuieni și Balosinăuți¹⁵³. În sfârșit, în anul 1658, aceeași mănăstire făcea un schimb de țigani cu Toader Prăjescu¹⁵⁴.

Într-un act din 7 octombrie 1717, se amintește de fiul preotului Pârnu, care avea steagul lui în mănăstirea *Cașin*, de unde jefuia satele din apropiere¹⁵⁵.

La 11 mai 1730, Grigorie Ghica voievod judeca o pricină pentru paguba unui bou ce fusese făcută pe moșia mănăstirii *Căpriana*, împresurată de tătari¹⁵⁶.

În anul 1710, egumenul Vârlan de la mănăstirea lui *Cârlig* mărturisea că a fost preot la Dumitrachi Boul fost mare logofăt¹⁵⁷.

Schitul *Cârlomânești* primea danie niște vii (1713)¹⁵⁸, iar mănăstirea întemeiată în Cetatea Neamțului a avut judecăți pentru niște miere și niște unt ce au fost ascunse acolo de un negustor armean și apoi luate de niște nemți (1680-1713)¹⁵⁹.

Mănăstirea *Cetățuia* de lângă Iași posedă documente pentru satele București (Bârlad)¹⁶⁰, Bahrinești¹⁶¹, Mircești și Doroșcani¹⁶², Ruseni și Hliboca¹⁶³, Cinci Căini¹⁶⁴, Iorgoiești¹⁶⁵ și Drăgoiești¹⁶⁶, pentru vii¹⁶⁷, prisăci¹⁶⁸ și țigani¹⁶⁹.

La 15 iunie 1599, Ieremia Moghilă dăruia satul Măstăcani către mănăstirea de călugărițe *Cetățuia de la Gura Covurluiului*¹⁷⁰.

Lăcașe mai puțin cunoscute sunt schitul *Cirăbucul* (care la 21 iunie 1740 primea scutiri pentru niște poslușnici)¹⁷¹ și mănăstirea *Clatea*. Aceasta din urmă

¹⁴⁸ Actul a fost emis în anul 1645 (ibidem, pach. CCCXXV, doc. nr. 1, copie.).

¹⁴⁹ Cândva, în anul 1597 (ibidem, pach. CDLXXXVII, doc. nr. 50, copie.).

¹⁵⁰ Ibidem, pach. D, doc. nr. 46, copie.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² La 27 iulie 1670 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. I, doc. nr. 74, orig.).

¹⁵³ Idem, colecția Documente, pach. CDXXXIV, doc. nr. 1, copie.

¹⁵⁴ Ibidem, pach. CDXXXVII, doc. nr. 77, copie.

¹⁵⁵ Ibidem, pach. DCLXI, doc. nr. 16, copie.

¹⁵⁶ Ibidem, pach. CCCLXXIX, doc. nr. 7, orig.

¹⁵⁷ Ibidem, pach. CCCXI <Condică>, doc. nr. 2, f. 382, copie.

¹⁵⁸ Ibidem, pach. DCXIII, doc. nr. 4, orig.

¹⁵⁹ Ibidem, pach. CCCXI <Condică>, doc. nr. 7, 8, 9 și 11, f. 106v-108 și f. 109v, copii.

¹⁶⁰ Actele sunt din anii 1667-1692 (ibidem, pach. CCXXX, doc. nr. 14 și 21, orig.).

¹⁶¹ Ibidem, doc. nr. 22, orig.

¹⁶² Dăruite în anul 1671 (ibidem, pach. DCXIX, doc. nr. 2, orig.).

¹⁶³ Hotarnica a fost făcută la 6 august 1671 (ibidem, pach. DCCCLXXV, doc. nr. 8, orig.).

¹⁶⁴ Dania este din 9 iunie 1679 (ibidem, pach. CI, doc. nr. 12, orig.).

¹⁶⁵ La 13 iulie mănăstirea se învoia cu Panaite neaguitorul (ibidem, pach. DCLXI, doc. nr. 13, orig.).

¹⁶⁶ Mănăstirea era împresurată la 18 martie 1714 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, doc. nr. 6, pg. 4, orig.).

¹⁶⁷ Ibidem, pach. DCLXI, doc. nr. 13, orig.

¹⁶⁸ Este vorba de o prisacă la Dealul Mare (ibidem, pach. CCXXX, doc. nr. 18, orig.).

¹⁶⁹ Ibidem, pach. CDXXXV, doc. nr. 40, orig.

¹⁷⁰ Ibidem, pach. CCCXXVIII, doc. nr. 1, orig. slavon.

primea întărire pentru satul Tătărenii, care îi era danie de la Vasile Ureche (5 septembrie 1670)¹⁷².

În ceea ce privește mănăstirea din *Copou*, se identifică o mărturie hotarnică din anul 1702 a satului Piscani¹⁷³. O altă mănăstire mărunță este cea de la *Corni*, care avea pricină pentru o ocină în satul Ciorăști (13 august 1728)¹⁷⁴.

Mănăstirea *Dancu* este amintită în câteva documente din anii 1677-1734, privitoare la orașul Iași¹⁷⁵.

Schitul din *Dealul Mare*, ctitoria lui Iane Hadâmbul, a avut mai multe pricini pentru satele Pițcani¹⁷⁶ și Budești¹⁷⁷.

În anii 1647¹⁷⁸ și 1688¹⁷⁹ mănăstirea *Dieneț* se judeca pentru ocini în satul Gălășești.

Singura ctitorie care aparținea prin tradiție celor mai importante femei ale țării era mănăstirea *Doamnei* din Botoșani. Aceasta a primit întărire pentru moșiile Costești¹⁸⁰ și Dreslauca¹⁸¹, precum și scutiri pentru poslușnici¹⁸².

Dobrovățul are documente pentru casele din Iași¹⁸³ și pentru părți din satele Siminești și Bumbăta¹⁸⁴.

Mai bogată în acte este mănăstirea mitropolitului Anastasie Crimca de la *Dragomirna*. Astfel, ea deține danii și confirmări din veacul al XVII-lea și din prima jumătate a celui următor pentru moșiile Bârsănești¹⁸⁵, Borzăști¹⁸⁶, Brătinești¹⁸⁷, Broscăuți¹⁸⁸, Corzăști¹⁸⁹, Dămideni¹⁹⁰, Drăgotești pe Miletin¹⁹¹, Drăgotești sub

¹⁷¹ Ibidem, pach. CCCXCIX, doc. nr. 1, orig.

¹⁷² Ibidem, pach. DCCCLXXI, doc. nr. 10, orig. O copie se află în pach. DCCXCI <Condică>, f. 261v-262, iar o altă copie se găsește în pach. 249, doc. nr. 40.

¹⁷³ Ibidem, pach. CIII, doc. nr. 1, copie.

¹⁷⁴ Ibidem, pach. CCXXXIV, doc. nr. 9, orig.

¹⁷⁵ Ibidem, pach. XXXV, doc. nr. 4, 10 și 11; pach. CCCXXII, doc. nr. 39, 46; pach. CCCXXXVII, doc. nr. 37; pach. CDII, doc. nr. 2 m și 2n, traduceri.

¹⁷⁶ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XXI, doc. nr. 6, 7, 8 și 10, orig.

¹⁷⁷ Idem, colecția Documente, pach. CCCLIX, doc. nr. 4, orig.; pach. CDXXII, doc. nr. 7, copie.

¹⁷⁸ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XCVII, doc. nr. 21, orig.

¹⁷⁹ Idem, colecția Documente, pach. DCCCXXVI, doc. nr. 1 (I), rezumat.

¹⁸⁰ Între anii 1631 și 1742 (ibidem, pach. CCLXXXII, doc. nr. 4, 6, 8, 10, 11, 12, 13 și 14, orig. slavone și românești).

¹⁸¹ Ibidem, pach. CCLXXXII bis, doc. nr. 2 și 3.

¹⁸² Cartea este din 8 ianuarie 1662 (ibidem, doc. nr. 1, orig. slavone).

¹⁸³ Zapisile sunt din anul 1677 (ibidem, pach. DCLXXIV, doc. nr. 3, orig.) și din 1721 (ibidem, pach. CCCXXXVII, doc. nr. 34, orig.).

¹⁸⁴ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XXIII, doc. nr. 5, orig.

¹⁸⁵ Idem, colecția Documente, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 522, f. 453r-v; doc. nr. 524, f. 454v-455; doc. nr. 527, f. 456v-458, copii; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8 și 10, orig. și copie slavone).

¹⁸⁶ Ibidem, pach. CCCXII, doc. nr. 11, copie.

¹⁸⁷ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152 și 153, f. 134-141v, copii.

¹⁸⁸ Ibidem, doc. nr. 522, f. 453r-v, copie; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8 și 10, orig. și copii slavone.

Tăietura¹⁹², Drujăști¹⁹³, Fărceni¹⁹⁴, Flămânzi¹⁹⁵, Horodești¹⁹⁶, Mătieni¹⁹⁷, Salcea¹⁹⁸, Storojani¹⁹⁹, Tăistreni²⁰⁰, Tocmăjeni²⁰¹, Uriceni²⁰², Vețna²⁰³ și Zlătari²⁰⁴; pentru prisacă în Braniște²⁰⁵, vadul de moară de lângă Buniți²⁰⁶, casele din Iași²⁰⁷ și viile de la Cotnari²⁰⁸; pentru datoriile Dragomirnei la mănăstirea Putna²⁰⁹; pentru jefuirea mănăstirii de către Timuș Hmelnițchi²¹⁰ și pentru relațiile cu ctitorii acestui lăcaș monahal²¹¹.

În anul 1724, călugării de la *Drăgești* se judecau pentru hotarul din jurul mănăstirii²¹².

Mănăstirea *Fâstâci* are între actele de la AN Iași doar o poruncă domnească din 25 decembrie 1693²¹³.

Ctitoria lui Isac Balica hatman de la *Frumoasa* primea satul Valea Seacă (17 decembrie 1618)²¹⁴ și o mărturie hotarnică pentru moșiile Mogoșești și Ciurbești (17 iulie 1695)²¹⁵.

¹⁸⁹ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

¹⁹⁰ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 527, f. 456v-458; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8, 10 și 64, traduceri românești, orig. și copii slavone.

¹⁹¹ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 522 și 523, f. 453-454v; doc. nr. 524, 525, 527-528, f. 454v-458v, copii; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8, 10, 27 și 64, traduceri românești, orig. și copii slavone).

¹⁹⁴ Ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 15, orig. slavon; pach. CCCXL, doc. nr. 19, pergament slavon.

¹⁹⁵ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 5 și 15, orig. și copii slavone; pach. DCLIV, doc. nr. 1; pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere).

¹⁹⁶ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

¹⁹⁷ Ibidem, pach. CXLIV, doc. nr. 2; pach. CCCXII, doc. nr. 11, copii.

¹⁹⁸ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 19, pergament slavon.

¹⁹⁹ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

²⁰⁰ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 522, 523 și 524, f. 453-455; doc. nr. 527-528, f. 456v-458v, copii; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8, 10, 64, traduceri românești, orig. și copii slavone; idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. LIV, doc. nr. 35, orig).

²⁰¹ Idem, colecția Documente, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

²⁰² Ibidem, doc. nr. 5, orig. slavon.

²⁰³ Ibidem, doc. nr. 64, traducere.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem, pach. CCCXII, doc. nr. 11, copie.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem, pach. CD, doc. nr. 22, orig.

²⁰⁸ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 522, f. 453r-v; doc. nr. 527, f. 456v-458, copii; pach. CCCXXIII, doc. nr. 8, orig. slavon).

²⁰⁹ Acestea au fost achitate în anul 1666 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, doc. nr. 529, f. 459, copie).

²¹⁰ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 64, traducere.

²¹¹ Ibidem, pach. CCCXXII, doc. nr. 1 și 34, copii; pach. CLXIV, doc. nr. 15, orig. slavon.

²¹² Ibidem, pach. CDXLIX, doc. nr. 49, 50 și 51, orig.

²¹³ Ibidem, pach. CXIV, doc. nr. 3, orig.

Mănăstirea *Galata* stăpânea satele Vlădicești²¹⁶, Gârbești²¹⁷, un iaz din Iași²¹⁸ și vii la *Galata*²¹⁹, primea scutiri pentru poslușnici²²⁰ și vindea moșiile Piscani²²¹, Pleșești²²² și Turbătești²²³. În anul 1598 se judeca pentru Mihăilești²²⁴ cu mănăstirea Humor, iar la 26 noiembrie 1606 avea pricină cu Râșca pentru Podoleni²²⁵.

Într-un hrisov din 30 iunie 1721 se amintește de dreptul mănăstirii *Gârcina* de a lua vamă de la iarmarocul ce se face pe moșia Drăgoiești²²⁶.

Pentru ctitoria lui Ieremia *Golia* din târgul Iașilor găsim documente referitoare la moșiile Chiperești (1645)²²⁷, Dănești (1722²²⁸, 1724²²⁹, 1739²³⁰ și 1740²³¹), Lăzoreni (1689)²³², Movileni pe Răut (1631²³³, 1632²³⁴, 1640²³⁵, 1741²³⁶) și Tomești (1645)²³⁷, pentru casele din Iași (1696²³⁸ și 1733²³⁹) și pentru Țigani (1741)²⁴⁰.

La 20 septembrie 1720, Gheorghe Costin fost vornic a cumpărat moșia *Groșești*²⁴¹, iar de la mijlocul secolului al XVIII-lea se păstrează un inventar al averii schitului *Gugești*²⁴².

²¹⁴ Ibidem, pach. DXXV, doc. nr. 22, fotografie.

²¹⁵ Ibidem, pach. CDIX, doc. nr. 63, copie.

²¹⁶ La 18 noiembrie 1577 (ibidem, pach. DCCXII, doc. nr. 3, traducere).

²¹⁷ Cartea lui Gheorghe Duca a fost emisă la 1 iunie 1669 (ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 88, orig.).

²¹⁸ Actele sunt din 1678 și din 1692 (ibidem, pach. DCCCLXXX, doc. nr. 1 și 2, copii).

²¹⁹ Ibidem, pach. CCCXIX, doc. nr. 21, orig.

²²⁰ Hrisovul este din anul 1686 (ibidem, pach. XXXI, doc. nr. 1, orig.).

²²¹ Vânzarea a fost făcută la 30 iulie 1736 (idem, Colecția Documente-Spiridonie, pach. XLII, doc. nr. 261, copie).

²²² În anul 1734 (idem, Colecția Documente, pach. CDV, doc. nr. 373, orig.).

²²³ Zapisul este din 17 iulie 1724 (ibidem, pach. MXIII, doc. nr. 17, orig.).

²²⁴ Ibidem, pach. CDVI, doc. nr. 4, traducere.

²²⁵ Ibidem, pach. D, doc. nr. 4 (V), rez. din perilipsis.

²²⁶ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XXX, doc. nr. 114, copie.

²²⁷ Idem, pach. I, doc. nr. 1, copie.

²²⁸ Idem, colecția Documente, pach. CDXXXI, doc. nr. 132, regist.

²²⁹ Ibidem, pach. CDXVI, doc. nr. 30, copie.

²³⁰ Ibidem, pach. CDVIII, doc. nr. 17, copie și pach. CDXXII, doc. nr. 14, copie greacă.

²³¹ Ibidem, pach. CDXVI, doc. nr. 33, orig. și pach. CDXXII, doc. nr. 15, copie greacă.

²³² Ibidem, pach. CCCXXIV, doc. nr. 3, orig.

²³³ Ibidem, pach. CCLXI, doc. nr. 2, copie.

²³⁴ Ibidem, doc. nr. 3, orig.

²³⁵ Ibidem, doc. nr. 11, orig.

²³⁶ Ibidem, pach. CM, doc. nr. 1, copie.

²³⁷ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. I, doc. nr. 1, copie.

²³⁸ Idem, colecția Documente, pach. CCCXXIV, doc. nr. 4.

²³⁹ Ibidem, pach. CCCXXXVII, doc. nr. 39, orig.

²⁴⁰ Ibidem, pach. CDII, doc. nr. 30, orig.

²⁴¹ Ibidem, pach. CDXXI, doc. nr. 3, copie.

²⁴² Ibidem, pach. DCLXXXV, doc. nr. 38, orig.

Mănăstirea *Hangu* are scrisori pentru satele Avrămești²⁴³, Negrilești²⁴⁴, Pașcani²⁴⁵, Războieni²⁴⁶, Ruscani²⁴⁷ și Vânători²⁴⁸, pentru poienile din braniște²⁴⁹ și pentru un heleșteu în Târgul Frumos²⁵⁰, pentru poslușnici (1646²⁵¹ și 1705²⁵²), vecini (1696)²⁵³ și țigani (1726)²⁵⁴.

În jurul anului 1660, Ștefăniță Lupu era rugat de către egumenul mănăstirii *Hopova* din Serbia să-i reînnoiască hrisovul părintelui său²⁵⁵.

La Iași se găsesc surprinzător de numeroase documente referitoare la lăcașul de pe valea *Humorului*. În iulie 1520, ianuarie 1536 și noiembrie 1540 această fundație a primit întărire pentru Dvornicenii, Stăucenii, Glodenii, Pârteștii, seliștea lui Dieniș, o prisacă la Cornești, o prisacă Zlătăroaia de la Bohotin, muntele Ostra și iezerul Oreahovul²⁵⁶. Alte documente sunt pentru Brănești²⁵⁷, Dersca²⁵⁸, Feredeieni²⁵⁹, Glodeni²⁶⁰, Mihăilești²⁶¹, Stăuceni²⁶², Strahotin²⁶³ și Vorniceni²⁶⁴.

²⁴³ La 28 iunie 1635 mănăstirea se judeca pentru acest sat cu Tănase vornic de gloată (ibidem, pach. CD, doc. nr. 9, orig. slavon).

²⁴⁴ Zapisul este făcut în 1740 (ibidem, pach. CLVIII, doc. nr. 52, orig.).

²⁴⁵ Acest sat a fost întărit la 24 aprilie 1632 (ibidem, pach. CDXXVII, doc. nr. 55, orig. slavon) și mai apoi vândut de călugări în anul 1660 (ibidem, pach. CD, doc. nr. 189, orig.).

²⁴⁶ Acestea sunt din anii 1688 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XIV, doc. nr. 16, orig.), 1731 (ibidem, doc. nr. 19 și 22, orig.), 1732 (ibidem, pach. XIV, doc. nr. 23 și 25, orig.), 1736 (ibidem, doc. nr. 26, orig.).

²⁴⁷ În 1635 mănăstirea avea pricină pentru acest sat (idem, colecția Documente, pach. CD, doc. nr. 9, orig. slavon).

²⁴⁸ Cartea domnească este din anul 1627 (ibidem, doc. nr. 6, copie).

²⁴⁹ Aceasta a fost întărită la 15 februarie 1612 (ibidem, doc. nr. 3, traducere și pach. CCCXXIII, doc. nr. 3 bis, copie), 30 iunie 1622 (ibidem, pach. CD, doc. nr. 4, copie), 6 aprilie 1623 (ibidem, doc. nr. 5, pergament slavon), 14 ianuarie 1629 (ibidem, pach. CDVIII, doc. nr. 7, copie), 5 aprilie 1631 (ibidem, pach. CD, doc. nr. 7, orig. slavon), 29 iulie 1631 (ibidem, doc. nr. 8, orig.), 6 aprilie 1639 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 101, pergament slavon; pach. CD, doc. nr. 11, traducere), 28 mai 1639 (ibidem, doc. nr. 12, orig.), 7 iulie 1717 (ibidem, doc. nr. 27, copie).

²⁵⁰ Ibidem, pach. CD, doc. nr. 17, orig.

²⁵¹ Ibidem, doc. nr. 14, orig.

²⁵² Ibidem, doc. nr. 23, orig.

²⁵³ Ibidem, doc. nr. 20, orig.

²⁵⁴ Ibidem, pach. CCCXXII, doc. nr. 38, orig.

²⁵⁵ Ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 38, orig. slavon.

²⁵⁶ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 269-271, copie.

²⁵⁷ Ibidem, f. 225v, copie.

²⁵⁸ Mănăstirea a cumpărat o parte din această moșie în anul 1661 (ibidem, pach. CDXXIX, doc. nr. 3, copie), iar la 5 mai 1669 avea pricină de judecată pentru ea (ibidem, pach. CMXII, doc. nr. 1, orig. și copie).

²⁵⁹ Pentru acest sat avem cărți de la Despot vodă (ibidem, f. 223, copie; o copie slavonă este în pach. CCCXLIX, doc. nr. 4), de la Bogdan Lăpușneanu (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 223v) și de la Istratie Dabija (ibidem, f. 224 și f. 225 v, copii), mărturii hotarnice din anul 1664 (ibidem, f. 226v și f. 224 v, copii) și poruncă domnească de cercetare a hotarului dată de Iliăș Alexandru vodă la 11 august 1666 (ibidem, pach. CCCXXI, doc. nr. 30, orig; cu o copie în pach. CCCXXIII, doc. nr. 77 și o alta în condica inventariată sub nr. pach. DCCXCI <Condică>, f. 226).

Schitul de la *Măgura Ocni* a primit Dărmăneștii (1665)²⁶⁵, Picioroganii, o vie la Cotnari, vecini din Botești (1706)²⁶⁶ și un vad de moară în satul Vartișcoiul (1742)²⁶⁷.

Ctitoria Cantemireștilor de la *Mira* a primit ca metoh schitul Grăjdeni (1689-1690)²⁶⁸ și o parte din Odobești (ante 1732)²⁶⁹.

Pentru mănăstirea *Moldovița* avem documentele moșiilor Băiceni²⁷⁰, Liteni²⁷¹, Onțani²⁷² și Răciuleni²⁷³, precum și cele ale cârciumilor din Baia²⁷⁴. Apoi, de la fiii lui Alexandru cel Bun, Ilie, Ștefan și Petru Aron, în anii 1439 și 1453

²⁶⁰ Acesta a fost dăruit la 13 aprilie 1672 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 285v-286, copie; pach. CCCXII, doc. nr. 47, copie). Mănăstirea a primit întărire la 12 iulie 1700 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 286v, copie), 4 august 1706 (ibidem, f. 287, copie), 16 decembrie 1730 (ibidem, f. 287v-288, copie), 3 mai 1732 (ibidem, f. 288v-289, copie) și la 14 ianuarie 1733 (ibidem, f. 289-290, copie).

²⁶¹ Avea pricină cu Galata în anul 1598 (ibidem, pach. CDVI, doc. nr. 4, traducere).

²⁶² Împresura moșia Tăutești în anul 1739 (ibidem, pach. DCCCI <Condică>, f. 141, copie).

²⁶³ Cartea lui Despot este din anul 1562 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 223, copie; o copie slavonă se află în pach. CCCXLIX, doc. nr. 4), a lui Constantin Moghilă a fost dată în 1609 (ibidem, pach. CDXXVI, doc. nr. 2), cea a lui Ștefan Tomșa a fost făcută în anul 1612 (ibidem, oc. nr. 3, orig. slavon), iar cea a lui Mihai Racoviță a fost emisă în 1709 (ibidem, pach. CDXXV, doc. nr. 49, orig.). În 1661 mănăstirea a vândut ocina Strahotinul (ibidem, pach. CDXXVI, doc. nr. 4, orig.; pach. CDXXIX, doc. nr. 3, copie; doc. nr. 4, orig.; doc. nr. 5, orig.), dar a reprimut-o în anul 1691 (ibidem, doc. nr. 6, orig.).

²⁶⁴ Această moșie împresura între anii 1729-1729 seliștea Tăutești (ibidem, pach. DCCCI <Condică>, f. 141, copii; pach. CXLIII, doc. nr. 2, copie).

²⁶⁵ Ibidem, pach. CCCXLVIII <Condică>, doc. nr. 4, f. 112, copie.

²⁶⁶ Ibidem, pach. CCCXXIV, doc. nr. 5, orig.

²⁶⁷ Ibidem, pach. DCCCLXVIII, doc. nr. 4, traducere.

²⁶⁸ Ibidem, pach. XCVII, doc. nr. 1, orig, doc. nr. 3, copie; pach. CXXXI, doc. nr. 11, orig. Schitul Grăjdeni stăpâna moșiile Balomirești, Dealul Mare și Dumbrăvița (ibidem, pach. CXXX, doc. nr. 1, orig.).

²⁶⁹ Ibidem, pach. CDV, doc. nr. 349, orig.

²⁷⁰ Ispisocul lui Iancu Sasu a fost făcut la 14 septembrie 1581 (ibidem, pach. CCLXXXV, doc. nr. 5, copie).

²⁷¹ Dania a fost făcută pe la 1645 (ibidem, pach. DCCCI <Condică>, f. 21-22, copii).

²⁷² Din anii 1585-1673 (ibidem, pach. CCXL, doc. nr. 24, traducere și doc. nr. 27, copie; pach. CCCXII, doc. nr. 1, copie; pach. DCCXCI <Condică>, f. 107-110 și f. 429-430v, copii).

²⁷³ Un ispisoc este din 1581 (ibidem, pach. CCLXXXV, doc. nr. 5, copie), altul este din 1740 (ibidem, doc. nr. 16, orig.), iar altul a fost dat în anul 1742 (ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 32, orig.).

²⁷⁴ Danie de la Ștefan cel Mare din 1458 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 7, pergament slavon; pach. DCCVI, doc. nr. 16, fotocopie).

mănăstirea a mai primit un obroc anual de vin²⁷⁵, posada de pe Moldova²⁷⁶ și o prisacă la Bohotin²⁷⁷.

Neamțul a stăpânit Bașotenii (1428)²⁷⁸, Cârnicenii (1448)²⁷⁹, Fântănele (ante 1652)²⁸⁰, satele unde au fost Onaca și Sas Dan și mănăstirea Turbătești (1518)²⁸¹, vii la Cotnari (1679)²⁸² și case în Iași (1727-1729)²⁸³. Un interesant document de la sfârșitul veacului al XVII-lea arată că monahii de la această mănăstire cerșeau vin de la oameni²⁸⁴.

O altă mănăstire din ținutul *Neamțului* este *Pângărații*. Cele mai multe acte ale acesteia sunt pentru părți din satul Buciumi²⁸⁵. La 8 aprilie 1585, Petru Șchiopu dăruia acestui lăcaș siliștea Almașul Mic, poiana Pângărați, o prisacă lângă Bacău și sălașe de țigani²⁸⁶, iar la 30 mai 1717, domnul Mihail Racoviță ierta toate datoriile călugărilor la creditorii turci, armeni sau creștini²⁸⁷.

O carte de la Antioh Cantemir atestă obrocul de sare dăruit schitului de la *Pârvești*²⁸⁸.

Lăcașul de la *Probota* are documente pentru satele Herești²⁸⁹, Liești²⁹⁰, Protopopenii²⁹¹, Prisaca²⁹², Tamârtașăuți²⁹³, pentru un loc pustiu lângă Hârloieni²⁹⁴.

²⁷⁵ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 4 și 5, pergamente slavone și pach. DCCVI, doc. nr. 14, fotocopie.

²⁷⁶ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 4 și 5, pergamente slavone și pach. DCCVI, doc. nr. 14, fotocopie.

²⁷⁷ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 4 și 5, pergamente slavone și pach. DCCVI, doc. nr. 14, fotocopie.

²⁷⁸ Ibidem, pach. CDLI, doc. nr. 30, pergament slavon <reinventariat în Colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 80>. Acest sat a fost vândut la 7 februarie 1652 (ibidem, pach. CDXXVII, doc. nr. 72 și 74, orig.).

²⁷⁹ Ibidem, pach. DCCXCII, doc. nr. 1 a-b, pergament slavon.

²⁸⁰ Ibidem, pach. CDXXVII, doc. nr. 72 și 74, orig.

²⁸¹ Ibidem, pach. DCCXVII, doc. nr. 61 și 61, fotocopie.

²⁸² Ibidem, pach. CCXLVIII, doc. nr. 21, orig.

²⁸³ Ibidem, pach. DCCXIV, doc. nr. 2, 11 și 12, orig.

²⁸⁴ Ibidem, pach. DCCXCIV, doc. nr. 7, orig.

²⁸⁵ Cărțile și zapisele au fost făcute între anii 1635 și 1651 (idem, Colecția Documente-Spiridonie, pach. XXXI doc. nr. 9, 10 și 11, orig. românești și slavone; pach. XCVI, doc. nr. 52 [VII-XI], mențiuni).

²⁸⁶ Idem, colecția Documente, pach. CCCXXV doc. nr. 9, copie.

²⁸⁷ Ibidem, pach. CDXVII, doc. nr. 57, orig.

²⁸⁸ Ibidem, pach. DXV, doc. nr. 31, fotocopie.

²⁸⁹ Ibidem, pach. CCCXI <Condică>, f. 80 și f. 80v-83, copii. Este vorba de cărți de la Petru Rareș, Bogdan Lăpușneanu, Petru Șchiopu. În anii 1633 și 1634, călugării vindeau această moșie lui Cujbă vel vornic de Țara de Sus pentru o moarte de om (ibidem, f. 82-84).

²⁹⁰ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 24 (I), rezumat al unui doc. din 18 aprilie 1463.

²⁹¹ Ibidem, pach. CCCXI <Condică>, f. 80-82, copie a unei cărți din 24 aprilie 1546.

²⁹² Ibidem, f. 80, copie; pach. DCCCXXXVI, doc. nr. 24 (II), rezumat; sunt cărți de la Petru Rareș și Bogdan Lăpușneanu.

²⁹³ Pergament de la 22 septembrie 1411 (ibidem, pach. CDLI, doc. nr. 12, <reinventariat în colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 62>).

și pentru prisaca de la Visoca²⁹⁵, dar și pentru viile din Dealul Porcului²⁹⁶. Mănăstirea a avut pricini de judecată cu Gavril proin protopop (1507)²⁹⁷, Nistor Ureche (1605)²⁹⁸ și cu Grigorașcu Tomiță (1715)²⁹⁹.

Pentru zidirea lui Ștefan cel Mare de la *Putna* găsim documente referitoare la moșiile Brătinești³⁰⁰, Noua Suliță³⁰¹, Petricani³⁰², Sinești cu Onișcani³⁰³, Stăuceni³⁰⁴ și Știubeul³⁰⁵.

Răchitoasa posedă acte pentru pentru părți din moșiile Bălănești³⁰⁶, Dănești, Hălănești³⁰⁷ și Gura Strâmbii³⁰⁸, pentru viile de la Cotnari³⁰⁹ și dughenile din Bârlad³¹⁰, pentru închinarea sa la Vatoped³¹¹ sau pentru relațiile cu ctitorii³¹² și cu megieșii³¹³.

Ctitoria de la *Râșca* are documentele satelor Măscurei (1603)³¹⁴, Mătoșiani (1670-1701)³¹⁵, Podoleni (1599-1664)³¹⁶, Poieni (1588)³¹⁷, Tomești (1579-1718)³¹⁸,

²⁹⁴ Ibidem, pach. CCCXXXVI, doc. nr. 2, fotocopie a unui pergament din 1439.

²⁹⁵ Ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 128, pergament slavon din 1439.

²⁹⁶ Ibidem, pach. CCCXI <Condică>, f. 80, copie a unei cărți de la Petru Rareș.

²⁹⁷ Ibidem, pach. DCXXXIV, doc. nr. 1, regist.

²⁹⁸ Ibidem, pach. CCXLVI, doc. nr. 14, traducere.

²⁹⁹ Ibidem, pach. CDXVII, doc. nr. 55, orig.

³⁰⁰ Danie de la mitropolitul Sava la 20 ianuarie 1712 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 141v).

³⁰¹ Moșie vândută de călugări în anul 1664 pentru a plăti goștina (ibidem, pach. CCCXXX, doc. nr. 37, copie).

³⁰² Primit prin uricele din 1542 (ibidem, pach. DCCVI, doc. nr. 23, fotocopie; pach. DCCXCI <Condică>, f. 1v) și din 1546 (ibidem, f. 2, copie și pach. CDX, doc. nr. 2, regist). Această moșie a fost împresurată între anii anul 1738 și 1742 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 204-205, copie).

³⁰³ Danie de la ctitor la 14 decembrie 1501 (ibidem, pach. DCCXVII, doc. nr. 51, fotocopie).

³⁰⁴ Copiile sunt din 1588 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 414r-v), 1589 (ibidem, f. 413-414), 1592 (ibidem, f. 414v), 1679 (ibidem, f. 415), 1710 (ibidem, f. 415v) și din 1728 (ibidem, f. 416).

³⁰⁵ Din 9 noiembrie 1492 (Ibidem, pach. CMXI, pach. 1, pergament slavon <reinventariat în colecția Pergamente, sertas 141>; pach. DCCXCI <Condică>, f. 203-204, copie). Între 1738 și 1742 moșia era împresurată dinspre Săveni (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 204-205).

³⁰⁶ Este un perilipsis cu scrisori din perioada 1512-1800 (ibidem, pach. CLXIII, doc. nr. 11, orig).

³⁰⁷ Izvodul zapiselor moșilor Dănești și Hălănești cuprinde acte dintre anii 1629 și 1699 (ibidem, pach. CXLVII, doc. nr. 2-parte a II-a, orig.).

³⁰⁸ Actele sunt din perioada 1670-1725 (ibidem, pach. DCVIII, doc. nr. 27, rezumatele cu nr. VI, VIII, XX, XXII și XXIV-XXVI).

³⁰⁹ Este un zapis de vânzare din 4 iunie 1728 (ibidem, pach. CDXII, doc. nr. 100, orig.).

³¹⁰ Este vorba de acte dintre 1701 și 1730 (ibidem, pach. CXIV, doc. nr. 1 și 5, orig.; pach. CDXVII, doc. nr. 76 bis, orig.; pach. CDLVIII, doc. nr. 63, orig).

³¹¹ Cartea lui Grigorie Ghica a fost dată la 12 ianuarie 1729 (ibidem, pach. DXCVIII, doc. nr. 4, copie).

³¹² Din anul 1729 (ibidem, pach. CDXXXVI <Condică>, doc. nr. 1-2, pg. 1-4, orig. grecești).

³¹³ Se găsesc acte privitoare la conflictele de hotar din anii 1736 (ibidem, pach. CII, doc. nr. 7, orig.).

³¹⁴ Ibidem, pach. DXI, doc. nr. 27, orig. slavon.

³¹⁵ Ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 72, orig.; pach. CDLX, doc. nr. 11, orig.

Vlădeni (1634)³¹⁹ și Zmeiești (1742)³²⁰, cele ale poienii de lângă Baia (1588)³²¹. Apoi, într-un document se pomenește arderea mănăstirii (ante 1701)³²², iar în altele este vorba de ȧiganii săi (1727-1742)³²³. Totodată, se mai păstrează un opis de scrisori pentru hotarele unei moșii³²⁴ și un zapis de mărturie de la 1625³²⁵.

Documentele schitului *Runcu* se referă la moșia Gișcani (1713)³²⁶ și la bucatele dăruite călugărilor (1736)³²⁷, precum și la numirea egumenilor acestui lăcaș de către mitropolit (1732)³²⁸. La acestea se mai adaugă un fragment de act din anul 1718³²⁹.

Istoria mănăstirii *Secu* poate fi studiată pe baza documentelor moșiiilor Berindeiești³³⁰, Drăgușeni³³¹, Dumbrăvița³³², Oglinzi³³³, Răciuleni³³⁴, Săbăoani³³⁵,

³¹⁶ Ibidem, pach. D, doc. nr. 4 (IV-V) și 4 (XI-XV), rez. din perilipsis.

³¹⁷ Ibidem, pach. CCXLVI, doc. nr. 12, traducere.

³¹⁸ Ibidem, pach. CDLI, doc. nr. 3, <reinventariat în colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 52>; pach. CDVII, doc. nr. 18 și 19, orig.

³¹⁹ Ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 13 și 14, orig. slavone.

³²⁰ Ibidem, pach. CLVIII, doc. nr. 53 și 54, orig.

³²¹ Ibidem, pach. CDXXVII, doc. nr. 10, orig. slavon.

³²² Ibidem, pach. CDLX, doc. nr. 11, orig.

³²³ Ibidem, pach. CDXVII, doc. nr. 75 și 97, orig.

³²⁴ Ibidem, pach. CCLXXXV, doc. nr. 109, orig.

³²⁵ Ibidem, pach. DCXXXIV, doc. nr. 3, orig.

³²⁶ Ibidem, pach. CXXXIII, doc. nr. 1, copie.

³²⁷ Ibidem, pach. DCCVII, doc. nr. 6, copie.

³²⁸ Ibidem, pach. CXXXIII, doc. nr. 2, copie.

³²⁹ Ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 3, rezumat.

³³⁰ Uricele de confirmare sunt din anii 1606-1609 (ibidem, pach. DCLXXIX, doc. nr. 1, pergament slavon [cu o copie în pach. CDXXXI, doc. nr. 6]; pach. CDLI, doc. nr. 42, pergament slavon <reinventariat în colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 92> [cu o copie în pach. CDXIX, doc. nr. 10]).

³³¹ Ispisocul este al lui Moise vodă (ibidem, pach. CCCLXXI, doc. nr. 14, copie).

³³² Actele sunt din anii 1739-1740 (ibidem, pach. CCLXXXV, doc. nr. 11, 12 și 16, orig.).

³³³ Era danie de la Roșca vistier (ibidem, pach. DCLXXIX, doc. nr. 65 c, copie din perilipsis).

³³⁴ Avea pricină de hotar în perioada 1739-1740 (ibidem, pach. CCLXXXV, doc. nr. 11, 12 și 16, orig.).

³³⁵ Actele sunt din perioada 1606-1609 (ibidem, pach. DCLXXIX, doc. nr. 1, pergament slavon [cu o copie în pach. CDXXXI, doc. nr. 6]; pach. CDLI, doc. nr. 42, pergament slavon <reinventariat în Colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 92> [cu o copie în pach. CDXIX, doc. nr. 10]).

Vânători³³⁶ și Vorovești³³⁷, cele ale morilor³³⁸ și ale locului³³⁹ din Târgul Frumos sau folosind măturile hotarnice pentru poieni din braniște³⁴⁰.

Mănăstirea *Sfântul Ilie* a primit întăriri pentru moșiile Ivoiești³⁴¹, Iezereni³⁴², Războieni³⁴³ și Văleșcani³⁴⁴, precum și pentru viile sale³⁴⁵.

Din anii 20 ai veacului al XVIII-ea avem un document despre bătaia ciobanilor mănăstirii *Sfântul Ioan* pentru stricarea unui fânăț³⁴⁶.

Foarte interesant este un zapis de la 14 decembrie 1735, în vremea ciumei, când un țigan se dăruia mănăstirii *Sfântului Ioan de la Munteni*³⁴⁷.

Între anii 1693 și 1710 mănăstirii *Sfântului Mormânt* de la Ierusalim i se întăreau scutirile pentru metoacele din Moldova (*Barnovschi, Bârnova, Bistrița, Cașinul, Cetățuia, Dealul Mare, Dumbrăvița, Galata, Hlinea, Sfântul Sava, Sfântul Gheorghe din Galați și Tazlăul*)³⁴⁸. La acestea se adaugă un zapis de schimb pentru o casă (1687)³⁴⁹.

Mănăstirea *Sfântul Sava* primea satele Blișcenăuți³⁵⁰, Cudreavini³⁵¹, Stroiești³⁵², Voinești³⁵³ și Zubriceni³⁵⁴ sau un loc³⁵⁵ și o casă în Iași³⁵⁶; de asemenea, aceasta avea o moșie între hotare boierești³⁵⁷.

³³⁶ Cartea domnească este dată de Constantin Moghilă în anul 1609 (ibidem, pach. CDLI, doc. nr. 42, pergament slavon <reinventariat în colecția Pergamente, pach. CCCXL, doc. nr. 92> [cu o copie în pach. CDXIX, doc. nr. 10]).

³³⁷ Hotarul acesteia era împresurat la 1644 (ibidem, pach. CDLXI, doc. nr. 71, orig.).

³³⁸ Întărite în 1622 (ibidem, pach. CCXLVI, doc. nr. 22, orig.).

³³⁹ Cumpărat în 1677 (ibidem, pach. DCXCVIII, doc. nr. 13, orig.) și împresurat la 12 mai 1739 (ibidem, pach. CCXCII, doc. nr. 8, orig.).

³⁴⁰ Aceasta a fost aleasă în a doua jumătate a sec. al XVII-lea (ibidem, pach. CD, doc. nr. 15, 16 și 18, copii).

³⁴¹ Confirmat la 17 martie 1554 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 15, pergament slavon).

³⁴² Întărit la 17 martie 1554 (ibidem).

³⁴³ Pentru acest sat mănăstirea a avut mai multe procese între anii 1613 și 1632 (ibidem, pach. XL, doc. nr. 8, traducere; pach. XIV, doc. nr. 4-6, ori. slavon cu traducere și doc. 7-8, orig.).

³⁴⁴ Carte domnească dată la 17 martie 1554 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 15, pergament slavon).

³⁴⁵ Actele sunt dintre anii 1630 și 1672 (ibidem, pach. CCCXXI, doc. nr. 107, orig.; pach. CCCXXIII, doc. nr. 43, orig.; pach. DCLXXXV, doc. nr. 113, orig.).

³⁴⁶ Ibidem, pach. CDLXI, doc. nr. 89, orig.

³⁴⁷ Ibidem, pach. CDXXV, doc. nr. 76, orig.

³⁴⁸ Ibidem, pach. XXXI, doc. nr. 3-6, orig.; pach. XLVI, doc. nr. 2, orig.; pach. XLIX, doc. nr. 1, 2 și 3, orig.; pach. CCCXL, doc. nr. 25, pergament românesc. Documentele din 12 septembrie și din 16 octombrie 1704 au fost duse în refugiu la Moscova, de unde nu au mai fost restituite (ibidem, pach. XLIX, doc. nr. 1, orig. <reinv. În pach. CCCXL, doc. nr. 26>; inv. nr. 1121, f. 303 și inv. nr. 1115, f. 229r-v).

³⁴⁹ Ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 76, orig. grecesc.

³⁵⁰ Vândut de monahi în 1626 (ibidem, pach. CLXXIV, doc. nr. 17, orig. slavon), act amintit și în 1633 (ibidem, doc. nr. 19, orig. slavon).

³⁵¹ Cartea este din anul 1618 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 94, pergament slavon).

³⁵² Danie din 1576 (ibidem, pach. CCCXL, doc. nr. 34, pergament slav <cu o copie în pach. CD, doc. nr. 1 și o copie slavonă cu traducere în pach. CCCXLIX, doc. nr. 6>). El a fost confirmat călugărilor în 1619 (ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 21, orig. și doc. nr. 23, orig. slavon <cu o

Pentru *Sfânta Vineri* din Iași menționăm actele prin care soborul vinde o dugheană în Iași (1660)³⁵⁸ și moșia Măstăcani (1663-1665)³⁵⁹.

Situația *Slatinei* lui Alexandru Lăpușneanu a fost foarte grea în timpul lui Vasile Lupu, așa încât monahii dăruiesc domnului moșia Trușești pentru ca acesta să facă soborului mori și chilii și să acopere acareturile mănăstirii³⁶⁰. Alături de acest document, pentru lăcașul amintit se mai păstrează o mărturie hotarnică din anul 1740 a locului de lângă târgul Baia, care îi era danie de la Ștefan Tomșa³⁶¹.

O altă mănăstire a ctitorului amintit mai sus este și *Socola*. Din păcate, documentele acestei fundații sunt destul de târzii față de ridicarea bisericii. Astfel, în anul 1694 i se alegeau hotarele satelor Ezăreni, Făurești și Găureni³⁶², iar între anii 1733 și 1741 Sihăstria mănăstirii primea obroace domnești³⁶³. Totodată, la 12 aprilie 1737 este amintită vânzarea unei vii pe moșia călugărițelor³⁶⁴.

Solca deține acte pentru ocinile³⁶⁵ Badeuți³⁶⁶, Broșteni³⁶⁷, Cajvana³⁶⁸, Ciorsaci³⁶⁹, Crăinicești³⁷⁰, Cristinești³⁷¹, Costești³⁷², Drăgănești³⁷³, Faraoani³⁷⁴,

traducere sub nr. 24 >), 1623 (ibidem, doc. nr. 29, orig.), 1626 (ibidem, doc. nr. 31, traducere), 1629 (ibidem, doc. nr. 33, copie), 1630 (ibidem, doc. nr. 4 orig slavon <cu o copie sub nr. 35>), 1632 (ibidem, doc. nr. 38, orig.), 1634 (ibidem, doc. nr. 40, orig. slavon), 1651 (ibidem, doc. nr. 61, orig.), 1662 (ibidem, pach. CCCXXI, doc. nr. 20, orig.<cu o copie sub nr. 65>), 1669 (ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 87, orig.), 1673 (ibidem, doc. nr. 93, orig.), 1707 (ibidem, pach. CCCXIX, doc. nr. 5, orig.) și 1711 (ibidem, doc. nr. 7, orig.).

³⁵³ Ibidem, pach. CDXIV, doc. nr. 22, orig. grecesc.

³⁵⁴ Era vândut de călugări în 1626 (ibidem, pach. CLXXIV, doc. nr. 17, orig. slavon), document amintit și într-un hrisov din 1633 (ibidem, doc. nr. 19, orig. slavon).

³⁵⁵ Ibidem, pach. XXXV, doc. nr. 1, orig.

³⁵⁶ Ibidem, pach. CDVII, doc. nr. 24, orig.

³⁵⁷ Este vorba de un document din 20 iunie 1613 (ibidem, pach. CCCV, doc. nr. 5, copie).

³⁵⁸ Ibidem, pach. CDXXV, doc. nr. 23, orig.

³⁵⁹ Ibidem, pach. CCCXXVIII, doc. nr. 9, 11 și 12, orig.

³⁶⁰ Ibidem, pach. CXLI, doc. nr. 2, copie.

³⁶¹ Ibidem, pach. CCLXXXIV, doc. nr. 12, orig.

³⁶² Ibidem, pach. CDVII, doc. nr. 13, copie.

³⁶³ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. V, doc. nr. 2, 3 și 4, orig.

³⁶⁴ Idem, colecția Documente, pach. DIII, doc. nr. 3, orig.

³⁶⁵ Pe la 1738 i se împresura o moșie de către Ioan Chejan (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 196v-197).

³⁶⁶ Zapisul este făcut în 1618 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 189-192).

³⁶⁷ Actul este din 15 aprilie 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁶⁸ Dat călugăriților în 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁶⁹ Milă tot din anul 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁷⁰ Zapisul de danie este făcut în 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁷¹ Actele sunt din perioada 1622-1636 (ibidem, pach. CCCXII, doc. nr. 15, 16 și 21, copie română, copie slavonă și traducere germană; pach. CDXXVII, doc. nr. 61, orig.; pach. DCCXCI <Condică>, f. 56r-v și f. 76v, copie).

³⁷² Uricul este de la Ștefan Tomșa (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 189-192 și f. 421-423v, copie; pach. CCCXII, doc. nr. 5, copie slavonă; doc. nr. 6, traducere).

³⁷³ Mila este făcută în 1618 (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 189-192).

Galbeni³⁷⁵, Ibănești³⁷⁶, Lămașani³⁷⁷, Mănăstireni³⁷⁸, Mihăilești³⁷⁹, Pârlișani³⁸⁰, Podoleni³⁸¹, Solca³⁸², Stupca³⁸³, Ustia³⁸⁴ și Vancicăuți³⁸⁵.

Mănăstirea *Soveja* (Dobromira) a primit de la ctitorul ei Matei Basarab satele Lăcești³⁸⁶ și Șușița³⁸⁷, iar Eustratie Dabija îi întărea braniștea din jur³⁸⁸.

Schitul *Stavnic* primea la 15 mai 1735 o parte din poiana Răileanului³⁸⁹.

Lăcașul Moghileștilor de la *Sucevița* primea danii, întăriri și scutiri pentru moșiile Cristinești (1625³⁹⁰, 1735³⁹¹), Ibănești (1699³⁹², 1729³⁹³, 1733³⁹⁴ și 1735³⁹⁵), Măgura (1628)³⁹⁶, Noscova (1631)³⁹⁷, Văscăuții (1620)³⁹⁸ și pentru viile de la Cotnari (1680)³⁹⁹, iar un călugăr de la acest lăcaș își vindea moșiile proprii prin actele din 1632⁴⁰⁰ și 1635⁴⁰¹.

³⁷⁴ Danie făcută în anii 1615-1623 (ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 4, orig. slavon; pach. CCCXII, doc. nr. 4, copie; pach. DCCXCI <Condică>, f. 185-188v și f. 192v-194v, copie) și întărită de Vasile Lupu (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 195r-v; pach. DXLVI, doc. nr. 5, copie) și Constantin Mavrocordat (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 196 r-v).

³⁷⁵ Zapisul de danie este din 2 iunie 1721 (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 179v-180).

³⁷⁶ Milă de la ctitorul Tomșa (ibidem, f. 55v-56, f. 72v-75 și f. 189-192).

³⁷⁷ Danie săvârșită în anul 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁷⁸ Uricele sunt date de Ștefan Tomșa în cursul anului 1615 (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 421-423v și f. 189-192, copie; pach. CCCXII, doc. nr. 5, copie slavonă; doc. nr. 6, traducere).

³⁷⁹ Acte emise în anul 1622 (ibidem, pach. DXLVI, doc. nr. 4, copie, pach. DCCXCI <Condică>, f. 160v-162v, copii).

³⁸⁰ Înzestrare din 1618 (ibidem, DCCXCI <Condică>, f. 189-192).

³⁸¹ Zapisul de miluire este din 15 aprilie 1618 (ibidem, f. 189-192).

³⁸² Această moșie era danie de la Ștefan Tomșa (ibidem, f. 187-194v, copii). Satul este hotărnicit la 10 iulie 1734 (ibidem, f. 195v-196).

³⁸³ Mila este a ctitorului din 1618 (ibidem).

³⁸⁴ Zapisul de danie este făcut în 1618 (ibidem).

³⁸⁵ Zapisul de danie este făcut în 1618 (ibidem).

³⁸⁶ Ibidem, pach. CCCXII, doc. nr. 37, copie.

³⁸⁷ Ibidem, pach. CCLXXIV, doc. nr. 15, copie.

³⁸⁸ Ibidem, pach. CDXXVII, doc. nr. 81, copie. Aceasta a fost hotărnicită în anii 1733 și 1734 (ibidem, doc. nr. 96).

³⁸⁹ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XVII, doc. nr. 7 orig.

³⁹⁰ Idem, colecția Documente, pach. CCCXII, doc. nr. 21, traducere germană și pach. DCCXCI <Condică>, f. 56r-v, copie. Satul a fost confirmat monahilor în anul 1669 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 80, copie).

³⁹¹ Ibidem, f. 75-76, copie.

³⁹² Ibidem, f. 56v-57, copie.

³⁹³ Ibidem, f. 57r-v, copie.

³⁹⁴ Ibidem, f. 57v-58, copie.

³⁹⁵ Ibidem, f. 58r-v și f. 80v-81v, copie.

³⁹⁶ Ibidem, f. 70v-71, copie.

³⁹⁷ Ibidem, pach. CCLIX, doc. nr. 3, f. 6r, mențiune.

³⁹⁸ Ibidem, pach. CCLXXXIX, doc. nr. 1, orig.

³⁹⁹ Ibidem, pach. CCCXXIII, doc. nr. 95, copie.

⁴⁰⁰ Ibidem, pach. CDXII, doc. nr. 2, orig. slavon; pach. CDLIX, doc. nr. 11, orig. slavon.

⁴⁰¹ Ibidem, pach. CDXII, doc. nr. 3, orig. slavon.

Mănăstirea *Tazlău* a avut pricină pentru heleșteul Verdele și pentru hotarul Bădiceanilor⁴⁰², între 20 iulie 1654⁴⁰³ și 20 iulie 1657⁴⁰⁴, iar între anii 1722 și 1741, a primit sau a avut învoieli cu boierii pentru ȧiganii mănăstirești⁴⁰⁵.

Todirenii s-au judecat pentru moșia Sârbi⁴⁰⁶, pentru care au fost nevoiți să vândă seliștea Crăiniceni⁴⁰⁷. Mai târziu, la 2 iunie 1648, călugării au vândut satele Giurcheștii, Jărdenii și Sârbii⁴⁰⁸. În sfârșit, în anul 1738, lăcașul primea întărire pentru moșiile Todirenii și Mirenii⁴⁰⁹.

Prin hrisoavele din 22 iulie 1668 și din 1 septembrie 1726, se alegeau hotarele mănăstirii *Toplița*⁴¹⁰ și, respectiv, cele ale schitului *Trăstieni*⁴¹¹.

Pentru mănăstirea *Trei Ierarhi* avem doar două documente referitoare la dania și hotarnica moșiei Boteștii Mari, din anul 1696⁴¹².

Aceiași situație este valabilă și pentru mănăstirea lui *Vicol*, mare căpitan de Focșani, care a câștigat un proces pentru niște vii la Odobești⁴¹³.

Apoi, din 23 iulie 1622, găsim un act referitor la schitul *Vorona*, care se judeca pentru satul Bursuceni⁴¹⁴.

Protectorul mănăstirii *Voroneț*, mitropolitul Grigorie Roșca, a cumpărat un loc lângă acest lăcaș, la 21 noiembrie 1551⁴¹⁵. Pentru această mănăstire avem documente referitoare la moșia Balinți⁴¹⁶, precum și la judecățile purtate pentru satele Tătărășeni⁴¹⁷, Tomești⁴¹⁸ și Zubriceni⁴¹⁹, precum și pentru heleșteiele de pe

⁴⁰² Judecata este făcută în anul 1676 (ibidem, pach. DCCC, doc. nr. 2, orig.).

⁴⁰³ Ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 349v-350, copie.

⁴⁰⁴ Ibidem, pach. D, doc. nr. 41, orig.

⁴⁰⁵ Ibidem, pach. DCCXVII, doc. nr. 68, fotocopie; pach. CDXII, doc. nr. 112, orig.; pach. CDXIV, doc. nr. 65, orig.

⁴⁰⁶ Procesele din 1617-1622 au fost pierdute de călugări (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. IX, doc. nr. 72 și 73, orig. slavone cu traduceri), dar Moise Moghilă le întoarce moșia, la 4 octombrie 1630 (ibidem, doc. nr. 76, orig.).

⁴⁰⁷ Vânzarea a fost făcută în anul 1645 (ibidem, pach. X, doc. nr. 1, 2 și 3, orig. românești și slavone).

⁴⁰⁸ Ibidem, pach. IX, doc. nr. 77, 78 și 79, orig. românești și slavone.

⁴⁰⁹ Idem, colecția Documente, pach. CDXXVI, doc. nr. 8, copie.

⁴¹⁰ Idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. XXX, doc. nr. 215, orig.

⁴¹¹ Idem, colecția Documente, pach. CDVIII, doc. nr. 13, copie.

⁴¹² Ibidem, DCCCI <Condică>, f. 30v, copie.

⁴¹³ Procesul s-a desfășurat în anii 1696-1697 (ibidem, pach. CCCLX <Condică>, pg. 327-328, copie).

⁴¹⁴ Ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 5, orig. slavon.

⁴¹⁵ Ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 5, traducere.

⁴¹⁶ Uricul este din 1562 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 278r-v, copie).

⁴¹⁷ Ieremia Moghilă judeca pricina pentru acest sat în anul 1605 (ibidem, f. 278-279, orig.).

⁴¹⁸ Carțile de judecată sunt din perioada 1631-1634 (ibidem, pach. CLXXII, doc. nr. 21, orig.; pach. CCLXXI, doc. nr. 12, orig. slavon, doc. nr. 16, copie).

⁴¹⁹ Era o pricină de hotar la 14 mai 1659 (ibidem, pach. DCXXXIV, doc. nr. 4, orig.).

Bașeu⁴²⁰. În sfârșit, în anul 1622 Ștefan Tomșa întărea călugărilor dreptul de a-și aduce vecini în seliștele Târnauca și Trăisteni⁴²¹.

Schitul *Zagavei* a primit danie 12 pământuri în hotarul târgului Hârlău⁴²² și alte pământuri în satul Rătești⁴²³.

În sfârșit, metocul mănăstirii *Zografu, din târgul Vaslui*, are documente care atestă dania unor mori în Vaslui⁴²⁴ și a unor vii cu livezi lângă orașul amintit⁴²⁵, precum și judecățile pentru moara din Vaslui din anii 1662-1668⁴²⁶.

Așadar, este cât se poate de clar că repertoriul mai sus prezentat poate fi util cercetătorilor, cu atât mai mult cu cât Colecția „Documente” are o valoare inestimabilă, iar defalcarea ei pe probleme este oportună pentru deschiderea unor noi orizonturi istoriografice.

The Index of the Acts regarding the Wallachian and Moldavian Ecclesiastic Institutions until 1742. The Documents Collection of the National Archives of Iași

(Abstract)

Key-words: index, documents, collection, ecclesiastic institutions, Wallachia, Moldavia, Holy Sepulchre of Jerusalem, Patriarchate of Alexandria, Serbia

This paper represents an instrument containing the registered documents pertaining to the ecclesiastic institutions from the Romanian Principalities until the reforms of Constantin Mavrocordat preserved in *Colecția Documente* and *Colecția Documente-Spiridonie* from the National Archives of Iași.

The documents pertaining to the ecclesiastic institutions from Moldavia can be found in almost all packages of the above mentioned collections. We refer to documents pertaining to the Moldavian Metropolitan Church, the Episcopate of Roman, Rădăuți and Huși, the monasteries Adam Agapia Apostolache, Aron vodă, Barnovschi, Bârnova, Bârboi, Berzunț, Bisericani, Bistrița-Neamț, Cașin, Căpriană, Cârlig, Cărlomânești, Cetățuia-Iași, Cetățuia de la Gura Covurluiului, Cîrăbucul, Clatea, Copou, Dancu, Dealul Mare, Dîneț, Doamnei-Botoșani, Dobrovăț, Doljești,

⁴²⁰ S-a făcut învoială în anul 1665 (ibidem, pach. DCCXCI <Condică>, f. 279v-280v, copie).

⁴²¹ Ibidem, pach. CLXIV, doc. nr. 12, orig. slavon.

⁴²² Ispisoacele sunt din anii 1673-1685 (idem, colecția Documente-Spiridonie, pach. II, doc. nr. 1, orig. slavon cu traducere, doc. nr. 2, orig. și doc. nr. 3, orig.).

⁴²³ Dania a fost făcută la 24 noiembrie 1684 (idem, colecția Documente, pach. DCXCVIII, doc. nr. 13, orig. [cu o copie în condica inventariată sub pach. DCCXCI <Condică>, f. 297r-v]).

⁴²⁴ Actul a fost emis la 28 iulie 1628 (ibidem, pach. CDLIX, doc. nr. 8, orig. slavon).

⁴²⁵ Cărțile domnești sunt din anul 1630 (ibidem, pach. CDXXIV, doc. nr. 20, orig. slavon și pach. DCLXXXV, doc. nr. 24, orig. slavon).

⁴²⁶ Ibidem, pach. CDLXI, doc. nr. 69, orig.; pach. CDLIX, doc. nr. 40, orig. slavon și doc. nr. 59, orig.

Dragomirna, Drăgești, Dumbrăvița, Fâstâci, Frumoasa, Galata, Gârcina, Golia, Groșești, Gugești, Hangu, Hlincea, Humor, Măgura Ocnii, Mira, Moldovița, Neamț, Pângărații, Pârvești, Probota, Putna, Răchitoasa, Râșca, Runcu, Secu, Sfânta Vineri-Iași, Sfântul Gheorghe-Galați, Sfântul Ilie, Sfântul Ioan-Iași, Sfântul Ioan-Munteni, Sfântul Sava, Slatina, Socola, Solca, Soveja (Dobromira), Stavnic, Sucevița, Tazlău, Todirenii, Toplița, Trăstieni, Trei Ierarhi, Vicol, Vorona, Voroneț and Zagavei, as well as the branches of the Monastery Zografu of Vaslui.

The packages no 926-1005 contain documents of the ecclesiastic places in Wallachia, respectively documents of the Metropolitan Church, the Episcopate of Buzău and the monasteries Arnota, Arhimandritul (Sfinților Apostoli), Banul-Buzău, Băbeni-Râmnic, Bistrița-Vâlcea, Căscioarele, Câmpulung, Cozia, Codreni, Cotmeana, Dârvari, Dealu, Dedulești, Golgota, Govora, Glavacioc, Mărgineni-Prahova, Mihai Vodă, Motru, Radu Vodă, Răzvad, Râncăcioul, Sfântul Gheorghe-București, Sfântul Ioan-Focșani, Snagov, Strehaia, Tismana Vieroșu and Zlătari.

We also have the documents of Holy Sepulchre of Jerusalem as well as those pertaining to the Monastery Hopovo from Serbia.

Remarkable is that one of the registers contains copies of some documents from the period 1619-1859, issued in Wallachia and in Moldavia, regarding the structure of the conceded monasteries, the election of the clergy, taxes for the monasteries, the expel of the Greek clergy, the submission of some local monasteries to the Patriarchate of Alexandria, as well as the obligation of the noble children to learn in order to obtain positions.

Note privind evacuarea arhivelor din Iași în timpul celor două războaie mondiale

Virginia Isac

Pierderea unei părți importante din arhiva de cancelarie a AN Iași în timpul celui de-al doilea război mondial, în împrejurări pe care le voi relata în cadrul articolului de față, nu mi-au permis o informare mai largă. Registrele de intrare-ieșire sunt singurele surse de informație din acești ani.

Arhivele Statului din Iași își aveau sediul, din anul 1911, în localul din incinta mănăstirii Golia, iar ca personal figurau directorul Sever Zotta, un arhivar, un registrator, un paleograf, un copist și un om de serviciu. În afară de Sever Zotta, care avea 42 de ani, și de omul de serviciu, începând din anul 1914 ceilalți funcționari se aflau în continuă stare de mobilizare. Acest lucru este reflectat de corespondența primită la Arhive în acest timp, în care sunt menționate opțiunile lor pentru leafa de civil sau de militar.

Aflate în subordinea Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, la 8 iunie 1915, Arhivele din Iași au primit de la Minister un ordin circular cu privire la măsurile excepționale în caz de mobilizare a funcționarilor, una dintre acestea referindu-se la indicarea localității unde urma să se plece în concediu. În acest timp, activitatea era mult împiedicată de repetatele concentrări, culminând cu mobilizarea din august 1916. În acest sens, un raport de la Direcția Generală a Arhivelor Statului anunța suspendarea activităților cu începere de la 16 august. În Arhivele ieșene rămăsese numai directorul Sever Zotta și omul de serviciu. La mai puțin de o lună de la începerea ostilităților, Ioan Gr. Țăranu, copist-paleograf, sublocotenent în rezervă din Regimentul 9 infanterie, a căzut pe câmpul de luptă. La Arhivele din Iași, rămase în sediul de la Mănăstirea Golia, mai venea doar Nicolae Iorga, căutând aici „o ocupație și o uitare a durerilor prezentului”¹.

Pentru 1917, cel mai greu an al războiului, mai ales pentru orașul Iași, arhiva de cancelarie ne oferă doar câteva știri: adresa Curții de apel din Iași, prin care se face cunoscut că se vor depune documente la Arhivele Statului, în camerele neocupate și în sala Muzeului de Istorie; căpitanul George Pascu, profesor universitar, depune spre păstrare o ladă sigilată cu actele întreținerii trupei Coloanei mixte nr. 2; Direcția spitalelor solicita o cameră din atenansele Arhivei, atenanse unde locuiau unii funcționari ai Ministerului. De asemenea, din Rusia este trimis inventarul documentelor „evacuate” acolo la 24 iulie 1917, care cuprindea

¹ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Editor Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1972, p. 500.

documentele mai importante selecționate din Colecția „Documente” și din alte câteva fonduri.

În afară de acestea, s-au mai trimis o cutie sigilată, depusă de Sever Zotta, cu documente și scrisori de familie și o cutie de metal șnuruită, sigilată cu sigiliul Adunării deputaților, depusă la Arhive la 5 octombrie 1916 (nu se menționează numele persoanei depunătoare), cuprinzând șase acte importante: Procesul verbal al Adunării ad-hoc din 7 octombrie 1857, tabloul înscrierii voturilor pentru alegerea din 5 ianuarie 1859, dosarul abdicării lui Alexandru Ioan Cuza, dosarul alegerii lui Carol I, procesul-verbal de ședință când a depus jurământul Ferdinand I și textul jurământului acestuia. Inventarul menționează că unele documente s-au reprimit la 13 martie 1936, cu unele lipsuri însă, printre care unele condici K din Colecția Litere.

Între 2 și 18 octombrie 1916, s-au primit de la Direcția Generală a Arhivelor Statului 44 de lăzi cu documente. Odată cu acestea a fost trimisă și o parte din arhiva veche a orașului Brașov. Cu transportul documentelor a fost delegat G. Nedioglu, la Iași și apoi la Moscova².

Între alte distrugeri de bunuri culturale, războaiele nu cruță nici arhivele, așa cum s-a întâmplat în timpul celui de-al doilea război mondial. Când, la 15 martie 1939, Cehoslovacia a fost ocupată de armata germană, în aceeași zi s-a decretat și mobilizarea parțială a armatei române. La 30 mai 1939, Direcția Generală a Arhivelor Statului a solicitat Arhivelor din Iași situația referitoare la mobilizarea pe loc în timp de război a personalului, format din șapte bărbați și o femeie. Dintre membrii personalului cinci erau deja mobilizabili, urmând ca în septembrie trei funcționari să fie concentrați la unitățile militare de care depindeau, în timp ce directorului Al. Băleanu i se cerea să renunțe la concediu.

Ca și în timpul primului război mondial, există multă corespondență referitoare la concentrări și mobilizări³. În anii care au urmat, s-au produs și schimbări în rândul personalului, printre angajați figurând, în timpul conflagrației, trei femei.

În ceea ce privește activitatea din timpul războiului, aceasta s-a axat în principal pe selecționarea arhivelor din toată zona Moldovei. Astfel, s-au primit numeroase adrese de eliminare a documentelor, însoțite de inventare, sau se solicita deplasarea unui delegat la fața locului. De asemenea, multe adrese solicitau depunerea unor fonduri judecătorești și administrative, în special primăriei, mai ales în anul 1943 și chiar în primele luni ale anului 1944⁴.

La 12 iunie 1939, răspunzând unui ordin al Ministerului Educației Naționale, Gheorghe Ungureanu arăta ce măsuri s-au luat în cazul unui atac aerian pentru prevenirea incendiilor, ce siguranță prezintă clădirea în care sunt depozitate arhivele Moldovei, numărul funcționarilor disponibili și a funcționarilor mobilizați, el cerând

² Mihai Fănescu, *Figuri de arhiviști*, București, DGAS, 1971, p. 224.

³ AN Iași, fond Arhiva de Cancelarie, dosar nr. 1/1940, f. 13.

⁴ Ibidem, f. 216.

„mobilizarea pentru lucru” a mai multor persoane pentru a face față unor eventuale evenimente⁵.

La puțin timp după nota ultimativă din 26 iunie 1940, adresată României de către guvernul sovietic, ordinul Direcției Generale a Arhivelor Statului din 3 iulie 1940 interzicea personalului de la Iași să părăsească localitatea fără învoire sau ordin de serviciu⁶. Alarmate de evenimentele care aveau loc, autoritățile au început să-și împacheteze arhiva. Circulara Cercului de Recrutare Iași din 10 iulie 1940, făcea însă cunoscut că niciun ordin de evacuare nu s-a dat pe teritoriul Comandamentului 4 teritorial⁷. Dar, la 25 iulie, aceeași autoritate militară solicita Arhivelor Statului un tabel nominal al funcționarilor, cu familiile lor, ce se evacuează odată cu instituția, situație ce se întocmea în scopul unei eventuale evacuări și cazări⁸. La sfârșitul lunii august 1940, Arhivele din Iași au trimis un delegat cu o ladă cu documente spre păstrare la DGAS și s-a cerut Comandamentului 4 teritorial un vagon acoperit spre a trimite la București documentele cele mai valoroase de la Arhivele Statului Iași⁹.

Un ordin al DGAS din 31 august 1940 transmitea, de asemenea, să se pregătească materiale documentare în lăzi pentru transportat în două vagoane, puse la dispoziție de Rezidența Regală, la gara Băbeni, jud. Vâlcea, de unde vor fi duse la mănăstirea Bistrița. Se dispunea ca arhiva de registratură să fie pregătită spre a fi transportată urgent în caz de nevoie¹⁰. Ordinul era urmat de o telegramă semnată de directorul general Aurelian Sacerdoțeanu¹¹. A survenit însă cedarea Transilvaniei de Nord, iar toate garniturile de tren au fost îndreptate spre această partea a țării, renunțându-se pentru o perioadă la orice plan de evacuare a Arhivei din Iași¹².

Comandamentul IV teritorial stabilise inițial clădirea Facultății de Litere din Cluj, drept locație pentru evacuarea Arhivelor Statului Iași, a Mitropoliei Moldovei și a bisericilor din Iași. După pierderile teritoriale din vara anului 1940, însă, prin ordinul din 3 septembrie același an, se indica drept soluție orașul Curtea de Argeș, cu localurile clădirilor Băncii Înfrățirea și a Orfelinatului copiilor, opțiune cu care DGAS a fost de acord¹³. Același Comandament IV teritorial, prin cercul de recrutare,

⁵ Gheorghe Ungureanu considera necesar ca încă cel puțin două persoane să fie mobilizate la Arhive, deoarece cei șapte angajați nu ar fi făcut față unui incendiu provocat de un eventual bombardament. De asemenea, Ungureanu atrăgea atenția că instituția pe care o conducea nu era dotată cu materiale necesare pentru stingerea incendiilor (ibidem, dosar nr. 6/1940, f. 137-138).

⁶ Tot prin această adresă se solicita ca angajații să comunice instituției adresa exactă a domiciliului pentru eventuale comunicări urgente (ibidem, dosar nr. 1/1940, f. 293).

⁷ Ibidem, f. 304.

⁸ Ibidem, f. 320.

⁹ Ibidem, dosar nr. 4/1940, f. 261.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 2/1940, f. 289.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 4/1940, f. 39.

¹² Ibidem, dosar nr. 2/1940, f. 282-283.

¹³ Ibidem, f. 293.

a comunicat către Arhivele din Iași numărul vagoanelor repartizate pentru evacuare (opt plus unul clasă), mijloacele de transport și mâna de lucru necesară la încărcare¹⁴.

Un raport al lui Gheorghe Ungureanu din 2 februarie 1941 către Comandamentul IV teritorial arăta că o eventuală evacuare a documentelor de arhivă și a obiectelor de valoare depuse spre păstrare la Arhivele Statului nu se va putea executa în timpul și cu mijloacele puse îndemână, pentru că în această instituție erau depuse spre conservare toate arhivele din Moldova care înainte de depunere fuseseră selecționate, astfel încât se mai păstrau doar documente valoroase și că niciun studiu asupra istoriei Moldovei nu se poate face fără aceste documente. Ce să lași și ce să evacuezi? A lua totul însemna un timp îndelungat și necesita cheltuieli mai mari. Ungureanu propunea evacuarea treptată a întregii arhive, începând cu data raportului său, unele materiale fiind deja pregătite¹⁵.

În cursul lunii februarie, trei funcționari au fost chemați la unitățile militare din care făceau parte. Gheorghe Ungureanu raporta la DGAS, rugând să se intervină spre a fi „mobilizați pentru lucru”, în eventualitatea unei evacuări rămânând numai o funcționară și omul de serviciu¹⁶. Ministerul Educației Naționale a hotărât în cele din urmă, ca măsură de prevedere, printr-un ordin secret emis la 4 martie 1941, evacuarea în mod treptat a arhivei de la Iași la București, urmând a se trimite suma necesară confecționării a 2.300 de lăzi. S-au făcut în același timp intervenții pentru obținerea de vagoane pentru transportul pe cale ferată, pentru Arhivele din Iași repartizându-se 20 de vagoane acoperite¹⁷.

Tot în martie 1941, Corpul IV de armată a transmis ordinul Ministerului Instrucțiunii de a se lua măsuri pentru evacuarea registrelor de stare civilă la Pitești, ca măsură preventivă¹⁸. Evacuarea s-a făcut în cursul lunilor aprilie-mai a anului 1941, în 23 de vagoane, cu destinația gara Bascov, pentru Pitești. În iunie s-au mai trimis și două fonduri noi depuse de Mitropolia Moldovei și Liceul Național¹⁹. În același an, la 4 iulie, Direcția Artelor a solicitat urgent o listă cu documentele care nu au fost restituite de Moscova, dar arhiva fiind evacuată la Pitești, s-a răspuns să se intervină pentru relații la DGAS²⁰.

¹⁴ Aceste vagoane erau destinate evacuării unei părți din arhivă și a odoarelor de preț de la Mitropolia Moldovei și Sucevei (ibidem, f. 317).

¹⁵ Ungureanu propunea ca evacuarea să fie făcută treptat, începând cu documentele mai valoroase, care erau deja împachetate în 15 lăzi de lemn. Atrăgea atenția că toate documentele de la arhivă au valoare istorică inestimabilă și că volumul mare de documente și biblioteca, formată din peste 8.000 de volume, va lua mult timp pentru a fi evacuată în totalitate. Tot prin această adresă, propunea ca, pentru a se reduce din costurile evacuării, majoritatea documentelor să nu fie împachetate, pentru că numai pentru procurarea lăzilor necesare cheltuielile ar depăși suma de 100.000 de lei (ibidem, dosar nr. 14/1941, f. 41).

¹⁶ Ibidem, f. 82.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 3/1941, f. 156-162. Vezi și ibidem, dosar nr. 15/1941, f. 92.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 4/1941, f. 256.

¹⁹ DGAS solicita printr-o adresă din 28 mai 1941 ca aceste două fonduri să fie evacuate până cel târziu la data de 15 iunie, același an (ibidem, dosar nr. 6/1941, f. 318).

²⁰ Ibidem, dosar nr. 7/1941, f. 286.

Cu toate intervențiile făcute pentru readucerea Arhivelor din evacuare²¹, abia în anul 1942, între 17 iunie-1 decembrie, s-a lucrat în continuu la despachetarea și ordonarea dosarelor și a altor documente, fără a se putea termina operațiunea, vremea rece întrerupând lucrul²².

O nouă evacuare a intrat în discuție în anul 1943, când încă se mai așeza la loc arhiva adusă de la Pitești. Gheorghe Ungureanu, răspunzând unei adrese a Primăriei Iași, remarca faptul că o evacuare în zona din apropierea orașului, ca o măsură de prevedere pentru punerea la adăpost a tezaurului arhivistic al Moldovei din Arhivele Statului de un eventual bombardament aerian asupra orașului, după experiența avută în anul 1941, nu se va putea face pentru că: nu existau piese de primă urgență, în Arhive adunându-se tot ce era important; în anul 1941 se evacuasă în grabă, timp de o lună, în condiții proaste și în care multe piese arhivistice s-au deteriorat, mai ales acolo unde au ajuns; o evacuare în jurul orașului ar fi trebuit să se facă în localuri bune, cu posturi fixe de pază, ori în jurul orașului nu existau asemenea case. Materialul evacuat trebuia să fie ferit apoi și de alți agenți de distrugere (șoareci, foc etc.). Trebuia acționat în așa fel ca să nu se distrugă materialul arhivistic și din alte cauze decât acelea pentru care ar fi fost evacuat²³.

Greutățile au început însă în anul 1944. Directorul Gheorghe Ungureanu era mereu chemat la unitatea militară din care făcea parte, deși avea un ordin de „mobilizare pentru lucru”²⁴. Reușind să obțină în cele din urmă un ordin de „mobilizare pe loc”, la 3 februarie 1944, i se comunica telegrafic să plece la Craiova spre a alege un loc potrivit pentru evacuarea și conservarea Arhivelor²⁵. Cu aceeași dată, un ordin al DGAS – probabil anterior telegramei – cerea să se comunice, în vederea unei evacuări, suma necesară pentru ambalaj și transport în trei etape, materialul de primă importanță (strict istoric), de a doua importanță (istoric și administrativ) și pentru întreaga arhivă²⁶.

²¹ Gh. Ungureanu solicita DGAS mijloace pentru readucerea documentelor la Iași, întrucât numeroase acte erau cerute de autorități (ibidem, dosar nr. 21/1941, nr. 316). La 22 septembrie 1941 niciun fond de arhivă nu fusese adus la Iași. Abia la 2 octombrie, DGAS comunica Arhivelor din Iași faptul că s-a intervenit la Ministerul Culturii Naționale pentru a fi puse la dispoziție vagoanele necesare readucerii arhivei de la Bascov, jud. Argeș (ibidem, dosar nr. 10/1941, f. 368).

²² Ca urmare a ordinului DGAS nr. 37.561/24 aprilie 1942, pe parcursul anului 1942, toți angajații Arhivelor au fost prezenți la serviciu între orele 08⁰⁰-13⁰⁰ și 16⁰⁰-18⁰⁰. Începând de la 17 iunie și până la 1 decembrie același an, s-a lucrat în arhivă la despachetare între orele 06⁰⁰ și 19⁰⁰ (ibidem, dosar nr. 6-9/1939-1943, f. 41).

²³ Ibidem, f. 18-27.

²⁴ La finalul lui noiembrie 1943, Gh. Ungureanu solicita ca arhivistul C. Turcu să fie „mobilizat la locul de muncă” (ibidem, dosar nr. 6/1939-1940, f. 7). La 11 ianuarie 1944, Ungureanu era chemat el însuși la unitatea de care aparținea, pentru a-și clarifica situația militară (ibidem, dosar nr. 6/1939-1944, f. 2).

²⁵ Ibidem, dosar nr. 1/1944, f. 103.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 1/1944, f. 114.

Fiind delegat cu alegerea de localuri în Oltenia pentru adăpostirea arhivelor din propriile depozite și a celor de la Cernăuți²⁷, Ungureanu oferea drept soluție localul școlii primare din Vădeni, jud. Gorj, unde urmau să fie evacuate șase vagoane de arhivă²⁸.

Din a doua jumătate a lunii martie 1944 a început evacuarea la Săcele, în județul Gorj, localitate aleasă în cele din urmă pentru Arhivele din Iași. La 20 martie, Prefectura județului Iași comunica indicativul Arhivelor Statului Iași, P. 555, și faptul că acestea aveau la dispoziție opt vagoane acoperite, plecarea fiind programată la 22 martie, ora 20⁰⁵, și sosirea la Gara Copăcioasa, pentru Săcele, în ziua de 27 martie²⁹.

Deși programarea era la data de mai sus, încă de la 14 martie arhiva era gata pentru un prim transport și se cerea la Chestura de Poliție Iași benzină pentru a se transporta la gară lăzile cu mașinile unei unități germane cazate în incinta Goliei³⁰.

Situația înregistrată la 23 martie în privința evacuării Arhivelor din Iași arăta astfel:

- expediate până la 22 martie, 11 vagoane;
- programate pentru 22 martie, 8 vagoane;
- programate pentru 25 martie, 3 vagoane³¹.

La 23 martie, Arhivele din Iași au fost evacuate cu aproape întreg personalul, în urmă fiind lăsați un funcționar și oamenii de serviciu ca să mai încarce în cazul în care se mai obțineau vagoane. Nu s-a reușit decât obținerea unui vagon platformă și au plecat spre Săcele și cei rămași, predând cheile, conform instrucțiunilor Prefecturii jud. Iași, unui locatar din curtea Goliei³². La Iași au mai rămas 170 de lăzi împachetate și circa 600 de lăzi de împachetat³³. Cu aceste documente rămăsese un fost instalator, Feldmann, care făcuse „muncă obștească” la Arhive. „Pentru că m-ați socotit ca pe un funcționar”, îi scria Feldmann lui Gheorghe Ungureanu, el își lua angajamentul să păzească toate bunurile rămase³⁴.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 6/1939-1944, f. 3.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 2/1944, f. 165 și 3/1944, f. 190. Gh. Ungureanu comunica Arhivelor din Cernăuți că le-a găsit în localitatea Vădeni, jud. Gorj, aproape de Târgu Jiu, un spațiu suficient de mare pentru adăpostirea documentelor lor, în cantitate de aproximativ șase vagoane (ibidem, dosar nr. 14/1944, f. 5).

²⁹ Ibidem, dosar nr. 3/1944, f. 217.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 16/1944, f. 11-14.

³¹ Ibidem, dosar nr. 3/1944, f. 217.

³² Până la urmă, șeful Marelui Stat Major, generalul Manoliu, nu i-a aprobat lui Ungureanu decât un singur vagon, și acela descoperit. La insistențele sale – spunea Ungureanu –, generalul Manoliu „a încheiat-o militărește cu mine, făcând cuvenita trimitere la origine”, spunând că „i-am bătut peste măsură capul cu hârtoagele noastre. De aceeași părere a fost și colonelul Haralambie, delegatul Marelui Stat Major” (ibidem, dosar nr. 5/1944, f. 3-5).

³³ Pentru transportul acestora se estimase că mai era nevoie de încă cel puțin zece vagoane (ibidem, dosar nr. 17/1944, f. 61).

³⁴ Ibidem, dosar nr. 4/1944, f. 232.

La Săcele nu sosiseră încă toate vagoanele până la 26 aprilie. Între timp, se mai reușiseră obținerea de la Inspectoratul școlar al județului Gorj o sală de clasă într-un sat apropiat, Surpați, pentru depozitat arhiva³⁵.

Referatele lui Constantin Turcu, arhivar în acest timp, din luna mai 1944, menționau toate greutățile întâmpinate cu transportul lăzilor din gara Copăceasa la Săcele și lipsa concursului autorităților, chiar nepăsarea lor; un șef de post descărcase lăzile pe marginea drumului, trimițând căruțele cu alte treburi. Distanța de la Copăceasa la Săcele era de 17 km., fiind nevoie de 6-7 ore pentru a fi parcursă cu carele cu boi³⁶. Apoi, nu toate vagoanele ajunseseră la destinație. Pentru regăsirea vagoanelor rătăcite, în luna mai s-au trimis adrese tuturor stațiilor de cale ferată de pe traseele pe care ar fi putut să fie acestea, iar începând cu luna următoare o parte dintre funcționarii Arhivei au cerut delegație spre a căuta vagoanele rătăcite „în scripte și pe teren”³⁷.

Deosebit de importante, pentru înțelegerea împlinirii profesionale a arhiviștilor, sunt rapoartele lui Constantin Turcu. Unul dintre acestea se referă la un vagon căruia i se încurcaseră actele și fusese trimis în loc un vagon cu mazăre³⁸. Cel mai important este însă raportul din 12 august când, parcurgând pe jos distanța Chitila-București Triaj, între cele peste 2.000 de vagoane bombardate a găsit urma unor vagoane ale Arhivelor, scăpate din bombardamentele din 4 și 24 aprilie și distruse de cel din 7 mai. În raport, acesta descrie cum a răscolită cu un par, „cumpărat” de la un cetățean, printre mormanele de hârtie arsă și cum a recunoscut dosarele arhivelor³⁹.

La Săcele, la 6 mai, căzuseră zece bombe și Gh. Ungureanu, împreună cu întreg personalul, au hotărât să împrăști materialul arhivistic, depozitat în întregime la o școală, într-o casă din sat și încă în alte două sate, Surpați și Mogoșeni⁴⁰. Lăzile cu documente plouate în drumul de la gara Copăceasa la Săcele erau acum desfăcute

³⁵ Ibidem, f. 230.

³⁶ Ibidem, f. 271.

³⁷ Fiindcă trei vagoane nu sosiseră la destinație, Gh. Ungureanu solicita la DGAS să facă o circulară la toate stațiile de tren, pentru identificarea locului unde s-au rătăcit (ibidem, dosar nr. 17/1944, f. 21-22). La 11 mai 1944, Arhivele Naționale din Iași trimiteau o adresă către șefii gărilor din localitățile: Câmpulung Muscel, Calafat, Târgoviște, Mărășești, Tecuci, Caracal, Caransebeș, Paltin și Craiova pentru a face cercetări în vederea identificării celor trei vagoane rătăcite (ibidem, dosar nr. 5/1944, f. 25).

³⁸ Din cauza greșelilor care s-au făcut la foile de parcurs, în gara de la Bârlad, unul dintre cele trei vagoane a fost direcționat spre altă gară, unde a și fost descărcat, în loc trimițându-se un vagon încărcat cu mazăre (ibidem, dosar nr. 6/1944, f. 15).

³⁹ C. Turcu scrie cu amărăciune cum a răscolită toată ziua în cele două vagoane din gara București-Triaj, sub care se aflau grămezi de hârtie carbonizată, însă singurele indicii pe care le-a mai găsit au fost baloturile din fier și sârma cu care erau legate lăzile în care fuseseră împachetate documentele (ibidem, dosar nr. 17/1944, f. 231).

⁴⁰ Ibidem, f. 67.

și controlate. La fel s-a procedat și cu două lăzi ale bisericii Golia, evacuate cu cele ale Arhivelor, în care se găseau odoare de preț⁴¹.

De la Iași se telegrafia, la 10 mai 1944, că se repartizaseră vagoane de către Comandamentul militar al orașului. Raportând directorului general DGAS, care se afla la Costești-Vâlcea de la 16 mai, Gh. Ungureanu s-a îndreptat spre Iași. La 23 mai, acesta cerea comandantului militar încă șase vagoane și mână de lucru, în acest fel reușind să mai trimită spre Săcele încă cinci vagoane cu lăzile deja pregătite și alte documente, încărcate direct fără a mai fi ambalate⁴². Din ordinul comandantului militar de a mai salva și alte „lucruri spirituale” rămase în Iași, Gh. Ungureanu a reușit să salveze din Arhiva Sturdza documente, condici, pergamente, împrăștiate prin casă și călcate în picioare⁴³. Gh. Ungureanu povestea că în luna mai, când se reîntorsese la Iași, văzuse în curtea Comandamentului general din Iași, aflat în casele Crupenschi, cărări prin curte cu condici vechi și volume din colecția Hurmuzaki, legate în piele, iar în subsolul Palatului Administrativ, cu ușile sparte, se găseau grămezi de dosare și condici din arhivele instituțiilor care își aveau sediul în palat⁴⁴. În tot acest timp, Ungureanu constata că o parte din biblioteca de la Miclăușeni era aruncată în Siret. Cu această ocazie, a intervenit și pentru salvarea arhivei lui G. T. Kirileanu de la Piatra-Neamț⁴⁵.

La 31 mai 1944, îi scria lui Constantin Turcu: „Pe la noi la Iași așteptăm să se termine toate necazurile abătute din toate părțile asupra Moldovei. Pe aici, înainte de a veni inamicul, nemții și ai noștrii au stricat destul ca să mai poată fi chemată distrugere de război”⁴⁶.

Când pregătea încă un vagon pentru a fi trimis la Săcele, în noaptea de 5-6 iunie, în urma unui bombardament localul de la Golia a luat foc. Fără ajutoare, doar cu 2-3 oameni, fără apă, a reușit să scoată lăzile afară și să stăvilească incendiul care, din fericire, nu distruse și birourile. O parte din materialul documentar era în cele din urmă trimis la Săcele⁴⁷.

Într-o scrisoare trimisă ulterior primarului Iașului, Constantin Ifrim, care-l ajutase cu bani ca să transporte arhiva, Gh. Ungureanu nota marginal: „Pentru a se ști pentru viitorime: Iașul a fost bombardat în 1944, în noaptea de 5 spre 6 iunie, în mod barbar și fără a avea obiective militare, de către (se zice) o mie de avioane engleze și americane”⁴⁸.

După noaptea bombardamentului, la 6 iunie, cu un camion pus la dispoziție de Comandamentul militar, a încărcat ce a putut și s-a dus la Vaslui, deoarece în

⁴¹ Ibidem, dosar nr. 5/1944, f. 3.

⁴² Ibidem, dosar nr. 17/1944, f. 11-23.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 6/1944, f. 39 și *passim*.

⁴⁴ Gh. Ungureanu, *Îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului de la Iași cu materiale documentare în anii regimului de democrație populară*, în RA, an III (1960), nr. 2, p. 11.

⁴⁵ AN Iași, fond Arhiva de Cămin, dosar nr. 6/1944, f. 40.

⁴⁶ Ibidem, f. 47-48.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 18/1944, f. 17.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 17/1944, f.

Gara Iași nu se mai putea încărcă nimic. Nu a primit autorizație pentru obținerea unui vagon, s-a întors la Iași, unde a intrat în posesia ei și apoi a revenit la Vaslui, unde în cele din urmă a încărcat vagonul și l-a expediat la Copăceasa. La Golia a lăsat de pază doi sergenți [de oraș]⁴⁹.

Ajuns în Săcele la 11 iunie, casele pentru dispersat arhiva fiind găsite, se trecuse la depozitarea ei „întrucât, spunea Gh. Ungureanu, în timpurile de față, și mai ales ca acel pătit, care a asistat la cel mai tragic act din viața arhivelor Moldovei, când puteau să se topească sub ochii mei miile de dosare și documente păstrate cu atâta trudă, dacă nu erau scoase din clădirea care a ars, o îngrămădire într-un singur loc a tuturor arhivelor este mai mult decât primejdioasă”.

La sfârșitul lunii iulie 1944, Gh. Ungureanu se gândea să plece din nou la Iași, și îi scria lui Feldmann în acest sens. Acesta îi răspundea la 6 august că tot ce mai rămăsese era la locul lui, dar că adăpostise la muzeul Creangă tablourile de la Muzeul Cuza vodă unde le găsisese pline de praf „și poate ar fi îndurat și alte neajunsuri”⁵⁰.

Evenimentele care au urmat nu i-au mai permis lui Gh. Ungureanu să se reîntoarcă la Iași decât mult mai târziu, „aventura” readucerii arhivelor din evacuarea de la Săcele putând, fără îndoială, forma subiectul unui studiu separat.

Notes concernant l'évacuation des Archives de Iași pendant les deux guerres mondiales (Résumé)

Mot-clef: Archives, patrimoine documentaire, évacuation, destruction, guerre

Le texte souligne les efforts des archivistes qui ont travaillé dans les Archives de l'État à Iași pour sauver de la destruction le patrimoine documentaire à l'occasion des deux grandes guerres. L'étude s'appuie sur des documents de la Chancellerie des Archives publiques de Iași. Une grande partie est dédiée à l'histoire de l'évacuation des Archives de Iași pendant la seconde guerre mondiale. Si Sever Zotta avait pu mettre à l'abri les documents pendant la Grande Guerre, les événements des années 1939-1945 ont conduit à une perte irréparable pour le patrimoine national. Malgré les efforts des archivistes Gheorghe Ungureanu et Constantin Turcu, nombre de documents ont été perdus durant l'évacuation vers le département Gorj. Ceux-ci ont fini par être brûlés au cours des bombardements qui ont frappé Bucarest en 1944.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 6/1944, f. 18.

⁵⁰ Ibidem, dosar nr. 7/1944, f. 31.

Fondul Frontul Renașterii Naționale din ținutul Prut. Perspectivele cercetării

Suzana Bodale

Arhivele Naționale din Iași sunt păstrătoarele unei baze documentare bogate referitoare la activitatea Frontului Renașterii Naționale al Ținutului Prut. La o primă vedere, am fi tentați să credem că este un fond epuizat, dată fiind importanța instituției, dar realitatea este alta. De altfel, fondul a avut o istorie aparte, pentru că este posibil să fi însumat, sub denumirea *Fondul Frontului Renașterii Naționale*, și documentele Ținutului Hotin, despre care știm astăzi doar că au fost retrase în perioada comunistă și integrate „Fondului secret”, în care au fost cuprinse actele privitoare la Bucovina de Nord și la Basarabia¹.

Profesionistul arhivist Constantin Turcu ne-a lăsat informații importante despre documentele Frontului Renașterii Naționale al Ținutului Prut, ale Gărzilor Naționale aferente și al Partidului Națiunii. Astfel, cunoaștem că după intrarea în vigoare a decretului privind desființarea Partidului Națiunii și a Gărzilor Naționale, din 10 septembrie 1940², întreaga arhivă a fost depusă la Prefectura Iași. Ea a fost concentrată mai întâi la sediul Partidului Națiunii de la Camera de Comerț și Industrie din Iași. Aici, arhiva a fost inventariată sumar de către foștii funcționari de aici. De asemenea, multe dosare ale celor trei instituții mai sus menționate au ajuns la Arhivele Naționale din Iași, odată cu preluările de la Prefectura Iași, fiind amestecate cu unitățile acestui fond. Opinem că este posibil să mai existe unități arhivistice în componența sa, chiar și după operațiunile de refondare efectuate, având în vedere numărul mare de dosare al acestui fond.

În consecință, actualmente se conservă acte de la toate cele trei instituții invocate, legate noțional și funcțional, și care, din punct de vedere arhivistic, sunt părțile structurale ale aceluiași întreg.

Deși relativ mic ca dimensiuni – de 2,75 m.l. și 173 de u.a. –, fondul este foarte dens în informații, putându-se face atât analize punctuale, care să se focalizeze pe fenomenul local, dar, mai ales, studii sintetice, care să-l integreze organizației politice centrale la care se raporta. Totodată, el permite studierea unor trăsături ale statului autoritarist al vremii sau chiar realizarea unei comparații cu regimul comunist care i-a urmat peste câțiva ani. De asemenea, chiar dacă majoritatea

¹ O dovadă vie că acest fond este încă necercetat, este că noi am semnat, de cele mai multe ori, pentru prima dată „Foia de folosire”. Există foarte puține dosare studiate, însă trebuie menționat că pe aceste unități arhivistice se regăsesc câte trei sau patru semnături.

² MOF, partea I-a, anul CVIII, nr. 210, 10 septembrie 1940, p. 5306.

dosarelor sunt alcătuite din ordine, instrucțiuni, liste de aderenți, rapoarte, probleme de organizare și întruniri-șablon, în funcție de scopul lor³, totuși, cea mai interesantă parte o reprezintă informațiile care se „strecoară” printre rânduri. Astfel, ne putem da seama care este proporția între ceea ce se afirma și se dorea la nivel oficial, la „Centru”, și care erau, de fapt, realitățile, posibilitățile momentului sau impactul asupra populației.

Activitatea FRN, datorită principalelor genuri de documente existente (corespondență cu structurile ierarhice superioare, cu alte instituții, tabele de înscriere, decizii, ordine, circulare de organizare și funcționare⁴), poate fi cercetată pe mai multe paliere. Astfel, momentele organizatorice, atât ale Frontului cât și ale Gărzilor, sunt bine reprezentate în dosare.

Prin urmare, observăm că Ministerul Frontului Renașterii Naționale datorează mult fermității și ritmului alert impus de conducătorul său, Constantin C. Giurescu. Acesta a semnat numeroase ordine, care au contribuit la organizarea Frontului și a Gărzilor sale. Textele dezvăluie atât scopuri organizatorice precise, cât și nuanțe ideologice⁵, deoarece adesea conținutul este punctat cu îndemnuri, cu explicații și justificări ale unor decizii, care se pot transforma în discursuri-model în cadrul întrunirilor. Fenomenul se amplifică de la ordin la ordin, ideile se repetă obsesiv, cu scopul de a educa, mai întâi, pe conducătorii locali, apoi masele, cărora aceștia le-ar fi prezentat aceleași lucruri.

Conform informațiilor din dosare, la 17 octombrie 1939, a început activitatea Frontului Renașterii Naționale al Ținutului Prut, solicitându-se o locație în sediul Camerei de Comerț și Industrie Iași⁶. Motivele sunt evidente, prin aceea că se dorea ocolirea vechilor instituții ale statului, precum primăria sau prefectura, pentru a se marca cezura față de ele, dar și pentru a facilita apariția unor noi autorități ale statului, care să le preia atribuțiile. De asemenea, clădirea Camerei de Comerț era un loc primitiv, având în vedere modul în care regele Carol al II-lea se raporta la marii industriași. Astfel, descoperim că funcționarii Camerei și-au dat concursul la organizarea operațiunilor de secretariat, fiind, ulterior, propuși pentru a fi titularizați ca angajați ai FRN⁷. Un alt pas în organizare îl reprezintă numirea secretarilor, existând numeroase informații despre numirile făcute pentru toate cele trei categorii ale organizației (Agricultură și muncă manuală, Industrie și Comerț, respectiv, Ocupațiuni intelectuale), pe toate palierele ierarhice (ținut, județ, municipiu), la care se adaugă prezența unui secretar general⁸. Existența acestor ample liste⁹ ne conduce fie spre o estimare cantitativă a dimensiunilor aparatului de conducere al FRN la

³ AN Iași, fond *Frontul Renașterii Naționale*, inv. nr. 1184, f. 1-11. În continuare: AN Iași, fond FRN.

⁴ Ibidem, f. 1-1v și 6-7.

⁵ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 119.

⁶ Ibidem, f. 130.

⁷ Ibidem, dosar nr. 1/1939, f. 2.

⁸ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 92-118.

⁹ Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 52-57.

nivel ținutul, fie spre o analiză mai profundă, în cazul coroborării informațiilor cu alte surse, despre identitatea conducătorilor, nivelul salarizării lor și amprenta asupra cheltuielilor publice, gradul implicării acestora în regimul autoritar sau despre soarta pe care au avut-o după întronarea regimului comunist.

La sfârșitul lui noiembrie 1939 apăruse deja o nouă circulară semnată de Constantin C. Giurescu, care impunea un formular-tip de înscriere, dublat de instrucțiunile de completare și de întocmire a raportării bilunare a înscrisurilor¹⁰. Surprinde directiva de a se alătura rapoartelor și „câteva adeziuni mai importante”¹¹, deoarece aceasta implică satisfacția organelor de conducere și un eventual control al celor care ar fi dorit să acceadă la funcții. În același timp, motivele adeziunilor puteau deveni posibile idei propagandistice.

Debutul funcționării partidului-stat se leagă de greutatea inerente, însă, pe măsura parcurgerii documentelor fondului, apare, în mod repetat, problema lipsei resurselor. Bineînțeles că nici un ordin sau circulară nu amintesc despre acest aspect, însă concluzia se trage pe baza existenței unor rapoarte financiare din teritoriu¹², referitoare la cheltuieli făcute, dar nedecontate¹³, a unor răspunsuri care amână rezolvarea plăților până la hotărârea bugetelor, care aduc mici promisiuni de decontare sau care amintesc că parlamentarii cu funcții în FRN nu sunt remunerați¹⁴ etc. Aspectul este relevant și pentru a demonstra artificialitatea noilor structuri impuse de Carol al II-lea. În preajma războiului, situația financiară a țării este precară și nu poate susține cheltuieli legate de Ministerul FRN, de Comandamentul general al Gărzilor Naționale, de instituția Rezidenței Regale și de tot aparatul birocratic din teritoriu. La toate acestea, dacă adăugăm și necesitatea unor dotări (uniforme, insigne etc.), avem o imagine a disproporției dintre realitate și ce se dorea instaurat de către regim. Nu există soluții financiare practice, coerente. De aceea, se încearcă unele de compromis, precum ținerea întrunirilor în școli¹⁵, dată fiind lipsa sediilor, a implicării primăriilor sau a prefecturilor în vederea asigurării deplasărilor pe teren a membrilor Frontului cu autovehicule¹⁶, bineînțeles, și cu preluarea cheltuielilor respective, iar asigurarea logisticii de birou este pasată fie conducerilor locale ale partidului, fie, de asemenea, autorităților tradiționale¹⁷.

Procesul organizării este unul dinamic, există câteva idei principale, care se transmit rapid prin circulare. De asemenea, observăm că la „Centru” se lucrează profesionist, repede, coerent, cu loialitate maximă față de regim. În schimb, opera completă a organizării se desăvârșește pas cu pas, fiecare mișcare fiind dictată de impactul pe care l-a avut precedentă. În consecință, foarte importantă este numirea

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 84.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 14.

¹³ Ibidem, f. 1.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 121.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 37.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 119.

¹⁷ Ibidem, f. 49.

secretarilor în teritoriu. Constantin C. Giurescu s-a preocupat îndeaproape de acest aspect, prin circulara din 28 octombrie 1939¹⁸, axată pe calitățile *oficiale* pentru a fi numit secretar. Merită a fi studiate *fișele de informațiuni-tip*¹⁹, în care urmau să se completeze rubrici despre loialitatea, onestitatea, popularitatea și activitatea celor propuși. De asemenea, se acceptă propunerile de înscriere ale foștilor membri ai altor partide sau ale primarilor, fiind evidentă încercarea regimului de a câștiga cât mai mulți simpatizanți, de a dezorganiza structurile fostelor partide și de a se folosi de calitățile de organizatori ale acestora, mai ales în cazul celor care beneficiaseră de mai multe mandate. De asemenea, era și o recunoaștere a faptului că noua structură politică nu dispunea de resurse umane suficiente pentru a trece la numiri generalizate pe criterii politice, dar și un semnal transmis în țară că era singura posibilitate de a-și menține funcția sau de a spera la avansări. Demn de comentat este și lista celor cărora li se interziceau funcțiile în FRN, și anume: preoții, învățătorii, funcționarii administrativi și polițieniști, respectiv cârciumarii²⁰. Motivele sunt evidente și remarcăm prudența regimului de a se încrede în categoriile profesionale devotate lui Iuliu Maniu, Ion Mihalache sau lui Corneliu Zelea Codreanu, evitarea cu consecvență a instituțiilor clasice ale administrației publice și, evident, îngustarea plajei libertăților pentru evrei, reprezentăți, aici, prin sinecdoca „cârciumarii”. În consecință, ne gândim la impactul așteptat de regim în rândul populației, în condițiile în care nu se spera în loialitatea unor largi categorii profesionale, respectiv pe elitele satelor. De asemenea, artificialitatea noii construcții apare și prin aceea că, pentru a se putea organiza și funcționa, FRN-ul și Gărzile trebuia să apeleze la instituția școlii pentru a-și putea ține întrunirile, la învățători pentru a scoate clasele în stradă atunci când se produceau controalele superiorilor. Apoi, era solicitată Biserica, pentru a ajuta la mărirea încrederii populației în noul organism și pentru a se oferi atât cadrul festiv al slujbelor (care însoțeau ceremonialul de depunere a jurământului Gărzilor), cât și lista sărbătorilor religioase, pe care regimul și le-a însușit pentru a le dubla cu manifestări propagandistice. Din acest motiv, mai târziu, în momentul organizării Gărzilor Naționale, s-au permis înscrierea și accesul la funcții de conducere pentru preoți²¹ și învățători²². Această deschidere are și motivații practice: era nevoie de comandanți știutori de carte, cu influență reală asupra maselor, capabili să le sensibilizeze față de acest nou organism și să le facă să înțeleagă că scopul principal este strângerea de informații din teritoriu. De altfel, rezerviștii și tinerii, ca posibili comandanți, ies din ecuație, deoarece sunt pasibili oricând de mobilizare.

Pe de altă parte, este adevărat că acest fond arhivistic oferă mai puține date despre Sfaturile comunale care urma să cuprindă nouă membri în cazul secretariatelor comunelor rurale, unsprezece în cele urbane și cincisprezece în

¹⁸ Ibidem, f. 118-119.

¹⁹ Ibidem, f. 118.

²⁰ Ibidem, f. 118.

²¹ Ibidem, dosar nr. 19/1939, f. 36.

²² Ibidem, dosar nr. 16/1939, f. 11.

municipii²³. Informația interesează în măsura în care marchează o nouă etapă organizatorică, și anume încercarea de a se completa organele de conducere locale, deoarece este clar că toată desfășurarea nu putea fi coordonată doar de câțiva secretari.

Oricum, este cert că, la sfârșitul anului 1939, județul Iași, de exemplu, raporta câteva mii de membri²⁴, ceea ce demonstrează cel puțin interesul pentru a se redacta niște tabele. Este evident că ele se scriu „din oficiu”, astfel încât interpretarea lor este mai avantajoasă din punct de vedere statistic, pentru a se analiza categoriile de vârstă și ocupațiile membrilor, se pot face chiar studii de etimologie, pe satele ținutului Prut. Atrage atenția și frecvența mare a învățătorilor, chiar și câte zece într-o comună²⁵, ceea ce ne transmite, indirect, și date despre sporul demografic, dar și despre nivelul școlarizării și al ramificațiilor sistemului educațional.

Pe de altă parte, ideile propagandistice reprezintă o sursă de informații foarte bogată, chiar dacă sunt disparat răspândite, sursă care se pretează la diferite nuanțe de interpretare. Analiza lor punctuală se poate îmbina, de asemenea, cu un studiu mai amplu, sintetic, privitor la ideologia regimului autoritar carlist.

Combaterea agitațiilor fostelor partide politice a fost una dintre preocupările de bază. Ordinele insistă pe necesitatea înștiințării despre eventualele adunări ale acestora, deoarece doar FRN acționează legal²⁶. Depistarea numelor celor care vorbesc împotriva trebuie dublată de întărirea contactului cu masele, pentru răspândirea ideologiei și pentru crearea unui „spirit public sănătos”²⁷. «Dușmanii»²⁸ (limbaj care ne amintește mai mult de vremurile regimului comunist) trebuie dezvăluiți și dați în judecată. Bineînțeles, prin acest apelativ tendențios, cei vizați sunt deja ca și condamnați. De asemenea, sunt puși în alertă toți comandanții Gărzilor Naționale, ordinul precizând că trebuie să investigheze, dar, mai ales, să raporteze «găsiții»²⁹. Totul se încheie apoteotic, în termeni specifici limbajului de lemn, parcă mult mai familiar nouă decât epocii în care a fost folosit³⁰. Foștii legionari reprezintă o amenințare în momentul în care apar informații că aceștia se înscriu în Gardă doar pentru a putea să discrediteze mai ușor regimul, iar, în consecință, se recomandă maximă prudență și verificarea tuturor membrilor³¹.

²³ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 46.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 32.

²⁵ Ibidem, dosarele nr. 3-9/1939.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 8 și 46.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 38.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem. A se vedea apelul la vremurile tulburi, în care trebuie „să acceptăm să fim uniți în jurul Tronului și al conducătorilor acestui neam” (ibidem).

³¹ Ibidem, dosar nr. 11/1939, f. 179.

De altfel, o direcție aparte de cercetare ar putea-o constitui limbajul de lemn³² în care se redactau ordinele și circularele, pline de șabloane ce trebuiau rostite la întruniri. Nu de puține ori frapează formulele preluate inclusiv de regimul Ceaușescu. Referitor la acestea, se pot urmări atât păstrarea, în ambele regimuri, a unor propagandiști, cât și schimbarea nuanțelor unor formule odată cu modificarea regimului politic. Sunt proslăvite vremurile glorioase apuse, „noile prefaceri”³³, conducătorul unic, luminat, care știe binele poporului și care continuă, firesc, activitatea unor descendenți glorioși. Cu atât mai mult putem trasa chiar un „arc peste timp”, cu păstrarea, bineînțeles, a explicațiilor contextuale, dacă mai comparăm anumite practici specifice celor două regimuri totalitare, ca de exemplu: dispunerea în careu a Gărzilor, a Premilitarei, a Străjerilor³⁴; pregătirea lor pentru apărarea patriei³⁵; exercițiile de gimnastică prevăzute în programele de pregătire³⁶; apariția echipelor sanitare³⁷, dar și preocuparea pentru colectarea de fier vechi³⁸.

Așa cum am menționat anterior, Constantin C. Giurescu a avut o însemnată contribuție la trasarea ideologiei formațiunii, prin parantezele pe care le introducea în ordinele și circularele sale³⁹. Așadar, după ce amintește că este nevoie de o muncă de organizare încordată, într-un tempo rapid, că FRN trebuie să fie un organism viu, iar secretarii au rolul principal, atât ca exponenți ai maselor, cât și ca reprezentanți ai conducerii, mesajul este esențializat prin următorul îndemn: „Lucrând conduși numai de sentimentul de onoare și de răspundere, suntem convingiți că veți împlini ceea ce Țara și M.S.R. Carol al II-lea așteaptă de la organele FRN”⁴⁰.

Cu altă ocazie, în noiembrie 1939, trimite o circulară⁴¹ prin care amintește despre situațiile purtării uniformelor, obligatorii pentru șefi, dar facultative pentru membri, care sunt, însă, siliți să poarte insignele cu însemnele specifice. Astfel, deși invocarea articolului 27 al Regulamentului FRN ar fi fost suficientă, deoarece stabilește foarte clar toate situațiile purtării uniforme și ale insignei, Constantin C. Giurescu se simte obligat să insiste. El motivează că o uniformă rezolvă problema garderobei unui funcționar de rang inferior deoarece este mai ieftină decât una

³² Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 7-10. Vezi, de exemplu, numărul 4 din *Buletinul Informativ al FRN*, Organizația Județului Arad, dedicat *Zilei Restaurăției* (9 iunie 1939): „din cele mai vechi timpuri, poporul nostru a trăit strâns unit în jurul și sub conducerea Domnitorului său” (ibidem) sau „dovada am avut-o acum 10 ani, când M.S.R. Carol al II-lea, coborând din înălțimile senine, a luat conducerea destinului Țării noastre. Țara întreagă a tresărit de bucurie la vestea că M.S.R. s-a așezat în fruntea ei. Munca a pornit mai vioaie sub zărilor parcă mai senine și o credință nouă s-a născut!” (ibidem).

³³ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 17, 35 și 58.

³⁴ Ibidem, f. 46 și 67.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 12/1939, f. 22.

³⁶ Ibidem, f. 22.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 64 și dosar nr. 13/1939, f. 179-184.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 3/1939, f. 37.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 119.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, f. 88-89.

obișnuită, subliniind, în continuare, că toți comandanții trebuie să insiste asupra acestui argument, dar să și ia măsuri administrative acolo unde se impune⁴².

Propaganda este susținută și controlată de mai mulți factori, iar unul aparte îl reprezintă Rezidentul Regal al ținutului Prut, Traian Ionașcu, ce anunța printr-o scrisoare că, în octombrie 1939, satele din ținut trebuie vizitate de parlamentari. Această înștiințare îi dă prilejul să accentuize foarte mult latura propagandistică. El dezvoltă un adevărat program, axat pe câteva idei majore. Așadar, el susține că situația țării nu este îngrijorătoare, că trebuie respectată ordinea legală, că fiecare trebuie să facă sacrificii. Se dau indicații scrise și parlamentarilor, care trebuia să rezolve eventualele jalbe⁴³, evident, pentru a se demonstra grija regimului pentru popor. De asemenea, foarte interesant este că se indică și textele⁴⁴ ce urma să stea la baza discursurilor în teritoriu. În aceeași ordine de idei, fondul arhivistic păstrează suficiente broșuri relative la «noile prefaceri», și care, la rândul lor, pot fi materiale de studiu, cu atât mai mult cu cât frecvența lor este rară azi. Sistemul era bine încheiat la nivel organizatoric, fiecare acțiune de o importanță deosebită, precum este cea a vizitării ținutului de către parlamentari, trebuia raportată de către secretarul general al FRN, miza aici nefiind în primul rând informarea, ci constângerea reprezentanților politici de a se implica cât mai mult în acțiunea de propagandă și de supraveghere a problemelor din teritoriu. De altfel, secretarii sunt obligați să facă rapoarte lunare sau bilunare⁴⁵. Informările ne oferă și numeroase date subsidiare. În consecință, remarcăm o problemă în ținuturile basarabene Bălți și Soroca, unde organizarea se desfășoară greoi. Secretarii sunt aleși cu greutate⁴⁶, absentează nemotivat, atrăgându-și mustrarea⁴⁷, industriașii de acolo se opun proiectului noii legi în domeniu, se fac memorii pentru ca la viitoarele alegeri să se voteze pe județe și nu pe ținuturi.

Aceleași dosare sunt, de asemenea, o imagine a soluțiilor găsite pentru întărirea propagandei regimului, dar și a evidențierii unor comandanți excesiv de zeloși. Spre exemplu, la cumpăna dintre 1939 și 1940, se face foarte mare caz de răspândirea unor calendare cu regele Carol al II-lea. Giurescu semnează chiar o telegramă în acest sens, neuitând să adauge că, trimițând în teritoriu un număr mic de exemplare, nu se mai pune și problema rambursului⁴⁸.

Tot pe umerii secretarilor cad și sarcini precum organizarea și stimularea subscrierilor la bonurile pentru înzestrarea armatei⁴⁹. Nu trebuie să ne scape nuanța

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, f. 142.

⁴⁴ Ibidem. Se are în vedere *Noul regim* de Armand Călinescu, discursul lui Victor Iamandi, de la Cernăuți, rostit cu prilejul introducerii Codului Civil românesc în Bucovina (23 octombrie 1938) și răspunsul la Mesajul Tronului, alcătuit de același la 28 iunie 1939 (ibidem).

⁴⁵ Ibidem, f. 46 și 51-56.

⁴⁶ Ibidem, dosar nr. 18/1939, f. 135.

⁴⁷ Ibidem, dosar nr. 2/1939, f. 60.

⁴⁸ Ibidem, f. 2 și 46.

⁴⁹ Ibidem, f. 2 și 65.

că apelul îi viza, asemeni cazului lui I. Botez de la ținutul Prut, pe secretarii de la categoria Industrie și Comerț, adică pe cei cu potență financiară.

O altă sarcină de partid pe care secretarii trebuia să o îndeplinească, se leagă de răspândirea oficiosului „România”, acceptându-se chiar abonamente foarte lesnicioase, inclusiv plătite în rate lunare⁵⁰. Merită analizată denumirea ziarului, căci subliniază modul în care o ideologie clar de dreapta preia și se folosește de elementul național. De altfel, titlul acesta este în consonanță cu transformarea Frontului Renașterii Naționale în Partidul Națiunii, în 1940. Prin urmare, unul dintre scopurile declarate la momentul înființării Frontului este acela de a-i cuprinde pe toți cetățenii țării⁵¹. Așadar, este logic că se viza o întărire a controlului asupra cetățenilor.

Pe de altă parte, despre Gărzile Naționale cunoaștem că se creează în baza articolului 32 al *Regulamentului legii pentru înființarea FRN*, din 5 ianuarie 1939⁵² și a Ordinului Ministrului de Interne nr. 18355 din 1939⁵³. Atribuțiile lor sunt multiple, deși, în realitate, accentul a căzut pe adunarea informațiilor, supravegherea societății, inclusiv a structurilor Frontului, pe propagandă și pe menținerea ordinii publice.

Conducerea Gărzilor Naționale urma modele vremii, existând un Stat Major și mai multe servicii, precum: Secretariat, Organizare, Propagandă, Instrucție și educație, Studii și coordonare, Inspecție, respectiv, Administrativ, iar pe lângă acestea comandanții locali⁵⁴. Astfel, în teritoriu structura se ramifica în unități sătești, comunale, orașenești, de plasă, județ și municipiu⁵⁵, pentru toate urmând să se creeze formațiuni de pace și de război.

Alăturarea în același fond a documentelor create de FRN, dar și de Gărzile Naționale ale ținutului Prut oferă cercetătorului posibilitatea de a avea o imagine completă asupra fenomenului, un acces facil la dosare, fără studierea mai multor inventare. Apoi, apare și șansa de a face comparații între maniera de a se organiza și de a funcționa a celor două organisme sau de a le studia impactul în rândul maselor.

Fiind create de funcționari diferiți, dosarele prezintă câteva diferențe importante, și anume, în cazul celor elaborate de Gărzi se remarcă o mai mare rigoare, iar documentele dezvăluie o știință a organizării foarte bine pusă la punct. Din punctul nostru de vedere, aceasta se explică, mai ales, prin existența comandanților militari, dar trebuie avut în vedere că, în calitatea lor de formațiuni auxiliare, Gărzile au succedat FRN-ului, existând, astfel, un model coordonator.

Principalele genuri de documente referitoare la Gărzile Naționale ce s-au păstrat în fondul FRN constau în: ordine, instrucțiuni, situațiile înscrierilor și efectivelor, corespondență la diferite nivele, pregătirea unităților de mobilizare,

⁵⁰ Ibidem, f. 7.

⁵¹ Ibidem, f. 84.

⁵² MOF, partea I-a, anul CVII, nr. 5, 5 ianuarie 1939, p. 35.

⁵³ AN Iași, fond FRN, dosar nr. 10/1939. f. 11.

⁵⁴ Ibidem, dosar nr. 11/1939, f. 17-19 și dosar nr. 13/1939, f. 17-25.

⁵⁵ MOF, partea I-a, anul CVII, nr. 5, 5 ianuarie 1939, p. 34.

rapoarte, tabele de inspecție, procese-verbale de ședințe, note informative, textele diferitor conferințe⁵⁶ etc.

Pe baza lor se poate analiza dinamica organizării, deoarece există suficiente date privitoare la înființare⁵⁷; stabilirea onorurilor pe care trebuie să le dea superiorilor veniți în inspecții⁵⁸; problema purtării uniformelor⁵⁹; ceremonialul depunerii jurământului⁶⁰; protocolul instalării oficiale a comandanților de plasă⁶¹; organizarea formațiunilor rurale⁶² și purtarea insignelor⁶³. Totodată, mai întâlnim și informații despre crearea și răspândirea în teritoriu a *Regulamentului pentru organizarea și funcționarea Gărzilor Naționale cu Anexele*⁶⁴; *Instrucțiuni pentru organizarea Gărzilor Naționale*, la toate nivelele⁶⁵; condițiile de admitere, consimțământul, fișa personală a comandantului⁶⁶; *Programul general de instrucție*⁶⁷; *Directiva de aplicare a Regulamentului de organizare și funcționare cu privire la strângerea informațiilor*⁶⁸; *Programul practic de lucru al Gărzilor Naționale*⁶⁹; instrucțiuni despre părțile raportărilor și ale manierei de a fi transmise în siguranță⁷⁰; precizarea atribuțiilor comandanților de ținut și de județ⁷¹; crearea tipizatelor (Model 1, 2, 3) referitoare la situațiile de efectiv, la dispoziție, de completare, de mobilizare⁷²; organizarea, după model fascist (n.n.), a subcentrelor în fabricile și instituțiile mari⁷³ și *Regulamentul special pentru organizarea și funcționarea Gărzilor Naționale*⁷⁴.

Din enumerarea de mai sus, se observă că la baza organizării Gărzilor au existat câteva regulamente, instrucțiuni și directive clare. Bineînțeles că toate acestea pot fi analizate individual și că oferă posibilitatea unei bune cunoașteri a procesului de constituire. După părerea noastră, însă, cercetătorul are posibilitatea de a aduce nuanțe interpretative, legate de context și de realitățile care făceau sau nu plauzibilă înrădăcinarea manifestărilor Gărzilor în rândul populației.

⁵⁶ AN Iași, fond F.R.N., inv. nr. 1184, f. 1v- 5v și 7-10.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 11.

⁵⁸ Ibidem, f. 46 și 79.

⁵⁹ Ibidem, f. 60.

⁶⁰ Ibidem, f. 67.

⁶¹ Ibidem, f. 74-75.

⁶² Ibidem, f. 77.

⁶³ Ibidem, f. 81-83.

⁶⁴ Ibidem, dosar nr. 11/1939, f. 40-43v.

⁶⁵ Ibidem, dosar nr. 12/1939, f. 1-15.

⁶⁶ Ibidem, f. 16-20.

⁶⁷ Ibidem, f. 22.

⁶⁸ Ibidem, f. 41-49.

⁶⁹ Ibidem, f. 51-53.

⁷⁰ Ibidem, dosar nr. 14/1939, f. 13.

⁷¹ Ibidem, dosar nr. 18/1939, f. 63-70.

⁷² Ibidem, dosar nr. 19/1939, f. 16-18.

⁷³ Ibidem, f. 44 și f. 90.

⁷⁴ Ibidem, dosar nr. 21/1939, f. 85.

Încercări în acest sens a făcut, cel puțin, locotenent-colonelul Alexandru Turculeț, comandantul Gărzilor Naționale ale județului Iași. Fire foarte activă, el a urmărit îndeaproape constituirea și ședințele acestora și își manifesta nemulțumirile în permanență, cerând mai mult profesionalism. De asemenea, dată fiind structurarea și funcționarea organizației după principii militare, observăm că modul de a se face raportările implicau culegerea și transmiterea ritmică a multor date. Cu toate acestea, „priza” la populație este foarte scăzută. Mai întâi, se numesc cu dificultate comandanții, dat fiind faptul că era dificil de găsit un număr suficient de persoane care să corespundă criteriilor pentru numeroasele nivele ale administrației, atât pentru formațiunile de pace, cât și pentru cele de mobilizare. Apoi, la nivelul eșaloanelor inferioare era necesar mult personal, iar munca de organizare și implicarea erau cele mai mari, însă remunerația era nesemnificativă. La acestea se adaugă și gradul scăzut de cultură a comandanților de plasă investiți, astfel încât se acceptă la un moment dat chiar ca ei să raporteze oral⁷⁵. Este greu de crezut că un asemenea personal ar fi fost capabil să susțină conferințe de popularizare a rolului Gărzilor. Așadar, asistăm la imposibilitatea de a comunica real, atât din partea transmițătorilor, cât și a receptorilor. Astfel, răspândirea idealurilor Gărzilor se face prin mecanismul „ordin-încercarea de a-l aplica”.

Mai mult, aproape întotdeauna întrunirile se desfășoară cu o prezență de sub 40% dintre membri⁷⁶, situație care are mai multe motivații. Mai întâi, orarul lor este complet inadecvat, deoarece se desfășura până la ora 17, în fiecare duminică, incluzându-se aici și participarea la slujba religioasă. De altfel, subcentrele de la „Țesătura” se desființează din această cauză, pentru că, la un moment dat, directorii nu s-au mai implicat în convocarea lucrătorilor duminică, deoarece reticența era foarte mare⁷⁷. Este de înțeles dorința oricărui regim autoritar de a controla total viața cetățenilor, chiar în timpul lor liber, iar întrunirile de duminică ar fi marcat un plus la acest capitol, precum și la cel al conturării „omului de tip nou”. Însă era un plan nerealist, deoarece nici măcar consacratele slujbe religioase de duminică nu se puteau desfășura, cu menținerea interesului în rândul comunității, până la ora 17. Pentru prezența redusă la întruniri, se mai poate lua în calcul și neatractivitatea Gărzilor, văzute ca ceva impus, acceptate din prudență sau frică. De asemenea, raportarea unei frecvențe scăzute la întâlniri este posibil de explicat și prin inexistența unui număr cu mult mai mare de înscriși. Există posibilitatea ca, sub presiunea raportării încheierii constituirii formațiunilor de toate categoriile și în condițiile inexistenței clare, încă de la început, a unor proceduri de înregistrare a noilor membri, să se fi trecut pe liste nume în plus sau persoane cărora, fără a fi convinse, le era frică să se opună categoric unei invitații de aderare. De altfel, conducerea cunoștea bine aceste realități și de aceea adesea ministerul de resort dispunea ca pe perioada sărbătorilor, până pe 14 ianuarie 1940, înscrierile să fie sistate, pentru a se reverifica listele, adică pentru a

⁷⁵ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 50-51.

⁷⁶ Ibidem, f. 120-122.

⁷⁷ Ibidem, dosar nr. 19/1939, f. 90 și 137-141.

se raporta numărul real al membrilor și pentru a se elimina legionarii sau membrii nesinceri ai vechilor partide⁷⁸. Apoi, programul practic de instrucție este, cel puțin, amuzant. În condițiile în care te adresezi unei populații mature, chiar vârstnice, puțin educată, așa cum o prezintă tabelele înscrișilor⁷⁹, devine utopic să desfășori activități de deprindere a mișcărilor de box, lupte etc. sau să ai un dialog pe marginea unor probleme ideologice⁸⁰. Prin urmare, numeroasele tipuri de instrucție din cadrul Gărzilor (moral-socială, cetățenească, națională, patriotică, religioasă, gospodărească-igienică, propagarea doctrinei FRN în toate straturile sociale, întărirea credinței, obligativitatea și cinstirea muncii⁸¹) sunt importante de studiat din perspectiva ideologiei regimului, dar sunt departe de a fi fost realități întâlnite în teritoriu.

Totodată, enunțarea scopurilor acestor organisme a creat o anumită bulversare, cu consecințe asupra neîncrederii în activitatea Gărzilor. Se cunoaște faptul că membrii urmăreau dacă există agitații din partea fostelor formațiuni politice, dacă sunt rumori împotriva regimului. De asemenea, îi aveau în vizor pe cetățenii aparținând minorităților, ofereau informații despre amploarea fenomenului speculei și raportau urgent încălcările la decizia Ministerului Cultelor, relativă la funcționarea „sectelor religioase”. Apoi, din dorința de a arăta preocuparea regelui și a organismelor care-l reprezintă față de problemele oamenilor, Gărzilor le revin și misiuni sociale (colectarea de bunuri pentru familiile concentraților, rechiziții pentru armată), practicate în perioada interbelică destul de activ și de legionari⁸². Totodată, se pare că membrii din conducere au avut și ei nevoie de o perioadă de timp pentru a conceptualiza rolul Gărzilor. De fapt, larga rețea de informatori se baza, evident, doar pe unii dintre reprezentanții săi, care se pretau la filaj, delatorie și raportări zeloase. Lumină în acest caz aruncă *Directiva pentru aplicarea articolului 2, alineatul b, din Regulamentul asupra organizării și funcționării Gărzilor Naționale*⁸³, unde se afirmă că: „Noi avem de exersat o supraveghere vigilentă asupra moralei și cinstei publice, atunci când aceasta ar fi uitată de membrii organizației FRN, deci și ai Gărzilor Naționale [...]. Facem control preventiv, nu represiv. Să știe fiecare membru al FRN, oricare ar fi clasa socială cărei aparține și oricare i-ar fi îndeletnicirea, că asupra lui veghează, în permanență, un ochiu muștrător, atunci când calcă jurământul prestat Regelui și organizației [...]. Ca normă generală, oricare din membrii Gărzii Naționale locale este și informator al întâmplărilor, năzuințelor și doleanțelor în care-și trăiește viața”. Astfel, membrii sunt considerați „apostoli convinși ai ideilor noi”, care trebuie să-i suspecteze, în primul rând, pe oamenii fostelor partide, cărora li se poate da concursul la vreo cerere formulată, dar care trebuie suspectați, fără ca ei să știe. În al

⁷⁸ Ibidem, f. 38-40.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 13/1939, *passim*.

⁸⁰ Ibidem, dosar nr. 11/1939, f. 319.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, dosar nr. 21/1939, f. 69 și 175. Menționăm că acest fond oferă date și despre abuzurile propriilor membri.

⁸³ Ibidem, dosar nr. 12/1939, f. 41-49.

doilea rând, era obligatoriu să fie ținut sub observație și aparatul administrativ. Munca de supervizare a societății și a instituțiilor statului este descrisă în aceeași Directivă, alcătuită pe mai multe subcapitole referitoare la: organizarea culegerii informațiilor, redarea categoriilor de interes, trierea, transmiterea lor și dărilor de seamă informative. Se impune ca acestea să se cristalizeze pe doleanțe de ordin economic, religios, cultural sau de apărare națională, pe curentele necanalizate din Front și pe pătrunderea ideilor specifice în rândul maselor etc. *Directiva* este succedată de *Programul practic de lucru al Gărzilor Naționale*, prin ele întregindu-se imaginea obiectivelor existenței acestui organism. Astfel, observăm că preluarea informațiilor de pe teren, pentru a preveni revoltele împotriva regimului și pentru a se asigura producția pentru armată, se cumulează cu informarea populației despre bombardamente, despre apărarea antiaeriană pasivă⁸⁴ etc.

Îndeplinirea scopului principal al Gărzilor, acumularea informațiilor și anunțarea structurilor FRN cu „un minut mai devreme”⁸⁵ sunt înlesnite de apariția structurilor informative, care sunt bine definite în *Anexele la Regulamentul de organizare și funcționarea efectivelor Gărzilor Naționale*, documente cu ajutorul cărora se pot studia toate denumirile posturilor (agenți de propagandă și informație, de ordine, de legătură, dispuși pe echipe și pe companii)⁸⁶.

Principalele momente în organizarea formațiunilor ținutului Prut sunt însoțite de numeroase probleme. Astfel, rapoartele și răspunsul formulat de superiori pe marginea lor sunt surse demne de încredere, deoarece oferă aspecte reale, dezbrăcate de accente ideologizante, de formule-șablon, care aminteau despre atingerea obiectivelor sau depășirea indicatorilor. Prin urmare, nemulțumirile comandantului A. Turculeț, conform cărora comandanții din cadrul plaselor nu se cunosc între ei, ședințele de duminică sunt banale, iar programul de instrucție nu se aplică⁸⁷, sunt demne de luat în seamă.

În consecință, superiorii ierarhici dau permanente instrucțiuni și sugestii comandanților din teritoriu și sunt foarte fermi în a cere ca raportările să fie complete și transmise în termen. În același timp, ei încearcă să mărească popularitatea Gărzilor, prin mijloacele specifice vremii, adică prin mărirea gradului de activism al manifestărilor din teritoriu. De exemplu, se transmite prin circulară desfășurarea unei ședințe-model la Uricani, unde au fost 130 de membri, s-a respectat orarul activităților, care au durat mai multe ore și în cadrul cărora, după întoarcerea de la slujba de duminică, s-au făcut comunicări din *Regulamentul de organizare și funcționare* pentru însușirea lui, au depus jurământul noii membri, după ceremonialul stabilit, s-a format echipa sanitară, din moașă și câteva domnișoare, s-au contabilizat produsele (grâne, haine) adunate pentru familiile concentraților⁸⁸ ș.a.

⁸⁴ Ibidem, f. 51-53.

⁸⁵ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 19.

⁸⁶ Ibidem, dosar nr. 13/1939, f. 15-16.

⁸⁷ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 15-16 și 120-122.

⁸⁸ Ibidem, f. 64.

Pe aceleași coordonate se înscrie și organizarea exemplară a programului de inspecție a comandantului ținutului Prut, D. Constantinescu, la Ateneul ieșean, pentru care s-a realizat chiar și o schiță cu locurile în sală pe care urma să le ocupe formațiunile⁸⁹. Desfășurarea a cuprins trecerea în revistă, cântări de marș, conferințe și un program artistic⁹⁰. Având în vedere prezența unui procent de 80% din efective, ne dăm seama de impactul mental pe care această adunare triumfalistă a vrut să îl atingă. Neapărat însă, putem să luăm în calcul dacă oboseala oamenilor adunați și împărțiți pe sectoare, conform schemei, puși să defileze și să cânte (operațiuni care, cu siguranță, au implicat și repetiții), să aplaude discursuri, nu i-a marcat mai mult. La fel ca și la grandioasele manifestări populare ceaușiste, de exemplu, este o mare diferență între ceea ce credea „Centrul”, și anume că astfel de desfășurări aduc bucurie oamenilor, și starea de spirit reală, a celor care nu vedeau decât niște pregătiri artificiale și obositoare. Referitor la aceste întruniri perfecte, atrage atenția mediatizarea lor și prin presă pentru marele public și prin circulare pentru toți comandanții, deoarece exact caracterul lor de fapte excepționale demonstrează anormalitatea, disfuncționalitatea organismului. Relatările au darul să impulsioneze, să creeze o imagine pozitivă în jurul activității de organizare și a menirii comandanților, care trebuiau convinși că munca lor este importantă și se bucură de cea mai înaltă apreciere „la vârf”.

Oricum, între momentele organizării, observăm că grija pentru ceremonial este foarte mare. Demne de remarcat sunt instrucțiunile pentru depunerea jurământului noilor membri. Se cere alegerea unei localități mai importante, prezența Gărzilor în careu, în costume populare, participarea cât mai numeroasă a populației, invitarea unor personalități, a Străjii, a Premilitarei, a presei. De asemenea, locul desfășurării trebuia să fie curat și pavoazat cu steaguri tricolore și cu portretele regelui Carol al II-lea. Apoi, urma primirea raportului, cântarea marșului *Pe-al nostru steag*, rostirea devizei, „*Regele și Națiunea!, Muncă și Credință!*”, serviciul divin, pentru care se recomanda prezența mai multor preoți și a corului, rostirea propriu-zisă a jurământului, semnarea lui, cuvântul preotului, al comandantului, intonarea *Imnului Regal* și defilarea⁹¹.

Oricât de mari au fost încercările celor din cadrul Comandamentului și al Serviciului de Organizare de a face cât mai clare directivele, tipizatele după care se raporta, activitatea Gărzilor în teritoriu avea un randament scăzut. Credem că această stare de lucruri a fost cauzată de faptul că structurile erau prea ramificate. Se lucra concomitent, atât după modelul administrației carliste, cât și după cel al ierahiilor militare. Apoi, calitatea comandanților din teritoriu lăsa de cele mai multe ori de dorit deoarece era vorba fie de oameni dezinteresați, fie puțin educați. Recrutarea cadrelor fără niciun fel de pregătire militară temeinică sau lipsite de instrucție politică nu era în avantajul Gărzilor. Aproape toate raportările sunt completate cu

⁸⁹ Ibidem, dosar nr. 19/1939, f. 90-91.

⁹⁰ Ibidem, f. 137-141.

⁹¹ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 67-68.

formule amatoriste de genul: „Nu știm”, „Nu cunoaștem”⁹² etc. Prin urmare, se impunea ca acestor comandanți să li se explice mai întâi cum ar trebui făcute cercetarea, strângerea informațiilor pe teren, verificarea lor etc., urmând ca ulterior ei să fie capabili să redacteze note informative.

Pe de altă parte, materialele emise de Serviciul Propagandă se îndepărtează de tehnicitatea celor trimise de Organizare. Dimpotrivă, sunt capodopere ale cuvântului pus în slujba ideologiei, a popularizării principiilor de înființare a Gărzilor, a justificării tuturor deciziilor regimului sau a realităților grele ale țării.

Fondul din cadrul Arhivelor Naționale din Iași are șansa să dețină numeroase astfel de documente, care sunt surse primare importante pentru cercetător. Acesta își poate întregi imaginea despre ideologia regimului carlist, despre limbajul de lemn, despre autorii implicați în scrierea textelor **oficiale**, despre mijloacele de răspândire a lor.

De altfel, titlurile sunt sugestive, precum: *Importanța dinastiei în România*, în care Carol al II-lea era proslăvit ca fiind „*Regele Luminii și al Plugarilor*”⁹³, *Ce sunt Gărzile Naționale?*⁹⁴, *Rolul Gărzilor Naționale*⁹⁵, *Înființarea, organizarea și scopurile FRN*⁹⁶ sau broșura *Gărzile Naționale*⁹⁷. La acestea se adaugă conferințele radiofonice susținute de generalul comandant⁹⁸, poezii și imnuri, ca de exemplu: *Patria și înălțarea ei*⁹⁹, *Cântarea FRN*¹⁰⁰ sau *Scrisoarea către săteni* despre rolul Gărzilor Naționale¹⁰¹ etc.

Pentru a ne forma o părere cât mai obiectivă asupra evoluției FRN și a Gărzilor, se pot urmări comparativ textele Serviciului Propagandă, care sunt ideologizante, cu acelea ale Serviciului Organizare, precise, militărești și care cel mai des vin să semnaleze niște probleme.

Chiar dacă sunt mult mai puține, documentele create de Partidul Națiunii, cel care continuă din 22 iunie 1940 activitatea FRN, oferă suficiente date importante despre efemera sa activitate pe cuprinsul ținutului Prut. Genurile actelor păstrate sunt identice cu cele create de FRN, între care se remarcă corespondența privind înscrierile în Partidul Națiunii-Organizația Iași¹⁰².

Așadar, studiat cu atenție, fondul prezentat mai sus oferă multe informații și direcții de cercetare. Astfel, pe lângă orizonturile deschise prin rândurile anterioare, cercetătorul se mai poate opri asupra sigiliilor FRN și ale Gărzilor, analizându-le

⁹² Ibidem, dosar nr. 14/1939, f.14-27.

⁹³ Ibidem, dosar nr. 20/1939, f. 41-43.

⁹⁴ Ibidem, f. 33-35.

⁹⁵ Ibidem, f. 46-48.

⁹⁶ Ibidem, f. 49-56.

⁹⁷ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 35.

⁹⁸ Ibidem, dosar nr. 14/1939, f. 39-42.

⁹⁹ Ibidem, dosar nr. 20/1939, f. 54.

¹⁰⁰ Ibidem, dosar nr. 11/1939, f. 378.

¹⁰¹ Ibidem, dosar nr. 10/1939, f. 98.

¹⁰² Ibidem, dosar nr. 35/1940.

comparativ cu altele din perioada interbelică. De asemenea, remarcăm că adesea populația a observat influența instituțiilor create din dorința lui Carol al II-lea, așa încât există numeroase situații în care se adresează acestora pentru rezolvarea unor probleme care țin de fapt de competența altor autorități. Se crede sincer că FRN sau Garda sunt deasupra instituțiilor statului și aceasta nu prin atribuțiile deținute, ci datorită faptului că sunt autoritățile regelui.

Dată fiind organizarea foarte centralizată a structurilor sale, putem înțelege modul de funcționare a întregului sistem, chiar dacă ne referim doar la câteva organizații locale. Probabil, diferit interpretabile sunt reacțiile în teritoriu, care depind de factorul uman, de cine și cum face propaganda și organizarea, respectiv cine o receptează.

Se pot urmări principalele momente ale organizării FRN, apoi a formațiunilor sale auxiliare, dar cel mai important este modul în care acestea au încercat să-și impună propaganda, să câștige adepți, să creeze „omul de tip nou”, să justifice deciziile lui Carol al II-lea, să întărească controlul statului autoritar asupra tuturor categoriilor sociale și profesionale.

După părerea noastră, aceste documente se pretează cel mai bine studiilor comparatiste, pentru că de aici poate veni și profunzimea interpretărilor. Astfel, un palier se poate dezvolta prin punerea în oglindă a ideologiilor de extremă dreapta ale Europei vremii, un altul prin compararea limbajului de lemn cu formulele consacrate ulterior și de regimul comunist. De asemenea, desfășurarea manifestărilor populare seamănă izbitor cu cele organizate de comuniști.

O analiză de finețe s-ar putea angaja să pună cezura, dacă se poate, între formele de manifestare ale regimurilor autoritare ale României secolului al XX-lea.

Actele sunt și un martor al culturii politice a maselor, al mentalităților din perioada interbelică, al mecanismelor de constrângere a acestora, al eforturilor și rezultatelor obținute.

De asemenea, studiile se pot dezvolta atât punctual, dacă se axează pe documentele FRN ale Ținutului Prut, cât mai ales sintetic, dacă se apelează la perspectiva integratoare și la coroborarea cu alte surse istorice.

Mai amintim aici faptul că și acest fond arhivistic a trecut prin fenomenul cenzurării informațiilor, prin metoda radicală a extragerii filelor „cu probleme”, conform Ordinului Ministrului Internelor cu numărul 1390/1953, așa cum este cazul dosarului numărul 20/1939. Astfel, acumularea cât mai multor date despre acest fenomen reprezintă, de asemenea, o provocare pentru arhivistica și istoriografia actuală.

**The Files of the *Frontul Renașterii Naționale* of Prut Region.
The Prospects of Research**
(Abstract)

Key-words: National Revival Front, National Guards, political party, propaganda, ideologies, extreme right, authoritative state, Carol the Second, communist regime

The files of the Frontul Renașterii Naționale [National Revival Front] (of Prut region) preserved at the National Archives in Iași contain countless information still waiting to be used in studies.

The activity of this political party was regulated by numerous circulars sent by the Ministry of the National Revival Front, hence we are able to understand how the entire system functioned, even if we refer only to few local organizations.

One may follow the main moments in the organization of the National Rebirth Front and its auxiliary groups, The National Guards. However, more important is how they tried to impose propaganda, to gain supporters, to create a „new type” of man, to justify the decisions made by Carol the Second, to strengthen the control of the authoritative state over all professional and social categories.

The study of these files allows up to compare the ideologies of the political extreme right during that time in Europe or of the standard language used after that by the communist regime as well. Likewise, the popular manifestations are strikingly similar to those organized by the communists. Even more, one can compare the ways the authoritative regimes in Romania of the 20th century.

These documents also testify the political culture of the people, the mentalities during the period between the two wars, their mechanisms of constraint, the efforts and the results obtained.

Furthermore, the studies can be developed in a punctual manner if they are based on the National Revival Front’ documents of Prut area but also synthetically if one corroborate these studies with other historical researches.

Legăturile dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania la începutul secolului al XVI-lea*

Constantin A. Stoide

Statul moldovenesc, consolidat prin îndelunga domnie a lui Ștefan cel Mare, n-a fost scutit de frământări succesoriale la moartea acestuia¹. Apetiturile de putere ale boierimii, alimentate de dorința statelor vecine de a slăbi Moldova², o clipă molcomite prin energia intransigentă a marelui domn, s-au făcut resimțite chiar înainte ca Ștefan să fi închis ochii, cu ocazia alegerii urmașului său. Devenit cunoscut, apropiatul sfârșit al voievodului a făcut ca succesiunea la tron să constituie pentru țările vecine o problemă de stat.

Cu ocazia alegerii domnului în Moldova, izvoarele istorice vorbesc despre manifestări ale unor boieri care încercau să se opună hotărârii mature a voievodului. O facțiune din boierime, ce fusese ținută de Ștefan cel Mare în afara aparatului de stat³, a încercat să impună la domnie în locul lui Bogdan, desemnat ca succesor prin asocierea la tron încă din timpul vieții părintelui său și susținut de cea mai mare parte a boierimii, a unui pretendent „de la turci”⁴, identificat de istoricii noștri cu viitorul Ștefan Lăcustă, care petrecea la Constantinopol⁵. Un izvor contemporan cu

* Text îngrijit de Arcadie M. Bodale, pe baza a șapte variante de manuscris, fragmentare sau nu, care au fost predate la AN Iași de către domnul profesor univ. dr. Ioan Caproșu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹ *Reacția feudală în Moldova și încercările de restabilire a autorității domnești (1504-1527)*, în *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei, 1962, p. 610. În continuare: *Ist. României*-1962.

² Fiecare dintre acestea au căutat instaurarea în Moldova a unei domnii care să le fie favorabilă.

³ La concluzia aceasta trebuie să ducă faptul că nu se observă nici o schimbare între ultimele divanuri ale lui Ștefan {doc. din 30 septembrie 1503 și 7 octombrie 1503, [*Documenta Romaniae Historica*, A., *Moldova*, București, Editura Academiei, vol. I (1384-1448), 1975, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, p. 524-529, doc. nr. 294 și doc. nr. 295. În continuare: *DRH.A.*]} și primele divanuri ale lui Bogdan III {doc. din 2 iulie 1505 (*Documente privind istoria României, veacul XVI, A. Moldova*, vol. I (1501-1550), București, Editura Academiei, 1953, vol. I, p. 45-46. În continuare: *DIR.A., veac XVI*}.

⁴ Scrisoarea medicului venețian Leonardo de Massari, din Buda, la 26 iulie 1505 (Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. VIII (1376-1650), ed. I. Slavici, București, 1894, p. 40-41. În continuare: Hurmuzaki, *Documente*).

⁵ Pentru părerea că Ștefan, pretendentul din 1504 aflat la turci, era viitorul Ștefan Lăcustă, istoricii s-au pronunțat în unanimitate. În ce privește originea pretendentului, s-au emis două ipoteze. Mai întâi, N. Iorga îl identifica drept fiu al lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, fiindcă s-ar fi găsit la Constantinopol un ostatic al părintelui său după încheierea păcii cu turcii (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 281). O a doua ipoteză a fost emisă de Const. C. Giurescu, care

evenimentele aduce informația că pretendentul, agreat de sultan, ar fi fost trimis de la Constantinopol la Suceava, însoțind pe reprezentantul Porții, pentru a fi prezent la alegerea care urma să aibă loc⁶. Aceasta dovedește că s-a încercat impunerea lui de către turci. O știre mai puțin clară, în aceeași informație, se referă la bănuiele de intrigi făcute cu ocazia rezolvării vacanței tronului și de „*quendam walachum, capitaneum Socziaviensem, Herborush noncupatum*”⁷, care, așa cum a fost identificat, nu poate fi altcineva decât Luca Arbore, portarul de Suceava⁸. Ceva mai târziu, alți doi pretendenți sunt semnați în Polonia, la curtea regelui Alexandru, cu care acesta agita spiritele din Moldova, cu intenția de a contracara acțiunile lui Bogdan vodă asupra Pocuției. Unul dintre acești pretendenți este arătat ca nepot al lui Petru Aron, fiul aceluși Ilie, decapitat în 1501, la cererea și sub ochii trimișilor domnului Moldovei⁹. În schimb, celui de al doilea candidat la tron i se spunea „fiu al lui Alexandru” și a fost identificat de P.P. Panaitescu ca fiu al lui Alexăndrel¹⁰, fostul domn dinaintea de Bogdan al II-lea și Petru Aron.

Dacă se ține seamă și de faptul că în aceeași epocă sau ceva mai târziu au fost semnați și alți pretendenți, doi în Țara Românească și unul în Ardeal, ar trebuie să admitem că după moartea lui Ștefan ar fi existat, în afară de Bogdan, nu mai puțin decât șapte pretendenți la tronul Moldovei. Situație, dacă nu imposibilă, totuși puțin obișnuită și care impune o mai îndeaproape cercetare a problemei. Aceasta cu atât mai mult cu cât, spre sfârșitul anului 1504 sau începutul anului următor, consilierii regelui polon comunicau statelor Prusiei regale existența unui număr de patru pretendenți la tronul Moldovei și anume: unul pe care îl sprijineau turcii; un altul pe nume Ilie, aflat în Polonia; un al treilea, al cărui nume, probabil o poreclă, era

vedea în Lăcustă pe însuși fiul marelui Ștefan (*Istoria Românilor*, vol. II, Ediția a III-a, București, 1940, p. 110 și p. 175. În continuare: Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*), autorul bazându-se atât pe cele afirmate în actele voievodului, cât și pe unele corespondențe semnalate în actele externe: „*filio Sandrini*”, Sandrinoss = Ștefan (sic!). În timpul din urmă, Ștefan Gorovei a reluat ipoteza emisă de N. Iorga despre originea lui Ștefan Lăcustă, în cadrul unui studiu mai larg [*Note istorice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, în SMIM, vol. VIII (1975), p. 185-200]. Cu acest prilej, Ștefan Gorovei încearcă să argumenteze o serie de noi ipoteze cu privire atât la Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare și legăturile acestuia cu lumea constantinopolitană, cât și la voievodul Ștefan Lăcustă, pornind mai ales de la informația nou adusă în discuție, între care în rândul întâi scrisoarea din 1538 a lui Stanislas Gorski, secretarul reginei poloneze Buna [Pusă în discuție cercetărilor români de Ștefania Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit*, în SRDI, tom XXV (1972), nr. 2, p. 225-240].

⁶ Scrisoarea regelui Alexandru al Poloniei către episcopul Luca de Varmia, din 15 iulie 1504: „*Nuntius autem Turcorum imperatori instat et conatur non Bogdaram, filium palatini, sed eum quem secum adduxit, praeferre, quod non fieret sine nostrae Poloniae et fraterni Hungariae regni maximo discrimine et jactura*” [P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare* în AAR.MSI, Seria III, tom XV (1934), p.73-74].

⁷ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 61-80.

⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁹ *Ibidem*, p. 77.

¹⁰ „[...] *nam Eliae filius et Alexandri filius sunt apud maiestatem suam*” (Fr. Popee, *Acta Alecsandri*, p. 432-433, apud P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 77).

„Mulckrouszcki”, fiind susținut de coroana ungară și, în fine, cel aflat în țară, „evident Bogdan”¹¹.

Mai puțin s-a ocupat istoriografia noastră de претендентii care, în aceeași epocă, au găsit adăpost în Ardeal și în Țara Românească și au dat loc la frământări și lupte grele, însoțite de prădăciuni între cele două țări surori¹².

Încă din septembrie 1504 își face apariția în Ardeal un candidat la tronul Moldovei¹³. La această dată, din Cluj, Petru voievodul Transilvaniei scria, din ordinul regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, lui Johan Agotha, judele din Sibiu, punându-i în vedere să dea onorabilă ospitalitate și să țină în bună păstrare pe „*filio ipsius woywode Moldavie*”, aprovizionându-l cu cele necesare, până va primi răspuns

¹¹ Notă bibliografică în SRdI, tom XXII (1969), nr. 2, p. 400, asupra culegerii „*Akta stanów Prus królewskich (Acta statuum Terrarum Prussae Regalis)*”, vol. IV₁ (1501-1504) și IV₂ (1504-1506), ed. M. Biskup și K. Górski, Toruń, P.A.N., 1966-1967, XLI+234 p. și XXIII+365 p. (*Societas Scientiarum Torunensis, Fontes*, 57, 59).

¹² O încercare de identificare a pretendentului Roman Pribeagul o face Mihai Costăchescu, care l-a identificat cu hainul Roman Gârbovăț și leagă pribegia lui de execuția, în 1471, la Vaslui, a unor mari dregători moldoveni. Legat de acest aspect, istoricul afirma că „împrejurările în care Roman Gârbovăț a viclenit pe Ștefan cel Mare, fugind la munteni, sunt greu de apreciat. Poate n-aș greși dacă aș pune-o în legătură cu tăierea, în 1471, ghenarie 16, în Vaslui a boierilor Isaia vornicul, Negrilă postelnicul și Alexa stolnicul pentru viclenie, fără îndoială, către Muntenia lui Radu cel Frumos, care-și pornise oastea contra Moldovei. Acest Roman Gârbovăț, fugit la munteni, în legătură cu luptele din preajma anului 1471, între Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, poate fi identificat cu Roman Pribeagul, care ceva mai înainte de 1507, octombrie 28, împreună cu Radu vodă cel Mare, domnul Munteniei, a năvălit în Moldova, unde acum domnea Bogdan vodă” (*Observări istorice cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași, f. an, p. 14-15. În continuare: Mihai Costăchescu, *Observări istorice*). O notă istorică a consacrat problemei și I. Minea [*Despre Roman Pribeagul*, în CI, an II-III (1926-1927), nr. 1, Iași, 1927, p. 363-367], iar câte un capitol mai succint, așa cum o impunea economia unor istorii generale, au dat N. Iorga (*Istoria Românilor*, vol. IV, Ediția a III-a, București, 1937, p. 247-249. În continuare: N. Iorga, *Ist. Românilor*) și Const.C. Giurescu (*Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 136).

Trebuie să observăm însă că acest Roman Gârbovăț, pribeg al Țara Românească sub Ștefan cel Mare, n-a existat în realitate, ci numai în imaginația falsificatorului de acte Sion. Actul în cauză, o pretinsă copie slavonă de pe documentul original din 1546 (Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 13; *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 453-454, doc. nr. 412), este un fals, alcătuit tocmai pe baza pasajului citat din Cronica lui Neculce, care vorbește despre un atac venit de peste Milcov. Că ne găsim în fața unui fals, o dovedește și împrejurarea că actul în discuție cuprinde o serie de date cu totul necunoscute și de-a dreptul neașteptate. Cea mai bună dovadă în acest sens o constituie amintirea în document a satului Cosești, ținutul Vaslui, de unde erau răzăși Sioneștii, și apariția în act a unui Sion, inexistent la acea dată. Se știe că Sioneștii vin în țară în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Falsul actului este abil alcătuit, folosindu-se formularul de cancelarie din epoca lui Petru Rareș. Astfel, acesta se prezintă drept copie slavă, desigur pentru a evita grosolănia contrafacerii de pergament (a cărei tehnică de confecționare n-o cunoșteau) ca și greutatea falsificării unui sigiliu. Totodată, pentru a i se da mai multă credibilitate, era sugerată ideea că anume greșeli de limbă și ortografie slavă se datorează traducătorului (Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 13; *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 453-454, doc. nr. 412).

¹³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁ (1358-1600), ed. N. Iorga, București, 1911, p. 168, doc. nr. CCCVIII.

de la rege în privința lui („*donc a regia Majestate informacionem habere posterimus*”)¹⁴. În același timp, judele era avertizat să-l supravegheze îndeaproape, ca nu cumva acel fiu de voievod să evadeze, plecând în altă parte; dacă s-ar întâmpla așa ceva și prin aceasta s-ar aduce în vreun fel prejudicii statului, nu se va imputa acest lucru altcuiva decât lui¹⁵. Este cea mai veche știre pe care o avem despre un pretendent la tronul Moldovei, care se afla în Ardeal, ivit curând după moartea lui Ștefan cel Mare.

Se pune întrebarea firească: cine era acest pretendent? Actul citat îl arată fiu de voievod și, după toate aparențele, era socotit un personaj important. Fiind recomandat de Radu cel Mare regelui Poloniei, el a trecut de la curtea acestuia în Ungaria și Transilvania. Mai mult, voievodul Transilvaniei înțelegea să aibă față de dânsul o atitudine conformă cu politica din acel moment al regelui său. Astfel, pentru a nu săvârși un act care ar fi putut contraveni politicii oficiale a țării, voievodul Petru credea de bine să-l dea în grija judeului din Sibiu¹⁶, prilej cu care îi atrăgea atenția acestuia asupra felului în care oaspetele se cuvenea să fie tratat¹⁷. Suntem la numai două luni și câteva zile de la moartea lui Ștefan al Moldovei, dată la care situația noului voievod Bogdan nu se putea socoti consolidată.

Din împrejurarea că acest candidat era denumit „*filius woywode*”¹⁸ și ținându-se seama că cel mai de seamă voievod din epocă era Ștefan cel Mare, Vasile Pârvan a exclus posibilitatea ca el să fie numai urmașul unui fost pretendent și l-a socotit drept fiu al marelui domn al Moldovei¹⁹. În schimb, Nicolae Iorga, într-o notă cu care însoțea documentul din septembrie 1504, în legătură cu pretendentul ivit în Ardeal, îl identifica cu acel Roman, pretendentul adus în 1506, în Moldova, de oștile lui Radu cel Mare²⁰. Această identificare o credea „posibilă” și Ilie Minea²¹. Nu avem nici noi vreun motiv s-o respingem.

După cât se pare, pretendentul a petrecut timp de mai bine de doi ani în Ardeal, și anume la Sibiu, așteptând o conjunctură politică favorabilă. Ea pare a se fi conturat spre începutul anului 1506, când Bogdan vodă din Moldova, candidatul respins la mâna Elisabetei, sora regilor Alexandru și Sigismund ai Poloniei și a lui Vladislav al Ungariei, pornise un război de recucerire a Pocuției, pe care, în speranța

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ În actul din Cluj, din 16 septembrie 1504, se spune: „*nam si idem filius waywode se in aliquum alium locum evadet et aliquid huic regni incomodabit, nemini alteri quam tibi poterit imputari*” (*ibidem*).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Vasile Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în CvL, an. XXIX (1905), nr. 11-12, p. 1076, nota 5. Totodată, Pârvan afirma în acest studiu că în afară de cei doi fii legitimi, Ștefan mai avea „unul din flori în Ardeal, la Sibiu – v. copii Ard. la Acad.Rom. din 1504, sept.16”.

²⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁, p.168, nota 1. Aceeași trimitere la N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, București, Editura Ministerului de Război, 1929, p. 208-209.

²¹ I. Minea, *op.cit.*, p. 266.

căsătoriei cu principesa polonă, o restituise Regatului de la Nord²². În aceeași vreme, Țara Românească adăpostea nemulțumiții de domnia fiului lui Ștefan cel Mare, între care este și logofătul Bogdan din Popești, care ocupa o poziție cu totul aparte și prin căsătoria cu jupâneasa Caplea, sora lui Radu cel Mare²³. Fără îndoială, ostilitatea lui Radu cel Mare, prudentul și maturul domn al Țării Românești, fusese dictată de anume atitudini și acțiuni ale Țării Moldovei. Astfel, bătrâna doamnă Maria Voichița, văduva lui Ștefan cel Mare, determinase, poate încă din timpul vieții soțului ei, o acțiune de sprijinire la tronul Țării Românești a pretendentului Mihnea, vărul ei și fiul lui Vlad Țepeș, care se întâlnește în Ardeal încă de prin 1494²⁴, dar care, desigur, își făcea apariția, din când în când, și pe la curtea domnească de la Suceava. De aici, în noile planuri politice care se urzeau în 1506 – și poate și mai înainte – împotriva Moldovei lui Bogdan, vine orientarea politică a lui Radu cel Mare, care se declara prieten al polonilor și al regelui Alexandru, revendicându-și o atitudine favorabilă acestora încă din epoca conflictului dintre Ștefan cel Mare și Ioan Albert²⁵. Solii poloni veniți la domnul Moldovei pentru un armistițiu în epoca *interregn*-ului de după moartea regelui Alexandru dezvăluiau unele lucruri petrecute în Moldova în 1504 și care se refereau la soluționarea problemei succesiunii. Din relatarea solilor poloni se vede că Radu, domnul Munteniei, la moartea lui Ștefan ar fi cerut ajutor de la rege pentru a sprijini la tron pe un pretendent agreeat de el. Acest lucru, regele polon, la sfatul consilierilor săi, l-ar fi refuzat²⁶. Este de înțeles că solii poloni au dezvăluit domnului Moldovei numai ceea ce le convenea din cele petrecute în anul 1504, cu ocazia deschiderii succesiunii la coroana Moldovei. Astfel, aceștia au căutat să acrediteze ideea că regele, la sfatul consilierilor, n-a consimțit să provoace un conflict cu Moldova în acea epocă, prin susținerea unui alt candidat la tron. Totuși, izvoare polone contrazic net această aserțiune, căci după moartea lui Ștefan, regele Alexandru al Poloniei era acela care a încercat să-l determine pe Radu cel Mare la o

²² Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 132-134; N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 267-274; P.P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 80.

²³ Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 128; N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 278.

²⁴ Al. Lapedatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*, în *CvL*, an L (1916), nr. 3, p. 319 și notele 1 și 2. În continuare: Lapedatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*.

²⁵ Scrisoarea lui Radu cel Mare către regele Alexandru al Poloniei, în Hurmuzaki, *Documente*, ed. N. Densușianu, vol. II₂ (1451-1510), București, 1891, p. 509.

²⁶ „*Reducendum in memoriam vojevode, quod post mortem Stephani patris ejus, vojevoda Montanie, misso ad Alexandrum regem oratore, cum magnis oblationibus ac promissis, petiit se adjuvari ab ipso regi Alexandri, quo facilius Valachiam obtinere posset et statum moderni vojevode evertere. Sed dni consilarii, volentes amicitiam cum Valachia firmiter tenere, nolentes vojevodam a successionem repullere, non passi sunt, regem suum auxilia petita dare inimico ejus, sed nec alias veros heredes ac succesores Valachie asserverabant, permiserunt ipsi dni consilarii vojevodam statum suum noviter firmanem aliquibus, impedimentibus officere*” (*ibidem*, p. 549). Și traducere în Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, Tom I, partea 1, București 1865, p. 59-60; Interpretări în I. Marinescu, *Bogdan III cel Orb, 1504-1517*, București 1910, p. 22-23; N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 295.

intervenție în Moldova pentru a ridica un alt domn în locul lui Bogdan²⁷. Cauze pe care nu le cunoaștem au determinat pe cei care urziseră impunerea unui alt pretendent la domnie în Moldova, să nu treacă atunci la acțiune. Este posibil să se fi făcut simțită aici opoziția Ungariei, de teama unei intervenții a turcilor în vreun fel, cu care Polonia se consultase în prealabil.

Totodată, din cele relatate de sol mai reiese că Radu vodă, care era în bune legături cu turcii și avea nemulțumiri față de domnul Moldovei, a încercat, într-un fel, să anihileze atacurile moldovenești, oprind la dânsul pentru a-l sprijini la domnie pe acel pretendent susținut de turci în iulie 1504. Oficialitățile turcești sau, poate, anume legături de familie l-au determinat pe candidatul la tron din 1504 să nu se mai întoarcă la Constantinopol, ci să rămână în Țara Românească, unde, se știe, își găsiseră, de altfel, adăpostul și alți pribegi moldoveni. Totodată, trebuie să mai deducem ceea ce, de asemenea, nu spun solii poloni: că el a fost îndreptat de către Radu vodă în Polonia pentru a fi sprijinit de către aceasta. În acea vreme, conflictul dintre Moldova și poloni fusese redeschis de atacul din 1503 al lui Ștefan asupra Pocuției. Ținându-se seamă de legăturile de familie dintre dinastia celor două țări (regele Vladislav al Ungariei era fratele regelui Alexandru al Poloniei, căruia îi urmează, în 1506, celălalt frate, Sigismund) este de înțeles pentru ce, atunci când pretendentul n-a mai putut fi ținut prin opoziția Dietei în Regatul de la Nord, el a fost îndrumat către țara vecină și prietenă, așa încât a ajuns la Sibiu, unde se întâlnește, cum s-a văzut, încă din septembrie 1504. Acțiunea era impusă de necesitatea în care se găsea Polonia de a începe tratative cu Bogdan vodă, domnul Moldovei. În 1506, acest pretendent, reîntors în Țara Românească, a fost trimis de către Radu cel Mare asupra Moldovei.

Evident, în noul conflict polono-moldav, oricât ar fi căutat nobilii unguri să păstreze un echilibru, interesele de familie ale lageloniilor trebuiau să încline mai mult balanța înspre partea poloneză. Dintre orașele ardelene, Sibiul, date fiind vechile legături economice cu Țara Românească, era mai mult aplecat spre o atitudine binevoitoare față de politica voievodului Radu. În aceste împrejurări, legături directe între Radu cel Mare și poloni, legături de prietenie între puternicul centru săsesc, Sibiul, și același voievod al Țării Românești, erau situații ce favorizau pe nerăbdătorul pretendent, socotit ca bine venit pentru o diversivitate din sud-vest contra Moldovei în lupta cu polonii²⁸. Ceva a început să se urzească. Fără îndoială,

²⁷ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 79. Din solia lui Glawiwski, din 28 octombrie 1504, la Radu cel Mare, aflăm că regele Alexandru a declarat că speră din partea lui Radu vodă ca după moartea lui Ștefan să ocupe Moldova („*tuam dominionem aliquid actionis moturam contra tevrom illom*”), faptă la care polonii l-ar fi ajutat, în virtutea prieteniei ce exista între Țara Românească și Polonia încă din vremea lui Ioan Albert.

²⁸ În acest sens a se vedea și I. Mihnea, *op. cit.*, p. 265. N. Iorga (*Ist. Românilor*, vol. IV, p. 263) constată că „deocamdată, Vladislav încercase să despoaie pe Bogdan de feudele ardelene”. Și în penultima sinteză de *Istoria României* (vol. II, 1962), p. 619 se arată că: „Radu cel Mare a căutat să întrețină relații bune și cu regele Poloniei. Servind interesele acestuia, el ajunge în conflict cu Bogdan, domnul Moldovei”.

domnul Moldovei, prin informatorii din Ardeal, care nu-i vor fi lipsit, a fost înștiințat despre pregătirile care nu puteau să nu atragă atenția, probabil, atât relativ la atitudinea schimbată a autorităților transilvane față de pretendent, cât și acel du-te-vino de pribegi, care făceau legătura între Sibiu și Țara Românească și poate și discrețe înolări de mercenari. Alexie pârcălabul de Cetatea de Baltă a fost pus la curent cu aceste evenimente și va fi primit și însărcinări în legătură cu rezolvarea lor, în sensul intereselor domnului Moldovei.

De altfel, pârcălabul de Cetatea de Baltă avea să ia cunoștință și în mod mai palpabil despre acțiunile pribegului și ale partizanilor săi, și anume printr-un atac direct în contra cetății, produs cu puține zile înainte de 9 martie 1506 și care, la această dată, mai dura. Informația s-a păstrat sub forma unei însemnări în socotelile Sibiului, pentru cheltuieli făcute cu cei patruzeci de pușcași sibieni trimiși la această cetate, pentru a alunga pe „vlahii” care o asediaseră²⁹. Acest sens, credem, trebuie dat notei amintite. Este posibil ca voievodul Transilvaniei, care urmărea de mai mult timp recuperarea Cetății de Baltă de sub dominația Moldovei³⁰, să fi căutat să se folosească de împrejurări, și, în cazul în care pârcălabul și garnizoana pusă de Bogdan ar fi șovăit în fața atacului pribegilor, să ocupe cetatea.

În aceeași zi, un trimis sibian ducea o scrisoare din partea judeului orășenesc către Radu cel Mare³¹, voievodul Țării Românești, probabil cu intenția de a justifica intervenția pușcașilor. După toate probabilitățile, atacul neizbutit asupra Cetății de Baltă constituie preliminariile războiului pe care pretendentul, ajutat de Radu, domnul Țării Românești, îl începea cu Moldova. Data la care a avut loc acest război, din cauza informațiilor insuficiente de care s-a folosit vechea istoriografie, a fost, în genere, fixată în mod eronat. Pe baza unei știri din Cronica moldo-polonă³² și a alteia din cronică lui Ureche³³, data acestui război a fost fixată pentru anul 1507³⁴. Ceea ce

²⁹ „Missis ad commissionem domni vaivode 40 pixidariis versus Kykellevar et uno famulo cum eisdem ad expugnandos nonnullos Walaches, qui ibidem lateres et munitionem fecisse dicebantur, feria quinta post oculi. Expense fl. 12. den. 0. flor. 50. den. 32. März 11. Item pro vectura eorundem cum tribus curribus, flor. 6. den. 0” [W. Capesius, H. Herbert, St. Kast, Fr. Teutsch, *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*, Mit Mitteln der Sächsischen Universität hg. Vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgischen Landeskunde, vol. I (c. 1380-1516), Hermannstadt, 1880, p. 462. În continuare: *Rechnungen*].

³⁰ Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, Edițiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1899, p. 273. În continuare: Iorga, *Studii asupra Chiliei și Cetății Albe*; A. Veress, *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, Budapesta, 1914, p. 81-82. În continuare: A. Veress, *Acta et Epistolae*.

³¹ *Rechnungen*, p. 462.

³² *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, Ediție revazută și completată de P.P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 172 și p. 182. În continuare: *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*.

³³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția a II-a, revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 137.

se poate deduce cu siguranță din informația amintită este că acest conflict a avut două acte: un atac al lui Radu, împreună cu pretendentul Roman, asupra Moldovei, a cărui dată de lună și zi nu ni s-a păstrat în izvoarele interne, și revanșa domnului Moldovei, care a avut loc, după cronicile amintite, în jurul datei de 28 octombrie 7015. Socotelile Sibiului arată însă, fără umbră de îndoială, că războiul a avut loc în cursul anului 1506³⁵.

Data de lună și zi a atacului muntenesc, care aducea pe Roman, cum s-a mai arătat, nu se păstrează în izvoarele interne moldovenești. Dar, după toate probabilitățile, năvala pretendentului a avut loc în vara anului 1506, la o dată nu prea depărtată de 22 mai 1506, după care nu se întâlnesc documente cu divanele domnești în Moldova³⁶ și după 25 iunie același an, dată la care se întâlnește ultimul document muntenesc de la mijlocul anului 1506³⁷. Singura știre privitoare la data atacului se găsește în *Diarul* lui Sanuto. După informația în cauză, acest atac ar fi avut loc în iulie <1506>³⁸. Credem că data aceasta, coroborată cu lipsa de documente interne în ambele țări în perioada iulie-august 1506, ne indică momentul foarte probabil al atacului.

Împrejurările în care ar fi avut loc conflictul sunt, de altfel, destul de sumar arătate în *Cronica* lui Ureche: „pe acea vreme Radu vodă, domnul muntenesc, neavând nici o pricină asupra lui Bogdan vodă³⁹, sculatu-s-au cu toată puterea sa și cu Roman Pribeagu, de au intrat în țară și au prădat ținutul Putnei și pe de ceia parte de Siretu, de multă pradă și perire au făcut. Și de cii, s-au întors înapoi fără nici o sminteală”⁴⁰. Mai multe precizări se pot culege din cronicile moldovenești numai în legătură cu atacul lui Bogdan asupra Țării Românești, din toamna aceluiași an⁴¹. Și în legătură cu acest eveniment, mai bine informată este tot *cronica* lui Ureche⁴². Data „7015 octombrie 28”, păstrată în analele din secolul al XVI-lea și de aici trecută și în

³⁴ Aceasta este data conflictului la care s-a oprit istoriografia românească. Singur, P.P. Panaitescu, în ediția a II-a a *Cronicii* lui Grigore Ureche, a adoptat data de 1506, în transpunerea anilor erei de la facerea lumii „7015 octombrie 28” în anii erei noi, după ce el însuși – atât în ediția *Cronicii* moldo-polone, cât și în prima ediție a *Cronicii* lui Ureche – adoptase data de 1507.

³⁵ *Rechnungen*, p. 436.

³⁶ *DIR.A.*, *veac XVI*, vol. Ip. 47-49, doc. nr. 42.

³⁷ *DIR.B.*, *Țara Românească, veac XVI*, vol. I (1501-1525), București, Editura Academiei, 1951, p. 38, doc. nr. 33.

³⁸ *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciana Ital. cl. VII codd. CDXIX-CDLXXVII* (editori Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Niccolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri), Veneția, VII, 119, apud I. Marinescu, *op. cit.*, p. 32, nota 2. În continuare: Sanuto, *Diarii*.

³⁹ Izvodul de cronică pe care l-a folosit Ureche, așa cum este de așteptat din partea unei cronici de curte, nu dădea informația că Bogdan adăpostea în Moldova, ca pretendent la tronul Țării Românești, pe unchiul său, Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș și vărul doamnei Maria Voichița.

⁴⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 137-138.

⁴¹ *Ibidem*, p. 22-23; *Cronica* lui Macarie, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 91; *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 182.

⁴² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 137-138.

Ureche, este, probabil, luată dintr-un izvor muntenesc, căci numai astfel se explică folosirea stilului de la 1 septembrie și concordanța văleatului cu anul 1506 al erei noi.

După câte știm, în istoriografia română n-a fost folosită informația din „socotelile” Sibiului, care aduce precizări asupra datei conflictului. Socotelile dateate „*feria quarta ante Galli*” a anului 1506, adică la 14 octombrie 1506, anunță că a fost trimis în Valahia Dimitrie Chinezul, pentru a lua știri despre neînțelegerile dintre voievodul Moldovei și cel al Țării Românești. Acesta ar fi ajuns până în tabăra domnului⁴³. Deci, la 14 octombrie, conflictul era în toi și informații despre dânsul ajunseseră și la Sibiu. În mod necesar trebuie să admitem că expediția moldovenească de revanșă se produsese cu câțva timp mai înainte. Poate chiar înainte de începutul lunii octombrie, pentru ca vești despre dânsa să fi ajuns până la Sibiu și judele orașului să fi simțit nevoia de a avea informații. Douăzeci de zile mai târziu, la 4 noiembrie același an, conflictul dura încă și judele își trimite din nou oamenii în Țara Românească pentru informații. De data aceasta sunt trimiși doi informatori, după cât se pare în direcții deosebite; informatorii sunt: Marco Chinezul din Veșteni („de Wezten”) și din nou Dimitrie Chinezul. Ambii informatori fiind români, cunoscători ai limbii, trebuiau să meargă cât mai departe în adâncul țării, probabil, până la cele două tabere în luptă pentru a lua știri cât mai detaliate⁴⁴.

Conflictul s-a prelungit până aproape de sfârșitul lunii noiembrie. Socotelile Sibiului vorbesc despre o solie a domnului Țării Românești, primită acolo „*Sabatho, ante Andrae*” (la 28 noiembrie 1506), care anunță încheierea păcii între cei doi voievozi⁴⁵. După încheierea păcii dintre Bogdan și Radu cel Mare, domnul Țării Românești a fost desigur nevoit, prin înseși condițiile tratatului semnat, dacă nu să predea pe pretendent, cel puțin să-l îndepărteze de hotarele Moldovei. Prin urmare, acesta a luat din nou drumul Ardealului.

Se pare că în legătură cu evenimentele menționate, trebuie puse unele schimbări din sfatul domnesc al Moldovei de după octombrie-noiembrie 1506. Astfel, se constată dispariția din Divan, probabil încă de după primul atac din toamna anului 1506, a lui Giurgea Dolh vornicul. Astfel, ultimul document care-l atestă poartă data de 22 mai 1506⁴⁶. Documentul următor, cu data de 20 februarie 1507, nu mai dă pe Giurgea în sfat. De remarcat că timp de mai bine de un an dregătoria de vornic a fost neocupată. Documentele care s-au păstrat cu începere din februarie 1507 și până în februarie 1508 nu mai dau nici un nume de vornic⁴⁷. După 1

⁴³ „*Misso feria quarta ante Galli Demetrio Kinesio ad Wolochiam ad explorandas dissensiones amborum Waydarum, Moldaviensis et Transalpinensis, qui usque ad castra profectus est. Expensae flor. 4, den. 0. 1506*” (Rechnungen, p. 435).

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 436.

⁴⁶ *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 47-49, doc. nr. 42.

⁴⁷ Vezi doc. din 20 februarie 1507 (*ibidem*, p. 50-51, doc. nr. 45) și doc. din 11 mai 1507 (*ibidem*, p. 67-68, doc. nr. 62).

februarie 1508, odată cu alte modificări în sfatul domnesc, reapare ca ocupată și dregătoria de vornic de către boierul Dragoș⁴⁸.

După cât se vede din acte, cu începere din toamna anului 1507 înainte, deci după cel de-al doilea atac al lui Roman⁴⁹, dispăre din sfat și spătarul Clănău. Oricum, documentul din februarie 1508 nu-l mai atestă. În locul lui acum se întâlnește ca spătar Dan Bolea. De altfel, sfatul domnesc prezintă, la data aceasta, și alte schimbări. Dragoș, fost pârcălab de Neamț, trece ca vornic, la Neamț rămânând Ieremia, căruia i se adaugă Fruntes, care fusese mai înainte stolnic. Moghilă, fost ceașnic, este acum boier divanit, fără dregătorie, urcând scara ierarhiei Divanului imediat după portarul de Suceava și înaintea spătarului, a vistiernicului și a postelnicului; ceașnic în locul lui trece un Petrică, pare-se promovat acum dintre boierii de al doilea sau al treilea rang, căci celălalt Petrică rămâne mai departe în dregătoria de comis. În locul lui Fruntes, ca stolnic, care, după cum am văzut, a fost promovat pârcălab de Neamț, trece Costea Cârjă⁵⁰.

Cum s-a arătat, noua configurație a Divanului pare să fi fost determinată de evenimentele din anii 1506-1507, căci aceste împrejurări au impus o verificare a valorilor și credinței față de domn. Nu avem știri prea precise asupra vornicului Giurgea Dolh și mai ales asupra eventualelor sale legături cu pretendentul, ceea ce se poate afirma că prin tradiție și organizarea statului în acea epocă, marelui vornic îi revenea și sarcina de a comanda o parte din oștirea moldovenească. A fost socotită comportarea vornicului Giurgea Dolh, cu ocazia atacului pretendentului, ca necorespunzătoare sau chiar de-a dreptul trădătoare? A murit marele vornic în luptă sau numai de moarte naturală, înainte sau după atacul pretendentului? În lipsa izvoarelor, nu putem spune cum s-au petrecut lucrurile.

Mai mult se poate spune despre celălalt boier scos din Divan cu această ocazie, despre spătarul Clănău. Acestuia îi revenea sarcina de a comanda contingentele care trebuiau să oprească și să respingă atacul. Este și aici cazul să ne întrebăm dacă celui vizat i s-a imputat incapacitatea sau trădarea? S-au adunat cu întârziere contingentele comandate de Clănău? S-a produs vreo defecțiune între aceste trupe? Nu putem ști. Este neîndoios însă că ceva în comportarea spătarului Clănău, cu ocazia noului atac al lui Roman Pribeagu a nemulțumit pe domn. Probabil avusese loc ceva care putea trece drept trădare. Spătarul Clănău nu era un boier oarecare. Prin soția sa, Dragna, era rudă cu voievodul Bogdan. Dragna era fiica lui Șendrea portarul de Suceava și a Mariei, una din surorile lui Ștefan cel Mare⁵¹. Este concludent în această privință și felul în care a fost scos din dregătoria de spătar. Era obiceiul ca marii boieri, atunci când din cauza vârstei înaintate sau din alte motive

⁴⁸ *Ibidem*, p. 68-69, nr. 63.

⁴⁹ Sanuto, *Diarii*, VII, 119, apud I. Marinescu, *op. cit.*, p. 34, nota 1.

⁵⁰ *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 68-69, doc. nr. 63; p. 72-74, doc. nr. 68-69.

⁵¹ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare (Supliment la documentele lui Ștefan cel Mare, de I. Bogdan)*, Iași, 1933, p. 12, nota. În continuare: Mihai Costăchescu, *Doc. mold. Ștefan cel Mare*.

erau scoși din dregătorie, să rămână totuși în sfatul domnesc, ridicați adesea în ierarhie. În felul acesta s-au petrecut lucrurile cu fostul pârcaș Șteful, contemporanul lui Clănău: retras din dregătoria de pârcaș, el este menținut în sfat, ajungând în fruntea lui. În actele de întărire, el deschidea lista dregătorilor, urmând imediat domnului. Cu spătarul Clănău nu s-a procedat la fel. Locul său a fost ocupat de Dan Bolea, dar în sfatul domnesc el nu mai apare. Nu este vorba de un deces. Dintr-un act ulterior se vede că fostul spătar a trăit și după mai 1507. La 2 martie 1508, deci puțin timp după această întâmplare, i se acordă un privilegiu domnesc, prin care i se recunosc daniile de vislujenie și cumpărăturile făcute sub Ștefan cel Mare⁵². Actul în cauză este de o importanță deosebită. El demonstrează destul de evident că la un moment dat beneficiarul actului, Clănău spătarul, se aflase sub o grea învinuire, care-i pusese sub semnul întrebării dreptul de posesiune asupra satelor de vislujenie și chiar a satelor cumpărate de el sau asupra celor de moștenire ale soției sale. Odată cu această pierdere, el ar fi urmat să-și piardă și viața, ceea ce putea veni numai din trădare. Din felul în care este privit fostul spătar Clănău, se poate deduce că actul din 2 martie 1508 nu era un act de reparație a unei greșeli a domnului, un act de revenire asupra unei nedreptăți, care s-ar fi făcut fostului spătar, ci doar un act de iertare, desigur ținându-se seamă și de legăturile de înrudire ale vinovatului cu domnul⁵³.

Interesant de constatat este faptul că, într-o situație similară, Ștefan cel Mare a procedat cu mult mai aspru față de fostul său cumnat, Isaia vornicul, care urzise un complot împreună cu Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul⁵⁴. Și această legătură evidentă dintre Roman pretendentul și spătarul Clănău, înrudit prin soție cu domnul, pune problema originii acestui pretendent, care, deci, nu trebuie urmărită între urmașii domnilor care l-au precedat pe Ștefan cel Mare, cum a fost cazul cu urmașul lui Petru Aron sau ai lui Alexandrel, aflați în acea epocă în pribegie la curtea polonă, ci întărește concluzia exprimată mai demult de V. Pârvan⁵⁵, și adoptată și de noi, că acest Roman, pretendent sprijinit într-un oarecare fel și de Clănău, a putut fi un fiu natural al lui Ștefan cel Mare.

⁵² Idem, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940, p. 219-220. În continuare: Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan; DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 75-76, doc. nr. 71.

⁵³ În act nu se vorbește de „iertare”, concluzia este a noastră; în document chiar se insistă asupra faptului că spătarul ar fi slujit mai înainte „părintelui” domnului, „cu dreaptă și credincioasă slujbă, iar astăzi și la noi slujește cu dreaptă și credincioasă slujbă” (Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 219-220; *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 75-76, doc. nr. 71).

⁵⁴ „De asemenea, în luna ianuarie același an, în ziua 16, a poroncit voievodul să i se taie capul lui Isaia vornicul, cumnatul său” (*Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 30). „În anul 6979 <1471>, ianuarie 6, marți, au fost tăiați Isaia vornicul, cu Negrilă ceașnic și Alexa stolnic” (*Letopisețul anonim*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 17). „În anul 6979 <1471> a fost tăiat Isaia vornic, și Negrilă ceașnic și Alexa stolnic” (*Letopisețul de la Putna nr. II*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 62).

Discuții asupra împrejurărilor în care a putut avea loc complotul, în N. Iorga, *Ist. Românilor*, p. 165.

⁵⁵ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1076.

De menționat că Roman Pribeagul din 1506 a fost identificat de M. Costăchescu cu Roman Gârbovăț⁵⁶. Istoriografia mai veche nu s-a oprit asupra acestei ipoteze. Singur I. Minea amintește de ea în nota *Despre Roman Pribeagul*, dar și el o respinge fără a o supune unei analize mai atente⁵⁷. Poate nu este numai o coincidență faptul că numele de familie „Gârbovăț” al celui „hiclean” Roman amintit într-un act din 1546⁵⁸, apare și în legătură cu spătarul Clănău. O parte din satele sale, Clănău le cumpărase de la „Mihul și de la fratele său, Ioan și de la semințiile lor Elena, nepoții Radului Gârbăvăț stolnicul”⁵⁹.

Se știe că dreptul de protomis existent din cele mai vechi timpuri în țările române dădea întâietate celor mai apropiate rude la cumpărarea de proprietăți funciare. Nu putem deduce de aici că acest Radu Gârbovăț stolnicul era înrudit în vreun fel cu spătarul Clănău? În orice caz, insistența apariției membrilor familiei Gârbovăț în legătură cu oameni și evenimente produse prin atacul lui Roman Pribeagul, merită să rețină atenția cercetătorilor. Dacă, așa cum s-a arătat, Roman Gârbovăț nu poate fi identificat cu Roman Pribeagul din 1506, și din cauza epocilor diferite la care își fac apariția aceștia, n-ar fi exclus totuși ca între neamul de boieri Gârbovăț și rudele după mamă ale lui Ștefan cel Mare să fi existat vreo legătură. Faptul că și unul și celălalt purtau numele de Roman putea fi numai o simplă coincidență, cu diferența că, după cât se pare, Gârbovăț primise acest nume la botez. Pribeagul și-l putuse lua și mai târziu, ca nume domnesc. Contemporanii, cum vom vedea mai departe, îi spuneau și pe numele mai puțin solemn de „Trifăilă”, care suna a batjocură, o poreclă a lui sau a unui ascendent al familiei mamei sale. Și legăturile acestea ale Pribeagului cu rude domnești, pe care a putut să se ridice contra lui Bogdan, întăresc concluzia noastră că el era înrudit cu dinastia. Noi am adoptat părerea lui V. Pârvan, că acest „*filio ipsius Waywode Moldavie*”, ar putea fi unul dintre fiii naturali ai marelui voievod, și că el pare a se fi bucurat de adeziunea unor rude ale lui Ștefan cel Mare. Știm din altă parte că unele indicații documentare vorbesc de o fracțiune de boieri care, la moartea lui Ștefan, susțineau pe „fiul de la turci” al voievodului; ca și referințele la amestecul în succesiune a celui „*Herborusch*”, „*capitaneum Socziaviensem*”. Acestea toate ar învedera că în țară și la curtea domnească de la Suceava, în anii de bătrânețe ai lui Ștefan cel Mare, se formaseră mai multe fracțiuni.

Una dintre acestea, care o avea în frunte pe doamna Maria Voichița, sprijinea în țară candidatura la tron a lui Bogdan și, în afară, în Țara Românească, drepturile la domnie ale vărului doamnei Moldovei, pretendentul Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș. Un alt curent, care se sprijinea pe turci, ar fi vrut la tron pe acel fiu de

⁵⁶ Mihai Costăchescu, *Observări istorice*, p. 14-15.

⁵⁷ „În orice caz, Roman Gârbovăț, dintr-un uric din 8 aprilie 1546, de la Petru Rareș nu este Roman Pribeagul, cum s-a propus” (I. Minea, *op. cit.*, p. 266).

⁵⁸ „<care> acest sat, anume Coșeștii, au rămas părintelui domniei mele Ștefan voievod de la Roman Gârbovăț, din hiclenie, când au fugit în Țara Muntenească” (Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 13; *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 453-454, doc. nr. 412).

⁵⁹ Mihai Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 219-220; *DIR.A., veac XVI*, vol. I, p. 75-76, doc. nr. 71,

domn de la Constantinopol, care se dădea drept urmaș al „bătrânului Ștefan vodă”, identificat de istorici cu viitorul Ștefan Lăcustă. Această facțiune se vede că a fost formată mai ales din boierii care nu aveau funcții de stat sau care, poate chiar din cauza aceasta, aveau funcții mai mici, de rangul al doilea sau al treilea. În sfârșit, al treilea curent era acel care sprijinea pe față sau pe ascuns pe Roman, socotit de noi drept fiu natural al lui Ștefan, care după mamă s-ar putea să fi fost un Trifăilă.

Numai această situație de la Curtea domnească a Moldovei, care avea, desigur, infiltrații mai adânci în lumea medievală moldovenească, explică evenimentele de mai târziu, care au afectat atât de profund viața politică a Moldovei și Țării Românești. În afara acestor facțiuni, oarecum legitimize, erau, desigur, grupări de boieri care vor fi sprijinit pe candidații care la moartea lui Ștefan cel Mare se găseau în Polonia, urmașii unor domni anteriori.

Încheierea păcii dintre Bogdan din Moldova și Radu din Țara Românească⁶⁰, după cât se vede, n-a afectat prea mult situația pretendentului. Radu vodă, desigur, a refuzat să-l predea domnului Moldovei, probabil sub pretextul că nu-i cunoaște locul în care se adăpostește, dar își va fi luat angajamentul de a-l opri de la noi incursiuni în Moldova, obligându-l să stea departe de granițele acestei țări⁶¹. Erau condițiile minime care se impuneau în asemenea cazuri.

Așadar, pretendentul a fost silit să părăsească Țara Românească, apucând din nou pe drumul Ardealului și fiind adăpostit, după cât se pare, pentru un timp iarăși la Sibiu. O scrisoare din 15 ianuarie 1507, la două luni numai după luptele din octombrie-noiembrie 1506, dă informații asupra modului în care Bogdan, domnul Moldovei, înțelegea să scape de incomodul pretendent. Scrisoarea în cauză arată că anterior acestei date, Alexa pârcălabul de Cetatea de Baltă fusese trimis de Bogdan în solie la Sibiu în chestiunea pretendentului „*ille latrone*”, cerând, desigur, predarea lui către domnul Moldovei. Judele a pretextat atunci că se aștepta o dezlegare din partea regelui. Acum pârcălabul intervenea din nou în problema pentru care primise însărcinări, arătând a ști, de la însuși voievodul Bogdan, că un răspuns fusese dat de rege. Cerea să i se comunice în scris hotărârea regelui în privința celui „tâlhar”: „*de illo latrone, quis vestris in manibus est captus et detentus*”. Pârcălabul moldovean amintea sfatului din Sibiu că dacă se dovedește binevoitor, va fi recompensat de domn: „*sciatis a certo quod si domino Bogdan Voivode benevoli fueritis vobis recompensare intendit*”⁶².

⁶⁰ Pentru pacea dintre cei doi domni, a se vedea: *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 91; *Cronica moldo-polonă*, ed. cit., p. 182; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 137-138.

⁶¹ Refuzul lui Radu cel Mare de a preda pe pretendent și, probabil, noi incursiuni ale acestuia la granița Moldovei au făcut ca raporturile dintre cei doi domni să fie din nou încordate la scurt timp după încheierea „păcii” dintre ei. Sanuto menționează pentru decembrie 1507 discordii între cei doi domni: „*item il Re(al Ungariei) havia adotto quelle discordie del Mando vo (sic!) con el Transalpino*” (Sanuto, *Diarii*, VII, 232, apud I. Marinescu, *op. cit.*, p. 34, nota 1).

⁶² „*Ex oppido Kykelew, feria quarta nunciarum (sic) post octavam Epiphaniarum Domini, anno domini 1507*” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁, p. 175, doc. nr. CCCXII; I. Marinescu, *op. cit.*, p. 22-23; I. Minea, *op. cit.*, p. 266).

Nu ne-a parvenit răspunsul sibienilor la cererea expresă a pârcălabului dar, probabil, în această vreme sau la o dată ulterioară, pretendentul fusese mutat în altă parte. Nu știm pe unde s-o fi peregrinat pentru o perioadă de timp acest candidat la tronul Moldovei, silit să părăsească Ardealul. N-ar fi exclus ca el să se fi întors din nou la curtea lui Radu cel Mare. Aceasta ar explica zvonurile din informația externă despre noi conflicte de graniță petrecute între Moldova și Țara Românească spre sfârșitul anului 1507⁶³.

Mai mult a avut să se resimtă situația pretendentului la moartea „după Paște”, a anului 1508 (7016), adică după 25 aprilie a acestui an⁶⁴, a lui Radu cel Mare⁶⁵ și prin ocuparea tronului de către Mihnea cel Rău, despre care știm că era în legături de rudenie și sprijinit de Bogdan din Moldova. Acum, atât pretendentul cu oamenii lui, cât și întregul clan de moldoveni pribegi, adăpostiți la curtea lui Radu cel Mare, a trebuit să ia calea unui nou exil, evident spre Ardeal.

După toate probabilitățile, la început, adică în cursul anului 1508, de la reîntoarcerea în Transilvania, pretendentul a fost tratat cu destulă atenție. Un aranjament încă nu fusese făcut între Mihnea cel Rău și Ungaria, respectiv Ardealul. Cât despre raporturile dintre Bogdan, voievodul Moldovei, cu aceiași ardeleni, ele erau la fel de încordate ca în anii anteriori⁶⁶.

Încă din 26 septembrie 1508, dintr-o scrisoare a lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, către Petru de Szent György, voievodul Transilvaniei, luăm cunoștință de mulțumirea cu care regele primise știrea unor intervenții ardeleni către Mihnea din Țara Românească, pentru stabilirea bunelor raporturi între cele două țări și deschiderea drumurilor de negoț. Regele recomanda voievodului să mijlocească trimiterea de către Mihnea a unei solii pentru încheierea unui tratat de pace⁶⁷. Este posibil ca demersuri similare să fi fost recomandate voievodului de către rege și în ce privește Moldova. Oricum se vor fi petrecut lucrurile, fie că inițiativa va fi venit din partea domnului român sau din partea coroanei ungare, la începutul anului 1509, aceste raporturi se schimbă în bine. Un act din Cluj, cu data de 29 ianuarie 1509, dă relații în această privință. Prin actul în cauză, comitele de Szent György se lega în mod solemn, în numele regelui Vladislav și al moștenitorului Ludovic, față de

⁶³ Sanuto, *Diarii*, VII, 232, apud I. Marinescu, *op. cit.*, p. 34, nota 1.

⁶⁴ Pentru data căderii Paștelui în 1508, vezi A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, *Table Chronologique*, p. 202.

⁶⁵ „Vă leato 7016, după Paști, murit-au Radul-Vodă, domnul muntenescu și pe urma lui au stătut la domnie Mihnea Vodă, carile au tăiat boerii” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 138). I. Marinescu fixează data morții lui Radu anterior lui 6 aprilie 1508 (I. Marinescu, *op. cit.*, *passim*). El se folosește pentru aceasta de un act publicat în Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₂, p. 573, a cărui dată însă se vede a fi fost rău citită.

⁶⁶ Procesul ridicat de Catarina, văduva lui Laurențiu Ujlak, contra lui Bogdan, voievodul Moldovei, pentru stăpânirea unor posesiuni din vicicul Cetății de Baltă; a se vedea A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 81-82, doc. nr. 65 (act emis în Buda, la 26 mai 1507); p. 83-84, doc. nr. 66 (act emis în Buda, la 27 noiembrie 1507); doc. nr. 67, (act emis în Alba Iulia, la 30 decembrie 1507); p. 87-92, doc. nr. 69 (act emis în Cluj, la 24 ianuarie 1508).

⁶⁷ *Ibidem*, p. 94-96, doc. nr. 71.

Bogdan, domnul Moldovei „*spectabili et magnifico domino*”, la „*omnia auxilia*”, subînțelegându-se și îndepărtarea pretendentului⁶⁸, tulburător al bunelor legături. Deci, pactul din iarna anului 1509 a dus la schimbarea politicii Ungariei și Ardealului față de Moldova lui Bogdan vodă, și a adus punerea sub observație strictă a pretendentului moldovean: „*illum voyvodam Moldavienses*”. Poate nu mult mai târziu a avut loc și schimbarea raporturilor dintre regatul maghiar, respectiv dintre voievodatul Transilvaniei, și domnul Țării Românești. La 14 august 1509, o solie de salutare și pace pleca de la Sibiu către voievodul Mihnea⁶⁹.

În documentele ce s-au păstrat, pretendentul Roman apare din nou din 1509 înainte. Se găsea în Ardeal, fără îndoială încă de după aprilie 1508, data morții lui Radu cel Mare și a ocupării tronului Țării Românești de către Mihnea cel Rău. La 10 februarie 1509, în socotelile castelului Bran se notează 10 aspri, „*expensas quos fecit dominus Clemens cum famulis, quum reportavit Waywodam Moldawiensem ad castrum [...]*”⁷⁰. Apoi, la 21 februarie, sunt făcute alte însemnări pentru „*duobus famulis qui equitaverunt cum domino Clemente quum illum Waywodam Moldawiensem captivum duxit ad castrum [...] asp. 8*”⁷¹. În aprilie 1509, iarăși se găsesc consemnate, în aceleași socoteli, cheltuielile făcute cu pensionarul castelului. Se vede că pretendentul, între timp, fusese dus în altă parte și acum era adus din nou la Bran. O notă din 14 aprilie același an consemna: „*pro vectura Waywode Moldawiensis ad castrum et expensas eidem dates, etc. asp. 22*”⁷² și „*item Dominus Clement consumpsit pro 3 dies cum Waywoda Moldawiensi et cum aliis duobus custodientibus, etc. asp. 20*”⁷³. În peregrinările sale, de la și înspre Bran, Roman Pribeagul fusese însoțit de unul dintre castelani, Clemens Wirloch („*dominus Clemens*”) și de doi paznici⁷⁴. Pretendentul a fost găzduit la Bran până la începutul lunii iunie 1509. Socotelile acestui castel amintesc pentru data de 9 iunie vizita lui Emeric Czobor, un influent oaspete, pentru care notează a se fi cheltuit 14 aspri „*pro vetere vino quum iacuit circa castrum*”⁷⁵ și alți 5 aspri „*pro tunc albas pannes*”⁷⁶.

Emeric Czobor, la această dată în trecere spre Țara Românească, unde avea de îndeplinit o misiune specială, posibil chiar cu privire la pretendent, se opri și pe la Bran. La întoarcere avea să-l ia cu dânsul și să-l ducă la Sibiu. O însemnare din 24

⁶⁸ *Ibidem*, p. 97-98, doc. nr. 73.

⁶⁹ „*Missis dominis Petro Wolff indice et altero Petro Hoch vocato ad pastes Transalpinas ad Mýhne vaivodam, et eum visitarent et sibi nomine septem sedium congratularentur et amicitiam firmarent et cetera, in vigilia assumptionis— Expensae flor. 32, den. 0, aug. 14*”. <1509> (*Rechnungen*, p. 523).

⁷⁰ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I *Rechnungen aus 1503-1526*, Kronstadt, 1886, p. 135.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 136.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 135-136.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 136.

⁷⁶ *Ibidem*.

iunie același an relatează că mai înainte cu opt zile, pretendentul fusese luat și îndrumat spre Sibiu. Cheltuielile cu întreținerea lui Czobor costaseră 1 florin și 4 denari, iar cele pentru transportul pretendentului, plata paznicului „*famulus*”, pentru opt zile și opt nopți cât durase transportul, desigur cu unele popasuri mai îndelungate, precum și alte cheltuieli, eventual ale căruțelor de transport și a întreținerii întregului convoi, se ridicaseră la importanta sumă de 13 florini și 78 denari⁷⁷. De la Sibiu, spre sfârșitul lui iunie 1509, prin magistrul Mihail Altemberger, pretendentul, încărcat cu toate ale lui în două căruțe, era mutat la Turda. Pentru strămutare, magistratul Sibiului făcuse cheltuieli în sumă de 20 florini și 25 denari⁷⁸. După această dată, pentru o perioadă de 5 ani se pierde iarăși urma pretendentului moldovean.

În același timp, după iunie 1508, în Ardeal se găsea și pretendentul muntean Danciu Basarab, fiul natural al lui Basarab Țepeluș, cu toți partizanii lui. Aceștia, după alungarea de pe tron a lui Mihnea cel Rău și retragerea lui la Sibiu, vor pune la cale cunoscutul complot care a avut drept rezultat asasinarea domnului pribeag la ieșirea din biserica săsească în ziua de 12 martie 1510⁷⁹. Avut-a vreun amestec în acest complot Roman Pribeagul sau, el fiind în detenție la Bran, iar mai târziu la Turda și poate și în alte părți, s-au putut manifesta numai unii dintre partizanii săi? Este posibil ca așa ceva să se fi petrecut, dacă privim lucrurile și prin prisma legăturilor de mai târziu dintre același pretendent și viitorul domn Neagoe vodă Basarab, fratele lui Danciu. Relația pe care o avem însă nu vorbește nimic despre aceste legături. Totuși, încheierea tratatului de pace între Mihnea și Regele Ungariei⁸⁰ a avut ca rezultat și o îngădire a manifestărilor pretendentului Danciul. Și el a suferit aceeași soartă ca și Roman Pribeagul. O notă din socotelile Sibiului, cu data de 21 noiembrie 1509, „*feria sexta post ad vincula Petri*”, amintește că un doctor fusese trimis la Deva, în afacerea unei posesiuni, dar și pentru ca să anunțe că, din cauza invidiei voievodului Țării Românești, nu era socotită de dorit venirea la Sibiu a „voievodului Țepeluș”⁸¹. Deci se impunea rămânerea lui în continuare în castelul de la Deva.

⁷⁷ „*Misit egregius dominus Emericus Czobor in reversione de Transalpinis, misit huc Cibirum quandam voivodam Moldavum assertum alias Brassoviae observatum hic observandum, pro cuius sustentatione per dies octo pro mensa absunti sunt flor.1, den. 42*” (*Rechnungen*, p. 517). „*Famule qui eum custodivit, tanto tempo die noctumque – o den. 6, fl. 13, den. 78*” (*ibidem*, p. 518).

⁷⁸ „*Missis dominis magistro civium, iudice sedis, Iacobo Sartore et magistro Michaelae Altemberger ad Thordam ad requisitionem domini voivodae ad Thordam in facto conclusionis unionis praefatae, et duxerunt secum praetactum voivodam Moldaviensem cum duobus curribus, dominica ante visitationis et Nicolas cum Hedeun interfuit consecus – expensae flor. 20, den.75*” (*Rechnunge*, p. 518).

⁷⁹ Al. Lapedatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*, p. 314-325; Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. III, vol. II₁, p. 146.

⁸⁰ Const. C. Giurescu, *op.cit.*, p. 146-147.

⁸¹ *Rechnungen*, p. 522.

Este posibil ca în scurta domnie a lui Vlăduț în Țara Românească⁸², Roman Pribeagul să fi rămas mai departe în Ardeal. S-ar putea ca între timp să fi trecut din nou la Sibiu. Din 1510 înainte se găsea în Ardeal, după cum am văzut, și Mihnea cel Rău, fostul domn al Țării Românești, împreună cu familia sa, între care și fiul Mircea⁸³. Trebuie remarcat că o parte dintre istoricii noștri, plecând de la documentele în legătură cu agitațiile pentru domnie ale fiilor lui Mihnea⁸⁴ vorbesc la început de Mircea și mai apoi de Miloș, au crezut că este vorba de aceeași persoană, pe care o numesc Mircea-Miloș⁸⁵. Din păcate, a trecut neobservată nota istorică a lui Alexandru Lapedatu din 1916, prin care demonstra, pe baza documentelor existente, între care și o scrisoare a lui Mihnea cel Rău, existența a doi fii ai acestui voievod: Mircea și Miloș⁸⁶. Cu acest prilej, el conchidea că: „rămâne, deci, definitiv stabilit că Mihnea a mai avut un fiu [în afară de Mircea-n.a.], pe Miloș, care se afla în timpul domniei sale la Constantinopol⁸⁷. Ținem să subliniem că și cercetările noastre au dus la aceeași concluzie că este vorba despre două persoane diferite, fii ai lui Mihnea cel Rău. Mircea este pretendentul din 1510-1513, iar la dispariția acestuia de pe scena istorică, la început temporar, prin sechestrarea lui la Buda, și apoi definitiv, în urma însemnării la nas, Miloș militează până prin 1519, când, după cum se știe, a fost omorât la Constantinopol⁸⁸. După moartea silnică din martie 1510 a lui Mihnea, Mircea a preluat ambițiile părintești și înconjurat de partizani, începând din 1510, din timpul domniei lui Vlăduț, îl vedem agitându-se⁸⁹. Din scrisoarea datată, probabil, în

⁸² Al. Lapedatu, *Mihnea cel Rău și Ungurii*, în „Anuarul Institutului de Istorie”-Cluj, I, 1921-1922, p. 46-76.

⁸³ „Dacă s-a produs un atac muntean asupra Moldovei [...1 aceasta se datorește [...] și legăturilor lui cu Mircea-Miloș, care, cum am văzut, nu se astâmpăra [...]” (N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, București 1937, p. 293).

⁸⁴ După documente, acesta a avut doi fii, Mircea și Miloș, și două fete: Ruxandra, căsătorită cu Bogdan, domnul Moldovei și a doua cu boierul Dragomir logofătul.

⁸⁵ „Deși se adăpostea în Ardeal, acel Mircea, căruia acum i se zice Miloș” (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 291, p. 293 și p. 299). „N-au lipsit pretendenții. Fiul lui Mihnea cel Rău, Mircea, numit și Miloș, refugiat peste munți, trimite iscoade în Muntenia”, (Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 227).

⁸⁶ Al Lapedatu, *Miloș, fiul lui Mihnea cel Rău – mărturii puțin cunoscute*, în CvL, nr.1, an. L (1916), p. 72-76.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Încă din octombrie 1519, Basarab putea să anunțe că Miloș-Mircea a fost ucis la Constantinopol (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 299; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁, p. 240-241 și Al. Lapedatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*, p. 319 și notele 1 și 2.

⁸⁹ Mircea „Pretendentul”, fiul lui Mihnea cel Rău, a fost asociat la domnie de tatăl său. Când în țară a fost adus la domn Vlăduț de către Craiovești, cu ajutorul lui Mehmet Beg, el a mai încercat o rezistență în toamna și iarna anului 1509, în colțul nor-vestic al țării, în apropierea mănăstirii Cotmeana. S-au păstrat câteva acte interne date de el: act emis la Borăști, la 29 octombrie 1509 <7018> (*DIR.B.*, *veacul XVI*, vol. I, p. 53, doc.nr.47); act emis la Borăști, la 3 noiembrie 1509 <7018> (*ibidem*, p. 53-54, doc. nr. 49). După „*Viața lui Nifor*”, oștirea i-a fost împrăștiată în urma unui atac prin surprindere al lui Neagoe, vătaf de vânători (viitorul Neagoe Basarab) la mănăstirea

1511, prin care cere un ajutor bănesc de la doamna Voica pentru angajarea de lefegii, se poate vedea cu câtă ardoare dorea lupta aceasta; și era atât de sigur că îl chema țara: „mă rog de domnia ta, ca de maica mea cea bună, povățuiască-te Dumnezeu pe domnia ta, să nu mă părăsești, ci să-mi dai aspri 300.000, să adun oameni, căci să știi domnia ta că se jură toți pe capetele lor, și mă iau pe răspunderea lor, că mă vor așeza în Țara Românească. Și apoi mi-a venit veste bună din Țara Românească, de la boieri și de la săraci, că toată țara are să mi se închine, măcar cu o sută de oameni de m-ași duce”⁹⁰. Cu acest prilej, pretendentul îi socoate credincioși pe boierii partizani cu care a jurat pe „evanghelie”. O enumerare a lor este interesantă căci vădește pentru epoca aceasta grupul de boieri munteni care complotau, alături de Mircea, fie în Ardeal, fie în Moldova: „am jurat pe sfânta evanghelie și cu toți boierii, eu însumi și cu jupânu Stoica vornicul, și jupânu Dragomir logofătul și jupânu Radul, și cei doi frați ai unchiului meu, și Costia vistierul și jupânu Radu paharnicul”. Pretendentul știa de câte riscuri era legată încercarea lui, dar era hotărât la orice. Ca atare, o asigură pe doamna Voica, că dacă va pieri și el, s-a legat cu Dragomir logofătul, ca orice ar avea, „mult-puțin”, la maică-sa cea adevărată, să ia tot și să dea în mâna doamnei Voica. Se vede că doamna îi dăduse sfatul că mai înainte de a începe o acțiune, ar trebui să obțină aprobarea regelui: „să mergem mai întâi la Craiul”. Numai așa se explică de ce se scuză că nu poate urma acest sfat, deoarece „craiul nu este pe aproape, ci în altă țară și nici într-un an n-ași putea să merg și să mă întorc, iar cei din Țara Românească mă zoresc. Îmi dau zor și săcuii și-mi zic că de craiu să n-avem frică deloc, căci n-are să se mânia; jupân Stoica vornicul a luat asupra sa, că din partea aceasta nu voi avea nici o grijă, căci a întocmit la acest lucru cu craiul”⁹¹. Actul nu e datat. Se vede că a fost scris în epoca de febrile pregătiri de luptă din 1511. El trebuie pus în legătură cu alt act, tot o scrisoare a pretendentului către doamna Voica, prin care-i făcea cunoscut: „pentru vestea ce mi-ai dat domnia ta, că astăzi a sosit vremea aceia și am ieșit din Brașov și am ajuns la acel loc, căruia îi zice Cetatea Cohalmul”⁹². Deci, în această perioadă, pretendentul ieșise din Brașov, probabil însoțit de partizani⁹³ și ceva trupă recrutată și, în loc să coboare direct spre Țara Românească, apucase spre nord, către ținuturile secuiești și Cetatea de Baltă, de

Tismana, și el a fost nevoit să apuce calea pribegiei spre Transilvania (V. Grecu, *Viața Sfântului Nifon*, București, 1944, p.13 și 129).

⁹⁰ I. Bogdan, *Documente și regeste*, București, 1907, p. 146-148, nr. CL. În continuare: I. Bogdan, *Doc. și reg.* Gr. G. Tocilescu, 543 *documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603 din arhivele orașelor Brașov și Bistrița, în text original slav însoțit de traducere românească*, București, Editura Cartea Românească, 1931, p. 220-221, doc. nr. 229.

⁹¹ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 146-148, nr. CL; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 220-221, doc. nr. 229.

⁹² I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p.146, doc.nr.CXLIX. În text „**Тохаломъ**” greșit în loc de „**кѡхаломъ**”, adică Cohalmul (I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 146-148, nr. CL, nota 1; Gr. Tocilescu, *op.cit.*, p. 218-219, doc. nr. 228).

⁹³ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 144-145. Pretendentul Mircea scria către județul și pârgarii din Brașov: „și domnia mea și slugile domniei mele au fost liniștite și cinstite la domnia voastră, de către domnia voastră” (*ibidem*); Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 218-218, doc. nr. 227.

unde spera o creștere a forțelor de luptă, așa încât poposisse la Cetatea Cohalmul, actuala Rupea. Din acest loc, repeta cererea de ajutoare bănești de la doamna Voica, cu care bani să-și angajeze lefegii: „deci mă rog de domnia ta să dai ce mi-ai făgăduit în mâinile boierului nostru jupân Dragomir logofăt, iar el să-mi aducă în mâinile mele”⁹⁴. Apoi, oastea lui Mircea a coborât în Țara Românească pe drumul Prahovei, ajungând până la Gherghița. Aici a avut loc o luptă cu oștile lui Vlăduț, conduse de Craiovești⁹⁵. Domnul însuși cu divanul și curtea se găsea la Dridrih, în apropiere, încă de la 10 iulie⁹⁶, și unde a rămas până după 30 a aceleiași luni⁹⁷. Probabil în această perioadă a avut loc și lupta. Mircea și ai săi au fost înfrânți. La reîntoarcerea în Ardeal, pretendentul, după încheierea tratatului de pace și alianța lui Vlăduț cu regele Ungariei, la 17 august 1511⁹⁸, a fost dus la Buda și pus sub supraveghere. Partizanii și trupele care supraviețuiseră înfrângerii de la Gherghița s-au împrăștiat: ardelenii pe la casele lor, iar muntenii vor fi căutat adăpost în Moldova sau în posesiunile moldovenești din Ardeal: Ciceul și Cetatea de Baltă.

La Buda, pretendentul era ținut sub o supraveghere, pare-se, mai slabă, căci – la mijlocul anului 1512 – el putea să scape, luând drumul Moldovei cu un popas la Cetatea Ciceului. Ioan Zapolya, voievodul Ardealului, ordona bistrițenilor măsuri severe de pază a drumurilor care duceau în Moldova, pentru ca pretendentul să fie împiedicat de a ajunge acolo⁹⁹. După cât se pare, până la urmă, Mircea n-a mai ajuns în Moldova, cel puțin în cursul anului 1512.

Ar fi interesant de știut dacă Bogdan vodă din Moldova, pentru a-și ajuta viitorul cumnat, a aruncat cel dintâi mănășa provocării lui Basarab Neagoe, adăpostind la dânsul pe pretendentul Mircea cu ai lui sau dacă acesta era numai un răspuns la provocările domnului Munteniei și oarecum o contracarare a lor. După toate probabilitățile, cu mult înainte de data pribegirii spre Moldova a lui Mircea, pregătirile de o parte și de alta între cei doi domni rivali începuseră.

Un act polonez nedatat, probabil de la începutul anului 1512, dă informații ample asupra raporturilor dintre cei doi domni români: Basarab Neagoe, de curând înscăunat¹⁰⁰, și Bogdan voievodul Moldovei. Informațiile asupra acestei situații fuseseră furnizate regelui Sigismund de către ambasadorul polonez la

⁹⁴ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 146-148, doc. nr. CL; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 220-221, doc. nr. 229.

⁹⁵ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II₁, p. 147; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II p. 225.

⁹⁶ Document din 10 iulie 1511 <7019>, din Dridrih (*DIR. B., veac XVI*, vol. I, p. 72-73, doc. nr. 70).

⁹⁷ Document din 30 iulie 1511 <7019> (*ibidem*, p. 73, doc. nr. 71). Acum, Pârul Craiovescul, aflat încă de la 10 iulie numai ca „fost vornic”, este promovat ca ban al Craiovei.

⁹⁸ Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 147; N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 277-278; Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, p. 225.

⁹⁹ Document din Buda, emis la 19 iulie 1512 (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁, p. 220, nr. CCCXCIX).

¹⁰⁰ Vlăduț a fost omorât la 25 ianuarie, iar Neagoe Basarab și-a început efectiv domnia la 8 februarie 1512 (N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 279-280).

Constantinopol, care, întors în țară, trecuse pe la curțile celor doi domni și discutasese situația politică cu aceștia. Rezultatul acestor discuții îl comunica Sigismund oratorului său din Ungaria. Regele fusese informat că voievodul Țării Românești, ca un domn de curând ridicat și cu domnia neconsolidată, se teme atât de cei din țară cât și de cei din afară, dar mai ales de voievodul Moldovei și de Selimbegk: „*vajevoda namque Transalpinus, uti dominus novus et nondum in dominio suo sufficienter firmatus, et suos et alienos et presertim vajevodam Moldavie et Selimbegk timer*”. La rândul său, Bogdan al III-lea se plânge de atitudinea domnului din Țara Românească, după cum a înțeles corespondentul regelui din relatarea alăturată: „*Vajevoda autem Moldavie conqueritur de Transalpino sicuti videbis in cedula relationum ab oratore nostra facturam*”. Se adaugă mai departe că cele necuprinse în relație, solul le-a discutat pe față cu Bogdan¹⁰¹.

Ce concluzii trebuie să scoatem din informațiile, ce-i drept cam ermetice, cuprinse în acest document? Că încă din primele luni de domnie ale lui Neagoe Basarab, raporturile dintre dânsul și domnul Moldovei erau încordate. Ne putem aștepta la o altă atitudine când știm că Bogdan era nepotul de pe mamă al lui Mihnea cel ucis la Sibiu și că la el se adăpostea, încă de prin 1511, familia lui Mihnea¹⁰²? Pe de altă parte, n-am fi în drept să deducem că în această epocă Neagoe Basarab avea deja la dânsul pe acel pretendent care petrecuse prin Ardeal între 1504, 1506 și 1509 și pe care noi l-am identificat cu Roman Pribeagul din 1507 și cu Trifăilă din 1514¹⁰³?

Ce alte motive de „plângere” putea avea Bogdan din Moldova împotriva voievodului din Țara Românească, care era înscăunat abia de câteva luni? Situația în Moldova după septembrie 1510 era tulbure. Ultimele divane moldovene ținute în acest an poartă data de 21 septembrie 1510 <7018>¹⁰⁴. După această dată până în martie 1513 <7021>¹⁰⁵, deci timp de 2 ani și 5 luni, nu a mai fost cu puțință să se țină divanele țării. În cursul anului 1510, desigur după 21 septembrie, în Moldova a avut loc năvala tătarilor, sub conducerea lui Beti Gherei sultan, feciorul Hanului. Aceștia

¹⁰¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₃ (1510-1530), ed. Nic. Densușianu, București, 1892, p. 47-48.

¹⁰² N. Iorga, *Ist. românilor*, vol. IV, p. 286-287.

¹⁰³ Numele pretendentului nu e arătat în izvoarele ardelen. El apare în mod deosebit în cele două acțiuni narate de Cronica lui Ureche. Într-adevăr, în atacul din 1506 <7015> el este numit Roman Pribeagul (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 137), în timp ce odată cu evenimentele din 1514 <7022>, se vorbește despre „un Trifăilă, ce să făcia ficioru de domn” (*ibidem*, p.142). Această dublă denumire a aceluiași personaj, credem noi că trebuie explicată prin izvoarele deosebite pe care le-a folosit cronicarul. Pentru atacul din 1506, se vede că Ureche a folosit un izvor intern, care ne este necunoscut altfel. Poate o versiune a cronicilor din secolul XVI care nu ne-a parvenit, poate chiar o inscripție sau un document intern. Pentru atacul din 1514 el a folosit cronică oficială a Moldovei datorată lui Macarie, care, exponent al domnilor legitimi, cum se socoteau acum și Răreșeștii, nu putea privi decât cu dispreț o încercare neizbutită a unui pretendent (*Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 78 și p. 92). De asemenea, în *Cronica moldo-polonă* apare numele pretendentului din 1514 (*Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 172 și p. 182).

¹⁰⁴ *DIR.A., veacul XVI*, vol. I, p. 82, doc. nr. 78.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 84, doc. nr. 79.

au intrat în țară pe trei locuri „de au prădat de la Orheiul până la Dorohoi și pe Prut în sus”¹⁰⁶. În cursul anului 1511, Moldova a stat iarăși sub amenințarea unor noi atacuri tătărești, favorizate și de tulburările din Imperiul Otoman, zguduit de revolta lui Selim, fiul sultanului Baiazid¹⁰⁷. Numai în 1512, se pare că încă înainte de 22 martie, Bogdan, prin intermediul aceluiași „Selim Begk”, a putut încheia un armistițiu cu tătarii¹⁰⁸. Între timp, tensiunea cu Muntenia crescuse, alimentată desigur din ambele părți. Se pare că, încă înainte de sosirea la curtea polonă a știrii armistițiului încheiat între moldoveni și tătari, conflictul dintre Moldova și Țara Românească era deschis. La o dată pe care n-o putem preciza, în orice caz, după cât se pare, încă de prin martie 1512, domnul Moldovei atacase Țara Românească. Știrea o anunța Sigismund regele Poloniei castelanului din Posnania, arătând că în felul acesta nu mai era de sperat un ajutor din partea lui¹⁰⁹. Cam în aceiași termeni, regele Poloniei anunța știrea și lui Ioan Laski, arhiepiscopul de Gnesno¹¹⁰. Documentele în cauză nu poartă data de lună și zi. Datarea lor și, în concluzie, a perioadei din cursul anului 1512, în care a putut avea loc războiul dus de Bogdan contra lui Neagoe Basarab, trebuie făcută pe baza altor știri. Aceasta însă se poate face numai cu o oarecare aproximație. În scrisoarea adresată de rege episcopului de Gnesno, se arată că regele a cerut ajutorul lui Bogdan contra tătarilor, la care acesta i-a răspuns, cum știm, că a încheiat un armistițiu cu dâșșii și că acum se află în război cu Țara Românească. Un act prin care regele cere ajutor lui Bogdan contra unui corp de 20.000 de tătari, care a trecut frontierele Poloniei, poartă data de 20 aprilie 1512¹¹¹. Pe de altă parte, încă de la 19 aprilie, același an, Vladislav, regele Ungariei, anunța pe oratorul polonez, Petru Tomiczki, la cererea acestuia, că va trimite soli la voievozii din Țara Românească și Moldova, ca să face pace între dâșșii, căutând – în același timp – să afle intențiile lor; era interesat în special de cele ale voievodului Moldovei, pe lângă care se insista pentru a nu încheia un tratat de pace și alianță cu tătarii și cu Selimbegk¹¹².

¹⁰⁶ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 141.

¹⁰⁷ N. Iorga, *Studii asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 178-181.

¹⁰⁸ Documentul emis în Cracovia, la 22 martie 1512 (Humuzaki, *Documente*, vol. II₃, p. 46-47). În acest sens a se vedea și scrisoarea regelui Sigismund al Poloniei către Bogdan, voievodul Moldovei, cu data de 6 aprilie 1512 (*ibidem*, p. 64-65).

¹⁰⁹ „*Valachus in cujus auxilii spe consilium nostrum fundaveramus percusso federe cum Tartaro Precopensi, hoste nostro, implicavit se bello adversus Vajevodam Montanie et donec de ipsius auxilio certi non erimus, vix aliquid commode ad Tartarorum ivandendum concipere poterimus*” (*ibidem*, p. 61, doc. nr. LXVI).

¹¹⁰ „*Nam vojevoda Moldavie respondens literis nostris, quibus auxilium ab eo parcebamus, proficitur: se tanquam fessus esset a Selimbegk, quod pacem Precopensi fecerit. El iam nunc bellum gerit adversus vajevodam Montanie*” (*ibidem*, p. 60-61, doc. nr. LXV).

¹¹¹ *Ibidem*, p. 56, doc. nr. LXIII.

¹¹² „*Ad Transalpinum etiam et Moldaviensem vojevodas Mtas sua mittet oratores suos et curabit illos imprimis componere et invicem concordari. Preterea explorare studebit quos Mtas per eosdem suas oratores mentem et animum eorundem vajevodarum, quid scilicet cogitent et quo animo sint ad suscipiendam aliquam expeditionem contra hostes communes, et si quid auxilii ab eis sperandum sit, nam illis etiam Mtas sua non usqueaque confidit [...] ad Moldaviensem vero*

Din datele citate, se poate deduce că la mijlocul lui aprilie 1512, războiul dintre Bogdan și Neagoe Basarab era în toi și că izbucnise, probabil, cam cu o lună înainte. El fusese provocat de domnul Moldovei, care oficial avea să se plângă de adăpostirea în Țara Românească a cunoscutului pretendent împreună cu partizanii săi, dar care, așa cum am văzut, urmărea un mai vechi plan al lui Ștefan cel Mare, acela de a așeza în Țara Românească un voievod pe care să se poată bizui. Acest plan coincidea și cu dorințele doamnei Maria Voichița, de a sprijini la tron pe nepotul ei, Mircea pretendentul, fiul lui Mihnea cel Rău. Se pune întrebarea dacă pretendentul Mircea a participat în persoană la războiul din martie-mai 1512, dintre Bogdan și Neagoe Basarab. După știrile pe care le avem, se vede că, în timpul acestui conflict, Mircea era închis la Buda, de unde a scăpat în apropierea datei de 19 iulie 1512. Cam la mijlocul lunii mai războiul se încheiase și Neagoe Basarab dădea din București, la 26 mai 1512, un hrisov de întărire mănăstirii de la Snagov¹¹³. După această dată, Divanul Țării Românești funcționează în continuare¹¹⁴. Cum s-a arătat mai sus, Mircea, în perioada în care a avut loc războiul, se găsea sub pază la Buda. Desigur anunțat prin oameni de încredere despre lupta deschisă și chemat de partizani, el izbuteste să scape de sub supraveghere și se îndreaptă spre Ardeal, izbutind să se adăpostească la Ciceu, de unde avea intenția să treacă cât mai repede în Moldova. Lucrurile acestea le anunța Ioan Zapolia, voievodul Ardealului, magistratului din Bistrița, la 19 iulie [*prefato beate Margarethe Virginis, anno domini millesimo quingentesimo duodecimo*] (1512)]¹¹⁵. Totodată, actul mai arată că fuga avusese loc numai cu puțin timp înainte de 19 iulie; „*accepimus*, spune Ion Zapolia, *Wajwodam Merche, qui hisce diebus a nobis clandestine aufugit, castrum Chycho intrase, indeque Moldaviam petere et intrare velle*”¹¹⁶. Informația lui Ioan Zapolia, care arată că fuga se produsese „zilele acestea” („*hisce diebus*”), trebuie luată în mod relativ. Desigur, trecuseră câteva săptămâni de la fuga pretendentului, timp în care el putuse ajunge la Ciceu, de unde intenționa să treacă în Moldova, așa încât fusese și informat voievodul Ardealului despre acest lucru. Totuși, după cât se pare, la sosirea lui Mircea la Ciceu, războiul dintre Moldova și Țara Românească se terminase. După toate probabilitățile atacul lui Bogdan îl găsisse pregătit pe Neagoe Basarab, care putuse să-l respingă. Credem că în legătură cu acest război trebuie pusă bogata danie de sate, pe care domnul Țării Românești o face lui „Șerban spătarul cu fii lui”, „pentru că li-a dobândit cu dreaptă și credincioasă slujbă, de la domnia mea, prin

vojevodom specialiter intimabit Mtas sua ne federa et pacem cum Tartaris et Selimbegko ineat, jure enim illum conqueri non posse neque de hoc neque de illo Maiestate, quod esset ob illis destitutus hactenus eniam facto sunt illi necessaria auxilio ab utrasque Mte” (*ibidem*, p. 50-51, doc. nr. LVII).

¹¹³ DIR.B., veacul XVI, vol. I, p. 76-77, doc. nr. 76.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 77 și urm.

¹¹⁵ Hurmuzaki, *Documente* XV₁, p. 220, doc. nr. CCCXCIX.

¹¹⁶ *Ibidem*.

vărsare de sânge, cu lancea”¹¹⁷. Domeniul câștigat de Șerban spătarul de la domn era destul de întins. El cuprindea: „Bicleșul tot, și poienile de la furca Bicleșului Verde, și Padina Pietrei toată, și Drăgaicea toată, de la furcă până la gură, și Bălătersca toată, de la gura Biclișului Verde până la hotarul Piribei, și Smerdnița toată, de la gură până la furcă”¹¹⁸. Erau, după toate probabilitățile, domeniile unor partizani Mihnești, confiscate pentru viclenie și dăruite acestui spătar mic, care se dovedise un sprijinitor temeinic în lupta contra invadatorilor. Documentul arată că avusese loc o luptă decisivă de cavalerie „cu lancea”, în care cavaleria munteană respinsese atacul moldovenesc; în această luptă un rol hotărâtor avuseseră pâlcurile conduse de spătarul Șerban, formate din fiii, rudele și „oamenii săi”.

Cu siguranță, în războiul pe care l-a purtat în Țara Românească, război care avea ca scop înlăturarea lui Neagoe Basarab, Bogdan a avut cu dânsul un reprezentant al dinastiei cu care voia să-l înlocuiască. Se știe că în Moldova petrecea de câțva timp doamna Voica, văduva lui Mihnea, împreună cu fiica Ruxandra și cu fiul Miloș vodă. Este posibil ca acesta personal și nu în numele fratelui său să fi urmărit domnia, luând parte la luptă. Într-o scrisoare către brașoveni, Neagoe Basarab le imputa că i-au „trimis în vara aceasta domn peste cap”. Este vorba, probabil, despre atacul din martie-mai 1512. În aceeași scrisoare, voievodul Țării Românești vorbește despre o „iscoală” din Brașov, prinsă de el. Această iscoală făcuse agitație în țară pentru Mihnești: „s-a unit cu vrăjmașii noștri ce sunt pribegi și a furat caii săracilor și s-a dus apoi la Miloș, fiul lui Mihnea, și a luat cărți <de la el-n. a.> și li-a purtat prin țara noastră, pe la boieri”. În același act, se face aluzie și despre un rol al brașovenilor în înștiințarea lui Mircea Pretendentul, aflat la Buda, despre atacul domnului Moldovei. Totuși, se poate ca aceste reproșuri să fi fost și în legătură cu informarea lui Bogdan al III-lea și, posibil, a familiei lui Mihnea și a partizanilor lor din Moldova, despre stările de lucruri din Țara Românească. Astfel, în acest act, se imputa brașovenilor că pe când el, Neagoe Basarab, se nevoiește cu dreptate față de dânsii, „voi trimeteți oameni de ai voștri la vrăjmașii noștri, prin alte țări, și vă uniți cu ei”¹¹⁹.

Este posibil ca după închiderea lui Mircea la Buda, doamna Voica să-și fi îndreptat gândul spre propriul ei fiu. S-ar putea ca aceste intenții să le fi avut de mai înainte, când sub diferite pretexte refuza să dea ajutor bănesc lui Mircea pentru strângerea de oșteni în vederea ocupării tronului. Trebuie subliniat că această atitudine a doamnei Voica și chiar și a lui Bogdan cel Orb, a făcut posibilă, pe de o parte, capturarea lui Mircea de către oamenii lui Neagoe Basarab, după întoarcerea de la Buda, iar pe de alta, slăbilirea a însuși frontului de rezistență mihnesc și, deci, a consolidării tronului noului domn al Țării Românești. De fapt, până la urmă, și Miloș a fost nevoit să ia calea Constantinopolului.

¹¹⁷ Document datat cca. 1513 <7022> sept. 20, Târgoviște (*DIR.B.*, *veacul XVI*, vol. I, p. 95-96, doc. nr. 95).

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 158 și Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 227-228, doc. nr. 235.

După cât se pare, Mircea a rămas în Transilvania în tot cursul anului 1512 și la începutul anului următor, evident tot în posesiunile moldovenești, de unde însă se va fi mișcat după cum credea că o cer interesele cauzei pentru care milita. Probabil, din 1513 este scrisoarea cu data de 22 ianuarie, alcătuită la Cetatea de Baltă, prin care Mircea cerea pârgarilor din Brașov armele pe care i le dăduse „domnul Ianăș voievod”, arătând că trimite pe sluga credincioasă Radul să le ridice. Apoi, îi mai roagă, ca pe niște oaspeți și vecini de aproape, să-l cinstească și de la ei „cu ceva arme”¹²⁰. În cursul anului 1513, în timpul unor astfel de peregrinări între Ciceu și Cetatea de Baltă și, posibil, de aici spre centrul săsesc de la Brașov sau spre o altă localitate din Țara Bârsei, pretendentului să i se fi întins o cursă de către oamenii lui Neagoe Basarab. El a fost atacat, prins și dus în Țara Românească, unde a fost însemnat la nas¹²¹, operație care-l făcea inapt de a domni. În cele din urmă, probabil, el a fost trimis de către Neagoe Basarab la Constantinopol, unde a trăit până la sfârșitul vieții în mod obscur și unde se întâlnesc devreme cei doi fii ai săi: Petru zis Șchiopul și Alexandru cel Mic. Atacul oamenilor lui Neagoe Basarab contra pretendentului fusese socotit ca un act de perfidie de conducerea Brașovului. Este posibil ca acest act să fi provocat aceeași indignare ca și asasinatul săvârșit, în martie 1510, la Sibiu, de către Danciu Tepeluș și Dimitrie Iașici. Dintr-un act al lui Basarab către brașoveni, scris la un an după cele întâmplate, aflăm unele amănunte asupra împrejurărilor în care s-a petrecut aceasta. Actul impută brașovenilor: „ați pornit răzmiriță și ați pornit gloată și oaste și ați venit asupra țării și asupra oamenilor și slugilor domniei mele, ca să-i omorâți”¹²². Se pare că această „răzmeriță” s-a petrecut cu ocazia atacului și răpirii pretendentului, când răpitorii au fost la rândul lor atacați și urmăriți până peste granița dintre Țara Bârsei și Țara Românească.

Un an mai târziu, trimișii lui Neagoe Basarab, care vor fi urmărit iarăși pe unii partizani mihnești la Brașov, sunt din nou atacați și molestați de brașoveni. Acesta trebuie să fie sensul ascuns al noii vizite a oamenilor lui Neagoe Basarab la Brașov și nu să cumpere cele de trebuință¹²³ pentru Domn sau după „hrană”, cum spune un alt act¹²⁴. Cu această ocazie, brașovenii au „trimis din nou oameni” de ai lor, „cu învățătură, spune voievodul, ca să-mi omoare oamenii și pe unul l-au și

¹²⁰ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 148-149; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 222, doc. nr. 230.

¹²¹ În scrisoarea sa către brașoveni, Neagoe Basarab arăta: „și după aceasta vă dau de știre, că mai an s-a ridicat un lotru acolo, în țara voastră; noi am dat drumul oamenilor noștri și a dat Dumnezeu de ne-au adus pe vrăjmaș la mână și i-am făcut cum îi este legea și l-am însemnat” (I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 158, și Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 227-228, doc. nr. 235).

¹²² I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 134, doc. nr. CLVI; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 254-256, doc. nr. 266.

¹²³ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 134, doc. nr. CLVI; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 254-256, doc. nr. 266.

¹²⁴ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 158, doc. nr. CLIX; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 226-228, doc. nr. 235. Într-o temeinică lucrare, Radu Manolescu, așezând acest act între 1517-1518, interpretează conținutul lui – pe care l-am reprodus mai sus în partea esențială – ca datorându-se exclusiv rivalității economice dintre Țara Românească și Brașov [Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, Editura Științifică, 1965, p. 63-64]. Nouă ni se pare destul de evident că acest act se referă la luptele dintre Basarab Neagoe și pretendenții Mihnești, pe care-i susțineau și adăposteau Brașovenii în această perioadă.

omorât pe loc în mijlocul târgului, iar alții deabia au scăpat cu fuga”¹²⁵. Probabil, mai mult pentru a obține făgăduiala unei cât mai apropiate împăcări din partea Brașovului, domnul Țării Românești, care recurge la cele mai grozave amenințări¹²⁶, strecoară în încheiere și cererea de a fi pedepsiți făptașii, în cazul în care lucrurile s-au petrecut fără știrea lor¹²⁷.

La numai un an și jumătate după aceste evenimente, se produce asupra Moldovei atacul pretendentului „Trifăilă”, ajutat de Neagoe Basarab. El urma ultimului atac tătăresc din august 1513. Evenimentul a fost consemnat atât de Cronica lui Macarie, după o versiune a cronicii oficiale moldovenești, cât și de Cronica Moldo-polonă. Grigore Ureche, care și-a alcătuit compilația de cronică spre jumătatea secolului al XVII-lea a folosit, după cât se pare, o altă versiune. Trebuie menționat însă că data de lună și zi diferă între aceste izvoare, ca și locul din care se arată a fi venit pretendentul. Cronica lui Macarie fixează atacul în legătură cu anul de domnie al lui Bogdan, fără a arăta veleatul și, cu atât mai puțin, data de lună și zi. Ca loc de unde ar fi venit pretendentul, episcopul indică Țara Românească: „în anul al zecelea al domniei lui, a ieșit din Țara Muntenească, într-o vreme nepotrivită, rea, adică în vreme de iarnă, un oarecare Trifăilă, care-și zicea fiu de domn, în vreme când fiecare ostaș se odihnește și războiul încetează și a năvălit în Țara Moldovei și a turburat aprig pe locuitorii țării aceștia. Și s-a ciocnit cu oștile domnului mai jos de Vaslui, la Poduri, și acolo și-au găsit sfârșitul sufletului său cel rău și mulții alții au pierit cu dânsul”¹²⁸. Expunerea din Cronica Moldo-polonă, deși mult mai rezumată, are data de an, lună și zi: „anul 7022 <1514>, 27 februar, a venit la Vaslui Trifăilă, care voia să fie domn; l-a prins Bogdan Voievod și a pus să fie tăiat”¹²⁹. Izvodul pe care l-a folosit Ureche vornicul în cronică sa cuprinde ambele date: „7022 <1514> februarie 27”, în „al zecelea an de domnie a lui Bogdan”. De asemenea, pretendentul era arătat ca venind din „Țara Ungurească”, însoțit de „Unguri”¹³⁰. Se dă în această versiune și ceva în plus față de Macarie, în legătură cu atacul, caracterul de surpriză pe care l-a avut năvala: „fără veste au intrat în Țară un Trifăilă, ce să făcia ficioru de domn, venind din Țara Ungurească, cu ungurii, și iarna, când era toți oștenii pe la casele lor. Ci simțind ai noștri, s-au strânsu degrabă din câți s-au putut și i-au dat războiu la Podu, din gios de Vaslui, februarie 27. Și înfrângându-l ai noștri, i-au topit

¹²⁵ I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p. 154-155; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 254-256.

¹²⁶ „Deci, vă zic domnia mea că ași fi dorit pacea și nu mi-ar fi plăcut răzmiriță, dar voi nu vreți pace, ci ați început răzmiriță și se taie și se omoară săracii noștri fără judecată și fără lege. Deci, dacă ați început răzmiriță, atunci să vă păziți de aici înainte și să știți că voui prefăce Țara Bârsei, așa că nu se va cunoaște loc într-însa” (I. Bogdan, *Doc. și reg.*, p.155).

¹²⁷ „Iar dacă s-a întâmplat cumva că oamenii noștri s-au omorât fără știrea voastră, atunci să aflați pe omorători și să-i pedepsiți după lege și înaintea omului nostru” (*ibidem*, p.155).

¹²⁸ *Croniclele slavo-române*, ed. cit., p. 92

¹²⁹ *Ibidem*, p. 182.

¹³⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 142.

toată oastea lui și el a pierit, că prinzându-l viu, i-a tăiat capul”¹³¹. Vom vedea mai departe semnificația pe care o are această indicație.

În toate trei versiunile însă pretendentul poartă numele de „Trifăilă”¹³². Trebuie oare să vedem în acest Trifăilă o altă persoană decât Roman Pribeagul? Cum s-a arătat și mai înainte, noi credem că nu. Pentru identitatea aceleiași persoane sub aceste două nume s-a pronunțat de altfel și N. Iorga¹³³. Probabil Roman era numele pe care îl avea pretendentul sau pe care și-l luase mai târziu ca nume domnesc; numele de Trifăilă cu care este amintit în cronica oficială transmisă prin Macarie, Cronica Moldo-polonă și Ureche, era numele după mamă al pretendentului – dacă în adevăr era fiu nelegitim de voievod (și pentru soluția din urmă ar pleda și acest argument) sau numai o poreclă, dată de contemporani. Trifăilă nici într-un caz nu putea fi un nume domnesc. Tradiția moldovenească îl respingea.

Data de lună și zi a evenimentului diferă în oarecare măsură în știrile păstrate. Un izvor diplomatic, scrisoarea din Făgăraș a lui Ioan Bornemisza, castelan de Buda, adresată judei din Brașov, prin care-i anunță lupta lui Bogdan cu un rival, din care luptă e de așteptat ca voievodul Moldovei să iasă învingător, poartă data de „sâmbătă 28 ianuarie 1514”: „*sabatho proximo ante festum Purificationis Beatissimae Marie Vigrinis Gloriose, anno 1514*”¹³⁴.

Evident, la data la care Bornemisza anunța brașovenilor vestea, atacul pretendentului avusese loc și el se găsea cu trupele sale pe teritoriul Moldovei. În ce privește desfășurarea luptei, este de presupus că acesta, folosindu-se de timpul prielnic în plină iarnă, putuse înainta până în inima țării, până la Vaslui. După izvoarele pe care le avem, lupta avusese loc „din jos de oraș”, „la Poduri”¹³⁵. Cronica lui Ureche, care a folosit un alt izvod decât Macarie, și de asemenea Cronica Moldo-

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 92; *Cronica moldo-polonă*, ed. cit., p. 182; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 142.

¹³³ „Trifăilă”, pe care-l aduceau muntenii, într-o zădarnică încercare de a-l pune în scaun, pare a fi Roman vodă, din vremea lui Radu” (N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 293).

¹³⁴ Documentul se păstrează la AN Brașov, Colecția Fronius, I, nr. 121. Evenimentele, după ce se cer știri noi, sunt apreciate în modul următor în această scrisoare: „*Ceserum de novis Moldaviae rogamus velitis intimare per eum <ostensore litterarum>, quoniam iam mora tanta pariter (?) gennerat, sed ipse Bogdan erit victor, qui cum patre in etate nostra regnavit, et miraculum esset, ut, sive principe magno, talis persona tam enormiter ipsum fugare vel iecere posset*” (ibidem).

N. Iorga, care a publicat actul, a citit data 1504 (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV₁, p. 170, doc. nr. CCCXIV), deși data de 1514 este evidentă. El a pus actul în legătură cu presupusa luptă pentru tron a lui Bogdan din 1504. Constatând însă că la 27 ianuarie 1504, zi care cădea „sâmbăta înainte de Purificarea Fecioarei”, Ștefan cel Mare era în viață și nu putea avea loc lupta între Bogdan și un pretendent, istoricul credea că data trebuie schimbată în 1505. În notă însă, acesta se întreba dacă nu cumva actul era din 1509. Față de claritatea grafiei datei de an în actul original, trebuie să presupunem că lectura lui N. Iorga s-a făcut după o fotocopie defectuoasă a actului.

¹³⁵ *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 92; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 142.

polonă, dau, cum am văzut, ca dată a luptei 27 februarie 1514¹³⁶. Această dată însă trebuie înțeleasă ca actul final al unei drame începute cu mai bine de o lună înainte. Scrisoarea lui Bornemisza către Brașoveni, din 28 ianuarie 1514, prin care le anunța războiul lui Bogdan cu pretendentul și făcea pronosticul acestui război, care, cum vedem, s-a adevărit, este concludentă în această privință.

Pe baza informației existente trebuie să se admită că războiul dintre Bogdan și pretendentul „Trifăilă” a ținut circa două luni de zile; poate și mai bine, cum ar reieși dacă se iau în considerație cele două date extreme: 28 ianuarie, data la care Bornemisza din Făgăraș anunța atacul pretendentului și se plângea de întârzierea veștilor dintr-acolo, și data de 27 februarie, la care, după cronici, ar fi avut loc lupta hotărâtoare. Să fi ținut pretendentul ocupată un timp atât de îndelungat partea de sud a țării? Lucrul este cu puțință dacă se iau în considerare împrejurările în care s-a produs atacul: în plină iarnă, „când oștenii sunt pe acasă”.

În legătură cu acest război trebuie pusă și informația, defectuos păstrată, de pe o piatră tombală din biserica Sf. Ioan din Vaslui, în care este vorba despre un „postelnic”, „omorât la Vaslui, în jos de heleșteu”, și îngropat în 7023 genarie¹³⁷, ceea ce ar reveni ianuarie 1515. Locul morții acestui „postelnic”, coincide cu locul luptei: din jos de Vaslui „la Poduri” sau „la heleșteu”. „Postelnicul” din inscripție a putut fi unul dintre partizanii pretendentului. Nu dintre cei „mulți” care au pierit odată cu dânsul¹³⁸, ci unul care a murit în vreo ciocnire cu trupele trimise de Bogdan să lichideze cuibul de rezistență de la Vaslui. Data de an, întreaga inscripție fiind rău păstrată, probabil a fost citită greșit. În loc de $\text{X}^{\text{M}}\text{KKK}$ <7022>, cum pare a fi fost inițial în inscripție, prin distrugerea parțială a buclei superioare și integral a celei inferioare, din cifra $\text{X}^{\text{M}}\text{KKK}$, s-a păstrat numai un $\text{X}^{\text{M}}\text{K}$ și data întreagă din inscripție s-a citit $\text{X}^{\text{M}}\text{KK}$ <7023>. Data de lună din scripția tombală ar coincide cu informația dată de Bornemisza despre războiul început. După toate probabilitățile, primele ciocniri între pretendent și oștirea de țară avusese loc încă din ianuarie 1514. Pretendentul întărit la Vaslui putuse respinge primele atacuri ale oștilor domnești, cu care ocazie murise unul dintre partizanii fruntași. Piatra tombală pe mormântul celui căzut în luptă, probabil fusese pusă din ordinul lui „Trifăilă”. După zdrobirea rezistenței, inscripția a fost martelată din porunca lui Bogdan, sau a vreunui dregător zelos al acestuia și în această stare s-a păstrat până astăzi, făcând lectura numelui celui înmormântat acolo imposibil și cea a datei de înmormântare discutabilă¹³⁹.

În legătură cu năvala lui „Trifăilă” se cuvine a fi tratată și aparenta contradicție din izvoarele noastre interne. Cronica lui Macarie afirmă că pretendentul

¹³⁶ *Cronica moldo-polonă*, ed. cit., p. 182; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 142.

¹³⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade. Documente slavo-române*, vol. XVIII, Iași, 1927, p. 107.

¹³⁸ *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 92.

¹³⁹ Inscripția a fost publicată [Al. Andronic, I. Ioniță, Fl. Banu, *Șantierul arheologic de la Vaslui*, în „Materiale și cercetări arheologice”, vol. VIII (1962), p. 799-800]. Examinând piatra tombală, care se păstrează la Palatul Culturii din Iași, m-am convins într-adevăr că inscripția a suferit o distrugere, care a afectat și alte litere, în afara acelor care cuprind numele personajului înmormântat.

„a ieșit din Țara Muntenească”¹⁴⁰, în timp ce Ureche, folosind un alt izvod, arată că „au intrat în țară un Trifăilă, ce să făcea ficior de domn, venind din Țara Ungurească, cu unguri”¹⁴¹. Cu toată aparenta lor contrazicere, ambele informații luate în parte sunt exacte: pretendentul petrecuse inițial în Transilvania, deci în „Țara Ungurească” pentru acea epocă, și de acolo trecuse în „Țara Muntenească”, la primul atac asupra lui Bogdan, când fusese ajutat de Radu cel Mare, și la cel de al doilea de către Neagoe Basarab. Evident, el a putut avea între ajutoarele sale și lefegii „unguri”, probabil mai ales secui, cum spune izvodul lui Ureche, după cum va fi avut ajutoare de munteni, ca și partizani din țară, cum arată și inscripția de la biserica Sf. Ioan din Vaslui și cum se poate deduce și din informațiile lacunare din Macarie, care vorbește despre acei „mulți alții”, care „au pierit cu dânsul”¹⁴².

Prin urmare, trebuie să deducem că Roman Pribeagul amintit în Cronica lui Ureche ca pretendent venit de la munteni era aceeași persoană cu pretendentul recomandat în iulie 1504 de trimisul turc și respins la alegere de către boierii moldoveni. Din Polonia, ca și din Țara Românească, pretendentul a trecut în Ardeal. Deci, ne găsim în fața unui singur pretendent, care, în epoci diferite, între 1504 și 1514, anonim sau sub numele domnesc de Roman vodă, ca și sub acel de bațjocură de Trifăila, a circulat între Țara Românească, Polonia și Ardeal și a atacat în Moldova cel puțin în două rânduri, în 1506 și în 1514.

* *

*

Pentru relațiile dintre Moldova și Țara Românească din epoca lui Bogdan, ni s-a transmis un act de o importanță cu totul excepțională. Documentul, databil în sine și în parte pentru evenimentele pe care le narează, este în aceeași măsură și pentru un eveniment de o importanță, cum am arătat, excepțională pentru relațiile dintre Moldova și Țara Românească. După izvoarele pe care le avem, rezumând aceste evenimente, noi cunoaștem: în 1506, un atac al lui Roman Pribeagul asupra Moldovei cu sprijinul voievodului Radu cel Mare din Țara Românească și răspunsul lui Bogdan la acest atac; un atac al lui Bogdan, în 1512, asupra Țării Românești, despre care nu știm dacă a fost sau nu urmat de un răspuns al lui Neagoe Basarab; un atac al pretendentului „Trifăilă”, cu ajutorul lui Neagoe Basarab, în ianuarie-februarie 1514, despre care iarăși nu știm dacă a fost sau nu urmat de contraatacul lui Bogdan asupra Țării Românești. Știrea despre care vorbim se referă la distrugerea Brăilei de către moldoveni și se găsește consemnată într-un izvor inedit. Este vorba despre nota care a servit la redactarea răspunsului dat de către magistratul din Brașov, la un ordin al regelui Vladislav al Ungariei, din Buda, cu data de 14 martie

¹⁴⁰ *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 92.

¹⁴¹ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 142.

¹⁴² *Cronica lui Macarie*, ed. cit., p. 92.

1515¹⁴³. Prin acest act regele cerea brașovenilor explicații asupra cauzelor care au dus la scăderea venitului vigesimei pentru mărfurile neguțate la Brașov și în district¹⁴⁴. Nota despre care se face mențiune, rezumatul răspunsului brașovenilor, enumeră o serie de cauze, care – după părerea conducerii orașului – au dus la această situație economică. În notă, cum s-a amintit, un loc cu totul aparte îl dețin afacerile românești și între ele și distrugerea Brăilei. Redăm în traducere cuprinsul, deosebit de interesant, asupra considerațiilor pe care le fac brașovenii în legătură cu slăbirea încasărilor vigesimei:

1. Alungarea voievodului Mihnea din Țara Românească¹⁴⁵.
2. Uciderea lui Vlăduță, succesorul său¹⁴⁶.
3. Petrecerea sultanului turcesc cu oaste câțva timp în părțile Chiliei și Cetății Albe, unde au fost uciși 23 de neguțatori; solul regelui a stat mai bine de două luni la Brașov și nu a îndrăznit să intervină¹⁴⁷.
4. Jafurile și distrugerile provocate de Ioan Secuiul și de oamenii lui Gheorghe Secuiul¹⁴⁸.
5. Expediția voievodului în părțile sârbești.
6. Războiul dus timp de 2 ani de către împăratul turcesc în părțile noastre¹⁴⁹.
7. Restrângerea încasărilor vigesimii din cauza războaielor dintre domnul Moldovei și tătari¹⁵⁰.

¹⁴³ „*Feria quarta proxima ante dominicam laetare*”, „*anno domini 1515*” (AN - Brașov, colecția Privilegii, act nr. 313).

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Alungarea lui Mihnea cel Rău din țară a avut loc în cursul lunii februarie 1510 (Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 145).

¹⁴⁶ Uciderea lui Vlăduț a avut loc la 25 ianuarie 1512 (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 279).

¹⁴⁷ Este vorba de rebeliunea lui Selim, fiul sultanului Baiazid al II-lea, care cu ajutor de la hanul tătăresc, socrul său, părăsind Magnesia unde era sangiac, se retrăsese în părțile Chiliei și Cetății Albe, pe care le cucerise prin lupte și de unde, după aproape doi ani de zile, a putut sili pe Baiazid să-l ia ca asociat la tron. Evenimentele s-au petrecut între iulie 1510 și aprilie 1512 (N. Iorga, *Studii asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 178-181).

¹⁴⁸ Ioan Secuiul a făcut o rebeliune contra autorităților săsești din Țara Bârsei încă din 1513; el a fost și conducătorul răscoalei din părțile sud-estice ale Transilvaniei în 1514 (Șt. Pascu, *Contribuții noi privitoare la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania*, în SRdI, an. VIII (1955), nr. 5-6, p. 91-112; *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Ediția a II-a, București, Editura Academiei, 1961, p. 153-157; *Ist. României-1962*, p. 595-609).

¹⁴⁹ Desigur, pasajul în cauză se referă nu atât la amestecul pașei de graniță, Mehmet Beg, în afacerile Țării Românești în perioada dintre moartea lui Radu cel Mare și înscăunarea lui Neagoe Basarab, cât la „inraziile turcești din anii 1512-1513” asupra teritoriilor de la granița de sud-vest a Ungariei (*Ist. României-1962*, p. 597-599).

¹⁵⁰ În perioada 1510-1513 au avut loc două atacuri tătărești asupra Moldovei. Cea de-a doua năvală a fost consemnată de *Cronica lui Macarie* (ed. cit., p. 91), unde data 7022 este greșită; data exactă, 7021 <1513>, 22 august, a fost consemnată în *Cronica moldo-polonă* (ed. cit., p. 182) și Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 142). Primul atac se regăsește în Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 141-142). Cronologia evenimentelor și a păcii încheiate de Bogdan cu tătarii prin intermedierea lui

8. Marile pierderi provocate de domnul Moldovei, Bogdan, orașului Brăila și prinderea și ducerea în captivitate a pescarilor și, prin aceasta, marea pagubă la încasarea vigesimei¹⁵¹.

Din informația care s-a păstrat nu se poate deduce dacă atacul asupra Brăilei a avut loc în 1512, cu ocazia războiului dintre Țara Românească și Moldova, sau mai târziu. Totuși, deoarece nu s-a păstrat nici o știre din care să reiasă că Bogdan al III-lea, după înfrângerea și uciderea lui „Trifăilă” în februarie 1514, a urmărit oștile cu care acesta venise, în retragerea lor spre Țara Românească și dacă el însuși a făcut o incursiune de pedepsire și pradă acolo, am fi dispuși să credem că o astfel de incursiune nici nu a avut loc. După toate probabilitățile, de această dată, domnul Moldovei s-a simțit deplin satisfăcut cu distrugerea oștilor năvălitoare și cu uciderea pretendentului. Este posibil și ca efortul pentru zdrobirea lui „Trifăilă” să fi epuizat în largă măsură puterea de luptă a oștilor moldovenești. Din toate acestea ar rezulta că atacul asupra Brăilei n-a putut avea loc decât în anul 1512.

Independent de data la care a avut loc atacul, importanța actului care-l narează constă și în felul în care sunt arătate și subliniate rezultatele dezastruoase pentru desfășurarea vieții economice din Transilvania și Ungaria a diferitelor evenimente, între care și cele petrecute în Moldova și Țara Românească și strânsa legătură dintre aceste ținuturi. Orice perturbație asupra vieții politice și economic-sociale din Moldova și Țara Românească se răsfrângea, ca un ecou, în mod mecanic și asupra economiei din Transilvania. Radu Manolescu a calculat pentru epocă cuantumul veniturilor vicesimale și al negoțului brașovean cu Moldova¹⁵². Lipsa de izvoare a făcut să nu se poată sesiza toate meandrele acestui negoț în epoca de tulburări. Aceasta însă o spune nota discutată.

„Selimbegk” fiul lui Baiazid, sunt date greșit de către N. Iorga (*Studii asupra Chiliei și Cetății Albe*, p.181-182), pare-se și din cauza actelor greșit datate în *Acta Tomicihana*, vol. II, și, de aici, în Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₃, p. 41-70.

¹⁵¹ „*Impedimenta proventum vigesime:*

Waywoda Mihne fuit expulsus de partibus Transalpinis.

Succesor eius fuit interfectus.

Cezar turcarum modernis stetit pro certa tempora in partibus Kilie et Nester, et ibi sunt interfecti mercatores viginti tres.

Orator quosque Regie M/aiestati/stetit plus quam tribus mensibun in Brassovia, nec/inter/cesere audebat.

Iohannes Zeckel pluria scandalia in Transilvania fecit. Tempore Georgii Zeckel familiares vigisimarium ubisque Cepus interfecit, fuerunt eum sedecem Cepus, cum dno Waywoda plus quam tribus mensibus. Dno Waywoda intervenit ad Teras Rasciana.

Cesar Turcarum in duobus annis vel amplius habuit bella in sua parte.

Waywoda Moldaviensis certa bella in Tartares gessit et ideo nil ex proventibus vigesime cesserunt.

Waywoda Moldaviensis, vocatum Bogdanus, magnum dampni fecit in oppido Brayla et pescatorum ab idem captivavit et in hac fecit magnam dampnis vigesime”.

¹⁵² Radu Manolescu, *Schimbul de măruri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului XVI*, în SMIM, vol. II (1957), p. 117-204; idem, *Comerțul*, p. 104-141.

În ce privește cauzele mai adânci ale atacului moldovenesc asupra Brăilei, ele își au explicația nu numai în dorința de revanșă și setea de răzbunare sau de preponderență a feudalității din Moldova asupra celei din Țara Românească, ci sunt în legătură cu rivalitatea economică dintre cele două țări. Se știe că unul dintre drumurile principale de negoț din Ardeal și din Brașov, și mai departe din Europa apuseană – prin Ardeal și Brașov – ducea spre Brăila; că acest centru muntenesc și mai înainte, dar mai ales după căderea sub turci a Chilieii și Cetății Albe – monopolizase în largă măsură negoțul cu lumea din Orient și din acest centru comercial își trăgea Țara Românească în mare parte puterea economică.

Prin a doua jumătate a secolului XV începuse să se înfripe, la nord de Brăila, nu prea departe de dânsa, centrul economic moldovenesc de la Galați, dezvoltat pe malul lacului Brateș, dintr-un simplu sat pescăresc¹⁵³. Domnii Moldovei din acea epocă au căutat să favorizeze dezvoltarea porturilor țării, evident, cu intenția de a atrage comerțul orientat mai înainte spre Brăila către aceste centre economice. La început, această politică economică s-a făcut pentru ridicarea Chilieii. După căderea Chilieii și Cetății Albe sub turci, aceeași politică economică a domnilor Moldovei a avut ca obiectiv ridicarea Galaților.

Creșterea importanței Galaților și orientarea către dânsul a comerțului acaparat de Brăila, se făcea, probabil, într-un ritm prea lent în condițiile normale de concurență. Pentru a grăbi acest ritm, domnul Moldovei, Bogdan, a căutat să forțeze lucrurile. El a găsit de cuviință că trebuie făcut ceva care să paralizeze pentru un timp activitatea centrului muntenesc de la Brăila, imitând mai vechea politică economică a lui Ștefan cel Mare și forțând astfel pe negustori să se orienteze spre Galați. Se cunoaște politica lui Ștefan cel Mare în legătură cu centrele economice muntene: lupta pentru cucerirea Chilieii în 1462¹⁵⁴, prada Brăilei, a Ialomiței și Târgului de Floci în 1470. În politica marelui domn a intrat și această formă de ridicare a forței

¹⁵³ Știri despre Galați, din epoca lui Rareș, în Reichersdorfer, după A. Papiu Ilarianu, *Tezauru de monumente istorice pentru România*, atât din vechiu tipărite, cât și manuscrite, cea mai mare parte străine, adunate publicate cu prefațiuni și note de ~, București, Tipografia Națională a lui Ștefanu Rasidescu, tom. III, 1864, p. 142; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. III *Rechnungen aus (1475)1541-1550 (1571)*, Kronstadt, 1896, p. 347, doc. din 13 iunie 1546: „*Dom. Pentecostes misimus Mattiam civ. equitem ad Galacz sive Kylian pro emendis 3 vasis Muscateller [...]*”; un act din 24 august 1551, arată că Galații, cu ocazia turcirii lui Ilie Rareș, ar fi fost încorporat în sangiacatul ce i se formase; i se spune „*civitatem*”: „*postquam iste occupavit prefatus Elias, colata a Cesare Turcico, deinde quoque in Valachie multa occupavit, ut civitatem Czuberca, item Galatz civitatem, supra Danubium sitam; item civitatem Ren, quoque super Danubium, item Lapusna civitatem, item Kygietz, non parvam, abundantem piscibus et pecoribus, ea omnia a Valachia obtulit*” (N. Iorga, *Studii asupra Chilieii și Cetății Albe*, p.330). O serie de date din secolele XVI și XVII asupra Galaților se găsesc în studiul lui D. Ciurea, *Câteva date despre istoricul Galaților (sec. XVI-XVII)*, în SCȘI-Istorie, Iași, an VIII (1957), fasc. I, p. 227-229; Const. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1967, p. 225-227.

¹⁵⁴ Pentru luptele dintre Moldova, Țara Românească și Ardealul lui Ioan de Hunyadi în vederea stăpânirii Chilieii în secolul al XV-lea, a se vedea N. Iorga, *Studii asupra Chilieii și Cetății Albe*.

economice a celor două vechi porturi moldovenești, Chilia și Cetatea Albă, și poate încă de atunci a noului port de la Galați. În vederea ridicării economice a acestor centre au fost prădate și distruse Brăila, în februarie 1470 (6978), Ialomița și Târgul de Floci, cam în aceeași vreme¹⁵⁵. Este cea dintâi știre în legătură cu această politică „*in extremis*” a domnului Moldovei. Este de presupus că și alte acte de acest fel se vor fi produs, atât în domnia lui Ștefan cel Mare cât și în cea a domnilor următori, dar ele nu au fost consemnate de izvoarele interne sau externe, ori n-au fost încă descoperite.

Atacul din 1512 al lui Bogdan țintea, evident, spre același scop; folosindu-se de pretextul că domnul Țării Românești adăpostea la sine un pretendent la tronul Moldovei, a atacat din nou Brăila, căutând și izbutind în largă măsură să-i paralizeze desfășurarea normală a vieții economice. Este cel de al doilea atac moldovenesc asupra Brăilei pe care-l cunoaștem. După relatările notei folosite în acest studiu, atacul fusese de o forță cu totul deosebită și avusese o influență covârșitoare asupra economiei țării, aceasta răsfrângându-se și asupra economiei Ardealului și Ungariei.

Desigur, negoțul de tranzit prin Brăila înspre ținuturile orientale supuse statului otoman și din aceste ținuturi către lumea apuseană avea o prea mare importanță pentru însăși economia acestui stat, pentru ca turcii să rămână pasivi în fața cauzelor care perturbau negoțul. Este de presupus, cum s-a mai arătat, că în conflictele atât de frecvente care au avut loc între Moldova și Țara Românească, atacurile asupra Brăilei să se fi repetat. Aceasta va avea ca rezultat, ceva mai târziu, o încercare de neutralizare a importantului port dunărean. Soluția nu putea fi pentru turci decât prefacerea Brăilei în raia, deci trecerea ei sub administrarea statului turcesc prin încorporare¹⁵⁶. Completa aservire a țărilor românești de către turci, aservirea economică, acum se desăvârșea. După constituirea raialelor de la Giurgiu și Turnu, și după acelea de la Chilia și Cetatea Albă, venea rândul Brăilei. Acest ultim act al politicii turcești era o încununare și o consolidare a politicii de cucerire din secolele anterioare.

¹⁵⁵ Pentru arderea Brăilei „februarie 27 dni [...] în săptămâna albă, marți”, „va leato 6978” <1470> (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 96). Atât atacul asupra Brăilei, cât și asupra Ialomiței și Târgului de Floci, ca și consecințele economice pe care le comportau, au format obiectul studiului prof. Mihai Costăchescu, *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Bravo”, 1935.

¹⁵⁶ Const. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, vol. II₁, p. 463; N. Iorga, *Ist. Românilor*, vol. IV, p. 396; *Ist. României*-1962, vol. II, p. 656.

The Relations between Moldavia, Wallachia and Transylvania at the Beginning of the 16th Century (Abstract)

Key-words: Bogdan the IIIrd; issue of succession; candidates of the throne; Moldavia; Wallachia; Transylvania; Hungary; Poland; Ottoman Empire; Roman *Pribeagul*; destruction of Brăila; political and economical interests

After the death of Stephen the Great, the neighboring countries interfered in the issue of succession in Moldavia. The Hungarian crown supported a certain „Mulckrouszcki”. At the same time, a nephew of Petru Aron was in Poland; he was the son of that Ilie who was decapitated in 1501. A “son of Alexandru”, the former ruler before Bogdan the IIIrd and Petru Aron was also in Poland. Finally the Turks and the noble group kept aside by Stephen the Great tried to impose in the place of Bogdan the IIIrd a different candidate identified until now as Ștefan Lăcustă. In this study the author shows that the last one was the most active candidate to the throne of Moldavia, considering him an illegitimate son of Stephen the Great. This candidate, anonymous or under the royal name Roman or under the pejorative name of Trifaila, circulated between 1504-1514 among Wallachia, Poland and Transylvania and attacked Moldavia at least two times, in 1506 and 1514. He had the support of King Alexander of Poland due to the conflict over Pocutia and the support of Radu *cel Mare* and Neagoe Basarab of Wallachia, considering that Maria Voichița was supporting the candidate Mihnea, the son of Vlad Țepeș, and afterwards his sons, Mircea and Milos, for the throne of Wallachia.

At the same time, various political and economical interests led to the sheltering of Roman *Pribeagul* in Transylvania, where Mihnea *cel Rău* and his sons, candidates to the Wallachia throne, were sheltering themselves as well. Abandoned by Maria Voichița, Mircea was defeated, captured and marked at the nose and then sent to Constantinople where he was shortly after followed by his brother Milos.

The response of Bogdan towards the hostile attitude of Wallachia was the destruction of Brăila in 1512, an attack that is also explainable by the desire of the Moldavian ruler to favor the development of the new economic center at Galați by taking over the trade carried out in Brăila. However, the attack of Bogdan from 1512 led not only to the immobilization of the economic life of Wallachia, but also to disastrous results for the economy of Transylvania and Hungary. At the same time, considering that in Brăila was developed the trade of transit towards the Oriental territories of the Ottoman Empire and from here to the Western world, the Ottoman Empire interfered directly in order to stop the causes that disturbed the trade. Consequently, the only solution for the Turks was to transform Brăila in *raia*. This meant the economic subordination of the Romanian Principalities to the Turks.

Marginalii la lucrări legate de istoria Tecuciului

Ion T. Sion

În ziarul gălățean „Viața liberă”, nr. 3409, de vineri, 9 februarie 2001, p. 7, Angela Ribinciuc semnează articolul *Când pasiunea devine profesie – Ștefan Andronache este adeptul lucrurilor durabile*, elogiind diversele preocupări culturale ale directorului bibliotecii din Tecuci cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani. Sub aspectul datelor biografice, cursul vieții sărbătoritului este corect și corespunzător înfățișat față de evenimentul care îi oferă prilejul să o facă. Sunt cu pregnanță scoase în relief activitățile protagonistului în varii domenii precum: priceput conducător de bibliotecă, pasionat colecționar de carte poștală ilustrată, artist fotograf recunoscut, animator de expoziții și activități culturale cu cartea, sectoare în care, într-adevăr, domnul Ștefan Andronache a înregistrat succese remarcabile, recunoscute ca realități ce nu îi pot fi contestate. Numai că, în contextul dat, nu s-a ținut seama de dictonul latin prin care se avertizează asupra măsurii ce trebuie păstrată în astfel de situații și care zice: *Ne sutor ultra crepidam*, adică să se fi oprit cu laudele numai la calitățile și realizările cu adevărat valoroase, or, autoarea îi atribuie omagiatului calități și merite de excepție și în ceea ce privește „publicarea ultimelor lucrări, cele mai recente, legate de Tecuci, monografia, o cronologie istorică”, lucrări ce comportă măcar unele discuții, ca să nu zic reproșuri. Aceasta pentru că, în demersul istoric, domnul Ștefan Andronache nu a demonstrat că ar fi „Pe cât de erudit, pe atât de modest și cu un infinit bun simț”, cum îl prezintă ziarista. Că nu este așa ne stau mărturie opiniile distinsului istoric gălățean, profesor def. Paul Păltănea, publicate în același cotidian, „Viața liberă”, nr. 3142, din 27 martie 2000. Iar cum domnul Păltănea a făcut atunci referire doar la câteva aspecte negative prezente în scrierile de istorie ale lui Ștefan Andronache, nevoia și datoria de a sluji adevărul ne obligă să venim și noi cu unele exemple de erori din aceste ultime „scrieri legate de Tecuci”, pentru că respectivele erori aduc un evident deserviciu istoriei urbei noastre și nu numai ei.

Lăsăm la o parte prea numeroasele greșeli tipografice, structurarea inadecvată, prolixitatea și greșelile de exprimare pe care le întâlnim frecvent în *Monografia orașului Tecuci* și ne oprim doar la câteva erori și afirmații fanteziste ce denaturează conținutul lucrării într-un mod inadmisibil pentru un demers ce se vrea considerat științific și pentru care s-a făcut un efort considerabil din punct de vedere financiar, dar cu un rezultat atât de precar sub aspect valoric. Nu ne vom referi nici la ceilalți șapte autori de capitole, pentru că niciunui dintre ei nu i s-au atribuit niscăi laude sau merite în izvodirea lucrării, singurul care a beneficiat de asemenea considerații fiind domnul Ștefan Andronache, semnatarul a 11 capitole din totalul de 20.

Primul dintre cele 11 la care ne vom referi poartă titlul *Viața economică în secolul al XIX-lea*. La început, după vechi clișee i se dă o tentă de politizare scriind: „În ultimii cincizeci de ani a existat tendința de a subevalua sau chiar de a trece cu vederea aspectele vieții economice a Tecuciului din secolul al XIX-lea”. Cine au fost acei istorici care au manifestat o astfel de „tendință” și au trecut cu vederea viața economică din respectiva perioadă, în ce lucrări de profil le-a constatat, nu ni se arată, așa cum ar fi fost firesc să procedeze în cazul că situația era întocmai. Apoi, după concepția lui Ștefan Andronache, viața economică își are geneza, prioritar, în „Iarmaroacele”, organizate la Tecuci, căci cu ele „exegetul” își începe demersul istoric privind economia (p. 149), element social-economic scump autorului pe criteriul că ar deține primatul în privința celei dintâi atestări documentare pentru Tecuci. Câteva rânduri mai încolo, vrând să explice sensul cuvântului „havaiet”, d-l profesor de limba română îl consideră că semnifică „taxă în contul haraciului” (p. 150) și nu taxă, impozit pe venitul din comerț cum era în realitate. Sau că „ponturile” contractuale ar fi identice „articolelor din lege”. Era, apoi, potrivit și necesar să se reproducă aici mențiunea din *Memoriile* lui Iorgu Iordan care a scris că la iarmaroace „printre alte lucruri care se puteau vedea și realiza era și castrarea harmăsarilor” (p. 152). Putea să se refere la aspectul respectiv într-o notă de subsol și nu în cuprinsul textului despre viața economică propriu-zisă.

În privința subcapitolului *Meșteșugurile*, d-l Ștefan Andronache are un unghi de privire cu totul original, dar greșit, exprimându-se tranșant: „Chiar dacă cu două sute de ani în urmă, meseriașii din Tecuci erau ca și inexistenți [...], pe parcurs aceștia încep să-și facă simțită prezența”. Înțelegem din acest text că pe la 1600, 1700 și mai înainte tecucenii nu își construiau case, nu își confecționau unelte și îmbrăcăminte, nu produceau cărămidă și vase din lut etc. și că abia pe la 1800 meseriașii „își fac simțită prezența” la Tecuci. De unde vine cu o asemenea afirmație, care este sursa documentară sau măcar deducția ce l-a condus la o asemenea constatare illogică, rămâne un mister. În continuare, pentru a dovedi existența meseriașilor la Tecuci, folosește exclusiv date din surse ale căror informații se pretează aspectului demografic, având doar tangență cu subiectul discutat, cum sunt: *Condica liuzilor* din 1803, un recensământ „făcut prin 1825”, care de fapt nu a existat, sare câteva decenii și ajunge la *Catagrafia din vara anului 1845*, ignorând-o pe aceea din 1831 ce cuprinde date interesante, de neocolit, folosește cifre din situații statistice ale anilor imediat următori lui 1845, prezentându-le inadecvat și neconvingător. Și doar la începutul capitolului autorul adusese acuze „celor ce au încercat să se apropie accidental de istoria așezării” și de „neimplicarea lor într-o muncă concretă de identificare și cercetare a documentelor ce se păstrează în bibliotecile mari și, în special, în arhive” (p. 149). După cum se vede, una zice și alta face, căci una din arhivele mari se află la Iași, nevăzută și necercetată de vajnicul teoretician în ale cercetării istorice.

Iată cât de inadecvat și de impropriu își începe autorul subcapitolul zis *Industria* (p. 154): „La începutul secolului al XIX-lea, singurele surse producătoare de bunuri de larg consum erau considerate a fi morile de apă și pităriile” <s.n.>.

Cine ne făcea respectiva considerație, dacă aceasta era realitatea, cine ne poate spune? Să presupunem că autorul a vrut să se raporteze doar la noțiunea de *produse industriale*, dar atât morile de apă, cât și pităriile (brutăriile) țineau de mica industrie, deci puteau fi incluse în aceeași categorie și alte genuri de stabilimente ce produceau diverse „bunuri de larg consum” (băuturi spirtoase, cherestea, mobilier, obiecte de iluminat etc.). Și o altă mare eroare când scrie: „Prezența morilor este semnalată, pentru prima dată <s.n.>, într-o statistică din anul 1825²⁹”, iar prin nota 29 se face trimitere la Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova*, Iași, 1985, anexa IV, unde se găsește o statistică pe ținuturi întocmită de autoarea studiului și intitulată *Negustorii sudiți din Moldova, pe ramuri, la 1825*, în care ținutul Tecuci (nu orașul) este înregistrat cu „*I morar*” sudit, deci supus unui consulat străin. În ce localitate și la care moară din ținut va fi lucrat este greu de aflat. S-ar fi putut să fie la Tecuci, dar existența unui singur morar străin nu înseamnă și existența unei prime prezențe a morilor din localitate. Noi întrebăm pe autor (și pe laudătorii lui): până în 1825 nu au existat mori la Tecuci, pe apa Bârladului și a Tecucelului? Sunt numeroase documente care le atestă. Exemplificăm doar cu două din ele. În anul 1632 septembrie 8, Alexandru Ilieș voievod întărea Cârstei uricariul un vad de moară „*ce iaște în hotarul târgului Tecuciul, între târgul Tecuciul și între Cămilești, din gios, de unde au fost moara Lupului Cârnel biv spătar*” (DRH, A., vol. XXI, p. 259, nr. 203). Prin urmare, atât vadul de moară întărit Cârstei, cât și fosta moară a „Lupului Cârnel” se găseau „*în hotarul târgului Tecuci*”. La 20 ianuarie 1686, Anița cu fiii ei fac danie vornicului Țării de Sus, Ion Racoviță, toată partea de venit ce rezultă din „*vadul de moară ce avem noi pre apa Bârladului, la târgu, la Tecuci*” – scriu ei – moștenire „*de la strămoșul nostru, de la Deli Gheorghe*” (ANIC, colecția Documente istorice, pach. LXXII, doc. nr. 92). Cum actul se referă la partea de venit și la o veche moștenire, rezultă clar că exista și moară pe acel vad făcut danie. Nu se poate scrie istoria adevărată a Tecuciului dând informații de genul celor arătate mai sus, prin deturnarea sensului real și pretinzând că au fost scoase „din marile biblioteci și, mai ales, din arhive”. Pretenția nu poate ține loc și de adevăr.

Comerțul tecucean a fost tratat cam în același fel, cu superficialitate, drept dovadă fiind abracadabranta explicație privitoare la liuzi, care ar fi categoria „negustorilor de origine otomană” (p. 158). Să folosești date din *Condica liuzilor* și să nu știi că aceștia sunt oameni, contribuabili și nu negustori turci este inadmisibil pentru cineva care pretinde că știe și scrie istorie. Ce mai scrie Ștefan Andronache în felul său caracteristic? Că „cea dintâi informație despre existența unui han în localitate ne-o oferă paharnicul Constantin Sion, în *Arhondologia Moldovei*, când scrie despre clucerul Ilie Stupu, care fusese și ispravnic al ținutului pe la 1822 și „avusese han și dughene în Tecuci”. După cum se cunoaște, paharnicul și-a întocmit lucrarea în perioada 1840-1857 (cf. *op. cit.*, p. 342), anterior căreia apar acte în care sunt înregistrate diverse imobile, inclusiv hanuri, ce deja existau. De pildă, într-un *Extract de locurile dughenelor, a hanurilor și a crăcimelor și a casălor boierești [...]* din târgul Tecuciului, la anul 1828, găsim înscriși mulți tecuceni cu astfel de stabilimente lucrative și anume: Gheorghe Tudorache cu „*han mare de piatră și cu*

beci”; căpitanul Năstase Grecul cu „han mare”; Filip Gălățeanu are „han cu alișveriș”; Mihai Blănar avea „han și pitărie”; Ioniță Sava logofăt cu „han mare cu îndestule odăi”; Toader Bosie cu „han de piatră cu odăi”; mai la urmă și „han vechi a d-sali căminar Stupul cumpărat de la Paraschiva lui Constantin abagier”, precum și alt „han în marginea târgului, lângă moara de la pâraul Tecuceului tij <=de asemenea-n.n.> a d-sale căminar Stupul”; în total, în acest extract sunt înregistrate 23 de hanuri.

Se constată că informația dată de Sion nu e „cea dintâi”, nici că este vorba de existența în acel timp numai „a unui han în localitate”, așa cum dă de înțeles d-l Ștefan Andronache. Căci informațiile nu trebuie luate și prezentate la voia întâmplării, astfel încât ele să producă confuzii, cum se poate întâmpla prin afirmațiile făcute cu intermitențe referitoare la aceeași situație, dar diferite sub aspectul conținutului. De exemplu, într-un loc citim: „hanurile din prima jumătate a veacului al XIX-lea cuprindeau «2 odăi» și «un beci sub ele de cărmidă»” (p. 161), ca să găsim ceva mai departe că „locuitorii mai înstăriți au creat, încă din prima jumătate a secolului trecut (al XIX-lea n.n.) o adevărată bază de cazare” construind hanuri „ce posedau de la 2 până la 12 odăi” (p. 198). În speța dată, aceasta era informația corectă și singura căreia autorul trebuia să îi acorde credit, infirmând-o pe prima ca inconsistentă și neadevărată.

La nivelul diletantului în domeniul istoriei a fost prezentat și capitolul căruia i s-a zis, corect, *Etape ale procesului de urbanizare*, dar atât de nepotrivit și necorespunzător înfățișat în toată cuprinderea lui. Aceasta pentru că, deși în titlu ni se indică a fi vorba de un proces cu mai multe etape, autorul le reduce practic la una, și aceasta rău concepută ca spațiu temporal și teritorial: *De la târgul de margine, la municipiul de astăzi* și atât. El nu probează în niciun fel caracterul de „târg de margine” al Tecuciului, nici că inițial a purtat veșmântul social-economic al aspectului rural, după care a trecut la procesul invocat, implicit la stadiul de târg și oraș, așa cum s-au petrecut lucrurile cu toate așezările umane ce au cunoscut procesul trecerii de la rural la acela al urbanizării. Iar după d-l Ștefan Andronache respectivul proces s-ar datora exclusiv calamităților de tot felul, cu ele începând a derula ceea ce consideră d-lui a fi fost procesul de urbanizare a Tecuciului: invaziile, incendiile, cutremurele, inundațiile, aceștia fiind, după opinia sa, factorii care „au contribuit la schimbarea permanentă a vetrei localității” (p. 192). Deci, nu unor progrese economice, nu eforturilor depuse pe tărâmul vieții social-economice etc.

Nu înțelegem cum este posibil să consideri și să atribui evoluția pozitivă a procesului de urbanizare a localității așa cum o prezintă autorul: „nu numai faptului că aceasta beneficia de statutul de reședință a districtului (sic!) cu același nume [...], ci și ca urmare a deselor cantonări ale trupelor ruse (1812, 1829, 1834, 1848-1850, 1853) sau austriece (1854-1857)”. Lăsăm la o parte, iarăși, termenul impropriu de „district”, în loc de ținut, acesta fiind cel real pentru anii respectivi, cât și inadvertențele în ceea ce privește anii de ocupație, dar să fii pus în situația nefericită și ingrată de popor ocupat de armate străine ani în șir, să le întreții oștile cu „provianturi” <=provizii, n.n.> și bani, de unde și agravarea dărilor către stat,

obligații materiale și bănești ce cu greu s-ar putea cuantifica măcar cu aproximație sub aspectul valoric, să suporti distrugerile ce inerent se produceau din cauza războaielor purtate în acești ani pe teritoriul țării, inclusiv al Tecuciului, și să crezi că toate acestea s-au constituit în „*facilități*” ce au contribuit la „*Dezvoltarea în plan urbanistic și edilitar al localității*”, (p. 194), ni se pare de domeniul absurdului și nu au ce căuta în astfel de demersuri. Iar afirmațiile de această natură nu sunt chiar singulare. Noi nu credem că „*Inaugurarea de pe (sic!) 29 iunie 1869 a Taberei Militare de la Furceni [...] marchează accentuarea procesului de urbanizare*” (p. 199). Abundă și revenirile cu sens contradictoriu, cum sunt cele referitoare la iluminatul public al orașului, menționat la p. 197, unde vorbește despre situația „*eliminării cu gaz*” a străzilor și, în loc să continue cu ea, iluminarea, trece la alte elemente de gospodărie, cum este supravegherea de către pompieri dintr-un foișor de zid „*pus la dispoziția lor*” de către „*primarul Anton Cincu*”, pentru ca, la p. 199, să revină la ceea ce enunțase deja, „*Asigurarea iluminării străzilor pe timpul nopții*”, Tecuciul deținând „*un total de «151 lampe cu gaz»*”. Dar înainte de iluminarea cu gaz s-au folosit lumânările și fanaragii angajați de către „*Cinstita Eforie*” a Tecuciului. Fiindcă iată ce citim într-un zapis din anul 1843 păstrat la Arhivele Naționale din Galați: „*[...] vom merge la mungiu și, primind lumânările, să le aprindem prin fanarele de pe ulițe și mahalale, și toată noaptea să umblăm cu priveghere [...], fără să dormim sau să intrăm prin crășme*” (AN Galați, fond Primăria Tecuci, dosar nr. 1/1843), acestea fiind numai câteva din obligațiile ce și le luau fanaragii pentru întreținerea iluminatului public în Tecuci.

Repetări cu intermitențe ale unor texte cu același conținut întâlnim și în alte locuri. De exemplu: „*A doua școală cu caracter public din oraș a fost cea de fete, care și-a deschis porțile la 1 ianuarie 1854*” (p. 283), iar la p. 303 repetă: „*Cea de-a doua școală cu caracter public din orașul Tecuci a fost înființată în anul 1845*”. Înțeleagă fiecare ce vrea și ce poate! O deficiență stilistică ce nu poate fi scuzată unui filolog care se respectă o reprezintă și aceea a repetării aceluiași cuvânt în mod obsesiv, cum constatăm la p. 307 unde, pe mai puțin de o pagină, folosește de șapte ori același cuvânt chiar dacă în forme flexionare diferite: „*[...] această unitate școlară s-a afirmat [...]*”; „*Începuturile acestuia la Tecuci [...]*”; „*[...] trebuia să asigure funcționalitatea acesteia*”; „*[...] să întrețină pe mai departe această școală [...]*”; „*[...] de foarte mare interes funcționarea acestei școle [...]*”; „*[...] pentru această școală [...]*”; „*[...] s-a obligat să acorde acesteia [...]*”.

Este greu de explicat și folosirea greșită a pronumelui demonstrativ (de apropiere), ca în cazurile: „*Alexandru Vlahuță descinde la Tecuci [...] după ce a băut ceaiuri calde la părinții prozatorului Alexandru Lascarov-Moldovanu, acesta se instalează cu chervanul [...]*” (p. 171). Deci nu Vlahuță se instalează, ci Alexandru Lascarov-Moldovanu, care, în acest timp, decembrie 1916, nici nu se afla în Tecuci, el fiind mobilizat pe front. Când tecucenii s-au plâns Departamentului Lucrărilor Publice de la Iași cerând strămutarea „*acestuia*”, ei cereau, de fapt, strămutarea ocolului de vite și nu a Departamentului. La fel, nu folosește corect cuvântul „*precede*”, impropriu fiind întrebuințat în situațiile: „*Invaziile tătarilor (1574, 1683,*

1711 și 1758), *precedate de prădăciuni și apoi distrugerea locuințelor* (p. 191) și în altă lucrare, „Fiecare din cele trei volume va fi precedat de un indice de nume” (*Documente istorice tecucene*, vol. I, p. 9), în loc de „Invaziile tătarilor urmate de”, în primul caz, „Fiecare din cele trei volume va fi urmat de un indice de nume”, așa cum este normal și cum se petrec lucrurile în mod firesc.

Cum d-l Ștefan Andronache de-o viață întreagă lucrează pe ogorul culturii tecucene, ne-am fi așteptat ca măcar acest segment de istorie din monografie să fie tratat cât mai adecvat și în deplină concordanță cu realitățile timpului și locului dat. Dar n-a fost să fie. Căci, vorbind despre „istoricul bisericilor tecucene”, d-lui nu a avut în vedere, în primul rând, instituția ca atare, cu ponderea ei spirituală și educativă, cu rolul său de contribuție la impunerea aceluia comportament uman indicat de legile creștine, reguli care veacuri de-a rândul au guvernat bunul mers al societății. Dumnealui nu a avut în vedere decât construcțiile bisericilor din Tecuci, luate din lucrări precedente, fără nicio informație arhivistică de esență creștină.

Nici capitolul referitor la *Instituțiile de învățământ* nu a scăpat de gafe greu de explicat și de înțeles. Capitolul debutează cu o propoziție care conține o eroare ce îți taie răsuflarea: „Primele școli din Moldova au apărut în epoca fanariotă”. Citești și te crucești cum e posibil să se facă o astfel de afirmație în condițiile în care autorul știa, sau trebuia să știe, că mulți tecuceni erau buni știutori de carte cu veacuri înainte de regimul fanariot. Nu se poate accepta o asemenea formulare nici dacă autorul s-ar fi gândit că ar fi vorba despre primele școli în limba română sau primele școli organizate de stat. Deoarece trebuia să știe de existența școlilor de la Hârlău și, mai apoi, de la Cotnari, din vremea lui Alexandru Lăpușeanu, respectiv a lui Despot vodă, și mai ales, de acelea din Epoca Vasiliană când, așa cum notează un călător străin, „*Vasile vodă nu cruță nici o cheltuială și înalță școli noi de piatră de o mărime deosebită, uneori cu două caturi, pentru ca tineretul moldovenesc să fie inițiat în cultură și în moravuri*” (*Călători străini despre Țările Române*, vol. V îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 282). Și ce se poate reține ca demn de încredere când vii cu un text ambiguu pe care îl reproducem pentru edificarea cititorului: „după informațiile pe care le deținem se pare că, pe lângă Biserica Precista din Tecuci, ar fi existat o școală, dar este posibil ca predarea să se fi făcut în limba greacă pentru că, spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, slujbele de aici se țineau numai grecește”. În rândurile de deasupra acestui text arătase că școlile desfășurau „un program minim – cetit, scris [...], aritmetică și muzică bisericească”, considerând că o astfel de școală ființa și pe lângă „Biserica Precista din Tecuci”. Oare nu era cazul ca astfel de afirmații să fi fost explicate și fundamentate documentar pentru a ne convinge că așa au stat lucrurile, adică să fi înlăturat acel „se pare” al autorului și să rămână ceea ce s-a constatat că exista în realitate? Noi știm, pe bază de dovezi sigure, că toate bisericile din zona tecuceană și din oraș au fost înzestrate în secolele XVII-XVIII cu cărți în limba română, dintre care unele se află chiar în fondul documentar al bibliotecii pe care autorul o păstorește de ani buni, inclusiv o *Cazanie* a lui Varlaam. Profesorul tecucean Constantin Solomon, în

Contribuții la cunoașterea vechilor tipărituri românești, descriind un *Triod* tipărit la București în anul 1746, la nota 3 de la subsol precizează: „*Un exemplar complet la Biserica Precista din Tecuci*”, adică la biserica în care se învăța și se slujea, după autorul Ștefan Andronache, exclusiv grecește. Tot în lucrarea citată se menționează existența și a altui *Triod* tipărit la 1768, ce se afla „*la biblioteca comunală*” din Tecuci. Prin urmare, la Tecuci se folosea în secolul al XVIII-lea, în școală și în biserică, limba română, nu cum scrie d-l Ștefan Andronache că „slujbele se țineau numai grecește” (p. 281). De ce nu s-au păstrat cărțile grecești folosite? Nu este corectă nici aserțiunea preluată cu multă ușurință de d-l Ștefan Andronache când scrie: „revenind la Școala Publică, trebuie să subliniem faptul că, în primii ani de funcționare, ea a avut «un caracter aristocratic și numai cu mult mai târziu, prin 1853, când i s-au adus și elevi de la fosta școală catihetică, școala a devenit o instituție în care puteau intra fiii tuturor locuitorilor din târg și din ținut»”. Ceea ce se definește aici prin noțiunea de „Școală Publică” se raportează, de fapt, la școala zisă „ținută”, dar la frecventarea căreia restricția nu era de natură „aristocratică”, ci că fiecare sat din ținut urma să își trimită unul-doi copii ca să se pregătească pentru satisfacerea nevoilor scriitoricești din instituțiile locale. Dovada se poate face urmărind cataloagele din primii ani de funcționare a școlii, în care găsim înscrși atât copii din familii zise „nobile”, precum cazul copiilor lui Ene Șerban, dar și fiii unor țărani înstăriți sau negustori cum ar fi Constandin Mândru din Țepu, Neculai Stănilav, Ștefan Chiriac din Tecuci și alții (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova, dosar nr. 196, f. 13).

Capitolul cu titlul *Așezămintele de cultură la Tecuci* prezintă prea multe fraze lipsite de conținut real și țin mai mult de retorică: „Tecucenii au îmbogățit panteonul spiritual al țării”; „Deceniul opt al secolului al XIX-lea marchează la Tecuci primul așezământ de cultură neinstituționalizat, salonul literar 1871-1877”; „[...] ia ființă o secție a Ateneului român din Capitală”; „Acest autentic nucleu al vieții spirituale a reușit să polarizeze în jurul său întreaga intelectualitate a așezării, descătușându-și energiile și aptitudinile sale organizatorice” (p. 316). Care anume au fost acțiunile și rezultatele respectivelor „așezăminte”, ale „autenticului nucleu de spiritualitate”, cum și prin ce s-a polarizat întreaga intelectualitate a așezării”, rămâne un mister. Și din nou presupunerea dublată de certitudine: „Din informațiile pe care le deținem (care? n.n.) se pare că la Tecuci ființa, prin 1893, și o filială a Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor românilor”, continuând cu exprimarea certă că „Sub patronajul acesteia s-a organizat și o manifestare de simpatie și aprobare a actului protestatar al memorandiștilor⁹”. Iar nota 9 face trimitere la „Șt. Andronache, *op. cit.*, p. 21”, lucrarea citată fiind „*Tecuci, ghid*, ed. a 2-a, Tecuci”, unde citim: „Sub patronajul Ligii Culturale din localitate se organizează o manifestare...”, fără a indica sursa documentară primară din care a cules informația. Nu este singura situație când autorul se autocitează ca sursă informativă fără să aibă la bază vreuna autentică, sigură.

Nici capitolul privitor la sănătatea tecucenilor, pusă exclusiv pe seama „Spitalului Anton Cincu”, nu este scutit de numeroasele inexactități și exagerări ce

caracterizează demersul istoric al profesorului Ștefan Andronache. Cu toate că în paginile precedente afirmase că Tecuciul întrecea, ca număr, populația din unele orașe moldovenești (p. 193), acum se contrazice, căci ne arată o „populație destul de restrânsă ca număr”, motiv de a nu putea să aibă „o unitate spitalicească nici măcar în perioada Regulamentului Organic”. Folosindu-se de o scriere strict *pro domo*, cu titlul *100 de ani de la nașterea lui Anton Cincu*, lucrare fără nicio bază documentară, d-l Ștefan Andronache îi acordă un deplin credit și colportează unele neadevăruri ușor de controlat, cum ar fi acela că „prin 1821, în oraș exista o «doftoroae», Smaranda Cincu, care «exercita profesiunea de medic fără să fi făcut vreodată studii medicale» din care cauză doctorii – căroră le făcea o concurență din cele mai aprigi – «au dat-o în judecată»”. Câteva rânduri mai sus, Ștefan Andronache scrisese despre „inexistența unor specialiști în domeniul medicinei” în acest timp, fapt ce ar fi fost de natură a-l determina la o minimă grijă spre a afla adevărul, dacă existau sau nu medici la Tecuci, dacă Smaranda Cincu locuia în respectiva urbe. Adevărul e că nici „prin 1821”, nici în 1831, familia Cincu nu locuia la Tecuci, stabilirea ei aici având loc ceva mai târziu. Toate afirmațiile laudative privitoare la priceperea și contribuția Smarandei Cincu în domeniul medicinei trebuie avute în atenție cu circumspecția corespunzătoare. Adică va fi cunoscut și practicat așa-zise leacuri băbești, dar nu medicină performantă. Există și documente din care reiese că la Tecuci se practica medicina de către specialiști în domeniu, fie chemați din orașele vecine, fie angajați de către boierii și negustorii tecuceni. Astfel, în anul 1834, un medic cu numele Ioachim Gropschat a fost angajat prin contract de către 13 boieri din Tecuci și Nicorești „a li fi doftor pi vremea de trii ani di zili și a plăti doftorului hotărâtă leafă, 120 galbini pi fișticari an”, din 1834 până în 1837 (AN Iași, fond Judecătoria Tecuci, tr. 464, dosar nr. 10/1835).

Ne oprim puțin și la capitolul *Personalități tecucene* și constatăm că d-l Ștefan Andronache nu-și respectă propriul său crez expus în definiția pe care o formulează la început zicând: „... *personalitatea este o persoană care se remarcă nu numai prin aptitudinile deosebite sau însușirile sale intelectuale și morale alese, ci și prin realizările de excepție, prin reușitele înregistrate într-un domeniu de activitate*”. În lumina acestui text, d-l Andronache ar fi trebuit să evidențieze pe acei tecuceni care și-au dobândit meritele „*prin realizări de excepție*”, nu să înșire în ordine alfabetică pe toți absolvenții de studii superioare, cei mai mulți fără niciun fel de activitate deosebită. Nu credem că cineva care a absolvit o facultate și își practică meseria spre a-și asigura existența lui și a familiei trebuie trecut în rândul „personalităților tecucene”. Nici măcar acei care au încercat și, în parte, au reușit să se remarce prin anumite contribuții extraprofesionale de mică suprafață în domeniul investigat. Și cum de o fi uitat să înșire numele preoților, diaconilor, călugărilor, existând destui membri ai clerului cu obârșie sau școliți la Tecuci?

Nici la capitolul *Conducătorii Tecuciului de-a lungul timpului* nu putem discuta prea favorabil din cauză că atât secolele, cât și categoriile de conducători sunt enumerate în dezordine și inadecvat, deoarece, în condițiile în care amintește „*Staroștii*” din secolele XVI și XVIII, omițându-i pe cei din sec. XVII? Iar ei, fiind

dregători ținutali, nu orășenești, sunt de prin satele ținutului unde și rezidau. Apoi despre cel fel de „*Epitropi*” din secolul al XIX-lea sau „*Prezidenți*” este vorba? Se știe că termenul „*epitrop*” se referă la diverse situații, la fel cel de „*prezident*” ori „*președinte*”.

Expunem câteva considerații ce țin de o minimă deontologie cu referire la ceea ce a intitulat *Documente tecucene*. În primul rând, de ce nu și-a însușit d-l Ștefan Andronache dezideratul și adevărul că prin actul din 1 septembrie 1435 se atestă nu numai orașul *Tecuci*, ci și ținutul cu același nume, așa cum ar fi trebuit să o facă, dacă ținea seama de nota de la subsolul la care trimite primul editor, Mihai I. Costăchescu: „1) *Ocolul nu e sigur. Poate fi și ținutul*”. Iar adevărul e acesta din urmă, fapt recunoscut și acceptat de cvasitotalitatea istoricilor care traduc slavonescul „*volost*” prin românescul „*ținut*” și nu ocol. Să se fi văzut în această chestiune corpusurile apărute în ultima vreme, *DIR* și *DRH. A. Moldova* și alte studii referitoare la problema în atenție. Pe urmă, de ce nu se indică la sfârșitul actului sursa folosită, respectiv Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 681 și precizează *Moscova, Arhiva Ministerului de Externe?* A cercetat Ștefan Andronache fondul de documente din arhiva de la Moscova? E primul editor al acestui document slavon? De ce nu îi indică și cota sub care a fost înregistrat și se păstrează? Nici celelalte documente nu se publică cu respectarea regulilor cerute de o asemenea activitate. Iată, „*Zapisul*” de la p. 420 este arătat ca și cum ar fi fost văzut de d-l Ștefan Andronache la Arhivele Naționale din Iași (colecția *Documente*, pach. CII, doc. nr. 11), când, în realitate, textul a fost copiat din *Documente tecucene*, vol. I, p. 9-10, doc. nr. X, primii editori fiind Constantin Solomon și C.A. Stoide. Că acesta este adevărul se probează prin felul cum Ștefan Andronache redă cota sub care se păstrează, cifrele romane, ca la București, și nu cele arabe cum sunt la Iași, fapt ce se poate ușor verifica.

Nici documentele din arhivele bucureștene nu sunt editate în *Monografie* după sursele indicate de Ștefan Andronache, ci din cele deja publicate. Primul exemplu, cel de la p. 421, „*Zapis*”, deși i se indică înregistrarea la cota „P<ach.-n.r.> CCCCXLV/10”, este preluat din *DRH.A.*, vol. XIX, p. 342, doc. nr. 260, xeroxat de noi și împrumutat d-lui Ștefan Andronache cu prilejul organizării expoziției de documente din 1999 la bibliotecă. Iar dacă actul ar fi fost redat după original, Ștefan Andronache avea obligația morală să indice prima sa editare, așa cum se procedează în lucrările științifice ale genului. Aceeași este situația cu „*Act de întăritură*” (p. 422), preluat din *DRH.A.*, vol. XXI, p. 259-260, doc. nr. 203 și nu din Ms. nr. 628/1632, f. 93. Că d-l Ștefan Andronache nu a transcris din acest manuscris românesc de la Arhivele Naționale din București ne stă mărturie documentul următor, „*Hotarnică*” (p. 423), arătându-se că ar fi luată tot din „Ms. nr. 628, f. 65-66”, când, de fapt, în *Monografie*, este publicat doar rezumatul luat, cuvânt cu cuvânt, din *Catalogul documentelor moldovenești* (CDM.), vol.V, p. 83, doc. nr. 326. Hotarnica, în întregimea ei, se întinde pe două file de manuscris din Condica Asachi I, care poartă nr. 628, și nu pe mai puțin de jumătate de pagină, cum apare atât în monografie, cât și în catalogul menționat.

Abia „Hrisovul” de la p. 423-426 a fost văzut, xeroxat și transcris de Ștefan Andronache, dar și acesta cu multe și inadmisibile greșeli ce nu își pot avea locul într-un astfel de demers. Consemnăm câteva dintre ele: p. 424, rândul 1, după „și preutul Nicolae” trebuie să se citească, în continuare, și „Ion diaconul” și nu „cu diaconul”. Pe rândul 3 la aceeași pagină nu este corectă sintagma fără niciun sens în contextul dat: „de gios în prețul”, ci „de giur împregiur”. Pe rândul 5, nu „Începe”, ci „începând”. Pe rândul 7, de la cuvântul „Hrisoverghe” încolo se produce o confuzie generată de omisiunea unui mic fragment din text. Acesta, în mod corect, trebuie derulat astfel: „Începând a măsură locul întâi de cătră apus, din sus de vatra târgului, drept din malul Bârladului și alături cu moșia vornicului Hrisoverghe, și acolo, lângă malul Bârladului, și tot pe lângă drum, au pus hotar. Și de acolo, lungul locului spre apus, și tot alături cu moșia vor(nicului) Hrisoverghe, ce s-au găsit în muchea piscului...” (partea subliniată aici este inexistentă la d-l Ștefan Andronache). Iar pentru ca cititorul mai puțin avizat cu astfel de texte hotarnice să înțeleagă despre ce este vorba, eventual să se poată face o reconstituire a limitelor terenului măsurat, explicăm sumar sensul sintagmei cu care începe măsurătoarea. Se arată că pornește din punctul cardinal vestic („de cătră apus”), pe partea nordică („de vatra târgului”), de la marginea Bârladului, alături „cu moșia vornicului Hrisoverghe” situată la nord de partea măsurată acum pentru mănăstirea Proorocului Samuel din Focșani; că la locul de unde s-a început măsurătoarea „lângă malul Bârladului” și „lângă drum”, într-un anumit punct, „au pus hotar”, adică semn printr-o piatră, copac sau movilă etc. (nu se specifică), semnificând, de fapt, că de aici încolo începe măsurătoarea cu funia în lungul moșiei prin semnele menționate. Precizăm că expresia „au pus hotar” semnifică ori că s-au găsit semne vechi și le reactualizează, ori că acum le pun la locurile pe care le stabilesc. Pentru tecucenii de astăzi trebuie să se înțeleagă că măsurătoarea a pornit din malul de vest al apei Bârladului de pe direcția actuală a Crivișenilor, din marginea de nord „de vatra târgului”, respectiv de unde începe Tecuciul Nou, că aici s-a fixat primul semn de hotar, după care hotarnicii merg spre răsărit și măsoară, stabilind și notând dimensiunile în unitățile de măsură ale timpului dat, stânjenii. Măsurătoarea se face „de giur împregiur”, adică pe latura nordică ce merge alături cu moșia vornicului Hrisoverghe; se măsoară apoi capătul de vest ce se mărginește cu moșia mănăstirii Răchitoasa și a răzeșilor satului Furceni; latura sudică ce este alături „cu moșia Donului”, de aceeași dimensiune ca și latura nordică; se ajunge la malul Bârladului și se măsoară în curmeziș „din gios în sus, pe malul Bârladului, peste vatra târgului”, până la punctul de unde pornise inițial măsurătoarea, încheindu-se hotarul terenului „care este de cătră apus până în apa Bârladului”. Se trece apoi la măsurarea locului situat pe partea de răsărit a apei Bârladului, procedându-se la fel ca și în partea vestică, desigur cu alte dimensiuni și alte semne de hotar, dar cu aceleași numeroase greșeli de transcriere, datorate lui Ștefan Andronache.

Pe baza acestei hotărnicii și a altora mai vechi și mai noi, monografiștii ar fi trebuit să facă o reconstituire a întregii moșii tecucene, căci și locul dat lui Hrisoverghe și cel al Donului, împreună cu partea măsurată mănăstirii Sf. Samuel din

Focșani, au constituit anterior întreaga moșie a Tecuciului. Dar lucrul acesta, al reconstituirii dimensiunilor moșiei, s-ar fi făcut foarte rău și inexact dacă s-ar fi luat de bune cifrele stabilite cu totul nepotrivit de către editorul actului în discuție. Și iarăși, este inexplicabil cum a fost posibil ca, dându-se în hotarnică niște elemente clare, cum este acela că funia cu care s-a măsurat are „douăzeci de stânjeni”, că acesta este „de opt palme gospod”, găsindu-se 127 de funii laturile (cifră scrisă în cuvinte), 33 de funii în curmeziș, și să dai 254, respectiv 6 stânjeni (p. 424-425) în loc de 2540, respectiv 660 stânjeni cum e în realitate, mai grav, la dimensiunea 100 funii, editorul transcrie că fac doi stânjeni (p. 425). Era așa de greu de înmulțit numărul funiilor cu 20 și să afli numărul exact în condițiile că cifrele slove din hotarnică au fost greu de citit? Un erudit nu ar fi putut ajunge într-o asemenea situație rizibilă.

De asemenea, este greu de înțeles și de explicat cum un intelectual cu pretențiile d-lui Ștefan Andronache a fost în stare să preia și să reediteze un text documentar cu enormele greșeli ale predecesorului. Este vorba de „Hrisovul” reprodus din lucrarea *Contribuții la studiul organizării administrative a satelor din Moldova*, Bârlad, 1910, semnată de Vasile C. Nicolau (p. 426). O elementară atenție și gândire asupra textului era mai mult decât necesară, era o obligație, căci s-ar fi putut corecta greșeli precum acele cuvinte fără sens „untat” ce se repetă după fiecare nume de persoană participantă la hotărnicia confirmată prin hrisovul reprodus. Textul corect trebuia să aibă următorul curs: „... megieși și răzăși și târgoveți din Tecuci, anume: preotul Lupașcu din Tecuci și Neculai vor(nic) ot tam”, și nu „Preotul Lupașcu din Tecuci și Neculai Vor(nic) untat”; „Pădure staroste ot tam”, și nu „Pădure Staroste untat”; „Toader Bărădu soltus ot tam”, și nu „Toader Bădărău untat”; „Nechita ot (din) Furceni”, și nu „Nechita unfurcel” etc., etc. Alte greșeli ce ar fi trebuit corectate de orice filolog se referă la stâlcirea cuvintelor precum: „hotarul furcilor”, în loc de „hotarul Furcenilor”; „drumul punților”, în loc de „drumul Puțenilor”; „Micera”, în loc de „Chicera”; „țarina de analog de Dumbravă spre apus”, corect fiind „țarina, di acolo prin dumbravă, spre apus”; nu „ca de impestral”, ci „ca de o pistreală”, ce semnifică distanța „cât aruncătura unei săgeți” (I. Neculce, *Opere*, 1982, p. 875); transcrie „Zaera Coci”, în loc de „Zbiera clucerul”, și altele de acest fel. De asemenea, trebuia să folosească ortografia conformă cu normele actuale, „tecucenii” și nu „Tecucenii”; „I-a pus” și nu „la pus”; „I-au dat” și nu „iau dat” etc. Aceasta în condițiile în care dl. Ștefan Andronache este considerat „adeptul lucrurilor durabile”, așa cum îl califică laudătorii săi (or fi plătiți?). Dar răspunderea morală pentru nereușită îi aparține în întregime.

* *
*

Ne oprim puțin și asupra altei lucrări de istorie tecuceană și anume: *Tecuci – 565 ani. Din 1435 și până în 2000. Cronologie de Ștefan Andronache*. Deși cu titlu nou, lucrarea este o reeditare, îmbogățită cu câteva date noi, a altora două, una din

1995 și alta din 1997, numite când *Tecuci – Repere istorice*, când *Tecuci – Ghid*, unele date fiind publicate și în periodicul tecucean *Glasul Tecuciului* sub titlul *Completări la cronologia istorică a Tecuciului*. Este adevărat că adunarea acestor așa-zise *Repere istorice* a necesitat un deosebit efort de căutare în numeroase izvoare istorice narative și documentare, unele din ele consemnate de autor în *Bibliografie selectivă*, volumul din 1995 unde, cu stupoare, întâlnim și pe falsul istoric I. Popescu-Puțuri, cu *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor Române*, iar în lucrarea din 2000 doar *Bibliografie*, nemaifiind selectată, dar și fără I. Popescu-Puțuri! Autorul susține în *Cuvânt înainte* din scrierea sa de istorie pe care o avem în atenție că oferă prin ea „posibilitatea tuturor celor interesați, și în special generației viitoare, să cunoască cele mai semnificative momente din istoria sa”, a Tecuciului. Dezideratul acesta s-ar fi putut realiza dacă d-l Ștefan Andronache ar fi însoțit datele respective cu mici comentarii lămuritoare asupra evenimentelor și faptelor consemnate, iar acestea să fi fost corect înfățișate, căci „vremea de peste un deceniu”, cât a petrecut „prin biblioteci și arhive”, i-ar fi fost îndeajuns ca să producă o lucrare fără greșeli.

Or, chiar din capul locului, autorul comite o prezentare referitoare la prima atestare a Tecuciului necorespunzătoare cu adevărul. În primul rând, nu redă corect textul din actul datat 1 septembrie 1435 pus între semnele citării: „iubitul său frate”, în loc de „i-am dat iubitului nostru frate”. În al doilea rând, așa cum am arătat mai înainte, prin acest document nu se atestă doar „orașul Tecuci cu tot ocolul”, ci „orașul Tecuci cu tot ținutul” (volost), fie că prin noțiunea de „ținut” înțelegem sensul său generic, fie că exista deja o organizare administrativ-teritorială cu acest nume. Căci Iliș voievod nu conceda fratelui său niște enclave constituite din orașe și câteva sate din jur denumite ocoale, ci el îi pune sub jurisdicție un teritoriu compact din partea sudică a Moldovei, respectiv orașele și ținuturile corespunzătoare. Se știe că a existat o indestructibilă legătură socio-economică, politică, juridică și militară între centrul urban (târg, oraș) și satele de pe apele curgătoare ale ținutului Tecuci, ținut care avea limita nordică la Obârșia Berheciului și cobora până la ceea ce se numea „Jezerul cel Mare” la sud de satul Piscu, pendinte în tot evul mediu de ținutul Tecuci. Este supărător să constați că un intelectual ce își propune să lase posterității date istorice care au ținut de existența oamenilor din respectiva entitate administrativă timp de secole să omită această stare de fapt și să nu dea curs unui deziderat istoric, acela de a i se recunoaște Tecuciului dreptul de a reveni la statutul de capitală a județului cu același nume. Se vorbește în varii împrejurări ale prezentului despre furturile proprietăților în cei cincizeci de ani de comunism, de abuzurile și legile strâmbe ale aceluși timp, iar când vine vorba de furtul și falsul istoric în privința unor instituții cum a fost cea a județului Tecuci, despuat de dreptul său istoric de reședință teritorială, conducătorii vin cu fel de fel de pretexte și refuză să repare ceea ce s-a stricat în vremurile de restriște, mai mult, ni se fură și istoria. Căci astăzi oamenii de cultură ai Tecuciului sunt prezentați în diverse manifestări culturale drept personalități gălățene și nu tecucene, potrivit locului unde și-au avut și își au obârșia. Or, măcar din punct de vedere istoric să arătăm posterității adevărul cu

privire la rolul Tecuciului de-a lungul istoriei sale ca unitate administrativ-teritorială importantă în peisajul organizațiilor istorice de această factură. Iar dezideratul era nu numai necesar, ci și posibil, deoarece, întorcându-ne la *Reperele istorice* ale d-lui Ștefan Andronache trebuie să constatăm că cele mai multe se referă la ținut și nu la oraș, greșeala constând în situația că nu s-a insistat atât cât trebuie pe rolul ținutului și apoi al județului. De exemplu, când în ianuarie 1475 „Ștefan cel Mare [...] s-a odihnit cu oastea sa la movila cea mare a Tecuciului” se are în vedere ținutul, fiindcă Ionășeștii, locul de odihnă, aparținea de ținutul Tecuci. Iar informația aceasta ne este furnizată de Misail călugărul, unul dintre interpolatorii cronicii lui Grigore Ureche, și nu de acesta, cum arată Ștefan Andronache. În 1507 februarie 22, când „Bogdan voievod întărește slugii sale Mircea Virte un sat la Tecuci”, evident că este vorba de ținutul cu acest nume, chiar dacă locul era situat lângă „hotarul târgului Tecuci”. Documentele date 1577 martie 16 și 1590 iunie 25 referitoare la Cămilești nu au în vedere târgul Tecuci, cum se poate înțelege din lucrarea dată, ci o localitate a ținutului Tecuci, în hotar cu orașul Tecuci. Mai sunt și alte asemenea situații pe care nu le mai enumăr, cele prezentate fiind suficiente pentru a ne convinge de necesitatea tratării istoriei Tecuciului printr-o interferență cât mai strânsă și detaliată între sate, respectiv ținut, și reședința de care satele depindeau din punct de vedere organizatoric și administrativ-teritorial sub multiple aspecte.

Și în această lucrare întâlnim erori greu de înțeles și de explicat. Una de acest fel se află la p. 7, care pare a fi intenționată din moment ce autorul afirmă fără niciun temei că „În localitate a fost redactat în limba română un zapis de vânzare a satului «Țigănei, ce se cheamă la Dimaci», din ținutul Tecuciului”, continuând cu tranșanta sa apreciere potrivit căreia „acest document marchează consacrarea scrisului în propria limbă”, adică limba română. Întrebăm pe autorul afirmației: Ce înseamnă a consacra? A văzut și a citit d-lui respectivul document? Unde se păstrează și cum arată? Iar pentru ca cititorul nostru să cunoască adevărul în această chestiune, îl informăm că documentul cu pricina este o mărturie sub formă de zapis dat de șoltuzul cu cei 12 pângari din Tecuci, însoțiți de membrii sfatului orășenesc prin care ei confirmă, cu mărturia lor, existența zapisului de vânzare-cumpărare, potrivit cu atribuțiile ce le reveneau în astfel de situații, ca organ juridic-administrativ local. Dar nici zapisul original, nici mărturia nu s-au păstrat și nu se află în arhive. Textul din care d-l Ștefan Andronache a scos citatul și aprecierea sa se găsește publicat în periodicul local, „Glasul Tecuciului”, nr. 60 din decembrie 1994 și nr. 61 din ianuarie 1995 sub titlul: *Un document tecucean cu probleme*, semnatarul fiind una și aceeași persoană cu autorul prezentelor rânduri. Semnatarul preluase, la rândul său, textul documentului publicat de profesorul Gh. Ghibănescu în revista ieșeană „Ioan Neculce”, fascicula nr. 6 (1928-1929), p. 213, făcând și necesara precizare că primul editor a dat greșit mărturia tecuceană, 1682 în loc de 1602, fapt ce rezultă din contextul documentului și din alte surse. Totodată, emite ipoteza: „Cum actul este scris la Tecuci, el ar putea dobândi o semnificație de raritate dacă, *aflându-se originalul, s-ar constata că redactarea inițială a fost făcută în limba română, într-o vreme când sutele de documente păstrate vedem că poartă veșmântul limbii slavone*”

(„Glasul Tecuciului”, nr. 61, ianuarie 1995, p. 5). Rezultă de aici o certitudine privitoare la limba în care a fost scris actul din 1602? Nicidecum. Adevărul e că documentul nu s-a păstrat, limba în care a fost scris actul original nu se cunoaște, motive de a considera sursa ca „document tecucean cu probleme”. Prin felul cum Ștefan Andronache le „rezolvă”, induce pe cititor în eroare, făcând prin aceasta un deserviciu istoriei și cititorului. Tot la această pagină din „cronologie” găsim: „1627 – Într-o mărturie, scrisă la Tecuci, întâlnim numele șoltuzului Dumitru și pecetea localității *al cărei simbol este reprezentat de un Țap*” (s.n.). În documentul tecucean din 1602 din ziarul menționat, indicam și „nota editorului (Gh. Ghibănescu): „«Un cal» simbolul de pe pecete”, dovadă că primul editor a avut la îndemână originalul. Prin urmare și mărturia tecuceană din 1602 avea imprimată pecetea târgului Tecuci cu figura schematică a unui patruped. Dar este greu de stabilit dacă este vorba de Țap sau cal în condițiile în care figura se prezintă atât de schematic înfățișată. Nu poate fi nici iepure, cum a crezut și a scris N. Iorga, părere preluată de către mulți dintre istorici. Un distins heraldist bucureștean, văzând imaginea de pe pecete, o consideră a fi o capră, opinie pe care noi o considerăm cea mai adecvată, cu amendamentul cerut de imposibilitatea stabilirii sexului, noi socotind să o desemnăm prin genericul caprină.

La p. 9 din lucrarea în discuție mai citim: „1680 – În cea de-a treia domnie a Ducăi vodă, la Tecuci, se afla o parte din oastea moldovenească condusă de căpitanul Hăbășescu”. Nu înțelegem de unde a luat Ștefan Andronache informația, de la Ion Neculce, cum indică la bibliografie, arătând și pagina, ori de la Dan Simionescu care, în *Cronica Anonimă a Moldovei*, folosește sintagma „*căpitanul Hăbășescu*”, inexistentă la Neculce. Dar indiferent de sursa folosită, textul conține următoarele inexactități:

- nu în 1680 se petrece evenimentul prezentat, ci în luna decembrie 1683, cu ocazia întoarcerii Ducăi vodă cu oastea sa de la asediul Vienei din acest an, unde participase alături de armata otomană;

- în tabăra adversă domnitorului Duca nu este vorba de oaste moldovenească propriu-zisă, ci de „niște adunători (adunătură) ce era cu Vasile Hăbășescu. Se strânsău multe căpetenii și oameni de țară la Movileni, în malul Siretului, despre Tecuci”, prin urmare, nu la Tecuci. Iar Vasile Hăbășescu, rudă cu Petriceicu Vodă ce urmărea să reocupe tronul Moldovei, nu era căpitan de oaste în armata Ducăi, ci dregător, căpetenie a grupului de strânsură. Dacă autorul reperelor ar fi cercetat și studiat cu atenția cuvenită textul cronicii și contextul evenimentelor, ar fi dat și timpul corect și faptele așa cum au fost și locul unde ele s-au petrecut. Dar pe d-lui nu l-a preocupat decât cantitatea datelor, nu și calitatea și exactitatea lor spre a da lucrării durabilitate.

Din puzderia de „repere”, multe fără niciun fel de semnificație istorică atunci când ele sunt exacte, ne mai referim încă la două:

- 1 – „1846 – În casele Ilincăi Racoviță își desfășoară activitatea un pension pentru tinerele fete. Profesoară era Josephine Lacroix din Franța”. Știrea aceasta a fost dată și în celelalte ediții cu „repere istorice” și în *Monografia orașului Tecuci*, p.

283, nota 16: „Informația preluată de la prof. Ion T. Sion din Tecuci”. Nu facem caz de faptul că Ștefan Andronache nu are bunul obicei de a adresa mulțumiri acelor de la care „preia” informații, dar ne supără modul de a proceda, căci nu cu acceptul lui Ion T. Sion a preluat spre publicare, ci puțin cam fraudulos, dovadă inexactitățile din text. Căci nu în 1846 funcționa pensionul, ci anterior, acum înregistrându-se decesul Josephinei Lacroix, conducătoarea pensionului „pentru tinerele copile”, scrie în document, nu „tinerele fete” care puteau fi și de 18-20 de ani, ceea ce nu se potrivește cu sintagma „tinere copile”. Iar informația este ocazionată de decesul profesoarei, franțuzoaică după nume, căsătorită însă cu Iohan Cuntz, probabil austriac de origine, ambii fiind amintiți în actele din dosarul respectiv ca întemeietori și stăpâni ai respectivului pension din Tecuci.

2 – „1880 – Prințul Milan (fiul Mariei Catargiu și al lui Efren Obrenovici), care avea să ajungă rege al Serbiei, se află (sic!, n.n.) ascuns în casele lui Anton Cincu”, așa scrie Ștefan Andronache în lucrarea respectivă la p. 30. Nu știm de unde va fi luat informația, dar ea nu corespunde adevărului. Șederea principelui Milan al Serbiei la Tecuci avusese loc cu mulți ani înainte. În 1880 era deja rege al Serbiei. Mai aproape de adevăr este Gh. Ghițulescu care, în „Curierul Tecuciului” din 22 august 1936, în prezentarea celei care a fost Maria C. Mille, fiica lui Anton Cincu și copilă de companie a lui Milan în refugiul său de la Tecuci, indică anul 1860. Dar tânărul sârb se găsea în Tecuci cu 2-3 ani mai înainte. Există informații sigure și demne de încredere în această privință.

* *
*

Am relatat doar câteva din inexactitățile acestor lucrări, deși ele sunt mai numeroase și la fel de nocive în privința confuziilor pe care le colportează în rândul cititorilor și de-a lungul timpului, dacă ne gândim că ele, greșelile, se multiplică o dată prin numărul mare de exemplare scoase în mai multe ediții, apoi prin numărul și mai mare de cititori care le vor avea în mână în decursul anilor. Nu contestăm imensul travaliu pentru adunarea acestor informații, ci graba și modul ușuratic cu care a lucrat, lipsa de atenție și chiar de responsabilitate față de calitatea scrierilor dedicate marelui public. Și mai păcătuiește d-l Ștefan Andronache prin ceva. Este vorba de pretenția afirmată cu privire la cercetarea marilor biblioteci și arhive de către predecesori, care nu s-ar fi învrednicit de așa ceva, doar dânsul a umblat prin acestea peste un deceniu. Noi știm că d-lui nu a cercetat decât instituțiile de profil din București și Galați. Or, informații multe și valoroase sunt conservate și în bibliotecile și arhivele din alte orașe, mai ales la Iași. Nu se poate face demers istoric temeinic fără a trece pragul respectivelor instituții din fosta capitală a Moldovei, unde se află depozitate importante mărturii ale vieții din această parte de țară. O întrebare s-ar putea pune vajnicului nostru interlocutor într-ale istoriei: De ce nu și la Iași? Pentru că la Iași nu avea interese și probleme personale de rezolvat, așa cum a avut la București. Iar abilitatea d-lui Ștefan Andronache în a-și crea un fel de alibi prin care

să lase a se înțelege că nu a ignorat sursele documentare ieșene rezidă în faptul că a inclus în notele din *Monografia orașului Tecuci* cote de arhivă și titluri de lucrări cu autori ieșeni. Ilustrativ în acest sens este menționarea Manuscrisului cu nr. 1698/1828 de la p. 213, nota 22, un „Extract pentru locurile, dughenele, a caselor boierești [...]” din Tecuci despre care autorul a auzit câte ceva de la semnatarul rândurilor de față. Deci, se poate face demers istoric „durabil” procedând astfel? Răspunsul îl vor da oamenii de bună credință, cunoscători ai domeniului și nu orice neavenit în ale istoriei adevărate, precum fostul ofițer de securitate numit Măgdălinoiu, ziarista Ana Ribinciuc, iar mai recent, un Ion Trif Pleșa, care crede că istoria se scrie la fel ca articolele de gazetă care se citesc azi și a doua zi nu mai au nicio aplicabilitate pentru viață. Și când ne gândim că și cu mai puțini bani cheltuiți se putea realiza măcar o lucrare cu valoare istorică reală?

Recenzii

Silviu Văcaru, *Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, Iași, Editura Junimea, 2006, 244 p.

Istoria scriitorilor de acte din Țările Române nu a reprezentat un subiect predilect în istoriografia românească. Cele câteva studii de până acum nu ne pot oferi nicidecum o imagine completă asupra trecutului de peste patru secole a acestei categorii socio-profesionale, care a jucat un rol important în societatea medievală românească. Din acest motiv, lucrarea lui Silviu Văcaru vine să umple un gol istoriografic, cu toate că nu rezolvă decât în parte acest subiect. Atenția autorului se oprește cu predilecție asupra diecilor care și-au desfășurat activitatea în cancelaria domnească în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În schimb, diecii care au activat în intervalul amintit în cancelariile particulare ale dregătorilor, Mitropoliei, Episcopieiilor de Roman, Rădăuți și Huși, precum și cei din cancelariile orașelor, mai puțin prezenți în documentele timpului, nu fac decât tangențial obiectul lucrării de față.

Cei care scriau actele oficiale în evul mediu sunt cunoscuți sub diverse denumiri: uricari, dieci, grămăticici și pisari. Nu toate aceste denumiri au fost utilizate în paralel, cu toate că pe uricari îi întâlnim în documente, începând cu jumătatea secolului al XVI-lea, aproape neîntrerupt, timp de aproape trei veacuri. Situația se schimbă atunci când vine vorba de dieci sau grămăticici. Astfel, termenul de diac a fost utilizat cu predilecție în secolele XVI-XVII, în timp ce grămăticul a desemnat pe scriitorii de acte din veacul al XV-lea și mai ales din veacul al XVIII-lea, când această denumire s-a generalizat. Din documente ne putem da seama că uricarul avea în subordine mai mulți dieci sau grămăticici, ceea ce arată că exista o diferență de pregătire și statut între aceste categorii. În privința pisarilor situația este ceva mai clară, aceștia fiind traducătorii de limbă latină, polonă și maghiară ai domnului. Spre deosebire de dieci și uricari, care erau autohtoni și aparțineau unor familii boierești, pisarii erau de obicei străini, în general polonezi. Unul dintre cei mai cunocuți a fost pisarul polonez al lui Vasile Lupu, Gheorghe Cotnarschi.

Autorul și-a construit discursul istoriografic în două părți, care sunt precedate și urmate de *Introducere*, respectiv *Concluzii*. Deosebit de utile sunt anexele, unde sunt trecuți în revistă cei aproximativ 600 de dieci menționați în documentele din prima jumătate a secolului al XVII-lea, împreună cu toate moșiile lor. De asemenea, la finalul cărții au fost anexate copiile documentelor care păstrează sigiliile și semnăturile autografe ale unor dieci din perioada avută în vedere.

Prima parte – împărțită în cinci capitole inegale ca întindere – conține precizări de ordin terminologic, referințe cu privire la statutul social al diecilor, biografia celor mai reprezentativi dieci și uricari care și-au desfășurat activitatea în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului următor, în special în cancelaria domnească, iar la final este abordată problema pregătirii intelectuale a diecilor.

Originea etnică a diecilor și locul unde își efectuau aceștia pregătirea profesională, mai exact locul unde învățau să scrie, a făcut obiectul unei dezbateri

istoriografice care datează de cel puțin un secol. În legătură cu originea etnică, autorul arată, fără a face o demonstrație amănunțită, că diecii erau în cea mai mare parte autohtoni și că teza pusă în circulație de Gh. Ghibănescu, potrivit căreia aceștia erau de origine poloneză, nu poate fi susținută documentar. În opinia lui Silviu Văcaru, urmașii diecilor polonezi sau ruteni veniți în Moldova în secolul al XV-lea, cum sunt cei din familia Nebojatco, care și-au păstrat ocupația, nu mai pot fi considerați străini. Zapisile și ispisoacele scrise în limba română în primele decenii ale secolului al XVII-lea arată că aceștia cunoșteau bine limba română. Văcaru nu contestă însă originea străină a diecilor care redactau documente în alte limbi decât româna și slavona.

Nici în privința locului unde diecii își dobândeau cunoștințele necesare scrierii actelor, Silviu Văcaru nu cade de acord cu Gh. Ghibănescu, considerând că aceștia învățau să scrie și să citească în școli laice sau în casa părintească, iar regulile de redactare a documentelor oficiale le dobândeau de la un uricar sau diac cu experiență în preajma căruia efectuau un stagiul de pregătire în calitate de ucenici. Totuși, suntem de părere că problema rămâne deschisă unor cercetări viitoare, deoarece autorul nu aduce dovezi concludente în sprijinul ipotezei sale. Mai mult, considerăm că în perioada aceasta este puțin probabil ca majoritatea diecilor să-și fi dobândit cunoștințele de scris și citit în școli laice, atâta timp cât nu avem nicio dovadă că acestea existau în Moldova începutului de secol al XVII-lea. Informații sigure avem doar despre existența școlilor care funcționau în cadrul unor mănăstiri. Relatările călătorilor străini, pe care autorul le invocă în apărarea opiniei sale, sunt mai târzii și fac referire la școala înființată la Trei Ierarhi de Vasile Lupu, în 1640.

Prima parte a lucrării – formată din cinci capitole – gravitează în jurul capitolului al doilea, în care sunt prezentate biografiile celor mai reprezentativi dieci din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Putem observa însă că toți au fost uricari, singurii care au fost doar dieci și care sunt pomeniți în cuprinsul acestei părți sunt cei care au funcționat în cancelariile particulare ale dregătorilor, domniei, Mitropoliei, Episcopiilor și orașelor. În această parte este abordată și problema statutului social al diecilor și uricarilor, însă nu într-un capitol separat cum poate s-ar fi convenit. Autorul invită mai degrabă cititorul să tragă anumite concluzii în ceea ce privește acest subiect.

Reținem că mulți dintre uricarii și diecii din prima jumătate a secolului al XVII-lea făceau parte din familii înrudite cu mari boieri din trecut sau chiar cu unii domni. Spre exemplu, Avram Căpotici era strănepot al logofătului lui Ștefan cel Mare, Ioan Tăutu, iar Constantin Rotumpan se înrudea cu cel puțin trei mari familii boierești din Moldova acelor timpuri: Arbure, Stroici și Huhulea. Chiar familia Rotumpan era una dintre familiile boierești importante. Grație acestor înrudiri, dar și importanței pe care o aveau scriitorii de acte în primele decenii ale secolului al XVII-lea, unii uricari, precum Petriman Borăleanu, Ieremia Băseanu, Ion Focea, Mera Marmure etc. s-au bucurat de mare trecere în fața unor domni, fiind recompensați de aceștia cu moșii și chiar dregătorii. Mai mult, fiind singuri cunoscători ai regulilor de redactare a actelor, diecii nu s-au ferit să întocmească acte false, prin care apropiații lor puteau dobândi moșii care nu le aparțineau. Unii dintre ei erau prinși și pedepsiți pentru aceste fapte. Este cazul lui Dumitru Gânscă, caruia Lupu Vartic îi taie mâna dreaptă pentru o asemenea faptă.

Uricarii și diecii erau categoria de slujbași care, de obicei, rezistau schimbărilor de domni sau logofeți. Totuși, din diverse motive, unii erau îndepărtați în momentul în

care se produceau schimbări de la vârful cancelariei domnești. Cei care se dovediseră a fi favoriții domnilor anteriori erau de obicei îndepărtați, dacă nu părăseau țara atunci când aceștia își pierdeau domnia. Spre exemplu, Mera Marmure îl însoțește în pribegie pe Ștefan Tomșa atunci când acesta se refugiază în Țara Românească din calea lui Alexandru Movilă.

Începând cu ultimele decenii ale secolului al XVI-lea și până către jumătatea secolului următor ne găsim în epoca de apogeu a diecilor și uricarilor. Importanța actelor scrise și numărul extrem de mic al cunoscătorilor de carte, dar în special al celor familiarizați cu redactarea actelor oficiale asigură uricarilor și diecilor un loc de frunte în societatea acelor timpuri.

Activitatea și atribuțiile diecilor în aparatul administrativ al Țării Moldovei sunt analizate în primul capitol din cea de-a doua parte a cărții. Informațiile documentare nu permit reconstituirea cancelariei domnești așa cum era ea organizată, dar ne putem da seama că diecii și uricarii făceau parte din rândul personalului de execuție, fiind subordonați marelui logofăt sau, începând din veacul al XVII-lea, logofătului al treilea, care avea sarcina de coordonator și de șef al cancelariei domnești. La rândul lor, se pare, diecii erau sobordonați uricarilor, care se distingeau printr-o experiență îndelungată sau prin calități profesionale deosebite. Nici numărul diecilor și uricarilor din cancelaria domnească, cu atât mai puțin al celor din alte cancelarii, nu poate fi stabilit cu exactitate, dar ne putem da seama că a crescut în paralel cu evoluția organizării administrației, proces care a durat pe aproape tot parcursul secolelor XVI-XVII.

Spre deosebire de diecii din cancelariile particulare sau orașenești, diecii din cancelaria domnească aveau și alte atribuții în afară de simpla redactare a actelor. Sunt deseori întâlniți în acte în calitate de: martori la diferite tranzacții, birnici, delegați ai domnului sau ai marelui logofăt pentru hotărnicirea unor moșii sau pentru cercetarea la fața locului a unor pricini etc. Pentru îndeplinirea acestor slujbe, diecii și uricarii erau plătiți la fel ca oricare alt slujitor domnesc. De asemenea, pentru slujbele aduse domniei și pentru dreaptă credință în împrejurări tulburi, aceștia erau recompensați cu moșii.

La aceste venituri se adăugau câștigurile însemnate obținute de pe urma redactării actelor unor particulari. Acest serviciu era extrem de scump în acea perioadă. Aceasta este explicația că unii uricari ca Ieremia Băseanu, Ion Focșa sau Constantin Rotumpan vor aduna averi importante, comparabile cu averile unor mari boieri. Acești uricari dau bani cu împrumut și cumpără numeroase moșii.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, diecii își pierd din importanță, pe fondul introducerii limbii române ca limbă de redactare a actelor oficiale și ca urmare a creșterii numărului cunoscătorilor de carte.

Mulți îndeplinesc slujba de uricar sau diac o viață întreagă, alții ca Ieremia Băseanu, Ioan și Lupu Prăjescu, Iurașcu și Pătrașcu Bașotă sau Constantin Stârcea pornesc ca dieci, pentru ca în câțiva ani să promoveze în rândul marilor dregători din Sfatul domnesc. Înruirile diecilor cunoscuți, inclusiv exemplele de mai sus, reprezintă dovezi peremptorii că majoritatea diecilor din cancelaria domnească aparțineau unor familii boierești decăzute sau care tocmai se ridicaseră în rândul boierimii mijlocii, așa cum sunt la începutul secolului al XVII-lea Bașoteștii și Stârceștii. În schimb, diecii orașelor și cei din cancelariile particulare nu aparțin clasei boierești.

În ultimul capitol al lucrării, Silviu Văcaru dezbate problema contribuției diecilor la procesul de trecere de la scrierea slavonă la scrierea în limba română în cultura românească medievală. Preluând opiniile lui Gh. Ghibănescu, Andrei Pippidi și Andrei Eșanu, autorul demonstrează pe parcursul a peste 20 de pagini că la baza acestei transformări stau numeroșii dieci și uricari, care prin actele lor au impus această schimbare în decursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea. Astfel, în opinia sa, acești slujbași de cancelarie cunoșteau foarte bine limba română, mărturie stând tocmai zapisele scrise de ei într-o impecabilă limbă română. Din cele prezentate de autor, reținem faptul că hrisoavele sunt scrise aproape exclusiv în limba română după 1608, în timp ce ispisioanele și mărturiile hotarnice continuă a fi scrise în limba slavonă până către anul 1640. Acest lucru arată, potrivit autorului, faptul că elita socială și Biserica s-au dovedit mai puțin receptivă la schimbare. Observăm, așadar, că Silviu Văcaru minimizează rolul cărților traduse de Coresi, pe motiv că au fost puțin cunoscute în spațiul extracarpatic, și rolul preoților și al călugărilor în procesul de înlocuire a limbii slavone cu limba română.

Din *Bibliografie*, observăm că studiul lui Silviu Văcaru se bazează pe o bună documentare de arhivă și pe o bibliografie consistentă, din care ne putem da cu ușurință seama că subiectul abordat în această lucrare este aproape necercetat. Apreciem faptul că lucrarea are un aparat critic, în general, bine întocmit și indice de nume, necesar pentru consultarea în condiții bune a oricărei cărți.

La capătul acestor rânduri, ținem să apreciem curajul autorului de a supune unei anchete istoriografice un subiect cvasinecunoscut, însă considerăm că lucrarea sa este, mai degrabă, un fragment bine realizat din trecutul unei categorii sociale, a cărei istorie rămâne în continuare puțin cunoscută. Suntem de părere că Silviu Văcaru, cu puțin mai mult efort, putea oferi o istorie ceva mai amplă a scriitorilor de acte din primele secole de existență a statelor medievale românești. Demersul său se limitează doar la prima jumătate a secolului al XVII-lea, fără a face decât rareori referire la statutul și rolul pe care îl aveau diecii în primele secole de existență a Țării Moldovei. Deși oferă informații prețioase cu privire la statutul și rolul social și, uneori, politic al scriitorilor de acte, lucrarea de față nu rezolvă definitiv aceste probleme, deoarece autorului i-a lipsit perspectiva de ansamblu asupra subiectului, cantonându-se – în opinia noastră – exclusiv asupra finalului secolului al XVI-lea și a primei jumătăți a secolului următor. Este evident că autorul a tratat subiectul mai mult din perspectivă genealogică, acordând o atenție insuficientă celorlalte metode de anchetă specifice unui subiect de istorie socială.

Mihai Mirza

Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в., Москва, Гуманитарий, 2007, 580 стр. (Diplomația rusă și ucraineană în relațiile internaționale din Europa la mijlocul secolului al XVII-lea, Moscova, Editura Humanity, 2007, 580 p.).

Mijlocul secolului al XVII-lea, pe lângă elementul de criză semnalat în relațiile dintre statele europene, reprezintă în același timp și o nouă etapă în evoluția relațiilor

internaționale în Europa Centrală și de Sud-Est, etapă jalonată, într-o mare măsură, de hotărârea Radei de la Pereiaslav din ianuarie 1654 privind trecerea lui Bogdan Hmelnițki și a întregii Oști Zaporojene sub „mâna înaltă” a țarului. Hotărârea cazacilor modifica substanțial raportul de forțe în această parte a Europei, „problema ucraineană” determinând pentru o perioadă îndelungată relațiile dintre marile puteri ale timpului. În acest context, este absolut explicabil faptul că subiectul în discuție s-a aflat și se va afla în continuare în atenția istoricilor, atât sub aspectul investigațiilor monografice, cât și sub aspectul depistării și publicării surselor istorice inedite, care se mai află în diferite arhive europene.

În acest context, volumul *Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в.*, Москва, Издательство Гуманитарий, 2007, 580 стр. (*Diplomația rusă și ucraineană în relațiile internaționale din Europa la mijlocul secolului al XVII-lea*, Moscova, 2007) se impune, așadar, printr-o problematică foarte actuală, prin faptul că apare sub egida a două remarcabile instituții științifice din Rusia – Academia de Științe a Rusiei (Institutul de Slavistică și Institutul țărilor Asiei și Africii) și Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov”, dar și prin antrenarea unui număr de 11 renumiți istorici din Rusia, Austria, Danemarca și Suedia pentru pregătirea celor zece capitole ale actualului volum de documente. Tomul de față, alături de izvoarele cunoscute, include surse istorice inedite nu numai din arhivele din Rusia, ci și din arhivele altor state europene.

Volumul se deschide cu o scurtă *Introducere* în limbile rusă și engleză, în care cititorul este informat că tema este realizată în cadrul Proiectului internațional INTAS: *Diplomația rusă și ucraineană în Europa: anii 50 ai secolului al XVII-lea*. În continuare, este formulat scopul proiectului, se atenționează asupra faptului că problema în discuție este studiată insuficient și o mare parte din sursele istorice încă nu sunt cunoscute specialiștilor. În sfârșit, se menționează că aria geografică a documentelor publicate este largită considerabil în comparație cu colecțiile de izvoare anterioare.

Primul capitol, *Rusia și Suedia la mijlocul secolului al XVII-lea*, este structurat în două părți: *Materiale de arhivă rusești privind relațiile ruso-suedeze la mijlocul secolului al XVII-lea* și *Izvoare privind negocierile ruso-suedeze în anii 1655-1657*.

Prima parte începe cu o scurtă prezentare (p. 9) a actelor publicate, după care urmează 14 documente și materiale inedite din fondurile Arhivei de Stat a Actelor Vechi din Rusia (ASAVR) cu notele explicative necesare. Primele două documente se referă la misiunea curierului rus K. Ivlev din vara-toamna anului 1655 la regele Suediei, Carl Gustaff, pentru a-i înmâna o scrisoare din partea țarului Alexei Mihailovici. Raportul (Статейный Список) întocmit cu acest prilej de curierul țarului ne informează laconic despre negocierile purtate și audiența avută la rege. Următoarele două documente se referă la misiunea lui Afanasie Nesterov trimis la generalul suedez, contele Magnus Gabriel Delagardi. Raportul acestuia (septembrie 1655) ne oferă date despre negocierile purtate cu diferite persoane (Magnus Gabriel Delagardi, colonelul Jan Ulbreht și Hriștop, vicestăru de Breslov), care au semnalat numeroase probleme controversate existente în relațiile dintre Rusia și Suedia în legătură cu operațiile militare din Polonia, cum ar fi: dorința unei părți a șleahței poloneze de a accepta supunerea față de Rusia, fuga locuitorilor din regiunile ocupate de trupele ruse în timpul războiului cu Polonia, cucerirea unor orașe de către trupele rusești, predarea fără luptă a câtorva localități

poloneze, jaful orașelor cucerite din ținutul Breslov, încercările nereușite de a se stabili o linie de demarcație între trupele ruse și suedeze sau atitudinea lui Jan Radziwill, care, în opinia solului rus, „provoacă ceartă” între țar și rege prin faptul că se intitulează hatman al Marelui Cnezat Lituanian, în timp ce acesta, inclusiv capitala Vilno, „a dăruit Dumnezeu să fie luate” de „măria sa țarul” (p. 17-23).

Următoarele documente, nr. 5-13, prezintă negocierile ruso-suedeze de la sfârșitul anului 1655 și începutul anului următor purtate la Moscova. Seria se deschide cu *Instrucțiunile* primite de reprezentanții Rusiei, care trebuiau să-i impresioneze pe suedezi cu relatarea despre cuceririle trupelor ruse în Polonia și Lituania (p. 23-24). Urmează o serie de fragmente din *Raportul* solilor suedezi din care aflăm (însemnarea din 23 decembrie 1655) despre cererea lor de a reconfirma pacea ruso-suedeză în condițiile acceptate la Stolbovo (1617). Totodată, este exprimată intenția de a forma o coaliție suedezo-rusă îndreptată împotriva Poloniei. Apoi, sunt amintite numeroasele încălcări de către partea rusă a privilegiilor comerciale ale negustorilor suedezi, fixate în tratatele anterioare semnate cu Rusia (p. 25-29). Din însemnarea făcută la 2 ianuarie 1656 observăm că negocierile cu Rusia evoluau într-un climat destul de tensionat. Suedia era învinuită de faptul că regele Carl Gustaff, văzând succesele rușilor în războiul cu Polonia și trecerea unor întinse regiuni din Polonia și Marele Cnezat Lituanian sub controlul Rusiei, a început operațiile militare împotriva Poloniei, oprind, prin aceste acțiuni, înaintarea trupelor ruse și determinându-l pe Jan Radziwill să treacă de partea Suediei (p. 34-35). Celelalte informații ale solilor suedezi se referă, de asemenea, la semnalarea discordiilor cu partea rusă pe diferite probleme, respectiv: nemulțumirea Moscovei față de faptul că partea suedeză nu respectă titulatura țarului, ostașii suedezi sunt învinuiți de faptul că jefuiesc localitățile ocupate de ruși, iar Suedia era acuzată de faptul că, în pofida înțelegerii cu Rusia din anul 1655, a început războiul împotriva Poloniei.

Deosebit de importante sunt informațiile referitoare la negocierile suedezo-ucrainene, prilej cu care Suedia era din nou acuzată că a solicitat ajutor de la Ivan Zolotarencu și că îl cheamă la supunere pe Bogdan Hmelnițki. Din materialele publicate, aflăm că diacul de la Departamentul solilor, Almaz Ivanov, a recunoscut că adresa lui Ivan Zolotarencu a fost, în realitate, o provocare, prin care țarul ar fi dorit să afle adevăratele intenții „prietenești” ale regelui suedez (p. 38). Cât îl privește pe Bogdan Hmelnițki, suedezi au răspuns că el singur s-a adresat regelui cu rugămintea să fie primit ca supus, afirmând că, în caz de refuz, va trece, ca și mai înainte, sub ascultarea regelui polon (p. 36). Aceasta este una din primele informații cunoscute, fixată de solii suedezi la 11 martie 1656, despre intențiile lui Bogdan Hmelnițki de a refuza supunerea față de țar, de a trece sub suzeranitatea Suediei sau de a reveni sub suzeranitatea Poloniei, ceea ce atestă limpede că intențiile sale de a îmbunătăți situația Ucrainei, trecând sub protecția țarului, nu s-au realizat. Această informație nu a fost contestată de ruși în sensul că ar fi vorba tot de o provocare, special organizată, pentru a afla adevăratele intenții ale Suediei față de Rusia.

Evidentele contradicții dintre Rusia și Suedia nu au putut fi soluționate în cadrul negocierilor. Către începutul lunii mai 1656 tratativele au intrat în impas. Țarul a luat hotărârea de a merge să-și apere posesiunile cucerite în Polonia și în Lituania, iar solii suedezi s-au pomenit în situația de a fi prizonieri de război.

Partea a doua a capitolului se referă la negocierile suedezo-ruse din 1655-1656 și începe cu o *Introducere* în limba engleză, după care urmează 22 de documente din arhivele din Stockholm, publicate în limba în care au fost concepute, multe dintre ele fiind însoțite de traduceri în limba rusă.

Seria documentelor este deschisă de *Memoriul* secret, din 3 iulie 1655, înmănat soliei suedeze conduse de Gustav Bielke, care formula principalele obiective ale acesteia: să elucideze atitudinea Rusiei față de acțiunile militare ale Suediei în Polonia și să stabilească în ce măsură Rusia era gata de acțiuni militare comune cu Suedia; în cazul în care partea rusă refuza asemenea acțiuni, solia trebuia să se limiteze numai la reconfirmarea prieteniei cu Rusia, să discute problema liniei de demarcație dintre trupele suedeze și ruse și să obțină ca niciuna dintre părți să nu semneze pace separată cu Polonia (p. 58-62). Foarte repede însă, obiectivul principal al soliei suedeze a fost modificat. Printr-un nou *Memoriu* secret, din 7 iulie 1655, Carl Gustaff cerea de la solii săi concentrarea întregii atenții la clarificarea poziției țarului privind problema acțiunilor militare comune împotriva Poloniei, trasarea liniei de demarcație dintre Suedia, Polonia și Rusia. În același timp, solii erau opriți în mod categoric să semneze vreo înțelegere la Moscova, ei urmând numai să clarifice poziția Rusiei pe problemele indicate (p. 62-63).

Deosebit de importante sunt și documentele nr. 3-6, publicate în limba latină și însoțite de rezumate în limba engleză. Prin aceste acte, pentru credința și ajutorul militar acordat regelui Carl Gustaff de către o parte a nobilimii lituaniene și de Jan Radziwill, se garanta autonomia Lituaniei și menținerea statutului politico-juridic de care aceasta a beneficiat în cadrul Republicii Polone (p. 64-70).

Negocierile solilor suedezi, începute la 23 decembrie 1655, la Moscova, au fost blocate de pretențiile rușilor, dat fiind că titulatura țarului din scrisorile regelui nu este completă. Din această cauză, la 10 ianuarie 1656, solii suedezi informau Consiliul de Stat că țarul nu a primit scrisoarea regelui suedez care solicita confirmarea „păcii veșnice”. Solii suedezi se opuneau cu înverșunare frazei din titulatura țarului, precum că el este stăpân al „pământurilor din Răsărit și din Apus”, interpretând-o în sensul că sub această formulă se poate ascunde pretenția de răspândire a puterii țarului atât de departe cât el va considera necesar. Politica dură a Moscovei privind titulatura țarului trebuia să provoace solilor, după cum afirmă ei înșiși, dorința de a părăsi Rusia. Conștientizând acest fapt, suedezii consideră necesar că trebuie să aștepte aici, la Moscova, desfășurarea evenimentelor, continuându-și misiunea diplomatică (p. 74-77).

Ceva mai târziu, unul dintre membrii soliei suedeze, Philip von Krusenstiern, apreciind situația Rusiei ca fiind dezastruoasă (țara este ruinată, locuitorii sunt loviți de boli, armata este slabă, majoritatea ofițerilor sunt incompetenți), propunea regelui Carl Gustaff o altă soluție: trupele suedeze să se apropie de hotarele Rusiei. Aceasta, în opinia lui von Krusenstiern, l-ar determina pe țar să trimită soli la rege și l-ar sili să primească condițiile părții suedeze (p. 78-79).

Câteva acte arată și poziția regelui Carl Gustaff vizavi de negocierile cu Rusia. Astfel, la 24 ianuarie 1656, el trimitea lui Gustav Bielke noile instrucțiuni referitoare la titulatura țarului, pentru a continua cu succes negocierile. Totodată, îi recomanda să se înțeleagă în privința liniei de demarcație, dintre trupele rusești și suedeze aflate pe teritoriul Poloniei și Lituaniei, linie care însă nu trebuia să-i afecteze pe cazaci, pe care regele îi privea „ca pe un stat deosebit”. În același timp, solii trebuiau să-l informeze pe

țar despre intenția declarată a cazacilor de a trece sub puterea regelui suedez, dar cu precizarea că cererea lor n-a fost primită fiindcă regele nu admite existența lor în calitate de stat independent, ci îi recunoaște doar în limitele confederației în care ei au intrat cu țarul (p. 80-83). Pe 29 ianuarie 1656, într-o depeșă adresată țarului, regele Suediei revenea la problema posesiunilor lui Jan Radziwill din Lituania, care a trecut sub suzeranitatea regelui, dar teritoriile sale au fost ocupate de trupele ruse, propunând ca, după încheierea păcii cu Rusia, să se stabilească „hotarul pământurilor cucerite” (p. 83-85). În ziua următoare, regele se adresa iarăși lui Bielke, solicitând negocierea liniei de demarcație, iar dacă nu reușește, să sublinieze în fața Moscovei că Suedia nu este împotriva încheierii unei alianțe defensive cu Rusia pentru apărarea teritoriilor pe care cele două state le-au dobândit în timpul acestui război. Scopul suprem era însă, sublinia regele, menținerea cu orice preț a prieteniei cu Rusia (p. 94-96).

Cu toate acestea, negocierile suedezilor la Moscova au suferit un eșec, căci problemele existente între cele două părți nu au putut fi soluționate, situație ce a fost consemnată în Procesul verbal din 11 și 14 martie 1656 (p. 96-108). În acest document se regăsește, foarte interesantă de altfel, aprecierea făcută de Bielke asupra situației cazacilor: „Măria sa regele s-a atârnat întotdeauna față de cazaci ca față de un popor liber, care numai temporar s-a împăcat și a încheiat înțelegere cu Măria sa țarul” (p. 106).

Relatările ulterioare ale solilor suedezi din Moscova sunt și mai pesimiste. Rusia nu intenționa să se împace cu Suedia, iar la 20 martie 1656 Bielke semna la mari pregătiri militare în Rusia, bănuind că ele ar putea fi îndreptate împotriva Suediei (p. 108-123), bănuială care s-a adevărat întru totul. La 10 iulie 1656, Bielke informa Consiliul regal despre arestarea lor (p. 123-126), iar un an mai târziu același sol comunica regelui despre condițiile insuportabile din prizonieratul moscovit (p. 126-129). Ultimul document publicat din acest capitol este o scrisoare a lui Bielke, din 31 iulie 1656, adresată regelui Suediei, prin care îl informa că prin intermediul pristavului, care era permanent pe lângă ei, a primit o propunere neoficială de a se adresa țarului cu rugămintea ca acesta să solicite regelui trimiterea unor noi clauze privind viitorul tratat de pace dintre cele două state (p. 130-132).

Capitolul al II-lea, *Relațiile ruso-poloneze în anii 50 ai secolului al XVII-lea*, începe cu o scurtă prezentare a surselor publicate, subliniindu-se importanța și noutatea informației documentare oferite (p. 137-139). Capitolul este structurat în patru părți și se încheie cu *Note explicative*.

Prima parte, *Materiale privind negocierile ruso-poloneze*, este cea mai voluminoasă și cuprinde materiale și documente ce țin de tratativele de la Vilno din anul 1656. Sunt publicate *Instrucțiunile* (10 iulie 1656), deschisă (Большой наказ-instrucțiunea mare) și secretă (Тайный наказ), după care trebuia să se conducă la negocieri solia rusă, în frunte cu Nikita Odoevski; secțiunea deschisă cuprinde dispoziții privind organizarea congresului de pace și posibila procedură de lucru, și, de asemenea, cuvântarea solilor cu indicarea cauzelor care l-au determinat pe Alexei Mihailovici să înceapă războiul împotriva Poloniei, iar ulterior, acordul de a începe negocierile de pace. Secțiunea secretă a *Instrucțiunilor* cuprinde proiectul tratatului propus de Rusia, posibilul refuz al polonilor de a-l accepta și eventualele argumente pe care trebuiau să le invoce solii ruși pentru a-i convinge pe delegații poloni să accepte clauzele propuse de Moscova. Din textul acestui proiect se reliefează limpede că Rusia se prezintă drept apărătoarea

Ortodoxiei; chiar și războiul început împotriva Poloniei este prezentat ca o pedeapsă a acesteia pentru persecuțiile la care a fost supusă biserica greacă. Între alte clauze ale conflictului ruso-polonez trebuie menționate acelea care se referă la titulaturile țarului și regelui, la orașele cucerite de trupele ruse sau care s-au supus de bună voie Rusiei, dorința țarului de a deveni și rege al Poloniei, pretenția părții ruse referitoare la plata de către Polonia a sumei de 1.700.000 de ruble, bani care ar constitui suma cheltuită în legătură cu operațiile militare purtate de ruși. De asemenea, Rusia intenționa stabilirea hotarului pe râul Bug, Bogdan Hmelnițki să rămână cu Rusia, iar cazacii să nu mai fie atacați de polonezi etc. (p. 139-146). În continuare, sunt publicate cele mai importante, în opinia editorului, fragmente din *Raportul* (14 iulie-27 octombrie 1656) lui Nikita Odoevski. Acestea fac referire la negocierile de la Vilno, mijlocite de solii împăratului Ferdinand al III-lea. Materialele publicate atestă tendința țarului de a dobândi Marele Cnezat Lituanian și chiar întreaga Republică, sperând să obțină coroana regală, dacă nu imediat, cel puțin după moartea regelui Jan Cazimir. Foarte interesantă este și informația solului rus, fixată pe 20 august 1656, în care solii poloni îi atenționează pe ruși de bunele relații ale lui B. Hmelnițki cu principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczi al II-lea, și cu regele Carl Gustaff al Suediei, fiind posibilă chiar o supunere a hatmanului ucrainean față de ultimul, informație contestată însă de ruși, care susțineau că hatmanul și cazacii s-au supus țarului pe vecie și slujesc lui cu „inimile bucuroase” (p. 155).

Totodată, cu acest prilej se remarcă și poziția Rusiei în problema *Unirii* religioase, aceasta cerând lichidarea ei, argumentându-și cererea prin aceea că *Unirea* nu este o credință, ci o serie de născociri ale oamenilor răi, care s-au lăsat de legea grecească (p. 156, 177-178). De fapt, aceeași opinie o avea și Bogdan Hmelnițki, care și-o exprimase într-una din clauzele trimise țarului pentru a fi inclusă în viitorul tratat de pace cu Polonia (p. 203-204).

Problema ucraineană a stat permanent în atenția delegaților. Polonezii au cerut revenirea cazacilor sub controlul lor, dar cererea le-a fost respinsă categoric de către solii ruși. Printre argumente se invoca și faptul că Rusia nu poate ceda Oastea Zaporojană fiindcă ea „s-ar da” imediat turcilor, tătarilor ori suedezilor și, unindu-se cu ei, vor ruina Rusia și Polonia (p. 158-165).

Raportul lui Nikita Odoevski mai informează că, la 24 septembrie 1656, solii polonezi au comunicat rușilor că principele transilvănean Gheorghe Rákoczi se înțelege cu domnul Moldovei, cu hanul Crimeei și cu hatmanul cazacilor referitor la împiedicarea accederii țarului la Coroana polonă, fiindcă numele lui este „faimos și îngrozitor” și, în cazul alegerii sale, Moldovei, Ucrainei, Hanatului Crimeei le va fi „strâmtoare”. Răspunsul solilor ruși s-a referit numai la cazaci, fiind exprimată încrederea că ei nu se vor lăsa de „măria sa țarul” (p. 171).

Conform unui material din august 1656, traducătorul rus Vasile Bauș era informat de mediatorii austrieci despre poziția lui Bogdan Hmelnițki, care, văzând că polonii își vin în fire și că suedezii sunt înfrânți peste tot, s-ar fi adresat regelui polon cu promisiunea de a-l sluji împotriva tuturor neprietenilor. Cu acest prilej, solii austrieci au creionat și un semnificativ portret politic lui Bogdan Hmelnițki: „așa este acel om, ba Moscovei, ba suedezilor, ba polonilor vrea să slujească și se învârtă ca morișca după vânt, și nimic nu-i de mirare în aceasta, în tinerețe s-a învățat de la iezuiți să facă asemenea isprăvi” (p. 194).

Documentele nr. 4-17 cuprind corespondența țarului Alexei Mihailovici cu Nikita Odoevski, conducătorul delegației ruse la negocierile de la Vilno, scrisori ce reflectă poziția acestuia în problemele discutate, cu instrucțiunile aferente etc. (p. 196-207).

Partea a doua a acestui capitol, *Documente privind alegerea solilor din partea șleahței lituaniene în timpul negocierilor de la Vilno*, conține doar două acte, însă extrem de semnificative. Ele atestă intenția țarului de a rezolva problema lituaniană în favoarea sa cu ajutorul reprezentanților șleahței lituaniene. Conform poruncii țarului, în unitățile administrativ-teritoriale (*poveturi*) din Marele Cnezat Lituanian ocupate de trupele ruse, au fost organizate „alegeri”, în urma cărora au fost desemnați câte doi delegați pentru fiecare unitate. Acești reprezentanți, în număr de 18, au fost aduși la Vilno pentru a declara delegațiilor poloneze și austriece că ei nu doresc ca țarul să cedeze Poloniei teritoriul Lituaniei (p. 208). Totuși, efortul țarului nu a fost încununat de succes, căci delegaților de mai sus nu li s-a recunoscut niciun fel de împuternicire, așa încât ei nu au fost acceptați la negocieri nici de către polonezi, nici de mediatorii austrieci.

În partea a treia, *Relațiile guvernului rus cu hatmanul Wincenty Korwin Gonsiewski*, sunt publicate 11 documente din perioada 9 august-29 septembrie 1656, cuprinzând corespondența țarului și a unor demnitari ruși cu hatmanul lituanian de mai sus. Țarul căuta să îl atragă de partea sa, promițându-i garantarea credinței, libertății și onoarei (p. 212). Cu toate acestea, hatmanul W. Gonsiewski, în scrisoarea din 29 septembrie 1656, arată că a fost împuternicit de rege doar să negocieze cu țarul unirea forțelor militare împotriva dușmanului comun (p. 214 și p. 216). Un interes deosebit îl prezintă depeșa porucicului Danilo Ilifov din aceeași lună, prin care se comunica faptul că a fost informat de hatmanul lituanian W. Gonsiewski că principele Rákóczi întreține legături cu domnul Moldovei, cu hanul Crimeei și cu „cerkeșii” zaporojeni pentru ca țarul să nu fie ales și rege al Poloniei. În continuare, porucicul nominalizat arăta că trebuie cugetat cum ar putea fi „rupt acel gând” al lor, pentru ca dușmanii de mai sus să nu se unească până când polonii și rușii nu vor isprăvi războiul cu suedezii. Din acest motiv, W. Gonsiewski propunea țarului să caute o cale de rezolvare a problemei și să nu își cruțe vistieria în ce îl privește pe domnul Moldovei, una dintre soluțiile oferite fiind ademenirea hanului pentru ca acesta să-l înlăture pe domnul ostil al Moldovei și să instaleze un alt domnitor în locul său. Această măsură, în opinia lui W. Gonsiewski, ar fi distrus spiritul de unitate dintre Transilvania, Moldova, Ucraina și Crimeea. Totodată, din aceeași depeșă aflăm că tributul plătit Porții de către domnul Moldovei era de 8.000 de zloți polonezi (p. 214-215).

În sfârșit, partea a patra, *Materialele misiunii lui Afanasie Nesterov la regele Jan Cazimir*, conține doar două surse. Unul dintre aceste izvoare, *Raportul* lui A. Nesterov, a fost publicat doar fragmentar. La 17 septembrie 1656, Afanasie Nesterov se afla în târgul Camenița, unde era informat despre tratatul încheiat de Gheorghe Rákóczi cu Ucraina, Moldova și Muntenia (p. 218). Este cunoscut textul tratatului dintre principele transilvănean și hatmanul ucrainean, semnat la Alba-Iulia în ziua de 7 septembrie 1656. Trebuie precizat că asemenea tratate, care îl repetă cuvânt cu cuvânt pe cel de mai sus, au fost încheiate cu Moldova și cu Țara Românească (a se vedea *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratatate*, Alcătuitor I. Eremia, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. 229). Mai târziu, la 25 octombrie, Afanasie Nesterov a fost

primit în taină, la ora trei noaptea, de către regele Jan Cazimir. Din cele relatate de regele polon, se reține informația că suveranul suedez avea soli la sultan, la hatmanul ucrainean, la principele transilvănean și la domnul Moldovei (p. 224).

Capitolul al III-lea, *Relațiile Habsburgilor cu Rusia și Ucraina în timpul crizei internaționale de la mijlocul secolului al XVII-lea*, cuprinde o scurtă introducere, 21 de documente din perioada 1654-1659, în mare parte inedite, din Arhivele din Viena, și *Notele explicative* de la sfârșitul capitolului. Documentele sunt publicate în limba originalului: rusă, italiană, latină și germană, iar actele în ultimile trei limbi sunt însoțite de scurte rezumate în limba rusă. Dintre documentele mai importante, menționăm *Instrucțiunea* inedită, din 7 iunie 1655, dată solilor Allegretto de Allegrettis și Johanno Theodoro Lorbacher, trimiși în misiune la Moscova și care, dintr-un anumit unghi de vedere, expune cercul de interese ale Curții de la Viena privind Polonia și Moscovia [Moscovia era numele sub care, de regulă, Rusia era cunoscută în Occident - n. I.E.] (p. 234-236). La 18 ianuarie 1656 solii întocmeau o relatare despre mersul negocierilor de la Moscova (p. 239-243), iar un an mai târziu, Allegretto de Allegrettis prezenta un *Raport* mai detaliat despre misiunea îndeplinită (p. 255-263). Actul din 6 septembrie 1655 atestă tendința unor forțe politice poloneze de a căuta noi aliați în lupta împotriva Rusiei, mizând și pe Casa de Austria, căreia i se propunea ca la tronul polonez să fie ales un reprezentant al dinastiei de Habsburg. Propunerea nu este însă acceptată de consilierii imperiali, Curtea de la Viena pledând doar pentru medierea tratativelor ruso-poloneze (p. 236-239). Negocierile de la Vilno și-au găsit reflectare și într-un *Proces verbal* alcătuit de mediatorii austrieci în noiembrie 1656. Datele oferite corespund, în general, cu informațiile pe care le aflăm și din sursele rusești (p. 243-247).

O altă direcție a politicii externe a Casei de Austria era Ucraina. Pentru clarificarea situației de aici, a fost trimis arhiepiscopul Petru Parcevič, care, conform *Instrucțiunilor* primite la 10 ianuarie 1657, trebuia să elucideze esența conflictului dintre cazaci și poloni și să încerce împăcarea celor două părți (p. 253). Bogdan Hmelnițki a răspuns pozitiv la propunerea de mediere a Curții de la Viena (p. 263-264). Rezultatele acestei misiuni diplomatice sunt inserate în *Raportul* lui Christophorus (Xristofori) Marianowik din august 1657 (p. 264-268), act care amintește și soli moldoveni ce se aflau în misiune la hatmanul ucrainean.

Între documentele acestui capitol sunt de reținut două acte inedite: scrisoarea regelui Jan Cazimir către țarul Alexei Mihailovici din 11 octombrie 1657 (p. 276-278) și relatarea lui Lorenzo de Curelich, reprezentantul lui Ferdinand III, despre vizita sa la solii transilvăneni și ruși, care se aflau la Viena (p. 300-302).

În capitolul al IV-lea, *Relațiile Rusiei cu Brandenburgul în anii 50 ai secolului al XVII-lea*, sunt publicate 11 documente (fragmente din *Instrucțiuni* și *Rapoarte*) din Arhiva de Stat a Actelor vechi din Rusia (aprilie 1656-aprilie 1657). Aceste surse reflectă relațiile diplomatice dintre cele două părți, care erau îndreptate spre menținerea păcii, având o pronunțată orientare antisuedeză. Documentele publicate sunt însoțite de un scurt studiu introductiv și de *Notele explicative* de rigoare (p. 311-340).

Capitolul al V-lea, *Principatul Transilvania în timpul conflictului ruso-polon pentru Ucraina din anii 50 ai secolului al XVII-lea*, include un număr de 26 de documente din anii 1654-1657. Actele publicate, inclusiv cele inedite, reflectă relațiile Transilvaniei cu Ucraina (11 documente), cu Rusia (8 documente) și cu Polonia (2

documente). Încă trei acte se referă la relațiile Rusiei cu Ucraina, unul reflectă raporturile Moldovei cu Hanatul Crimeei și un altul conține știri curente din anul 1656.

Primele acte publicate în acest capitol sunt două depeșe ale regelui Jan Cazimir, din 8 martie și 3 mai 1654, prin care Gheorghe Rákoczi era anunțat de trecerea lui Bogdan Hmelnițki de partea țarului și despre demersurile diplomatice ale Poloniei față de Imperiul Otoman și Hanatul Crimeei. Cu acest prilej, domnul Moldovei era arătat între aliații regelui polon și se solicita sprijinul militar al principelui în lupta împotriva cazacilor (p. 342-343). În același timp, prin scrisorile din 9 februarie și 22 martie 1656, B. Hmelnițki își exprima speranța menținerii unor relații de prietenie cu Gheorghe Rákoczi, cât și intenția de a trimite soli la acest principe (p. 344-345). Alte două scrisori, din 5 și 6 iulie 1656, semnate de Andrei Grec și, respectiv, Bogdan Hmelnițki, îl anunțau pe Gheorghe Rákoczi în legătură cu plecarea solului transilvănean Gheorghe Racz din Cighirin spre Moscova (p. 347-348).

Următoarele două acte țin de constituirea alianței ofensive și defensive, numită „*confoederationis*”, dintre Transilvania, Ucraina, Moldova și Țara Românească. Este vorba de textul jurământului lui B. Hmelnițki de a fi fidel acestei alianțe și de textul tratatului din 7 septembrie 1656 amintit și mai sus (p. 348-350). De asemenea, este publicat *Universalul* hatmanului ucrainean, din 31 decembrie 1656, adresat cazacilor, pe care îi trimite în ajutorul lui Gheorghe Rákoczi, și scrisoarea de garanție a principelui transilvănean, prin care acesta promitea să respecte toate drepturile și privilegiile cazacilor în cazul în care va deveni rege al Poloniei (p. 354-355).

Un interes deosebit prezintă *Instrucția* lui Gheorghe Rákoczi dată solului său, Francisco Sebesi, la 18 aprilie 1657, care a fost trimis împreună cu solii suedezi, prin Moldova, la hatman și la han. Conform acestei *Instrucții*, solul transilvănean urma să plece din Moldova însoțit de solii domnului Gheorghe Ștefan. Scopul soliei era să asigure alianța tătarilor împotriva Rusiei și Poloniei (p. 355-357).

Sunt publicate și câteva fragmente din *Agenda* lui Francisco Sebesi privitor la misiunea sa diplomatică, în care se arată că în momentul sosirii lui la Cighirin, aici se afla o solie din Rusia care a cerut de la hatman ruperea alianței cu Transilvania și cu Suedia, organizarea unei expediții împotriva Moldovei și Țării Românești, cucerirea Transilvaniei și continuarea operațiilor militare împotriva Poloniei, cerere respinsă categoric de Bogdan Hmelnițki (p. 361). Un alt fragment din aceeași *Agendă* indică modul în care cazacii vedeau statutul politico-juridic al Ucrainei, aspect exprimat de Ivan Vâgovski în momentul în care solii ruși și-au arătat nemulțumirea că Bogdan Hmelnițki promovează o politică externă proprie și că hatmanul nu vine în persoană la Moscova pentru negocieri, ci își trimite doar solii. Acestor pretenții Ivan Vâgovski le-a răspuns că așa cum „țarul este țar în țara sa, așa și hatmanul este același rege sau cneaz, în țara sa”.

Intrarea trupelor aliate lui Gheorghe Rákoczi în Polonia nu corespundea intențiilor țarului, așa încât acesta din urmă, prin scrisoarea din 29 mai 1657, cerea polcovnicului de Kiev să își retragă detașamentul de cazaci din Polonia (p. 358-359). Evident că și principele Transilvaniei înțelegea că intenția sa de a obține coroana Poloniei venea în contradicție cu politica Rusiei. De aceea, la 12 iunie 1656, Gheorghe Rákoczi se adresa țarului cu o depeșă în care îl asigura de prietenia sa (p. 345). La Moscova erau trimiși solii săi Gheorghe Racz și Daniel Tövissi care, conform *Instrucțiunii* din 12 iunie

1656, trebuiau să afle și statutul politico-juridic al cazacilor, așa cum acesta era înțeles de țar: „cazacii sunt considerați în calitate de supuși sau de aliați?” (p. 347).

Prietenia lui Gheorghe Rákoczi a fost acceptată de către țar (scrisoarea din 2 octombrie 1656) și pentru întărirea ei acesta din urmă îl trimite la principe pe solul Grigore Volkov. În *Instrucțiunea* dată acestuia găsim și răspunsul la întrebarea formulată mai sus: țarul considera că B. Hmelnițki cu Oastea Zaporojeană, cu orașele și locurile „sau dat în supunere veșnică” (p. 353). Cu toate că țarul cerea solului său să plece cât mai curând de la principe, Grigore Volkov îl părăsește pe Gheorghe Rákoczi abia după 17 ianuarie 1657, când trupele acestuia intraseră deja în Polonia. Cu toate acestea, principele Transilvaniei continua să îl asigure pe țar de prietenia sa (p. 355). Acțiunea lui Gheorghe Rákoczi în Polonia a provocat o „mare uimire” țarului (p. 358). Încercarea de a rezolva problema pe cale diplomatică nu a reușit. Solia lui Ivan Jeleabujski trimisă principelui transilvănean în vara anului 1657 nu a mai fost dusă până la capăt. Solul, conform indicației țarului, fusese trimis în *tabăra* lui Rákoczi din Polonia și nu în Transilvania, unde, în această vreme, principele se retrăsese deja (p. 361-363).

Tot în acest capitol este publicată și o scrisoare a hanului tătar către Gheorghe Ștefan, datată de editor „nu înainte de 1654”, în care se cerea domnului Moldovei să trimită oameni de nădejde în Polonia și Ucraina pentru a aduna informații veridice asupra situației de acolo (p. 343).

Cel de-al VI-lea capitol, *Negocierile ruso-daneze din anii 1656-1659*, cuprinde un scurt studiu introductiv, șase documente inedite din arhivele daneze și ruse referitoare la negocierile dintre Rusia și Danemarca privind încheierea alianței împotriva Suediei, precum și *Note explicative* (p. 366-419). Materialul documentar include două fragmente din *Rapoartele* solului rus Danilo Mășevski, care, pe parcursul anilor 1656-1657, a fost trimis de două ori la Copenhaga. De asemenea, aici au mai fost incluse o *Relatare* a lui Herman Kaaser despre solia sa în Rusia și scrisoarea regelui danez Frederic al III-lea din 23 august 1656, adresată țarului Alexei Mihailovici, prin care se refuza începerea operațiunilor militare împotriva Suediei. În sfârșit, editorii au mai adăugat în acest capitol *Instrucția* dată lui Hans Oldelands, ce fusese trimis pentru negocieri în Rusia, și răspunsul Moscovei la propunerile făcute de acesta. Dintre celelalte materiale, trebuie reținute informațiile despre ceremonialul de primire a solilor la curtea de la Copenhaga (p. 369-370), dar și ceremonialul de primire de la curtea rusă, văzut din perspectiva solului danez (p. 390-391). În același timp, considerăm important și faptul că, pe lângă problemele discutate ce țineau de raporturile ruso-daneze, Danemarca a manifestat interes și față de situația lui Bogdan Hmelnițki (p. 375-376). Documentele prezentate evidențiază și politica atentă a statului danez. Astfel, cu toate că în 1656 Suedia era învinuită de faptul că vrea să devină stăpâna Mării Baltice, că tulbură comerțul și că își extinde puterea în detrimentul celorlalți vecini (p. 389-390), regele Frederic al III-lea refuză să înceapă ostilitățile militare împotriva Suediei (p. 404-405), iar în anul următor Hans Oldelands propunea Moscovei semnarea unui pact antisuedez, slăbirea flotei maritime a acesteia și menținerea relațiilor comerciale ruso-daneze.

Capitolul al VII-lea, *Politica Porții față de Rusia și Ucraina la mijlocul secolului al XVII-lea*, include un succint studiu introductiv, cinci documente inedite (doar unul dintre acestea fiind editat parțial anterior) din arhivele rusești și austriece, în limbile turcă, germană și italiană, însoțite de traduceri contemporane în limba rusă, la care se mai

adaugă și *Notele explicative*. Primele două acte sunt scrisorile lui Zulfikar-aga, traducător la cancelaria sultanului. Prima scrisoare, din 27 iulie 1654, era adresată țarului Alexei Mihailovici, care era anunțat că „războinicii cazaci” de pe Don au ruinat localitatea Erikle, așa încât se cerea țarului să intervină hotărât pentru a preveni pe viitor asemenea invazii. De asemenea, țarul era informat despre intenția Porții de a-l readuce pe Muhammed-Girey la tronul Hanatului Crimeei în locul decedatului han Islam-Girey (p. 422-423). A doua scrisoare, emisă la 16 aprilie 1656, subliniază politica „prietenească și binevoitoare” a Porții față de Rusia, menționându-se că s-a poruncit și tătarilor „să nu pricinuiască nici un rău” posesiunilor țarului (p. 424-426).

Un interes deosebit îl prezintă *Relatările* rezidentului imperial la Istanbul, Simon Reniger, din aprilie-iunie 1657, care conțin informații privitoare la situația Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei, dar și la politica externă a acestora, Suediei și Ucrainei (p. 426-434). Cu acest prilej, trebuie menționat faptul că, în afară de publicarea parțială a acestor *Relatări* de către istoricul ucrainean Miron Korduba, ele sunt cunoscute în istoriografia românească încă din anul 1900 (E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, tom. III, București, 1900, p. 290-293).

Memorandul suedez din 29 mai 1657, adresat lui Muhamed al IV-lea subliniază îngrijorarea regelui în legătură cu faptul că sultanul a poruncit tătarilor să se îndrepte spre Transilvania, aliata Suediei din acea vreme. De asemenea, Poarta era informată de o mare alianță a țărilor europene (Anglia, Franța, Olanda, Ungaria [=Transilvania, n. I.E.]), pe care ar fi constituit-o Suedia, sultanul fiind invitat să participe și el, dușmanii principali fiind considerați Imperiul Habsburgilor și Rusia (p. 434-435).

Ultimul document publicat este o scrisoare a dogelui venețian Bertuccio Valiero, din iunie 1656, adresată șahului persan Abbas al II-lea, în care se arată situația grea a Republicii Venețiene din pricina îndelungatului război pe care aceasta îl purta cu turcii, motiv pentru care se propunea șahului să înceapă acțiuni militare împotriva Porții (p. 435-436).

Următorul capitol, al VIII-lea, este intitulat *Din corespondența hanilor crimeeni cu țarul rus și cu regele polonez. 1654-1658*. Publicarea documentelor este precedată de cel mai amplu studiu introductiv din acest volum (p. 438-450), în care autorul prezintă o caracteristică a situației internaționale în contextul căreia au fost redactate actele publicate, examinează formulele protocolare din ele, particularitățile lingvistice ale documentelor și veridicitatea traducerilor în limba rusă.

În continuare, sunt editate șase *gramote* (numite *mohabbat-name* și *gahed-name* în limba originalului, n. I.E.) ale hanilor Islam-Girey al III-lea și Muhamed-Girey al IV-lea adresate țarului Alexei Mihailovici, precum și două scrisori adresate de Muhamed-Girey al IV-lea regelui polon Jan Cazimir.

Gramota lui Islam-Girey al III-lea din martie-mai 1654 îl informa pe țar despre primirea solilor Sidor Lodâjenski și Alexei Ogarkov, care ar fi adus hanului „visteria” și cadourile. Cu acest prilej, hanul își manifesta indignarea față de faptul că blănurile de samur trimise nu sunt destul de late, de aceea ele nu sunt bune de nimic. Prin urmare trimiterea unor asemenea cadouri, îl dojenea hanul pe țar, nu sunt în concordanță „cu frăția și prietenia” noastră. În același timp, țarul era atenționat în legătură cu atacarea posesiunilor otomane de către „războinicii cazaci” de pe Don, hanul amenințând că, dacă țarul nu va lua măsuri hotărâte pentru a-i potoli, tătarii vor întreprinde singuri acțiuni

represive împotriva lor. De asemenea, hanul ridică și problema existenței statului musulman al lui Omat-Muhammeddin de lângă râul Terec, ai cărui locuitori mergeau de veacuri la „cercheși” și în Crimeea. Acum însă, în afară de cetatea veche care era acolo, rușii au mai construit una nouă, ceea ce împiedica mișcarea liberă a locuitorilor din statul musulman, fapt ce a stârnit nemulțumirea hanului (p. 450-452).

Următorul document, din 19 octombrie 1654, este adresat țarului de noul han Muhammed-Girey al IV-lea. Acesta din urmă refuza propunerea Moscovei de a se alia împotriva Poloniei, invocând că tătarii au încheiat pace cu regele și nu au motive să o încalce. Totodată, se solicita țarului să trimită la timp „vistieria” și cadourile și să ia măsuri adecvate împotriva cazacilor de pe Don (p. 453-455). Abia în primăvara anului 1657 hanul propunea o alianță țarului rus, dar îndreptată împotriva Suediei și Ardealului. Editorul și traducătorul documentului, cunoscutul istoric Sagit Faizov, a tradus eronat termenul *Erdel* din documentul original, prin *Ungaria*. *Erdel* este numai *Transilvania*, termenul desemnând, și într-un caz și în altul, „țara de peste păduri”, nicidecum *Ungaria*. Semnificativ apare și faptul că hanul Crimeei îl numește pe principele transilvănean „*Erdel krale*” (regele Ardealului), adică principelui i se recunoaște statutul juridic de rege, dar „supus casei padișahilor otomani”, însă acesta, „eschivându-se de la o supunere mai apropiată”, s-ar fi aliat cu cazacii, chipurile, pentru a ajuta oastea suedeză, în realitate însă, „regele Ardealului” vrea să devină și rege al Poloniei. De asemenea, hanul nu uita să amintească iar de „războinicii cazaci” de pe Don, care săvârșeau incursiuni împotriva posesiunilor tătărăști și otomane (p. 462-464).

Prin gramota din septembrie-octombrie 1657, hanul informa Moscova despre campania reușită împotriva „regelui Ardealului”, repeta cererile referitoare la „visterie” și cadouri și atenționa din nou asupra comportamentului războinic al cazacilor de pe Don (p. 465-468).

Un interes deosebit prezintă actul emis de han la 23 mai 1658, în care sunt respinse pretențiile țarului de a se intitula stăpân al „Apusului și Răsăritului”, dar și al „cazacilor nipreni”. În opinia hanului „acei cazaci nipreni sunt un stat aparte”, căci „au refuzat să rămână sub ascultarea regelui polon [...] cum au fost o mie de ani”; în plus, „cazacii nu se încredințează pe sine nimănui, au tendința să-și țină singuri statul lor”. Concomitent sunt respinse și pretențiile țarului asupra Republicii Polone (p. 471-473).

Așa cum am arătat mai sus, în acest capitol se găsesc și două scrisori ale hanului Muhammed-Girey al IV-lea destinate regelui Jan Cazimir. În prima dintre ele, din prima jumătate a lunii decembrie 1654, se propunea regelui încheierea unui tratat de alianță politico-militară care să prevadă ajutor militar reciproc și libertatea comerțului. Acesta însă nu îi scutea pe poloni de trimiterea obligatorie a darurilor anuale către tătari. Hanul credea că alianța tătaro-polonă îi va determina pe cazaci să „exprime regret și căință față de declarațiile lor și să se desprindă de Moscova”, așa încât miza pe trecerea cazacilor „de partea noastră, vor exprima dorința să slujească și vor fi supuși” (p. 457-460). În cea de-a doua scrisoare adresată regelui polon, din decembrie 1655-ianuarie 1656, hanul confirma obligațiile sale de aliat și cerea ca Jan Cazimir să nu semneze pace cu Moscova, fiindcă Rusia a cucerit mai multe teritorii poloneze, „cucerește multe cetăți” și afirma că numai „cazacii <singuri> au trecut sub ascultare” (p. 461-462).

Trebuie menționat faptul că toate aceste documente sunt publicate în limba originalului, cu traducerea în limba rusă contemporană, precum și traducerea efectuată de

diecii Departamentului solilor la mijlocul secolului al XVII-lea, în cazurile în care asemenea tălmăciri au fost depistate.

În capitolul al IX-lea, intitulat *Moldova și Valahia în contextul conflictului ruso-polonez din anii 50 ai secolului al XVII-lea*, după o scurtă prezentare, temeinică, a relațiilor moldo-ruso-ucrainene, sunt publicate 20 de acte și materiale din perioada anilor 1654-1658. Dintre acestea, inedite sunt documentele cu nr. 1, 2, 4, 7 și 13. Este vorba, mai întâi, de scrisoarea țarului Alexei Mihailovici, din februarie 1654, adresată lui Gheorghe Ștefan (nr. 1), dar care nu s-a păstrat în întregime, această epistolă fiind, practic, identică cu scrisoarea din aceeași lună adresată lui Matei Basarab, care a fost publicată anterior în vol. *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV-începutul celui de al XVIII-lea*, vol. II, Moscova, 1968. Apoi, avem o traducere a scrisorii lui Gheorghe Ștefan către țar din 18 februarie 1654 (nr. 2), alta decât cea editată mai înainte în volumul numit mai sus. Tot inedite sunt fragmentul din *Interogatoriul* (Расспросные речи) lui Ioan Grigore din aprilie 1654; copia actului din 6 august 1654 (nr. 7), anterior fiind publicat originalul și *Interogatoriul* mitropolitului Ghedeon și al logofătului Grigore Neanul din 21 mai 1656 (nr. 13).

Este totuși regretabil faptul că în acest prestigios volum este publicată iarăși traducerea *inexistentei* (s. I.E.) scrisori în limba greacă din 16 martie 1656. În realitate, la Departamentul solilor traducerea s-a făcut de pe scrisoarea din 17 mai 1656, scrisă la Moscova sub dictarea mitropolitului Ghedeon și a lui Grigore Neanul, scrisoare bine cunoscută istoricilor și editată încă în anul 1933 în România de Dimitrie G. Ionescu [*Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu rușii în 1656. Contribuții la cunoașterea legăturilor noastre politice cu Rusia*, în RIR, vol. III (1933), fasc. II-III, p. 241-246; a se vedea și Ion A. Eremia, *Țara Moldovei și Rusia. Relații politice în a doua jumătate a sec. al XVII-lea*, Chișinău, Centrul Editorial Poligrafic al USM, 1993, p. 36-53]. Redactorul acestui capitol, Lidia Egorovna Semenova, în nota explicativă nr. 16 de la pagina 505, afirmă că scrisoarea mitropolitului Ghedeon și a lui Grigore Neanul a fost semnată și de Patriarhul Ierusalimului, Paisie, care atunci (adică la 16 martie 1656 – n. I.E.) se afla în Moldova, argumentându-și opinia prin referința la un studiu al doamnei Vera Tchentsova din anul 2000, studiu (Ченцова В.Г., *Источники фонда «Сношения России с Грецией» РГАДА по истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе в 50-е гг. XVII в.*, în „Русская и украинская дипломатия в Евразии: 50-е годы XVII века” М., 2000, С. 151-180) inaccesibil nouă. Dar în volumul de față, la care ne referim, publicat în 2007, doamna Vera Tchentsova scrie destul de limpede că este vorba de actul din luna mai 1656, pe care îl consideră „înțelegere a guvernului rus cu Moldova”, act pe care și-a pus semnătura și Patriarhul Antiohiei Macarie. Patriarhul Ierusalimului Paisie este amintit și el, dar în sensul corect că s-a adresat țarului Alexei Mihailovici cu chemarea de a-l primi pe Gheorghe Ștefan sub ascultare rusească și nu în sensul incorect, cum crede L.E. Semenova, că acesta și-ar fi pus semnătura pe imaginarul act în limba greacă din 16 martie 1656 (p. 507). Așadar, raționamentele L.E. Semenova privind existența unui act în limba greacă, scris la Iași, la 16 martie 1656, și semnat de mitropolitul Ghedeon, logofătul Grigore Neanul și Patriarhul Ierusalimului Paisie, nu are niciun suport documentar.

Referindu-se la articolul 4 din pretinsa scrisoare din 16 martie 1656, privind înapoierea orașelor ocupate de turci, L.E. Semenova explică că ar fi vorba de cetățile

Chilia, Cetatea Albă, Bender și Hotin, cucerite de otomani și transformate de ei în raiale și care, din punct de vedere administrativ, intrau în componența pașalâcului de Silistra (p. 504). Cât privește Hotinul, s-a știut întotdeauna că orașul a fost ocupat de turci numai după 1711, transformat în raia în anul 1715, și nu a intrat niciodată, din punct de vedere administrativ, în pașalâcul de Silistra (Ion Gumenăi, *Istoria ținutului Hotin. De la origini până la 1806*, Chișinău, Editura Civitas, 2002, p. 176-178).

Ultimul capitol al volumului de față, al X-lea, este intitulat *Documentele fondului „Relațiile Rusiei cu Grecia” (ASAVR) privind istoria diplomației ruse și ucrainene și a relațiilor internaționale în Europa de Răsărit și de Sud-Est în anii 1654-1658*, și include, după modelul stabilit, un scurt studiu introductiv, 20 de documente și *Note explicative*. Majoritatea documentelor publicate sunt inedite sau au fost editate anterior în colecții care sunt demult o raritate bibliografică. O jumătate din materialele publicate sunt *Interogatoriile* (Расспросные речи) diferitelor persoane care au sosit la Moscova cu cele mai diferite misiuni. Informațiile acestora sunt destul de prețioase, fiindcă ele, de regulă, nu reflectă punctul de vedere oficial al țării de unde au venit sau ale statelor prin care solii au trecut, ci redau situația reală sau situația informațională din aceste țări, adică ce știau locuitorii despre diferite evenimente, care era atitudinea lor față de ele, zvonurile care se răspândeau etc., toate acestea permițând guvernului rus să facă aprecierile respective din zonă pentru a promova o politică externă cât mai adecvată situației.

În acest context, apare destul de prețioasă informația mitropolitului sârb Arsenie, sosit la Moscova în martie 1654, în care se relatează despre sosirea Patriarhului Antiohiei, Macarie, în Valahia, la invitația lui Matei Basarab, pentru a-l împăca pe acesta cu B. Hmelnițki. Arsenie precizează că, la acel moment, în Valahia nu se știa de faptul că hatmanul ucrainean a trecut sub „mâna înaltă a țarului”. În virtutea modificărilor intervenite în Ucraina, credea Arsenie, patriarhul Macarie nu va mai interveni în problema negocierilor dintre cei doi, fiindcă „acum hatmanul este sub mâna și puterea” țarului (p. 509).

Prezintă interes și aprecierile făcute de către grecul Stepan Ivanov, în aprilie 1654, asupra politicii externe a lui Gheorghe Ștefan. Astfel, domnul Moldovei era discreditat și se recomanda țarului să nu creadă în vorbele domnului, ce fuseseră trimise print-un curier, referitoare la supunerea acestuia față de Rusia (p. 511).

Informația unui alt grec, Iurie Ivanov, din decembrie 1655, este prețioasă prin faptul că ne vorbește de jurământul făcut de către domnul Moldovei, cel al Țării Românești și principele Transilvaniei ca ei să fie în prietenie și unire, să nu se trădeze unii pe alții (p. 527). Așadar, putem afirma cu certitudine existența unei alianțe politico-militare între cele trei state la 1655.

În mărturiile arhimandritului Daniil, de la 22 ianuarie 1656, se citează un fragment din *Raportul* lui Gavriil Samarin. De aici aflăm că la 12 aprilie 1654 numitul arhimandrit a avut o întâlnire cu solul rus care se afla în Moldova, pe care l-a convins să nu se reîntoarcă în Valahia (încercarea anterioară din 23 martie 1654 a eșuat, Matei Basarab neprimindu-l pe Gavriil Samarin în țara sa, n. I.E.), ca nu cumva noul domn să îl predea turcilor sau tătarilor. Considerăm importantă și opinia arhimandritului referitor la statutul Valahiei: noul domn stăpânește doar în vorbe, adică formal, în realitate stăpânește

sultanul, fiindcă muntenii sunt supuși veșnici sultanului și fără porunca acestuia nu îndrăznesc să întreprindă nimic (p. 529).

În martie 1657, grecul Dimitrie Ostafiev informa Departamentul solilor despre poziția negativă a Casei de Austria față de trecerea cazacilor „sub mîna înaltă a țarului”, poziție împărtășită și de Poartă. Tot el aduce și unele cifre privind numărul trupelor transilvănene (20.000), moldovene și muntene (câte 8.000 de fiecare) care au intrat în Polonia (p. 530-531).

O altă persoană, Nicolae Mariția, venită la Moscova din îndepărtata Veneție, depunea la Departamentul solilor o scrisoare, tradusă pe 20 aprilie 1657, care, printre alte știri, conține și informația despre dorința grecilor ca țarul să fie stăpîn al Constantinopolului. Este interesantă și opinia sa vis-à-vis de alianța moldo-munteano-cazacă, despre care a fost informat de pisarul domnului Moldovei și față de care are o atitudine negativă, fiindcă, afirma el, trei stăpîni pravoslavnici au ales pe unul (adică pe Gheorghe Rákoczi II, susținut de cei trei la tronul Poloniei-n. I.E), neprieten credinței pravoslavnice, așa încât, prin aceasta, ei au comis o mare nelegiuire. Același pisar moldovean i-ar fi spus că „noi” nu așteptăm libertate de la țarul moscovit, ci de la regele suedez, care va lua Constantinopolul și va elibera neamul grecesc. Gheorghe Ștefan, mai afirma Nicolae Mariția, este „neprieten tainic al hatmanului” (p. 531-533).

Două acte, din februarie 1654 și martie 1656, conțin relatări ale starețului Arsenie Suhanov, care, în calea sa spre Muntele Athos, a trecut și prin Moldova, unde s-a întâlnit și a avut convorbiri cu domnul țării (p. 511 și p. 530).

O parte din documentele publicate în acest capitol sunt scrisori ale diferitor persoane de origine greacă, laici sau clerici, care informau Curtea de la Moscova despre evenimentele din Europa centrală și de Sud-Est. Destul de interesantă apare scrisoarea arhimandritului Daniil, din 4 noiembrie 1654, care negocia în numele regelui Suediei cu hatmanul ucrainean, ce fusese trimisă din capitala suedeză țarului Alexei Mihailovici. Printre altele, aici este expusă și opinia referitoare la esența alianței cazacilor cu țarul: „ei (cazacii - n.I.E.) au transmis toate pămînturile lor, semnând un <tratată> privind credința din neam în neam și pentru vecie și toți cazacii au depus jurămînt că prietenii țarului vor fi și prietenii lor, iar dușmanii lui vor deveni și dușmanii lor”. În aceeași scrisoare, locuitorii Valahiei și Moldovei sunt desemnați cu un singur termen „vlaho-moldovenii”, ceea ce atestă conștientizarea unității etnice a acestora de către arhimandrit (p. 512-514).

Două scrisori din august 1655 sunt semnate de Patriarhul Ierusalimului, Paisie, care, se pare, se afla la Iași, dar aduse și traduse la Departamentul solilor abia în mai 1656. În prima epistolă, el ruga țarul ca acesta să nu verse sânge creștin și să nu invadeze Moldova, care este tot o țară creștină și chiar centrul său monastic, unde a venit fiindcă are ocini în Țara Moldovei (p. 522-523). În a doua scrisoare, domnul Moldovei era prezentat ca un adevărat creștin, pașnic și liniștit, sugerându-i țarului ideea că, dacă se va adresa domnului, el, fără îndoială, va veni împreună cu toată țara lui săracă sub ocrotirea țarului (p. 525-527).

Prin scrisoarea sa, redactată la 25 mai 1658, în Galați, mitropolitul Grigore de Niceea îl informa pe patriarhul Nikon despre cererea hanului către domnul Moldovei de a-i preda pe patriarhul Macarie al Antiohiei, pe Grigore de Niceea și pe mitropolitul Ghedeon al Moldovlahiei, învinuți că au fost trimiși la Moscova de către patriarhul Partenie al Constantinopolului pentru a-l determina pe țar să se ridice împotriva tătarilor.

De asemenea, ierarhul relatează și despre ruina Galatilor și a Valahiei de către tătari și turci (p. 539-541).

O altă caracterizare negativă a lui Gheorghe Ștefan este făcută într-o scrisoare a grecului Toma Ivanov (Babalearis), adresată țarului din Reni, la 17 februarie 1655. Conform autorului scrisorii, domnul Moldovei ar fi împiedicat calea arhimandritului Damaschin, care ducea „obiectul sfânt”, spre Moscova. Din acest motiv, el este etichetat cu termenii de „trădător”, „antihrist”, învinuit că transmite scrisorile țarului și cele ale hatmanului la turci, că nu onorează Evanghelia, că este „ungur”, adică protestant, calvin și că locuitorii țării nu îl respectă. Tot aici se găsește și știrea despre o posibilă revenire a lui Vasile Lupu în scaunul Moldovei (p. 515-517). Ura nemărginită a acestui grec față de Gheorghe Ștefan și simpatia sa față de Vasile Lupu poate fi explicată prin faptul că noul domn al Moldovei „l-a jefuit și i-a luat moșia”. Într-o altă depeșă, din 9 mai 1655, T. Ivanov informa țarul despre încercarea lui B. Hmelnițki de a încheia pace cu Poarta, de divergențele dintre Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan, prilej cu care domnul Moldovei era învinuit din nou de faptul că trimite spioni în oastea rusă și ucraineană, iar știrile obținute le trimite la Poartă. Același grec mai relatează că Gheorghe Ștefan ar fi declarat turcilor că, dacă ei vor acorda scaunul lui Vasile Lupu, el se va duce la cazaci și le va fi dușman otomanilor, declarație care i-ar fi reținut pe turci de la intenția lor (p. 518-519).

Volumul se încheie cu un *Repertoriu cronologic al documentelor publicate*, în limbile rusă și engleză, un *Indice de nume* și o *Listă de abrevieri*.

Ajuns la finalul examinării acestui volum, țin să menționez că, în pofida faptului că editorii motivează lipsa unui capitol referitor la politica și diplomația Hătmăniei din Ucraina (p. 5), titlul lucrării, care conține sintagma „diplomația ucraineană”, obligă la prezența unei părți speciale consacrate acestei probleme.

Volumul nu este lipsit de unele erori tehnice, una s-a strecurat chiar pe pagina 2, rândul 5 de sus unde apare titlul „Diplomația rusă și ucraineană în relațiile internaționale din Europa la mijlocul secolului al XVIII-lea (sic! - s. I.E)”. Erorile tehnice care s-au strecurat și unele opinii preconcepute, asupra cărora am atras atenția în rândurile de mai sus, nu diminuează eforturile colectivului de autori (Elena Kobzareva, Stellan Dahlgren, Boris Floria, Iskra Schwarcz, Christof Augustynowicz, Olga Khavanova, Olga Ivanova, Michail Meyer, Sagit Faizov, Lydia Semenova, Vera Tschentsova) și nici valoarea reală, incontestabilă a volumului de documente publicat. Supuse unor analize riguroase, aceste documente vor contribui la elucidarea multor probleme privind evoluția relațiilor internaționale în Europa Centrală și de Sud-Est în anii 50 ai secolului al XVII-lea. De asemenea, trebuie menționată importanța indiscutabilă a *Notelor explicative* de la sfârșitul fiecărui capitol, care, în virtutea unor lămuriri lucide, au o valoare aparte în cadrul volumului în discuție și, chiar la o îmbinare imaginară a lor, prezintă o micromonografie a relațiilor internaționale europene de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Fără îndoială că volumul de documente prezentat va fi o sursă de referință de prima mână pentru istoricii care investighează domeniul atât de controversat al relațiilor internaționale din segmentul cronologic indicat.

Ion Eremia

Alin Mureșan, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate*, cu o prefață de Ruxandra Cesereanu, Iași, Editura Polirom, 2007, 263 p.

În istoriografia românească a ultimelor două decenii a început, mai mult sau mai puțin timid, dezbaterea asupra regimului comunist din România. Astfel se face că am putut asista la publicarea unor volume memorialistice sau a unora academice, ai căror autori au tratat teme sensibile precum: istoria Partidului Comunist Român, securitatea, colectivizarea, naționalizarea, situația bisericilor în comunism, sistemul penitenciar, dosarele personale ale unor lideri comuniști ș.a. Deși aceste progrese sunt notabile, dezbaterile pe tema comunismului românesc suferă în continuare de neputința pătrunderii în mentalul colectiv, ele rămânând în principal preocupări ale mediului academic. În plan social, în afară de supralicitarea unei teze anticomuniste infuzată de discursul politic, singurele momente în care am asistat la o firavă dezbatere publică pe această temă au fost în preajma datei la care președintele Traian Băsescu, în baza unui volum redactat de Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România¹, a condamnat ca ilegal și criminal regimul comunist românesc². În consecință, deși în anumite sfere sociale s-a scris și s-a vorbit mult despre această perioadă sau despre experiența carcerală comunistă, iar în ceea ce ne interesează despre ceea ce este numit generic „fenomenul Pitești”³ – tema cărții pe care o prezentăm –, gradul de informare a populației rămâne redus, chiar dacă aceasta este o parte din istoria României și unul din elementele identitare ale românilor ca popor, pe care trebuie să ni le asumăm.

Spre deosebire de tranziția altor state foste comuniste, cum ar fi Polonia, Cehoslovacia, Germania (Democrată) sau Ungaria, unde dezbaterea asupra trecutului sau „împăcarea cu trecutul” au devenit teme centrale, tranziția românească s-a caracterizat printr-o profundă amnezie și ambiguitate, iar cazul Piteștiului, care ar fi trebuit să fie o „piatră de aducere aminte”, este un foarte bun exemplu în acest sens. Motivul pare a fi simplu și, parțial, ușor de acceptat, deoarece Piteștiul ne oferă patru categorii de actori, fiecare implicat în mai mare sau mai mică măsură în cele întâmplate acolo: deținuții

¹ Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile (editori), *Raport Final*, București, Editura Humanitas, 2007; volumul poate fi accesat și online la adresa: http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf. În continuare: *Raport Final*.

² Discursul președintelui României, Traian Băsescu, susținut în fața camerelor reunite ale Parlamentului României, în data de 18 decembrie 2006, prin care regimul comunist român a fost condamnat drept ilegal și criminal, poate fi accesat online la adresa: http://www.presidency.ro/pdf/date/8288_ro.pdf.

³ Sintagma „fenomenul Pitești” a fost propusă de Virgil Ierunca. Alți autori au preferat alte denumiri, cum ar fi: „experimentul Pitești”, „tragedia Pitești” sau „sistem”, termen prin care autorul cărții pe care o prezentăm îl folosește pentru a exprima ceea ce s-a petrecut în închisorile comuniste de la Suceava, Târgșor, Pitești, Târgu-Ocna, Gherla, Brașov și Canal. Expresia pe care noi o vom folosi pe parcursul textului va fi „fenomenul Pitești”, alternând-o pe alocuri cu cel de „experiment”. Optăm pentru această variantă, deoarece sunt termeni deja consacrați și în primul rând pentru că suntem convinși că ceea ce s-a petrecut face parte dintr-un experiment, care s-a dorit științific, izvorât din mitologia, antropologia și pedagogia socială marxiste.

politici (victimele); deținuții politici care în urma presiunilor psihice și a supliciilor la care au fost supuși au cedat și s-au transformat din victime în „torționari”; personalul închisorii, acei torționari specializați; și echipa decizională, cei care au orchestrat și supravegheat totul. Tăcerea victimelor, a deținuților politici, este de înțeles dacă avem în vedere doar faptul că aceștia, de fiecare dată când povestesc, re trăiesc chinurile suportate în detenție și astfel sunt redeschise răni nevindecate încă. Victimele transformate în torționari refuză să vorbească, în primul rând, din cauza faptului că poartă povara și drama prăbușirii și a trădării, precum și o simbolică a slăbiciunii ființei umane. Autoritățile comuniste, prin inimaginabila violență manifestată față de deținuți, prin varietatea metodelor de tortură, umilința permanentă și perfida regizare a evenimentelor astfel încât deținuții să se tortureze reciproc, au urmărit obținerea dezbinării și șantajabilității acestora și un soi de control prin intermediul sentimentului vinovăției, dar, totodată, și macularea fiecărui deținut și disiparea responsabilității. Refuzul actorilor din tabăra regimului comunist, torționari sau decidenți, de a se căi sau cel puțin de a povesti, este lesne de înțeles. O cauză a derivei morale și politice cu care se confruntă societatea românească post-decembristă își are originea tocmai în această amnezie referitoare la epoca comunistă, precum și în lipsa unui cadru legislativ, care să creeze ocazia unei „separări a apelor” și a stabilirii rolurilor și statuturilor sociale în ceea ce îi privește pe torționari și victimele acestora.

După sfârșitul celui de-al doilea război mondial și după proclamarea Republicii Populare Române, populația a asistat la suprimarea propriilor drepturi și libertăți. Beneficiind de prezența armatei sovietice și de îndrumarea directă a consilierilor sovietici⁴, autoritățile au desființat societatea civilă și, implicit, „gândirea critică” și și-au subordonat întreaga societate, de la presă și până la Biserică, au „demască”, pedepsit, controlat și eliminat imaginarii sau realii „dușmani ai poporului”. În sensul acesta, în august 1948 a fost înființată Direcția Generală a Securității Poporului (DGSP), cunoscută drept Securitatea, iar pentru pedepsire a fost preluată de la vechiul regim rețeaua penitenciară, care a fost extinsă. La verificarea respectării ortodoxiei ideologice și la reprimarea opoziției au mai participat: Trupele de Securitate, Miliția, Parchetele, Tribunalele Militare, Spitalele de psihiatrie și nu în ultimul rând rețeaua informativă. Victimele, acești „dușmani ai poporului” (sau „bandiți”, cum erau numiți în închisoare), erau identificate cu orice persoană reprezentativă pentru societatea capitalistă, democratică, cu reprezentanții mișcării nedemocratice legionare, mergând până la țăranul proprietar de pământ, care refuza colectivizarea. În general, deținuții erau încarcerați pentru o vinovăție ideologică și pedepsiți pentru potențialul pericol pe care îl reprezentau pentru regim⁵. Toți acești „bandiți” au suprapopulat închisorile comuniste din întreaga țară. La Pitești, închisoare destinată „bandiților” extrem de periculoși⁶, au fost aduși

⁴ Vezi „Rolul consilierilor sovietici”, în *Raport Final*, p. 121-130.

⁵ Dorim să facem o distincție între deținuții care purtau „vina” de a fi făcut parte din vreo mișcare politică și cei care au ajuns în închisori pentru că s-au opus colectivizării ori pentru că și-au manifestat opoziția față de partidul-stat de pe pozițiile liberalismului civic.

⁶ Închisorile politice din România comunistă au fost împărțite în trei categorii: închisori de maximă siguranță la Aiud, Gherla sau Jilava; închisori pentru deținuți extrem de periculoși la Craiova, Pitești și Brașov; închisori de severitate maximă, la Botoșani, Sighet sau Râmnicu Sărat. Pentru

tinerii studenți, formați în școlile și universitățile României, cei care în mod firesc urmau să preia frâiele țării la toate nivelurile sociale. În această închisoare, procesul de dezumanizare a „torționarilor” era direct legat de umilirea victimelor, și, de fiecare dată, limitele erau împinse mai departe, astfel încât Piteștiul începea să-și câștige pe drept un loc de frunte între cele mai terifiante experiențe carcerale ale omenirii. Deținuții au fost supuși unor torturi de o cruzime inimaginabilă: bătăi la tălpi, la fese, călcatul în picioare, lovituri în stomac, statul în diferite poziții zile întregi, fără posibilitatea de a se mișca, turnarea mănăcii fierbinți pe gât, obligarea de a se așeza în patru labe, cu mâinile la spate, și de a se folosi doar de gură pentru a mânca. O altă metodă era de a-i scoate pe deținuți în grabă la toaletă, iar cei care nu se încadrau în timpul extrem de limitat erau nevoiți să-și rezolve necesitățile fiziologice în gamela din care mai târziu trebuiau să mănânce, fără a o putea goli sau spăla. Tortura fizică era dublată de cea psihică, care era gândită ca o modalitate de a-i înfrânge pe cei ce reușeau să suporte cu stoicism supliciile fizice.

Scopul declarat al acestor acțiuni a fost așa-numita „reeducare”, termen folosit și răspândit chiar de către cei care administrau torturile. Unii autori au afirmat că prin aceasta s-ar fi urmărit obținerea de informații suplimentare, nedivulgate în timpul anchetelor la Securitate, referitoare la potențialii „bandiți” nearestați. Alți istorici consideră că se urmărea distrugerea tineretului sau, în opinia unora, a tineretului legionar. În sfârșit, există și cercetători care au considerat că „reeducarea” trebuia să ducă la obținerea așa-numitului *Om Nou*, care, potrivit religiei politice comuniste, este rezultatul determinismului social și al voluntarismului. Proiectul *Omului Nou*, în varianta mitului marxist, preluat de intelighenția rusă a secolului al XIX-lea, a cunoscut modificări substanțiale în secolul al XX-lea, când Anton S. Makarenko și Lavrenti Beria și-au dezvoltat propriile teorii de pedagogie socială. Plecând de la teoria antropologiei darwinisto-marxiste, potrivit căreia munca l-a făcut pe om și, prin urmare, tot ea îl va face și pe *Omul Nou*, Makarenko a formulat două axiome. Prima afirma că ereditatea nu contează, deoarece nu există oameni deficienți, ci doar metode deficiente. Mai precis, personalitatea omului poate fi (re)modelată. A doua axiomă afirma caracterul exclusiv comunitar al pedagogiei, deoarece educația se face *în, prin și pentru* comunitate. Individualismul și individualitatea devin astfel un nonsens și ele trebuie înlocuite cu noua ideologie promotoare a colectivismului și omogenizării sociale, comunismul. Astfel, era necesar ca elementele esențiale ale vechii organizări a societății să fie șterse din mintea individului, care nu mai trebuia să facă vreo asociere cu noțiuni „burgheze” precum „proprietate” sau „libertate”. Se dorea, așa cum spunea Lucian Boia, „un individ fără individualism, dar cu o personalitate puternică”⁷.

Referitor la „fenomenul” Pitești, până la cartea lui Alin Mureșan au existat două lucrări sintetice, cea a lui Dumitru Bacu, *Centru de reeducare studențească*⁸, și cea a lui

detalii, vezi Andrei Muraru (coord.), Clara Mareș, Dumitru Lăcătușu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucera, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, studiu introductiv Cristina Roman, postfață de Marius Oprea, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 35.

⁷ Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 123.

⁸ Dumitru Bacu, *The anti-humans student re-education in Romanian prisons*, Hamilton, Editura Cuvântul Românesc, 1989, accesibilă online în limba engleză la adresa: <http://>

Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*⁹, ambele bazate pe experiențe personale sau pe mărturii.

În lucrarea sa, *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate*, Alin Mureșan, expert în cadrul Institutului de Investigarea a Crimelor Comunismului (IICCR), încearcă o abordare monografică. Autorul folosește informații din diverse surse bibliografice, marea majoritate fiind mărturii ale foștilor deținuți politici, pe care, după o confruntare cu informațiile obținute din arhive, dar și cu cele furnizate de tehnicile istoriei orale, el le selectează, iar apoi le prinde într-o sinteză cronologică.

Încă de la început, autorul afirmă că volumul se adresează publicului larg și nu celui academic. În acest sens, opțiunea sa, cu regret trebuie să o spunem, a fost de a limita la minimum numărul trimiterilor către sursele de informare, aspect care cu siguranță îi va nemulțumi pe adepții „cultului surselor”. Redactată într-un stil concis și plăcut la citire, lucrarea licențiatului în jurnalism la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca este o încercare de a prezenta în mod „exhaustiv” problematica „reeducării” în cazuistica detenției comuniste din România.

O primă și importantă contribuție a autorului este aceea că deschide dezbateră asupra terminologiei folosite pentru descrierea evenimentelor petrecute, asupra a ceea ce predecesorii săi au numit „fenomenul” sau „experimentul” Pitești. Tânărul cercetător al IICCR refuză folosirea termenului „fenomen” pe motivul, adevărat de altfel, că este vag și metaforic. Termenul „experiment” este refuzat pentru că un experiment presupune supervizarea unor oameni de știință, și „pare ridicol ca un Nicolschi – spune autorul – pentru a da doar un exemplu, să fie asociat unui savant, cu atât mai mult cu cât rezultatul dorit era distrugerea fizică și morală a victimelor” (p. 15). Dincolo de emotivitatea acestei afirmații, autorul recunoaște faptul că „principiile fundamentale” implementate la Pitești și în alte închisori incluse generic în „fenomenul Pitești” (Gherla și, în mai mică măsură, Brașov, Târgu-Ocna și Canal) au fost aduse în România de agenții NKVD Alexandru Nicolschi, Gheorghe Pintilie (Pantiușa Bodnarenko), Mihai „Mișu” Dulgheru (p. 235). Prin urmare, „savanții” sau supervizorii unui astfel de „experiment” se aflau la vârful Securității, cu ordine precise primite de la Moscova și având de urmat modelul gulagului sovietic. Un alt element care ne trimite cu gândul la existența unui „experiment” este meticulozitatea cu care a fost orchestrată evoluția evenimentelor, lucru de altfel recunoscut și de autor.

Alți termeni refuzați de Alin Mureșan sunt cei de „reeducare” și „demascare”, pe motiv că au fost propuși de către Securitate, și îi folosește doar atunci când face referire la închisorile Suceava și Târgșor. În aceste două cazuri, „reeducarea” a avut „doar forme incipiente și, extrem de important, lipsite de agresivitate fizică”, spune autorul (p. 15). Termenii propuși în loc sunt cei de „acțiune” sau „evenimente”.

Din dorința de a corecta nedreptatea creată de autorii unor mărturii și de unii istorici care au folosit termenul de „torționar” și „călău”, autorul refuză și folosirea

www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/dbacu/default.asp.htm. Cartea a fost tradusă și în limba română sub titlul: *Centru de reeducare studențească*, Cu o prefață de preot Gheorghe Calciu, București, Editura Atlantida, 1991.

⁹ Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*, București, Editura Humanitas, 1991, ediția a II-a (ediția a III-a, prefată de François Furet, București, Editura Humanitas, 2007).

acestora, preferându-i pe cei de „bătăuș” sau „agresor”, dar considerăm, așa cum bine observa Ruxandra Cesereanu, în prefața volumului, că termenul „torționar” este unul obligatoriu, căci la Pitești s-a practicat tortura sistematică, fizică și psihică, a tinerilor studenți. Apreciem nuanțarea cu care autorul operează atunci când afirmă că victimele *au fost obligate* să-și lovească colegii, motiv pentru care folosirea termenilor mai sus amintiți poate duce la nedreptate. Dar această nuanțare ni se pare, dacă nu generatoare de nedreptate, cel puțin exagerată, atunci când discutăm despre gradul de vinovăție al celor care au manifestat un sadism extrem sau al celor care au continuat să aibă un comportament violent și atunci când nu mai erau amenințați, și de aceea ne întrebăm cum îi putem numi pe cei care au fost implicați în mod sistematic și, deseori, cu o plăcere deosebită, în „reeducarea” colegilor de detenție? De asemenea, nu putem fi de acord cu autorul nici atunci când afirmă că nu ne putem pronunța asupra gradului de vinovăție al lui Eugen Țurcanu sau Alexandru Popa „Țanu”, deoarece ne lipsesc date suplimentare care să clarifice episodul Suceava (p. 237). Credem că, până la proba contrarie, aceste sinistre personaje rămân în capul listei maculaților. De asemenea, „reeducatorii” care au supraviețuit și după 1989 au avut ocazia de a-și prezenta propria variantă justificativă și nu au făcut-o, au pierdut ocazia de a îndepărta stigmatizarea ca „torționari”.

După o introducere în care fixează situația României de la sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale, în care autorul amintește cititorilor de teroarea instituită de aceștia în timpul zbuciumatului an 1948, în capitolul „Penitenciare și colonii”, este refăcut filmul evenimentelor care au contribuit la apariția „fenomenului Pitești”. Debutul „reeducării” în România a avut loc în închisoarea Suceava, prin intermediul lui Alexandru Bogdanovici. Acesta fusese arestat în anul 1948 pentru simpatii legionare și a încercat, cu scopul de a obține eliberarea înaintea expirării pedepsei, inițierea unei campanii neviolente de „reeducare”, adică de renunțare la vechile idealuri „burgheze” și de îmbrățișare a noii ideologii „majoritare”, cea comunistă. Pentru Bogdanovici, întemeietorul așa-numitei „Organizații a Deținuților cu Convingeri Comuniste” (ODCC), cu ajutorul căreia urma să se răspândească ideologia comunistă în rândul deținuților politici, „reeducarea” trebuia să fie rezultatul unui act deliberat și conștient, lipsit de constrângeri și violență.

Dar în lipsa unui rezultat spectaculos al acestei metode, autoritățile și-au găsit un nou aliat doritor să ducă mai departe întregul proces. Acesta a fost Eugen Țurcanu, membru al ODCC, condamnat la 7 ani de închisoare pentru activitate legionară, care a propus radicalizarea acțiunii de „reeducare”. Transferat la închisoarea Pitești împreună cu o parte dintre acoliții săi din ODCC, în 1949, Țurcanu ia legătura cu autoritățile și începe să lucreze la alcătuirea propriei metode de „reeducare”, de această dată bazată pe tortură. Până în luna iunie a celui an, când s-au instituit restricții severe, tratamentul deținuților din închisoarea Pitești fusese unul lipsit de violență și cu o oarecare libertate de mișcare și comunicare. În noaptea de Crăciun, în camera 4 spital, deținuții care refuzaseră „reeducarea” au fost supuși la groaznice suplicii. Acesta a fost începutul „reeducării” practicate de Eugen Țurcanu și colegii săi, printre care îi amintim doar pe Sobolevski, Livinski, Popa „Țanu”, Virgil Bordeianu etc. Dacă până acum cercetătorii au propus 3 sau 4 etape ale „fenomenului Pitești”, Alin Mureșan ne propune 5 etape ale „sistemului”: „I. câștigarea încrederii și obținerea informațiilor despre activitatea politică; II. torturarea; III. autodenunțul acțiunilor anticomuniste din exteriorul, dar și din interiorul închisorii;

IV. autoflagelarea morală; și V. transformarea forțată în agresor” (p. 48). Bătăile zilnice și chiar de mai multe ori pe zi, teroarea psihologică, distrugerea încrederii în colegi, dar și în propria persoană, torturarea reciprocă, ritualurile blasfematoare, combinate cu un regim alimentar demn de cele mai dure lagăre de exterminare naziste, au dus în multe cazuri la depersonalizarea deținuților și transformarea lor în veritabili mancurți, gata să-și trădeze până și rudele sau să sfărâme oasele colegilor de detenție. Mulți deținuți au fost aduși în stadiul de a-și rescrie propria biografie și a renunța la propriile valori, înlocuind moralitatea cu imoralitatea, iar adevărul cu minciuna. Plăcerea bolnavă a unor „reeducatori”, în frunte cu Țurcanu, de a-i tortura și a-i pune pe deținuți în tot soiul de situații degradante, menite a le clătina încrederea până și în cele mai solide valori, este bine surprinsă în capitolul „Instantanee macabre”, „a cărui lectură – așa cum spune autorul – nu o recomandăm celor mai sensibili”.

Dar lucrurile nu se puteau opri aici și autoritățile comuniste au încercat extinderea metodelor și în alte penitenciare, de pildă în Târgșor. Din aprilie până în iunie 1950, o parte a deținuților „reeducați” de la Pitești, capabili să aplice tehnicile „reeducării” au fost trimiși și în alte trei penitenciare (Brașov, Târgu-Ocna, Gherla), „așa încât se poate vorbi despre o planificare și concertare a acestor mișcări la nivelul Direcției Generale a Penitenciarelor” (p. 81).

Eșecul implementării acestor metode la Târgșor și la penitenciarul spital Târgu-Ocna, urmat de uciderea la Canal a doctorului Ion Simionescu, în al cărui caz putem aplica titlul cărții pe care o prezentăm, au fost considerate de către unii analiști, printre care și Alin Mureșan, ca fiind motivul renunțării la aplicarea violenței. Alți cercetători, precum Dennis Deletant, au afirmat că sfârșitul „reeducărilor” se leagă printre altele și de înlăturarea grupului Ana Pauker-Vasile Luca-Teoharie Georgescu, scopul fiind acela de a-i indica pe aceștia ca instauratori ai regimului de teroare din România¹⁰.

Întreaga afacere a episodului Pitești a fost încheiată prin trei procese (două procese ale deținuților și unul al oficialităților), prin care autoritățile comuniste au încercat să găsească posibili responsabili și să capete ceva profit de imagine. Primul proces este cel în urma căruia, prin sentința din 10 noiembrie 1954, Țurcanu împreună cu 16 dintre cei 22 de colaboratori ai săi au fost condamnați la moarte, pentru „acte de teroare în grup [...], deoarece prin bătăi, torturi și alte mijloace de exterminare au omorât și cauzat infirmități mai multor deținuți” (p. 94) (780 bătuți la Pitești și alte câteva sute în alte închisori, dintre care 30 uciși și peste 100 rămânând cu infirmități grave) și pentru „că ar fi organizat Mișcarea Legionară și ar fi recrutat noi membri, cu scopul de a schimba regimul la ieșirea din închisoare” (p. 94). Pe 17 decembrie 1954 au fost executați: Eugen Țurcanu, Ion Stoian, Nicolae Cobîlaș, Cristian Paul Șerbănescu, Grigore Romanescu, Cornel Pop, Cornel Popovici, Octavian Zbranca, Ion Voin, Ioan Cerbu, Gheorghe Popescu, Constantin P. Ionescu, Constantin Juberian, Mihai Livinschi, Constantin Păvăloaie, Maximilian Sobolevski și Vasile Pușcașu, în timp ce Alexandru Popa „Țanu”, Octavian Voinea, Aristotel Popescu, Pafnutie „Nutti” Pătrășcanu și Dan

¹⁰ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Traducere Lucian Leuștean, Cu o prefață a autorului pentru limba română, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 157-162.

Dumitrescu au fost folosiți ca martori în următorul proces al deținuților, din vara anului 1957.

În 1957, autoritățile au organizat un alt proces, prin care se urmărea depistarea și condamnarea oficialilor comuniști implicați în „reeducarea” din sistemul penitenciar. Evenimentele se petreceau când România încă se afla în bune relații cu URSS, mai mult, armata sovietică era prezentă pe teritoriul românesc. Ca urmare, printre condamnați nu s-au putut număra personaje cu strânse legături în URSS, precum Alexandru Nicolschi, Iosif Nemeș, Marin Constantinescu, Mihai Dulgheru, Marin Jianu sau Ion Marina. Printre pușinii care au avut de pățimit au fost: Ludovic Zeller (găsit mort), Tudor Sepeanu, șeful serviciului Inspecții din cadrul Direcției Generale a Penitenciarelor, care a primit 8 ani de muncă silnică și confiscarea averii. Directorul închisorii, Alexandru Dumitrescu, a fost condamnat la 7 ani de muncă silnică și confiscarea averii. Gheorghe Sucegan, ofițer politic la închisoarea Gherla, a primit 7 ani de muncă silnică și confiscarea averii. Constantin Avădanei, ofițer politic la închisoarea Gherla, a primit 6 ani de muncă silnică și confiscarea averii. Medicul închisorii Gherla, Viorel Bărbosu, a fost singurul acuzat care nu a beneficiat de circumstanțe atenuante, care a fost condamnat la 5 ani de temniță grea și confiscarea averii. Toți cei 5 acuzați au fost eliberați înainte de expirarea pedepsei, iar scopul acestui proces, care nu a fost public, pare să fi fost unul de stabilire a raportului de forțe.

Tot în 1957 s-a orchestrat al doilea proces al deținuților, în care au fost implicați: Valeriu Negulescu, Constantin Opreșan, Dragoș Hoinic, Gheorghe Calciu, Iosif V. Iosif, Aurel Popa, Gheorghe Caziuc și Virgil Bordeianu, iar printre martori s-au numărat: Alexandru Popa „Țanu”, Octavian Voinea, Pafnutie „Nutti” Pătrășcanu, Aristotel Popescu și Dan Dumitrescu. Singurul condamnat la moarte a fost Valeriu „Vică” Negulescu, însă ulterior i s-a comutat pedeapsa la muncă silnică pe viață, iar ceilalți au primit pedepse de 25 de ani de muncă silnică.

Deși în urma acestor procese au primit condamnări personaje implicate într-una dintre cele mai negre pagini ale istoriei omenirii (ne referim la primele două procese, iar din cel de-al treilea la Virgil Bordeianu și Gheorghe Caziuc, singurii implicați ca „reeducatori” din acest lot), nu putem să nu menționăm faptul că au scăpat nepedepsiți cei care au „conceput” sau au supervizat aplicarea „experimentului”: miniștrii adjuncți Gheorghe Pintilie, Marin Jianu, reprezentantul Biroului de Inspecții din cadrul Direcției Generale a Penitenciarelor, colonelul Iosif Nemeș, ofițerul politic Ion Marina (Pitești), directorul închisorii Gherla, Constantin Gheorghiu, dar și Mihai „Mișu” Dulgheru sau Alexandru Nicolschi. Această evoluție a evenimentelor nu e surprinzătoare, deoarece întregul proces fusese regizat astfel încât responsabilitatea să cadă pe umerii executanților.

Considerăm foarte interesant și binevenit capitolul „Personaje”, în care Alin Mureșan prezintă o parte a persoanelor implicate, de o parte sau de alta a baricadei, însă nu putem trece cu vederea dezamăgirea pe care ne-a produs-o opțiunea autorului de a ne prezenta la un loc biografiile personajelor maculate cu cele imaculate. Am fi preferat ca autorul să fi folosit un alt criteriu decât cel alfabetic și să fi dedicat spații distincte celor două categorii, a celor care au cedat presiunilor și a celor care au rezistat sau a celor care au fost agresați și a „agresorilor” lor.

Capitolul final, „Concluzii”, ne propune spre lectură interpretarea dată evenimentelor de diverși istorici sau foști deținuți politici și încercările acestora de a răspunde la întrebări precum: de ce a fost aleasă România pentru aplicarea acestor tehnici? Ce s-a urmărit prin această „acțiune”? Cine a conceput-o? Cum au fost selectate victimele? De ce a fost ales Piteștiul ca centru? Care sunt vinovații? Cine a inventat torturile și care a fost rolul lui Țurcanu? Au fost sau nu atinse obiectivele? Dacă până la acest capitol, autorul a preferat să refacă firul evenimentelor, așa cum reiese din combinarea mărturiilor, a documentelor de arhivă sau interviurilor, preferând să intervină cât mai puțin cu propriile interpretări, aici, după prezentarea opiniilor unor istorici și supraviețuitori ai „fenomenului Pitești”, aflăm și ceea ce crede Alin Mureșan despre aceste evenimente.

Considerată și de unii supraviețuitori ai gulagului românesc ca „oferind în general informații corecte despre «reeducarea» prin tortură”¹¹, cartea lui Alin Mureșan suferă de câteva erori de formă. Astfel, o greșală care s-a strecurat în lucrare este în cadrul subcapitolului „Procesul comandanților” și poate fi cauzată de graba redactării volumului, ceea ce nu înseamnă că editorul și corectorul pot fi scuzați. Din textul de la paginile 98 și 99, reiese că Sepeanu, Dumitrescu și Sucegan au fost acuzați de următoarele infracțiuni: „crima de favorizare de acte de teroare” și „acte de pregătire la acte de uneltire contra securității interne a RPR”, iar Sepeanu, Dumitrescu și cu Sucegan au beneficiat de achitarea în ceea ce privește cel de-al doilea cap de acuzare. Când menționează sentința în cazul Avădanei, autorul enumeră aceleași acuzații și spune: „Deși a fost și el achitat în cazul primei acuzații [crima de favorizare de acte de teroare n.n.], condamnarea lui a fost diferită: 6 ani de muncă silnică și confiscarea averii”(p. 99). În realitate, ceea ce reiese și din întregul subcapitol, Avădanei fusese achitat pentru cel de-al doilea cap de acuzare, „acte de pregătire la acte de uneltire contra securității interne a RPR”. Tot pe seama grabei punem și unele greșeli de tehnoredactare, când înaintea unor semne de punctuație a fost lăsat un spațiu (dăm câteva exemple aleatorii, deoarece eroarea poate fi găsită în întreaga desfășurare a volumului: paragraful 2 de la p. 18; paragrafele 2, 3 de la p. 19, 100, 101, 180, 199 sau 229).

De asemenea, în contextul discuției referitoare la „Procesul comandanților”, în nota 2 de la pagina 97, autorul relatează o informație pe care a dobândit-o dintr-un interviu care i-a fost acordat de către Marcel Petrișor și conform căreia, în timpul anchetelor, lui Gheorghe Calciu i s-au solicitat informații compromițătoare despre Alexandru Nicolschi. Probabil autorul a realizat interviul cu Marcel Petrișor după ce îl intervievase pe părintele Gheorghe Calciu-Dumitreasa, intrând astfel în posesia acestei informații, căci altfel nu se poate explica de ce nu îl citează pe acesta din urmă. Considerăm că dacă evenimentele stau așa cum presupunem, precizarea acestui lucru ar fi eliminat din start suspiciunile asupra metodei de lucru a tânărului cercetător din cadrul IICCR. De asemenea, sperăm că, atunci când și-a ales titlul, autorul a dorit să facă referire cel mult la o „sinucidere morală”, reprezentată de opțiunea deținuților de a trece în tabăra „agresorilor”, deși și aceasta ar însemna o inconsecvență cu propriile idei, căci

¹¹ Vezi, de exemplu, articolul „Fenomenul Pitești”, scris de Gheorghe Boldur-Lătescu, în „România Liberă”, din 27 martie 2008, accesibil la adresa: <http://www.romanialibera.ro/a121096/fenomenul-pitesti.html>.

victimele devin agresori forțați și nu sinuciși, altminteri titlul poate genera nedreptate față de cei care au trecut prin chinuri groaznice în sistemul penitenciar comunist.

Cu siguranță, rolul cărții este acela de a dispersa amnezia și ambiguitatea create și menținute, în mod deliberat, de către o parte a elitelor politice și culturale ale societății românești post-decembriste. În acest context, lucrarea lui Alin Mureșan, scrisă cu competență, își câștigă un binemeritat loc în biblioteca oricărei persoane care dorește aflarea adevărului despre perioada comunistă a României, având în vedere golurile de informații care încă persistă în privința anumitor etape ale „fenomenului Pitești” sau a evenimentelor ce au determinat debutul ca „reeducatori” al unor personaje precum Alexandru Bogdanovici sau Eugen Țurcanu.

În final, considerăm că această lucrare, prin stilul ei jurnalistic, ceea ce nu îi reduce din valoare, și ușurința cu care poate fi citită, poate fi lecturată și folosită de către toate categoriile sociale și de vârstă, de la mediul preuniversitar până la cel academic, de la tinerii de liceu și până la pensionari. Ne exprimăm speranța că această lucrare va fi una care va contribui hotărâtor la stabilirea Piteștiului ca o „piatră de aducere aminte” a ceea ce a reprezentat comunismul pentru România și, de asemenea, așteptăm un volum care să îl dubleze pe prezentul, cu interviurile luate de tânărul Alin Mureșan personalităților care au trecut prin închisorile comunismului românesc.

Cristi Zaharia

Pierre Du Bois, *Ceașescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice*, Traducere de Ioana Ilie, Cuvânt înainte de Vladimir Tismăneanu și Cristian Vasile, București, Editura Humanitas, 2008, 180 p.

Preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej este un subiect abordat într-un număr considerabil de lucrări ce vizează studierea în profunzime a comunismului românesc, dar reputatul politolog elvețian Pierre Du Bois reușește în volumul *Ceașescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice* să sintetizeze momentele cheie ce au condus la evenimentul din 1965, care avea să își pună o puternică amprentă asupra evoluției ulterioare a societății românești. Lucrarea a fost publicată în 1998 și tradusă în același an în limba română¹². Lucrarea este structurată pe 11 capitole care surprind evenimentele în ordine cronologică, fiecare având un titlu semnificativ. La sfârșitul volumului autorul a reconstituit biografiile celor mai importanți membri ai Partidului Comunist menționați în paginile cărții. Din punct de vedere bibliografic, Du Bois apelează la o gamă largă de surse: publicații ale vremii („Scânteia” sau „Lupta de clasă”), lucrări ample ce descriu perioada de față (Dennis Deletant, *Comunist terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the Police State. 1948-1965*; Ghiță Ionescu, *Comunismul în România. 1944-1962*; Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*), dar și mărturii obținute personal de către autor. Datorită acestui cumul semnificativ de informații, Du Bois oferă o perspectivă amplă asupra mecanismului prin

¹² Pierre Du Bois, *Anchetă asupra unei ascensiuni. Ceaușescu la putere*, București, Editura Info Team, 1998.

care cel mai tânăr membru al Comitetului Central al PCR reușește să acapareze puterea, accentuând pârghiile ce au favorizat avansarea acestuia în defavoarea lui Apostol, care era cel mai îndreptățit să moștenească poziția lui Gheorghiu-Dej.

Necesitatea abordării în detaliu a unui astfel de subiect poate fi lesne remarcată încă din prefața semnată de Vladimir Tismaneanu și Cristian Vasile. Important atât prin faptul în sine, dar mai ales prin repercursiunile ulterioare, mecanismul preluării puterii de către Ceaușescu a fost pentru o perioadă învăluit în mister datorită diferitelor zvonuri și mituri preluate din rândul cadrelor partidului. Din punct de vedere metodologic, Pierre Du Bois are meritul de a pune cap la cap toate istorisirile pe care a reușit să le strângă în interviurile cu oameni care au făcut parte din anturajul celor doi lideri comuniști. Valoarea prezentei lucrări vine tocmai din dorința autorului de a decanta subiectivismul din povestirile unor „actori” precum Gheorghe Apostol, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Maurer sau misteriosul și greu abordabilul Leonte Răutu. Din acest punct de vedere, rămân semnificative pentru valoarea intrinsecă a demersului cuvintele lui Alexandru Bărlădeanu către Du Bois: „Întrebați-mă, îmi spunea, altfel voi duce secretele cu mine în mormânt” (p. 14). Reconstituirea evenimentului din 1965 pe baza mărturiilor fostelor cadre rămâne, astfel, o încercare inedită și o reușită din punct de vedere al demersului istoric, chiar dacă au mai existat astfel de interviuri cumulate într-o lucrare precum cea a Laviniei Betea¹³.

Beneficiind de mărturiile foștilor comuniști, Pierre Du Bois construiește, în paralel cu evenimentul central al volumului, preluarea puterii de către Ceaușescu, portrete ale fiecărui actor ce ia parte la desfășurarea evenimentelor. Unul dintre cele mai complexe îl creionează chiar pe protagonistul lucrării: „Ceaușescu era un aparatcic exemplar, care își asuma răspunderile în mod energic, cu hotărâre și curaj. Executase întotdeauna cu răvnă ordinele lui Dej, căruia îi fusese unul dintre cei mai apropiați colaboratori. În 4 mai 1962, cu ocazia celei de-a 40-a aniversări a Uniunii Tineretului Comunist, îi înfierase din nou pe cei care fuseseră catalogați în trecut dușmani ai partidului” (p. 56). Cu toate acestea, Du Bois subliniază faptul că de la un moment dat Dej începe să nu-l mai simpatizeze pe Ceaușescu, acesta din urmă trădându-și originile intelectuale modeste: „Nu are nici o noțiune. Nu are idee de nimic. E un incapabil” (p. 72). Autorul accentuează această idee din dorința de a anticipa oarecum direcția în care vor decurge lucrurile după moartea lui Dej. Toata lumea de la vârful partidului știa că urmașul trebuia să fie Apostol, dar datorită jocurilor de culise întreprinse de Bodnăraș, Maurer și Stoica, descrise în amănunt de Pierre Du Bois în capitoul intitulat sugestiv „Cuibul de vipere”, conducerea a revenit lui Ceaușescu.

Pentru a descrie modul în care Ceaușescu devine liderul PMR (la scurt timp transformat în PCR), autorul îl citează pe Silviu Brucan, care utilizează o comparație plastică în volumul său *Generația irosită. Memorii*, semnalând asemănările dintre metodele lui Stalin de după moartea lui Lenin și cele ale lui Ceaușescu de după decesul lui Dej (p. 58). Trimiterea propusă de Brucan are acoperire în desfășurarea evenimentelor, întrucât ambii erau văzuți ca lideri nepotrivii de către mentorii lor, iar traiectoria amândurora a fost identică, ascendentă.

¹³ Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Editura Compania, 2008.

Deși concentrat în jurul unui eveniment, menționat încă din titlul lucrării, Pierre Du Bois se oprește în capitolul „Moartea unui conducător” asupra amplelor manifestații ce au urmat morții lui Dej. Nu sunt uitate multitudinea de evenimente cu caracter funerar, doliul național, durerea oamenilor de rând, reacțiile presei din străinătate, dar și poezia *Adio* scrisă de Tudor Arghezi în cinstea „marelui conducător”. Capitolul amintește în treacăt și de ipoteza conform căreia Dej ar fi murit din cauză că ar fi fost radiat, opinie susținută de Maurer, dar și de Pacepa în volumul său, *Orizonturi Roșii*.

Episodul preluării *de facto* a puterii constituie punctul central al lucrării. Ajutat de Gheorghe Maurer și de Chivu Stoica, cărora le promisese păstrarea funcțiilor de care beneficiau la acea vreme, Ceaușescu și-a îndeplinit obiectivul ajungând noul Secretar General al Partidului. Măreția evenimentului nu este dublată și de acțiunile din jurul acestuia, întrucât Gheorghe Apostol nu a întreprins niciun gest prin care să se opună noii realități politice. Pus în fața faptului împlinit, Apostol, descris ca un tip mediocru, dependent de funcția din partid și de către Vladimir Tismăneanu în *Stalinism pentru eternitate*, trebuia să îl accepte pe noul conducător pentru a nu-și pierde locul din sistem. Ulterior se va vedea că nici măcar această fidelitate de fațadă nu l-a ajutat pentru a-și păstra locul din conducerea partidului, fiind epurat în urma unei scrisori trimisă la „Scânteia”, în care, cu o sinceritate atipică unui aparatcic, denunță plăgile sistemului¹⁴.

Ultima parte a lucrării este consacrată regimului Ceaușescu. Cu acest prilej, Du Bois aduce în prim plan un alt aspect care îl apropie pe Ceaușescu de Stalin, „vânătoarea de vrăjitoare” din cadrul partidului. Comparația se limitează doar la intenție, întrucât procesul în sine nu a fost sângeros, precum cel inițiat de Stalin încă din primii ani de după 1924. În România, Ceaușescu a eliminat rând pe rând oamenii importanți din timpul lui Dej: Alexandru Drăghici, fostul ministru de interne, cel care s-a ocupat de epurarea Anei Pauker și a lui Vasile Luca în 1952, dar și a lui Miron Constantinescu și Iosif Cișinevschi în 1958, Chivu Stoica, dar și Gheorghe Apostol. Pierre Du Bois sintetizează cele întâmplate în câteva explicații oferite chiar de actorii principali, în capitolul „Necazurile tovarășilor”. Prin această incursiune, Du Bois trasează practic o linie de demarcație clară între perioada ante-Ceaușescu și post-Ceaușescu. Alternând discursul între eliminarea vechilor cadre și aparenta liberalizare de până la vizita în China și Coreea din 1971, autorul lucrării avute în vedere îndreaptă direcția cercetării spre falia creată odată cu preluarea puterii de către Ceaușescu în 1965.

Abordarea lui Pierre Du Bois din acest volum este valorizată de prezența unui cumul de factori lesne de observat la o primă lectură a lucrării. Astfel, partajarea expunerii pe mai multe direcții: portretul fiecărui aparatcic, mecanismul moștenirii și dobândirii puterii în partid, dar și reacțiile occidentului la schimbările de la vârful partidului este o intenție de apreciat în special datorită profesionalismului ce se resimte la nivelul explicitării și narării logice a evenimentelor, altfel destul de sinuoase. Un alt aspect ce dă strălucire volumului și îi conferă acea aură de „*you must read it*” se referă la asidua documentare și decantare a adevărului din spusele fostelor cadre comuniste. Deși nu a fost un istoric în sensul propriu al cuvântului, Pierre Du Bois rămâne și după propria afirmație un scriitor ghidat de principiul *Sine ira et studio*, principiu care nu face decât să

¹⁴ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 224.

fi valorizeze și mai mult munca. Concluzionând, volumul se constituie într-un cumul fericit de evenimente care, ordonate și expuse cu măiestrie de către autor, conduc cititorul, fie el și neinițiat, spre un orizont de înțelegere corectă a realităților comunismului românesc.

Vlad Mercori

Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Brașov, Iași, Editura Polirom, 2002, 256 p.*

În pofida faptului că nu este o apariție editorială foarte recentă, această carte merită atenția noastră cel puțin din trei motive. Mai întâi, pentru că evenimentul căruia i-a fost consacrată – revolta de la Brașov, din 15 noiembrie 1987, pornită de muncitorii de la Întreprinderea de Autocamioane „Steagul Roșu” – este o dată importantă în cronologia regimului comunist. În al doilea rând, pentru că autorii oferă o modalitate interesantă de a folosi interviul care nu este redat liniar cum se obișnuiește în general, ci este fragmentat tematic. Al treilea motiv ține de faptul că acest eveniment poate fi văzut și dintr-un alt unghi, acela al trecutului recuperabil și utilizabil, mai exact acea parte a trecutului nostru recent care a stat sub semnul opoziției, rezistenței la ceea ce a însemnat totalitarismul roșu¹⁵. Știm că în România nu a existat o mișcare de rezistență coerentă și de amploare, cu program, dar este important să știm și să ne amintim că au existat grupuri de rezistență în prima parte a regimului comunist. De asemenea, nu a existat o mișcare de disidență extinsă, dar au existat disidenți, inclusiv cu programe, deși fără impact social. În România nu a existat o mișcare muncitorească antisistem care să fi avut un program, nu a existat un sindicat comparabil cu „Solidaritatea” din Polonia. Totuși au existat răbufniri ale minerilor, precum 15 noiembrie 1987 la Brașov sau anterior greva muncitorilor din Valea Jiului, în 1977.

La momentul în care apărea cartea, cei doi autori erau cercetători la Institutul Român de Istorie Recentă. Marius Oprea – doctor în istorie, cu o teză despre Securitate – a și scris mult, după cum știm, pe această temă; Stejărel Olaru a publicat studii și a fost autor al unor cărți despre perioada comunistă. Ipostaza de autori ai acestui volum este doar una în care i-am putea cunoaște fiindcă se poate vorbi, la fel de bine, de eseistul și poetul dar și de jurnalistul Marius Oprea (fost corespondent BBC). Alături de Caius Dobrescu, Claudiu Secașiu, Sorin Adam Matei, ca să enumăr doar câteva nume, Marius Oprea s-a format în „grupul de la Brașov” al lui Al. Mușina, de la începutul anilor '80. Pe Stejărel Olaru l-aș aminti și în postura de jurnalist și realizator de filme documentare sau de *apărător* al lui Richard Wurmbrand în emisiunea Mari Români, organizată de TVR în anul 2006.

Revenind la cartea în discuție, aceasta a apărut la editura ieșeană Polirom, în 2002. De asemenea, o ediție în limba engleză avea să apară în anul următor.

¹⁵ Dorin Dobrinu, *Rezistența armată anticomunistă din România (1944-începutul anilor '60)*, teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Istorie, 2006, vol. II, p. 835.

După cum declară autorii, cartea este „o încercare de istorie orală”. Interviuurile au fost realizate de o echipă de studenți de la fundația „Aspera” din Brașov, coordonată de Stejărel Olaru, care le-a și transcris pentru a fi apoi adnotate de Marius Oprea. Se remarcă abundența notelor de subsol și consistența lor. Practic, informațiile din interviuri sunt verificate, completate, așa spune minuțios, prin intermediul documentelor/datelor de arhive sau chiar cu date din alte interviuri.

Cartea a fost gândită „ca o lungă discuție liberă, narativă, în care personajele își povestesc [...] propria experiență”, dar titlul cărții, *Ziua care nu se uită*, exprimă totodată intenția autorilor de a canaliza discuția spre acele „momente pe care [intervievații] nu le vor uita niciodată”.

Structurarea tematică a interviurilor, realizată în primele trei capitole, s-a pliat pe cronologia evenimentelor: I. *Revolta*; II. *Arestarea și ancheta*; III. *După proces*.

Volumul mai cuprinde o serie de documente din arhiva fostei Securități, printre care tabele nominale cu persoanele care au fost anchetate și apoi condamnate, precum și cu cei care au fost puși apoi în libertate. De asemenea, au fost incluse comentarii realizate de ziariștii postului de radio „Europa Liberă” în noiembrie 1987 despre protestul de la Brașov, precum și câteva imagini fotocopyate ale unor articole apărute în presa internațională, un interviu realizat de Armand Goșu cu Emil Hurezeanu (una din vocile postului de radio amintit, atunci cu sediul la München), precum și o discuție între cinci foști participanți la revoltă pe acest subiect, consemnată de Stejărel Olaru.

Avem, prin acest volum, o retrospectivă asupra revoltei de la Brașov doar din perspectiva participanților sau, mai bine spus, a martorilor-victime, întrucât lipsesc interviurile cu participanții la eveniment aflați de cealaltă parte a barierei, în aparatul de represiune.

Autorii precizează în *Cuvântul înainte* al cărții că interviurile, deși numeroase (47 de persoane potrivit listei de la sfârșitul volumului), sunt incomplete dat fiind faptul că unii dintre participanții la revoltă nu au putut fi intervievați. Sunt enumerate câteva asemenea categorii: cei care au fost deportați în diverse zone ale țării și după 1990 au devenit dificil de identificat, întrucât nu s-au mai întors în Brașov; alții, puțini (două nume), deși tineri, după anchetă „s-au îmbolnăvit fulgerător și ireversibil”; cei care au refuzat interviul.

În ceea ce îi privește pe cei intervievați, putem vorbi pe de o parte de cei care „au ales conștient forma protestului public”, dar și de cei care „s-au întâmplat să fie de față”. În ambele cazuri, spontaneitatea participării la protest nu poate fi pusă la îndoială. Mulți dintre ei subliniază faptul că evenimentul nu a fost organizat, declanșarea lui nu a fost premeditată, ci el s-a datorat situației economice grave a României. Am urmărit pe parcursul citirii interviurilor să văd dacă vreunul dintre participanții la eveniment leagă declanșarea acestuia de un altul fie pe plan intern, fie internațional. Niciunul nu face o asemenea aserțiune. Sunt însă amintite des lipsa alimentelor de bază și cartelarea lor (raționalizarea pâinii și a cartofilor), foamea, epuizarea (se lucra nu numai sâmbăta, ci și duminica), frigul și furia acumulată. Cauza imediată a declanșării protestului a fost neplata salariilor (din ianuarie ele fuseseră diminuate sub diverse pretexte, unele de-a dreptul absurde, cum ar fi înfrumusețarea orașului). În fapt, era vorba de un întreg sistem economic prost gândit, cu ramuri industriale mari consumatoare de energie, de materii

prime, ce produceau mărfuri pentru care nu existau piețe de desfacere (este și cazul concret al Întreprinderii de Autocamioane) și atunci intervenea blocajul. Mai mult chiar, se pare că nici cei aflați la conducerea diverselor întreprinderi nu erau capabili de multe ori să înțeleagă aceste mecanisme.

Sentimentul de a fi ajuns la o limită este și el des exprimat: „Nu se mai putea!”. Unul dintre participanți spunea: „Am simțit că se poate” întâmpla o schimbare, tocmai pentru că totul devenise insuportabil.

Prezentarea fazelor revoltei muncitorilor brașoveni merită atenția cuvenită.

Muncitorii din schimbul trei au încetat lucrul, spre dimineața zilei de 15 noiembrie 1987, în secția 440 (410) a Întreprinderii de Autocamioane „Steagul Roșu”. Lor li s-au alăturat cei care intrau în schimbul unu. Câteva sute de muncitori (care nu au primit o explicație din partea șefilor direcți) au părăsit uzina și au plecat spre sediul Comitetului Județean de partid și Primărie. Pe stradă mii de brașoveni au ales să li se alăture.

Autoritățile nu au intervenit imediat pentru că data de 15 noiembrie a coincide cu alegerile municipale și cei mai mulți milițieni erau mobilizați în centrele de votare. Apoi, la vârf, autoritățile brașovene nu au reușit să se mobilizeze, să anunțe „mai sus” ce se întâmpla atunci. Primul secretar, Petre Preoteasa, ascuns sub un birou de frica manifestanților, a încercat să îl contacteze pe Nicolae Ceaușescu, dar acesta dormea și nici măcar Tudor Postelnicu nu a îndrăznit să îl trezească. De fapt, evenimentul a luat prin surprindere autoritățile, dar asta nu a însemnat că Securitatea nu a știut tot ce s-a întâmplat. Însă ordinul de a interveni a fost dat abia după violențele de la sediul Comitetului Județean de partid. Unitatea specială „F” (filaj) a Securității a fost implicată în înregistrarea evenimentelor. Rostul securiștilor era de a reține cât mai multe chipuri, s-au făcut și fotografii pe baza cărora mulți dintre cei anchetați ulterior au putut fi condamnați. Intervenția în forță a „organelor de partid” s-a produs abia după consumarea evenimentelor, a doua zi.

La început revolta a avut doar caracter social, a pornit ca o grevă din secția 440 Matrițe și 410 Sculărie a Întreprinderii „Steagul Roșu”. Sloganurile cu caracter social de la început au devenit însă rapid anticeaușiste și anticomuniste. În fața Spitalului Județean s-a cântat „Deșteaptă-te române!”, un moment emoționant pentru protestatari.

La sediul Comitetului Județean al PCR, protestatarii au dat jos de pe zid un tablou imens al lui Ceaușescu, de 2 pe 3 metri, pictat în ulei, pe care l-au ars. Interiorul clădirii a avut darul de a-i „întărâta” și mai mult. Apar ca niște *flashuri* imagini care i-au șocat pe privitori: un candelabru luxos, banane, portocale, cașcaval, cafea, sticle de pepsi (cineva spunea că a văzut pentru prima dată în viața lui, atunci, un ananas) descoperite în birouri. Erau imagini ale unei abundențe care contrasta puternic cu sărăcia și lipsurile în care se zbătea întreaga populație a României. Altcineva relata că a vrut să fure o mână de pixuri, stilouri și radiere care nu se găseau în comerț, dar, de teamă de a nu fi apoi luat la întrebări, le-a aruncat.

Reacția autorităților de a doua zi a fost dură. În zilele de 16-18 noiembrie au fost arestați peste 180 de oameni. Nu se știe însă numărul celor anchetați în stare de libertate. Nu numai bărbați au participat la revoltă și, prin urmare, au ajuns în anchetă, ci și femei, chiar dacă mult mai puține, nu numai muncitori, ci și alte categorii, precum studenți și elevi de liceu care au fost, de asemenea, anchetați și torturați. Ulterior, minorii anchetați

au fost folosiți ca martori în rechizitoriul Procuraturii, încălcându-se astfel chiar legislația comunistă în vigoare.

Anchetele au fost la fel de dure ca în anii stalinismului, aceasta fiind o dovadă a faptului că represiunea din timpul regimului Dej nu și-a schimbat esența, ci doar forma în timpul lui Ceaușescu, fiind cu alte cuvinte doar camuflată. Martorii menționează folosirea lanțurilor la mâini și bile la picioare (nota 55, p. 33), bătaia la tălpi și la palme cu bastonul de cauciuc, loviturile în zona rinichilor, ficatului etc., la care se adaugă lipsa somnului, subalimentația prelungită, dar și metode similare celor folosite la Pitești: deținuții puși să se bată între ei. Au fost anchete prelungite, „în ture” (p. 80, n. 150), în care tortura fizică alterna cu cea psihică. Marius Nicolăescu, unul dintre muncitorii brașoveni arestați, afirma că „n-a fost anchetă. A fost un fel de răzbunare a sistemului împotriva noastră”.

Într-o primă fază, anchetele urmăreau depistarea celor care potrivit anchetatorilor organizaseră și declanșaseră revolta, fiindcă regimul nu putea accepta ideea că manifestația izbucnise spontan. Se considera, dimpotrivă, că ea a fost organizată și declanșată de indivizi sau chiar organizații străine pentru descoperirea cărora securității au depus, în timpul anchetelor, mult zel.

În cea de-a doua fază, ca urmare a lipsei dovezilor care să susțină premeditarea manifestației, anchetatorii au impus arestaților să declare doar distrugerile provocate în timpul revoltei. Marius Nicolăescu: „Au început să fie redirecționate toate declarațiile. Trebuia să fim legați de Codul penal, la distrugere de bunuri, vandalism și huliganism. Brusc, nu ne-a mai întrebat nimeni de Ceaușescu, de comunism, de nimic”.

Practic, din conspiratori împotriva regimului, anchetații au devenit simpli „huligani”, „elemente turbulente”. A urmat un simulacru de proces, în baza Dosarului 101, pe 3 decembrie 1987, prin care s-a urmărit judecarea participanților pentru huliganism, mascându-se astfel caracterul politic al protestului (p. 68).

Mulți dintre cei anchetați au fost deportați, unii chiar fără condamnare. Cei condamnați au primit pedepse cu închisoarea la locul de muncă, între 6 luni și 3 ani. Pedepsa celor condamnați s-a prelungit și după încheierea perioadei propriu-zise de deportare/inchisoare prin interdicția de a se întoarce în Brașov.

Desigur, afectați de reacția brutală a regimului nu au fost doar cei direct implicați, ci și apropiații, familiile acestora. Presiunile au fost foarte mari, soțiile celor condamnați fiind chemate frecvent la Miliție pentru a fi convinse (amenințate) să își urmeze soții sau să divorțeze.

În pofida presiunii extraordinare, a evenimentelor au existat și momente care astăzi pot fi calificate drept hilare. Mai exact, nota de hilaritate le este dată chiar de narator. Cei care reușesc să aibă o anumită detașare sunt cei care au fost, într-un fel, liderii, ușor recognoscibili după tipul de atitudine, după discurs. Ca o paranteză, aceștia au fost și cei care după prăbușirea comunismului au avut inițiativa constituirii unei asociații, „Asociația 15 noiembrie”, care dispune și de un website (www.15noiembrie1987.ro). Am reținut câteva asemenea exemple.

Dănuț Iacob își amintea că „Deși acum pare amuzant, dar asta dovedește cât de îndobitociți eram, îmi aduc aminte că am văzut în acea sală (de ședințe) un individ mic de statură care, împreună cu alți patru, se chinuia să vorbească la un telefon roșu. Toate telefoanele erau sparte, dar el încerca să vorbească la acest telefon roșu cu fir direct, fără

discul rotativ, care avea ton și atât. «Alo, Europa Liberă?» [...]. Evident, nu răspundea nimeni. Tipul acela mic tot striga: «Alo, Europa Liberă, am cucerit partidul!»

Un alt moment care ar putea fi amuzant, dacă nu ar fi fost de-a dreptul grotesc, a fost relatat tot de Dănuț Iacob. În timpul anchetei, „la un moment dat sună telefonul de pe biroul anchetatorului. Acesta ridică receptorul, vorbește câteva minute și îmi zice: «Ia te uite, bă, nevastă-mea nu mă crede că sunt la muncă!» A întors telefonul către mine și a început să mă bată, spunându-mi să urlu. Când a ridicat receptorul, se auzea cum femeia râdea. «Ei, te-ai convins?» – și a închis telefonul.”

Inginerul Aurică Geneti, „omul cu casca albă”, care în opinia autorităților comuniste a condus revolta, făcea, vorbind despre perioada anchetei, următoarea remarcă: „Atunci a început bătaia în reprize. Cu pauză de țigară, pentru că fuma și el, fumam și eu” (p. 115).

Marius Boeriu, deportat la Piatra Neamț, a cunoscut pe cineva acolo și s-a căsătorit, dar la nuntă a avut „mai multă securitate și miliție decât invitați”, au venit „15 persoane «în plus», s-au autoinvitat”, „dar când a venit momentul darului au plecat cu toții” (p. 139).

În altă ordine de idei, se impune semnalat faptul că interviurile permit incursiuni în imaginarul social al perioadei respective. Ele oferă imaginea și a unui „alt fel” (ca să folosesc expresia unui martor) de milițian, medic, inginer, categorii profesionale care, de regulă, erau bine ancorate în sistem.

Considerată drept „începutul sfârșitului pentru Ceaușescu” (Emil Hurezeanu), revolta de la Brașov a stârnit atât reacții interne, cât și internaționale. Ele sunt relatate de Emil Hurezeanu în interviul pe care i l-a acordat lui Armand Goșu, o discuție în care fostul ziarist de la “Europa Liberă” amintea despre pulsul evenimentelor de la Brașov, luat din afara țării. Sunt informații interesante care întregesc tabloul.

Ziua de 15 noiembrie a devenit o zi internațională de solidaritate cu România. Începând cu 1988 – preciza Emil Hurezeanu –, românii aflați în străinătate protestau împotriva regimului Ceaușescu în fața ambasadelor de la Paris, Londra, Bonn, Bruxelles, Berna, Roma. Era un prilej cu care și guvernele acestor țări se asociau la acțiunile de protest împotriva abuzurilor din România. Manifestații de protest au existat în 1989 chiar și la Budapesta, Moscova, Sofia.

În țară, pe 22 noiembrie 1987, trei studenți de la Facultatea de Silvicultură din Brașov s-au așezat în fața unei cantine studențești, purtând o pancartă prin care cereau eliberarea muncitorilor arestați. Alți trei studenți de la Facultatea de Mecanică au împrăștiat manifeste în sălile de curs și pe holurile facultății, cu lozinci anticeaușiste.

Drept încheiere, amintim o afirmație interesantă a lui Florin Postolachi, unul dintre liderii protestului: „Cred că lucrurile acestea, care au constituit viața noastră de zi cu zi, se uită extrem de ușor, mai ales de către cei care nu au fost atinși de ele” (p. 146). Rememorarea este un motiv întemeiat pentru apariția acestei cărți. În același timp, volumul se constituie într-o sursă istorică de primă mână pentru înțelegerea celei mai importante manifestări protestatare din România ceaușismului târziu.

Ligia Dobrinu

Note bibliografice

Valer Hossu, *Maramureșul și Moldova. Interferențe de statalitate*, Cluj-Napoca, Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2006, 197 p.

Editată de societatea culturală Pro Maramureș „Dragoș Vodă” din Cluj-Napoca, societate care, începând din anul 1996, a publicat o serie de lucrări privind mai ales, istoria locală maramureșeană, dar și cea românească în general, cartea lui Valer Hossu se referă la o problemă fundamentală a istoriei românești, aceea a întemeierii statelor medievale, temă devenită clasică. Lucrarea este utilă prin informațiile noi pe care le aduce și prin perspectiva inedită asupra acestui important fenomen istoric. Acesta este plasat într-un context internațional mai larg și explicat logic prin prisma desfășurărilor unor procese sociale și a determinărilor evenimențiale politice. Argumentația logică și clară indică și orientarea autorului în bibliografia românească și străină. Autorul reușește să depășească clișeu instituțional prin prisma căruia a fost de obicei analizat evenimentul până acum. Cercetarea scoate la iveală și rolul personalităților maramureșene în derularea acestui proces.

Valer Hossu surprinde interferarea intereselor politice ale marilor puteri din răsăritul Europei în zona Carpaților Orientali și a Carpaților Păduroși. Zona era una deosebit de importantă, deoarece prin controlul acesteia se asigurau trecătorile carpatice. Autorul analizează procesul întemeierii Țării Moldovei urmărind în paralel evoluția istorică a Maramureșului ca entitate politică, aflată în plin proces de feudalizare, cu aceea a Moldovei, care parcurgea un proces de extindere teritorială spre nord, de la micul voievodat de la Obcinele Bucovinei, din zona orașului Baia, spre izvoarele Prutului-Siretului și Țara Șipenițului. Valer Hossu reușește să așeze evenimentele procesului întemeierii Țării Moldovei într-o relație de continuitate. Acestea sunt surprinse în dinamica desfășurării lor, perioada fiind una în care acestea se succed cu rapiditate. Autorul argumentează, detaliază și identifică aspecte interesante, reușind să reconstituie epoca. El reușește să analizeze cu atenție această perioadă atât de complexă prin coroborarea informațiilor documentare cu cele oferite de heraldică, sigilografie și genealogie. Apelul la aceste din urmă surse indică faptul că acest subiect nu este unul epuizat și că mai există încă elemente care trebuie cercetate. Valer Hossu a avut în vedere întreaga familie a Dragoșștilor, între care, în afară de Dragoș din Giulea și Dragoș din Bedeu, se reliefează rolul jucat de nepotul acestuia din urmă, cunoscut sub numele de Ștefan din Ryboticze sau Szczepan Sasowicz.

Lucrarea lui Valer Hossu se dovedește utilă celor care urmăresc acest subiect, ea fiind o dovadă a rolului pe care istoria locală poate să îl aibă, a modului în care informațiile oferite de acestea se înscriu în cadrul mai larg al istoriei românești.

Dorin Dologa

Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, vol. II (1686-1760), Întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Mirela Comănescu, Laura Niculescu, București, Arhivele Naționale ale României, 2008, 285 p.

Semnalăm apariția volumului al II-lea al lucrării *Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25*, realizat de un colectiv format din trei arhiviști de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, Silvia Vătafu-Găitan, Mirela Comănescu și Laura Niculescu, sub coordonarea lui Marcel-Dumitru Ciucă, cunoscut universitar și arhivist bucureștean, inițiatorul prezentării documentelor din *Colecția „Achiziții Noi”* de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, într-un *Indice cronologic*.

Volumul are o prefață semnată de Silvia Vătafu-Găitan, urmată de lista abrevierilor, iar la final se află un *Indice* consistent (115 p.) al persoanelor și al toponimelor. Cu toate acestea, Silvia Vătafu-Găitan avertizează că *Indicele* este totuși incomplet, deoarece „volumul acoperă o perioadă de 74 de ani, ceea ce a făcut imposibilă redarea tuturor persoanelor aflate în rezumatele tuturor documentelor”, însă precizează că „Indicii conțin în totalitate numele domnilor Moldovei și Țării Românești și ale principilor Transilvaniei, ale marilor dregători și ale marilor familii boierești și nobiliare. De asemenea, au fost extrase numele dregătorilor de orașe și ale celor ce îndeplineau funcții în administrație [...]”. Precizăm că la finalul fiecărui rezumat, după ce sunt prezentate caracteristicile și cota pe care o au documentele în cazul *Colecției „Achiziții Noi”*, editorii semnalează colecțiile în care se regăsesc documentele publicate.

În volum au fost incluse rezumatele a 2.978 de unități arhivistice, din anii 1686-1760, documente originale, copii, traduceri, regeste, rezumate și mențiuni, de genuri variate: hrisoave, anaforale, cărți de danii, cărți de judecată sau cărți de împuternicire emise de domnii Țării Moldovei sau ai Țării Românești, zapise, scrisori, hotărânicii, diate, foi de zestre, perilipsisuri, condici de documente, cărți de blestem, fragmente din diverse manuscrise, spițe de neam etc.

Dintre acestea, se remarcă hrisoave ale lui Mihai Racoviță, dintre care amintim: hrisovul din anul 1704 prin care domnul întărește Episcopiei de Rădăuți 50 de biserici din ținuturile Suceava și Cernăuți; hrisovul nedatat, dar emis de Mihai Racoviță în timpul primei sale domnii din Moldova (1703-1705), prin care scutea breasla ciocilor din Suceava de dajdie și de alte obligații față de stat; hrisovul din decembrie 1717, prin care hatmanul Dumitrașcu Racoviță, marele vornic al Țării de Sus Darie Donici și marele vistiernic Constantin Costache primeau din partea domnului satele „rocoșălnicului” stolnic Vasile Ceaurul: Buciuștești, Hălăucești și Spinoasa, confiscate de la acesta pentru o datorie de bani, și hrisovul din 25 august 1717, prin care Racoviță miluia pe Sandu Sturza mare ban cu casele din Iași ale aceluiaș stolnic Vasile Ceaurul, pentru dreaptă slujbă în timpul tulburărilor din anul 1716. Amintim, de asemenea, hrisovul de danie al lui Grigore al II-lea Ghica, din 16 octombrie 1735, din care aflăm că, pe lângă acest așezământ ecleziastic, funcționa un spital pentru „bolnavi neputincioși, săraci și scăpătați, și de străini”.

Cele două scrisori ale mitropolitului Antim Ivireanul din 1712, adresate lui Constantin Brâncoveanu, în care se apără de învinuirile care i se aduceau, copia

didascaliei aceluiași mitropolit, rostită la înscăunarea sa, diatele lui Miron Stârce, Ștefan Catargiul și a Ancuței Filipeasca, foaia de zestre a Mariei, fiica spătarului Mihai Cantacuzino și foaia de zestre a Ancuței Sturzoaia, dar și extrasele din letopisețele lui Nicolae Costin și Neculai Muste, din Hronica Anonimă, pentru domnia lui Cantemir „Bătrânul” sunt alte piese arhivistice de mare valoare, semnalate în *Indicele cronologic* de față.

În afară de acestea, volumul conține și rezumatele unor documnte străine provenind din Franța, Italia, Germania, Polonia, Ungaria și Austria. Printre cele mai interesante se află: o traducere din 1757 de pe așa-zisul testament al lui Petru cel Mare, din 1724, scoasă de ambasadorul Franței la Petersburg din arhivele rusești și trimisă Cabinetului lui Ludovic al XV-lea, regele Franței, fragmentul de manuscris tibetan descoperit în mormântul de la Concești, ținutul Dorohoi, în secolul al XIX-lea, care face obiectul unei dispute istoriografice vechi de aproape un veac, și scrisoarea împăratului austriac Carol al VI-lea privind urcarea sa pe tron, în urma decesului fratelui său, Iosif I.

Deosebit de interesante sunt documentele poloneze. Acestea, în majoritate, sunt: liste cu soldații din diverse unități militare poloneze aflate în conflict cu unitățile militare suedeze ale regelui Carol al XII-lea, liste cu recolta obținută sau cu numărul de animale ale unor ciobani din stărostia Sniatin și două tabele nominale în care au fost consemnați soldații și meseriașii care au muncit la fortificațiile cetății Stanislawow.

Desigur, nu mai puțin interesante sunt scrisorile din 1687 și 1703. Prima conține informații despre tabăra militară poloneză de la Camenița și despre pregătirile militare pe care le făceau polonezii pentru războiul împotriva Zaporojului și Buceacului, în timp ce cea de-a doua conține informații prețioase despre situația în care se afla orașul Lvov și despre armata suedeză care se îndrepta spre Zamosć și Lvov.

Documentele scrise în limba greacă sunt în majoritate reprezentate de scrisorile din anii: 1691, 1693 și 1702, prin care patriarhii Constantinopolului sau ai Ierusalimului întăreau controversatul testament al Elinei Cantacuzino, fiica domnului Țării Românești, Radu Șerban, și soția postelnicului Constantin Cantacuzino.

Apreciam efortul editorilor de a pune în circuitul științific, în condiții grafice foarte bune, documentele din Colecția „Achiziții Noi”, una dintre cele mai importante colecții de documente vechi din țară. În felul acesta, editorii facilitează accesul istoricilor și nu numai la aceste documente în majoritate inedite, care conțin un volum de informații uriaș, absolut necesare în vederea cunoașterii cât mai bune a istoriei românești medievale și moderne.

Mihai Mirza

Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași* editate de ~, vol. IX (1791-1795), Iași, Editura „Dosoftei”, 2007, 667 p.; vol. X (1796-1800), Iași, Editura „Dosoftei”, 2007, 705 p.

În ciuda dificultăților ridicate de precaritatea instrumentarului arhivistic adecvat (cataloage, îndrumătoare, inventare publicate etc.) și de amplitudinea alcătuirii unei serii tematice de izvoare medievale, semnalăm apariția volumelor IX-X din *Documente*

privitoare la istoria oraşului Iaşi, editate de către Ioan Caproşu. Îndelungata experienţă în editarea izvoarelor medievale, preocuparea asiduă pentru depistarea acestor documente în arhivele publice şi particulare din ţară şi străinătate, dar şi cunoaşterea temeinică a evoluţiei istorice a Iaşilor i-au permis reputatului medievist nu numai o repertoriere arhivistică şi bibliografică de mare rigoare ştiinţifică, necesară unei colecţii documentare tematice, cum este cea de faţă, ci şi realizarea unui corpus documentar ieşean.

Fiecare tom se deschide cu o *Introducere*, urmată de *Bibliografia* documentelor pe care le conţine şi de lista prescurtărilor folosite.

În continuare, la rubricile *Documente* şi la *Addenda*, sunt redată în succesiune cronologică toate actele interne cunoscute din fonduri româneşti sau străine şi din publicaţiile de până acum privitoare la vatra, hotarul (moşia) şi la teritoriul fostului ocol al târgului Iaşi din perioada 1791-1800, precum şi cele care, deşi nu intră în rândul acestora, se referă la fapte şi evenimente importante din istoria oraşului Iaşi. Aceste documente provin din Colecţiile de Documente ale Arhivelor Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti şi ale filialelor judeţene ale Arhivelor din Iaşi, Bacău, Mehedinţi, Galaţi şi Neamţ, din Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei din Iaşi, din cea a bisericii Sfântul Vasile din Tătăraşi-Iaşi, de la biblioteca mănăstirii Trei Ierarhi din Iaşi, din Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi din Moscova şi din Arhivele mănăstirilor Protaton şi Xiropotam de la Muntele Athos, de la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, de la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Rusiei din Sankt Petersburg, de la Muzeul de Istorie al Moldovei din Iaşi, de la Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti, din Acta Prof. Univ. Ilie Mînea şi din Condicile Ghibănescu (*Ms. Surete şi Izvoade*) aflate într-o colecţie particulară, dar şi din unele publicaţii de specialitate în cazul în care accesul la documentele originale nu a fost posibil. Marea majoritate a acestor documente s-a publicat după originalele lor româneşti, însoţite de însemnările aferente ulterioare, de o cuprinzătoare descriere arheografică, de menţionarea critică a tuturor celorlalte forme de păstrare ale actului şi, în sfârşit, de consemnarea eventualelor ediţii ale acestuia. Documentele care nu s-au păstrat în original sunt editate după cea mai bună formă de păstrare arhivistică (copii, rezumate sau menţiuni), indiferent dacă acesta a fost sau nu publicat, urmată de menţionarea critică a tuturor celorlalte forme ale actului şi de adnotările reclamate de deosebiri de text dintre acestea. În cazul documentelor publicate anterior, au fost păstrate particularităţile fonetice ale ediţiei reproduse, inadvertenţele de orice fel fiind semnalate în note de subsol. Dacă actul a fost publicat după original de mai multe ori de unul sau mai mulţi editori, pentru ediţia de faţă a fost aleasă cea mai bună formă a lui.

Volumul al IX-lea din *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi* a apărut în anul 2007, acesta incluzând în cele 667 pagini ale sale un număr de 414 documente (originale, copii, rezumate sau menţiuni) din perioada 1791-1795, redactate în limba română.

Următorul tom, al X-lea, are 705 pagini şi a văzut lumina tiparului în acelaşi an. El cuprinde 391 de izvoare interne şi un fals dintre anii 1796 şi 1800, redactate, de asemenea, în limba română. La acestea se adaugă, în cadrul secţiunii *Addenda et corrigenda*, 179 de documente din perioada 1627-1798, care au fost omise din motive obiective din cele zece volume publicate în ultimii opt ani.

Urmează *Indicii de nume și de materii*, care au fost întocmiți de către Mihai-Cristian Amărieuței. În cadrul acestora, vocile au fost ordonate alfabetic, trimiterile făcându-se la numărul documentului, așa încât cercetătorul are posibilitatea de a depista rapid informațiile de care este interesat în sursele documentare.

Spre sfârșitul fiecărui tom, sub titlul *Cuvinte și expresii slavone din documentele în limba română*, editorul a grupat slavonismele din toate documentele, precum și cuvintele și expresiile slavone ce se repetă în actele emise de cancelaria domnească.

Volumul al IX-lea cuprinde 142 de *Facsimile*, iar la sfârșitul volumului al X-lea a fost publicată o *Erată* pentru erorile de tehnoredactare strecurate în volumele V, VI, VII și VIII.

Firește, normele de editare a textelor și de întocmire a indicilor sunt similare celor adoptate la publicarea seriei *A*, Moldova, a colecției *Documenta Romaniae Historica*.

Totodată, editorul atrage atenția că este practic imposibil de cuprins în volumele publicate toate documentele privitoare la orașul Iași, deoarece se descoperă continuu acte românești în arhivele mănăstirilor din Orient, iar instrumentarul arhivistic publicat este extrem de precar. De aceea, efortul de a alcătui un corpus documentar pentru cel mai important oraș al Țării Moldovei rămâne cu totul impresionant. Este neîndoielnic că prezentul demers științific reprezintă una dintre cele mai importante ediții de documente publicate până acum în spațiul românesc.

Arcadie M. Bodale

Gabriel Asandului, A.C. Cuza. Politică și cultură, Iași, Editura Fides, 2007, 334 p.

Ceea ce interesează pe Gabriel Asandului, conf. univ. dr. la catedra de Științe Socio-Umane a Universității Tehnice „Gh. Asachi”, este prezentarea lui A. C. Cuza în viața politică, culturală și universitară a României moderne. Toate aceste coordonate sunt jalonate de „problema evreiască”, domeniu unde opiniile profesorului ieșean de economie politică, la Facultatea de Drept din Iași, au făcut carieră, în România interbelică îndeosebi. Cartea, având la bază teza de doctorat a autorului, se dorește o monografie a unuia dintre cei mai contestați intelectuali și oameni politici din prima jumătate a secolului XX, și asta nu doar pentru că A. C. Cuza este revendicat, și în zilele noastre, în mod integral, de grupările de extremă dreapta. Acest obiectiv, formulat în *Introducere* de autor, conștient de riscul că demersul său poate fi receptat și ca un „panegiric”, nu își conține în mod implicit și metoda. În fața acestor dificultăți, G. Asandului a lăsat documentele să vorbească de la sine, preferând să prezinte activitatea de doctrinar a lui A.C. Cuza în paralel cu înregistrarea opiniilor adverse, totul pe fundalul „contextului social istoric” în care a trăit acesta, responsabil, crede autorul, de politica antisemită din societatea interbelică (p. 7).

Conform stilului clasic al monografiilor, cartea de față ne prezintă un prim capitol despre „omul și opera” lui A.C. Cuza, celelalte trei fiind consacrate modului în care acesta a înțeles să se raporteze la „chestiunea evreiască”, rolului său în viața politică

a României moderne și, în final, deceniilor în care a activat ca parlamentar. Autorul ne înfățișează, în cele peste 300 de pagini ale cărții, devenirea omului politic A.C. Cuza și etapele parcurse în creionarea gândirii sale antisemite. În aceeași manieră, discursurile profesorului Facultății de Drept sunt lăsate să dea seama de „derapajele” sale, autorul fiind convins că ura acestuia împotriva evreilor a fost una „teoretică”, și nu „practică”. Astfel, încadrate în aceste tipare, problemele compromițătoare care planau asupra biografiei lui A.C. Cuza, precum acuzația de plagiat, soluția sa asupra „chestiunii evreiești”, folosirea catedrei universitare drept tribună politică, persecutarea unor serii întregi de studenți evrei, legitimarea asasinatului lui C.Z. Codreanu asupra prefectului Poliției din Iași, atitudinea sa în scurta guvernare a lui Octavian Goga sunt considerate chestiuni pur intelectuale. Cititorului îi sunt oferite însă îndeajuns de multe detalii pentru a-și forma o părere asupra viabilității „soluțiilor” găsite de A.C. Cuza pentru eliminarea elementelor evreiești din viața politică, economică și culturală a României.

Gabriel Asandului are grijă în permanență să exemplifice cu date semnificative din contextul epocii, pentru a oferi mostre ale veridicității sau exagerărilor din opiniile lui A.C. Cuza, aceasta și pentru ca cititorul să se poată edifica. Poate că prezența mai consistentă în pagină a autorului, în chestiunile controversate ale biografiei celui în cauză, ar fi lămurit mai îndeaproape cauzele înverșunării antisemite ale profesorului ieșean. Cu siguranță, o discuție asupra manifestărilor de extremă dreapta ale intelectualilor din România interbelică ne-ar fi oferit prilejul identificării unor ipoteze asupra raționalității discursive a lui A.C. Cuza, probabil cea mai interesantă și mai contestată latură a activității sale. În definitiv, acesta a fost un producător zelos de idei, trecute, ce este drept, în revistă cu onestitate în volumul de față. Astfel, posibila „contaminare” a studenților naționaliști și modul în care intelectualii care l-au urmat pe acesta ar fi fost explicate și prin alte determinări decât cele reperabile în realitățile contemporane lui A. C. Cuza.

Așa cum a mărturisit autorul, în contextul unei anumite reticențe față de acest gen de subiecte, demersul de față constituie un act de curaj și de restituire a complexității unei personalități, contemporane cu toți cei patru regi ai României. Tocmai această imparțialitate, asumată de istoricul Gabriel Asandului, constituie meritul principal al cărții. În același timp, cartea se prezintă drept încă o piesă la dosarul complicat al manifestărilor extremiste din România interbelică.

Cătălin Botoșineanu

Andrei Muraru (coordonator), Clara Mareș, Dumitru Lăcătușu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucera, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, studiu introductiv Cristina Roman, postfață Marius Oprea, Iași, Editura Polirom, 2008, 582 p.

Încă de la început, demersul istoricilor din cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului din România a fost asumat ca unul nedeșăvârșit. Aproape 50 de ani de istorie a ororilor unui regim criminal nu pot fi concepuți fără rest. Nicio secvență din ceea ce a reprezentat viața românilor în comunism nu a scăpat necontaminată de

dictatura comunistă. Această imposibilitate a redării totalității regimului din România anilor 1945-1989 transferă oricărui act de recuperare o valoare simbolică. În acest context, merită semnalat acest efort restitutiv al istoricilor noului institut, creat în decembrie 2005, care au făcut posibilă apariția *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, „prima monografie completă a sistemului carceral comunist” (p. 11).

Reținerile manifestate de un segment important al istoricilor din România și lipsa de reacție manifestată de mediul istoriografic din Occident, față de condamnările succesive ale comunismului de către țările din Estul Europei, au fost ignorate de tinerii istorici care au lucrat asupra cărții de față. Deși nedeclarată, tinerețea autorilor (doar doi dintre ei depășesc 30 de ani) constituie o garanție a volumului. Împotriva lor nu se pot lansa acuzațiile favorite ale neocomuniștilor privind existența, și la oponenți, a unui grad de complicitate cu sistemul de până în 1989. O altă certificare este, fără îndoială, faptul că au avut acces la arhivele, crezute pierdute, ale Direcției Generale a Penitenciarelor. Astfel a fost posibil un dicționar al tuturor formelor concentraționare din România comunistă a anilor 1945-1967 (închisori, lagăre și colonii de muncă).

Mai mult decât o prezentare a regimului penitenciar, autorii au dorit de fapt să conserve memoria istorică a ceea ce a constituit „purgatoriul” poporului român. Sute de mii de oameni au fost închiși în temnițele regimului, întreaga clasă politică interbelică și majoritatea intelectualilor trecând prin teroarea închisorii. Cea mai mare parte a acestora și-au găsit sfârșitul în camerele de detenție sau au fost executați. După parcurgerea celor aproape 600 de pagini ale cărții se desprinde o concluzie definitivă. Practic, întregul teritoriu al României a fost folosit drept închisoare de către un regim totalitar care a creat patru categorii de penitenciare (p. 35): cele de maximă siguranță (precum Aiud, Gherla, Jilava), cele „închise” pentru deținuți considerați foarte periculoși (Craiova, Pitești, Brașov), cele cu regim de maximă severitate (Botoșani, Sighet, Râmnicu Sărat) și cele pentru deținuți de drept comun. În primele trei categorii au fost închiși deținuți politici, acestea constituind, în același timp, locuri unde s-au produs execuții fără ca victimele să fie supuse unui proces. Abila împărțire realizată de comuniști ne demonstrează de fapt atenția patologică a acestora pentru detaliile represiunii. Fiecare opozant sau presupus opozant al regimului, de la deținuți politici până la infractorii de drept comun, aveau prestabilite locurile de detenție. Această „individualizare” a închisorilor, cu consecințe imediate în pregătirea gardienilor, a tehnicilor de interogare și de tortură, constituie o dovadă a premeditării crimelor împotriva celor închiși. În fața represiunii, îți rămânea doar „să fii un om feeric”, să ajungi la „pacea uitării de sine”. Acestea erau unele din rețetele inovate de Petre Pandrea, deținut la Aiud, pentru a lupta împotriva „reeducării” prin torturi fizice, înfometare, umilinte, „reformarea gândirii” (nota 6, p. 97). Rolul cărții este de a preveni amnezia din societatea românească, abil întreținută atunci când sunt aduse în discuție eșantioane ale comunismul românesc.

Pe harta represiunii comuniste se adaugă lagărele și închisorile regimului din România anilor 1945-1967, iar nume precum Aiud, Sighet, Gherla, Jilava sau Pitești se impun, mereu, drept locuri de comemorare. Rolul închisorii comuniste, ca de altfel al tuturor celor din regimurile totalitare, a fost acela de a produce o segregare în interiorul propriului popor, împărțit în susținătorii sistemului și dușmanii din închisori. În acest mod, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România oferă unul dintre

cele mai importante instrumente de lucru necesare studierii atrocităților comise în țara noastră după al doilea război mondial. O istorie care nu se dorește revindicativă, ci care își propune să traseze o limită clară între ceea ce presupune condamnarea comunismului și restituirea sa istorică. Între aceste două coordonate, autorii volumului au integrat și recuperarea traumelor trăite în închisori.

În prezentarea unităților carcerale, autorii au ales să ofere și acest gen de exemple, mărturii ale celor care au fost victime ale sistemului comunist. Fără îndoială, aceasta este o opțiune de natură morală, la care obligă suferințele celor închiși, realizându-se astfel eliminarea riscului nesituirii în context al regimul penitenciar din România comunistă. De altfel, fiecare închisoare are creionat și un scurt istoric până la „debutul” ca regim carceral comunist. Descrierea acestora mai conține decupaje privind conducerea și organizarea lor, regimul de detenție, numărul deținuților, al celor uciși și tehnicile de tortură. Pentru a ajuta cititorul să își formeze o imagine mai cuprinzătoare asupra celor aproape cinci decenii de istorie a regimului, *Dicționarul* ne mai oferă un studiu introductiv al Cristinei Roman, despre modul în care represiunea devenise o adevărată instituție în România comunistă, și o bibliografie exhaustivă dedicată sistemului și victimelor sale. În final, concluzia forte a volumului este aceea că închisorile nu au constituit un mijloc de educare a delicvenților, ci au avut drept unic criteriu de existență exterminarea opozanților sau presupușilor opozanți ai regimului comunist. De altfel, această carte le este dedicată.

Cătălin Botoșineanu

Viața științifică

Activitățile Arhivelor Naționale Iași consacrate comemorării a 140 de ani de la moartea lui Gheorghe Asachi (1788-1869)

Arhivele Moldovei, la înființarea lor, în 1832, au avut șansa de a beneficia de capacitatea intelectuală și de puterea de muncă ale lui Gheorghe Asachi, cel care le-a condus între anii 1832 și 1849, precum și în intervalul 1857-1858. De aceea, privit retrospectiv, activitatea „arhivistului Obșteștii Obicinuitei Adunări” uimește prin viziunea și modernitatea principiilor de organizare.

Așadar, chiar dacă istoria a lăsat urme grele asupra integrității fondurilor și a colecțiilor de la Iași, ne bucurăm că mai există documente cu ajutorul cărora putem contura imaginea de la începuturile Arhivelor Moldovei. Astfel, lui Asachi îi revenea o muncă sisifică, aceea de a organiza arhivele prin strângerea tuturor actelor publice de la instituțiile statului, atât a celor considerate importante cât și a acelor catalogate de creatori ca fiind „părăsite”. Concomitent, Asachi a urmărit și centralizarea documentelor de la particulari și crearea unui sistem coerent de evidență (pe transpoarte și opise, în cadrul acestora din urmă dosarele fiind ordonate cronologic, iar în cadrul fiecărui an, alfabetic). Interesant este și faptul că, încă din 1832, sub impulsul activităților practice, a apărut necesitatea de a colabora și de a îndruma creatorii în privința unor reguli unitare de urmat, pe baza cărora să se pregătească dosarele pentru depunerea la Arhive, după ce, anterior, se numerotau, se aplica poseduirea (operațiune arhivistică de verificare a numerotării prin înscrierea în mod repetat a unor silabe dintr-o anumită frază pe fiecare foaie din cuprinsul unui dosar sau a unui registru) și se opisau. Pe lângă ordonarea dosarelor, organizarea internă a arhivelor a impus necesitatea găsirii unor soluții la numeroase alte probleme, precum elaborarea unui transportor general, crearea unor inventare, introducerea registrelor de intrare-ieșire a corespondenței, alcătuirea unor instrucțiuni pentru eliberarea răspunsurilor la diferite cereri, distrugerea documentelor fără importanță, întocmirea unor fișe cu aprecierea „calităților” angajaților, crearea unei „comisii pentru adunarea actelor publice”, constituirea bibliotecii prin donații, asigurarea securității arhivei, ordonarea dosarelor, repararea depozitelor, dotarea acestora cu mobilier, asigurarea încălzirii și, nu în ultimul rând, mutarea într-un sediu corespunzător.

Prin urmare, în 2009, când s-au împlinit 140 de ani de la moartea lui Gheorghe Asachi, ne-am gândit să marcăm momentul prin popularizarea activității sale arhivistice în școlile ieșene. Deși toate marile colegii au răspuns pozitiv invitației noastre, expunerea, din cauza măsurilor excepționale de prevenire a răspândirii gripei A/H1, nu s-a putut realiza decât în două dintre acestea, la Colegiul Național și la Colegiul „Richard Wurmbrand”. Acest tip de activitate este o noutate pentru Arhivele din Iași, deoarece s-a preferat prezența noastră în mijlocul școlii, marcându-se, astfel, o mai largă deschidere spre societatea civilă. Mai mult, ne-am alăturat demersurilor instituțiilor de învățământ de a conștientiza tinerii asupra existenței unor valori de referință în cultura română. La acestea, se adaugă îmbunătățirea imaginii publice a propriei instituții, cunoscută, mai ales, ca una care răspunde doar doleanțelor ridicate prin cereri și petiții. Acțiunea a fost

bine primită, cu atât mai mult cu cât expunerea a fost susținută de redarea documentelor privitoare la activitatea lui Gheorghe Asachi în format electronic. Această abordare a fost o premieră pentru Arhivele ieșene, care a permis deplasarea rapidă, în mai multe locații, dublată de posibilitatea de a prezenta copii fidele ale documentelor menționate mai sus, cu un mare efect emoțional asupra elevilor. De asemenea, cei mai activi participanți la discuții au fost premiați, din partea Arhivelor Naționale Iași, cu câte un exemplar al catalogului de documente referitor la activitatea celui invocat în prezentare, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi (1788-1869)*.

Totodată, din dorința de a evidenția pe cel care, prin propriile donații, a pus și bazele bibliotecii arhivelor ieșene, s-a organizat o mini-expoziție, la etajul 1 al instituției, unde, timp de două luni, au fost expuse șapte dintre lucrările enciclopedistului român, toate ediții princeps: *Poesii* (1836), *Elemente de matematică* (1837), *Culegere de poezii* (1854), *Ode* (1854), *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (1859), *Fabule* (1862) și *Nușele istorice ale României* (1867), ultima cuprinzând dedicația autorului pentru Theodor Codrescu.

Suzana Bodale

Congresul Asociației arhiviștilor maghiari, Sopron, Ungaria, 17–20 august 2009¹

În perioada 17-20 august 2009, la Sopron, în Ungaria, a avut loc Congresul anual al Asociației arhiviștilor maghiari. În continuarea tradiției de peste un deceniu a întâlnirilor profesionale ale arhiviștilor maghiari, colegii noștri au transmis Federației Arhiviștilor din România invitația de a participa cu trei reprezentanți, alături de ceilalți membri ai asociațiilor profesionale din țările, care au avut teritorii în cadrul Imperiului Austro-Ungar. Astfel, din partea României au participat Bogdan-Florin Popovici, inspector superior în cadrul SJAN Brașov, președinte al Federației Arhiviștilor din România, Cristian Anița, șef serviciu Arhive Administrative și Culturale din cadrul SANIC și Cătălin Botoșineanu, arhivist la Arhivele Naționale Iași.

Lucrările congresului, care s-au desfășurat în plen și pe secțiuni și la care au participat arhiviști maghiari alături de invitații din Austria, Republica Cehă, Slovacia, Slovenia, Serbia, Croația, Polonia și România, au avut drept teme principale informatizarea arhivelor și arhivele universitare și școlare. Ca dovadă a prestigiului și a responsabilității organizatorilor, trebuie menționat că toate lucrările congresului, ca și în ceilalți ani, urmează să fie publicate într-un volum. Colegii maghiari au prezentat proiectul creării unei arhive digitale pentru toate documentele deținute, au propus soluții pentru digitalizarea arhivelor și au convenit asupra modalităților de păstrare a documentelor electronice. În ceea ce privește arhivele școlare, András Koltai a reliefat importanța arhivei liceelor, prezentând un model de inventar al unei astfel de arhive. De asemenea, domnia sa a insistat asupra valorificării acestor date, în sensul publicării

¹ Mulțumesc pe această cale domnului Bogdan-Florin Popovici pentru ajutorul acordat în realizarea acestei prezentări, oferindu-mi cu generozitate „datele tehnice” necesare.

listelor de elevi pentru a avea o privire de ansamblu asupra fizionomiei unei generații școlare în cadrul unei anumite zone geografice pentru un interval de timp.

László Szögi, directorul Bibliotecii universitare din Budapesta, a ținut o comunicare despre modul în care instituția pe care o reprezintă prelucrează fondurile documentare și studiază istoria instituțiilor de învățământ superior. Atât în cadrul comunicărilor, cât mai ales în discuțiile ulterioare, domnul László Szögi a insistat asupra valorificării fondurilor universitare din centrul Europei, mai cu seamă cele din spațiul românesc, care au rămas încă necercetate. Unul din multele exemple oferite este cel al studiilor care urmăresc, pe eșantioane de studenți, fenomenul *peregrinatio academica*. În acest sens, tradiția istoriografică maghiară este mult mai veche, dovadă fiind lucrările istoricului maghiar Victor Karady asupra spațiului universitar maghiar și volumele prosopografice ale lui László Szögi asupra studenților Universității din Budapesta, acestea din urmă fiind donate cu generozitate Bibliotecii Arhivelor din Iași. O excepție în spațiul românesc o constituie Universitatea din Cluj, a cărei arhivă a fost în atenția lui Victor Karady și Lucian Năstasă². În cadrul discuțiilor, partea română și-a arătat toată deschiderea, așa încât domnul László Szögi și-a manifestat interesul de a avea o colaborare cu arhiviștii români interesați de istoria spațiului universitar, în sensul valorificării informațiilor din fondurile Universităților din Iași și București, practic necunoscute pentru spațiul Europei centrale.

În timpul congresului, delegații au vizitat Arhiva din Sopron, ocazie cu care am putut remarca profesionalismul arhiviștilor maghiari și interesul comunității locale pentru păstrarea și conservarea documentelor. Arhiva amintită cuprinde un volum de cca. 8000 de m.l. de documente, deservită de către 20 de arhiviști. Remarcabil este faptul că posibilitatea ca documentele să se deterioreze ca urmare a condițiilor de depozitare este exclusă. Totodată, valorificarea informațiilor și publicarea de volume tematice sunt sarcini profesionale ale colegilor noștri. Printre prioritățile arhiviștilor maghiari se numără digitalizarea documentelor maghiare de până la 1541 și publicarea lor *on-line*. Numărul publicațiilor proprii este unul remarcabil, fiecare arhivă locală având o revistă proprie și editând în același timp volume de documente. În acest sens, remarc volumele despre hărțile din Arhivele maghiare până la 1541, hărțile din primul război mondial și *corpus*-ul de documente medievale. De asemenea, noul proiect al arhiviștilor maghiari vizează editarea unor volume care să descrie (metri liniari, structura fondului, perioada, genul documentelor) toate fondurile create de administrația maghiară în teritoriile fostului imperiu dualist sau cele din perioada anilor 1940-1944.

Modul în care sunt constituite Arhivele maghiare facilitează valorificarea documentelor și prelucrarea lor unitară, în sensul respectului față de creator și față de unitatea fondului. Lipsa centralismului face posibilă coexistența Arhivelor Naționale ale Ungariei cu arhivele Budapestei, cu cele regionale ale marilor orașe, ale principalelor Universități din Ungaria și cu arhivele ecleziastice (ale episcopatelor catolice, ale Bisericii calvine, luterane sau ale comunității evreiești). Astfel, arhivele importante sunt gestionate în cadrul acelor instituții/unități de către personal specializat, în speță

² Vezi Victor Karady, Lucian Năstasă, *The University of Kolozsvár/Cluj and the students of the Medical Faculty (1872-1918)*, Budapest-Cluj, 2004.

arhiviști, care ajung să cunoască într-atât structura fondurilor și istoricul lor încât valorificarea documentelor nu constituie o constrângere.

Consider că experiența avută alături de arhiviștii maghiari și de invitații din Europa Centrală a permis participanților realizarea unor comparații între mai multe sisteme și practici arhivistice, care ilustrează încă o dată distanțele care despart știința arhivistică românească de cea europeană. Este meritoriu efortul Federației Arhiviștilor din România de a fi prezentă prin delegați la marile manifestări europene ale sectorului arhivistic și de a impulsiona în acest fel legăturile cu celelalte organizații profesionale din țările europene.

În încheiere, nu pot să nu observ că ignorarea importanței arhivei istorice a unei comunități de către statul român și de către autoritățile locale fac astăzi ca instituția Arhivelor să nu aibă posibilitatea de a-și asuma unul din obiectivele sale majore și anume protejarea patrimoniului arhivistic național. În multe direcții județene, asistăm neputincioși la distrugerea iremediabilă a documentelor din cauza lipsei condițiilor minime de depozitare.

Cătălin Botoșineanu

**„Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)”
(Simpozion internațional, Ediția a X-a jubiliară, organizată de
Universitatea din Oradea și Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
Oradea, 30 octombrie-1 noiembrie 2009)**

În perioada 30 octombrie-1 noiembrie 2009, a avut loc cea de-a X-a ediție, una jubiliară, a Simpozionului internațional *Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-2009)*. Acesta s-a desfășurat la Oradea și a fost organizat de Universitatea din Oradea (Facultatea de Istorie, Geografie și Relații Internaționale-Departamentul de Istorie și Facultatea de Științe Economice), Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad și Asociația „Gheorghe Șincai” a studenților în Istorie-Oradea.

De fapt, acest Simpozion, unic ca tematică în România, a fost inaugurat la 19-20 aprilie 1991 și se desfășoară odată la doi ani. Începând cu cea de-a IV-a ediție (2-4 mai 1997), manifestarea a devenit una internațională, caracter care s-a păstrat până în momentul de față. În ceea ce privește ediția jubiliară din acest an, ea a fost de o ținută științifică aleasă, prin comunicări ce reflectă îndelungi cercetări în domeniul istoriei financiar-bancare europene. Au participat universitari și cercetători, istorici, economiști, muzeografi, arhiviști, funcționari de bancă și doctoranzi din Milano, Pécs, Ljubljana, Sarajevo, București, Cluj-Napoca, Iași, Oradea, Petroșani, Reșița, Sibiu, Suceava, Târgu-Mureș, Timișoara și Zalău.

În deschiderea lucrărilor simpozionului, au luat cuvântul – în *Aula Magna* – prof. univ. dr. ing. Cornel Antal, rectorul Universității din Oradea; Găvrilă Ghildea, prefectul județului Bihor; Radu Țârle, președintele Consiliului Județean Bihor; dr. Gheorghe Carp, viceprimar al municipiului Oradea; Valentin Lazea, economist șef al Băncii Naționale a României – București; prof. univ. dr. Barbu Ștefănescu, prorector al Universității din

Oradea; prof. univ. dr. Anca Dodescu, decanul Facultății de Științe Economice din Oradea; prof. univ. dr. Ioan Horga, decanul Facultății de Istorie, Geografie și Relații Internaționale din același oraș; prof. Raluca Negruț, președintele Asociației „Gheorghe Șincai” a studenților în Istorie-Oradea; prof. univ. dr. Mihai D. Drecin, director al Școlii Doctorale a Facultății de Istorie, Geografie și Relații Internaționale din Oradea și s-a dat citire cuvântului de salut al prof. univ. dr. Aurel Ardelean, rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.

Au urmat lucrările în plen, prilej cu care a fost lansată lucrarea semnată de Cristian Păunescu, Mihaela Tone și Nadia Manea, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, vol. II (1914-1918), București, Editura Oscar Print, 2009 și s-au susținut comunicări de către: Ráb Virág, University of Pécs-Hungary - *The Role of Gerard Vissering in the Evolution of the International Economic and Financial Cooperation after the First World War (Rolul lui Gerard Vissering în evoluția cooperării economice și financiare internaționale după primul război mondial)*; Žarko Lazarević, The Institute of Contemporary History, Ljubljana - Slovenia, *Banking and Insurance in Slovenia up to World War II (Bănci și asigurări în Slovenia până la cel de-al doilea război mondial)*; Vesna Babic Hodovic, University of Sarajevo-Bosnia and Herzegovina - *Merges and Acquisitions as the Form of Banking sector Integration. Case of Bosnia and Herzegovina (Fuzionări și achiziții ca formă de integrare a sectorului bancar. Cazul Bosniei-Herțegovina)* și Mihai D. Drecin, Universitatea Oradea - *Simpozionul internațional de istorie financiar-bancară de la Oradea între istorie națională și central-europeană. Bilanț pragmatic și sentimental (1991-2009)*. Din păcate, Oleksandr Rusnak, Chernivtsi National University-Ukraine (Universitatea Națională Cernăuți-Ucraina), nu a mai reușit să ajungă la lucrările Simpozionului, așa încât comunicarea domniei sale, *The Evolution of Banking Sistem of Bucovina in 1918-1940 (Evoluția sistemului bancar în Bucovina între 1918-1940)*, a rămas nesusținută.

În continuare, lucrările s-au desfășurat în cadrul a trei secțiuni: *Istorie Bancară pentru Epoca Modernă* [moderatori: Mircea Baron (Petroșani) și Delia Coheci (Cluj-Napoca); secretar: Alexandra Bere (Oradea)], *Istorie Bancară pentru Epoca Contemporană* [moderatori: Maria Mureșan (București) și Vasile Bozga (București); secretar: Marius Meszar (Oradea)] și *Bănci și burse în epoca de tranziție* [moderatori: Gabriela Prelipcean (Suceava) și Daniela Zăpodeanu (Oradea); secretar: Sorina Coroiu (Oradea)].

În cadrul celei dintâi secțiuni, au fost susținute comunicări de către: Gheorghe Lazăr, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române-București (*Zarafi și negustori din Țara Românească. Secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*); Codrin Florian Murariu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”-Iași (*Tentativa de reformă monetară din 1852 în Moldova*); Arcadie Bodale, Arhivele Naționale Iași (*Banca Națională a Moldovei în documente de Arhivă. 1852*); Vasile Mircea Zaberca, Mirela Minica și Cristian Rudolf, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița (*Înființarea și funcționarea instituțiilor de credit românești în Banatul Sărbesc. 1854-1918*); Mihai Drecin, Universitatea din Oradea (*Date inedite cu privire la funcționarii români de bancă din Transilvania în „Calendarul portativ ...” - 1909, 1910 - editat de Vasile Babi la Oradea*); Mihaela Tone, Nadia Manea, BNR-București (*Prezentarea la scontul BNR. Reguli, prestigiu și supraveghere. 1918-1928*); Mircea Baron, Universitatea din Petroșani

(*Casa de Economii și Împrumut a angajaților Societății „Mica” din complexul minier Brad. 1931-1948*) și Delia Coheci, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca (*Coperativele de credit, forme viabile pe piața bancară?*). Din nefericire, Iosif Marin Balog, Institutul de Istorie „George Bariț”-Cluj-Napoca a fost împiedicat de o problemă personală, ivită în timpul lucrărilor, care l-a împiedicat să își sustină comunicarea (*Institute și societăți de asigurare din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea. Rolul lor în modernizarea societății*), iar Marcel Știrban, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (*Pe urmele unor monografii locale, socio-economice, din Transilvania, apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX. Considerații istoriografice*) și Dumitru Vitcu, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (*Federalele băncilor populare din România. Prima jumătate a sec. al XX-lea*) nu au mai ajuns la Simpozion.

La cea de-a doua secțiune s-au înscris: Maria Mureșan, Mihai Oprețescu, Academia de Științe Economice-București (*Tradiție și inovare în sistemul financiar din România în primul deceniu interbelic*); Vasile Bozga, ASE-București (*Considerații despre viața bancară interbelică*); Vasile Ciobanu, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (*Institutul de Credit Funciar Sibiu în anii 1918-1948*); Florica Floruțiu, director BNR-Sucursala Bihor (*Din istoria Băncii Naționale a României. Sucursala Oradea. 1919-1948*); Maria-Magdalena Ioniță, Muzeul Național de Istorie a României (*O societate anonimă cu capital majoritar bancar din perioada interbelică-S.A.R. „Capșa”. 1921-1939*); Vasile Dobrescu, Universitatea „Petru Maior” din Târgu Mureș (*Din istoricul federației cooperatiste „Andrei Mureșanu” din Bistrița. 1922-1940*); Vasile Marinel Pop, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău (*Desființarea privilegiilor Băncii Agrare din Cluj și procesul cu statul român. 1922-1925*); Ion Zainea, Universitatea din Oradea (*Un proiect economic interbelic mereu amânat: Regiunea Munților Apuseni. 1924-1937*); Ludovic Báthory, Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca (*Băncile românești și introducerea sistemului de contabilitate secretă la societățile Lonea și Valea Jiului de Sus. 1925-1930*); Virgiliu Z. Teodorescu, București (*Un relevant memoriu al unor conducători de bănci. 1938*); Cristian Păunescu și Mihai Chiriac, BNR-București (*Aurul polonez la Banca Națională a României. 1939-1947*); Vasile T. Ciubăncan, Cluj-Napoca (*Rezistența sistemului bancar național român din Transilvania de nord-est, în confruntare cu sistemul bancar ungar, după Dictatul de la Viena*); Cornel Olaru, ASE-București (*Enciclopedia monedei. O propunere*) și Loredana Baba, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (*Obligații familiale și exigențe bisericești în situația financiară a țăranilor din sudul Italiei la jumătatea secolului XX – 1949-1962 – reflectată în studiile lui Ernesto de Martino*).

În sfârșit, ultima secțiune a avut în program comunicările propuse de către: Emilian M. Dobrescu, secretar științific al Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române (*Fondurile suverane de investiții. Rolul și destinul lor*); Delia Bugeac, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (*Strategii ale Băncii Europene de Investiții în era globalizării*); Alexandru Jivan, Universitatea de Vest din Timișoara (*Imaterialitate și politică economică în criza actuală*); Gabriela Prelipcean și Mircea Boscoianu, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (*Soluții post-criză de eficientizare a activității Bursei de Valori București*); Mariana Lupan, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (*Evoluția cursului de schimb și implicațiile asupra economiei românești în perioada 2000-2009*); Anca Stângaciu, Universitatea „Babeș-

Bolyai” din Cluj-Napoca (*Investitorii italieni și criza financiară din România*); Adrian Șimon, Universitatea „Petru Maior” din Târgu Mureș (*Managementul comportamentului clientului în mediul bancar românesc actual*); Ioan Romoșan, Universitatea din Oradea (*Raporturile juridice dintre proprietatea publică și proprietatea privată în sistemul bancar românesc în perioada de tranziție*); Ioan Dan Morar, Universitatea din Oradea (*Politica fiscală consumatoristă*); Ioan Marcel Romoș și Ioana Popovici, Universitatea din Oradea (*Comportamentul irațional al operatorilor vieții economice*); Daniela Zăpodeanu și Mihai Cociuba, Universitatea din Oradea (*Independența B.N.R. în contextul actual*) și Diana Popa-Sabău, Universitatea din Oradea (*Piețele de capital emergente și dificultățile financiare*).

Trebuie să remarcăm faptul că unele dintre comunicări au stârnit un interes deosebit, fapt concretizat prin dezbateri suplimentare pe marginea subiectelor, dar mai ales efortul remarcabil al prof. univ. dr. Mihai Drecin pentru organizarea impecabilă a acestei ediții jubiliare a Simpozionului Internațional amintit, domnia sa fiind, de fapt, motorul acestei manifestări de înaltă ținută științifică.

Arcadie M. Bodale

Expoziția 1939. Zile de pace, zile de război, la Alexandria

În contextul „Zilei Arhivelor Naționale”, expoziția 1939. *Zile de pace, zile de război* a fost vernisată vineri, 30 octombrie 2009, la Alexandria. La organizarea manifestării au participat Arhivele Naționale ale României (Aparatul Central), Direcția Județeană Teleorman a Arhivelor Naționale și Muzeul Județean (gazda expoziției). Prezența acesteia la Alexandria are loc după un itinerar început la București și continuat la Iași. Menționăm faptul că proiectul expoziției a fost realizat de către un grup de specialiști din cadrul Arhivelor Naționale ale României (Aparat Central): Flori Bucur, Elena Cîrjan, Șerban Marin, Petre Mitrea, Radu Stancu, George Stroe, sub coordonarea lui Dorin Dobrinu și a Laurei Dumitru.

Prima vernisare a expoziției 1939. *Zile de pace, zile de război* a avut loc la sediul central al Arhivelor Naționale ale României din București, rămânând deschisă publicului în perioada 30 aprilie-29 mai 2009, când s-a bucurat de o mare apreciere din partea acestuia. În cadrul acestui eveniment, a fost realizat și DVD-ul expoziției, care cuprinde copii după documentele, obiectele și imaginile expuse. Din 8 iulie 2009, în cadrul Complexului Muzeal Național «Moldova», și publicul ieșean a avut ocazia să vizioneze cea mai mare parte a exponatelor prezentate la București. Evenimentul a fost organizat de către Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Iași, și a rămas la dispoziția celor interesați până la 7 august 2009.

Expoziția 1939. *Zile de pace, zile de război*, prezentată publicului teleormănean, a încadrat o parte dintre exponatele prezentate anterior de către Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale. Reorganizarea acesteia a fost realizată de către Mădălina-Diana Rușanu-Radu, consilier la SJAN Teleorman și Cătălin Borțun, muzeograf.

Expoziția s-a bazat pe un material bogat, constând în copii de pe documente, hărți, planuri, fotografii de epocă, articole din presa vremii, aflate în păstrarea Serviciului

Arhivelor Naționale Istorice Centrale, precum și a diferitelor structuri teritoriale ale Arhivelor Naționale. Cu această ocazie, au putut fi observate câteva documente create și păstrate chiar în județul Teleorman. Prin intermediul manifestării, am încercat să prezentăm publicului atmosfera anului 1939 în România, de la anul de vârf al economiei naționale, până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Temele conținute de expoziție au fost, în mare parte, cele adoptate și de colegii noștri de la București și Iași: Frontul Renașterii Naționale, Grupări politice, Miron Cristea și Armand Călinescu, Economie și consum, Realitatea socială, Diversitate religioasă, Viața urbană și viața rurală, Sănătate și igienă publică, Educație și activitate universitară, Din viața culturală, Acțiuni de propagandă culturală, Participarea României la Expoziția Internațională de la New York, Festivaluri, serbări și concursuri, Petrecerea timpului liber, Sport și recreere, Aspecte ale diplomației românești, Mobilizare, În ajunul războiului și Războiul.

Astfel, subiecte precum desființarea partidelor politice de către regele Carol al II-lea și înființarea Frontului Renașterii Naționale, propaganda desfășurată cu diferite ocazii de către regimul carlist, moartea primului ministru Miron Cristea, succedată de cea a lui Armand Călinescu (asasinat în septembrie 1939), au fost ilustrate în cadrul expoziției noastre. Dezvoltarea industriei românești, îmbunătățirea vieții în orașe și la sate, încercări de protecție socială inițiate de stat, asistență sanitară mai bună, sunt alte câteva aspecte punctate în cadrul manifestării. Prestigiul internațional al instituțiilor de învățământ superior românești, orientarea copiilor spre învățământul secundar practic, pe fondul teoretizării excesive a școlii din perioada interbelică, propaganda realizată în slujba regimului de autoritate monarhică prin intermediul pieselor de teatru, filmelor, concertelor, au reieșit din conținutul panourilor expoziției. Totodată, a fost marcat momentul susținerii examenului de bacalaureat de către Mihai, Mare Voievod de Alba-Iulia, viitorul rege al României. Organizarea unor concursuri de datini sau sportive, de anvergură națională, urmarea întărirea sentimentului național în proximitatea celui de-al Doilea Război Mondial.

Din documentele expuse, publicul a putut înțelege eforturile depuse de către diplomația românească pentru păstrarea unui echilibru între tendințele pro și contra Germaniei naziste. Participarea delegației României, condusă de sociologul Dimitrie Gusti, la Expoziția Internațională de la New York, poate fi și ea socotită ca o manifestare a politicii externe. Declanșarea războiului este prevestită de ordinele emise de autorități privind apărarea pasivă, organizarea adăposturilor împotriva atacurilor aeriene, înghețarea relațiilor economice și diplomatice ale Angliei, Franței, Poloniei cu Germania și atitudinea față de această situație a statelor din sud-estul Europei. Încheierea la 23 august 1939 a pactului de neagresiune sovieto-german (cunoscut sub denumirea de Pactul Ribbentrop-Molotov), decizia de neutralitate a Statelor Unite ale Americii, primele imagini surprinse pe fronturile de luptă au completat expoziția.

Avem speranța că, prin intermediul acestei expoziții, publicul teleormănean, în mod special locuitorii Alexandriei, și-a îmbogățit cunoștințele referitoare la anul 1939, cu zilele sale de pace și de război, în felul acesta fiind mai aproape de documentul de arhivă și de instituția Arhivelor Naționale ale României.

Mădălina-Diana Rușanu-Radu

„După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe”. Conferință organizată de Centrul de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului din cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 12-13 noiembrie 2009

În perioada 12-13 noiembrie 2009 a avut loc la Iași Conferința *După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfășurare, consecințe*, organizată de Centrul de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului, din cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu sprijinul Fundației Konrad Adenauer Stiftung. Lucrările acestei manifestări au cuprins o serie de comunicări științifice ale unor universitari și cercetători, istorici, arhiviști, politologi, sociologi și antropologi, care au conturat un adevărat bilanț al ultimului deceniu de comunism românesc și al primilor ani ai postcomunismului românesc.

În deschiderea lucrărilor conferinței au luat cuvântul prof. univ. dr. Vasile Ișan, rectorul Universității „Al. I. Cuza”, prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon, decan al Facultății de Istorie, dr. Marius Oprea, președintele Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului din România, dr. Holger Dix, directorul Fundației Konrad Adenauer, dr. Dorin Dobrințu, directorul Centrului de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului. În continuare, a urmat prelegerea *Istoria unei probleme: comunismul înainte și după cădere*, susținută de prof. univ. dr. Daniel Barbu, de la Facultatea de Științe Politice a Universității București.

Lucrările conferinței s-au desfășurat pe șapte paneluri, cu tematici diferite. Primul dintre acestea, intitulat *Anii '80: viață cotidiană, agonie și contestare*, a fost moderat de Florea Ioncioaia (Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași) și a reunit comunicările susținute de: Alina Ilinca, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (*Considerații privind criza energetică din România anilor '80*); Stelu Șerban, Institutul de Studii Sud Est Europene din București (*Rezistență și colectivizare în societatea rurală din România. Cazul comunei Nicolae Bălcescu, județul Constanța*); Florin S. Soare, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (*Interzicerea avortului – mijloc de constrângere și control în România anilor '80*); Mărioara-Luciana Jingă, I.I.C.C.R. (*Uimire și cutremur. Consecințele politicii nataliste a statului comunist român în anii '80*) și Radu Stancu, Arhivele Naționale ale României, București (*Studiul sinuciderii și condiția de izvor istoric a datelor statistice în România comunistă și postcomunistă*).

Cel de-al doilea panel, desfășurat în paralel cu primul, a cuprins comunicările referitoare la *Propagandă și reprezentări sociale asupra comunismului la sfârșitul regimului Ceaușescu* și a fost moderat de Adrian Neculau. În această secțiune au putut fi audiate comunicări susținute de: Ovidiu Buruiană, Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” Iași (*Discursul propagandistic în anii '80. Congresele Partidului Comunist Român*); Mihaela Teodor, Departamentul de Cercetare al Facultății de Istorie din cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași (*Ipostaze ale propagandei comuniste. Expoziția jubiliară din 17 iulie 1985, la aniversarea a 20 de ani de la Congresul al IX-lea al PCR*), Bogdan-Alexandru Jitea, Facultatea de Istorie din cadrul Universității București (*Protocronismul în cinematografie. Cazul „Burebista”*), Simina Bădică, Muzeul Țăranului Român,

București (*Istoria unei absențe: documentele vizuale ale ultimului deceniu comunist*), Adrian Cioflâncă, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași (*Căderea comunismului în interpretarea foștilor membri ai nomenclaturii*).

A treia secțiune, moderată de Daniel Barbu, a purtat numele *Lecturi în postcomunismul românesc* și a adunat comunicările susținute de: Marius Bălan, Facultatea de Drept din cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași (*Legalitate contra legitimitate: constituționalitatea trecerii de la regimul Ceaușescu la România postcomunistă*), Cristi Zaharia, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale ale României (*Proclamația de la Timișoara, primul proiect de delegitimare a comunismului românesc și de rupere de trecut*), Anemona Constantin, Facultatea de Științe Politice și Juridice din cadrul Universității Paris X Nanterre (*Manifestația din Piața Universității, București aprilie-iunie 1990, o a doua „Revoluție”?*) și Alexandru Muraru, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași (*Nașterea unui mit postcomunist: Vizita Regelui Mihai în România din aprilie 1992, reflectată în presă*).

Panelul al IV-lea, *Anatomia unei relații ambigue: Biserica și statul comunist*, desfășurat concomitent cu panelul al III-lea, a fost moderat de Dorin Dobrințu, Centrul de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului, Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași, și a cuprins comunicările susținute de: Marius Silveșan, doctorand al Facultății de Istorie a Universității București (*Între control și evaziune: Biserica Baptistă în România anilor '80*), Gabriel Catalan, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (*Biserica Ortodoxă Română în anii 1989-1990. Raporturile dintre ierarhie și statul român*) și Dănuț Mănăstireanu, WorldVision International (*Comunismul și biserica – Studiu comparativ. Strategia regimurilor comuniste de control al activităților religioase. Implicații pentru perioada postcomunistă*).

Decembrie 1989 în România: probleme, analize, reevaluări a fost titlul celui de al V-lea panel, moderat de Mihnea Berindei, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales și Centre National de la Recherche Scientifique – Institut des Sciences sociales du Politique/Paris, și a cuprins comunicările susținute de: Alexandra Ionescu, Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității București (*Revoluția din 1989 – ultima revoluție leninistă?*), Florea Ioncioaia, Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, Iași (*Revoluția televizată? Câteva considerații privind rolul jucat de media în evenimentele din decembrie 1989*), Maia Gladarenco-Stoian, doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași (*Imaginea revoluției române din 1989 reflectată în presa sovietică*), Florin Cântic, Facultatea de Filosofie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași, Centrul de Muzeologie literară a Muzeului Literaturii Române (*Arestarea și asasinarea cuphului Ceaușescu – întrebări fără răspuns, după 20 de ani*), Dumitru Lăcătușu, I.I.C.C.R. (*Aspecte ale revoluției române în Brașov*) și Andreea Măierean, Boston University, Political Science (*Tipuri de legitimitate în discursurile Revoluției Române*).

A doua zi a conferinței a debutat cu panelul al VI-lea, moderat de Gabriel Andreescu, Facultatea de Științe Politice din cadrul S.N.S.P.A., București, și care a reunit, sub numele *Represiune, cenzură, disidență în ultimii ani ai comunismului românesc*, comunicările susținute de: Liviu Țăranu, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (*La final de ciclu. Securitatea în anii '80*), Andrei Muraru, I.I.C.C.R. (*Din dosarele poliției politice. „Grupul de la Iași” în anii '80*), Liviu

Bejenaru, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (*România anilor '80 în optica lectorilor americani de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*) și Mircea Stănescu, Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București (*Raporturile lui Ceaușescu cu Gorbaciov în contextul relațiilor româno-sovietice. 1985-1989*).

Ultimul panel, moderat de Alexandru Florin Platon, decanul Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, s-a numit *Istorie sau memorie? Etică și metodologie în cercetarea comunismului românesc* și a cuprins comunicările susținute de: Dorin Dobrințu, Centrul de Studii asupra Comunismului și Postcomunismului, Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași (*De la documentele puterii la puterea documentelor. Arhivele românești în postcomunism*), Alina Pavelescu, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (*Memorie, istorie și politică. Lecturi ale Raportului Tismăneanu*), Ștefan Bosomitu, I.I.C.C.R. („Trăind istoria”. *Percepții ale presei exilului românesc asupra evenimentelor din 1989*), Mihnea Berindei, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales și Centre National de la Recherche Scientifique – Institut des Sciences sociales du Politique/Paris (*Ultimul deceniu comunist în scrisorile către Europa Liberă, I – Tipologie, tematică, semnificații*) și Gabriel Andreescu, Facultatea de Științe Politice din cadrul S.N.S.P.A., București (*Ultimul deceniu comunist în scrisorile către Europa Liberă, II – Despre importanța unei etici și politici a memoriei*).

Trebuie subliniat faptul că fiecare panel a fost urmat de o sesiune de dezbateri privind lucrările prezentate. Concluziile formulate de către moderatorii tuturor secțiunilor au încheiat această conferință de înaltă ținută științifică, la care au participat nume prestigioase ale vieții academice naționale și internaționale, precum și tineri aflați la începutul carierei academice.

În final, dorim să salutăm intenția organizatorilor de a reuni într-un volum comunicările conferinței.

Cristian Zaharia

Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Grigore al III-lea Alexandru Ghica*. Domenii de interes: istoria medievală a românilor, istoria ideilor în secolul al XVIII-lea european. Publicații recente: *Despre vornicii de poartă și atribuțiile lor în Iași secolului al XVIII-lea*, în vol. Laurențiu Rădvan (editor), *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 131-163; *Despre marele vistiernic Iordache Costache Venin și locul său de veci de la Mănăstirea Căpriană*, în vol. Mircea-Cristian Ghenghea și Mihai-Bogdan Atanasiu (coordonatori), *Pro Basarabia-Repere istorice și naționale*, Iași, Editura „Alfa”, 2007, p. 49-62 (în colaborare cu Ludmila Bacumenco); *Vechi și nou în Iași din vremea lui Grigore al III-lea Alexandru Ghica (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea). Observații preliminare*, în vol. Laurențiu Rădvan (editor), *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 179-202.

Ludmila BACUMENCO. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Structuri medievale în așezările din ținutul Orheiului (secolele XV-XVI)*. Cercetător științific superior la Centrul de Arheologie din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de interes: Istoria Evului Mediu românesc (istorie politică, economică, socială, culturală; istoria așezărilor rurale, istoria orașelor, genealogie, istorie ecleziastică, cultul sfinților, iconografie, toponimie și onomastică), istoriografie, filosofia și arta creștină medievală (repertoriu iconografic, funcțiile ideologice și puterea imaginilor în societatea medievală). Publicații recente: *Ținutul Orheiului în secolele XV-XVI*, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, Iași, 2006, 358 p.+30 planșe; *Despre marele vistiernic Iordache Costache (Venin) și locul său de veci de la Mănăstirea Căpriană*, în colaborare cu Mihai-Cristian Amărieuței, în vol. Mircea-Cristian Ghenghea și Mihai-Bogdan Atanasiu (coordonatori), *Pro Basarabia. Repere istorice și naționale*, Iași, Editura Alfa, 2007, p. 49-62; *Catagrafia bisericilor din ținutul Iași la 1841*, în „Monumentul. Tradiție și viitor”, VIII (2007), Iași, p. 493-516 (în colaborare cu Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru).

Arcadie M. BODALE. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Domeniul ecleziastic în Țara Moldovei până la instaurarea regimului fanariot*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași. Domenii de interes: istoria românilor din Evul Mediu până la 1862; arhivistică (istoricul și prelucrarea actelor de stare civilă; prelucrarea fondurilor și colecțiilor documentare; editarea documentelor medievale și moderne; dispariția documentelor; falsificarea documentelor medievale; sigilografia teritorială românească în secolul al XIX-lea) și lingvistică (sensul unor expresii idiomatice – copii ale realității, întocmirea unui glosar de arhaisme specifice veacului al XVIII-lea și primei jumătăți a secolului al XIX-lea). Publicații recente: *Actul de ctitorie din Moldova medievală între legislația bizantină, dreptul de patronat și obiceiul pământului*, în vol. Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (editori), *Patrimoniul național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 9-44; *Prelucrarea Colecției de Stare Civilă*, RA, LXXXV (2008), 1, p. 59-78; *Domeniul mănăstirii Humor (1415-1591)*, AIIX, XLV (2008), p. 1-27.

Suzana BODALE. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Constituirea Regatului României*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași. Domenii de interes: Regatul României în timpul regelui Carol I; particularitățile instituției monarhice europene în secolul al XIX-lea; istoria literaturii române. Publicații recente: *Acțiunea politico-*

diplomatică pentru realizarea actului proclamării Regatului României (1878-1881), RA, LXXXV (2008), 1, p. 177-189; *Proiecte de constituire a Regatului României (1866-1877)*, AȘUI, serie nouă, seria Istorie, LII-LIII (2006-2007), p. 115-135; *Organizarea ceremoniilor încoronării de la 10 mai 1881*, „Xenopoliana”, XIV (2006), 1-4, p. 109-118.

Cătălin BOTOȘINEANU. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Universitatea din Iași în perioada interbelică. Profesorii și viața politică*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași (împuternicit șef serviciu). Domenii de interes: istoria intelectualilor, a învățământului și a spațiului universitar. Publicații recente: *Învățământul primar și secundar în Iașul interbelic*, în vol. Gheorghe Iacob (coordonator), *Iași. Memoria unei capitale*, Iași, 2008, p. 251-262; *Recrutarea corpului profesoral la începutul epocii interbelice. Cazul Petre Andrei*, în AIIGB, XLVII, 2008, p. 219-235; *Profesorii Universității din Iași și participarea la războiul reîntregirii. Cazul Facultății de Litere și Filozofie*, în AȘUI, seria Istorie, LII-LIII (2006-2007), p. 273-288.

Liviu BRĂTESCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *I.C. Brătianu și politica externă a României (1866-1888)*. Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași. Domenii de interes: istoria relațiilor internaționale și viața politică din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Publicații recente: *Dispute politice legate de participarea românească la Expoziția Universală de Paris (1900)*, în vol. Cătălina Mihalache și Dumitru Ivănescu (editori), *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească. Instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 45-63; *Un subiect delicat pe agenda clasei politice românești: sudul Basarabiei (1875-1878)*, în vol. Adrian Vițălaru, Iulian Ghercă Munteanu (coordonatori), *Secvențe din trecut. Studii de istorie și de relații internaționale*, Iași, Editura Performantica, 2009, p. 23-42; *Iașii la 1866. Între acceptarea schimbării de regim și tentația separatismului*, în AIIX, XLVI (2009), p. 273-287.

Teodor CANDU. Doctor al Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, cu tema *Biserica din Țara Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea* (2009). Lector superior la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie și Relații Internaționale, Catedra Relații Internaționale și Politologie. Cercetător științific la Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept, Secția Istorie Universală. Domenii de interes: istorie ecleziastică, locală și administrativă în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea), politica religioasă a Rusiei în sud-estul Europei (secolul al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea). Publicații recente: *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași, Editura PIM, 2009 (în colaborare cu Ștefan Plugaru); *Aspecte privind jurisdicția administrativă a eparhiilor din Moldova în decursul secolui al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*, în vol. *Probleme actuale de istorie națională. Studii în onoarea profesorului Pavel Parasca*, Chișinău, ULM, 2009, p. 113-124; *Documente privitoare la cioclii din Moldova pruto-nisteană (sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea)*, în RIM, nr. 1 (77), ianuarie-martie 2009, p. 69-77.

Elena CHIABURU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Carte și tipar în Țara Moldovei până la 1829*. Bibliotecar și lector de arhivistică și stenografie la Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor din cadrul Univ. „Al. I. Cuza” Iași. Expert în carte veche, documente, acreditat de Ministerul Culturii, Cultelor și Patrimoniului Național (2009). Domenii de interes: istoria cărții și a culturii românești,

biblioteconomie. Publicații recente: *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, Un corpus editat de ~, Iași, Casa Editorială Demiurg, vol. I (1429-1750), 2008, 665 p.; vol. II (1751-1795), 2008, 667 p.; vol. III (1796-1828), 2008, 750 p.; vol. IV (1829 – 1859), 2009, 694 p. (coautor Ioan Caproșu); *Carte și tipar în Țara Moldovei pînă la 1829*, Iași, Editura Univ. “Al. I. Cuza”, Iași, 2005, 402 p.; numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Valentin CONSTANTINOV. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Radu Mihnea domn al Țării Românești și al Țării Moldovei*. Conferențiar universitar la Universitatea „Tiraspol” din Chișinău. Cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de interes: politica externă a Moldovei secolului al XVII-lea, istorie socială, editarea de documente medievale. Publicații recente: *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, 398 p.; editor al vol. XVIII (1623-1625), din *Documenta Romaniae Historica*, Seria A. *Moldova*, București, Editura Academiei, 2006 (în colaborare cu Ioan Caproșu); *Documentele privitoare la istoria Țării Moldovei (1787-1800)*, volumul XI [continuare la colecția *Moldova în epoca feudalismului*], Chișinău, Editura „Civitas”, 2008 (coordonator); numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Anton COȘA. Doctor al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române din București, cu tema *Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)*. Muzeograf la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău. Domenii de interes: istorie medievală și modernă a românilor; științe auxiliare ale istoriei (heraldică, genealogie, sigilografie); istorie medievală și modernă universală; istoria catolicilor și catolicismului din Moldova de la începuturi până în zilele noastre; etnografie. Publicații recente: *Monografia comunei Gioseni*, Iași, Editura Sapienția, 2009; *Monografia comunei Luizi-Călugăra*, Roman, Editura Serafica, 2009 (în colaborare); *Mărgineni – un sat la porțile Bacăului*, Iași, Editura Sapienția, 2009 (în colaborare); *Monografia comunei Faraoni, Onești*, Editura Magic Print, 2009; numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Dorin DOBRINCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Rezistența armată anticomunistă din România (1944-începutul anilor '60)*. Director al Arhivelor Naționale ale României. Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași. Coordonator al Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Domenii de interes: istoria politică și socială a României contemporane, cu precădere în timpul celui de-al doilea război mondial, Holocaustul, perioada comunistă – ocupația sovietică, începuturile regimului comunist, rezistența armată anticomunistă, colectivizarea agriculturii, Gulagul românesc, exilul românesc postbelic –, memoria fascismului și comunismului; istoria creștinismului din România, în special relațiile stat-biserică, naționalismul religios, represiunea comunistă asupra Bisericii și istoria comunităților protestante românești. Publicații recente: *Transforming Peasants, Property and Power. The collectivization of agriculture in Romania, 1949–1962*, Budapest-New York, Central European University Press, 2009 (editor împreună cu Constantin Iordachi); *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009 (editor împreună cu Mihnea Berindei și Armand Goșu); *Listele morții. Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1945-1958*, Iași, Editura Polirom, 2008 (editor); editor sau coautor

al mai multor volume de istorie contemporană; autor al aproape 100 de studii în reviste de specialitate și în volume colective.

Ligia DOBRINCUI. Masterand la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, specializarea *Istoria comunismului românesc*. Domenii de interes: istoria contemporană a României. Publicații recente: recenzii în reviste de specialitate.

Bogdan Constantin DOGARU. Absolvent al cursurilor de masterat organizate de Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București, specializarea Arhivistică contemporană. Arhivist la Arhivele Naționale Vrancea. Domenii de interes: istoria comunismului; istoria instituțiilor moderne și contemporane. Publicații recente: *Naționalizarea în Județul Putna*, în „Milcovia”, seria a III-a, an III, nr. 6-7, decembrie 2008, p. 47-52; *Comitetul Județean Putna al U.T.M. (1947-1952)*, în ActB, nr. 1, 2006, p. 69-75.

Dorin DOLOGA. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Școlile din Năsăud în perioada dualismului austro-ungar, 1867-1914*. Arhivist la Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud. Domenii de interes: viața politică locală în secolul al XIX-lea, învățământul și viața religioasă în zona Bistriței și Năsăudului în secolul al XIX-lea.

Ion EREMIA. Doctor în istorie la Institutul de Slavistică și Studii Balcanice al Academiei de Științe din Rusia, cu tema *Relațiile politice moldo-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Doctor habilitat al Universității de Stat din Moldova-Chișinău, cu tema *Politica externă a Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea*. Profesor universitar, șeful Catedrei de Istoria Românilor, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de interes: istoria medie a României, geneza Țării Moldovei, relațiile politice externe ale Țării Moldovei, viața social-economică și politică în epoca medievală. Publicații recente: *Țara Moldovei și Rusia. Relații politice în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, Chișinău, Editura Centrul Editorial Poligrafic al USM, 1993; *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu. Contribuții la istoria diplomației moldovenești în secolul al XVII-lea*, Chișinău, Editura Cartdidact, 1999; *Falsificarea istoriei sau „Fenomenul Stati” în Republica Moldova*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2003; autor a circa 90 de articole în reviste și publicații de specialitate.

Radu FILIPESCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Parlamentul României și imaginea Rusiei Sovietice (1918-1940)*. Profesor gradul I la Școala cu clasele I-VIII Valea Lupului, com. Valea Lupului, jud. Iași. Domenii de interes: istoria orașului Iași, istorie parlamentară contemporană. Publicații recente: *Ucrainenii din Bucovina în debaterile Parlamentului de la București (1919-1937)*, în vol. Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti și Dinu Bălan (coordonatori), *Slujind-o pe Clio*. In Honorem Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2010, p. 161-172; *Monumentul Diviziei a II-a Cavalerie din Copou*, în vol. Cătălina Mihalache și Dumitru Ivănescu (coordonatori), *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 239-248; *Tratatul de la Paris (28 octombrie 1920) în debaterile Adunării Deputaților (1920-1927)*, în *Studii de Istorie a românilor și a relațiilor internaționale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 69-84.

Ion GUMENĂ. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Istoria ținutului Hotin de la origini până la 1836*. Conferențiar universitar și prodecan la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat a Republicii Moldova. Colaborator științific superior la secția „Istorie regională” a Institutului de Istorie a Academiei de Științe a Republicii Moldova. Domenii de interes: istoria minorităților confesionale din Basarabia și Sud-Estul Europei, microistoria și istoria comparată, istoria Bisericii Ortodoxe în Sud-Estul Europei. Publicații recente: *Istoriografia rusă din secolul al XIX-lea-începutul secolului XX cu privire la evreii din Rusia și Basarabia. Unele considerații*, în vol. *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*, Chișinău-Oradea, 2009, p. 13-21; *Imperiul Rus și politica de supunere administrativă și izolare a Bisericii Catolice*, în vol. *Probleme actuale de istorie națională. Studii în onoarea profesorului Pavel Parasca*, Chișinău, 2009, p. 135-161; *Politica religioasă a Imperiului Rus față de confesiunea catolică și luterană din Basarabia în secolul al XIX-lea*, în PRSEES, III-IV (2009), p. 68-75.

Sorin IFTIMI. Doctor al Facultății de Istorie-Filosofie-Geografie a Universității din Craiova, cu tema *Curtea Doamnei în Moldova și Țara Românească (secolele XV-XIX)*. Muzeograf la Muzeul de Istorie din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” din Iași. Domenii de interes: istoria orașului Iași; heraldică; genealogie. Publicații recente: *Alexandru Ioan Cuza – steme, monograme, decorații*, Iași, Editura Kolos, 2009; *Iașii – simbolurile unui oraș simbol*, Iași, Editura Trinitas, 2008; numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Virginia ISAC. Absolventă a Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Arhivist în cadrul Arhivelor Statului din Iași (1951-1983). Domenii de interes: arhivistică, genealogia marilor familii boierești, istoria Moldovei veacului al XIX-lea. Publicații recente: *Elena Cuza în acte și documente*, Iași, 2008 (în colaborare); *Contribuții la o biobibliografie Alexandru Ioan Cuza*, Iași, 2005; *Mihai Costăchescu. Corespondență*, Iași, 2004 (în colaborare); numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Șerban V. MARIN. Doctor al Facultății de Istorie a Universității București, cu tema *Cronistica venețiană și mitologia politică a Cetății din lagune în evul mediu. Mitul originilor*. Arhivist la Arhivele Naționale ale României, șeful Biroului Documentare, Publicații și Activități Științifice, București. Redactor-șef al „Revistei Arhivelor. Archives Review”. Domenii de interes: istoria Veneției în evul mediu (ante-1261); cronistica venețiană; cruciadele clasice (în special, Cruciada a patra); istoria Bizanțului (ante-1261); relațiile veneto-bizantine; mitul Troiei în Occidentul medieval; activitate editorială. Publicații recente: Giovanni Giacopo Caroldo, *Istории венециане*, vol. I *De la originile Cetății la moartea dogelui Jacopo Tiepolo (1249)*, București, 2008; vol. II *De la alegerea dogelui Marino Morosini la moartea dogelui Bartolomeo Gradenigo (1249-1342)*, București, 2009 (editor); *Studii venețiene*, vol. I *Veneția, Bizanțul și spațiul românesc*, București, Editura Academiei Române, 2008; numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Vlad MERCORI. Absolvent al Colegiului Național “C. Negruzzi”-Iași. Student în anul al III-lea la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Domenii de interes: istoria comunismului românesc; sociologia elitelor politice.

Mihai MÎRZA. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu tema *Constantin Cehan Racoviță, domn al Țării Moldovei (1749-1753, 1756-1757)*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași. Domenii de interes: istoria secolului al XVIII-lea, istorie socială, genealogie, sigilografie, heraldică.

Octavian MOȘIN. Doctorand al Facultății de Teologie a Universității din Sibiu, specializarea Istorie bisericească, cu tema *Biserica și teologia rusă în sec. XIX*. Doctorand competitor al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, specializarea Filosofie, cu tema *Umanismul religios la Al. S. Sturza*. Preot paroh la capela universitară „Întâmpinarea Domnului”, Chișinău. Lector la Universitatea de Stat din Moldova-Chișinău, Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”-Chișinău și la Universitatea de Teatru, Muzică și Arte Plastice din Chișinău. Domenii de interes: istoria bisericii, asistența socială, activități cu tinerii. Publicații recente: *HIV/SIDA aspecte medicale și duhovnicești*, Chișinău, 2010, 16 p.; *Implicarea Bisericii Ortodoxe în depășirea problemelor sociale. Ghid de aplicare practică pentru slujitori și teologi*, Chișinău, Tipografia Sibis Grafica, 2009, 99 p. (în colaborare cu Ana Ciurac); *HIV/SIDA – salvând viața prin credință. Modalități de implicare a Bisericii Ortodoxe în depășirea acestei maladii*, Chișinău, 2009, Tipografia TTPar, 18 p.

Daniel PAVĂL. Doctorand al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, cu tema *Pauperitate, caritate și asistență socială în spațiul urban românesc (1866-1916)*. Arhivist la Arhivele Naționale Neamț. Domenii de interes: pauperitate și asistență socială în spațiul urban românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; Biserica Ortodoxă Română și prozelitismul sectar în perioada interbelică; arta religioasă în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Publicații recente: *Barocul românesc în prima jumătate a secolului XVII*, „Xenopoliana”, X (2002), nr. 1-4, p. 21-28; *Misionarism și propagandă religioasă în România interbelică* (în curs de apariție).

Mădălina-Diana RUȘANU-RADU. Doctorand al Facultății de Istorie a Universității București, cu tema *Învățămintul românesc în perioada celui de-al Doilea Război Mondial*. Arhivist la Arhivele Naționale Teleorman. Domenii de interes: istoria României contemporane, în special al doilea război mondial și începutul regimului comunist; preocupări de istoria culturii și a învățământului în România secolului al XX-lea.

Ion T. SION. Absolvent al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Specialitatea Istorie-Limba și literatura română. Profesor pensionar (din 1986); înainte de 1986, profesor de istorie și limba română la școlile din Umbrărești-Deal, Umbrărești-Vale și Liceul Agroindustrial din Tecuci. Domenii de interes: editarea de documente, istorie locală; genealogie. Publicații recente: *Umbrărești – vatră milenară de istorie*, Focșani, 1999, 448 p.; *Domnițe măritate cu fii de boieri*, în „Dunărea de Jos”, nr. 38, 39 și 40 (I-II-III), 2005; *Stăpânii, sătenii și moara din Torcești*, în vol. Mihai Dim. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I (Abaza-Bogdan), <București>, Simetria, 2004, p. 223-327; peste 40 de studii și articole în reviste și periodice din Iași și Galați.

† Constantin A. STOIDE. Absolvent al Facultății de Litere și Filosofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Doctor în istorie, cu tema *Moldova în domnia a doua a lui Ștefan vodă Petriceicu*. Profesor de istorie în învățământul secundar (1930-1945); director al Arhivelor

Statului Braşov (august 1945-1962). Domenii de interes: istorie politică, socială, economică, istoria administraţiei şi istoria culturii, relaţiile dintre Țările Române, relaţiile moldo-polone. Publicaţii importante: *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov*, vol. I (1521-1599), Bucureşti, 1955; *Catalogul Documentelor româneşti din Arhivele Statului de la Braşov*, vol. II, Bucureşti, 1973 (colaborator); *Documente tecucene*, Bârlad, vol. I, 1938; vol. II, 1939; vol. III, 1941 (împreună cu C. Solomon); numeroase articole în reviste şi publicaţii de specialitate.

Ottmar TRĂŞCĂ. Doctor al Facultăţii de Istorie şi Filosofie a Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu tema *Relaţiile politico-militare româno-germane, septembrie 1940-august 1944*. Cercetător ştiinţific principal III în cadrul Institutului de Istorie „G. Bariţ” al Academiei Române din Cluj-Napoca. Cadru didactic asociat la Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie. Domenii de interes: România în relaţiile internaţionale (1933-1944); relaţii româno-germane (1933-1944); relaţii româno-maghiare şi problema Transilvaniei (1933-1947); Holocaustul în România (1940-1944); regimul comunist în România. Publicaţii recente: *Bibliografia istorică a României*, vol. XII-Partea I (2007-2008), Bucureşti, 2009, 420 p. (în colaborare cu Mihaela Bedecan, Mircea Birtz, Monica-Gabriela Culic, Stelian Mândruţ, Lucia Turc, Attila Varga); *România-Republica Federală Germania*, vol. I *Începutul relaţiilor diplomatice: 1966-1967*, Bucureşti, 2009, 498 p. (în colaborare cu Dumitru Preda şi Claudiu Florian); *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România, 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Bucureşti, 2007, 831 p. (în colaborare cu Dennis Deletant); numeroase articole în reviste şi publicaţii de specialitate.

Neculai A. URSU. Doctor al Facultăţii de Litere a Universităţii „Al. I. Cuza” din Iaşi, cu tema *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*. Fost director al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor (actualul Institut de Filologie Română «Al. Philippide» al Filialei Iaşi a Academiei Române), actualmente pensionar. Domenii de interes: filologie, istoria limbii române literare şi a culturii româneşti din secolul al XVII-lea până la 1860. Publicaţii recente: *Paternitatea Istoriei Țării Rumâneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic*, Iaşi, Editura Cronica, 2009; *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, Iaşi, Editura Cronica, vol I *Studiu lingvistic şi de istorie literară* (în colaborare cu Despina Ursu), 2004; vol II *Repertoriu de cuvinte şi forme*, 2006; *Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul XVII*, Iaşi, Editura Cronica, 2003; numeroase volume, studii şi articole în reviste şi publicaţii de specialitate.

Cristian ZAHARIA. Doctorand al Facultăţii de Ştiinţe Politice a Universităţii Bucureşti, cu tema *Modele ale lustraţiei în Europa Centrală şi de Răsărit*. Arhivist la Arhivele Naţionale Iaşi. Domenii de interes: istoria comunismului şi a postcomunismului. Publicaţii recente: *Dilemele deconspirării*, în AŞUI, Secţia Istorie, LII-LIII (2006-2007), p. 289-303.

Archiva Moldaviae este o revistă cu specific istoric și arhivistic, cu apariție anuală, în cadrul căreia materialele sunt redată în limba română sau în limbi de circulație internațională. Ea urmărește să aducă în circuitul științific studii savante și surse inedite, în special documente de arhivă, referitoare în principal la trecutul Moldovei, precum și la România modernă și contemporană. Perspectivile integratoare, raportările la istoria Europei central-estice își vor găsi un loc binemeritat în paginile revistei. Publicația se adresează în mod deosebit istoricilor și arhiviștilor, dar ea este declarat deschisă pentru cercetători din câmpuri variate de cunoaștere, care apelează (și) la documentele păstrate în arhive publice sau private ori în biblioteci.

***Archiva Moldaviae* cuprinde rubricile:**

- *Studii de istorie* (care se bazează pe surse diverse, inclusiv documente de arhivă);
- *Documente* (publicare de documente, cuprinzând atât transcrierea textului original, cât și – în cazul documentelor în alte limbi – traducerea sa în limba română, însoțite de studii introductive, note etc.);
- *Științe auxiliare ale istoriei* (paleografie, diplomatică, genealogie, heraldică, sigilografie etc.);
- *Prezentări de fonduri* (descrieri de fonduri și colecții arhivistice deținute de instituții publice sau de persoane private);
- *Studii de arhivistică* (teorie și practică arhivistică, istoria Arhivelor);
- *Restitutio* (introducerea în circuitul științific a unor materiale realizate de istorici, arhiviști etc. care, în urma dispariției autorilor, nu au mai apucat să vadă lumina tiparului);
- *Dezbateri* (discuții, polemici, conform regulilor academice);
- *Recenzii și Note bibliografice* (sunt secțiuni destinate recenzării, prezentării unor lucrări de istorie, arhivistică etc.);
- *Viața științifică* (prezentări ale unor conferințe, simpozioane, dezbateri, expoziții etc., desfășurate pe teme de istorie și/sau arhivistică).

Condițiile tehnice de publicare:

Textele vor fi trimise redacției în format Word, Times New Roman, corp de literă 12 pentru text, 10 pentru notele de subsol, la 1,1/2 rânduri. Eventuale materiale auxiliare (fotografii) vor fi expediate în format JPG.

Studiile nu trebuie să depășească, pe cât posibil, 7.000 de cuvinte, respectiv 40.000 de semne grafice (fără spații) (= circa 20 pagini format A4). În cazul studiilor mai mari, redacția va recurge la publicarea lor în două sau trei părți. Studiile vor fi însoțite de un rezumat în limba română și într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, germană);

Recenziile și notele bibliografice nu vor depăși 2.000 de cuvinte, respectiv 11.000 de semne grafice (fără spații) (= circa 6 pagini format A4); este preferabil ca, atașat recenziei, să figureze și o fotografie a copertii I a lucrării recenzate, în format JPG.

Cei interesați să publice în revista noastră sunt rugați să transmită materialele, în format electronic, pe adresa electronică archiva_moldaviae@yahoo.com sau pe adresa SJAN-Iași, Bd. Carol I, nr. 26, cod 700505, mun. Iași, jud. Iași, cu precizarea: pentru redacția *Archiva Moldaviae*.

Revista folosește sistemul *peer review* pentru selecția finală a materialelor publicabile. Manuscrisele trimise redacției și nepublicate nu se returnează.

Responsabilitatea pentru conținutul textelor revine în exclusivitate autorilor.

Echipa editorială
Archiva Moldaviae

Archiva Moldaviae is an annual historical and archival review containing papers in Romanian and foreign languages (English, French, German). Its purpose is to bring into the scientific circulation scholar studies and unpublished sources, especially archival documents, pertaining mainly to Moldova's past, as well as to modern and contemporary Romania. The integrating perspectives, the references to the history of Central-Eastern Europe will find a well deserved place within the pages of this review. The publication is addressed mainly to historians and archivists, but it is declared open for researchers from different fields that resort (also) to documents preserved in public or private archives or libraries.

***Archiva Moldaviae* contains the headings:**

- *History Studies* (based on different sources, including archival documents);
- *Documents* (publication of documents containing the transcription of the original text and also – for documents in foreign languages – the translation in Romanian language with introductory studies, notes, etc);
- *Auxiliary Sciences of History* (paleography, diplomacy, genealogy, heraldry, sigillography, etc);
- *Funds Presentation* (description of funds and collections preserved by public institutions or private persons);
- *Archival Studies* (archival theory and practice, the history of Archives);
- *Restitutio* (bringing to scientific circulation some materials accomplished by historians, archivists, that were not published during the authors' lives);
- *Debates* (discussions, polemics, according to academic rules);
- *Reviews and Bibliographic Notes* (sections dedicated to presentation of history and archival papers);
- *Scientific Life* (presentation of historical or archival conferences, symposia, debates, exhibitions, etc.).

Technical terms of publication:

The materials will be sent to the editorial staff in Word, Times New Roman, 12 for text and 10 for footnotes, at 1, 1/2 interline. The eventual additional materials (photos) will be sent as JPG.

The studies must not exceed, if possible, 7,000 words, respectively 40,000 graphic signs (no free spaces) (= about 20 pages A4). The editorial staff will decide to publish the larger studies divided in two or three parts. The studies will contain an abstract in Romanian and in a foreign language (English, French, German).

The reviews and bibliographic notes will not exceed 2,000 words, respectively 11,000 graphic signs (no free spaces) (about 6 pages A4). It is preferable to attach a cover photo to the reviewed paper, in JPG.

Those interested in publishing in our review are requested to send materials in electronic format to archiva_moldaviae@yahoo.com or to mailing address of SJAN-Iași, Bd. Carol I, nr. 26, cod 700505, mun. Iași, jud. Iași, specifying: for *Archiva Moldaviae*.

The review uses the peer review system for the final selection of the publishable materials. The unpublished materials will not be returned.

The responsibility for the containing of the texts belongs entirely to the authors.

Editorial staff
Archiva Moldaviae